МИКОЛА ДОМАШЕВСЬКИЙ

ІСТОРІЯ ГУЦУЛЬЩИНИ

MYKOLA DOMASHEVSKY

HISTORY OF HUTSULSHCHYNA

(PROVINCE OF UKRAINE)

Volume 1
Second Edition

Library of Congress
Catalog Card Number
94-076463

ISBN 5-7707-6042-7
Copyright 1994, All Rights Reserved
by
Mykola Domashevsky, Ph.D.

Published by
Hutsul Research Institute in Chicago
P.O. Box 39149 Chicago, IL 60639
Conference of Hutsul Associations of America and Canada

Chicago — Lviv, 1995

Printed by Museum of the History of Religion,
pl. Stavropigiyska, 1, Lviv, 290008 Ukraine

МИКОЛА ДОМАШЕВСЬКИЙ
Доктор економічних наук

ІСТОРІЯ ГУЦУЛЬЩИНИ

Том I

Друге доповнене видання

Голова Конференції Гуцульських Товариств Америки й Канади — *Василина Шкрюба*
Мовний редактор — *д-р Іван Докторук*
Перекладач — *Катерина з Гаврилків-Домашевська*

Автори:
Володимир Андрушко, Леонід Бачинський, Михайло Бойко, Стефан Григорчук, д-р Микола Домашевський, д-р Іван Докторук, Катерина Домашевська, д-р Роман О. Климкевич, інж. Роман Кобринський, Іван Микитин, Михайло Миронюк, о. Іван Нагірняк, д-р Іван М. Новосівський, д-р Віктор Паславський, Михайло Петруняк, Дарія Сіяк, д-р Василь Стефурак, Іван Тонюк, Осип Фіріщак, проф. Василь Чаплепко, д-р Никола Шумада, проф. Володимир Шухевич.

Обкладинка і герб — артиста-маляра *Петра Андрусіва*
Фотознімки і карта Гуцульщини — *Богдана Крижановича*

Гуцульський дослідний інститут в Чикаго, США.
Конференція Гуцульських Товариств
Америки і Канади в Чикаго

Чикаго — Львів, 1995

Всі авторські права застережені д-ром М. Домашевським

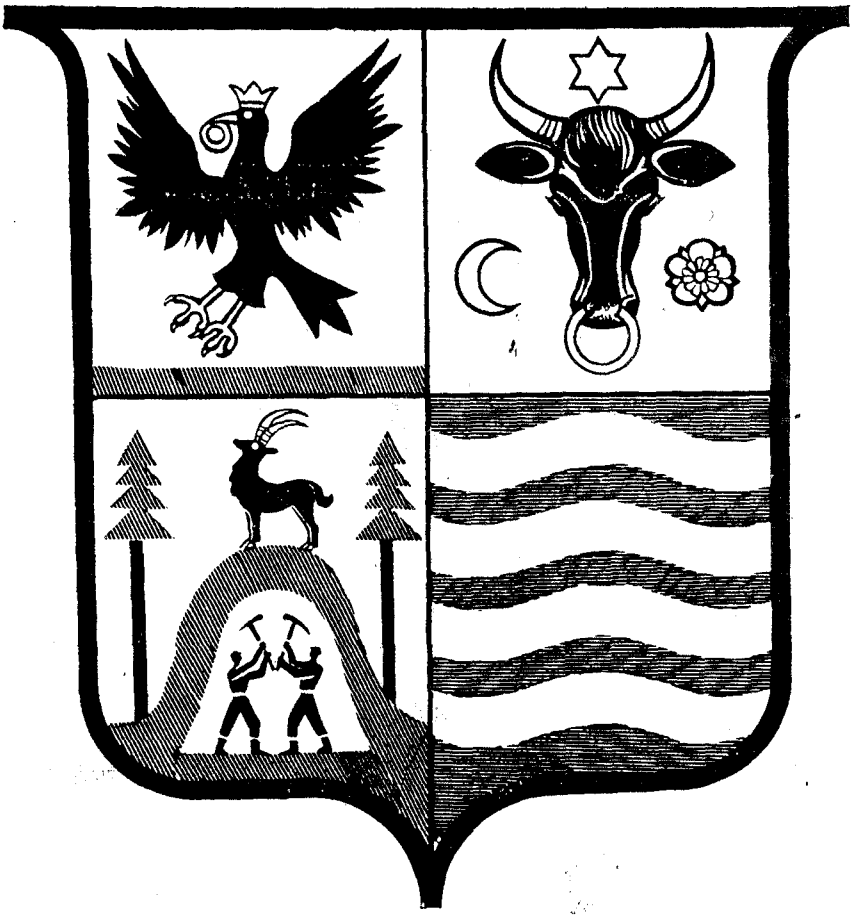

ГЕРБ ГУЦУЛЬЩИНИ

Герб Гуцульщини затверджений на засіданні Конференції Гуцульських Товариств Америки й Канади 15-го квітня 1972-го року в м. Клівленді.

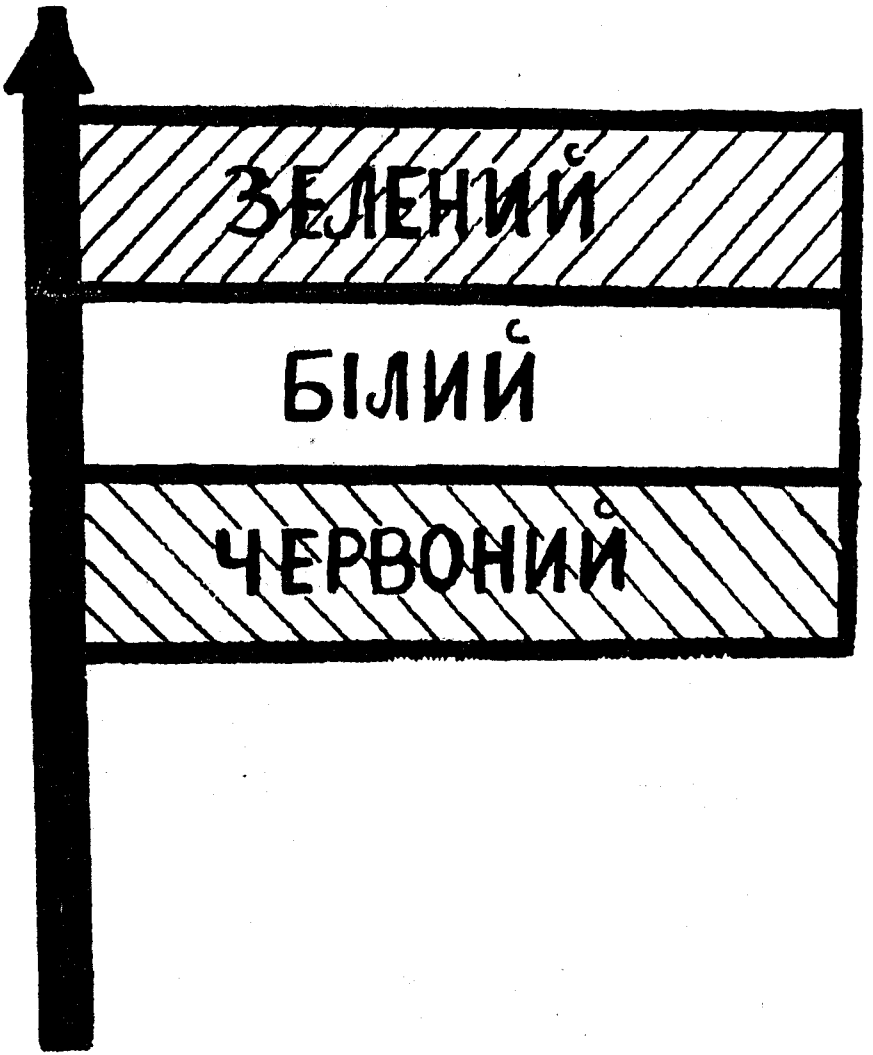

ПРАПОР ГУЦУЛЬЩИНИ

Прапор Гуцульщини затверджений на засіданні Конференції Гуцульських Товариств Америки й Канади 15-го квітня 1972-го року в м. Клівленді. Зелений колір тому, що він символізує Зелену Буковину і Зелену Верховину, білий (срібний) тому, що він символізує срібні ріки, червоний тому, що це улюблений гуцульський колір і представляє Червону Русь.

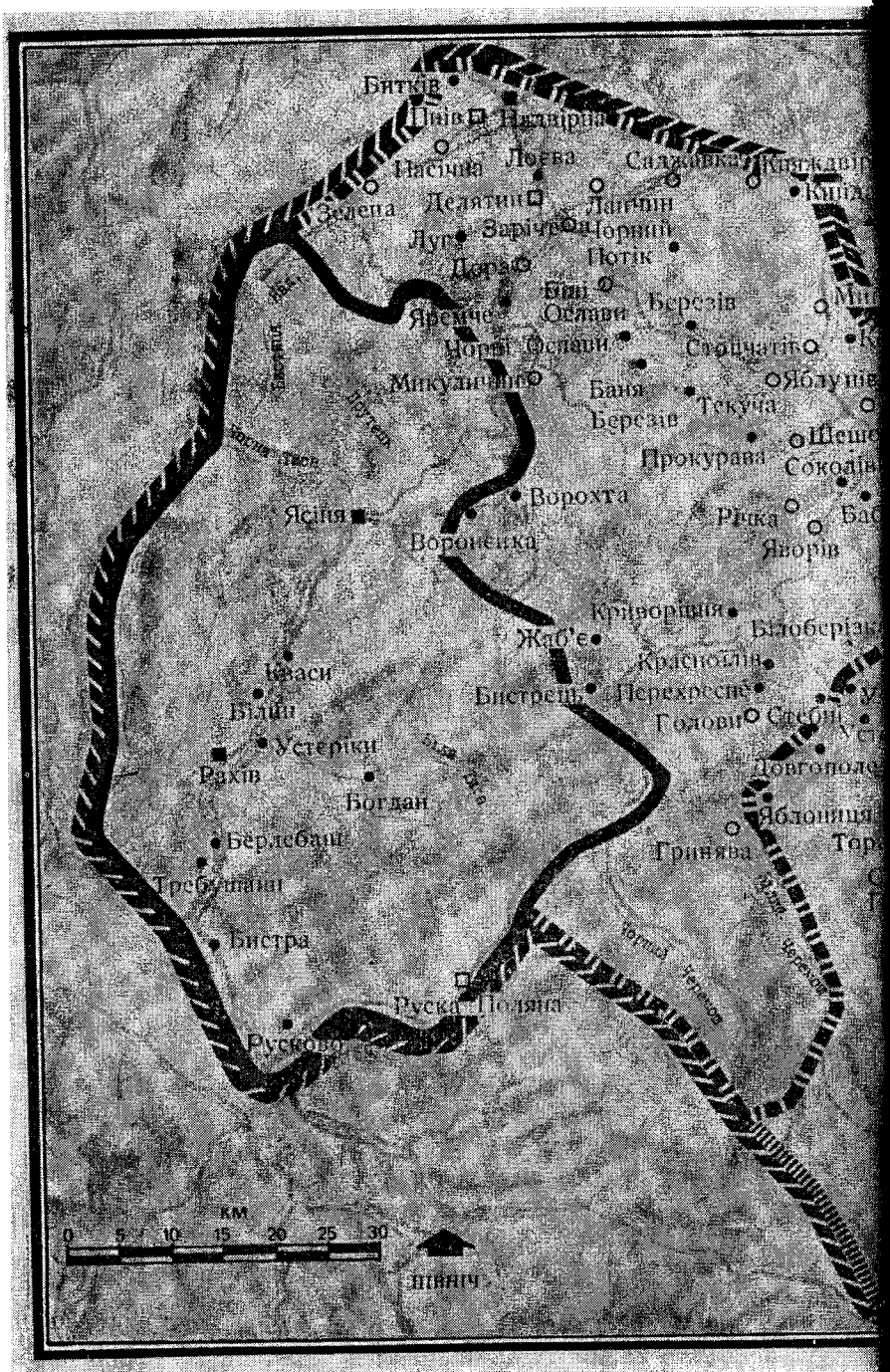
Биткiв
Пнiв
Назвiрна
Пасiка
Лоєва
Салдавка
Кипкавiн
Кипiн
Зелена
Делятин
Ланчин
Луг
Зарiччя
Чорний
Потік
Дорга
Бiнi
Березів
Яремче
Осiяни
Мiн
Ворохта
Ясiня
Воронець
Прокурава
Рiка
Яворів
Криворiвня
Жаб'є
Вiлоберiзка
Кресполiн
Бистрець
Перехресне
Головiн
Стебнiв
Устерики
Рахів
Богдан
Довгополе
Яблониця
Бер'тебанi
Гринява
Тер
Требушани
Бистра
Руська Полянка
Руськ
км
0 5 10 15 20 25 30
Шнiч

КАРТА ГУЦУЛЬЩИНИ

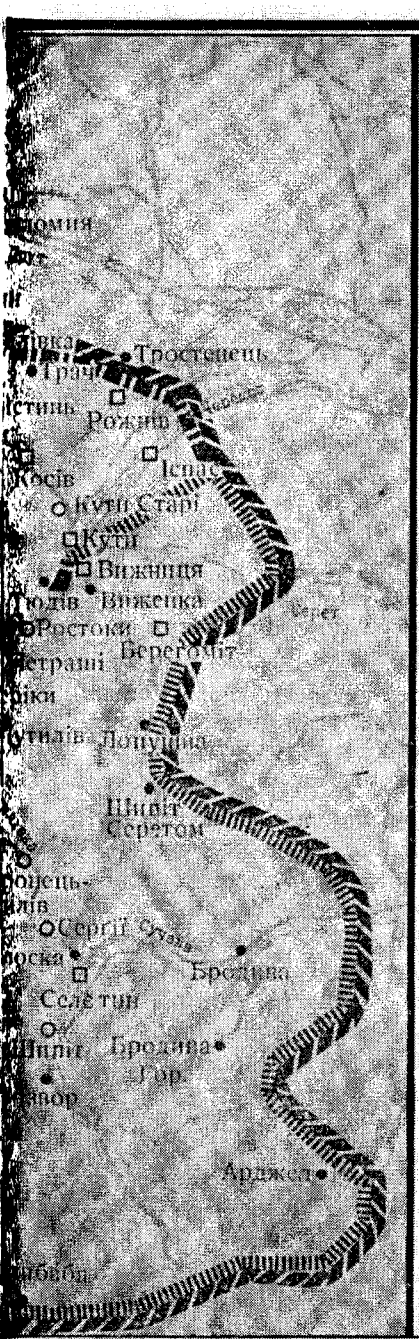

КОРДОН ГУЦУЛЬЩИНИ

ГУЦУЛИ ЗАКАРПАТСЬКІ

ГУЦУЛИ БУКОВИНСЬКІ

ГУЦУЛИ ГАЛИЦЬКІ

ЗАЛІЗНИЦЯ

ШЛЯХИ

РІЧКИ

ОСЕЛІ

- ДО 2000 МЕШК
- 2000 - 5000 МЕШК
- 5000 - 10 000 МЕШК
- 10 000 - 20 000 МЕШК
- 20 000 - 50 000 МЕШК

Богдан Кряжанович

ПОЯСНЕННЯ ДО КАРТИ ГУЦУЛЬЩИНИ

Карта Гуцульщини подана на сторінках 6 і 7, в якій представлено цілу Гуцульщину в її етнографічних кордонах.

Кордони окремих частин Гуцульщини (Закарпатської, Галицької та Буковинської) для кращої орієнтації подано різними лініями, які чітко показують окремі частини цілої Гуцульщини.

Карта Гуцульщини виготовлена на основі даних Федора Вовка. Ми вважали за найбільш відповідне опертися на дослідах Федора Вовка, бо вони найкраще відповідають правдивому окресленню території Гуцульщини.

Карту зладив Богдан Крижанович, молодий картограф.

Передмова
до другого видання

Історія Гуцульщини, цього, за словами Івана Франка, "благословенного закутку нашого краю", написана авторським колективом під редакцією доктора наук М.Домашевського на громадських засадах і видрукувана Гуцульським дослідним інститутом в США переважно за рахунок приватних пожертв.

В першому томі подані загальні відомості про Гуцульщину, її традиції, фольклор, архітектуру, ужиткове мистецтво. Окремі розділи цього тому відтворюють результати оригінальних досліджень, виконаних науковцями Гуцульського дослідного інституту в Чикаго. В II і III томах вміщені нариси з історії міст і сіл Гуцульщини, інформація про видатних діячів її минулого і сучасного, короткі етнографічні розвідки тощо. Вони є наслідком опрацювання і узагальнення числених дописів десятків людей і складені згідно спеціального запитальника, розробленого і розісланого Гуцульським дослідним інститутом.

При написанні "Історії Гуцульщини" М.Домашевський використав широке коло літературних джерел і унікальну інформацію від живих свідків історії. Ця книга є вагомим внеском у скарбницю історичної спадщини рідного краю. Її тисячосторінковий текст, безперечно, не зміг уникнути певних неточностей, повторень в однотипних підрозділах та інших недоглядів. Однак в цілому значення її важко переоцінити - "Історія" стала чи не першим доступним читачеві Заходу виданням, яке багато робить для "розуміння однієї з найчарівніших етнічних груп, які витворила Європейська цивілізація" /д-р Джеймс Мейс/.

Понад 70 примірників II і III томів "Історії Гуцульщини" передані М.Домашевським в дар загальноосвітнім школам Косівського, Вижницького, Путильського і Надвірнянського районів, зацікавленим організаціям та окремим особам. Проте

І том "Історії Гуцульщини", виданий ще в 1975 році,вже став рідкістю, і на Україні його примірники практично відсутні. Перевидання заповнить цю прогалину і прилучить до пізнання історії Гуцульського краю десятки нових читачів як на Гуцульщині, так і за її межами.

Д-р Нестор Библюк
Голова Регіонального об'єднання
дослідників Гуцульщини

КОРОТКИЙ НАРИС ПРО ГУЦУЛЬЩИНУ

Гуцульщина — це історично-географічна частина України, що охоплює гірські райони колись Станиславівської, а тепер Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей. Ця споконвічна українська територія входила колись до складу Київської Русі. Етнографічна група українців, що населяють ці райони, як і все населення західньоукраїнських земель, протягом століть зазнавали гніту угорських, австрійських, польських, чеських, румунських панів. А від вересня 1939 року галицькі гуцули належать до УРСР, буковинські гуцули від 1940 року, а закарпатські від 1944-го року також належать до УРСР.

У тих роках Гуцульщину, як і всі західньоукраїнські землі, приєднано військовою силою до Української Радянської Соціялістичної Республіки.

Особливості історичної долі та природних умов, культурно-побутові та господарські відносини гуцулів з сусідами (молдаванами, угорцями, румунами, поляками) зумовили деякі відмінності в господарстві, культурі, побуті й мові. За часів панування чужоземних загарбників всюди на Гуцульщині господарство базувалося на примітивній ручній праці і позначалося надзвичайно низькою продуктивністю.

Основним зайняттям гуцулів було, головним чином, скотарство, розвитку якого сприяли міжгірські полонини з буйною рослинністю, придатною для випасу маржини(худоби), в меншій мірі гуцули займалися землеробством, бо ґрунти не досить сприяли розвитку цієї ділянки господарства. Ґрунти на Буковинській Гуцульщині в передгір'ях дерново- підзолисті, в гірській частині — бурі лісові та дерново-буроземні, де із зернових культур росли, головним чином, овес, ячмінь та кукурудза.

Багато гуцулів було зайнято в лісовому промислі. Ліси, звичайно, перебували в руках панів та маґнатів, на яких і працювали гуцули.

Лісні масиви Гуцульщини по-хижацькому використовувалися власниками. Так, наприклад, на початку XX століття буковинські власники лісів щороку вирубували по 600-800 тисяч. кв. кубометрів деревини, при чому лише 32% перероблялися

на місцевих лісопильних підприємствах, а решта 68% вивозилася для переробки на заводи імперії та за кордон.

Умови праці гуцулів-лісорубів і деревообробників були теж надзвичайно несприятливі - небезпечні. Ніякої техніки безпеки не існувало, бо власники були зацікавлені у великих зисках — експлуатації гуцулів. Платня теж була дуже низька, яка не могла забезпечити найконечніших життєвих потреб гуцулів.

Дуже високо була і є тепер розвинена на Гуцульщині художня промисловість: різьблення по дереву, випалювання на

Відкриття таборів у Микуличині. Зліва направо: І. Орфенюк, радний, Василь Домашевський, війт (1937 р.)

дереві, виріб різних прикрас домашнього вжитку та побутових речей з міді і шкіри, добре стояло килимарство, ткацтво, гончарство тощо. Особливо було поширено різьбарство в селах: Яворів, Річка, Брустури, Розтоки, Усть-Путилів, Ясіня, а килимарство в селах: Дихтинець, Ясіня, Косів. Ткацтвом славилися такі села, як Лопушна, Виженка.

Для гуцульських поселень характерною була і є розкиданість садиб по схилах гір. Житло гуцулів—це переважно рублена небілена хата, вкрита ґонтами або драницями, але за конструкцією і плянуванням житла були загальноукраїнського характеру.

Одяг гуцулів відзначається барвистістю, вишивками і різними прикрасами: вишиті сорочки, апліковані овечі безрукавки

(киптарі), пістряні доморобленi запаски, повстяні брилі (крисані), різнокольорові хустки, оздоблені торбинки (вовнянадзобенька, шкіряна-тобівка), прикрашений металевими ґудзиками широкий пояс (черес). Жіночі вбрання доповнювалося різноманітними прикрасами (зґардами, намистом, силянками, перснями).

Всі ці художні домашні вироби використовувалися не лише для власних потреб, але й збувалися на ринках, що давало гуцулам прибутки на убоге життя.

Пам'ятник на середині Европи (між селами Діловим і Костилівкою — це є центр Европи).

Умільці художніх виробів в більшості осідали на постійне життя по гуцульських містечках, які перетворювалися в центри художньо-промислового виробу. Такі містечка, як Вижниця, на Буковині, Косів в Галичині, а Рахів на Закарпатті та інші поступово перетворювалися в центри, де щотижнево відбувалися ярмарки для збуту гуцульських домашніх виробів. Сюди з'їжджалися купці і лихварі, які за безцінь скуповували гуцульські вироби та вивозили їх до інших більших міст Австро-

Угорщини, а іноді й за кордон, бо гуцульські домашні вироби всюди мали велику популярність і славилися своїми високими мистецькими прикметами. Звичайно, купці і лихварі на цьому добре заробляли.

Географічне положення Гуцульщини

Гуцульщина займає найбільше на південний схід висунену частину українських Карпат в межах Галичини, Буковини і За-

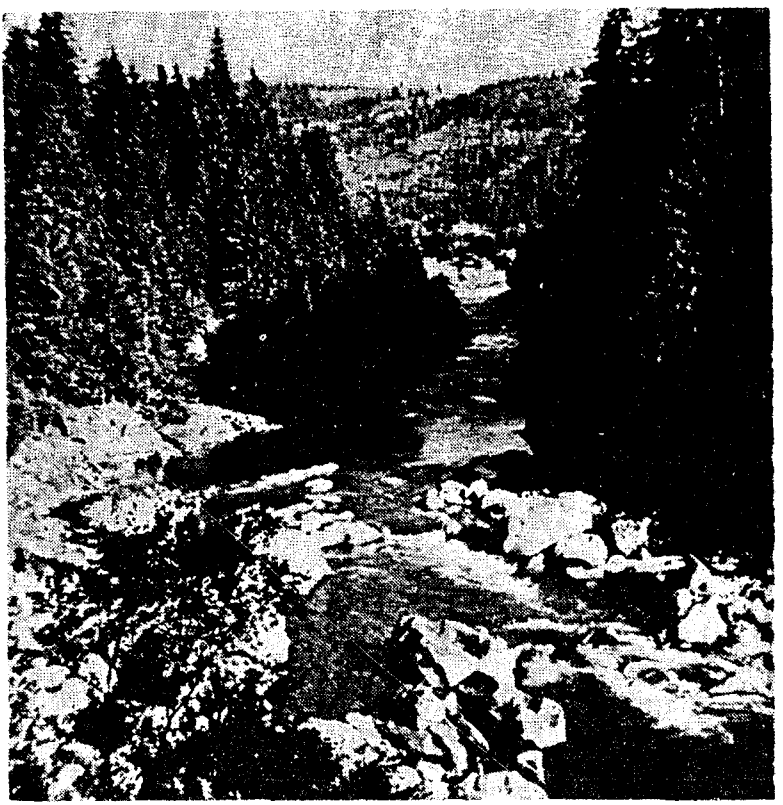

Річка Прут в Ямні, 1939 р.
(Фото: О. Пежанського)

карпаття, в сточищу рік Прута з Черемошем і Серетом, гор. Сучави, гор. Надвірнянської Бистриці і гор. Тиси.

На південному сході Гуцульщина межує з румунами, на захід — з бойками, від півночі на Підкарпатті — з підгірянами, на південному заході на Закарпатті — з давно осілим хліборобським населенням.

Межі Гуцульщини від півночі і півдня досить виразні — їх утворюють перші вищі карпатські хребти і різко звужені долини річок. На захід гуцули заселяють всю долину Прута по Делятин і долину Надвірнянської Бистриці (села Рафайлова й Зелена, за деякими авторами й Пасічна), а на Закарпатті долину Тиси по Трибушани й село Косівська Поляна. Деякі гуцульські мовні й етнографічні прикмети мають села Руська Поляна, Руське Криве і Руськова, розташовані в долині Руської Ріки на румунській Мармарощині та села Кобилецька Поляна, Великий Бічків, Росішна, Луг і Верхнє Водяне (Апша). Без цих сіл величина Гуцульщини така:

Гуцульщина	ч. громад	терит. в км²	населення в тис. 1939 р.	укр.
Галицька	44	2.900	94	87
Буковинська	28	2.200	45	37
Закарпатська	8	1.400	36	32
Вся Гуцульщина	80	6.500	175	156[1])

Заселені місцевості Гуцульщини:

Гуцульщина	Число місцевостей	Населення в тис. 1969 р.
Галицька	110	186.417
Буковинська	61	30.997
Закарпатська	23	41.829
Входять до складу Румунії	11	——
Входять до складу Сигідської округи	15	——
Вся Гуцульщина	220	259.243[2])

Не заважаючи на те, що гуцули й Гуцульщина належали протягом віків до різних держав, що були розпорошені між окремими загарбниками, а все ж таки відміни їхні дуже малі. Протягом століть гуцулів єднала спільна матеріяльна й духова культура, побут, говірка, які виразно відрізняли їх від сусідів. Розташування в глибині гір, далеко від шляхів сполучення сприяло взаємному обмінові населенням, незалежно від кордонів.

---

[1]) ЕУ 2 II, стор. 466.

[2]) Історія міст і сіл УРСР, Чернівецька, Івано-Франківська, Закарпатська області.

Природа Гуцульщини

Природа Гуцульщини обіймає найвищу й найбільш мальовничу частину українських Карпат, а саме, 1. В напрямі північно-східньому на південний захід Гуцульський Бескид і приналежну до нього від заходу частину Ґорґанів, 2. Жаб'ївсько-Селетинську улоговину, що становить частину Сер.-карпатської улоговини, за якою лежать: частина Полонинського Бескиду, а самі високі масиви Свидівця, Чорногори і нижчі групи Кукуля, Кринтої та Лудованських гір і Кристалічна Мармарсько-Буковинська верховина з Гуцульськими Альпами й Чивчинськими горами.

При чималій висоті лагідні форми гір, однак, не перешкоджають густому заселенню і хліборобству на значних висотах, тим більше, що, завдяки висуненню на південний схід і впливам чорноморського підсоння та великій масивності, температура літа тут вища від інших частин Карпат. Велике поширення полонин сприяє буйному розвиткові пастушого життя[3]).

Загалом, треба сказати, ґрунтовий покрив Гуцульщини у передгір'ях — дерново-підзолисті ґрунти, в самих Карпатах — бурі лісові, щебенюваті, гірсько-лучні, цебто глинисто-піщані.

Клімат Гуцульщини помірно континентальний з яскраво вираженою вертикальною зональністю. У передгір'ях зима малосніжна; літо тепле, весна дощова. В самих горах зима довша і сувора, а літо прохолодне. Опадів випадає 800-1100 на рік.

Дві треті частини Гуцульщини покриті лісами. Серед різних порід дерев переважають смерека, ялина, сосна, бук, явір, ясінь, береза.

Щодо тваринного світу, то на Гуцульщині зустрічаються 60 видів звірів: — олені, козулі, вовки, лисиці, рисі, ведмеді, видри, борсуки, зайці і т. д. А з птахів тут водяться глухарі, тетерва, рябчики, ворони, орли, дятелі та інші. Гуцульщина в усіх частинах дуже багата на рибу: в річках Гуцульщини водяться: форелі, харіуси, пструги, яких не буває в різних частинах України, бо там інші річки.

В багатьох околицях Гуцульщини є досить мінеральних джерел, які мають цінні лікувальні властивості. Так, наприклад, такі лікувальні води є в околиці Буркут.

Населення Гуцульщини

Прикарпаття та правобережжя Дніпра освоювали спочатку землеробські племена трипільської культури. Понад 20 трипільських поселень виявлено головним чином у південно-схід-

---

[3]) ЕУ — 2, стор. 468.

ній частині Гуцульщини — Коломийському та Снятинському районах.[4]).

В добу бронзи (кінець III початок I тис. до нашої ери) на поблизьких теренах передгір'я замешкували пастуші племена, а на самому Прикарпатті господарювали землеробські племена комарівської культури. Деякі дослідники вважають, що ті племена є ранніми предками праслов'ян. Але з пізніших часів, як II-VI ст. ст., заселюються і передгірські землі Карпат. Тут живуть слов'янські племена — предки білих хорватів, переважно скотарів. Їх поселення археологи відкрили на основі курганних поховань приблизно в 20 селах Гуцульщини (Надвірнянського, Косівського та Коломийського районів). Згодом на Гуцульщині виникає племінне територіяльне об'єднання білих хорватів, яке в X ст. ввійшло до складу України (Київської Русі).

На той час Гуцульщина вже була досить добре заселена, з добре розвиненим скотарством, землеробством, мисливством і такими видами ремесла, як обробка дерева, шкіри. Досить проґресувало виробництво гончарних речей. Велике значення мало видобування соли поблизу Коломиї, якою постачали навколишні землі і, зокрема Придніпров'я. Зростала й торгівля. З Гуцульщини вивозили хутра, мед, віск, рогату худобу, сіль, ремісничі вироби.Із Заходу і Візантії надходили шовкові і вовняні вироби, зброя, золото та срібло. Уже в ті часи на Гуцульщині досить було різного роду ремісників. Ремісники мешкали в містах чи містечках.

Таким чином, уже в тих часах Гуцульщину населяли наші предки — гуцули-українці, хоч вони в тих часах ще не називали себе українцями, а просто гуцулами, правда, не бракувало серед гуцулів-українців і інших національностей, але вони становили незначну меншість серед основного гуцульсько-українського населення. Так, наприклад, статистика вже в наші часи, тобто з 1938-го року виказує, за Енциклопедією Українознавства, що на Гуцульщині в той час було: 89 відсотків українців, 7.5 відсотків жидів, 2 відсотки поляків (в Галицькій Гуцульщині) 0,5 відсотків румунів (Буковинська Гуцульщина) 1 відсоток чехів (Закарпатська Гуцульщина). Зовсім малий відсоток становили вірмени, які колись відігравали на Гуцульщині велику економічну ролю, німці, угорці й цигани. Більший відсоток складали ці національні меншини по містечках і курортах (долина Прута). Після Другої світової війни тепер їх там майже немає.

---

[4]) Неолит и енеолит Юга Европейской части СССР. М., 1962, стор. 3-26.

95 відсотків населення скупчене по селах. Пересічна густота населення — 27 на один кілометр. Найгустіше заселена Жаб'ївсько-Селетинська улоговина і більша частина Гуцульського Бескиду (70). Галицька частина Гуцульщини заселена густіше, ніж буковинська і закарпатська, де розвиток великої посілости гальмував вільне заселення[5]).

Давні відомості про Гуцульщину

Коли уважно приглянемося до давніх джерел про Гуцульщину, то вони сягають до трипільської ери через бронзову добу і до пізніших часів. А перші письмові відомості про Гуцульщину з'явилися в польських джерелах XIV і початках XV стол. До 1424-го року належить перша згадка про місцевість у глибині Гуцульщини — поляну Жаб'є. Історичні дані про заселення нинішньої Гуцульщини внаслідок відокремлености життя гуцулів надзвичайно скупі і не дають можливости скласти уявлення про цей процес в цілому. На Гуцульщині довго не було панщини й залежність від сусідніх володарів виявлялася сплатами грішми й натурою.

Натомість не бракує відомостей про українську шляхту з Березова. В 1490-му році вона брала участь у повстанні проти Польщі під проводом Петра Мухи. У війнах між Молдавією і Польщею 1509 і 1530-их роках березівська шляхта тримала сторону Молдавії. Ці рухи, як і повстання С. Височана під час походу Богдана Хмельницького 1648-го року, захопили й Гуцульщину.

Великої шкоди Гуцульщині, як і цілій Україні, завдавали татарські й турецькі набіги, які особливо сильно спустошували і руйнували край. Такі напади відбувалися в 1498, 1520, 1589, 1594, 1621 та 1776 роках.

Лише в кінці XVI і на початку XVII ст. знищено в Україні 33 міста і багато сіл, десятки тисяч людей загнано в турецьку неволю. В тих набігах знищено такі гуцульські міста, як Коломию, Косів та інші.

Однією з форм антифевдального протесту проти панського свавілля в XVI-XVII ст. ст. була масова втеча мешканців зах. земель України і гуцулів на Поділля, Наддніпрянщину та в гірські околиці Карпат. Частина втікачів приєднувалася до запорізьких козацьких загонів. В 1613-му році, коли запоріжці вирушили на Покуття, серед них було чимало гуцулів.

У XVII столітті Гуцульщина стала ареною опришківського руху. Загони опришків формувалися з утікачів гуцулів. Вони

---

[5]) ЕУ — 2, стор. 468.

нападали на панські маєтки, розправлялися з шляхтою і урядовцями. В ухвалі галицького сойму від 15-го вересня 1608-го року вказувалося, що "свіжо і щоденно збільшується небезпека від опришків, які винищують шляхту і її маєтки."[6]).

Опришківський рух особливого розмаху набирає в першій половині XVIII століття. Відомі ватажки опришківського руху тих часів такі, як Микола Драгарук (Бордюк), Василь Гліба,

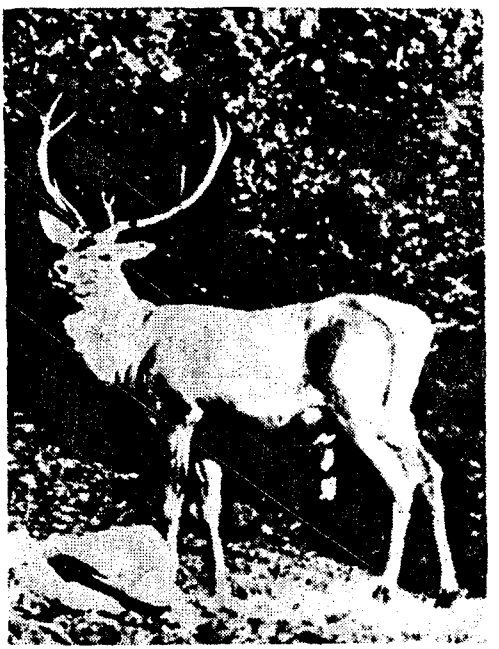

Олень в хащах

Нестор, Іван Пискливий, Василь Лунга, Іван Панчишин, Петро Сабат, Григорій Дранка, Іван Винник, Ф. Головатий, Ф. Фаркаш, П. Варга, Іван Пинтіо, загони яких нападали на панські маєтки і нищили їх. Але серед ватажків опришківського руху найвидатнішим був Олекса Довбуш. З ім'ям Довбуша пов'язані найсвітліші сторінки опришківського геройства. Загони прославленого О. Довбуша активно діяли не тільки на Гуцульщині, але робили походи й на Перемишль, Дрогобич, Турку, на Закарпаття і Поділля. Частина опришків переходила й на Запоріжжя. На боротьбу з опришками польський уряд направляв спеціяльні численні загони. За голову О. Довбуша обіцяли велику нагороду (шапку червінців). Двадцять четвертого серпня 1745-го року народний герой Олекса Довбуш був по-

---

[6]) Акта ґроцке і земське. т. XXIV, Львів, 1935, стор. 22-23.

зрадницькому вбитий. Але рух опришків не припинився, справу О. Довбуша продовжували його послідовники-побратими Павло Орфенюк, Василь Баюрак, Іван Бойчук та інші.

Рух спротиву проти панського свавілля не припинявся, але разом з тим посилювався й гніт, бо на Гуцульщині відчувалося перенаселення, а промисловости бракувало, де б можна було прикласти робочі руки. Таке економічне становище штовхало шукати виходу. Починає, хоч і повільно, розвиватися промисловість. Зростає видобуток озокериту і калійних солей. У 1867-му році почали добувати нафту у Биткові, а в 1902-му році збудували нафтоперегінний завод у Надвірній. У Мишині почалися розробки покладів кам'яного вугілля. На Гуцульщині працювало близько 26 каменоломень і кілька цегельних заводів. Подекуди з'являються підприємства легкої промисловости, а найбільшим серед них ткацька фабрика в Коломиї.

З розвитком капіталізму зростало й населення міст, як Рахова, Вижниці, Коломиї, Косова, Надвірної та інших. Тут населення займалося, головним чином, домашнім промислом, який базувався на місцевій сировині.

Найпоширеніше було ткацтво, кушнірство, гончарство та виробництво різних речей з дерева. На цих промислах зростали народні гуцульські таланти, особливо високого мистецтва досягли талановиті різьбарі, як родина Шкрібляків з Яворова, Марко Магединюк з села Річки, Іван Якіб'юк з Криворівні та інші. В околицях Коломиї, Вижниці та Косова гуцульські майстри виробляли верети, ліжники, петики, киптарі, які відзначалися багатством орнаменту. Гончарством займалися від Коломиї аж до Косова. Дуже славилася пистинська, косівська і кутська кераміка.

Поряд з розвитком промисловости зросла й культура гуцулів, яку започаткували й активно провадили гуцули М. Павлик, Ю. Федькович та їх однодумці, І. Франко, О. Терлецький, С. Воробкевич і інші.

У жовтні 1890-го року І. Франко і М. Павлик організували Радикальну партію, що мала багато прихильників на Гуцульщині і була головною рушійною силою в піднесенні української національної свідомости та розбудови українського економічного, культурного і громадського життя між двома світовими війнами. І цілком зрозуміло, що та велика праця дала свої наслідки.

Гуцули ніколи не вважали себе чимсь окремим від української нації, хоч мають багато прикмет відрубного плем'я. Вони завжди вважали себе частиною великої української нації, відірваними від материка окупаційними кордонами різних чужих держав. Тому то ще під час визвольних змагань по Пер-

шій світовій війні гуцули разом з усіма українськими патріотичними формаціями боролися за Самостійну Соборну і ні від кого незалежну державу, гуцули створили Гуцульську Республіку, а під час проголошення соборности українських земель у Києві 1919-го року в західньоукраїнській делеґації були представлені й гуцули — Петро Шекерик та Василь Климпуш, які не робили найменших труднощів до створення соборної української держави.

На цьому місці треба згадати, що не зважаючи на довголітню відірваність та ізоляцію в горах бездоріжжям і іншими перешкодами, які створили різні окупанти, гуцули поспішним темпом відродилися, ставши на плятформу своєї держави.

М. Домашевський

Література:

Енциклопедія Українознавства.

Федір Вовк: Антропологічні дослідження Галичини, Буковини й Угорщини. (Типи гуцулів, антропологічна карта Гуцульщини). Етнографічна Комісія НТШ, Т. X. Львів, 1908-го року.

Іван Крип'якевич: З історії Гуцульщини.

Володимир Шухевич: Гуцульщина, Львів, 1899-1908.

Д. К. Зеленін: Про київське походження карпатських українців-гуцулів. "Наукові записки" Інституту мистецтвознавства, фолкльору і етнографії АН УРСР, отм 4.

Історія Української РСР.

Іван Франко: Твори в двадцяти томах.

П. Бажанський: Олекса Довбуш. Перемишль, 1913.

Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область, 1969.

Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область. Київ, 1969.

Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область. Київ, 1971.

Джерело Беркут.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ ГУЦУЛЬЩИНИ

Села Гуцульщини

Андреківське, Арджел, Бистрець, Білоберізка, Бабин, Бабинопілля (Кришори), Баня-Березів, Брустурів, Бистриця (Рафайлова), Білі Ослави, Букове, Білозорина, Багна, Богдан, Бисків, Беня, Бряза, Білин, Берлебаш, Бистра, Верхній Ясенів, Великий Рожин, Вербовець, Верхній Березів, Ворохта, Вороненка, Великий Ключів, Верхній Вербіж, Виженка, Великий Липовець, Віпчина, Верхній Яловець, Вишня, Великий Бичків, Греблина, Голошина, Гробище, Горішня Бродина, Голови, Гринява, Гірське Верунє, (Горішній Іспас), Гуцулівка, Ганнівка, Город (Городище), Говерля, Дарії, Довгополе (бук.), Дихтинець, Долішня Бродина, Дора, Довгопілля, Долішній Іспас, Добротів, Довгополе (гал.), Довге Поле (Суг. окр.), Зимір, Заріччя, Замагорів, Зелена, Згари, Заріччя, Зелена, Замогила, Крушник, Конятин, Кирлибаба, Красноїлів, Криворівня, Космач, Корости, Кривобороди, Климпуші, Кремінці (Татарів), Кубаївка, Ковалівка, Косівська Поляна, Кваси, Кобилецька Поляна, Кривий, Крачунів, Креченешти, Кевелево, Киселиці, Кийданці, Круглий, Лустун (Красний Діл), Лекечі, Лазещина, Луг, Ланчин, Лоєва, Луги, Лопушна, Лючки, Микове, Мариничі, Молдова-Сулиця, Максимець, Мозолівка, Малий Ключів, Мишин, Молодятин, Марківка, Малий Дихтинець, Міжброди, Микитинці, Нижній Яловець, Нижній Березів, Нижнє (Долішній Княждвір), Нижній Вербіж, Новомарківка (Рунґури), Околена, Підзахарич (Підзахаричі), Плита, Петраші, Плай, Площі, Поляківське, Паркулина, Подерей, Плоска, Поляна, Перехресне, Пробійнівка, Причіл, Пасічна, Постоята, Пнів, Пистинь, Паляниця, Прокурава, Росішна, Русмолдовиця, Руска Поляна (закарп.), Ремета, Рускоово, Руська Поляна (Суг. окр.), Рівня, Ростоки (Розтоки), Рівна, Рижа, Руська, Руспебоул, Річка, Рожнів, Розтоки, Рипень, Рожин, Ровенька, Селетин, Сарата, Стебник, Стебні, Самакова, Соколій, Сторонець-Путилів (Путила), Серґії, Стебнів, Середній Березів, Снідавка, Соколівка, Стопчатів, Саджавка, Стримба, Свобода (Свобода-Рунґурська), Соколовиця, Солонець, Сопів, Смодна, Старий Косів, Сітний, Требушани (Ділове),

Трач, Тюдів, Товарниця, Тораки, Тесницька, Тячево, Текуча, Тростенець, Устеріки, Устеріки, Усте-Путилів, Фальків, Фошки, Хорови, Химчин, Хмелів, Черник, Чорний Потік, Чорні Ослави, Чергонівка, Черешенька, Шипіт/Серетом, Шипіт Камеральний (Шепіт), Шипіт-Ізвор, Шепіт, Шешори, Шпитки, Яблуниця, Ями, Ямна, Яворів, Яблониця (гал.).

Міста

Битків, Берегомет/Серетом, Верховина (Жаб'є), Вижниця, Ділятин (Делятин), Великий Бичків, Надвірна, Косів, Кути, Старі Кути, Микуличин, Печеніжин, Рахів, Ясиня (Ясінє), Яблунів, Яремче.

***

Тепер до складу Сучавського повіту в Румунії входять такі місцевості: Арджел, Бряза, Беня, Горішня Бродина, Долішня Бродина, Кирлибаба, Молдова-Сулиця, Руська, Русмолдовиця, Руспебоул, Шипіт-Ізвор.

***

Гуцульські села Сигітської округи: Бистра, Вишня, Великий Бачків, Довге Поле, Крачунів, Креченешти, Кривий, Луг, Микове, Поляна, Руська Поляна, Русково, Рівна, Тячево, Ремета.

М. Домашевський

Література:

Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область, Київ, 1969.

Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область, Київ 1969.

Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область, Київ, 1971.

Іван М. Новосівський — Список місцевостей буковинської Гуцульщини.

ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ ГУЦУЛ

Першою спробою з'ясувати не так етимологію цієї назви, як саму її семантику (значення) була стаття якогось К. М. у виданні "Biblioteka Polska", т. І. 1825 р. Пізніше, в XIX й XX ст.ст. про неї писали інші польські, а також українські (І. Вагилевич, Я. Головацький, В. Гнатюк), німецькі й інші дослідники, але всі ті спроби були такі безпорадні, що їх не варто в цій статті й розглядати. Зрештою, критичний розгляд цих спроб дав нещодавно В. Кобилянський у своїй книжці "Діялект і літературна мова" (Київ, 1960 р., сторінки 143-151), який, проте, не запропонував ніякого свого з'ясування. Нічого не дали для з'ясування етимології цієї назви й етимологи нашого часу М. Фасмер та Я. Рудницький.

Я теж не вперше пишу на цю тему. Ще в своїй кн. "Адигейські мови — ключ до таємниць нашого субстрату", Нью-Йорк, 1966, я натякнув був на справжню етимологію назви "гуцул", навівши осетинські слова "гуцъула" та "гыццыл" (стор. 15), які своєю звуковою збіжністю могли бути споріднені з словами "гуцул" та "гицель", а в статті "Походження назов "гуцул", "бойко", "лемко" та споріднених із ними слів", надрукованій у "Записках Наукового товариства ім. (Т.) Шевченка", Збірник філологічної секції, т. 34, Нью-Йарк, 1969 р., я вже спробував був глибше проетимологізувати цю назву. Але та моя етимологія ще не була вичерпна. Тим то виникає потреба ще раз і докладніше розглянути її.

Назва "гуцул" етимологічно належить до великої групи слів, наявних не тільки в українській, а й ув інших мовах, як це я згадав вище, навіть в осетинській мові. А з'ясувати споріднення, а тим самим і походження цих слів можна тільки за допомогою моєї "адигейської теорії", тобто тих слів і мовних закономірностей, що збереглися до нашого часу в адигейських, зокрема в кабардинській та черкеській мовах, інтерпретованих за допомогою мого комплексно-аналітичного методу. Спочатку усі досліджувані в цій групі слова були описовими висловами (а не окремими словами, як ми їх тепер маємо), що складалися з вільно в такому чи такому порядку поєднуваних слів. Через

те, що ті комбінації слів були різні, а самі слова мали різні фонетичні варіянти та різні відтінки в значеннях, то з них і повиникали пізніше, внаслідок злиття їх у лексеми (слова), відмінні тепер для нас одні від одних слова. Напр., ніхто б тепер без моєї етимологізації не повірив, що назва "гуцул" споріднена із словом "ґудзик", "куций" тощо.

Для того, щоб ці зв'язки між такими словами, а тим самим і походження цих слів стали нам зрозумілі, треба виявити в них ті первісні слова-складники, з яких вони утворилися. При цьому не слід спускати з уваги того, що ті слова-складники ще тоді, як їх уживано окремо, мали різні звукові форми, з різними, але якоюсь мірою зближеними значеннями як підставою для їхнього рівнобіжного вжитку в тих комбінаціях, що з них постали досліджувані слова.

Як побачимо далі, перший складник цих слів з морфологічного боку найімовірніше був у формі наказового способу, що входила до складу цілого слова так, як, наприклад, форма "пали!" входить в українське слово "пали-вода". Я пишу "найімовірніше, бо це могла бути ще форма дієприкметника, оскільки в сучасних адигейських мовах ці дві форми творяться однаково — відкиданням інфінітивного наростка — "н", і їх можна розрізняти тільки в контексті (в реченні), а цієї останньої можливости всередині слова вже немає, тим і не можна з певністю сказати, що це — дієприкметник чи наказовий спосіб. З фонетичного боку це мусіли бути такі слова, в яких початкові звуки могли дати рефлекси — українське "г" й українське "ґ" без розрізнювання значень, як це маємо в словах "гуцьок" і "ґудзок" (тепер ці слова розрізняються), "гудзь" і "ґудзь". Крім того, ці ж складники мусіли бути й джерелом різних голосних у цих утворенням: "у" ("гуць"), "о" ("гоць"), "и" ("гиць"), "а" ("гаць-го-га!" — цькування собаками; "Гаць" — прізвище).

Слова з такими можливостями є в сучасних адигейських мовах.[1]) Це дієслово "гъун", що тепер в адигейських мовах значить "гризти" (щось), а наказовий спосіб від нього "гъу", що значить "гризи!" Звук "г" в цьому дієслові — це дзвінкий фрикативний задньом'якопіднебінний звук, і від нього походить українське "г" в словах "гуць", "гуцати", "гуцул", а від наступного "у" — "у". Є в адигейських мовах дієслово "гъуэн", що тепер в адигейських мовах значить "мекати" (як вівці ме-

---

[1]) Всі використані в цій статті адигейські слова та фонетико-граматичні закономірності я беру з видання: "Кабардинско-русский словарь", Москва, 1957 р. Майже всі українські слова я беру з "Словаря української мови" Б. Грінченка.

кають, але в давнину видавання цього звука могли розуміти, як скреготання зубами абощо, як про це свідчать українські слова "гикати", "бгикати" — плакати, що їх я використаю далі). Звук "г" в складнику "гъуэ" дав також українське "г", а "уэ" — "о" та "а" (це закономірне для адигейської фонетики явище) в словах "гоць", "гоцул", "гоцак" (танець), а в румунських "hot", "hotul" (розбишака). Є ще в адигейських мовах дієслово "гун", що значить "товкти" (щось), а це значення близьке до значення "гризти" — "товкти" зубами. Звук "г" в складникові "гу" — проривний передньом'якопіднебінний звук, і він дав в українській мові "г", а "у", що стоїть після нього, дало "у", як це маємо в словах "ґудзь", "ґудзола" (лемківська назва картоплі), а також в угорських словах "guzs" (прут) та "guzsaly" (кужіль, куделя).[2])

Є в адигейських мовах ще одне потрібне для з'ясування першого складника слово — "гъын", що значить "плакати", але його зв'язок із значенням "скреготати", як це я відзначив вище, пояснюють українські дієслова "гикати", "бгикати", Звук "г" в складнику "гъы" дало українське "г" й латинське "h", а "ы" — "и" в словах "гиць", "гицати", "гицлик" (шкіряний ґудзик на заднику чобота для зручнішого його здіймання з ноги), "гицель", у німецькому "Hitze" (спека, запал). Додатково до з'ясованих складників треба з'ясувати складник "ку" — у слові "куций": він походить від "къу(н)", що значить "потовкти", побити когось, "набити" борошна в мішок.

Другий складник назви "гуцул" та споріднених із нею слів теж походить від різних слів-синонімів із звуковими варіянтами в них, але це вже були іменники, означувані першим складником у вільних словосполуках. Найчастіше це було слово "цы", з фонетичним його варіянтом "цэ", що тепер у першому варіянті означає волосся та поріст на тілі в людей і тварин, а первісно, мабуть, означало все, що "виросло", зокрема й гілка дерева, як про це свідчить його варіянт "чы", що тепер значить "прут". Другим у такій ролі іменником було "дзы", що походило від дієслова "дзын", а серед його значень є "пускати пагони", тобто щось таке, як гілки. Його варіянт "дзэ" тепер значить "зуб", але зуби теж ростуть на яснах, як гілки на дереві. Слова "цы" та "дзы", "дзэ" увіходять тепер як другі складники до адигейських назов трави: "у-цы" та "у-дз" (тут "ы" чи "э" відпало). Якщо взяти тепер згадані вище слова, то ясно буде, що від "цы", "цэ", приєднаного до першого складника, постали такі слова, як "гуць", "гуцул" то-

---

[2]) "Magyar-ukran szotar", Budapest-Uzshorod, 1961 р.

що, а від "дзы", "дзэ" — такі слова, як "гудзь", "ґудзола" тощо.

Які ж значення давало поєднання першого складника в будь-якій із згаданих вище форм із другим складником також у тій чи тій із згаданих тут форм?

Ці значення були хоч і близькі через майже тотожні значення форм першого складника, але разом з тим і якоюсь мірою відмінні одні від одних через скерованість дії на відмінні явища. Крім того, мало вагу в цьому розумінні й те, який із цих двох складників переважав у висловлюванні.

Якщо мати на увазі значення волосся на голові в людини, то ціле утворення могло означати "товчиволосся" чи, простіше сказавши, "підбий його під польку", збий у кучму, як про це свідчить закарпатське слово "гуца", що значить "кучма" (волосся) й шапка. З такого "оформлення" волосся могло походити прізвище людини, як воно було у відомого славіста-закарпатця Венелина "Гуца" (про звук "а" далі). а також одно із значень назви "гуцул", що первісно могла мати форму "гуць". Ця остання форма, як назва "гуцула", здається, в "чистому" вигляді не збереглася, але вона наявна в утворенні "гуцьок", засвідченім у коломийці:

Ой гуцуле, гуцулику,
Гуцулику, гуцьку...

Форма "гуцьок" утворилася в другому складнику з варіянта "цэ" та пізніш приєднаного до цілости утворення "гуцэ" наростка "къ", що надавав йому значення здрібнілости, а реду-

Гуцули влітку 1931 р. в Рахові, біля цукорні "Пурма".

коване "э" через стадію "ъ" чи "ь" дало чергування "о" з нулем звука.

Про те, що "гуцьок" могло мати значення "підбийволосся", свідчить його значення як назви малого річкового водоспаду чи порога, рівнозначне із значенням іншої назви такого водоспаду "гук", а це останнє утворилося із "гъу" та "кІэ", що в адигейських мовах значить "хвіст", отже, "гук", як назва водоспаду означає "підбийхвіст"" чи кучму з води (з хвиль). В адигейських мовах "гъукІэ — коваль "товчикий", бо "кІэ" має ще значення "кінець" палиці, в цьому разі потовщений, а разом — молот. Прізвище "Гук" пішло або від значення "підбийволосся", або вже від професії коваля, тільки це останнє значення було забуте через "конкуренцію" з ним слова "коваль", що утворилося з інших складників: "къуэ (кий) — "уа" (б'ючий) — "лІы" (чоловік), а разом це означало: "києм" (молотом) б'ючий чоловік (кінцеве "ы" через стадію "ь" відпало).

Якщо тепер згадати, що другий складник досліджуваних слів "цы" мав значення "прут", то "гуць", "гоць" могло мати значення "оббийпрут", інакше сказавши "обчухрана" гілка, кий, а в застосуванні до людини це могло означати "малий", "малюк". І це було інше значення назви гуцула у формі "гуць". Це значення підкреслене і в отій формі "гуцьок", яка має відтінок здрібнілости і стоїть морфологічно в одному ряді з словами "лопуцьок" (стебло рослини, обдерте для того, щоб його можна було їсти), "опецьок", що значить "оцупок", короткий шматок дерева, по-гуцульському "куцик". Отже, "гуць" могло бути синонімом слова "куць", яке збереглося в українській приказці "куць виграв — куць програв", а тут "куць" могла бути паличка в грі. Як я вище з'ясував слово "куц(ий)" відрізняється від "гуць" тільки іншим першим складником, що, проте, має близьке значення: "къу" — бий! Словом "куций" в українській мові називають не тільки зайця з "обрубаним" (коротким) хвостом та чорта ("куций", "кунак"), а й низького на зріст чоловіка. До такого значення в назві "гуцул" я прийшов і в отій першій своїй спробі її етимологізації через зближення її з історично зниклими мешканцями Транссільванії "цикулами". Я вивів це останнє слово з адигейського "цІыкІу", що значить "маленький", а морфологічно це слово можна розглядати як в іншому порядкові розміщені складники слова "ку-ци(й)" (згадаймо те, що первісно це були вільно вживані словосполуки, а не лексеми-слова): "цы" — къу", що означало "прут оббий" чи "оббитий", як отой "опецьок", "куцик" (хоч у сучасному адигейському написанні це зближення трохи затемнене, бо по-різному написано "къуцы" і "цІы-кІу", але це могло статися внаслідок пізніших зву-

козмін у цих тепер різних словах). Слово "цІыкІу" збереглося в українській мові як "цюк" із значенням "мало". До речі, слово "опецьок" утворене аналогічно до слова "гуцьок": в ньому перший складник — наказовий спосіб від дієслова "упІэ(н)", що значить "білувати" (початковий у слові "упІэ" двозвук "уэ" дав "о"), здирати шкіру з туші, та "цы". Значення "малюк" у слові "гуць" відповідає й антропологічним прикметам гуцулів: вони чи не найнижчі серед українців, як це відомо з праці В. Дяченка "Антропологічний склад українського народу", Київ, 1965 р., стор. 39 й 49). Це значення засвідчене в осетинському слові "ґыццыл", що значить "малюк".

Але й цим не вичерпується значення в назві гуцула "гуць". Як я показав вище, синонімом цього слова є слова "ґудз", "ґудзь", тобто міцно зав'язаний вузол, що в певному засто-

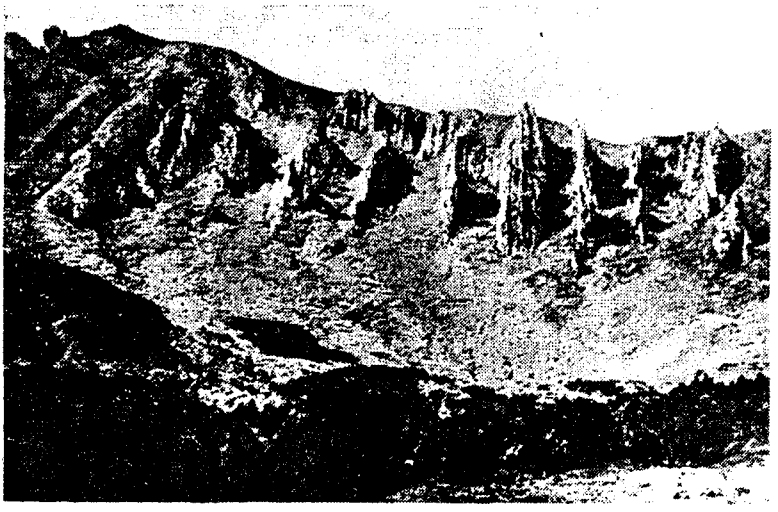

Скелі (козли) Чорногори.

суванні (як застібка) набрав значення "ґудзика" чи "ґудзька", аналогічного до "гуцька". А це свідчить про міцність, фізичну натоптаність в застосуванні цієї назви до дерева і до людини, як це останнє слово може значити в українській мові: "малий дуб, та натоптаний", "товста натоптувана жінка". Та й оте "опецьок" відноситься не тільки до дерева, а й до людини, що означає фізичне здоров'я. У цьому розумінні "гуць" аналогічне до слова "кий", від якого в давнину пішло ймення легендарного засновника м. Києва "Кия", як це я з'ясував в іншій своїй праці. І це було ще одне значення назви гуцула "гуць". "опецьок", "здоро-

в а н ь ". Це значення підтверджується тією історично зафіксованою згадкою (у польського дослідника Бистроня), що в Кам'янці-Подільському назва "гуцул" означала "кремезна людина" (подаю за згаданою працею Б. Кобилянського, стор. 142) А що форма "гуцул", як далі побачимо, відрізняється від форми "гуць" тільки прикметниковим наростком — "(у)л", то сказане можна віднести й до форми "гуцул".

До речі тут буде сказати, що слово "малий" первісно не означало "дрібний", а "хлопець" як дужча в порівнянні з дівчиною "сила" (пор. російське "мальчик" — хлопець; є й західноукраїнське прізвище "Мальчик", яке не могло бути запозичене з російської мови), як "муж". Про це останнє значення свідчить не тільки адигейське слово "мальхъэ" — зять, чоловік дочки або сестри, а й імення деревлянського князя "Мал" та англійська назва чоловічої статі "male". Та й в адигейських мовах слово "цІыкІу" (малий) співзвучне із словом "цІыху", що значить "людина".

Але перш ніж перейти до з'ясування форми "гуцул", треба тут відхилити поширену серед етимологів думку, що нібито ця назва походить від слова "гуцати": гуцули, мовляв, їздять на конях, які біжать підтюпцем, а вершники "гуцають", — то звідси й назва походить. Слова "гуц", "гуцати", як я це відзначив вище, справді, належать до досліджуваної в цій статті групи. Але ці слова в своєму значенні походять більше від значення першого складника, ніж від цілого утворення — від його значення "товкти", тобто щось підкидати й опускати як у ступі товкачем, і воно могло виникнути тоді, як значення другого складника було затрачене. Так утворилося й приказування при підкиданні дитини на колінах чи руках: "Ой гуц-гуца, сороченька куца..." Цим пояснюється й назва танцю "гопак", бо, танцюючи, "товчуть" ногами. Треба відхилити й теж поширену думку, що назва гуцулів походить від румунської назви "hot", а відтак і від "hotul", що значить "розбишака". Значення цього румунського слова виникло із значення "бити", "здирати" (шкіру), наявного в першому складнику цих утворень, можливо, від значення "кий", якщо мати на увазі цілість утворення, так, як від "кіл", "кілок" постало значення "колій" та українська "Коліївщина", і могло бути застосоване до розбишак будь-якого походження. Від значення "білувати", здирати шкіру пішло значення слова "гицель", як назва винищувача собак, що звичайно білував убитих собак, щоб мати з них шкіри. Як бачимо на прикладі двох однаково оформлених слів — осетинського "гыццыл", що значить "малюк", і українського "гицель", що значить "шкуродер", "лупій", що вони споріднені тільки через оті "далекі" в розумінні минулого складники, а

не походять одне від одного. Таке саме споріднення і між молдавсько-румунським "hotul" — розбишака, та етнонімом "гуцул", що мало різні значення — "чубар", "малюк", "дужака", а тепер просто термін-назва українського племені.

Цих значень в основному не змінювало й пізніше прикметникове оформлення первісних двоскладникових "гуць", "гоць", "гиць", "ґудзь", як це ми бачили на прикладі "гуцьок", "ґудзок", "ґудзик", що через приєднання до них наростка -"къ" набули відтінку здрібнілости. Інший прикметниковий наросток, у двох своїх варіянтах: -"(ы)л" (в осетинському "гыццыл"), що вимовляється м'яко (а звідси й румунське -"(u)l" та українське -"(у)ль" у слові "гуцулькатися" і -"(е)ль" у слові "гицель"), та -"(у)л", що вимовляється твердо (у слові "гуцул"), надавав значення "чубатий", "малий", "дужий". М'який варіянт цього наростка походить від збереженого в адигейських мовах -"лэ", -"лы", а твердий варіянт — від -"лъэ", що тепер значиться серед іменникових наростків, але первісно міг бути й

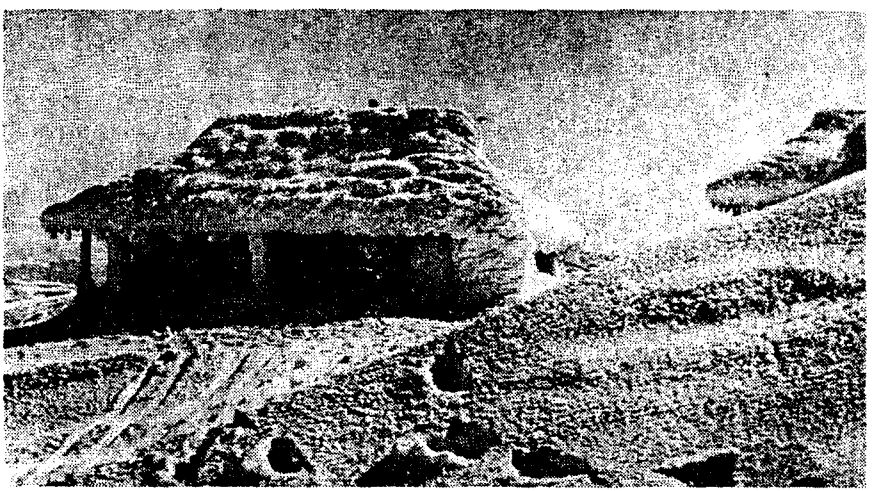

Хата на Чорногорі взимку.

прикметниковий. (Див. про них у згаданому кабардинсько-російському слівнику на стор. 502 і 508). Правда, міг бути ще третій наросток -"(а)Іуэ", що міг дати форму "Гуцало" (прізвище), — прикметниково-дієслівний наросток (див. ще на стор. 538). До наростка -"лъэ" міг ще приєднатися займенник 3 особи "е" (фонетично "jэ"), який, втративши своє кінцеве "э", своїм "і" асимілював попереднє "э", перетворивши його на звук повного творення "а". Так постала форма "гуца", а в цих уже прикметникових формах — осетинське "гуцъула" (джут,

скрутень; це підтверджує відзначене вище значення "товчиволосся"), "ґудзола" (картопля, бульба). Голосні, взяті в дужки, походять із голосних першого складника, зокрема друге "у" з "ы" в слові "гуцул", бо "ы" в адигейських мовах часто вимовляється як "у": "Сосрыкъуэ" — "Сосруко".

Коли у формах "гуць", "гуцул", "гицель" тощо значення здрібнілости було забуте, а в окремих випадках у ньому виникала потреба, то до них додано наростки здрібнілости -"(о)к", -"(а)к", -"(и)к", як це маємо тепер у "гуцьок", "гуцулок" (назва малого гуцульського коня), "Гуцуляк" (прізвище; але й назва коня така є та ще назва дуже короткого гуцульського кожушка), "гуцулик", "гицлик" (ремінний ґудзик на чоботі), "ґудзик". Але тепер ця здрібнілість знову забута, і, кажучи "ґудзик", ми не думаємо, що це форма здрібнілости від "ґудзь". Можливо, що відгуком уявлення про коня взагалі як "дужого малюка" є лівобережно-українське поганяння коней: "Но, м а л і !"

З усього вищесказаного видно, що назви гуцулів "гуць", "гуцьок", "гуцул" були, справді, споріднені з багатьома словами, але вони розвивалися своїм порядком, а не були перенесеними з інших речей та дій (назва коня, "гуцати"). Це також свідчить про те, що ці назви дуже давнього походження. А той факт, що назву "гуцул" дуже пізно записано в історичних джерелах (в румунських актах 1586 р., та й то лише як прізвище "Гуцул"), можна пояснити тим, що всі карпатські племена через приналежність цієї території до Київської Русі увесь час були відомі під назвою "русини". Адже й назва українців "хахол" ніде не була записана аж до XIX ст., хоч вона була здавна, та ще й рівнозначна слову "козак", а може й слову "гуць" у значенні "чубар". Як відомо, й назву "Україна" довгий час "затемняла" назва "Русь", а українці через це були "русичі", "русини", "руснаки", "рутени".

В. Чапленко

ГУЦУЛЬСЬКИЙ ГОВІР ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНСЬКІМ ПИСЬМЕНСТВІ

Гуцульський говір досить добре описано в діялектології. Про нього писали (якщо назвати лише головніші праці) український мовознавець Б. Кобилянський, польський мовознавець Я. Янув, його описували в загальних курсах української діялектології. Особливо цінні праці Б. Кобилянського, що вивчав цей говір на протязі багатьох років і видав дві праці "Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття" та "Діялект і літературна мова". Пишучи в цій останній праці про її джерела, Б. Кобилянський подав цікаві інформації про те, як він збирав матеріяли із живих уст гуцулів. Це були його а) власні спостереження і записи (з 1905-1906 р.р.) окремих слів, зворотів та закликів від гуцулів — мандрівних торгівців сільськогосподарськими та домашньо-побутовими виробами в покутських селах і містечках: б) записи розмов, казок і пісень у Східніх Карпатах під час Першої світової війни (1915 р.): на північних схилах — у місцевостях Ланчин, Делятин, Яремча, Ворохта, на південних — в околицях Ясіня і Рахова; в) матеріяли, зібрані під час діялектологічних екскурсій та відряджень (1922-1924 р.р.) в селах Коломийщини, Косівщини, Печеніжинщини, Яблунівщини, в Криворівні, Жабйому та їх присілках, а також у суміжних буковинських та покутських селах." Він написав також, що "значну частину говіркового матеріялу записано тоді з побутових розмов із зустрічними людьми, лісорубами, робітниками на ремонті доріг, пастухами в полонинах (Говерла, Шпиці, Кізли, над озером Шибеним, Буркутом), а також з молільних звертань "прошаків" на дорогах та під церквами, з ділово-торгових переговорів з продавцями ягід, грибів тощо, із розмов з майстрами мистецьких виробів домашнього промислу; частина оригінального лексичного й фразеологічного матеріялу була записана на косівських ярмарках з торгових прицінювань і суперечок між продавцями та покуп-

цями, що з'їздилися сюди з близьких і далеких гуцульських сіл та "осередків".[1])

На підставі зібраного матеріялу Б. Кобилянський написав дисертаційну працю німецькою мовою (1924-1926 р.р.), що її в українському перекладі надруковано 1928 р. в "Українському діялектологічному збірнику", I (Київ, 1928 р.). Згадана вище його праця "Діялект і літературна мова" — це книжка на 275 сторінок, а її зміст автор визначив у підзаголовку як "східньокарпатський і покутський діялекти, їх походження і відношення до української літературної мови".

Підсумковий опис особливостей гуцульського говору подав сучасний український діялектолог Ф. Жилко у своїх "Нарисах з діялектології української мови", виданої вперше 1955 р. в Києві, вдруге (в переробленому вигляді) 1966 р. (видавництво "Радянська школа"). У Ф. Жилка гуцульський говір визначено як "східньокарпатські говірки", із зазначенням у дужках "гуцульські" (стор. 225). Згідно з його інформацією, поданою на підставі вже й найновіших дослідів (зокрема він покликається на "Діялектологічний атлас українських народних говорів Закарпатської области" Й. Дзендзелівського, виданого в Ужгороді 1958 і 1960 роками, "поширені гуцульські говірки в населених пунктах на східніх узбіччях Карпат, на Закарпатті — на схід від р. Шопурки". Далі він зазначає: "На північному заході межа між гуцульськими й бойківськими говірками проходить приблизно у сточищі р. Лімниці. Між гуцульськими й покутськими говірками межа дуже невиразна. Часто ці говірки взаємовклинюються. Межа між ними починається від Надвірної (Івано-Франківської области), іде на Коломию і на Черемош між Іспасом та Баниловом (на схід від Вижниці Чернівецької области), а потім на Берегомет і, перетинаючи кордон Румунії, у Сучавську область. Південну межу визначають долиною річок Сучави — Бродина, долиною Молдовиці — Рус де Боул — Молдави — Брязу — Золотої Бистриці і далі вздовж р. Черемошу."[2])

З усіх українських говорів та говірок гуцульський говір своїми звуковими, граматичними та лексичними особливостями найсвоєрідніший, але він, без сумніву, належить до української мови, а якщо, наприклад, поляки за приналежности цієї території до Польщі намагалися зробити на цій підставі — на під-

---

[1]) Б. В. Кобилянський, "Діялект і літературна мова", в-во "Радянська школа", Київ, 1960, стор. 6-7.

[2]) Федот Жилко, "Нариси з діялектології української мови", Київ, 1966 р., стор. 225.

ставі говорових відмінностей зробити з гуцулів окремий народець, то це були ворожі заходи, скеровані на зменшення національного потенціялу українського народу.

Описуючи звукові особливості гуцульського говору, я не вживатиму тут складних мовознавчих позначень і через те не відзначатиму незначних говіркових відмінностей деяких звуків.

Відповідно до українського літературного звука "а" (правописного "я") в гуцульській вимові після м'яких приголосних під наголосом звучить "е" ("дєк" — дяк, "памнєть" — пам'ять, в східньоукраїнській народній вимові "памнять", "порєдок" — порядок), а без наголосу — "і" (правописне "ї"): "ікей" — який, "ічьмінь" — ячмінь. Відповідно до літературного "е" в гуцульській вимові звучать різні відтінки, близькі до звука середнього між "е" та "а" ("клан" — клен, "пан" — пен). Відповідно до літературного "и" в гуцульській вимові є такий же звук, але лише в деяких говірках і тільки відповідно до давнього "о" в нових закритих складах ("бик" — бік), а переважно в таких складах звучить лябіялізоване "и" ("вюс" — віз), крім того, в деяких говірках чується двозвук ("пліит" — пліт, ліса). У говірках Сучави є ще звук "ы" ("выв — віл).

У частині покутських говірок звук "р" вимовляється пом'якшено: "косарь", "морьква".

Чи не найбільша особливість гуцульських говірок — вимова м'яких "т" і "д" перед "і" та "е" як "к" та "ґ". Ця особливість є в багатьох південно-західніх говорах української мови, ба, зрідка трапляється і в південно-східніх говорах нашої мови (я сам у дитинстві, як і всі в нашому селі на Січеславщині вимовляли, та й тепер, напевно, вимовляють: "кісто" — тісто, "кісно" — тісно, "це не ґля тебе" — це не для тебе), але в гуцульському говорі ця особливість найбільше поширена: "ґівка" — дівка, "кіло" — тіло, "кєшко" — тяжко тощо.

Звук "ц" звичайно твердий наприкінці слів ("хлопец"), перед закінченням -"а" ("пшеница"), у наростках "-цк-" ("ґівоцкей"). Проте в цьому останньому наростку можливі й випадки з м'якістю "ц" ("громацькей"). Так само звуки "с" й "з" наприкінці слова вимовляються твердо ("цес", "дес", "шос", "кріз".

Шелесні "ж", "ш", а також африката "ч" в різних позиціях вимовляються м'яко ("жьовчь", "душє", "чєс"). Дзвінкі приголосні перед глухими знеголоснюються: "кєшко" — тяжко.

Згадані звукові особливості позначилися й на особливостях відмінкових закінчень: "ніхтє" (ніхтя), "ніхтєм" (ніхтям), "ніхтєх" (ніхтях). Після основ на м'який приголосний закінчення -"ам", -"ах" у дав. й місц. відмінках у зв'язку із звуковими особливостями звучать як -"им", -"их" ("коньми", "на коньих").

Відповідно до літературного закінчення в іменниках жін. р. однини -"ею", -"ою" в гуцульських говірках, як і в покутських, маємо -"ев" ("кашєв"), -"ов" ("жінков"). Відповідно до літературного закінчення в дав. в. множини -"ам" у гуцульському говорі вимовляється "ґітєм" (дітям), в місц. в. множини замість -"ах (-ях)", "на ґітєх" (на дітях).

Відповідно до приростка "най" — у найвищому ступні порівняння прикметників гуцули вживають приростка "май" (Жилко називає його "часткою" і пише окремо): "май більшєй" (найбільший).

Дієслівні форми 1-ої особи однини і 3-ої особи множини теперішнього часу, як і простого майбутнього часу не мають звука "л" перед закінченням: "робйу" (роблю), "купйу" (куплю), "робйе" (роблять). У 3-ій особі теперішнього часу II дієвідміни немає закінчення "-т": "вони носє" (носять), "ходє" (ходять). У 3-ій особі однини I дієвідміни дієслова мають "стягнене" закінчення: "вона знат" ("знає", а "знат" "стягнено" із "знаєт").

Умовний спосіб дієслів утворюється за допомогою частки "бих" ("бех") відповідно до літературного би: "ніз бех" (ніс би). Але в "носеле бе сме" (носили б) звука "х" в частці немає.

Є деякі особливості у наголошуванні слів, зокрема помітна тенденція наголошувати перший склад слова: "телє" (теля), "комар" (комар).

Чимало із згаданих вище явищ виходять за межі властивих гуцульських говірок, а це їх в'яже з покутськими, бойківськими говірками, ба й ширше.

У гуцульському говорі чимало своєрідних слів, які, проте, часто виходять і за межі цього говору. Але в дотеперішньому українському мовознавстві був поширений хибний погляд, що всі ці слова є запозиками або з румунської, або з угорської, або навіть із тюрських мов. Звичайно, окремі запозичення можуть бути, але це можна казати лише про пізні запозики, як от румунське "ботей" (отара), може, "дойма" (пісня), угорське "надраґи" (штани), а не про всі ті, що збігаються із румунськими та угорськими, такими, як от "грунь", "кулеша", "ватра", "ґазда" тощо. Масовому запозиченню суперечить той факт, що гуцули в Карпатах живуть з непам'ятних часів, і, як усякі горяни, жили ввесь час ізольовано, тим часом як румуни — це пізніші римські колоністи, а угорці прийшли до Паннонії аж у IX сторіччі, тим то можна скорше думати про те, що ці народи позасвоювали багато слів ще в давнину від місцевої людности, зокрема від циків, які жили в Трансільванії, а "ци-

ки", як це я доказав спочатку в статті "Походження назов "гуцул", "бойко", "лемко" та споріднених із ними слів",[3]) а пізніше підтвердив це і в статті про походження назви "гуцул", надрукованій у цьому збірнику, — це синонім назви "гуцули". Тим то самого факту, що якесь там гуцульське слово є й у румунській чи угорській мовах, не досить для того, щоб уважати гуцульське слово запозикою з румунсько-молдавської чи з угорської мов, — потрібні ще глибші історичні та етимологічні дослідження цих слів. От довго дослідники уважали, що слово "гуцул" запозичене з румунської мови, що в ній воно означає "розбійник", а я це спростував у друкованій у цьому збірнику статті. Для деяких слів потрібна звичайна поінформованість, щоб було ясно, що вони не могли бути запозикою з румунської чи угорської мови. Наприклад, як може бути запозикою з цих мов слово "гачі" (штани), коли воно є у мові дінських козаків? Або ще: як можна вважати слово "грунь" (верхів'я гори) запозикою з румунської мови (по-румунському "gruin"), як є назви річок на Наддніпрянщині — "Грунь", права притока Псла, "Грунь-Ташань", ліва притока Псла, "Грунь-Черкес", ліва притока Грунь-Ташані? Але це останнє слово — "грунь", що виступає в семантично відмінних значеннях — верхів'я гори і назва річки-течії, потребує вже наукової етимологізації. Щодо семантичної "суперечности" — гора і річка, то це вже у світлі моїх етимологій легко з'ясовується: як гора "спадає" вниз, так вода в річці також "спадає" (тече) вниз. Крім того, гора й річка — це опуклість і заглибина, а між ними є зв'язок. Тут можна згадати, що в італійській мові слово "alto" значить "високий" (тобто "гора"), а на Україні є назва річки "Альта" — права притока р. Трубежа у сточищі Дніпра. А як утворилося слово "грунь", це можна з'ясувати за допомогою даних із адигейських мов. В сучасних адигейських мовах є слово "гъуэ" (чит. "гэ", бо "гъу" позначає один звук "г"), що значить "нора", а нора як заглибина — це, з одного боку те, в чому може текти вода (в західньоукраїнських говорах це й значить "джерело"), а з другого — за семантичною антонімічністю (протилежністю) з цієї семантики можна вивести й значення "горба", "гори". Ба більше: з оцього "гъуэ" постало й слов'янське слово "гора", тільки до нього додалося ще слово "ур", що в адигейських мовах значить "довбня", дерев'яний молоток. З фонетичного боку з "э" та "ўы" ("ўы" з двозвука "у") утворився звук "о" внаслідок випаду "ы" та асиміляції півго-

---

[3]) "Записки Наукового товариства ім. (Т.) Шевченка", Збірник Філологічної секції, т. 34, Нью-Йорк — Париж — Торонто, 1969 р.

лосного "ў" з попереднім редукованим "э".[4]) У слові "грунь" до "гъуэ" приєднався складник "р" (а не "ур", як у слові "гора"), що в сучасних адигейських мовах є лише закінченням називного відмінка означених іменників, через те редукований звук "э", як ненаголошений, випав. Але в слові "грунь" є ще складник -"унь", і його теж треба пояснити. Він утворився із дієприкметника "инэ", твореного від дієслова "инэн", що тепер в адигейських мовах значить "застряти", а звідси походить семантика: гора, верхів'я гори — "те, що стирчить", річка — заглибина, що має дно, внутрішня обсяжність, в якій тече, зібрана з дощу та джерел вода. Звук "и" на початку "инэ" — це двозвук "jы", а його варіянтом може бути двозвук "у" (фонетично "ўы"), як це маємо в адигейському слові "унэ", що значить "дім", і з цього "у" міг виникнути звук "у" в слові "грунь".

Я не маю змоги етимологізувати у цій статті багато слів, бо це складна справа і забирає багато місця, але я ще раз можу запитати: якщо "ґазда" є в гуцульському говорі, в румунській мові та й в угорській, то чому саме найдавніші насельники цього району мали б запозичати це слово від пізніших прихідьків? А якщо румуни — асимільовані траки, то тоді це слово могло б бути спільною спадщиною в румунів і в гуцулів від давніших спільних предків, бо траки — це західня частина давніших кімерів, предків адигейців, як я це думаю. Або ще: що слова "кулеша", "куліш" і "ґуляш" етимологічно споріднені, це, либонь, усякому ясно, алеж слово "куліш" відоме на всій етнографічній українській території, воно є навіть у білоруській та в південноросійській мовах, — то чому "кулеша" в гуцульськім говорі мала б бути запозикою з румунської чи угорської мов, дарма що в угорській мові просо називається "köles"?

Гуцульський говір — єдиний з українських говорів, що на нього звернули увагу українські письменники, які або й цілком писали по-гуцульському, або тільки частково використали його для надання творам місцевого кольориту.

Б. Кобилянський у своїй книжці "Діялект і літературна мова" написав: "Твори українських письменників про Гуцульщину й Покуття за мовною характеристикою поділяються на три різновиди: а) твори, писані гуцульським або покутським діялектом з елементами літературної мови (твори М. Черемшини, В. Стефаника); б) твори, писані в основному літературною мовою

---

[4]) Про цю закономірність див. у виданні: "Кабардинско-русский словарь", Москва, 1957 р., стор. 493.

з більшою або меншою кількістю стихійно вжитих гуцульських та покутських діялектизмів (твори Ю. Федьковича, М. Устияновича, К. Климковича, С. Воробкевича); в) твори, писані загальноукраїнською мовою з використанням діялектів як мовностилістичного засобу ("Тіні забутих предків" М. Коцюбинського)."

Як бачимо, Кобилянський не згадав тут творчости Г. Хоткевича, зокрема його знаменитої повісті "Камінна душа". Проте в цій же праці Кобилянського ми знаходимо й відповідь на питання, чому він так зробив. Подавши оту клясифікацію письменників на стор. 85, він у примітці на стор. 87 назвав Г. Хоткевича "буржуазним естетом і декадентом", уживши цього останнього вислову як лайки, бо це він (Б. Кобилянський) писав тоді, як на Україні Хоткевич ще був заборонений, і про нього нормально не можна було писати. Але 1966 р. Г. Хоткевич був "реабілітований", і в Києві вийшло два томи його творів, а серед них, у другому томі, вміщено й повість "Камінна душа" (на жаль, через вилучення з української абетки літери "ґ" гуцульська вимова в діялогах великою мірою в цьому виданні попсована).

Серед згаданих у Б. Кобилянського українських письменників немає й Ольги Кобилянської та І. Франка, як також і деяких інших, що писали з гуцульського життя: ці письменники писали загальноукраїнською літературною мовою.

Як відомо, про гуцулів писали не тільки українські письменники, а ще польські (з них особливо помітний твір "На високій полонині" С. Вінценза), писав про закарпатських гуцулів чеський письменник Ян Ольбрахт, а також німецький К. Францоз.

Але в тему цієї моєї статті не входить розгляд з подробицями того, як згадані письменники використали у своїх творах гуцульський говір. Це окрема велика тема.

В. Чапленко

ГЕРБ ГУЦУЛЬЩИНИ

Гуцульщині, як цілком свідомій своєї багатосторонньої самобутности, складовій частині України, не можна відмовити права на свої емблеми, а передусім на свій крайовий герб. Такий герб повинен представляти історичну минувшину цієї волости, містити в собі знакове добро традиційної гуцульської земської геральдики, як теж виражати змагання до єдности гуцульського племені й гуцульської землі, розділених на протязі віків несправедливими й недоцільними державними, крайовими, обласними й іншими кордонами. Навіть якщо б з історичних причин такого герба не було, його створення було б конечним для чести Гуцульщини й для повноти української територіяльної геральдики.

Все ж таки гуцульський герб не є справою сучасного герботворення, хоча він, як такий, у сучасному українському житті поки що не виступає; він є тільки справою історично-геральдичних розшуків і дослідів, як теж належного зрозуміння й рішення з боку передових діячів Гуцульської волости, які обновили б свої давні земські емблеми та оформили б їх у відповідний, правильний і під кожним оглядом сприймальний герб. Цей чин, а передусім історична, знакознавча й мистецька підготовча діяльність, є поки що завданням гуцулів на ізгойщині; його завершення — законне затвердження герба українською владою — буде можливим щойно у вільній Гуцульщині.

Гуцульщина не була справді ніколи окремою територіяльно-адміністративною одиницею, яка вживала своєї рідної й природної назви та користувалася своїм одним гербом. Передчасний упадок Галицько-Волинського Королівства спричинив для цієї влости лихоліття, які віддали її на поталу польському й угорському королівствам і Молдавському князівству, розділюючи її на Галицьку, Буковинську й Закарпатську Гуцульщину. Всі три займанці, не маючи тісного зв'язку з населенням та не розуміючи його бажань, потреб, традицій і особливостей

ділили свою частину гуцульської землі далі на повіти, жупи й т. д., які ніяк не причинялися до розвитку гуцульського племені. Польща включила Галицьку Гуцульщину до надмірно великого Галицького повіту, що обіймав, крім неї, ціле Подністров'я й Покуття, створивши таким чином з неї занедбану та призабуту окраїну. В противенстві до польської влади, яка все таки залишила свою частину Гуцульщини в межах чисто українського повіту, краяла угорська, молдавська й переходова турецька влада гуцульску землю на жупи й повіти, не звертаючи жадної уваги на народностеві особливості та змішуючи гуцулів з румунами й угорцями, чим свідомо й несвідомо ставила їх перед загрозою винародовлення. У висліді таких сумних обставин історія не знає окремого князівства, ні окремої жупи ні навіть повіту з назвою Гуцульщини, а геральдика поки що не знає окремого й одного герба цього ж імени. Все ж таки це не означає, що Гуцульщина є досі негербованою землею і що вона не має права на свій герб. На протязі шести століть не було на Гуцульщині ні одного клаптика землі, на якому не обов'язували різні герби, з яких деякі були не тільки давні та достойні, але навіть староукраїнські своїм походженням. До цих гербів має Гуцульщина таке саме право, яке мала вся Україна в 1917-18 рр. до обновлення тризуба Володимира Великого і яке має кожний нащадок гербованого роду до призабутого чи невживаного на протязі довшого часу герба своїх предків. Нам доводиться тільки розглянути ці герби, оцінити їх під історичним оглядом і оформити в загально-гуцульський крайовий і племінний герб згідно з загально принятими в европейській геральдиці правилами та з національними особливостями української геральдики.

По вигасненню Галицько-Волинської королівської династії відійшли Покуття й основна частина Гуцульщини — на північних схилах Карпат і обабіч Черемоша — до Молдавії. Приблизно 1395-го року залишилася гуцульська земля правобіч Черемоша при Молдавії, а т. зв. сьогодні Галицька Гуцульщина припала Польщі та по короткому часі була включена разом з Покуттям до Руського воєвідства, яке приблизно покривалося з простором сучасної Галичини. Руське воєвідство ділилося зразу на п'ять, а опісля на шість земель: Львівську, Перемиську, Галицьку, Холмську, Сяніцьку й Жидачівську. Галицька земля ділилася на два повіти — Галицький і Теребовельський, а до Галицького належали Подністров'я, Покуття й Гуцульщина. Руське воєвідство та всі його землі й повіти користувалися своїми стародавніми гербами. Герб галицької землі та її обох повітів був тотожний: у срібному полі чорна укоронована гал-

ка в зльоті з землі.[1]) Цей земський герб витворився в XIV-ому столітті з герба престольного міста Галича, який різниться від земського тільки тим, що в ньому немає землі, виображеної під ногами галки. Обидва герби належать до т. зв. іменних або "гласних", що голосять ім'я свого гербоносця, а саме: "галка" — Галич, Галицька земля, Галичина і т. д. (цим не хочемо твердити, що назва "Галич" пішла якраз від слів "галка" чи "галич", лише згадати, що так розуміли походження цієї назви герботворці XIV-го століття).[2]) Під білою коругвою з виображенням чорної галки боролася військова частина з галицької землі в битві під Ґрюнвальдом 1410-го року і нам важно тут ствердити, що цей герб постав перед остаточним прилученням Галичини до Польського королівства, що сталося 1435-го року, коли вона ще рядилася Руським правом і під назвою Руського королівства вважалася окремим королівством від Польського й Угорського, хоча знаходилася вже під владою чужокровних монархів, які присвоїли собі престіл Романовичів.

На королівське походження цього герба вказує теж укоронування галки. Цей староукраїнський герб перетривав у гідності земського-повітового аж до прилучення Галичини до Австрії, коли запроваджено новий територіяльно-адміністративний поділ, не створюючи одначе повітових гербів. Герб міста Галича залишився в урядовому вжитку аж по наші часи, а виображення галки відзискало ще раз належну собі гідність у створеному в XIX-му столітті невдатному гербі Королівства Галичини, як коронного краю Австрійського цісарства: в блакитному полі над червоним поперечним поясом чорна галка (вже без корони та зі зложеними крилами), а під ним три золоті корони, дві над одною (давній герб Галичини).

Бачимо отже, що виображення чорної укоронованої галки в срібному полі було в Галицькій Гуцульщині обов'язковим гербом на протязі чотирьох століть.

Буковинська Гуцульщина, припавши Молдавії разом з частиною Галицької Гуцульщини й Покуттям, по упадку Галицько-Волинського Королівства залишилася під молдавською й турецько-молдавською владою аж до 1774-го року. Молдавська займанщина поступала на буковинсько-гуцульському просторі досить повільно і так Вижниччина опинилася під нею щойно під кінець XV-го століття. Молдавія ділилася під територіяльно-адміністративним оглядом на численні округи, а до двох із них

---

[1]) Гл. Климкевич, Р. О.: Герб Галицької землі. "Християнський Голос", чч. 15 і 16. Мюнхен, 1963.

[2]) Гл. його ж: Герб міста Галича. Там же, чч. 3, 4 і 5. 1963.

— Чернівецької й Сучавської — були прилучені гуцульські землі. Окружні герби не прийнялися і одинокий герб, який представляє історію цієї землі, це державно-династична т. зв. "турова голова".

Барвосполука й побічні гербові титла змінялися на протязі століть, але в основному була це виображена в червоному полі золота або чорна голова тура (дикого бугая), супроводжена вгорі зіркою, праворуч рожею, а ліворуч півмісяцем. Цей герб постав у XIV-ому столітті, а його походження й первісне значення ще не вияснені остаточно. Молдавські перекази згадують

Руїни замку в Пнюві.

Драґоша, мармароського воєводу, який на ловах, у погоні за туром загнався аж на Буковину, яка йому сподобалася й він на ній залишився. Драґош дійсно існував; в роках 1342-44 був він управителем, призначеним угорським королем Людовиком Великим (1341-82), новоздобутих земель на пограниччі Буковини й властивої Молдавії.

Дуже можливо, що якраз цей переказ про тура був принукою до створення даного герба. Цікаво теж, що гербом Сиготу, столиці Мармарощини, з якої походив Драґош, є чорна голова буйвола в срібному полі. Отже не виключено теж, що ця емблема була принесена з мармаросько-гуцульської землі. Крім того, слід не забувати, що тур і півмісяць виступають у староукраїнських віруваннях як символи небесної й княжої влади, що теж могло мати вплив на уяву середньовічних герботворців.

Як воно не було б, всі познаки вказують на те, що це гербове виображення постало якщо не на гуцульській землі, то десь на гуцульсько-буковинському пограниччі. Якщо взяти під увагу й те, що першою столицею Молдавії був до 1391-го року

положений на українській землі Серет і що рання Молдавія не була виключно румунським, лише українсько-румунським князівством, до якого зовсім природно тяжіли переслідувані Польщею покутська й галицько-гуцульська землі, то годі заперечити цьому гербу староукраїнської традиції. За австрійських часів перетворено цей стародавній герб невдало на крайовий герб Буковини: в блакитно-червоно розколеному щиті чорна відірвана голова буйвола, супроводжена трьома золотими зірками, однією вгорі й двома обабіч.[3]) Повітових буковинських гербів не створено, а крайовий утратив своє урядове значення 1918 року.

За років румунської займанщини (1918-40) приділено буковинсько-гуцульські землі переважно до двох повітів — Сторожинецького й Радовецького. Були теж спроби повітового герботворення, які одначе визначалися історично безпідставним намаганням зрумунщення буковинської земської геральдики. Розглядання тих новотворів вийшло б поза рамці нашої статті. Для нас важна тільки стародавня "турова голова", яка на протязі п'яти століть належала до бувальщини буковинських гуцулів.

Закарпатська Гуцульщина, яка в XI-ому столітті була з цілим Закарпаттям прилучена до Угорського Королівства, вернулася на короткий час (1290-1320) до Галицько-Волинської держави, а опісля перебувала під угорською владою продовж шести століть.

У середньовіччі поділено Угорщину під територіяльно-адміністративним оглядом на т. зв. комітати або жупи (угорське "вермеде"), себто на графства (українське слово жупа південно-слов'янського походження). Основна частина Закарпатської Гуцульщини ввійшла до складу Мармароської жупи, створеної 1385-го року, якої столицею було місто Сигіт. Жупи не були ще гербовані в середньовіччі; відносне герботворення почалося щойно під кінець XV-го століття, а 1550-го року було постановлено, що всі жупи мусять користуватися своїми, наданими королем, гербами. Герб Мармароської жупи був затверджений 1748-го року, одначе 24 квітня 1786-го року всі жупи втратили свої герби у висліді розпорядку цісаря Йосифа II. В січні 1790-го року знесено цю централізаційну реформу і Мармароська жупа користувалася своїм гербом до 1918-го року, коли її поділено між Чехо-Словаччиною й Румунією, яка зайняла Сигітщину. Герб Мармароської жупи складний: щит т. зв. "ви-

---

[3]) Гл. його ж: Земські і столичні інсиґнії Буковини. "Америка", чч. 152 (з 14 серпня) і 154 (з 16 серпня). Філядельфія, 1957.

соко розділений" (горішнє поле має приблизно 3/7 щитової висоти), в горішньому (меншому) срібному полі на зеленій землі і між двома зеленими смереками півокругла гора з відкритою печерою, в якій стоять два звернені до себе гірники в чорних одягах і з молотами в піднятих правицях, та зі стоячим гірським цапом на її шпилі; в долішньому (більшому) блакитному полі чотири срібні хвилясті смуги.[4]) Обидва поля представляють краєвид і природні багатства жупи: в горішньому гірська рослинність і звірня, як теж корисні копалини (кам'яна сіль і благородні метали), а в долішньому — чотири місцеві ріки, отже й водне багатство. Гербовий щит жупи був увінчаний т. зв. листковою короною. Цей герб справді наймолодший серед гербів українських закарпатських жуп (інші походять з XVI-го й XVII-го століть), одначе він має все таки за собою традицію двох століть.[5]) Краєвидне й доволі складне виображення горішнього поля виявляє справді притаманний для XVIII-го століття занепад гербового мистецтва, одначе своїм змістом воно тісно пов'язане з природою Закарпатської Гуцульщини; долішнє поле під гербово-мистецьким оглядом цілком беззакидне й навіть дуже гарне. Герб Мармароської жупи не містить в собі такого староукраїнського знакового добра, що його бачимо в гербах Галицької й Буковинської Гуцульщини, але він має теж свої безсумнівні додатні ціхи: він був створений якраз для даної землі, своїм історичним землепростірним значенням покривав він майже всю Закарпатську Гуцульщину, а в його змісті немає нічого несприймального для українських почувань, хоча він був створений і наданий чужинецькою владою. Він є частиною бувальщини цієї ж гуцульської волости і, як такий, належить безсумнівно до вартісніших пам'яток української земської геральдики.

Розглянувши герби трьох Гуцульщин, бачимо, що гуцульському племеню не бракує геральдичних традицій; бракує тільки поки що сприймальний для сучасного вжитку один, так сказати б, всегуцульський герб. Такий герб може постати двома ладами: наданням нового герба українською владою, яка створила б з гуцульських земель одну територіяльно-адміністративну одиницю, що під цю пору неможливе, або сполукою трьох історичних земських гербів Гуцульщини в одному щиті, що цілком можливе й навіть конечне. Такий спосіб герботворення

---

[4]) Ströhl, H. G.: Österreichisch-Ungarische Wappenrolle (2 Aufl.). Wien, 1895. S. 12. u. Tafel XIV.

[5]) Гл. Климкевич, Р. О. Земські герби Закарпаття. "Християнський Голос", чч. 46 і 51-52. Мюнхен, 1964.

широко й віддавна поширений у загально-европейській, а в цьому теж і українській, державній, земській, міській і кожній іншій геральдиці. Герб об'єднаної Еспанії постав із сполуки стародавніх гербів Кастілійського, Леонського, Араґонського, Наварського й Ґранадського королівств. Історичний герб всієї Латвії не існував до 1918-го року, одначе латвійці зуміли його створити, вміщуючи стародавні герби Курляндії й Інфлянтів в одному щитовому полі (подібно поступили румуни, данці й деякі інші нації). Герб невеличкої України за часів Малоросійської Колеґії був зіставленням п'ятьох княжих гербів: Київського, Чернігівського, Переяславського, Новгород - Сіверського й Стародубського. Герб німецької провінції Шлезвіґ-Гольштайн постав із сполуки історичних гербів цих обох — колись окремих від себе — земель: Шлезвіґу й Гольштайну. Герб міста Будапешту постав із гербів колишніх міст Буди й Пешту. Недавно, а саме 1962-го року надано герб північно-німецькій окрузі, яка була створена 1885-го року і яку названо 1933-го року Фрізлянд тому, що її заселює фризійське плем'я.

Одна частина Фрізлянду належала давніше до провінції Єферлянду, а друга до графства Бентінк; тому, що герб під іменем Фрізлянду ще не існував, створено його з гербів Єферлянду й Бентінку. Звичайно, коли твориться нова територіяльна одиниця з земель, що належали давніше до інших гербованих володінь, ті землі приносять із собою, неначе повноправні спадкоємці, герби попередніх володінь, яким були підпорядковані, і так складається новий земський герб. Важно тільки, щоб у таких випадках користуватися гербами, які обов'язували на даних землях безпосередньо та мали найближчий зв'язок з життям населення. Так, напр., Галицьку Гуцульщину представляє куди краще подністровсько - покутсько - гуцульська чорна галка колишнього Галицького повіту, ніж золотий лев цілої Галичини. Для Закарпатської Гуцульщини таким гербом є мармароський, а в жодному випадку герб цілого Угорського королівства. Тільки на таких засадах можна правильно оформити герб Гуцульщини, який був би виразником її історії, її сучасної племінної єдности та її надій на майбутнє.

Питання, яким частинам Гуцульщини належать перше, друге й третє поля гербового щита, нетрудне для розв'язки. Галицька Гуцульщина займає приблизно 45% усього заселеного гуцулами землепростору, Буковинська 34%, а Закарпатська 21%. В Галичині живе приблизно 54% усього гуцульського населення України, на Буковині 26%, а на Закарпатті 20%. У такому ж самому порядку чергуються три гуцульські герби відносно своєї історично-геральдичної гідности: чорна галка королівсько-княжого Галича, княжа турова голова Буковини та герб Мармар-

щини — рівній гідності графства. Історичних заслуг трьох Гуцульщин тут не можемо брати під увагу, бо всі вони прислужилися своїй нації в міру своїх можливостей, залежних від величини населення й землі, як теж історичних обставин. Всі три землі дали Україні заслужених діячів і всі три оборонили свою лицарську честь збройними виступами — галицькі й буковинські під прапором ЗУНР, а закарпатські проголошенням у Ясіні Гуцульської Республіки та підняттям у здобутому Сиготі українського прапора. Вищезгадане чергування трьох земських гербів — у першому полі Галицької, в другому Буковинської, а в третьому Закарпатської Гуцульщин — теж найзручніше під мистецьким, себто геральдично-графічним і поліхронічним оглядом. Бачимо отже, що всегуцульський герб твориться сам собою у висліді історично-геральдичного дослідження та застосування загально принятих геральдичних правил і традицій. Тут подаємо остаточний гербопис.

Гербовий щит розділений, а горішнє півполе розколене. В першому (горішньо-правому) срібному чвертьполі на зеленій землі чорна галка у зльоті (з розгорненими крилами) в червоному озброєнні (дзюб, ноги й кигті), з червоним перстнем у дзюбі та увінчана червоною короною. В другому (горішньолівому) червоному чвертьполі золота турова голова, срібно озброєна (роги) й оязичена та супроводжена вгорі срібною шестираменною зіркою, правобіч такою ж рожею, а лівобіч таким же півмісяцем ріжками вправо. Долішнє півполе розділене. В горішньому срібному чвертьполі на зеленій землі між двома зеленими смереками з чорними стовбурами півокругла зелена гора з відкритою срібною печерою, в якій два чорно вдягнені, стоячі й звернені до себе гірники з чорними молотами в піднятих правицях, а на її шпилі гірський цап у червоному озброєнні (роги й копита). В долішньому блакитному чвертьполі чотири срібні хвилясто-поземі смуги.

Для цього гербопису конечні деякі пояснення. В численних польських гербовниках виображена галицька галка — за звичаєм польської геральдики — звернена в свою ліву сторону, що негідне з правилами української та загально-европейської геральдики; її звертаємо вправо, як це бачимо на давніх міських печатях Галича. Перстень і червоне "озброєння" є традиційними геральдичними атрибутами галки, що відрізняють її від інших чорних гербових птахів. Її корона виображена у деяких польських геральдистів золотом, що незгідне з правилами геральдики, яка не дозволяє класти т. зв. металу на метал (золота на срібло й противно) та вимагає в такому випадку червоної барви, себто "червоного золота" (деяке недбальство барвосполук було одною з від'ємних ціх старої польської геральд-

дики). В другому (буковинсько-гуцульському) чвертьполі користуємося з історично-геральдичних причин не підавстрійським гербом Буковини, невдалим новотвором XIX-го століття, лише давнім і гарним гербом молдавських воєводів-господарів, які користувалися ним значно давніше й довше не тільки на Буковині, але теж — під кінець середньовіччя — на Покутті й на Галицькій Гуцульщині (блакитно-червоне щитове поле конечне для Буковини, щоб відрізнити її герб від спільного молдавсько-буковинського, але в нашому випадку це зайве, бо таке відрізнення маємо вже у висліді сполуки з галицьким і мармароським гербами). Герб Закарпатської Гуцульщини, хоча третій з черги, вимагає з причини своєї двочастинности й образової складности, як теж подрібности, половини гербового щита, щоб сповнити вимоги доброї геральдики.

Цей триєдиний герб є пам'ятником непохитности й відпорности Гуцульщини, яка досі затримала своє горде племінне обличчя, хоча була покраяна віковими кордонами займанців, але зберегла для України одну з її найцінніших окраїнних волостей.

Роман О. Климкевич

Важніші використані матеріяли:

Неопубліковані ще матеріяли з Архіву Українського Генеалогічного і Геральдичного Товариства.

Nesiecki, K.: Herbarz (wyd. Bobrowcza), Leipzig, 1839-46.

Paprocki, B.: Herby rycerstwa polskiego (wyd. Turowskiego). Kraków, 1858.

Veress, A.: Originea stemelor Tarilor romae. "Revista Istorica Romana", I. Bucuresti, 1931.

Bratianu, G. I.: In iurul originei stemelor Principateior romae. Ibidem.

Bratianu, G. I.: Originele stemelor Moldovii si Tarii romanesti. Ibidem.

Siebmacher, J.: Grosses und allgemeines Wappenbuch. Nürnberg, 1885.

ГУЦУЛЬСЬКИЙ ПРАПОР

Серед українського суспільства — не тільки на еміграції, але теж, наскільки воно серед даних обставин можливе, на рідних землях — зростає постійно на протязі останніх десятиріч помітне зацікавлення гербами земель і міст України. Воно проявляється різновидно: як гербознавчі досліди, як гербово-мистецькі твори, як використання земських гербів в емблемах реґіональних (лемківських, закарпатських, волинських і інших) товариств, комітетів тощо і як спроби розшуків за призабутими чи затраченими гербами. В своїй основі це явище здорове, хоч дехто може назвати його неслушно проявом "льокального патріотизму", чи зайвого "реґіоналізму". Почування любови до рідної волости рівновартне почуванням особистої чести чи родової гордости та ні одне з них не противиться всеукраїнському патріотизмові. Дуже гарно висловив це один французький письменник: "Я люблю моє місто більше, ніж твоє, я люблю мою провінцію більше, ніж твою, одначе понад усе люблю Францію". Тому це зовсім природно, що червоний щит зі срібним хрестом дорожчий волинякові, ніж золотий лев у блакиті, яким гордиться галичанин, та всі ці емблеми мають належне собі місце в національному житті.

Зацікавлення українськими земськими прапорами ще не так помітне, хоча майже всі українські землі мають у своїй минувшині свої прапори, а деякі користувалися ними ще недавно. Корогви деяких українських удільних князівств і княжих волостей витворилися вже в XIV-ому столітті. Своїми корогвами користувалися українські землі Русько-Литовського Великокнязівства та вживали їх усі українські воєвідства з їхніми землями й повітами в складі Польського королівства від XV-го до XVIII-го століть. Крім них, існують численні інші крайові й земські прапори, як автономного Запоріжжя, коронних країв Галичини й Буковини, Кубанського й Кримського країв, Підкарпатської Русі й Карпатської України та інші. Деякі українські землі, хоча гербовані, залишилися ще без своїх прапорів і їх

доведеться — скорше чи пізніше — творити на історичних і знакознавчих основах, бо до повноти земських емблем належить, крім герба, ще й супровідний йому прапор. Те, що земським прапорам присвячується в нас куди менше уваги, ніж земським гербам, має передусім дві причини: історичну й наукову. Під російською займанщиною не існували губерніяльні й повітові прапори, хача існували такі ж герби. На українських землях під Австрією існували тільки два крайові прапори — галицький і буковинський, що в дійсності були новотворами, чужими для почувань народів цих двох коронних країв, які радше користувалися своїми національними — українським, польським і румунським. Українське прапорознавство поки що в своїх початках, отже український загал несвідомий ще давніх традицій свого земського прапорництва — призабутого й недослідженого — і ним поки що незацікавлений. Куди інакше представляється ця справа в західньо-европейських країнах, де поруч високого рівня прапорознавства існує безперервний віковий і широкий вжиток територіяльних (крайових, міських і інших) прапорів. Відоме прив'язання баварців до свого племінного біло-блакитного прапора, населення Долішньої Австрії досі сперечається в справі барвопорядку свого жовто-блакитного чи блакитно-жовтого крайового прапора, а синьо-червоний прапор Парижу був одною з патріотичних емблем в роках Французької Революції. Постійно творяться в Европі нові провінційні, належно опрацьовані та урядово затверджені прапори.

Справа гуцульського крайово-племінного прапора на перший погляд складна. Історичний прапор Гуцульщини не існує, так як до 1918-го року не існував прапор Кубанщини. Все ж таки це не означає, що його неможливо й непотрібно створити так, як історична ненаявність князівства чи якоїсь іншої територіяльно-адміністративної одиниці під назвою Гуцульщини не означає, що не існує Гуцульщина. Гербівництво й прапорництво є постійно живими й творчими проявами духовности й волі кожного народу, племені чи кожної землі. Гуцульщина є живою дійсністю й вона має таке саме право на свій прапор, як Закарпаття чи місто Львів. Не є запізно ні передчасно його створити, бо знаємо українські земські прапори, що постали в нашому столітті та сталися виразниками любови й гордости для своїх прапороносців. Поки що немає вправді об'єднаної Гуцульщини, як окремої й складової частини української держави, та її ділять на три частини кордони Івано-Франківської, Буковинської й Закарпатської областей УРСР. Одначе слід не забувати, що навіть всеукраїнський національний прапор постав 1848-го року, коли українські землі були тільки окраїнними провінціями двох чужинецьких імперій. Серед подібних

важких обставин — навіть і на еміграції — творилися, як вислів прагнень корінного населення, численні західньо-европейські прапори — крайові, племінні й навіть національні.

Сприймальний, доцільний і послідовно створений гуцульський прапор мусить визначатися трьома прикметами, а саме:

а) традицією застосованих барв — геральдичною, фолкльорною чи іншою;

б) спроможністю представляти своїм змістом цілу Гуцульщину та

в) правильністю, себто згідністю з вимогами загально-европейської та особливостями української геральдики.

Чимало корогов і прапорів повівало над гуцульськими землями на протязі століть. Галицька Гуцульщина разом з Покуттям і Подністров'ям належали від XIV-го до XVIII-го століть до Галицького повіту Галицької землі, до якої належав теж Теребовельський повіт. Ця земля й її обидва повіти користувалися спільною корогвою — чорною галкою в білому полотнищі. Вищу гідність мала корогва Руського воєвідства, до якого, крім Галицької, належало ще п'ять земель: Львівська, Перемиська, Сяніцька, Холмська й Жидачівська; ця корогва була блакитна з жовтим левом. По прилученні Галичини до Австрії зникли гербові корогви воєвідства, земель і повітів та впроваджено крайовий прапор Королівства Галичини, який від 1772 до 1918 зміняв свої види: жовто-блакитний, блакитно-червоний, блакитно-червоно-жовтий і червоно-блакитний. Буковина, до якої належала східня Гуцульщина, користувалася двома історичними прапорами: молдавських господарів-воєвод — чер-

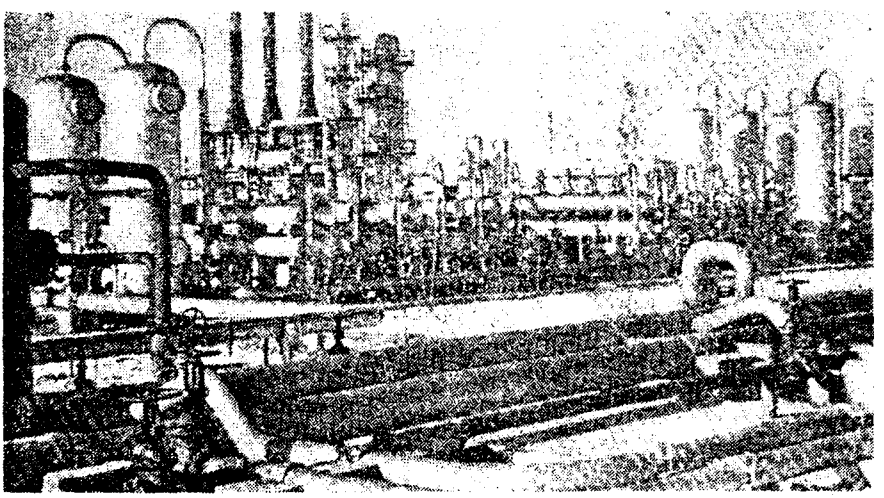

Нафтове підприємство в Надвірній.

воним з виображенням турової голови, якої барва не була усталена (золота або чорна й навіть срібна) та крайовим під Австрією — блакитно-червоним. Над Закарпатською Гуцульщиною підношено теж різні прапори: угорські, семигородські, Підкарпатської Русі й Карпатської України, як теж румунський.

У висліді цього короткого розгляду бачимо, що прапори, які виступали в історії Гуцульщини, належали до двох типів: поліхромічно-графічних заступників герба, себто таких що відтворювали в цілості вид супровідного їм герба (напр., Галицького повіту: чорна галка в білому полотнищі), або до поліхромічних заступників герба, отже таких, які при помочі двох чи трьох смуг прапорного полотнища передавали всі або тіль-

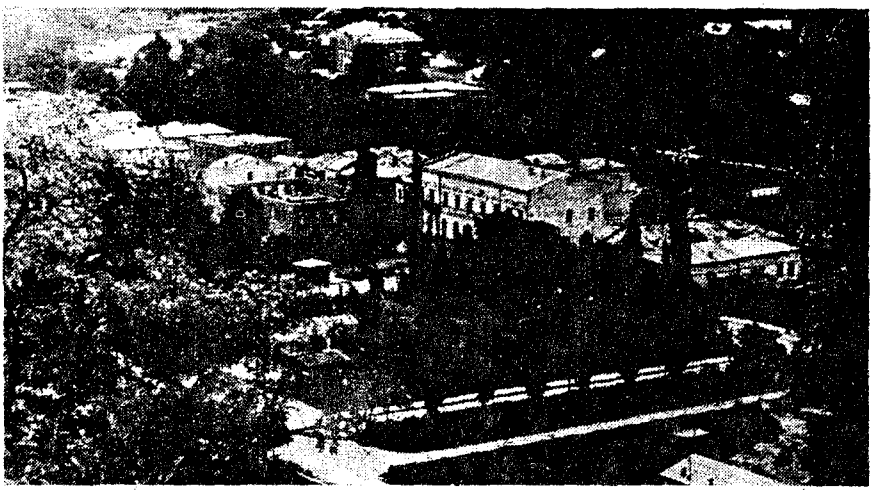

Вид на м. Косів.

ки основні барви супровідного їм герба (напр., підавстрійський прапор Буковини). З огляду на традицію повинен теж новостворений гуцульський прапор належати до одного із цих двох типів. Перший тип, себто гербовий прапор, який містив би в собі повне виображення герба Гуцульщини, в цьому випадку дуже незручний, бо герб Гуцульщини дуже складний і багатобарвний. Гарний прапор повинен визначатися благородною простотою, обмеженою скількістю барв (не більше ніж три), легкістю розпізнавання з віддалі та легкістю до виготовлення. Таким може бути прапор другого типу, а саме: двопільний або трипільний смугнастий, як напр., блакитно-жовтний закарпатський, або блакитно-малиново-зелений кубанський. Тепер лишається тільки справа вибору відповідних для гуцульського прапора барв.

Недоцільно було б зложити його з барв усіх важніших прапорів, що повівали над гуцульськими землями в минувшині, бо таких барв є аж шість, що очевидно для одного прапора забагато, а крім того такий прапор був би штучним творивом без виразної символіки та без спроможности представляти собою саму Гуцульщину й саме гуцульське плем'я. Більше послідовно було б покористуватися важнішими барвами гуцульського герба, бо таке запозичення гербових барв вживається дуже часто в творенні крайових прапорів, одначе й тут зустрічаємося з надмірною для прапора скількістю барв. Ми вважаємо, що непослідовно користуватися барвосполуками, що були встановлені в Галичі, у Львові, в Сегеті, в Сучаві чи в Чернівцях, лише барвосполукою, яка має за собою давню традицію на самій гуцульській землі. Така барвосполука існує; є три барви, яких символіка закорінена частинно в глибокій давнині, коли ще ціла Гуцульщина належала до Київської держави, і символіка якого залишилася живою безперервно аж по наші часи.

Одна частина Гуцульщини належить через тисячу років до Галичини, якої давня й дійсна назва є Червона Русь. Друга частина Гуцульщини до Буковини, яку українське суспільство віддавна зве Зеленою Буковиною, а третя до Закарпаття, яке вже в середньовіччі називалося Срібною або Сребернею Землею. Сполука цих трьох барв в одному прапорі представляла б влучно єдність гуцульських земель і спільноту гуцульського племені. Тут важно зазначити, що срібна й біла барва тотожна в гербівництві й прапорництві; біла прапорна барва заступає срібну гербову (напр., польські емблеми: срібний орел у червоному полі й біло-червоний прапор) так, як золоту гербову барву заступає в прапорі жовта (напр., українські національні емблеми). Крім того, всі три барви мають ще інше виразне значення, що простягається на всю Гуцульщину, а не тільки на одну з її історичних трьох частин.

Плем'я білих хорватів, яке жило обабіч Карпат, є предком гуцульського племені. Зеленою є не тільки Буковина, але теж ціла Гуцульщина, яка часто зветься теж Зеленою Верховиною. Червона барва найбільше улюблена на Гуцульщині та виступає особливо часто в гуцульському фолкльорі, прикладному мистецтві тощо. Як бачимо, сполука цих трьох барв відповідає вповні поставленим нами вимогам відносно гуцульського прапора: вона має за собою неабияку традицію та представляє цілість і єдність Гуцульщини. Тепер лишається тільки оформлення прапора, згідне з правилами доброї геральдики та з місцевою традицією. Всі крайові прапори, що повівали над Гуцульщиною (тут беремо з

вищезгаданих причин прапори смугнастого типу), були т. зв. двопільні й трипільні поздовжні, себто з поземими смугами (як напр., український чи закарпатський), а не поперечні, себто з доземими смугами (напр., румунський чи французький). Тому то гуцульський прапор може бути тільки трипільний поздовжний. Геральдика вимагає, щоб т. зв. гербові чи прапорні металі (біла або срібна чи жовта або золота барви) розділювати від себе т. зв. "тинктури" — всі інші барви. Тому то наш прапор може бути тільки червоно-біло-зеленим або зелено-біло-червоним. Червоно-біло-зелений виключений, бо це прапор Угорщини, отже в висліді нашого розгляду витворюється сам по собі гуцульський прапор, який не має тотожного зі собою ні в европейському державному ні в українському земському прапорництві:

зелений

білий

червоний

Такий прапор має потрійне символічне значення:

а) Трьома барвами стародавнього українського історичного назовництва представляє він єдність гуцульського племені Зеленої Буковини, Срібної Землі й Червоної Русі.

б) Він влучно відтворює краєвид і бувальщину Гуцульщини: зелену верховину, срібні гуцульські ріки, як галицький Прут, буковинський Черемош і закарпатську Тису (срібна або біла барва вживається в геральдиці часто на означення рік), та проляту за свободу кров.

в) Загально прийнята в европейському гербівництві й прапорництві символіка барв голосить три чесноти, яких годі відмовити гуцулам: зелена барва — свобода, біла — невинність і несплямленість, червона — хоробрість.

Примітка. Приймаючи цей прапор, маємо передусім на думці т. зв. майву, що підноситься на т. зв. майвилні, а не прапор якогось товариства чи якоїсь організації, себто т. зв. корогву або знамено. Гуцульська майва може бути піднесена або сама або поруч української, але в такому випадку на другому місці (нижче або ліворуч). Прапори-знамена товариств, організацій і т. д. — посвячені, врочисто вручені та незаступимі — повинні бути двосторонні. В даному випадку чолова сторона повинна

бути національною емблемою (найкраще золотий тризуб у блакитному полотнищі), а зворотна крайова, земська, організаційна тощо (гуцульська трибарвність з іншими додатковими емблемами, як напр., герб Гуцульщини чи особлива відзнака даного товариства-прапороносця). Майва належить до застуиимих інсиґній, її не посвячується та вручається врочисто, а в випадку наднищення довгим вжитком чи будь-яким інших припадком її не зберігається, лише спалюється з належною пошаною. На закінчення хочемо ще відмітити, що прийнята нами гуцульська трибарвність відповідає теж щасливим збігом обставин трьом барвам, що виступають найбільше виразно в тричастинному тербі об'єднаної Гуцульщини.

Роман О. Климкевич

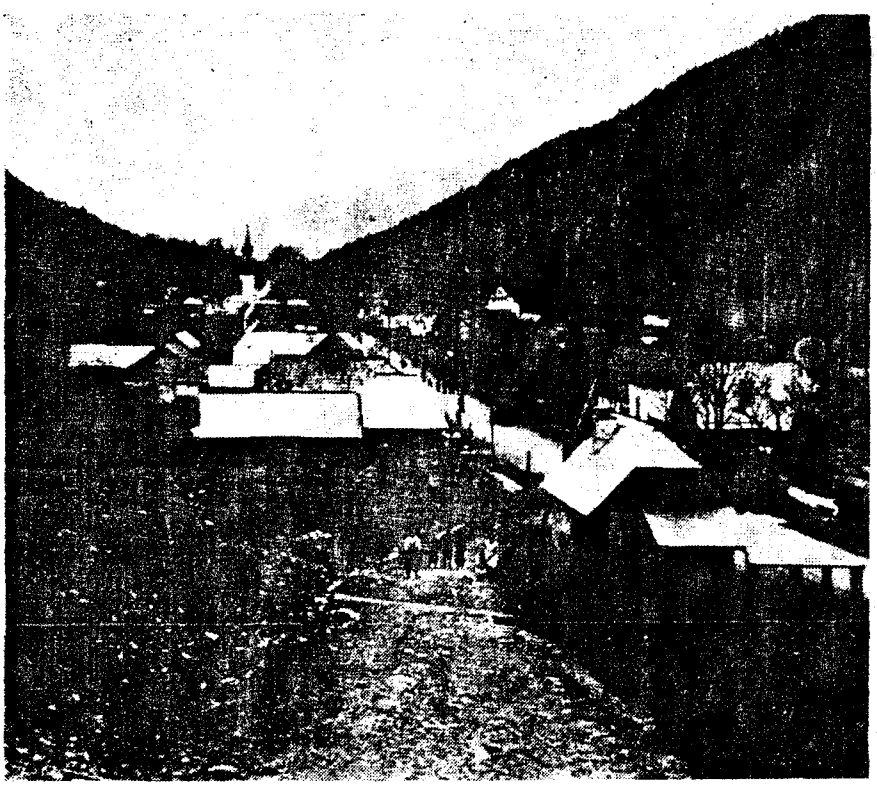

Село Ділове, біля Рахова. (Перед II світовою війною).

ГЕРБИ МІСТ ГУЦУЛЬЩИНИ

Не так природні, як історичні обставини, не сприяли розвитку міст на Гуцульщині. Її положення, краєвид, надземні й підземні багатства, як теж кмітливість населення були для такого розвитку догідні, одначе дотичним від'ємним чинником були чужинецькі займанщини. Розділена на протязі численних століть на три частини гуцульська земля була для Польщі, Молдавії, Туреччини, Румунії, Австрії й навіть Чехо-Словаччини прикордонними й постійно загроженими провінціями, яким не присвячувано належної уваги під господарським, культурним і кожним іншим оглядами. У висліді таких обставин маємо тільки незначну кількість гуцульських міст і навіть ті положені на гуцульських окраїнах або племінно-говірково переходових землях.

Не краще представлялася справа з розвитком гуцульського міського гербівництва, як теж з гербознавчими дослідами на Гуцульщині. Німецьке самоврядне міське право, яке було завжди для міського герботворення особливо важним чинником, не поширилося з вищезгаданих причин на Гуцульщині так, як воно поширилося на Покутті й інших сумежних землях. Досі незадовільний стан наукових дослідів гуцульського міського гербівництва має передусім дві причини: ця занедбана ділянка українознавства почала розвиватися щойно на протязі останніх десятиріч, а в працівників чужинецького міського гербознавства, напр., німецько-австрійського — особливо високо розвиненого, як теж польського, угорського й румунського, лежала Гуцульщина майже поза колом їхнього зацікавлення.

Перед п'ятьма роками почали ми відносні досліди,[1]) що їх продовжуємо досі. Праця утруднена браком відповідних документальних джерел і речевих пам'яток серед українського суспільства на еміґрації, скупістю відносних матеріялів у західньо-европейських країнах, а передусім сучасною недоступністю

[1]) І. Климкевич, Р. О.: Герби міст Покуття і Гуцульщини. "Християнський Голос", чч. 3 і 4. Мюнхен, 1965.

бібліотек, архівів і музеїв в Україні, як теж неможливість одержання дотичних інформацій від самих гуцульських міських громад. З цих же причин вважаємо нашу статтю тільки одним із початкових кроків у цьому напрямку, надіючися, що в майбутньому зможемо такі досліди поширити й поглибити.

Делятин. Це колишнє родове гніздо українського боярського роду делятинських є тепер селом міського типу Яремчанського району Івано-Франківської области. Найдавніша відома печать Делятина прикріплена до документу з 1849-го року. Її копія знаходиться в архіві відомого польського сфрагіста М. Ґумовського та на основі його інформацій можемо відтворити вигляд тогочасного міського герба, що представляє десять топок соли, виображених 1:2:3:4 (себто одна над двома й т. д.[2]).

Первісний відтиск цієї ж печатки знаходиться, мабуть, у Центральному Державному Історичному Архіві у Львові, бо про делятинську печать з топками соли згадує А. Маркевич, не подаючи одначе ні точного виображення ні дати.[3]) Наявність соляних топок у гербі нетрудна до пояснення, бо Делятин славився своїми солеварнями. Відносно сполуки гербових барв не маємо жодних даних, одначе їх відтворити теж нетрудно, бо соляні топки виображаються в геральдиці завжди срібною барвою, а барва щитового поля може бути тільки блакитна, яка виступає в переважаючій кількості галицьких міських гербів, а передусім у гербах поблизьких міст, які теж користуються виображеннями срібних топок соли у блакитному полі, а саме: Долини, Калуша й Старої Солі. На печатці з 1921-го року бачимо зате виображення герба "Пилява" Потоцьких (трираменний хрест з бракуючою правою частиною долішнього рамени); відбитка печатки знаходиться в архіві М. Ґумовського.[4]) Дійсним гербом Делятина можемо одначе вважати тільки давніше виображення, яке для міста теж більше властиве своїм змістом, а саме: в блакитному полі десять срібних пірамідально розміщених соляних топок. Вважаємо, що цей герб, який виявляє одну із особливостей свого міста-гербоносця, а саме — його господарське значення, вповні вдатний, як теж, що він непоганий під гербово-мистецьким оглядом. Крім того, він споріднений своїм змістом і своєю барвосполукою з деякими міськи-

---

[2]) З особистого листування.

[3]) Маркевич, О. В.: Печатки міст України, як джерело для дослідженя мистецтва й архітектури. Архівне управління при Раді Міністрів УРСР. 3. Республіканська конференція з архівознавства та інших спеціяльних історичних дисциплін. 2. Секція. Спеціяльні історичні дисципліни. Київ, 1968. Стор. 369.

[4]) З особистого листування.

ми гербами бойківського Підгір'я, отже він гарно в'яже гуцульську міську геральдику з загально-галицькою.

Косів. Село Косів (сьогодні Старий Косів) згадане вже 1424-го року, а рівночасно згаданий теж місцевий манастир (теперішнє село Манастирське). Між Старим Косовом і Манастирським розвинувся Косів (Косів-місто), який за польської займанщини був коротко перед Другою світовою війною переіменований на Косів Гуцульський. Сьогодні він є районовим центром Івано-Франківської области. Містом був Косів уже в XVI-ому столітті, про що свідчить його збережена печатка на документі з 1564-го року. Вона округла з проміром на 23 мм., у печатному полі виображена будівля, зложена з трьох веж, злучених зі собою, двох бічних нижчих з гостроверхими крівлями та середньої вищої з банею. Навколишній печатний надпис, якого поодинокі слова розділені дрібними кільцями, звучить: HOC SIGILLVM CIVITATIS KOSOW. В. Віттиґ, описуючи це виображення, зазначує слушно, що воно представляє "руську церковцю".[5]) Припускаємо, що первісна відбитка поданої В. Віттиґом печатки знаходиться теж у Львові, бо косівську печатку з 1564-го року з виображенням дерев'яної церкви згадує М. Маркевич.[6]) З часом давній герб Косова змінив свій первісний вид і в тридцятих роках доводилося нам бачити герб Косівського маґістрату, який був трибарвний і містив у собі тривежату браму. Очевидно, що для нас важне давніше гербове виображення, яке — на нашу думку — представляє згаданий 1424-го року косівський манастир (міста дуже часто користувалися, як своїм гербовим титлом, одною із своїх важніших чи кращих будівель, що бачимо теж у давніх гербах інших галицьких міст). Припускаємо, що виображення української церкви було немиле для міського управління, яке знаходилося переважно в польських руках, що теж було причиною переображення старого герба. Дійсним гербом Косова можемо одначе вважати тільки давніше й справді гарне виображення.[7]) Печатка не передає вправді первісної барвосполуки, одначе її можемо відтворити, беручи під увагу геральдичні правила, згідно з якими виображаються дерев'яні споруди золотою барвою, та традицію галицької міської геральдики, яка залюбки користувалася блакитною барвою для щитового поля. Баню й обидві вежі слід завершити срібними хрестами, які є складовою частиною гербового виображення церков.

---

[5]) Wittyg, W.: Pieczecie miast dawnej Polski. Kraków — Warszawa, 1905. str. 127-8.

[6]) Маркевич, там же, стор. 363.

[7]) Климкевич, там же.

Кути. Місто Кути було основане 18 липня 1715-го року королем Августом II (1697-1706 і 1709-1733) поблизу села цього ж імени, яке опісля названо Старими Кутами. Від свого першого орендаря Йосифа Потоцького одержало місто 1716-го року широкі привілеї. Тепер Кути є селом міського типу Косівського району Івано-Франківської области. Давнішим гербом міста була "Пилява" — родовий герб Потоцьких (в блакитному полі срібний трираменний хрест з бракуючою правою частиною долішнього рамени), надана правдоподібно в зв'язку з привілеєм з 1716-го року. Виображена вона на збереженій у Львові печатці, яку згадує О. Маркевич,[8]) не подаючи одначе її докладного опису й дати документу. Опісля місто прийняло інший герб, якого виображення знаходиться в широко відомих німецьких гербовниках Зібмахера, Лінда, Штреля й інших:[9]) в блакитному полі срібна міська брама з відкритими золотими ворітьми, якої права частинно зруйнована, а ліва зубчато завершена. У Львівській Державній Науковій Бібліотеці Міністерства Культури УРСР зберігається печатка з XIX-го століття з виображенням міської брами без відкритих воріт і з такими ж двома вежами, оточеними лавровою й оливною галузками та навколишнім — на жаль, частинно нечітким — латинським надписом: ...CIVITATIS KVTIENS...[10]) Опісля міські печатки спольщено та Штрель згадує печатку з кінця XIX-го століття з навколишнім надписом: ZWIERZCHNOSC GMINY KR. MIASTA KUTY.[11]) У зв'язку з гербом Кут залишаються два поки що нерозв'язані питання.[12]) Невідомо, коли та з яких причин перестало місто користуватися своїм давнішим гербом; невідомо теж, яку подію в історії міста упам'ятнила напіврозвалена права гербова вежа. На питання, котрий із двох гербів слід уважати дійсним гербом міста, відповісти нетрудно. З огляду на притаманний геральдиці традиціоналізм доцільною є сполука обох гербів, яка представляє Кути на протязі цілої їхньої історії, а саме: вміщення срібного трираменного хреста в блакитному полі відкритої міської брами, як це бачимо, напр.,

---

[8]) Маркевич, там же, стор. 362.

[9]) Lind, K.: Städte-Wappen von Österreich - Ungarn. Wien, 1885. Tafel Königreich Galizien, II.

Ströhl, H. G.: Städte-Wappen von Österreich-Ungarn (2. Aufl.). Wien, 1904, S. 79 u. Tafel Königreich Galizien, II.

Siehmacher, J.: Grosses und allgemeines Wappenbuch. Nürnberg, 1885. Vol. IV (Galizien und Bukowina).

[10]) Маркевич, там же, стор. 365б.

[11]) Ströhl, ibidem, S 79.

[12]) Климкевич, там же.

у гербах Станиславова й інших галицьких міст. Давніше гербовий щит міста був укоронований, бо Кути належали до т. зв. "королівщин", себто були т. зв. "civitas regia". Така нащитна корона є сьогодні анахронізмом і для української міської геральдики вона зайва.

Сигіт. Це місто, зване теж Сиготовим Мармароським, відійшло від Угорщини 1526-го року до Семигородщини, 1733-го року було прилучене знову до Угорського королівства і належало до нього, як столиця Мармароської жупи, до 1918-го року. В Сиготі проголосили "Крайові Збори" злуку Мармарощини з Україною і там же підняли в січні 1919-го року військові з'єднання Гуцульської Республіки український національний прапор. Від 1919-го року припав Сигіт разом з південною Мармарощиною Румунії. Початки міського герба нам невідомі. Вважаємо, що він давній і що існував історичний зв'язок між ним і гербом буковинсько-молдавських господарів-воєвод — "туровою головою". Виображення міського герба з XIX-го століття подає Лінд:[13]) в срібному полі бура буйволова голова, звернена напів управо, червоно озброєна (роги) й язичена. Частинний зворот голови гербового звіря в геральдиці вправді небувалий, одначе з огляду на традицію цього герба його можна залишити. Виправити треба тільки барвосполуку, бо бура барва в українській геральдиці не існує і вона чужа теж традиціям угорської й німецько-австрійської геральдики. В цьому випадку є вона залишком занепаду гербового мистецтва, що почалося в XVIII-ому столітті, коли в різних гербових виображеннях стали появлятися т. зв. негеральдичні барви, а серед них і бура. Буйволова голова в сигітському гербі може бути виображена тільки чорною барвою.[14]) Не маючи відповідних речевих пам'яток і документальних джерел, не можемо поки що ствердити, чи дане виображення представляло в давнині буйвола, бика чи тура, які мають у геральдиці й сфрагістиці свої особливі атрибути. Беручи під увагу різні чинники, історичні, регіональні й інші, припускаємо, що первісним гербовим виображенням була в цьому випадку таки голова тура.

На закінчення хочемо звернути увагу на ще одну подробицю: в гербі Сиготу знаходиться т. зв. в геральдиці "відірвана" голова, себто така, яка виображена з частиною шиї гербової тварини; в українській геральдиці вона незвичайно рідкісна

---

[13]) Lind, ibidem, S. 13 u. Tafel Magyar-Orsag, III. — Ströhl, ibidem, S. 88-96.

[14]) Климкевич, Р. О.: Герби міст Підкарпаття. "Християнський Голос", ч. 1-2. Мюнхен, 1964.

(бачимо її, напр., у підавстрійському гербі Буковини). Герб Сиготу належить безсумнівно до одної із цінніших пам'яток українського міського гербівництва, тим більше, що якраз у Сиготі — неначе в українській прикордонній фортеці — так гарно проявився героїзм бійців Гуцульської Республіки.

Висновки. Знаємо із публікацій, що появляються на рідних землях, що тільки незначна частина пам'яток гуцульського міського знаківництва збереглася в музеях і архівах України. Всі інші відносні пам'ятки, як печатку, гербові малюнки, документи тощо, що залишилися в містах і містечках Гуцульщини, загрожені затратою, або навіть уже знищені. В Україні появляються тепер дуже нечисленні знакознавчі праці, але навіть і ті залишають чомусь Гуцульщину на боці. Рятування пам'яток гуцульської міської геральдики й сфрагістики конечне (що доторкнить теж знаківництва сільських громад) і при цьому може дуже багато допомогти українське суспільство на еміграції, а передусім його гуцульська частина. В сімейному посіданні залишилося напевно чимало документів з відбитками міських печаток Гуцульщини — Галицької, Буковинської й Закарпатської. Серед деяких представників старшого покоління лишилися ще безсумнівно спомини про вигляд гербів своїх рідних міст і містечок. Було б великою втратою для української, а головно для гуцульської емблематики, якщо б такі документи улягли безцільному знищенню, а такі спомини зійшли безслідно до гробу. Настане час, коли вільні гуцульські міста відтворюватимуть свої давні герби і коли багатьом з них доведеться гірко ствердити, що ті пам'ятки їхньої бувальщини безслідно затрачені. Настане час, коли українські гербознавці присвятять Гуцульщині більше уваги, ніж вони це робили досі, і для них слід зберегти теж цінні наукові матеріяли. Навіть і незначні на перший погляд матеріяли, як, напр., посвідка з відбиткою маґістрацької печатки або поверхова згадка про громадський герб, мають для досвідченого знакознавця непересічну вартість. Найкраще передати такі матеріяли з ціллю збереження й наукового опрацювання до Архіву Українського Генеалогічного і Геральдичного Товариства.[15]) З кожним роком затрачуються пам'ятки гуцульської історії, отже справа їхнього рятування важлива й невідкладна для всіх гуцулів на ізгойщині.

Роман О. Климкевич

---

[15]) Ukrainian Genealogical and Heraldic Society. 573 N.E. 102nd Street. Miami Shores, Florida 33138. U.S-A.

БУКОВИНСЬКА ГУЦУЛЬЩИНА

1. Географічне положення, площа й населення Буковинської Гуцульщини.

Буковинська Гуцульщина — це буковинські карпатські простори, які простягаються на заході і північному заході від річок: Золотої Бистриці, Цібив, Перкалабу, Сарати й Черемоша (річки Перкалаб і Сарата, злившись разом, творять Білий Черемош), цебто від колишнього галицько-буковинського адміністративного розмежування, а в північно-східній частині розмежування Буковинської Гуцульщини проходить по лінії (крайовій шосейній дорозі) Вижниця — Берегоміт, далі верхів'ям вододілу Малого Серету, пробігає в північно-східньому напрямі до рік Сучани й Молдавиці, перетинає Молдавицю, при усті її допливу Боул і завертає на захід до Золотої Бистриці попри місцевість Кирлибабу. На сході межує з українським Підгір'ям, а на півдні з румунським етнографічним масивом.

Ми зарахували до Гуцульщини села Багну і Черешеньку, які знаходяться на східньому узбіччю Карпат тому, що в цьому місці розмежувальною лінією уважається крайовий шлях Вижниця-Берегоміт. Ношею-одягом населення цих сіл становить переходову групу між властивими гуцулами й підгірянами. Ми зарахували їх до Гуцульщини ще й тому, що село Багна належить до парафії Вижниця, а Вижниця вважається межовим пунктом Гуцульщини. Знову ж село Черешенька передше входила адміністративно в склад громади Берегоміт, а це село має вже безперечно гуцульський характер.

Геометричною формою Буковинська Гуцульщина має вигляд цілком нерівномірної яйцеватої форми, якої повздовжна вісь — з півночі на південь — має приблизно 74 км., а поперечна доходить у деяких місцях до близько 50 км.

Краєвид буковинських Карпат середньогірський з лагідними, майже рівними хребтами, без виразних вершків, без скель і невжитків.[1]). Гори розділені широкими й також лагідними

---

[1]) Володимир Кубійович: Географічні країни Буковини. В "Буковина — її минуле й сучасне", стор. 34 і наступні.

повздовжними долинами, або вузькими поперечними. Велика лагідність форм, зокрема хребтів, дозволяє на виліснення, творення природних і штучних полонин, а навіть людських поселень. Вилісненими видолинами розкинені часто густіші поселення, зокрема в осередку Буковинської Гуцульщини, на осі Путилів - Селетин. На нижчих хребтах зустрічаються також людські поселення, а на вищих красуються дрібні полонини й царинки.

У буковинських Карпатах мають свої джерела ріки Серет, Сучава, Молдава, Молдавиця та гірські допливи Черемоша й Золотої Бистриці. Вся буковинська Верховина порізана численними ріками й річками, в долинах яких розтикані людські поселення.

За даними проф. В. Кубійовича, територія Буковинської Гуцульщини нараховує 2.200 км² і 45.000 (у 1939 р.) мешканців.[2]) Одначе, дані тут цифри повинні бути дещо вищі, бо проф. Кубійович не зарахував до Гуцульщини села: Багну, Черешеньку і Берегоміт з присілками. Із совєтських переписів населення не можна робити висновків щодо числа населення Буковинської Гуцульщини й його національного складу, бо висліди цих переписів подаються тільки в тотальних числах всієї области. А Буковинська Гуцульщина є тільки меншою частиною Чернівецької области.

Необхідно підкреслити, що населення Буковинської Гуцульщини, зі всіх районів Буковини, є найбільше однородним. Відсоток неукраїнського елементу був тут завжди найнижчим зі всіх українських земель. Навіть за румунським урядовим народочисленням 1941 р. (після репатріяції німців до Німеччини в 1940 р.) відсоток неукраїнського елементу виносив: румунів 5,5%, при чому, щоб обнизити відсоток українців, їх поділено на дві групи: українців і гуцулів; останніх записано в рубрику "інших".

З неукраїнського населення Буковинської Гуцульщини найчисленнішою групою до 1939 р. були жиди. Але за переписом 1970 р. жидів у сільських громадах всієї Чернівецької области нараховано всього 238 осіб, з яких на гірські громади припадає напевно найменше число.

У середньовіччі властивою Буковинською Гуцульщиною був т. зв. "Руський Кімполунґ" (на відміну до "Молдавського Кімполунґу", заселеного переважно волохами-румунами), або Довгопільський окол, як окрема адміністративна одиниця. Руський Кімполунґ (Довгопільський окол), як і Молдавський Кімполунґ, користувався своєрідним правним статусом, з уваги на

---

[2]) ЕУ II, 466.

його виключно гірські простори. Тоді до Довгопільського околу належали всі українські гуцульські поселення аж по Кирлибабу над Золотою Бистрицею. Від початку 19 ст. до Довгопільського околу належали 16 заселених пунктів, а саме: Серґії, Сторонець Путилів, Тораки, Киселиці, Дихтенець, Усте-Путилів, Стебні, Довгополе, Конетин, Яблониця, Мариничі, Петраші, Плоска, Ростоки, Підзахарич і Межиброди.[3]). Раніше до околу належали ще Селетин, Шипіт, Ізвор, Молдова й Кирлибаба, які при кінці 18 ст. перейшли до державних дібр Радовецького повіту.[4]). Південно-східня частина української Гуцульщини на Буковині, на схід від сіл Селетина й Шипота та на південь від вододілу рік Сучави, Молдави і Кирлибаби входять сьогодні в склад Румунії; а район Путилівський з центром Сторонець-Путилів (советська влада чомусь затримала зрумунщену назву "Путила", хоч місцева народна назва завжди звучала "Путилів") і частина Вижницького району по крайову дорогу Вижниця-Берегоміт, входять у склад Чернівецької области УРСР.

2. Походження гуцулів, їх назви й їх давність у Карпатах.

Про давність гуцулів у Карпатах, взагалі, про їх походження і про саму назву "гуцул" нема устійненого одностайного погляду. Щодо походження назви "гуцул" є різні припущення, більше гіпотез. І. Корженьовський у передмові до своєї праці (по-російськи) "Карпатські гіряки" (Харків, 1841) виводить назву "гуцул" від слова "кучувати", мовляв — населення Поділля скрилося в Карпатах під час татарських і турецьких нападів, отже ті, що "кучували", отримали назву "кучили", а ця назва згодом перетворилася на "гуцули"[5]). Але пояснення Корженьовського про походження назви "гуцул" не має переконливої підстави.

Гр. Купчанко в своїй праці "Наша Родина" виводить назву "гуцул" від слова "гузь", "гуць", "ґуз" або ґузь, "узь" — цебто "вузол", висновуючи свій вивід від тих прикмет, що гуцули люблять прикрашати своє убрання доморобними ґудзами-ґудзиками та різними вузлами, дармовисами тощо[6]).

Проф. В. Шухевич[7]) гадає, що назва "гуцул" свіжого похо-

---

[3]) Іван Франко: Лукіян Кобилиця. Епізод з історії Гуцульщини в першій половині 19 ст. ЗНТШ Т. 49, стор. 4.

[4]) Ф. П. Шевченко: Лук'ян Кобилиця, стор. 58.

[5]Праця Корженьовського була перекладена д-ром Чарніком на польську мову — Львів, 1899.

[6]) Григорій Купчанко: Наша Родина, стор. 139.

[7]) W. Szuchewicz: Huculszczyzna, I, 32.

дження, цебто після 1772 р. Він покликається на обставину, що цієї назви не знає Балтазар Гаквет[8]), який з доручення австрійського уряду робив у 1793 р. дослідження в Карпатах і населення Гуцульщини він не називає гуцулами, а "гірськими русинами". Звідси Шухевич робить висновок, що назви "гуцул" тоді, правдоподібно, ще не було. Але С. Лукасік твердив, що "знайшов слово гуцул" у румунському тексті 1586 р., а С. Грабець уважає, *що безсумнівним є вживання цієї назви в актах* 18 ст.[9]).

В. Шухевич гадає, що назва була властива расі гуцульського коня, від якого ця назва, правдоподібно, перейшла й на власника коня.

Проф. Чернівецького університету Р. Ф. Кайндл, В. Поль та румунські історики виводять назву "гуцул" від румунського слова "гоц" (hot) — цебто "злодій", "бандит". Але ця гіпотеза зовсім не переконлива, бо більша частина гуцулів живе поза Буковиною, отже до них не могла б причепитися румунська назва. Мимо того, І. Крип'якевич приймає цю гіпотезу, як правдоподібну, і відкидає гіпотезу про походження від чужих народів, як узи і печеніги.[10]".

Цікавий вивід назви й взагалі походження гуцулів дав О. Ю. Федькович у передмові до своєї драми "Довбуш"[11]). У час мандрівки народів — думає Федькович — з Азії надійшло плем'я уци, яке під натиском половців (куман) сховалося в Карпатах. Монголи їх називали уцами, а звідси відтак прийшла *назва "гуцули".*

О. Г. Соломченко вважає гуцульське мистецтво генетично зв'язане з мистецтвом Київської Русі, а цим він нав'язує до гіпотези про те, що гуцули — це *прямі нащадки стародавніх* мешканців Київщини, які, рятуючись перед ордами Батия, втекли й оселились в Карпатах.[12]). Подібну гіпотезу висловлював також російський етнограф Д. К. Зеленін,[13]) який уважав, що гуцули — це предки українського племені, яке вийшло з Київщини *і поселилося в* Карпатах. І є фактом, що всі гуцули мають свідомість приналежности до великого народу Русі, а то й називають себе русинами або руснаками.

---

[8]) Baltasar Hacquet — neueste physikalisch politische Reisen, Bd. 1-4.

[9]) Bacquet: Neueste physikalisch-politische Reisen, Bd. 1-4.

[10]) Іван Крип'якевич: З історії Гуцульщини. ЛНВ 1923, VII, 238.

[11]) Писання О. Ю. Федьковича, Т. III, часть I, Львів, 1906, стор. 165.

[12]) Олексій Гр. Соломченко: Народні таланти Прикарпаття. Київ, 1969 — цитата за: Леонід Серпілін: Гуцульське мистецтво. "Літературна Україна" № 20 за 13. 3. 1970.

[13]) Д. К. Зеленін — стаття у "Наукових Записках" Інст. мистецтвознавства, фолкльору й етнографії АН УРСР Т. IV, стор. 16-31.

Український дослідник антрополог, Федір Вовк, уважав, що гуцули примандрували з Кавказу, бо деякі кавказькі племена мають подібні антропологічні властивості й прикмети матеріяльної культури. Зокрема, предки племені маорі, яке прибуло дві тисячі років тому з Кавказу до Нової Зеляндії, своєю самобутністю і культурою дуже нагадують наших гуцулів.[14]).

Але якби там не було із походженням гуцулів і їх назвою — безспірною залишається глибока давність гуцульських поселень у Карпатах взагалі, а на Буковинській Гуцульщині, зокрема. Що населення Верховини існує незмінно, ціле тисячоліття, на це вказують археологічні тут знахідки. Побут і звичаї гуцулів вказують на те, що їх гірський спосіб життя має велику давність. "Цілими століттями жили тут гуцули. Ніяких впливів із-зовні до себе не допускали. Жили патріярхальним життям. Свою власну культуру дбайливо берегли й передавали поколінням. Вони принесли в гори щось такого, що дивувало найбільших учених, і то чужих, а не казати вже про своїх! Ця їхня культура перетривала цілі віки!"[15]).

Насправді, історичні відомості про Буковинську Гуцульщину взагалі дуже скупі, зокрема через її ізольованість від громадських центрів із-зовні. Більше відомостей маємо аж із останніх двох сторіч. Через цю ізольованість вони найбільше законсервували свою антропологічну і побутово-фолкльорну однородність, затримали прадавній спосіб буття. Але сам факт відрубного й удосконаленого гуцульського мистецтва так у матеріяльній, як і в духовій культурі, — вказує на його багатовіковий історичний процес аж до його сучасної завершеної, подивугідної досконалости. Також безспірним треба вважати слов'яно-українське походження гуцулів. На це вказує спільна мова й споріднена культура гуцулів. Живучи у відокремленні й не будучи слов'янським плем'ям, вони не могли б легко і в короткому часі перейти з чужого культурного кола й асимілювати собі українську мову й культуру та розвинути її риси до такої досконалости. Хоч гуцули перебували від 15 ст. поділені державними кордонами трьох чужих держав, проте вони зберегли впродовж сторіч єдиний говір, ті самі звичаї, одяг і спосіб зайняття.

3. Історія Буковинської Гуцульщини.

Гуцульські Карпати були своєрідною фортецею, захистом волі гуцулів проти національного й соціяльного гніту. Карпати

---

[14]) Іван Дурбак: Гуцули й маорі. "Свобода" № 32 за 5. 5. 1966.

[15]) Іван Кузич: Корчуй і викорчовуй ворогів народу! "Вільне Слово" № 20 за 14. 5. 1966.

були прибіжищем для народних оборонців і месників за нанесені народові кривди.

Перші поселення гір засновувалися в долинах більших річок, догідних для людського поселення. Гуцульщина, живучи в відокремленні, була немов своєрідною республікою, куди чужа влада вступала дуже повільно, непевно і сконсолідувалася аж у 17-18 ст. І власне до нас дійшли джерела про Гуцульщину в зв'язку із намаганням консолідації тут чужої влади і реакції гуцулів проти порушення їх свобід.

Маємо історичні вістки про гуцулів у буковинських Карпатах з 1490 р., коли то молдавський господар подарував село Селетин манастереві Путна. У цьому ж році вибухло повстання проти Польщі, зорганізоване на Буковині під проводом Мухи — повстання, яке охопило було майже всю Гуцульщину. Гуцульські поселення на Буковині згадуються в документах: Ростоки і Сторонець-Путилів у 1501 р., Довгополе в 1607 р., а інші села в 18 ст. і пізніше.

Історія Буковинської Гуцульщини — з суспільно-правної точки зору — в українській публіцистиці ще недостатньо насвітлена. Номінально Буковинська Гуцульщина разом з усією Галичиною і Буковиною входила до складу Київської Русі, потім Галицько-Волинської держави, але фактично державна влада не мала сили й змоги опанувати гірських просторів. Від 1241 р. Гуцульщина вважалася під монгольською зверхністю, але знову ж тільки номінально. Є обґрунтовані здогади, що верховинські поселення зросли головно під час монгольської навали, коли населення сусідніх просторів рятувалося втечею у менше доступні гірські сторони. Та й пізніше гори ставали пристановищем для тих, що втікали від гніту.

Від половини 14 ст. Буковина знайшлася у складі новоствореної Молдавської держави, але Буковинська Гуцульщина попадає під цю суверенність — знову ж більше номінально — аж на основі договору між Польщею і Молдавією з 1499 р. Від цього часу історично-правний процес Буковинської Гуцульщини відбувається в економічно-правному відношенні у нових обставинах Молдавської держави. Тільки повільно вступає і консолідується на цій Гуцульщині державна влада. Адміністративно важко було охопити й мати контролю над гірськими просторами, з розкиданими по кілька гуцульських хиж на віддалених місцях. Тому гуцули продовжували користуватися тут давнішою волею.

У Молдавській державі, скоро по її заснуванні, вся земля — разом з населенням на ній — була роздарована господарем, у вічне володіння своїм довіреним прислужникам-боярам, які помагали господареві керувати державою, а також єпископ-

ствам і манастирям. Так була роздарована переважна частина державної території, включно з Буковинською Гуцульщиною. Тільки незначна частина землі лишалася державною-воєводською.

Селяни, які жили на роздарованих землях, ставали в економічно-правному відношенні залежними від обдарованого землею власника-боярина і мусіли за користування землею виконувати на його користь певні повинності.

Спочатку бояри вдоволялися певною грошевою рентою від селян за користування землею. З бігом часу їх претенсії до селян зростали, вони почали домагатися, крім ренти в грошах, десятини від урожаїв та від певних інших продуктів, ще й роботизни на їх користь. Використовуючи важке положення селян, власники-бояри складали з селянами письмові умови на вимагані ними повинності в підвищеному розмірі.

Вже сама гірська обстановка відрізняла господарство гуцула від господарств "на долах". Гуцульські села розкидані на більших просторах, а господарства розтикані окремо, часто в малодоступних місцях, або окремими ґрупами хиж, господарства з невеличкими городами біля хат. Адміністративно важко було їх охопити під державну контролю, зокрема, стягати з них різні повинності.

У горах орної землі було дуже мало, отже, про хліборобський спосіб господарювання тут не було мови. Зате були знамениті умови для скотарства. Але для цього необхідно було викорчовувати ліс, прочищувати терен під пасовища й сіножаті, або й побільшувати городи біля хиж. Так у важкій боротьбі за існування, але серед чудової гірської природи, на вільній волі формувався характер, прикмети душі волелюбного гуцула.

У Молдавській державі в середньовіччі карпатські ліси не мали економічної вартости, бо тоді лісів на дерево не експлуатовано. Але державний земельний фонд на рівнинах був скоро вичерпаний шляхом даровизни, а тому прийшла черга на землі в Карпатах, на Гуцульщині. Та обдаровані бояри не жили в горах через непевність, а тому й не могли мати в горах організованої постійної контролі над селянами, замешкалими на дарованих їм гірських землях. І фактично вся Верховина була в володінні гуцулів, які користувалися деревом і полонинами без жодного обмеження. Гуцули — ради спокою і "з доброї волі" відносили землевласникам-боярам у формі "подарків" те, що могли й хотіли. За молдавських часів у горах не було ніякої панщини.

Такий був фактичний стан гуцульської залежности від землевласників у перших сторіччях молдавської доби на Буковинській Гуцульщині. Коли площа очищеної від лісу землі під па-

Церква в Вижниці-Полянки.

совища й сіножаті, та навіть під городи, збільшилася, пани-землевласники почали постійно й більше організовано вимагати від гуцулів-селян регулярної плати ренти, десятини плодів від прочищеної землі за її користування, ба навіть проганяти гуцулів з прочищеної ними землі. Це мусіло приводити до конфліктів і розрух гуцулів проти панів, бо гуцули уважали ліси їх власністю. Знаємо, що такий конфлікт розглядав господар Василь Лупул, який у 1643 р. визнав за панами право власности на розчищену від лісу землю і зобов'язував селян виконувати повинності за користування цією землею. На Довгопільського двірника (війта), як місцеву владу, накладувано обов'язок стежити за виконанням цієї постанови. Двірник мав право карати порушників згаданої постанови.[16]).

Але гуцули були невдоволеними цією постановою, і — як це видно з грамоти господаря Лупула з 20. 5. 1647 р. — окрема делеґація гуцулів Довгопільського околу (Руського Кімполунґу), складена із 40 осіб, добилася із скаргою на панів до самого господаря. З приводу цих скарг було проведено розслідування на місці й виявлено, що пани мали на гори дарчі грамоти, а тому уважалися власниками всієї землі. Але селяни уважали себе власниками розчищеної ними від лісу землі і відмовлялися давати повинності за цю землю.[17]). Тому конфлікт продовжувався. І в цій справі ми стрічаємо згодом новий хризов (грамоту, закон) господаря Костянтина Дуки з 28. 9. 1693 р., який стосувався виключно до Довгопільського околу і який зобов'язував селян до повинностей за користування землею, признавав за селянами право посідання на викорчувані власними руками ділянки, але забороняв ці ділянки продавати. З цієї грамоти довідуємося, що повинності селян були вже раніше збільшені, бо селяни, крім плати й десятини, давали панові: багаті по 10, середні по 6, а бідні по 3 курки на рік, а від сажня зібраного (в копицях) сіна платили по дві бані. Хризов Дуки визначував грошевий чинш на користь пана — в залежності від заможности — у розмірах 3, 1½ і 1 лей, а від зібраного сіна — три бані від сажня, десятину від інших урожаїв, а також від рибальства і мисливства. Хризов Дуки передбачав плятоничну ґарантію для селян, "щоб пани не кривдили підлеглих їм селян"[18]).

Державні податки були зовсім окремою справою. З інших документів довідуємося, що на скаргу гуцулів Довгопільського околу господар зменшив державний податок цього околу

---

16) Teodor Balan: Documente bucovinene. Vol. II, 125 urm.

17) Ф. П. Шевченко: Лук'ян Кобилиця, стор. 61 і наступні

18) Т. Балан, цит. твір, III, 83 і наступні.

до 2400 леїв, а це була на той час велетенська сума.[19]). До цього приходили ще податки від овець, пасік та інші більше пливкі податки, які в різні часи приходили й відмінялися.

Щодо становища місцевости Вижниця, — сьогодні культурного і торговельного центру Гуцульщини, — то з грамоти молдавського господаря з 1767 р. довідуємося, що цією грамотою надано Вижниці право торгового містечка.[20]). До того часу вона мала статус звичайного населеного пункту-місцевости. У 1776 р., у час прилучення Буковини до Австрії, Вижниця належала дідичам Й. Кантакузіно, І. Стурдзі та М. Джурджуванові — по ⅓ частині. У час селянського бунту під проводом Кобилиці Вижниця належала двом братам Айвасам і Г. Джурджувану. На основі угоди з 1808 р., селяни Вижниці відбували 10 днів панщини, доставляли до двору по 4 вози дров, давали одну курку і 15 яєць, відбували роботи при направі млина, корчми й ґуральні.[21]).

При кінці 18 ст., зокрема за стабільної австрійської влади, дідичі почали експлуатацію лісів-дерева, тоді почала зростати торгівля у Вижниці. Від 1855 р. Вижниця стає повітовим центром.

Повинності гуцулів на користь панів-дідичів з бігом часу постійно росли, збільшувалися, головно шляхом умови між панами й селянами, а ці збільшення шляхом повторювання впродовж довшого часу перетворювались у звичай і так ставали "законними".

Коли в 1774 р. Буковина перейшла під австрійську суверенність, всі ці повинності отримали тверду основу. Австрійський уряд у договорі з Туреччиною про відступлення Буковини зобов'язувався затримати на Буковині правний "статус кво". Австрія спочатку дотримувалася цієї постанови. Але згодом почала заводити свої власні порядки.

За австрійської влади, після упорядковання державної і крайової адміністрації на Буковині, а зокрема на Гуцульщині, землевласники-пани почали систематично й координовано притягати селян Гуцульщини до виконання їх повинностей, збільшуючи ці повинності, а від непокірних відбирали полонини — пасовища й сіножаті, ба навіть прочищені ними від лісу орні ділянки. Це приводило до нових конфліктів і скарг.

---

[19]) Т. Балан: цит. твір, V, 34 і наступні.

[20]) Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область, стор. 98.

[21]) Nicolai Gramada: Satenii si stapanii in Bucovina intre 1775-1848, p. 67 urm.

Цісарським декретом з 24. 2. 1787 р. виділено землі, які були в 1786 р. у користуванні селян і створено з них т. зв. рустикальні землі, з окремим для них правним режимом. Інші землі отримали назву панських або домініяльних, чи домінікальних. Землевласники не мали права (за деякими винятками) відбирати від селян рустикальні землі, але селяни мусіли за їх користування виконувати договірні, або передбачені хризовом повинності.

Головою домінії був землевласник, але без судових компетенцій. Головою села був двірник (війт) з його радними (присяжними), обираними мешканцями села. Двірник мав адміністративні й дрібні судові компетенції.

Рівночасно з поділом землі на рустикальну і домініяльну, заведено на Буковині (за галицьким зразком) т. зв. домініяльні суди, один на кілька панських доміній (сіл). Суддями в цих судах були т. зв. мандатори або юстиціярії, які отримували це становище на основі попереднього іспиту перед Апеляційним судом у Львові. Мандатора оплачували домінії, цебто землевласники, а судив мандатор залежних від доміній селян, на основі чинних законів, за легші провини, маючи право ув'язнювати й карати буками. Окрім судових, мандатори мали ще певні адміністративні функції.

У 1832 р. Довгопільський окол адміністративно-юрисдикційно поділено на три домінії: Путилівську, Довгопільську і Ростіцьку. До кожної домінії належало одно або більше сіл. Наприклад, до Ростіцької домінії належали села: Мариничі, Петраші, Підзахарич, Межиброди й Ростоки.

Як правило, умови між панами й залежними селянами визначували розмір повинностей селян. Тільки там, де не було таких умов, стосувалися постанови хризову щодо розміру повинностей. Звичайно, договірні повинності були вищі від тих, що їх передбачував хризов. А тому пани старалися й мали змогу як економічно сильніша сторона зв'язувати селян умовами. Тому, що в австрійському періоді державна влада була сконсолідована, дідичі могли легко контролювати і вимагати виконання селянами їх повинностей.

З домовлення селян села Путилова в 1803 р. із землевласниками Флондорами довідуємося, що повинності селян були виміряні в грошах, а селяни поділені на 5 ґруп, відповідно до їх маєткового стану, і платили землевласникам річно по: 9, 6, 4, 2 або один флорин. Плата за полонини відбувалася бриндзою, відповідно до розміру полонини. Ті, що мали коні, мали доставляти терхами до корчми горілку та працювати при направі корчм і млинів. Отже, повинності грішми, роботою і в натурі.

Молдавське право взагалі не знало кріпацтва, хоч положення залежних селян деколи мало відрізнялося від кріпацтва. Але на Буковинській Гуцульщині за молдавського періоду історії не було й панщини, бо на Гуцульщині не було панських маєтків та інших господарських споруд, ані панської орної землі, на якій відроблялося б панщину.

В австрійській добі землевласники почали й на Верховині закладати господарські споруди, як корчми, млини тощо і притягати до цієї роботи підлеглих їм селян, а це могло від-

Гуцул з Буковини.

буватися тільки на основі договорів, *бо хризов Дуки не передбачував* роботизни-панщини. Так повільно заходила на Буковинську Гуцульщину панщина. Гуцули скаржилися на панські утиски до різних урядових інстанцій, висилаючи делеґації навіть до Відня, а коли й там не могли отримати задовільної розв'язки їх наболілої справи, у 40-их рр. 19 ст. вони виступили з відвертим бунтом проти утисків під проводом гуцула Лукина Кобилиці. Центром розрух була Буковинська Гуцульщина, але вони поширилися скоро й на сусідні з Гуцульщиною райони.

4. Буковинська Гуцульщина й опришківський рух.

Ще й до бунту Лукина Кобилиці історія Буковинської Гуцульщини знає народні рухи проти утисків і кривд шляхтою над селянством. Ці рухи мали соціяльний і національний характер, бо утиски приходили від неукраїнської або зденаціоналізованої шляхти.

Першим із відомих нам рухів було повстання проти Польщі під проводом Мухи 1490 р. (походив правдоподібно з Буковини) — "простого хлопа, православного, і до зброї і бою завзятого"[22]). Повстання відбувалося з буковинської території, як випадної бази. У наступному 1491 р. відбувся подібний виступ, також з молдавської території, Андрія Борулі (Барулі), з претенсіями на спадок Русі, загарбаної безправно Казимиром, Польщею.[23]). Молдавський господар Стефан Великий прихильно ставився до повстання Мухи й Борулі, бо це збігалося з його плянами по відношенню до Польщі.[24]). Та ці рухи мали відгомін на Буковинській Гуцульщині остільки, що Гуцульщина була тоді "фортецею волі" та ідеальним сховищем для волелюбних і переслідуваних.

Голосним був гуцульський ватажок Іван Пискливий (1703-1712), з Руського Довгополя (цебто буковинського), в якого загоні були буковинські й галицькі гуцули, бойки й навіть молдовани.[25]).

Але найголоснішим був опришківський рух на Гуцульщині, який часово збігався з гайдамацьким рухом на Правобережжі. Цей рух був протестом проти соціяльної несправедливости й утисків шляхти. Опришки часто ставали месниками за народні кривди. Славою перевищив усіх гуцул з Печеніжина, Олекса Довбуш (1710-1745), якого загнала в опришки соціяльна несправедливість, корчми та утиски бідних.

Ґенезу та історію опришківського руху Іван Франко бачив у своєрідних суспільних відносинах українського народу. "Поневолений, битий, кривджений підданий, не можучи знайти ніде полегші ані справедливости, тікав у ліси, в гори, приставав до купи таких самих одчайдухів, і хоч чув над собою в кожній хвилині загрозу смерти, все таки рад був хоч під тою загрозою прожити свобідно, а надто ще мститися на своїх кривдниках".[26]). В українському фолкльорі й літературі термін "опришки" означає борця за справедливість і людську гідність, отже позитивного типа.

Опришки були примушені революційно вирівнювати суспільні контрасти, забираючи від багатих та роздаючи бідним. Довбуш оперував також на Буковині і часто перебував на буковинській частині Гуцульщини. Шляхетність Довбуша була в

---

[22]) Іван Крип'якевич: З історії Гуцульщини. ЛНВ 1923, XI, 247.

[23]) Іван Крип'якевич, цит. твір, стор. 248.

[24]) Istoria Romaniel, Vol. II. pag. 538 urm.

[25]) Іван Крип'якевич, цит. твір, стор. 250.

[26]) Цитата за В. Тищенко: Народ про Довбуша. Вступне слово, стор. 7.

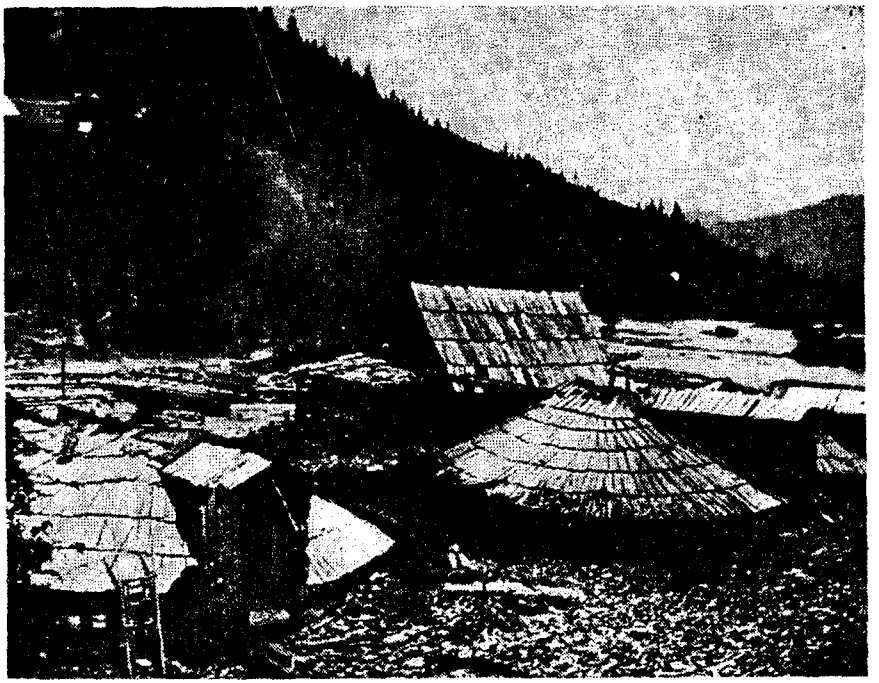

Великі зимові колиби лісорубів. (Ясінь-Кевелів, 1931 р.).

тому, що він не карав безборонних і не грабив тих, що його стрічали гостинно.[27]). Пам'ять по Довбушеві на Буковинській Гуцульщині (і на всій Буковині) оповита леґендами народного героя, про Довбушеві криївки на Буковинській Гуцульщині кружляє в народі багато переказів. Письменник О. Ю. Федькович оспівав Довбуша в поетичному і драматичному творі.

Із смертю Довбуша опришківський рух на Гуцульщині не припинився. Ще в першій половині 19 ст. на Буковині діяли опришки Кей, Мацелей з Довгополя, а вкінці ватага Мирона Штоли з Ростік (або Стебнів) на Буковині. Аж австрійському урядові пощастило зліквідувати опришківство поліційною силою і певними соціяльними реформами.

Згідно з переказом, "Довбушева печера" мала б з'єднувати підземним ходом гору Берізки над Виженкою[28]) з Галичиною. А сховки Довбуша мали б знаходитися на горі Стіжок біля Берегомету.

---

[27]) Іван Крип'якевич, цит. твір, ЛНВ XII 342.

[28]) Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область, стор. 174.

5. Гуцульський бунт на Буковині під проводом Лукина Кобилиці.

Народний рух знову вибух яскравим світлом, цим разом на Буковинській Гуцульщині в роках 1843-1849 під проводом Лукина Кобилиці (1812-1851), народженого в селі Серґії, неписьменного гуцула, але людини величних духових прикмет. Кобилиця був дуже інтеліґентним, говорив з великою гідністю. Був одружений і батьком шести дітей. Добрий господар, мав гарне господарство в присілку Красний Діл біля села Плоска.

Згідно закону, покривджені селяни завжди мали право вносити скарги на своїх дідичів-панів, але дідичі завжди знаходили виправдання для своїх дій... Скарги від громад вносили обрані громадські уповноважені. Уповноваження списував мандатор, а підписували двірник, священик і найменше ⅔ підданих — громадян села. Уповноважені мали право складати й касувати угоди з дідичами і пред'являти скарги на них. Такими уповноваженими були Лукин Кобилиця, а пізніше Юрій Федькович та інші. Часто цих уповноважених дідичі називали "бунтарями" та робили заходи заступити їх більш податливими в їх сторону. Так знаємо, що окружний староста в Чернівцях не визнав Кобилицю правним уповноваженим і 31. 8. 1840 р. заборонив йому та іншим виступати від імени громад.[29]).

На скарги гуцулів проти дідичів, внесені до окружного старости в Чернівцях, цей 20. 1. 1843 р. відповів, що ліси Довгопільського околу, згідно з хризовом Дуки, є власністю дідичів та що згідно з декретом від 16. 7. 1802 р. полонинами мають користуватися ті, що їх прочистили (і їх спадкоємці). але за користування зобов'язані виконувати дідичам належні повинності.[30]). Така відповідь гуцулам розухвалила дідичів, і вони посилили охорону лісів та почали забороняти гуцулам господарити в лісах, зрубувати дерево навіть на вже прочищених полонинах.

Панські утиски, непосильні податки приводили до зубожіння селян-гуцулів, а в додатку ще й рекрутчина — все це разом взяте привело до активних виступів гуцулів Довгопільського околу буковинської Верховини в 1843 і 1848-1849 рр. до гуцульського бунту проти дідичів і дідичівського правопорядку. Вони перестали платити державні податки та визнавати уряд мандатора.

---

[29]) Селянський рух на Буковині в 40-их роках 19 ст., стор. 156 і наступні.

[30]) Там само, стор. 32; Ф. П. Шевченко: Лук'ян Кобилиця, стор. 92.

Бунт Кобилиці, відмінний від опришківського руху, був явищем Буковинської Гуцульщини, хоч цей рух мав широкий відгомін і поза Буковинською Гуцульщиною. В уяві гуцулів бунт під проводом Кобилиці не був революційним рухом, а рухом за здійснення належного гуцулам права. За твердженням гуцулів, вся Гуцульщина, увесь простір Буковинської Гуцульщини з його лісами й полонинами є власністю гуцулів, а дідичі безправно здирають з гуцулів повинності,[31]), а тому гуцули відмовилися їх виконувати та почали самі розпоряджатися лісами й полонинами так дідичі, як і гуцули, покликалися на хризов з 1693 р., але кожна сторона інтерпретувала його постанови по-своєму.

Для втихомирення розрух уряд післав у гори військо й окрему комісію для прослідження причин розрух. Бунт здавлено військовою силою. 231 особу активних учасників покарано на місці буками або різками, а 14 найактивніших осіб — між ними й Кобилицю — під вартою відставлено до Чернівців для кримінальної відповідальности перед судом. Там їх покарано кількамісячним арештом. Військо перебувало на Гуцульщині ще кілька місяців, живучи на господарствах і за рахунок зворохоблених селян, завдаючи великих руїн господарствам.

Революція з березня 1848 р. у Відні приносить зміну конституційного ладу, перетворюючи Австрію на конституційну монархію. Внаслідок цієї зміни переведено 15. 8. 1848 р. загальні вибори до парляменту, в яких 5 українських селян з Буковини, а між ними й Кобилиця, отримали посольський мандат. У цьому ж році знесено також і панщину.

Але напруження між гуцулами й дідичами продовжувалися, бо дідичі вважали себе власниками лісів і пасовищ і за користування ними вимагали плати, а гуцули покликуючись на хризов Дуки, вважали, що їм належить сервітутське право вільного користування лісами й пасовищами.

Маючи свого посла у Відні, надії гуцулів почали рости, а сам Кобилиця писав на Гуцульщину підбурливі листи, закликаючи гуцулів твердо стояти за своє право. І селяни відмовилися виконувати повинності для панів.

---

[31]) Титко Ревакович: Лукин Кобилиця. ЗНТШ Т. 126-127, стор. 266 і Ф. П. Шевченко, цит. твір, 89.

Через поновні розрухи у Відні парлямент перервав працю, і Кобилиця повернувся в гори. Звітуючи перед гуцулами, він заявив, що домініяльна влада (мандатори) перестали існувати. Він додавав, що тепер він отримав від цісаря уповноваження завести лад у горах, а тому відтепер гуцули повинні слухати тільки його: ані панів, ані урядників, навіть і старостів — бо вони діють на користь панів і фальшиво інтерпретують закони, подаючи центральним державним установам фальшиві реляції. Він змінював і призначував двірників і мандаторів та інших урядників. Тепер боротьба вже ішла не за сервітути, а за власність лісів і полонин. Кобилиця уважав і говорив це селянам, що вся гірська земля належить гуцулам і що такі вимоги гуцулів будуть урядом задоволені, бо землі були забрані панами безправно. У такому дусі селяни гірських громад були внесли ще в 1848 р. скаргу до австрійського центрального уряду.[32]). Гуцули з подивом і довір'ям відносилися до Кобилиці та віддавали йому шану, мов королеві.

Так почався поновний гуцульський рух проти дідичів у 1848 р. Він спалахнув з великою силою та перекотився і на сусідні повіти Буковини, але там Кобилиця особисто не брав участи. Цей рух ширився під кличем: "То Лукин Кобилиця з Плоскої, наш посол, він нам привіз із Відня свободу, каже нам, що відтепер маємо бути самі в собі, нікого не знати над собою, крім Бога і цісаря".[33]).

Дідичі заалярмували урядові кола, вимагаючи позбавлення посольського мандата Кобилиці й притягнення його та гуцулів, учасників бунту, до карної відповідальности за злочинні насильства, для ліквідації анархії. Окружний староста вислав на Гуцульщину і до Сторожинецького повіту спеціяльних комісарів для заспокоєння селян, щоб вони повинувалися розпорядкам влади. Селяни Сторожинецького повіту послухали поради комісара, але гуцули стояли на своєму, себто, що ліси належать селянам, заявляючи, що вони слухатимуть тільки розпорядження Кобилиці й ніякої іншої влади.[34]).

Для придушення розрух у листопаді 1848 р. вислано на Гуцульщину знову військо й розташовано його в різних місцевостях, по господарствах активніших в русі гуцулів. Вояки творили різні насильства, тероризували населення. Частина розмістилася на господарстві Кобилиці, розграбивши господарство й прогнавши з села дружину з дітьми.

---

[32]) Аркадій Жуковський: Історія Буковини. В причинках "Буковина — її минуле й сучасне", стор. 228.

[33]) Ф. П. Шевченко: Лук'ян Кобилиця, стор. 159.

[34]) Ф. П. Шевченко, цит. твір, стор. 163.

Засідання парляменту відкрилося знову 22. 11. 1848 р., але Кобилиця вже не являвся на засідання, і його 6. 2. 1849 р. позбавлено посольського мандату. Арештовано багато гуцулів, конфісковано худобину, але Кобилиці не знайдено. Хоч скоро запанував певний спокій на Гуцульщині, але уряд війська не відкликав, боячися поновлення розрух.

Аж 11. 4. 1850 р. підступно арештовано Кобилицю у Жаб'ю.[35]). Понад 5 місяців просидів Кобилиця у слідстві перед Військовим судом у Чернівцях (під час розрух було введено винятковий стан). Але суд знайшов проти Кобилиці вину тільки за організування підготови до повстання і за цю провину

Колиба біля озера Громовиця в Микуличині.

засудив його на один місяць ув'язнення, беручи до уваги обставину, що під час розрух Кобилиця заборонив гуцулам грабувати й убивати, а гуцули дотримувалися цієї заборони. Але суд заборонив Кобилиці вертатися на його рідну Гуцульщину, призначаючи на місце його побуту Ґурагомору, де він 24. 10. 1851 р. скінчив своє життя.[36]). Деякі джерела подають час арешту Кобилиці на весну 1849 р., а також як місця заслання місцевість Солку.[37]).

Так закінчився один епізод революційної боротьби Буковинської Гуцульщини за народне право, за долю народу і його вільне життя на своїй землі. Провідник цієї боротьби Лукин

---

35) Teodor Balan: Lukian Kobilitza, S. 14.

36) А. Жуковський, цит. твір, стор. 231.

37) А. Жуковський, цит. твір, стор. 231 і подані там джерела.

Кобилиця став народним героєм, що змагав і впав на шляху змагу за народне добро. Його велич перейшла в легенду і глибоко залягла у вдячних серцях народу, була прославлена в народній фолкльорній творчості та в творах клясиків української літератури — Федьковича, І. Франка та інших.

Є деякі підстави уважати, що єдиноутробний брат Федьковича Іван Дашкевич, був замішаний у народному русі Кобилиці.

Іван Франко уважав, що в початках гуцульського руху 40-их років Кобилиця змагав за соціяльні права гуцулів. Що його рух зродився з чисто соціяльних мотивів та що аж після побуту в парляменті його світогляд ширшав, а у висліді його рух набирав вже політичну закраску, в нього зарисувався "якийсь більше або менше ясний ідеал гуцульської автономії, свого власного порядку".[38]).

Совєтська історіографія (Ф. О. Ястребов), перебільшуючи акцію Кобилиці, твердить, що Кобилиця зорганізував узброєний кінний відділ, з яким пройшов по всій Буковині, виганяючи австрійських урядників і даючи народові доручення наставляти своїх.[39]). Безперечно, що рух Кобилиці був революційним рухом, який підхопили також сусідні з Гуцульщиною підгірські повіти, але сам Кобилиця особисто участи не брав і узброєного кінного відділу не організував.

Гуцульські розрухи 40-их років XIX ст. були суспільним і національним рухом — рухом за ліси й пасовиська, проти чужонаціональних зайшлих дідичів-панів. Це були найбільше вразливі питання, які зродили цей гуцульський бунт.

Д. Квітковський уважає, що гуцульський бунт під проводом Кобилиці "став початком творення там (на Буковині — І. Н.) української політичної думки й боротьби за її реалізацію."[40]). Ми вповні погоджуємося з цією думкою, бо це був народний рух за здійснення широких народних прав на своїй землі. Кобилиця одностайно з іншими українськими, буковинськими й галицькими депутатами виступив у парляменті в обороні українських національних прав шляхом об'єднання українських етнографічних земель австрійської монархії в окремий автономний коронний край, а це була вже ясна українська національно-політична ідея.

---

[38]) Іван Франко, цит. праця, стор. 39, наст.

[39]) Історія Української РСР, І, стор. 440.

[40]) Д. Квітковський: Політичне життя, у причинках: "Буковина — її минуле й сучасне", стор. 477.

Військовою силою придушено гуцульський бунт, але боротьба за права гуцулів продовжувалася законним шляхом: скаргами до урядових і судових інстанцій. У судових процесах гуцули вже не покликувалися на право власности до лісів і пасовиськ, а на сервітутські права гуцулів, цебто на право вільного користування лісами й полонинами. Знаємо, що справа сервітутських прав Довгопільського околу протягнулася аж до 1864 р. Одним з уповноважених гуцулів на цей процес був О. Ю. Федькович. Але цей процес закінчився на некористь гуцулів.[41]).

6. Буковинська Гуцульщина й українське національне відродження на Буковині під проводом "Короля Гуцула".

Революційні рухи в Західній Европі проти абсолютизму і його чорної реакції, а зокрема революції в Парижі, Берліні й Відні у 1848 р., приносять подув національної волі народів уярмлених імперіялістичними державами. Цей подих волі, весни народів, особливо відчувся в австрійській імперії, златаній із багатьох окремих народів — зокрема слов'янського походження, як: поляків, словаків, словінців, українців, хорватів, чехів. Зі всіх цих народів найбільше упослідженими були українці, бо знаходилися під тиском мадярів — на Закарпатті, поляків — у Галичині та румунів — на Буковині, без рідної мови й рідної школи, призначені на винародовлення: змадярщення, ополячення і зрумунщення.

Революційні рухи в Парижі в лютому 1848 р., у Берліні в березні того ж року, національні рухи чехів, хорватів, словінців, мадярів та поляків, селянські розрухи під проводом Лукина Кобилиці на Буковинській Гуцульщині та врешті революційна хвиля у Відні в березні того ж року примушують австрійський уряд до уступок у формі конституційних прав і свобід та звільнення селян від панщини. Видана 25. 4. 1848 р. тимчасова конституція ґарантувала (§ 4) ненімецьким народам монархії недоторкальність їх національности й мови.

І в наступних конституціях з 4. 3. 1849 р. (§ 5), а після її припинення цісарським патентом з 31. 12. 1851 р., в новій конституції з 21. 12. 1867 р. (§ 19) це право для всіх націй монархії було забезпечене.

Проголошені конституцією громадянські права дали можливість створити 2. 5. 1848 р. першу українську політичну ор-

---

[41]) Д. Лукіянович: Федькович заступником і оборонцем громад Довгопільського околу в сервітутському процесі 1864 р. "Писання О. Ю. Федьковича", Т. 4, Львів, 1910, стор. 399.

ганізацію — Головну Руську Раду у Львові для оборони конституційних прав українського народу в Австрії. Появляється 15. 5. 1848 р. перша газета українською народною мовою — "Зоря Галицька", де була поміщена Відозва Головної Руської Ради в дусі політичної соборности й незалежности всього, поділеного чужими державними кордонами, українського народу. Починається боротьба Головної Руської Ради за здійснення конституційних національно-політичних, суспільно-культурних та економічних прав українського народу. У першому австрійському парляменті галицькі й буковинські депутати спільно вимагають відокремлення українських етнографічних земель монархії в окремий автономний коронний край. Але цієї вимоги не пощастило здійснити через спротив, зокрема поляків і румунів.

Створення конституційного правопорядку в Австрії, а потім наділення Буковині провінційно-автономного статусу, мали особливі наслідки для суспільно-культурного розвитку буковинських українців. Великі перешкоди цьому розвиткові ставили румунське верховодство та москвофільський рух. Румуни мали в усіх ділянках публічно-правного і церковного життя Буковини: в крайовій адміністрації і православній епархії повне верховодство. Вони старалися гальмувати українське національне освідомлення, щоб затримати цілість Буковини як румунську домену, мріючи про її злуку у прийдешньому в її історичних кордонах, з усамостійненим королівством Румунії.

Але спинити українського відродження на Буковині вже не було сили.

Боротьбу проти москвофільства на Буковині очолює гуцул з буковинської Верховини Осип Юрій Федькович та Сидір Воробкевич, які виступають, майже рівночасно, на літературне поле з творами, писаними українською народною мовою, і цим відкривають шлях українському національному відродженню.

Федькович народився у серці буковинської Гуцульщини, у Сторонці-Путилові (1834-1888), зріс, зжився і полюбив гуцулів до тієї міри, що й сардак гуцульський надів і не скидав його аж до своєї смерти. Гуцули любили Федьковича, обирали двірником (війтом) громади та уповноваженим Путилівського околу для заступництва інтересів цієї округи й для ведення судових справ у сервітутських процесах Гуцульщини проти дідичів-землевласників. На посаді інспектора народних шкіл Вижницького повіту (1869-1872) Федькович ревно дбав про освіту селян, зокрема його любих гуцулів. Завдяки Федьковичеві поширюється освіта на Гуцульщині, а разом з цим підноситься українська національна свідомість широких народних мас Гуцульщини.

Після виступу Федьковича й Воробкевича в народовецькому таборі проти москвофільства народовецький фронт на Буковині значно скріпився. З приходом до Чернівців — тоді ще студента — Степана Смаль-Стоцького й завдяки його праці та енергії, у студентському товаристві "Союз" вже у 1878 р. прочищено москвофілів з проводу цього товариства. За цим така сама чистка відбулася в товаристві "Руська Бесіда" в 1884 р., і від того часу українське національне відродження скорим темпом поширюється у всі закутини Буковини. На Гуцульщині росте сітка народних шкіл, до них приходять нові вчителі-ентузіясти, вихованці ґенерації, яка сама прочищувала атмосферу від москвофільства на чернівецькому терені.

На одному з перших засідань нової управи "Руської Бесіди", на якій брав участь і Федькович, було рішено видавати першу газету на Буковині українською народною мовою. Перше число цієї газети "Буковина" появилося 1. 1. 1885 р. Першим її редактором був О. Ю. Федькович. Ця газета відограла велику ролю у формуванні, поширюванні й поглиблюванні національної свідомости буковинських українців, а зокрема Буковинської Гуцульщини.

Народовецький табір скоро опанував українське культурно-громадське життя столиці й повітових осередків Буковини, проникаючи все дальше в народні гущі українських сіл. Із зростом національної свідомости зростає число послів з Буковини в австрійському парляменті й буковинському соймі, скріплюється український голос у справах поліпшення мережі українського шкільництва та оборони рівноправности українців на Буковині. Але боротьба проти румунського верховодства в буковинському соймі продовжується і завершується повною перемогою аж з приходом до парляменту й сойму нових свідомих українських сил, а між ними улюбленця гуцулів — барона Миколи Василька, який у 1898 р. гуцульськими голосами Вижницького повіту стає послом до буковинського сойму.

Рід Васильків походить від старого роду Олександра Ільського, якого дочка вийшла заміж за Василя Лукавецького, якого хресне ім'я стало опісля родовим ім'ям Васильків.[42]). Барон Микола Василько — один далекий нащадок роду Лукавецьких — це одна з найбільше барвистих постатей Буковини взагалі, а Буковинської Гуцульщини зокрема. Микола Василько народився у селі Лукавець над Серетом у 1868 р., а помер у Берліні в 1924 р. Вихований у Відніщ в школі для шляхетських

---

[42]) Е. Беджицький: Історія поляків на Буковині — цитата за: Гр. Лужницький: З нотатника Шпарґаляра, до історії українців на Буковині. "Америка" № 203 за 17. II. 1973.

вибранців, Терезіянум, а тому тішився великими впливами на віденському ґрунті, наприклад, його шкільним товаришем і приятелем був ґраф Чернін, дипломат і міністер закордонних справ Австрії у 1918 р. Діставшись до парляменту і сойму, як второпний політик, з великою товариською вигладою, він проявив особливо корисну діяльність для добра українського народу.

Народившись серед української народної стихії у безпосередньому сусідстві з Гуцульщиною, він щиро полюбив своїх односельчан і Гуцульщину, а народ його. Його обирають двірником (війтом) с. Лукавець, а в 1898 р. послом від Вижницького повіту.

Якщо Федьковича можна уважати передовим борцем на Буковині на культурному полі проти москвофільства, то Василько, який любив гуцулів ("тирольців сходу") і своїми великими впливами на віденському терені багато для них зробив, був передовим борцем за політичні й виховно-освітні права буковинських українців і їх рівноправність з румунами. І взагалі цей великий український патріот багато зробив для загально-української справи, як посол до австрійського парляменту і як дипломат ЗУНР і УНР. Неоцінену услугу зробив Василько українській мировій делегації у Бересті, поінформувавши її довірочно про положення у столицях Центральних держав та дораджуючи делеґації бути безкомпромісовими у своїх вимогах.[43]).

Доба Василька — це доба, коли українські народні маси па Буковині віднаходили себе й твердо відстоювали своє право на Буковині. Василько виходить на сцену українського політичного життя у час найбільше напруженого змагу буковинських українців за своє елементарне людське право на цій землі, заперечуване їм румунами, які мали верховодство в буковинському соймі, адміністрації, Церкві й шкільництві. Діставшись до сойму, Василько вступає в боротьбу проти румунських верховодів, великих землевласників, в обороні українських селян. І скоро, завдяки його енерґії і політичній зручності, українці здобувають у буковинському соймі велику перемогу над румунським верховодством, здобуваючи рівноправність з румунами на полі політичному і культурно-освітньому.

Перемога над румунським верховодством у буковинському соймі і здобута рівноправність — це заслуга Василька, великого громадського й політичного діяча Буковини, знаменитого політика й гладкого дипломата. "Це була людина з широ-

---

[43]) Д-р Михайло Шкільник: **Україна в боротьбі за державність, стор. 135-136.**

діловим досвідом, з елястичною, вихованою у парляментарних та дворових умовах, вдачею сполучував він невичерпану водню енерґії та інціятиви".[44]).

Завдяки заходам і старанням Миколи Василька, засновано в Вижниці в 1908 р. першу чисто українську державну ґімназію, яка мала обслуговувати Гуцульщину й Підгір'я обох берегів Черемоша, цебто буковинської і галицької частин. Створення цієї школи мало велике виховне і національно-освідомлююче значення, бо тут могли отримувати освіту також сини

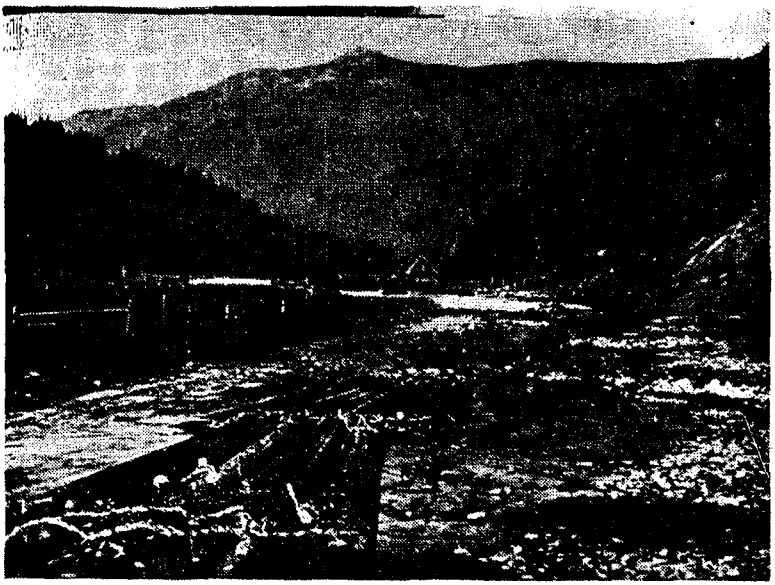

Дараби, наладовані до відпливу, на річці Чорна Тиса (1928 р.).

бідніших батьків. Ця школа була українською національно-культурною фортецею в цій закутині української землі. Вона давала не тільки науку, приписану урядовою програмою, але й українську національну й політичну свідомість. Таке світло вона несла і в глиб Гуцульщини. Багато абсольвентів цієї ґімназії та опісля високих шкіл верталися на Гуцульщину, зокрема священики й учителі, щоб нести туди світло Божої і людської правди.

Під час Першої світової війни заходами Миколи Василька був створений "Гуцульсько-буковинський леґіон".[45]). Але ця

---

[44]) Олександер Лотоцький: Сторінки минулого, т. 4, стор. 17.
[45]) УЗЕ III, 679.

Солеколи в соляних штольнях (в селі Солотвині, біля Мараморського Сиготу).

військова формація не відіграла якоїсь важливої ролі і була зліквідована по одному році існування.

Вижниця, як культурний і торговельний центр Буковинської Гуцульщини, мала ще одну важливу для гуцульського мистецтва школу, засновану в 1905 р.: школу столярства, токарства, різьбарства і металевої орнаментики та інкрустації на дереві. Учителями-мистцями різьбарства та інкрустації на дереві діяли в цій школі Василь Ю. Шкрібляк (1856-1928), Мегединюк Марко (1842-1912), Василь Девдюк та Федір Гнатюк[46]), а пізніше Юрій Іванюк та Юрій Сергій, обидва народжені в с. Багна. Школа славилася своїми виробами гуцульського мистецтва, яких подивляли навіть у столиці монархії. З рук цих майстрів виходили мистецькі вироби різьби з викладанками на дереві різнокольоровим деревом, різнокольоровими цятками та металем.

За румунської окупації Буковини школа продовжувала свою діяльність, але заведено тут румунську мову навчання. Вчили різьбарства дальше вчителі-українці: Дмитро Іванчук, Дмитро

---

[46]) Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область, стор. 101.

Кордяк і Ст. Клим. І в цей час продовжувано вироби гуцульського мистецького різьбарства.

За румунської доби успішно закінчили відділ різьбарства цієї школи і продовжували займатися виробами гуцульської різьби такі абсольвенти: Іван Гулей, О. Гайдук, Максим Дарій, Юрій Клим, Михайло Кузєк, Нестор Роговський, Василь Танасійчук і Юрій Чорний.

Після 1945 р. мистецько-промислову школу у Вижниці поширено новими відділами: мистецького вишивкарства, килимарства і ткацтва. Мистецькі вироби випускає школа під керівництвом майстра-різьбаря Михайла Ключана (1894-1957). У школі працює також різьбар Микола Гайдук — обидва останні — учні славного різьбаря В. Шкрібляка і В. Девдюка. Люба й Єлисавета М. Ключан та Г. Лозинська відають килимарством, Марія М. Ключан вишивкарством, а Віра М. Ключан мистецьким ткацтвом. Викладачкою вишивкарства працює О. Гасюк, уродженка с. Дихтинець — сама гуцульського походження.[47]).

7. Важливіші місцевості Буковинської Гуцульщини і видатніші в них громадські діячі.

Найважливішим культурним і торговельним центром Буковинської Гуцульщини є повітове — сьогодні районове — **місто Вижниця,** яке є немов розмежувальним пунктом між Гуцульщиною і Підгір'ям.

Назву місцевости Вижниця стрічаємо перший раз у молдавській хроніці Йона Некульчі (1672-1745). Некульча передає назву в українській народній вимові "Вижніца",[48]). Розуміється, що заселена місцевість мусіла існувати далеко раніше. У 1767 р. Вижниця отримує привілей торгового містечка.[49]). У 1855 р. Вижниця стає повітовим центром і відтоді його значення як адміністративного і торговельного, а згодом і культурного, центру значно зросло.

В околиці діяла (1817-1830) опришківська ватага Мирона Штолюка (Катеринюка), якого спіймано й скарано на горло разом із 7-ма членами ватаги у Вижниці.

Лукин Кобилиця був послом від Вижницького повіту і під час гуцульських розрух мав на окраїні Вижниці (на Глєдеві) одні із скликаних ним зборів.

---

[47]) Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область, стор. 107 і наступні.

[48]) Ion Neculce: Letopisetul Tarii Moldovei. Bucuresti, 1963, pag. 216.

[49]) Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область стор. 98.

Від половини 19 ст. українська національна свідомість Вижниці й Вижниччини скоро зростала завдяки рідній школі й рідному слову із театральної сцени. Буковинська Гуцульщина знайшлася у щасливому положенні, видавши зі свого середовища великого національного пробудника й щирого опікуна рідної школи, письменника й шкільного інспектора для народних шкіл Вижниччини Осипа Юрія Федьковича. Федькович був рівнож щирим опікуном театрального мистецтва. Федькович розумів, — як це висловлювався Сидір Воробкевич, — що "в цей спосіб (при помочі театру — І. Н.) найлегше дістатись до душі свого народу, ушляхетнити його серце й зрушити його національну свідомість".

Але більшим театральним ансамблям важко було продиратися в серце Буковинської Гуцульщини. Вони обмежувалися головно до периферійних пунктів Гуцульщини, якими були Вижниця і велике село Берегоміт над Серетом. По більших селах Гуцульщини під кінець 19 ст. вже діяли свої власні аматорські театральні гуртки, які під керівництвом місцевих учителів та при допомозі свідоміших селян час-від-часу виставляли, головно в шкільних будинках, короткі й нескомпліковані театральні п'єси, влаштовували Шевченківські концерти тощо.

В кінці 1877 і спочатку 1878 рр. Вижниця приймала в себе театральну групу "Руської Бесіди" зі Львова під керівництвом Омеляна Бачинського. Бачинський користувався при цьому порадами й допомогою О. Ю. Федьковича. Театр виставляв тут драму Федьковича "Довбуш" та інші п'єси. Цей ансамбль давав при цій нагоді вистави також у Кутах та інших близьких селах.[50]).

У початках 80-их років цей театр під керівництвом вже Теофіли Романович знову завітав до Вижниці, даючи тут більше вистав, між ними й Федьковичевого "Довбуша". Артисти проживали навіть якийсь час у Вижниці, а керівництво театру підтримувало творчі зв'язки з Федьковичем і С. Воробкевичем.[51]).

У 1883 і 1887 рр. відвідує Вижницю мандрівний театр Івана Біберовича та Івана Гриневецького з багатим репертуаром ("Запорожець за Дунаєм", "Циганський барон", "Довбуш", "Різдвяна ніч", "Утоплена", "Новий двірник" тощо). Вистави тішилися великим успіхом.[52]).

Після більше років перерви Вижниця знову (у роках 1908-1914) гостила театр львівської "Руської Бесіди" під новим

---

[50]) Кузьма Демочко: Мистецька Буковина, стор. 28 і наступні.

[51]) Там само, стор. 33, наст.

[52]) Там само, стор. 34, наст.

керівництвом Йосипа Стадника, який виставляв кращі п'єси українських і чужинецьких драматургів.[53]).

Після створення в 1905 р. Іваном Захарком, І. Созанським та О. Кордасевичем "Руського селянського театру" в Чернівцях (від 1907 р. він мав назву "Буковинський народний театр"), цей театр часто навідувався з успішними виставами до Вижниці (та інших містечок Буковини).[54]).

Першого липня 1906 р. загостив до Вижниці з концертом гри на бандурі Гнат Хоткевич. Заля вистави була заповнена не тільки міщанами Вижниці й Кутів, але також селянами Підгір'я і Гуцульщини, які з великою увагою і захопленням слухали концерту.[55]).

З ініціятиви Сидора Воробкевича створюється у 1884 р. при "Руській Бесіді" в Чернівцях "Руське літературно-драматичне товариство", а в 1899 р. створено при цьому товаристві "Буковинський Боян" "для плекання української пісні, музики й драматичного мистецтва". "Буковинський Боян" вже в липні 1899 р. влаштував великий концерт у Вижниці та відвідував Вижницю і в наступних роках.[56]).

У 1909 р. при Українському Народному Домі ім. Федьковича у Вижниці створюється відділ "Буковинського Бояна", який влаштовує у Вижниці свої власні театральні вистави й концерти.[57]). Окрім того, ще в 1900 р. подибуємо в Вижниці свій власний мішаний хор, який у серпні того ж року влаштував у Вижниці концерт добірних українських пісень. У наступному році, з приводу відвідин Вижниці Лесею Українкою (у товаристві Ольги Кобилянської), цей хор влаштував на пошану Л. Українки окремий концерт.

У 20-их роках театральна група чернівецького "Міщанського хору" була єдина, яка часто давала театральні вистави у Вижниці.[58]).

Необхідно підкреслити, що всі виступи театральних ансамблів у Вижниці завжди стягали глядачів із ближчих і дальших сіл Підгір'я і Гуцульщини обох берегів Черемоша.

Також необхідно згадати, що Вижницю і Гуцульщину рікрічно відвідували студентські товариства "Союз", "Українська Православна Академія", "Січ", "Запороже" і "Чорноморе" зі своїми концертами, "Вечерницями", а то просто "мандрівка-

---

[53]) Там само, стор. 39, наст.
[54]) Там само, стор. 64.
[55]) Там само, стор. 136.
[56]) Там само, стор. 115 і наступні.
[57]) Там само, стор. 121.
[58]) Там само, стор. 129 і наступні.

ми". Про перші "мандрівки" маємо відомості вже з 1887 р. Українські студенти були завжди тепло прийняті не тільки місцевою інтеліґенцією, але й селянством Гуцульщини. З другої сторони, Гуцульщина була завжди великою атракцією для українського студентства.

У Вижниці жив і помер український письменник о. Корнило Устиянович. У Вижниці й сусідній Виженці двічі перебувала Леся Україна, частіше Ольга Кобилянська (останній раз переїздом до Виженки літом 1940 р.). У Вижниці бували українські письменники й мистці: О. Ю. Федькович, Іван Франко, М. Драгоманів, М. Лисенко, В. Стефаник, М. Черемшина, Іван Труш та Остап Вільшина.

Центром громадського життя у той час був дім родини Москви, в якої затримувалися Л. Українка та Ольга Кобилянська. Культурно-громадське життя Вижниці скріпилося із відкриттям тут української державної ґімназії. У громадське життя включилися учителі ґімназії, зокрема Святослав Лакуста та Микола Павлусевич з дружиною. Після перебрання українцями державної влади на Буковині в листопаді 1918 р. Святослав Лакуста став першим старостою Вижницького повіту.

Коли вже згадуємо вчителів Української державної ґімназії у Вижниці, то не можемо не згадати про одного сина Гуцульщини, видатного педагога, глибокого знавця клясичних мов (грецької і латинської) та великого друга шкільної молоді, яка його дуже шанувала. Це Осип Костинюк, який народився у Яворнику, б. Криворівні в 1890 р. у селянській родині, закінчив університетські студії у Чернівцях. Ще студентом допомагав д-рові Юліянові Кобилянському при складані великого латинсько-українського словника, що вийшов друком у Відні 1912 р. Був видатним членом українського акад. козацтва "Запороже" в Чернівцях. У Вижниці одружився з дочкою вижницького нотаря Клуґера. Був учасником українських визвольних змагань і помер за волю України в 1919 або 1920 р.

І в румунському періоді 1918-1940 рр. культурно-громадське життя Вижниці не переривалося, хоч румунська влада розв'язала українську державну ґімназію вже в 1921 р., засновуючи на її місце кілька місяців пізніше румунську ґімназію. Проявляло дальше свою діяльність товариство "Український Народний Дім ім. О. Ю. Федьковича" спершу під головством шк. інспектора, В. Чеховського, потім адв. д-ра І. Шпанюка, а після них постійним головою Народного Дому і організатором українського громадського життя Вижниці й околиці був адв.

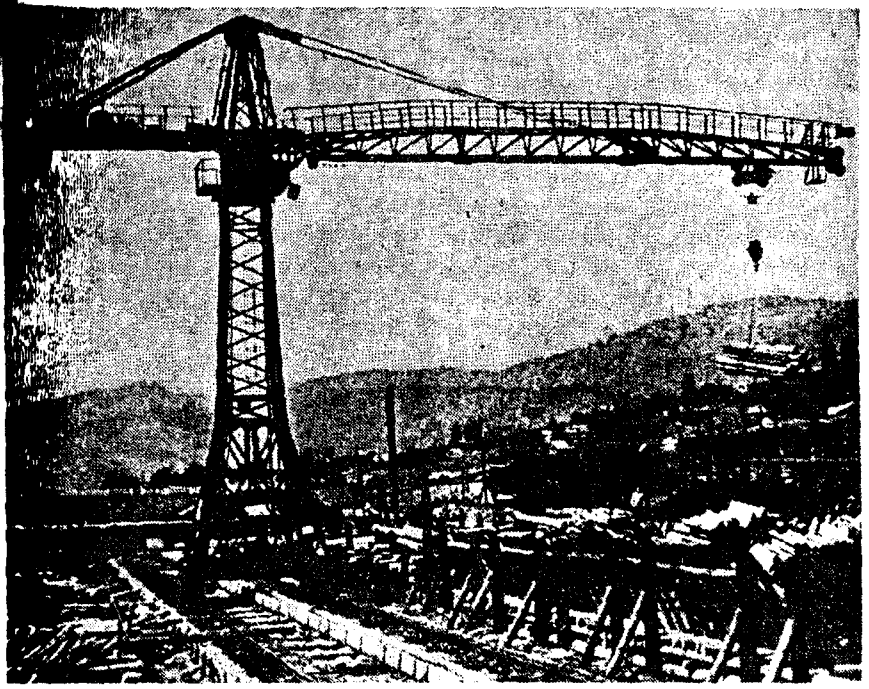

Лісокомбінат у Ворохті.

Олександер Вельничук. Діяльними в товаристві були вчителі Іванна й Юрій Гордийчуки, Володимир Лукіянович, Іван Спричинат, А. Дольницький, Омелян Іваницький, інж. Станко, адвокат Лесь Перепелиця, Іван Гайдук, Дмитро Білак, Дмитро Яремчук та інші.

Щоб спаралізувати український національно-культурний вплив товариства "Народний Дім ім. О. Ю. Федьковича", румунська влада ще в початках 1920-их років сконфіскувала будинок товариства і передала його в користування румунського культурного товариства "Атенеу Роман". Тільки завдяки впертим і енерґійним заходам голови товариства адв. О. Вельничука, І. Шпанюка та Володимира Лукіяновича, які вміло використали передвиборчу кон'юнктуру, і в той спосіб могли видерти назад від румунів цю українську культурну фортецю Вижниці.

При Народному Домі діяла бібліотека й драматичний гурток, які весь час проявляли жваву діяльність. Взагалі, товариство "Український Народний Дім" у Вижниці був між двома світовими війнами душею і українським духовим провідником у загальних національних справах всієї Вижниччини.

До Вижниці безпосередньо прилягає — на шляху Вижниця-Ростоки — **село Виженка.** Виженка — це властиво продовження Вижниці. Колись вона мала назву — **Верхня Вижниця. За** переказом, у Виженці спинено колись дальше просунення татар у глиб Карпат. На тому місці збудовано пізніше пам'яткову дерев'яну церкву, яка стоїть до наших днів, як архітектурна пам'ятка.[59]).

Українська національна свідомість села проникла тут скоро завдяки безпосередньому стику села з повітовим центром Вижниця та праці свідомих українських учителів Юрія та Іванни Гордійчуків, Володимира Лукіяновича, Т. Роговського, Івана Твардовського, інж. Станка та свідомих селян Семаки, Клима, а зокрема довголітнього душпастиря села о. Ст. Маланчука.

Другим периферійним центром Гуцульщини на межі між горами й Підгір'ям є найбільше простором і числом населення **село Берегоміт** (з присілком Засерет-Заріччя, близько 10 тисяч мешканців). За переказом, село зав'язалося десь під кінець 15 ст. У документах згадується під роком 1696.[60]). Берегоміт — це важливий для Буковинської Гуцульщини, зокрема, торговельно-ярмарковий центр. Від кінця 19 ст. Берегоміт висувається на передове місце як культурно-громадський центр з численними відданими для народної справи діячами. Вже в 1898 р. за ініціятивою Т. Берника, Я. Бужора, П. Осовського та інших засновано у Берегометі "Руську Бесіду", у 1904 р., заходами учителя Корнила Данилюка, засновано тут товариство "Січ" — кошовий: Ілля Бужор. Старанням С. Бурачинського, збудовано в Берегометі в 1905 р. великий Народний дім, де гуртувалося культурно-освітнє життя цієї громади. Велику освідомлюючу роботу села вели віддані патріоти-вчителі Гр. Усик (1889-1971), син гуцула з Підзахарича, подружжя І. і О. Копачуки. При читальні ім. О. Ю. Федьковича діяли співочі й театральні гуртки, які несли світло й свідомість у народ. У Берегометі провела молоді роки відома журналістка і знавець народного мистецтва, Лідія Бурачинська. У родині Бурачинських часто бувала Ольга Кобилянська. Берегоміт відвідував Іван Франко, вивчаючи життя і побут місцевого населення. У присілку Солонець, біля Берегомету, є багаті джерела "слатини" — соленої води — джерела подібні до косівських.

Берегоміт видав багато свідомих українських патріотів та висококваліфікованої української інтеліґенції: учителів народ-

---

[59]) **Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область, стор. 174.**

[60]) **Teodor Balan: Documente bucovinene. III, 87.**

них і середніх шкіл, священиків, лікарів, правників, інженерів тощо, а також мистців прикладного мистецтва.

Але серцем Буковинської Гуцульщини лишається все таки **Сторонець-Путилів**, чи просто — Путилів: за австрійських і румунських часів — осідок повітового суду, а в сучасну пору районовий центр. Путилів — місце народження "буковинського солов'я", українського письменника Осипа Юрія Федьковича, виразника дум, прагнень і надій волелюбного гуцула.

Перша згадка про Путилів стрічається з 1501 р. у зв'язку з відступленням Польщею на користь Молдавії Надчеремошських просторів сучасної Буковини, а дальша вістка у зв'язку з грамотою молдавського господаря Василя Лупула з 1643 р. на скарги гуцулів Довгопільського околу на утиски землевласників. Пізніше Путилів був центром гуцульських розрух під проводом Лукина Кобилиці.

На початку 20 ст. просвітню роботу у Путилові вів Іполіт Омельський, учитель і композитор, який зорганізував тут першу багатолюдну річницю смерти Т. Шевченка в 1901 р. Того ж року його старанням виставлено у Путилові місцевими силами "Наталку Полтавку". До Путилова у відвідини Федьковича заходив М. Драгоманів, а пізніше бував тут Гнат Хоткевич для вивчення гуцульського фолкльору.

Сторонець-Путилів мав православну і греко-католицьку парафії. Настоятелем православної парафії був о. Козак, а греко-католицької о. Черемшинський, а після нього о. М. Будз.

У Путилові в гуцульській сім'ї народився видатний мистець-різьбар Михайло Г. Ключан, учень славного різьбаря В. Шкріб-

Пасіка на Гуцульщині, 1938 р.

ляка. Після 1945 р. М. Ключан сам вів різьбарський відділ Вижницької мистецько-промислової школи. За совєтськими джерелами, в Путилові працює під сучасну пору славна вишивальниця П. Білак та інші, а також майстерні майстрів-різьбарів Мицкана, Чучка та Климасевича.[61]).

Село Багна було одно із свідоміших сіл Буковинської Гуцульщини. Це завдячується близькістю від адміністративного, торговельного й культурного центру — Вижниці.

Село Багна мало читальню "Руської Бесіди", товариство "Січ" і "Райфазенку". Культурно-громадську діяльність проявляли тут учителі Касіян Альбота, Іван Спринчинат та селяни Іван Іванюк, Ілля Лазорєк, Дмитро Білак та інші. Багна належала до парафії у Вижниці.

Село Дихтинець згадується як місце народження сина Гуцульщини І. Федюка (1831-1932), славного майстра мистецьких металевих виробів. Тут діяла вчителька-патріотка Євдощук, дочка Гуцульщини, яка в 1901 р. зорганізувала в селі вечір на відзначення 40-річчя смерти Т. Шевченка. Від 1911 р. діяла в Дихтинці читальня "Руської Бесіди", яка побіч Рідної школи несла свідомість у народні маси. У гуцульських розрухах 1843-1849 мешканці Дихтинця брали дуже живу участь. Після Першої світової війни громадську роботу вів у Дихтинці о. Микола Колотило.

Село Довгополе записане в історії гуцульським бунтом 1843-1849 рр. Душпастирював в Довгополі — після Тораків — великий український патріот і народний діяч, пізніший єпископ о. Тарас Тимінський. Після нього у 1920-их — 1930-их роках це місце зайняв о. Гаврило Василович (1878-1939), який повів тут акцію тверезости, протиалькогольну. Давав допомоги тим, що обіцяли справляти родинні свята без алькогольних напоїв. Його акція завершилася великим успіхом. З 15 корчм, що були в селі до його приходу, по кількох роках не лишилося жодної!

Киселиці і **Тораки** знані з гуцульських розрух під проводом Лукина Кобилиці.

У Тораки парохом — після короткого кооператорства в парафії Берегоміт над Серетом — прибув в кінці 90-их років м. ст. о. Тарас Тимінський (1858-1927), який ще студентом часто стрічався з О. Ю. Федьковичем і до кінця життя поета дружив

---

[61]) Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область, стор. 471.

ним. Молодий душпастир, сам селянський син (пізніший єпископ Тит для православних українців Буковинської дієцезії, член НТШ і товариства "Просвіта" та багатьох українських культурних і суспільно-господарських організацій), він власним коштом побудував школу в Тораках. О. Тимінський добрий публіцист, вів уперту боротьбу проти митрополита С. Мораря, який вів послідовну румунізаційну політику в буковинській Православній Церкві. Помер владика Тимінський у 1927 р. у Ростоках, де його син Володимир Тимінський був парохом. Гуцули сіл Берегомету, Довгополя й Тораків вдячно згадують свого душпастиря-добродія. У 30-их роках душпастирем сіл Тораки і Кисилиці був о. Стасюк.

Тораки славилися здавна мистецьким вишивкарством і килимарством. Сьогодні виготовляють у Тораках гуцульські костюми — очевидно тільки для сцен.[62]).

Про місцевість **Конятин** є згадка в документі з 1774 р.

В актах про гуцульський бунт під проводом Кобилиці мешканців села Конятин п'ятнується як "найбільше бунтарських".

У Конятині душпастирську й громадську роботу вів український патріот о. Гр. Криштанович.

Село **Підзахарич** (Підзахаричі) було одне із свідоміших сіл Гуцульщини — завдяки близькості від адміністративного, торговельного й культурного центру — Вижниці.

У присілку Хорови, приналежному до Підзахарича, народився у родині селянина-гуцула відомий педагог і письменник, передчасно померлий Данило Харов'юк (1883-1916). В селі вели освідомлюючу і громадську роботу довгі роки о. Іван Калинчук, а після нього о. Іван Онуфрейчук — обидва селянські сини, які розуміли душу і потреби гуцулів - парафіян.

У Підзахаричу у гуцульській родині народився Григорій Усик (1889-1971), педагог і великий український патріот, який щиро й віддано трудився на освітньо-громадському полі. Помер в Румунії. Вдячно згадують його мешканці Берегомету над Серетом, де він довгі роки віддано працював для добра свого народу.

Село **Ростоки** (у радянських виданнях — Розтоки) у гуцульських розрухах під проводом Кобилиці брало активну участь. У Ростоках довший час перебував-переховувався, і навіть діяв, легендарний Олекса Довбуш. Звідси походив опришківський ватажок М. Штолюк (Катеринюк).

---

[62]) Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область, стор. 499.

У 1911 р. засновано в Ростоках читальню "Руської Бесіди". Українська народна школа в Ростоках від 1863 р. У цій школі вчили віддані народній справі учителі - українські письменники: Данило Харов'юк і Микола Марфієвич. У Ростоках вели українську громадську роботу о. Володимир Тимінський, син славного о. Тараса Тимінського, першого українця-єпископа Буковинської дієцезії, передчасно спенсіонованого румунами. Єпископ Тимінський доживав і помер у Ростоках. Після о. Володимира Тимінського парохом у Ростоках був о. Борис Арійчук — тепер адміністратор УАПЦ на Арґентину з осідком у Буенос Айрес.

Село Ростоки видало з себе широкі кадри висококваліфікованої інтеліґенції, частина яких після студій вернулася працювати в рідне село. Між двома світовими війнами корисну національно-громадську роботу проводив двірник громади Ростік гуцул Юрій Різун.

Письменник Сидір Воробкевич присвятив одну із своїх поезій найкращій жінці в горах, "Марійці з Ростік".

Село **Селетин** — одно із найстарших поселень Буковинської Гуцульщини. Вже в 1490 р. це село було подароване манастиреві Путна, якому піддані селяни мусіли виконувати повинності. Після 1786 р. (секуляризація манастирських дібр), Селетин знайшовся під т. зв. камеральною адміністрацією і державною контролею, з камеральним мандатором. Цей правний статус селян був лагідніший від домініяльного. Але залежницькі повинності і податки гнітили селетинців і в гуцульських розрухах під проводом Кобилиці вони взяли активну участь.

Їх господарська залежність після скасування панщини мало змінилася, бо за користування дровами з лісу й за пасовиська їм доводилося платити.

Село **Серґії** — це велике й знатне гуцульськими розрухами під проводом Л. Кобилиці. Тут народився у гуцульській сім'ї славний Лукин Кобилиця, який проживав аж до самого арешту у присілку Красний Діл, біля Плоски. Не дивно, що Серґії були в центрі подій 1843-1849 рр.

Велику освітню роботу у Серґіях вели видатні учителі М. Глібка, Сулятицький і Т. Григорчак — останній сам селянський син Гуцульщини. Корисну громадську роботу виконував в Серґіях також о. Шорш.

Село **Усте-Путилів** брало активну участь у боротьбі проти поневолювачів під проводом Л. Кобилиці. Українське освідомлююче піднесення села приходить аж після появи на літератур-

му і громадському полі гуцула-поета О. Ю. Федьковича. У селі довший час після Першої світової війни душпастирську і громадську роботу вів о. Ілля Нагірняк, сам селянський син недалекого Підгір'я.

Недалеко від села Устє-Путилів знаходиться славна скеля "Скаменіла богачка", оспівана Сидором Воробкевичем у поезії тієї ж назви.

Село Черешенька розляглося на східніх узбіччях Карпат. Воно межує з селом Багна, яке сьогодні підпорядковане сільраді Черешенька.

Українська свідомість проникла в Черешеньці рано завдяки близькості до культурного центру Вижниці, а зокрема після створення в селі української народної школи з відданими справі учителями, які несли освіту в народ. Відданими працівниками на народній ниві були тут учителі Віктор Танасійчук та вчителька Пентелейчук, дружина поета Остапа Вільшини (Юрія Пентелейчука — 1899-1924). Вільшина в останніх роках життя жив і творив в Черешеньці.

Щирими патріотами-душпастирями села були: о. Ст. Шпитко, о. Василь Мардак і о. Борис Арійчук.

Села **Плоска, Шипіт** (тепер Шепіт) і **Яблониця** (тепер Яблуниця) згадуються у зв'язку з гуцульськими повстаннями під проводом Лукина Кобилиці.

У селі Яблониця довгі роки був особливо активним у громадському житті (після короткого перебування в селі Черешенька) о. Степан Шпитко, сам селянський син недалекого Підгір'я.

До 1918 р., ба навіть до 1940 р., Буковинська Гуцульщина входила до складу трьох адміністративних повітів: Вижницькоо, Радовецького і Кімполунґського. Сьогодні Буковинська Гуцульщина в більшості входить до складу УРСР і творить Путилівський (тепер Путильський) та частину Вижницького районів. Південна частина Буковинської Гуцульщини входить до складу соціялістичної Румунії і становить частину поширеного Сучавського адміністративного повіту.

У всіх селах частини Буковинської Гуцульщини, яка після 1945 р. знайшлася у кордонах сучасної Румунії, було введено в народних школах українську мову навчання. Але після 1958 р. пачалася по всій Румунії у меншостевих школах румунізаційна хвиля, яка діткнула також українську Гуцульщину. За хрущовським зразком — українські школи почали переходити одна за другою на румунську мову навчання. Нам невідомо,

чи в якомусь українському селі в школі затрималася ще українська мова навчання.

Тільки в церквах цих сіл (релігійна свобода в Румунії далеко більша, ніж в СССР), відправляється у церковно-слов'янській мові, а проповіді виголошуються в українській народній мові. Священики лишилися подекуди ще з перед останньої війни.

Висновки

Загальний образ Буковинської Гуцульщини — це "безмежне море лісів від діл до верхів, а тільки де-не-де запримітимо царинки з копицями чи стіжками заготовленого сіна", краса краєвиду, безкраїй гірський лісистий пейзаж, що розстелився перед нами. Він пригадує нам слова О. Ю. Федьковича: "...нема й нема кращого світу над гуцульські гори. Небо над ними чисте, як дорогий камінь, смеречина зеленіє як у зимі, так у літі, пташка не втихає, а хрещатий барвінок стелиться по шовкових травах, що цілу Буковину своїми запахами обвіяли. О, панство моє миле — як у кого серденько заболить, най лишень іде до нас, а коли тут не подужає, то вже нема йому ліку..."

Буковинська Гуцульщина — споконвічна земля гуцулів — своєю чарівною красою вабить до себе вічною зеленню: літом покривом грайливої зелені заквітчаного зриваючих очі, мов гуцульська писанка, гармонійною грою барв квіток, а зимою з-під зелені смерек і ялиць виблискують покривою білих снігів. Цей чудовий пейзаж природи справді достойний великого мистця слова й пензля!

Така гуцульська земля ідилічної краси, наче рай на землі, а всеж таки гіркими гуцульськими сльозами полита, горем прибита. В загальному матеріяльні життєві умовини у Карпатах досить важкі, а мимо того, гуцули нерадо покидають гори, еміґрують. Хоч через лагідний геологічний рел'єф Буковинської Гуцульщини є тут краща можливість вирвати більше землі від лісу для хліборобства, то все таки буковинські гуцули не багато орної землі відвоювали для цього. Вони добрі хлібороби, але основним їх зайняттям лишається тваринництво, дереворубство й деревообробство. У будівництві гуцули особливі майстри. У цій ділянці вони мають свій окремий стиль. А в писанкарстві й вишивкарстві вони неперевершені, зокрема в доборі й комбінації красок.

Полонять наші очі гуцульські деревні вироби й різьби з викладанками на дереві різнокольоровим деревом, цятками, перлами й металем, ткацькі й вишивкові вироби з геометричними мотивами й різнокольоровими барвами, мосяжні вироби з карбуванням тощо.

У прикладному мистецтві гуцули особливі майстри. Самобутнє гуцульське народне мистецтво відображує у творах її майстрів поетичну красу і щедрість душі народу, який створив це мистецтво.

Советські джерела хизуються тим, що більшість сіл Буковинської Гуцульщини мають своїх робітників прикладного мистецтва, головно вишивкарства, ткацтва, різьбарства та взагалі дерев'яних виробів. Але ці вироби виготовляються не для мистецтва, а на комерційних основах, за пляном і під контролею держави. Користь з продажу цих виробів має держава, а продуцентам за їх труд залишаються з того тільки "окрушки" Це праця не для удосконалення мистецтва, а для держави, яка запрягає до цієї мети все працездатне населення — кожного за його здібностями — "щоб ніхто не їв нетрудового хліба". У таких умовах про мистецьке удосконалення тяжко думати, бо необхідно дати кількість, щоб могти жити. На якість не вистачає часу...

Іван М. Новосівський

Від Редколеґії: Тому, що про Буковинську Гуцульщину зовсім мало появилося друком праць, подаємо цей розділ разом, щоб у той спосіб улегшити нашим читачам мати ширше уявлення про цю частину Гуцульщини.

БІБЛІОГРАФІЯ

П. Бажанський: Олекса Довбуш. Перемишль, 1913.

Федір Вовк: Антропологічні дослідження населення Галичини, Буковини й Угорщини. (Типи гуцулів, антропологічна карта Гуцульщини). Етнографічна Комісія НТШ, Т. X. Львів, 1908.

В. В. Грабовецький: Виступи галицьких опришків у другій половині 17 ст. "Український історичний журнал" 4/1959, стор. 40-52.

В. В. Грабовецький: Народний герой Олекса Довбуш. Львів, 1957.

В. В. Грабовецький: Рух галицьких опришків у другій половині 18 ст. "З історії Укр. РСР" вип. 6-7 АН УРСР, Київ, 1962, стор. 36-47.

Кузьма Демочко: Мистецька Буковина. Нариси з минулого. Київ: "Мистецтво", 1968.

Аркадій Жуковський: Історія Буковини. У причинках: "Буковина — її минуле й сучасне", Париж, 1956.

Д. К. Зеленін: Про київське походження карпатських українців-гуцулів. "Наукові записки" Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії АН УРСР, том 4, стор. 16-31.

Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область. Київ, 1969.

Історія Української РСР. Том 1-2. Київ, 1953 і 1958.

Д-р Лев Когут: Історія Буковини. Цикль статтей у тижневику "Рідний Край" за 1929.

Василь Козарищук: Из буковинских Карпат. "Наука", Відень, 1889 № 6-12, 1890 № 1, 2, 4-7, 10-12.

Антон Комарницький — Василь Лесин — Ол. Романець: Буковина. Путівник, Ужгород: "Карпати", 1966.

Іван Крип'якевич: З історії Гуцульщини. ЛНВ VII 238-244, XI 247-253 і XII 338-344.

Володимир Кубійович: Географічні країни Буковини. "Буковина — її минуле й сучасне", стор. 34-43.

Володимир Кубійович: Пастушство Буковини. "Праці Географічної Комісії НТШ, Т. I, Львів, 1937.

В. Кубійович—С. Вінценц—В. Січинський: Гуцульщина. ЕУ² II 466-470.

Г. И. Купчанко: Некоторыe историко-географические сведения о Буковине. "Записки Юго-Западного отдела Императорского русского географического общества" Т. II за 1878 год, стр. 289-369, Киев, 1875.

Иван Лучицкий: Крестьяне й крестьянская реформа в восточной Австрии. "Киевская Старина", 1901, III 313-335, V 214-226.

О. Маковей: Кілька документів з Гуцульщини з другої половини 18 ст. ЗНТШ, Т. 87 за 1909.

Народ про Довбуша. Збірник фолкльорних творів. Київ: "Наукова Думка", 1965. Вступна стаття: стор. 5-38.

Титко Ревакович: Лукин Кобилиця. ЗНТШ том 126-127.

Селянський рух на Буковині в 40-их роках 19 ст. Упорядкував та написав передмову Ф. Шевченко. Київ, 1949.

Степан Смаль-Стоцький: Буковиньска Русь. Чернівці, 1897.

Олексій Григор Соломченко: Народні таланти Прикарпаття. Київ: "Мистецтво", 1969.

Писання Осипа Юрія Федьковича. Том III, Львів, 1910.

Іван Франко: Лукіян Кобилиця. Епізод з історії Гуцульщини в першій половині XIX в. ЗНТШ, Т. 49, стор. 1-40, Львів, 1902.

Гнат Хоткевич: Гуцули й Гуцульщина. Джерзі Ситі: "Свобода", 1920.

Юліян Целевич: Опришки. "Руська історична бібліотека" Т. 19, Львів, 1897.

И. И. Цьорох: Карпати й Слав'яне. Нью Йорк, 1942.

Ф. П. Шевченко: Селянський рух на Буковині під час революції 1848 р. "Наукові записки Інституту історії АН УРСР" Т. 4, стор. 106-132. Київ: АН УРСР, 1952.

Д-р Михайло Шкільник: Україна в боротьбі за державність. Торонто, 1971.

Володимир Шухевич: Гуцульщина. "Матеріяли до українсько-руської етнології", Етнографічної Комісії НТШ, часть 1-4, Т. 2, 4, 5 і 7. Львів, 1900, 1901, 1902 і 1904.

Teodor Balan: Lukian Kobilitza. Ein Beitrag zur Kenntnis der politischen Ereignisse der ahre 1848 und 1849 in der Bukowina. 'Czernowitzer Allgemeine Zeitung', 18. 4. 1926, 20. 4. 1926.

Teodor Baian: Documente bucovinene. Vol. I-VI; I-V — Cernauti, 1933-1939; Vol. VI = Bucuresti, 1942.

Erich Beck: Huzulische Sprichwörter. "Der Südostdeutsche"/München 1961 Nr. 3.

Emanoil Bucuta: La Hutani. Intre Suceava si Ceremus. "Pietre de vad" /Bucuresti, 1938, p. 25-36.

Lidio Cipriani: Rassenuntersuchungen bei den Huzulen. "Zeitschrift für Rassenkunde" /Stutgart 1936, S. 14-25.

Karl Emil Franzos: Die Huzulen. "Neue Freie Presse", 1877.

Nicolai Gramada: Satenii si stapanii in Bucovina intre 1775-1848. Cernauti, 1934.

Karl Grünberg: Die bäuerlichen Unterthansverhältnisse und ihre Beseitigung in der Bukowina. "Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich". Jhg 24 (N. F.). Leipzig, 1900 S. 1477-1556.

Ernst Hackl: Der Berg-Tarpan der Waldkarpaten, genannt Huzul. Wien-Leipzig, 1958.

Baltizar Hacquet: Neueste physikalisch-politische Reisen durch die Dacischen und Sarmatischen Karpathen. Bd 1-4. Nürnberg, 1790-1796.

Istoria Romaniei. Vol. II. Bucuresti: Acad. Rep. Pop. Romane, 1962.

Raimund Friedrich Kaindl: Die Bukowina in den Jahren 1848 und 1849. Öster.-Ungarische Revue" Bd. 25.

" : Deutsche und Ukrainer. "Deutsche Arbeit" /Prag 1918/1919, S. 284-289.

" : Festkalender der Busnaken und Huzulen. "Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien", 1896 S. 401-446.

" : Geschichte der Bukowina. Teil 1-3. Czernowitz, 1903.

" : Die Huzulen. "Österrichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild", Bd XX, S. 271-281. Wien, 1899.

" : Die Huzulen. Österreichisch-Ungarische Revue" Bd 22, 1897/1898, S. 269-285, 329-350.

" : Die Huzulen in der Bukowina. "Wiener Zeitung", 1897 No. 190.

" Rozprawy odnoszące się do etnografiji Bukowiny i wschodniej Galicyi. "Lud"/Lwów, 1898 I 95-100.

Raimund Friedrich Kaindl: Die Ruthenen in der Bukowina. "Österreichische Zukunft"/München Nr. 5/1912.

" : Sind die Huzulen Skythen? Czernowtz: Pardini, 1903.

" : Das Unterthanswesen in der Bukowina. "Archiv für Österreichische Geschichte" Bd 86, Wien, 1899 S. 551-714.

" : Die volkstümlichen Rechtsanschauungen der Ruthenen und Huzulen. "Globus" 1894 Nr. 17, S. 270-275.

" : Die Wahrheit über die Huzulen. "Mitteilungen der geographischen Geselischaft in Wien" 1894 Bd XXVI (N.F.), S. 272-276.

J. Korzeniowski: O Huculach. Lwów, 1899.

Constantin I. Martinciue: Obiceiurile la muntile hutule din munti Bucovinei. "Revista stiintifica 'A. Adamachi'"/Iasi 1941 No. 2-3.

Ion Neculce: Letopisetul Tarii Moldovei, precedat de o seama de cuvinte. Bucuresti, 1963.

W. Ochmanski: Zbójnictwo góralskie. Warszawa, 1957.
Josef Schnaider: Z kraju Huculów. "Lud"/Lwow 1899:57-62, 147-154, 207-220, 336-345; 1900:157-160, 257-267, 351-361; 1901:65-73, 169-176, 259-272.
Johann Syniuk: Die Huzulen. "Bukowiner Nachrichten"/Czernowitz 1899 Nr. 3522-78.
Władzimierz Szuchiewicz: Huculszczyzna. T. I-IV. Kraków. Muzeum Dzieduszynskych, 1902-1908.
R. O. Waldburg (R. Popowicz): Die Sitten und die Tracht der Huzulen. "Der Aufmerksame", Beilage zur "Grazer Zeitung", 1938 Nr. 37-38.
Sofron Witwicki: Rys historyczny o Huculach. Lwów: Poremba, 1863.
Wladimir Zalozieckyj: Die Ostereier der ukrainischen Huzulen. "Volkswerk"/Jena, 1942 S. 263-268.
Wladimir Zalozieckyj: Ein Huzuienteller. Versuch einer Deutung. "Volkswerk"/Jena, 1943 S. 10-14.

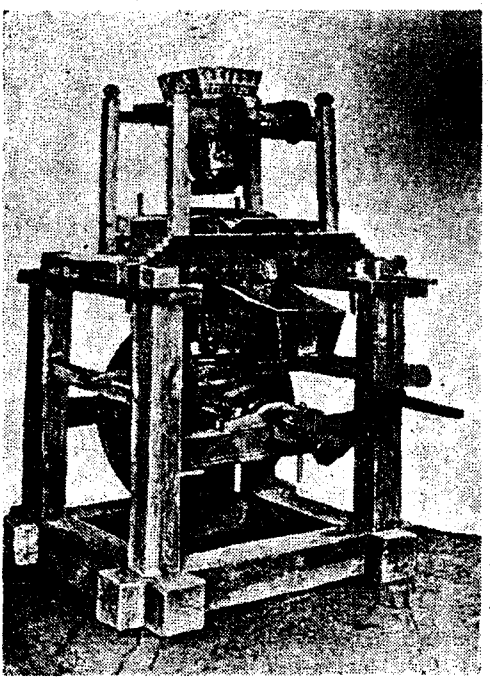

Ручний млин (XIX ст.)

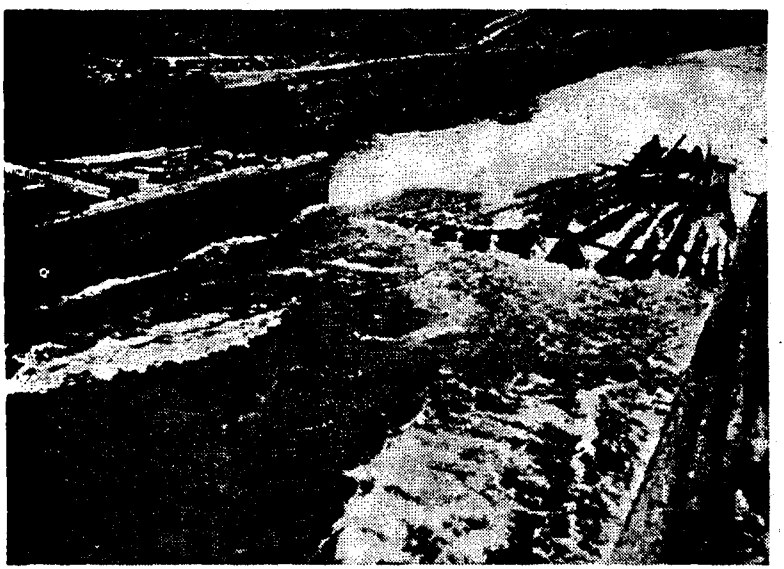

Дараби, наладовнані до відпливу на річці Чорна Тиса (1928 р.).

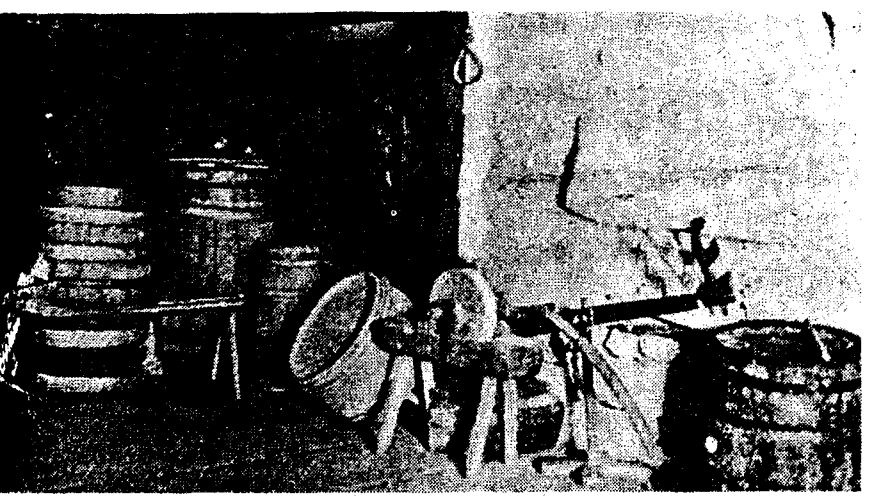

Сіни гуцульської хати.

РОДИНА

Статева зрілість у хлопців на Гуцульщині проходить якось непомітно. Хіба лише помітне те, що коли хлопець досягне 16-17 років життя, то його вже не звуть хлопцем або дітваком, а леґінем. А це вже означає, що він досяг статевої зрілости.

Дівчина досягає статевої зрілости далеко раніше — це десь по 12-му році життя, а в деяких трохи пізніше. Ознакою статевої зрілости в дівчини є поява періоду, що відбувається щомісяця (в деяких місцевостях України в народі це називають "місячне").

Серед гуцулів аж до кінця XIX століття дуже були поширені забобони, що жінці не вільно йти в сад, коли вона має період, не вільно ходити в капусту, за тими забобонами, сад висохне, а капуста зогниє.

Також поширено було такий забобон, що коли дитину несуть до хреста і по дорозі зустрінуть жінку, що має період, то дитина дістане висипку на тілі, яку звали "кушулею".

І багато інших забобонів панувало на Гуцульщині дуже довго, а це головним чином тому, що гуцули в культурному відношенні стояли на дуже примітивному рівні: шкіл не було, культурно-освітніх закладів також, лише пізніше з розвитком шкільництва, культурно-освітньої праці при читальнях "Просвіти" забобони поступово втрачали своє значіння, зникали серед гуцулів.

І то цілком природно, бо забобони — це неодмінний супутник людської темноти. Чим нижче стоїть культурний рівень народу, тим більше серед нього поширені забобони. Так було у минулих століттях і серед гуцулів.

Як відомо, Гуцульщина довший час перебувала під окупацією Австрії, Польщі, які не дбали про піднесення культурного рівня гуцулів, а тому забобони трималися довший час і міцніше, а коли взяти ще до уваги консервативність гуцулів взагалі, то це стане зовсім зрозумілим.

Забобони, пов'язані з новонародженим

Як тільки дитина зароджується у череві матері, то вже тоді збираються 12 суддів і мають вирішити, чи народжена буде передчасною (збігленєм), чи має народитися живою чи мертвою? Як довго жінка в тяжі, її називають "веремінною", "огрьидною" або "вона на тих днях", "вона на злогах", "вона у кут упаде", а насмішкувато називають — вона "колюхата" або "черевата".

З вагітністю жінки пов'язують дуже багато різних забобонів та ознак, які колись були поширені на Гуцульщині. Так, наприклад, коли вагітна жінка буде на когось задивлятися, то новонароджена дитина обов'язково буде подібною на того, на кого мати задивлялася, а коли вагітна жінка побачить мишу і зразу не поплює і не потре себе по череву, то на тілі дитини буде миша. Коли вагітна жінка побачить пожежу і настрашиться та не сплюне, то в дитини буде вогник, а коли жінка перед недалекими родами з'їсть яблуко, то в дитини будуть бородавки. А коли подивиться на якогось каліку і посміється з нього, то її дитина теж народиться калікою, і багато інших леґенд існувало на Гуцульщині, що їх пов'язували з вагітністю жінки.

Існувало серед гуцулів і таке дивовижне повір'я, що коли вагітна жінка побачить кобилу, яка фицкає, то може розродитися аж по 12-ти місяцях, тобто час на визрівання плоду такий, як у кобили. Щоб запобігти такому лихові, треба було взяти кінського сліду, зварити його й напитися або спати вночі на підкладах — на ліжку, що кладеться під сідло та підкурювати себе кінською шерстю.

Також було прийнято на Гуцульщині, що деякі жінки, щоб не виявити своєї вагітности, носили постійно широкі паси, якими туго підтягалися і так з ними й спали. У висліді дитина родилася дуже дрібною, а тому баба по родах обов'язково мала сказати до новонародженої: "Тепер рости!"

Гуцульські жінки призвичаєні до важких умов життя, вони непещені, а тому працюють по господарці до самого часу родів. Буває так, що часто при якійсь праці народить дитину, а народивши, знову йде працювати.

Коли жінка почуває близькість породів, то чоловік кличе бабу, яка, прийшовши, зразу гріє горілку з овечим маслом і дає породильниці пити, щоб та не відчувала сильних болів. У часі породів у хаті мусить бути все порозв'язуване, повідчиняне, бо в противному разі будуть дуже тяжкі породи.

Назовні в родині дають знати, що в хаті відбуваються породи в такий спосіб: на призьбі розстелюють вереню, а у вік-

нах ставлять прозору пляшку з буряковим борщем.

Породильниця під час родів, злягаючи, приклякає на землю на розстелену верету, посипану сіном, на яку й падає народжена дитина.

Як тільки народиться дитина, збирається 12 невидимих суддів, що сідають біля вікна: одинадцять з них судять усяко, але з дитиною станеться те, що скаже дванадцятий — найстарший суддя. Ті судді призначають для дитини одну зірку, що світить так довго, як довго живе дитина, а як зірка впаде, людина вмирає, якій та зірка була призначена при родах.

Народжену дитину баба купає в купелі, примовляючи: "Будеш фіїнку купати, золотом обсипати."

До купелі баба наливає свяченої води, якої рівнож дає пити породильниці. Потім кропить тією водою по хаті, промовляючи так само, як священик на хрестинах, а робиться це для того, щоб бісиця не перемінила дитину.

Кожний, хто увійде в часі першої купелі в хату, має кинути до купелі якийсь гріш на щастя для дитини, при чому має сплюнути на землю і сказати: "Аби не урік!" А хатні на це відповідають: "Не урічливі!".

Викупану дитину баба обігріває і обсушує біля ватри і завиває в пеленки; потім приготовляє таку шкалиточку-мішечок з часником і печінею (глина з печі), вугіллям і з слідом пса. Вкидаючи у мішечок часник, баба каже: "Аби ти була така люта, як часник!" Це промовляється до часнику. "Аби тебе так нічо не ловило сі, як не ловить ся печіну, аби тебе ніхто так не урік, як не можна печі уречи!"

Вугілля — "Щоб погані очі, що на тебе подивляться, так перегоріли, як угля перегоряє!" А кидаючи сліди пса, баба каже: "Щоби так ніхто на тебе не задивився, як не може задивити ся на сліди псечі!"Так приладжену шкалиточку баба зав'язує дитині на праву ручку, потім перевішує через плечі хрестик з осини.

Потім баба кладе дитину до породильниці на постіль, заслонену полотном або ліжником, що звисають із жердки. Ножиці, якими баба перерізала пуп, зав'язує мотузком і кладе в постіль під породильницю, а шнурок, яким був перев'язаний пуп, кладе за сволок під стелю; місце закопує газда так, щоб його ніхто не переступав.

Передавши дитину породильниці, баба світить свічку зі словами:

Засьвічу сьвічку,
Піду по запічку,
Ладану шукати,
Обкурити хату.

Це для того, щоб скорше приступив янгол Божий та стеріг дитину перед бісицею, юдиною жінкою, бо трапляється, що дляже якраз у ту пору якась бісиця, і вона рада б підміняти свое бісиня на християнську дитину. Такий обмінник між бісами може вийти на якогось старшого, ліпшого. Обмінника можна потім пізнати, бо він не говорить кілька років, довго не ходить, цілком дурний, німий або сліпий. Аби запобігти тому, щоб бісиця не обміняла дитини, треба негайно засвітити свічку, бо бісиця не йде до світла, вона його боїться. Крім того, мусить баба обкурити дитину, породильницю і себе ладаном, який є Божим даром і забезпечує від мурашок.

Ритуал Хрещення на Гуцульщині

Хрещення або, як на Гуцульщині кажуть, "ірщєнє" є дуже важливий ритуал, якому надається великого значення. Тож, коли народиться одна дитина або близнята, то обов"язково їх несуть хрестити до церкви, не залежно, на якій віддалі знаходиться церква і не зважаючи ні на яку погоду. А в тому випадку, коли родяться трійнята і про це довідається священик, то він негайно має бігти до тієї хати і там у хаті хрестити трійнята, за що йому вільно другий раз одружуватися, так говорили на Гуцульщині.

Поворот з церкви в Шешорах, 1939 р.

(Фото: О. Пежанського)

Новонародженій дитині дають ім'я, що його виберуть родичі. День хрестин обходять гуцули, як звичайно забавою (байом). Від того, чи по хрестинах легко згасити свічку чи ні, куми віщують дитині довгий або короткий вік.

Як тільки дитину принесуть від священика (церкви), кума срібним грошем рубає їй волосок, примовляючи: "Абис було таке щесливе, як щесливе є срібло!" Той гріш іде дитині на ростини. А засвітивши свічку, передають куми дитину матері зі словами: "Най росте здорове та щесливе!" Мати відповідає: "Будьте і ви здорові!"

На хрестини сходяться до хати сусіди та родина з дарунками. Жінки приносять перемітки, полотно, хліби, кидають васильку в купіль, а чоловіки кидають туди гроші.

Половину грошей мати бере для дитини, а другу половину дає бабі. Перемітки й полотно мати ховає дитині на сорочки та інше.

Рівночасно з дарунками гості віншують: "Щоб дитина була дужа, здорова, щоб не ступила на зле місце, щоб ніхто єї не урік!" Того дня куми й гості лишаються в хаті не довго, а то робиться з огляду на пошанівку до дитини й матері.

Хоч мати новонародженої дитини встає до праці на другий або третій день, але їй до виводівки не вільно відходити від хати далі, як на 35 кроків, щоб не знечистити поле, на яке вона, ще не "кошерна", ступила б.

Якийсь час дитина спить біля матері, а пізніше мати кладе її в колиску, завішену над ногами упоперек ліжка, а це тому, щоб можна було вночі дитину заколихати. Колиска складається з двох кругів і побічниць, вона завішена на дугах з курмей-шнурка. В дугах проти голови дитини вішають червоне яблуко або щось інше яскравого кольору, щоб дитина мала на що дивитися і щоб тим предметом бавилася. На підстилку в колиску кладуть сіно, яке укривають куснем грубого полотна, саму дитину завивають полотняними пеленками, а руки перевивають туго при тілі якимсь повивачем (пасом), а іноді просто шнурком. Про чистоту біля дитини дуже мало дбають. Іноді пеленки просто перегнивають, а підложене сіно майже завжди мокре.

Рідко яка мати годує дитину сама. За причину до того подають брак молока в матері, що приписують чарам та відьмам. Так було до кінця XIX ст.

Особливо в часі різдвяних свят мусить мати вважати, щоб не втратити поживи, бо до дев'яти днів по Різдві Христовім бісиця псує груди християнським матерям, щоб їх діти не живилися груддю матері, а тоді таким матерям легше підкинути підкидеша (бісиня). Для того мати протягом дев'яти днів по святі перед сходом сонця миє свої груди свяченою водою, а

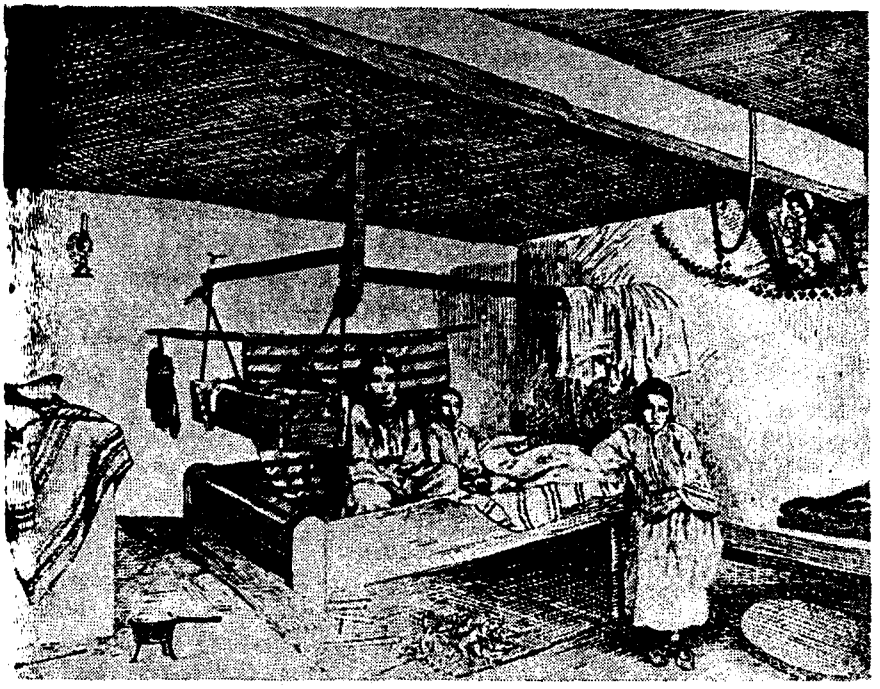

Внутрішній вид гуцульської кімнати.

дитину весь той час дуже пильнує: не кладе її в колиску, а кладе її біля себе та ще й прив'язує до себе. Декуди кличуть малу дитину не її хресним іменем, але якимсь інакшим, щоб вона не попалася на голос відьми, що її кличе хресним ім'ям. Такі забобони, мабуть, постали внаслідок того, що під час різдвяних свят матері багато їдять, п'ють, а від цього діти хворіють і часто вночі мають гарячку.

У більшости гуцули годують немовлят овечим або коров'ячим молоком через воловий ріг, до якого припасовують своєрідну дійку із шмати або шкіри. Такий ріжок також не утримують у відповідній чистоті, як і дитячу постіль, а тому на Гуцульщині діти часто хворіють і є великий відсоток смертности, а це приписують різним чарам.

На Гуцульщині поширені були дуже різні забобони, зокрема, коли дитина не спить, то на це були також відповідні бабські рецепти, як наприклад, мати повинна в суботу до схід сонця піти до дев'яти криничок і звідти з кожної набрати ложкою або горнятком води по дев'ять разів, а при цьому має примовляти: "Не раз і не два, не три!" Таку воду приносить до хати, розводить ватру і кладе в ту воду до дев'яти разів по чотири вуглики, примовляючи так, як при тому, коли черпала воду з

криничок. Потім збирає ті вуглики, струшує їх до приладженої купелі, а скупавши дитину в такій купелі, відносить ту воду на таке місце, де сходяться три дороги, там виливши її, швидко втікає, не оглядаючись.

На сороковий день по породах мати йде до виводу і вже від того часу стає чистою, їй потім вільно ходити будь-де, лише бісиця ходить усе нечиста, бо вона невиводжена.

Калачини

По виводі ґазди готуються до калачин. Що ж являють собою калачини на Гуцульщині? Це теж дуже важливий момент, який на Гуцульщині належно відзначають. Будь-коли по виводі ґазда купує у місті калачів, пива, горілки, а ґаздиня наварить, наготує всякої страви. Потім вони йдуть до кумів і запрошують їх, а також інших гостей на калачини.

Коли вже гості посходяться і посідають за стіл, ґаздиня кладе перед кожним горщик з водою або з солодким молоком, а на горщик кладе обарінок, притуляє до горщика засвічену свічку та, перепрошуючи, примовляє: "Най Бог прийме передь душі". А гість відповідає: "Простибіг".

Випивши воду чи молоко, гості підводяться, моляться Богу і вінчують так: "Най Бог прийме перед неї душі, що ви даєте. Боже, поможи упросити, ублагати, щоб Господь ласкав це приймити, молитву благословити, а вам щесте, здоровє подати, щоб Бог вінчєти в благо літах, у щестю, здоровю!" По вінчуванні сідають знову, зачинає музика грати, а гості баюють (бавляться) — п'ють, їдять. Ґазда ставить перед першою кумою, а ґаздиня перед першим кумом 8-12 калачів, примовляючи: "Просимо кумів, калачі — від Бога великі, від нас малі!"

Кум і кума беруть по два калачі і крають їх на кусні для всіх на закуску по горілці, яка йде тепер навколо столу, а бабі дають від себе по одному калачеві, в який тичуть по шустці або дві. Музика грає, а гості п'ють, їдять, танцюють, одним словом, бавляться (баюють). Такі калачини, як правило, тривають до ранку, а іноді, коли добре приймають, то й довше.

Калачини відбуваються і в тому разі, коли б дитина померла. Але тоді без музики, без танців і без горілки, а калачів не кладуть на стіл, а на землю. А з землі ґазда й ґаздиня подають їх кумам за душу померлої дитини. Ґаздиня змиває руки бабі над землею, бере воду з землі і дає крижмо також із землі. Коли є дома скрипка, то заграють сумної у тугу, під час чого жінки плачуть, а чоловіки моляться. Потім іноді п'ють по шклянці пива.

Обдаровування (фіровщина)

Під час калачин куми та кревні дають дитині "фіровщину", тобто якийсь поважний дарунок: вівцю, корову, коня, теля, сорочку, а бідний — курку. Дають дарунки, які хто зможе. А часом тут же на калачинах не дають, а лише заповідають, а дають пізніше, не раз це буває аж на весіллі, але кожний мусить щось подарувати.

Гуцулки з с. Шешори, 1939 р.
(Фото: О. Пежанського).

Через місяць по народженні дитину стрижуть. Цей процес відбувається в такий спосіб: мати бере дитину і кладе на руку, кладе обтяте волосся у кут хати і примовляє: "Дивися, це я кладу волосся, абис на тім сьвіті знало, відки єго взяти." Це робиться для того, що за переданням, людина мусить взяти з

собою на той світ усе — кожний кусник свого тіла принести. А щоб у дівчини волосся росло гарно, треба острижений волос класти у розсоху верби.

Розвитком та вихованням дитини на Гуцульщині батьки зовсім не займаються, хіба що дають дитині їсти та учать і перестерігають перед Арідником. Правда, багато приділяють уваги поучуванню дітей різних повір і забобонів. Так, наприклад, учать дитину, щоб вона не плювала на вогонь, бо буде від того вогник, або, щоб не їла перед Спасом яблук, бо від того в череві заведуться жаби, щоб дівчина не ходила задки, бо від цього буде довго дівувати, щоб нігтів не викидала, а обгризши, ховала їх за пазуху, бо вони арідникові, і він прийде за ними. У церкві гуцульських дітей ніколи не побачите.

Фізичним розвитком своїх дітей гуцули також не журяться: літом і зимою їхні діти бігають по дворі або сидять на печі в одній сорочині. Батьки тільки займаються дітьми тоді, коли за якусь найменшу дрібницю вживають проти них гарапника або будь-чого, що попадеться їм під руку.

Дівчину на Гуцульщині заплітають перший раз, коли їй мине п'ять років. Для цього запрошують сохтівку (таку спеціяльну жінку), яка має заплести дівчині перший раз косу. Вона заплітає косу в такий спосіб: бере спереду, з потилиці, від правого вуха і від лівого і, зв'язуючи те волосся насередині, примовляє: "Як я звезую усе волосє на тобі, аби сі тримало з усіх штирох боків, так аби сі до тебе вєзали з усіх боків парубки, одівці, дідицькі та й котре має старші парубки у краї, котрий тебе уздрит, так аби за тобов умлівав, як риба за водов."

Від того часу родичі вже дбають трохи ліпше за дитину, щоб дівчина та й хлопець у тім віці мали на собі, крім сорочки, ще й щось інше з одягу.

Але сьогодні багато забобонів відійшло в минуле. Із зростом письменности багато забобонів безслідно зникли. З розвитком науки-шкільництва на Гуцульщині піднеслася свідомість, а значить і в парі з цим змінилися погляди на різні колишні уявлення про звичаї і обичаї.

Одначе, беручи до уваги вроджений консерватизм гуцулів, чимало з минулого залишилося й тепер, гуцульська родина в основному залишається консервативною.

Микола Домашевський

На підставі переказів людей

з Микуличина, Яремча, Жаб'я, Ясіня.

Пояснення гуцульських слів:

Призьба — лавка під стіною хати (назовні).
Верета, вереня — гуцульський коц, тканий з вовни і конопляного чи льняного волокна. Коцом таким переважно накривали ліжка.
Фіїнко — хрещенник.
Псечі — собачі.
Ліжник — вовняний гуцульський коц.
Жердка — поперечний дрючок, на якому завішували вбрання, коци та інше.
Запічок — кут біля печі.
Перемітка — велика хустка, яку накидали на плечі замість плаща, плед.
Уздрит — догляне, побачить.

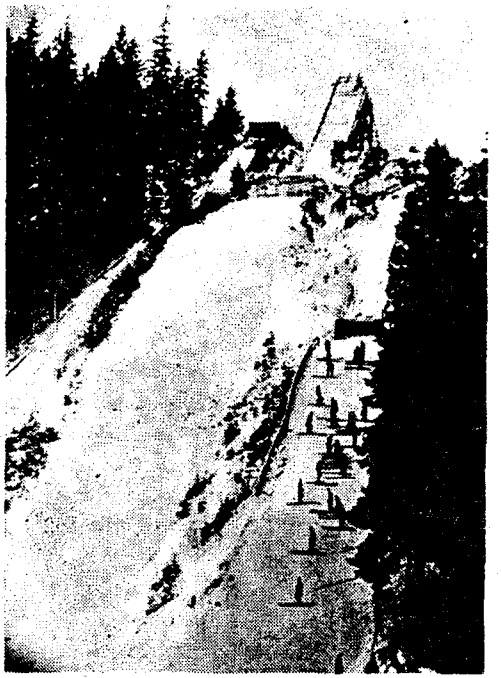

Скочня у Ворохті, 1939 р.

ГУЦУЛЬСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ

Щоб приєднати собі парубка, тобто запевнити собі його любов, гуцулки вживають різних чарів. Вони варять любисток у молоці і при нагоді дають парубкові випити цей звар. З тією самою метою варять в одному горщику листя з бука і ялиці, що росли так близько одне біля одної, що їхнє галуззя розвивалося суміш, подаючи такий звар, дівка примовляє до себе: "Як сі дерева собі чужі, а прецінь укупу сі зійшли і враз росли, дай Боже, аби і ми сі укупу зійшли враз жили і вікували!"

Оглядини (обзорини)

Коли парубкові сподобається якась дівка, він просить якогось ґазду зайти до хати тієї дівки на обзорини-оглядини та ніби нехотя придивитися, який у хаті обхід та як дівка заходиться біля хати. Отримавши позитивні інформації, парубок шукає нагоди сам зайти до хати, щоб перевірити всі ті інформації, які він дістав від післанця. А коли й парубкові все сподобається, тоді він звіряється з батьками та говорить їм, що хотів би одружитися з такою то дівкою. Батьки ж у свою чергу підшукують такого ґазду, щоб зайшов до батьків дівки і довідався, яке придане (віно) вони дадуть за своєю донькою. Коли і дівка, і віно подобаються батькам парубка, тоді вони кажуть до сина: "Ми тебе, сину, не силуємо та й не спираємо, жени сі або ні!"

Отримавши дозвіл батьків, парубок посилає до дівки свого повіреного з запитом, чи батьки дозволять донці вийти за нього. Батьки знову ж питають дівки. А коли донька згодна, вона відповідає: "Яка воля ваша, так буде!" А вже по такій відповіді родичі дівки кажуть до висланника: "Посилайте старостів, будемо бачити, ци молоді будуть собі подобатися."

Сватання

Ну, а коли вже ґрунт до сватання відповідно підготований, коли перевірено згоду обох сторін, тоді парубок шукає за старостами. Старости беруть із собою горілки, калачів, волоських горіхів, яблук і йдуть з парубком і його родичами якогось пізнього вечора до хати нареченої.

Перше ніж зайти до хати, старости стукають у двері і питаються, чи є люди у хаті!

— У хаті, гості не у хаті! А хто там?

— Добрі люди, пускайте!

— Просимо добрих людей до хати, — відчиняючи двері, говорить ґазда.

За той час ґаздиня світить світло, накриває стіл чистою скатертиною і кладе на стіл хліб та сіль.

Увійшовши до хати, гості промовляють:

— Добрий вечір! Питайте нас, чо ми прийшли!

— Добрий вечір! — відповідають ґазди. — Маєте казати, чо іcте прийшли.

— Йик у вас без нас? — говорять старости.

— Добре, Богу с'етому дьикувати! З вами ліпше! Просимо сідайте, — відповідають ґазди.

— Дєкувать, най вас усе добре сідає, — відповідають старости.

Потім усі засідають за стіл у такому порядку, як зайшли до хати.

— Що чувати? — питає ґазда.

— Ми прийшли, ці молоденьита звести докупи, аби они собі віговорили бесіду, а ми аби чули, ци они сі любє, ци они хоте одно за друге, аби не розбивало сі, аби не було стиду для нас і для вас!

— Будемо сі годити, будемо запивати могорич, та й будемо сі дивити, бо се таке, що ні вкусити єблуко та й зварити єго, бо се на ціле житє є, — кажуть батьки дівки.

Потім старости питають батьків дівки, яке вони віно за неї дають, а також розповідають, що за маєток має наречений.

Коли погодяться, подають собі руки на знак згоди, а староста перетинає руки хлібом.

Заручини

Коли вже довершено угоди, старший староста витягає горілку, п'є до дєдя, а то й до нені, вона знову до доньки, примовляючи: "На щєстє, на здоровє!" Коли дівка згодна, п'є до парубка, кажучи: "Дай, Боже, тобі, Івасю (якщо його ім'я Івась) здоров'є!" А той випиває, повертає чарку до дівки і та

п'є до парубка, а той назад до старостів, примовляючи одне одному: "Дай, Боже, здоровє!" А ті, до кого п'ється, відповідають: "Пийте на здоровє!"

По могоричу дівка перев'язує старшого старосту рушником через груди навхрест і вішає йому на груди сирний калач на рушнику. Мати подає рушники старостам, а ті перев'язують так само молодих.

Мати дівки обсипає їх пшеницею і білою вовною та подає їм пугар з медом. Молоді беруть пугар з медом обоє разом лівими руками і вмочають свої мізинці у мед, а потім дають одне одному облизати мед з пальця, а далі усім присутнім у хаті по черзі. Коли старший староста оближе палець, приповідає до молодих: "Я вас благословляю так, аби вас ніхто не міг розщепити, як не розчепить бджолу від меду! Дивіт сі, вас ніхто не сплутав; як з того буде кошт, то поповчит - покриє то з вас, котре не схоче побрати сі."

По тих словах староста бере від молодих пугар з медом, а ті на знак згоди подають собі праві руки, які староста перетинає хлібом.

Від того часу батьки молодих кличуть себе взаємно сватами, свахами. Розцілувавшись на знак згоди між сватами та

Молода пара в шлюбному строї.

цим довівши, що між ними немає гніву, всі засідають за стіл, п'ють, їдять і співають:

Лєжєли берви (листя) бервінковії (2),
Ой роде ж, мій роде!
Даруй же мені добре!
Абим сі гаразд мали,
Абим сі вам дьикували.

Тут же за столом батьки молодих домовляються, де молоді житимуть, про віно, про те, хто має платити за шлюб, коли буде весілля і інші практичні питання, пов'язані з одруженням, розв'язуються тут же між батьками молодих.

А коли розійдеться чутка про заручини і дійде до кревних та сусідів, ті сходяться п'ють, грають і танцюють. Ось одна з пісень, яка співається, коли родичі умовляються про віно:

Сидить синок й а в неволі і тяженько дише
Та до свого тата дрібне листє пише.
І що би то, мій синочку, та за тебе дати,
Аби тебе із неволі можна визволяти?
За мене би, мій дєдику, треба конче дати
Штири коровочки з малими теляти.
А коли ти, мій синочку, й а там погибати,
Як я маю та за тебе коровочки дати. —
Сидить синок й а в неволі і тяженько дише
Та до свої мамки дрібне листє пише.
І що би то, мій синочку, та за тебе дати,
Аби тебе із неволі можна визволяти?
За мене би, моя мамко, треба конче дати
Аж штири кобилочці з малими лошати.
А волиш ти... і т. д.

Потім пише до братчика, щоб дав чотири овечки з ягнятами, а до сестри, щоб дала чотири козочки з козенятами, а в кінці:

Сидить милий а в неволі і тяженько дише
Та до свої Катерини дрібне листє пише.
І що би то, моя мила, та за тебе дати.
Аби тебе із неволі можна визволяти?
За мене би, мій миленький, треба конче дати
Та чотири гусочки з малими гусяти.
Ой буду я, мій миленький, гуси годувати,
Аби тебе, мій миленький, з неволі зволяти.
Не тра тобі, моя мила, гуси годувати,
Коли хочеш з неволі мене визволяти,

Полізь лише, моя мила, під вішну вишницу,
А там найдеш, моя любко, грошей бербеницю.

Старости і запрошені гості біля столу бавляться (баюють), а коли вже набавилися, встають із-за столу, хрестяться і говорять вголос молитви, потім сідають на хвилину і, уклонившись тим, що ліворуч і праворуч сиділи, встають знову всі разом і,

Марія і Іван Тонюки — весільні княгиня й князь із Жаб'я.

звертаючись до ґаздів, говорять: "Дай, Боже, здоровє та ласку Божу, абесте діждали і до найменчого старостів приймати, а помершим дай, Боже, царство небесне, а вам продовжи, Господи, віка, вменчи гріха, амінь!"

А ґазди на це відповідають: "Простибіг! Дай, Боже, і вам здоров'є! Пробачейте, як не догодили!"

Другого дня рано йдуть до священика до "протоколу" та з проханням виголосити в церкві оповідь про шлюб такої то пари.

Благословення

На весілля дівка запрошує собі якогось ґазду на весільного батька, а леґінь ґаздиню на весільну матку. Запрошується на цю ролю саме таких, що добре знають весільні обряди та різні пісні, які на весіллі та при різних його моментах виконуються. На провідника для весільних співів обирають окрему особу, що зветься березою. На цю ролю обирають такого чоловіка, що вміє добре співати та знає весільні пісні. Як правило, йому за це платять. Він, звичайно, виконує свою ролю із скрипкою, він починає пісні, а решта весільних гостей за ним підтягає. Звичайно, на березу обирають старшого і поважнішого ґазду.

За день перед шлюбом батько приходить до хати молодої а матка до молодого і тут із запрошеними дружбами шиють вінок з барвінку. А збираючись до шиття, співають:

1. Благослови ж, Боже, (2)
   І отець і мати,
   Своєму дитяти
   Віночок починати.

2. Ай просили дружбочки йа в Бога,
   Щоби сі вітрик, вітрик не звіяв.
   Я щоби наш дружбочка веселий був,
   На нашу (ім'я) не забув.
   Подай, сьвіточко, роговий гребенец,
   Чеши, мамко, головочку під вінец
   Йа білими рученьками йа з дрібними слізочками;
   Йа з дрібними слізочками, а з добрими гадочками!

3. Йа з-за гори високої
   Йа три зорі ясненькі.
   Йа з-за гори ще з-за другої
   Три сестри рідненькі.
   Ой єдна ішла — барвінок несла,
   Барвінок у вінечок.
   Йа друга й ішла йа й чесник несла.
   Чесничок у вінечок.
   А третя й ішла, — шовчечок несла
   Шовчечок у вінечок.

У цей час мати чеше доньку, а як розчесала, тоді співають:

4. Ой дайте, мамко, йа голку
І ниточку шовку.
Та й ниточку шовчечку
І штири зубці чесничку.
Ой дай же, мамко, голку
І ниточку шовку,
Дай штири сороківці
На вінок твоїй дівці.

А в парубка співають таку пісню:

Дай, мамко, голку
Та й ниточку шовку.
Та й ниточку шовчечку
Та й штири зубці чесничку.
Дай ще й червоного
Під вінок молодого!

А коли це переспівають, тоді починають шити вінок з барвінку, що, як правило, виконує челядь: дівчата й жінки, а батько чи мати або береза приспівують. У вінок кладуть чотири зубці часнику, прив'язують міцно 3-5 колотічок, а крім того, вішають ще до вінка молодої (над чолом) три срібні монети. Крім вінка, челядь шиє ще чотири затічки — по одній для молодих і для двох дружбів або дружок. Вінок і затічки мастять медом і покривають позліткою. Під час того, як шиють вінок, співають так:

1. Лєжели берви (листє) бервінковії (2)
Дай, мамо, голку
Та й ниточку шовку
Пришивати квіточку
З рути, з бервіночку.

2. Лєжеви берви бервінковії (2)
Ой ишла (ім'я) до городечка,
До свого бай зілечка
І ріже бай бервінчик:
Собі на головку, на вінчик;
Питає дєдя, питає неньку,
Питає неньку бай рідненьку:
З ким мині, мамко, рутку зелену,
Дрібний бервінчик тепер збирати?
Я тобі, дочко, даю, що маю,
Долі ти, дочко, я не вгадаю.

3. Лєжели берви бервінковії (2)
Із-за гори віходьи три зірниці,

А з-за другої, з-за золотої, три сестриці.
Одна іде, чесник несе, чесничок у віночок;
Друга іде, бервінок несе, бервінок на віночок.
А трета іде, шовчечек несе, шовчечек на віночок.

4. Ай ходила (ім'я) по горі,
Там сіяла бервінчик по волі
Та й кликала дедика ід собі:
Ой ходи, ходи, дедю, зо мною,
Позбираем бервінок з тобою
Ой не піду, дочко, не піду
З жалю і в рученьки не озму.

Так кличеться матінку, сестричку й братчика, а закінчується піснею:

Ой ходила (ім'я) по горі,
Там сіяла бервіночок по волі,
Та кликала (ім'я) ід собі.
Ой ходи, ходи (ім'я) зо мною
Позбираем бервінчик з тобою.
Ой я піду, любко, піду
З тобов (ім'я) бервінок зберу.

А в молодої співають так:

Ой вінку ж, мій вінку,
Хрещьитий бервінку
Купувалам ти в ринку
Замикалам ти в скринку
А тепер лишь ти рушу,
Заплакати мушу.

А коли вже вінок сплетений, тоді співають:

Ой дедичок, не вітчим
Вікупить вінок, має чим:
Даст червоного золотого
Від вінка зеленого.

Отримавши заплату, пришивають вінок молодому до смушевої шапки, а в деяких місцевостях з правого боку до крисані, кладуть шапку чи крисаню на стіл на калачі, посеред яких горить свічка. Потім пришивають дружбі до крисані затічки.

Після цієї процедури молодий закидає на себе ґуглю, зав'язує її байорами, сідає за стіл під образи, проти калачів, та кладе гроші на коліні. Гроші ідуть тим, що плели вінок.

Матка, або у молодої батько здіймає з дружбою топірцями шапку чи крисаню (у молодої вінок) з калачів, леґінь хилить голову, а ті укривають його шапкою чи крисанею (молоду

вінком), промовляючи: "Ми тебе покриєм твойєв молодостев і радостев і твоїм вінком! Вінчаємо твоє парубоцтво бервінковим вінком і Божим словом і Божим даром (калачами) та Божим сьвітлом! Благословим тебе щестєм, здоровєм і сами із людьми і з Господом Богом! Аби-сте були чесні, величні, як Божий дар за Божим столом! Щоби-сте Бога просили, щоби-сте на світі прожили, йик матір отец жиє, щоби-сте сі коршмами не вальили! Вінчуємо вас худобов: кіньми, козами, коровами,

З весілля в с. Мишин Долішній. Молода пара: Михайло Никорович і Юстина Гекір Никорович.

волами, дробєтком, бджолами, усіми поминниками, а вас молоденьких тепер покриваємо (аби усего так богато було). Покриваємо тебе не раз, не два, не три. Парубком уже не будеш. Будеш уже ґаздувати, Бога просити, з своєв суженов щире на світі жити. До трьох раз коло стола би тобі чьис обходити."

По тих словах кладуть шапку чи крисаню з вінком парубкові а дівці вінок на голову і від тієї хвилини леґінь уже князь-молодий, а його наречена кньигиньи-молода.

Князь і княгиня встають, а мати бере калачі і запалену свічку зі столу, кладе йому (їй) на плечі. Перед князем стає матка, за нею батько, а за ним мати і так обходять усі троє довкола столу три рази, при чому мати, тримаючи калачі і запалену свічку на плечах князя, приговорює: "Ти молоденький, ти дурненький, ти можеш собі наробити полегчіння (можеш дітей не мати), що не можеш годувати, що не можеш обходити, що можеш на світі добре за молодости жити. Але що ти на тім світі меш говорити? Ти на бесіди не маєш що сі дивити, ліпше тобі ростити, вінчьити, ховати і гріха не мати, Бога просити! Бог ме на каждого пайку-часть давати; що вмре, меш мати чим поховати, меш женити, віддавати, меш мати, чим вінчати, на чужий розум не маєш сі здавати, бо й отцеви і матері Господь Бог дав пайку, що має чим тебе відвінчьити. Йик я старенька тебе молоденького покриваю і напоминаю і Бога благаю, щоби Бог тобі допоміг з твоєв дружинов ґаздувати і діти свої вінчьити, йик я тебе згодувала і тепер вінчьию шьистєм, здоровєм, шобис був чесний, йик Божий дар, великий, йик Божий хліб, сьвітлий, йик Божа сьвічка, веселий, йик она весело горит! Поможи, Боже, з усіма сьитками з помішниками на світі прожити, тебе благословити. Благословенєм і шьистєм, з радостев сідати."

Обійшовши при тих словах три рази навколо столу, князь сідає на лавицю, а мати заманчує його — хапає за руки, щоб не насів пальці. У гуцулів є переконання, що якби увінчаний князь засів пальці на обох руках, то не матиме дітей, а як засяде чотири пальці, а один лишить, то матиме лише одну дитину. Щоб молодих розважити, аби не допускалися непростимого гріха (не мати дітей), мати приговорює повищу науку — ловить князя по триразовім обході за руки і скоріше дозволить сісти на своє коліно, ніж на лавицю, якби не могла притримати рук.

Під час того обходу музика не грає, щоб молодий усе чув, що йому говорить мати. А по обході, сідаючи за стіл, князь говорить:

Дьикую Богу сьитому,
Що я не докорив сирітков нікому,
Щоб було кому мині вінец ушити,
Та й йи кому на мене посаг наложити.

Відтепер ходить і сидить молодий у вінчальній крисані, а молода у вінку.

Потім, сівши за стіл, молодий наливає горілки і примовляє: "Кланьию сі пану Богу і всім цим прихожим і до вас, мамо! Дай вам, Боже, здоровє!" Мати бере горілку, цілується з си-

ном та й каже: "Щоби-сте були чесні, величні з великим домом, з великим обходом, з великов худобов і з людьми і з своїми дітьми так, йик ми з вами!" А випивши, подає келишок молодому, а той наливає другий, подає його батькові зі словами: "Прошу, дьидику, на честь і на дар, оби-сте були чесні і величні! Я вас вінчую, шо-сте мене кутали, нероста малого, але ще й тепер маєте клопіт зо мнов великий!"

Батько бере келишок і говорить до сина: "Дьикую тобі, сину, за честь, за твій гонор! Я тебе вінчую молоденького з молодим вінком, з молодов дружинов, щоби-с її не бив, не збиткував, щобис ґаздував так йик я ґаздував і вас маленьких годував, щобис Бога просив, із своєв дружинов добре жив, — на чужі сі не дивив! Тепер тобі би ґаздувати, парубоцтво продати, чужим жінкам у очі не зазирати! Твоя біда вінчьина не скінчьина! Вола, як упрєгає сі у плуг, то він мусить орати! Я вже не маю що балакати, лише від тебе молодого парубоцтво запивати. Дай, Боже, здоровє!"

З цим уже скінчилося парубоцтво молодого. Зібрані віншують його, п'ють, гуляють, танцюють. Але все це робиться в хаті, а за поріг нікому не вільно вийти, не вільно переступити порога.

Проща

По вінчуванні родичі застеляють поріг веретою, потім кожне з них кладе по калачеві, по гусці соли і сідають на лавиці між вікнами. Матка, а за нею дружби і князь обходять довкола, а коли проходять мимо родичів, князь стає проти них, а матка просить прощі:

Став цес молодий перед вами,
Як свіча перед образами:
І просит уперед Бога милосердного
Господа Ісуса любого,
Пресьвьиту Діву, Матінку Божу,
У цю пору для него пригожу,
І вас, татку, мамко солоденькі.
І братчики, сестрички рідненькі,
Вас дідів, вуйків і тетічок
І всіх чужих чужиночок,
Усю найдальшу родину
І найменчу дитину.
Просимо усіх, аби-сте простили,
І в далеку дорогу благословили.

А на ці слова матки відповідають усі гуртом: "Най Бог простит, ми прощаємо!"

Так матка обходить і приповідає три рази і стільки присутні прощають. За кожним разом князь стає на коліна перед батьками, вони хрестять його хлібом і сіллю, князь цілує спершу батька в ноги, коліна, руки і лице, а потім так само й маму. А челядь у цей час співає за березою.

Лежьили берви бервінковії (2)
Золоте піречко стіни гне,
Молодий .....*) поклін бє
Перед своїм дьидьичком (матінков) з легенька (2)
Шо єго змалечку годував,
Від вогню та й води встерігав;
Від вогню та й води встерігав,
А бервінковий вінець придбав.

По обході родичі стають біля порога, застеленого ліжником, одне з одного боку, а друге з другого, і коли син переступає поріг, вони затримують його, а челядь у цей час співає:

Ой, мамо ж, моя мамо,
Відправьий же нас рано,
Аби-м сі не спізнили,
Шобисмо добре гостили!

А коли батьки, поблагословивши сина тричі, пускають його через поріг, тоді челядь знову співає:

Мамка синка споріджьиє
Та й у село відправьиє
З сілев, хлібом, колачами,
З молодими дружбочками.
Іди, сину, по рьидочку
Та по близьких сусідочках.
Шоби тя благословити, (2)
На вінчанє запросити,
Й на весілля приходити.

Примітка: Прощ відбувалося дві. Одна перед запросинами на весілля, а друга в день весілля перед походом до церкви.

Запросини

Потім дружби набирають оріхів, калачів, горілки і з тим виходять за князем Найперше ідуть до священика, якому передають калач і гуску соли, щоб просити благословіння і кли-

*) Ім'я молодого.

Гуцульське весілля.

кати на весілля. Від священика ідуть до родичів і знайомих запрошувати на весілля. Дружби йдуть з князем, а дружки з молодою-княгинею.

Увійшовши до хати, вони сідають на лавицю, починають розмову на різні буденні теми, а потім просять благословення й говорять вкінці: "Просили тато, просили і мама, просит пан молодий і ми просимо, шосте були ласкаві приходити сегоднє на зачінанє, у вечеріх на зводини, а ..... *) на весілє, а ..... на пропій". На це домашні віншують, а на відході говорять: "Ідіт здорові!"

Так вони ходять аж до вечора. Тимчасом сходяться запрошені гості і разом з домашніми готують всячину: одні страви і печива, а між ними великий гладкий білий хліб, а інші в'яжуть деревце.

Убирання деревця

На деревце дружба врубує вершок ялиці з трьома верствами. В кожній верстві має бути суччя до пари. Передаючи вершок хатнім, дружба каже: "Спорядіт єго файно, щоб було з чим між люди піти!" А коли той вершок поставлять серед хати, співають:

Ой устань-ко, мій дьидьичку,
Ти ми не вітчим,

---

*) День в якому відбуваються зводини.
**) День в якому відбувається весілля.

Та увий жи ми деревечко
Ти маєш чим.

По тій пісні родичі в'яжуть першу китицю калини або віху на самому вершку деревця, а челядь співає:

Калиночка сі ломит,
(Ім'я) сі клонит
Дьидьикові й ненці,
Найменчій дитинці,
Шо єго (її) згодували,
Посагу призбирали.

За родичами зав'язує сестра (у княгині — брат) при чому приповідає: "Йик ти сі діждав, що дьидьо робить тобі весілє, що тобі віно дає, щистьєм і здоровєм тобі віншує і вінком і деревцем, йик тобі сі замало вінок та й деревце за дьидя, так я, сестра (брат), прошу Бога аби дьидьо прожив і я аби сі не забирала(ав), щоби дьидьо і мині подружив. Йик я тобі пильно зав'язала, йик ти сі пильно жьиєш, так дьидьик і мамка мині так пильно аби весілє склали, йик я тобі деревце завьизала!" При тих словах в'яже червону волічку на деревце.

Коли немає рідної сестри чи брата, тоді зачинає перша сестра або брат по родичах або будь-хто з молодших з родини в'язати деревце. За сестрою в'яже брат, потім рідня та й приявні. А челядь співає:

Лежьили берви бервінковії (2)
Ой крутоє деревечко витоє! (2)
Та летіла зазулечка через сад,
Погубила пірєчка повен сад...
Підіт, дружби, зберіте,
Сосновоє деревечко вберіте.
Від спода до верха волочков,
А на вершечку калиночков.

Для удекорування деревця челядь приносить васильку, калини, часнику, барвінку, материнки, гвоздиків, мир-зілля, кудревого зілля, червоної, голубої волічки та різних папірців, пер, позолочених горіхів тощо. А прибираючи деревце, дівчата співають:

1. Лежьили берви, бервінковії
Ой крутоє деревечко витоє!
Крутоє деревечко витоє
Перед раєм стояло,
В рай ся похиляло, (2)
Сильно зацвитало.

2. Лежьили берви бервінковії (2)
Ой крутоє деревечко витоє (2)
Соснове деревечко, де росло оно?
На жовтім бай пісочку росло оно,
А в густенькім бай лузі рубано
А на білім бай камені тесано,
На тихий Дунай упускано
У новий двір унесено,
На тисовім столику урьижено
На ільчьитих скатерцях убирано.
Від споду до верха ялинка,
На самім вершечку калинка,
Від споду до верха пірєчко,
На самім вершечку зілєчко. (Жаб'є).

Багато є ще інших подібних пісень, які співаються у дещо переробленому варіянті, залежно від місцевости. А вище ми подали зразок пісні, що співається в селі Жаб'є, яке тепер називається Верховина.

А коли закінчиться праця біля деревця, тоді починають робити порядки в хаті, виносять усе з хоромів, щоб було місце для танців, замітають начисто, покривають стіл скатертиною і кладуть на нього деревце, заткнувши його в кислий хліб, під який підстелюють білу вовну.

Зачинання (зачінанє)

Коли посходяться гості, починає музика грати. А коли музика грає, то одні танцюють, а другі за столом їдять, а потім зміна: ті, що попоїли, ідуть танцювати, а за стіл сідають інші як молоді, так і старші за чергою.

Другого дня рано князь одягається в нове убрання, закидає на себе ґуглю, а дружба зав'язує йому білою хустиною сирний калач до правої руки на живчику і приказує: "Я не зав'язую колач, але зав'язую твоє парубоцтво, шобис тогди парубком став і тогди абис овдовів, як крізь цес колач пролізеш!" А молодий на це відповідає: "Я тобі вінчую і тобі кажу, щоби я сі дочекав, щоби тобі другий бажав таке, яке я собі у голову набрав!"

Запросивши статечних ґаздів та ґаздинь, родичі викликають молодого з дружбою надвір. Скрипаль стоїть на задвірку під хатою і грає весільної, а запрошені ґазди стають навколо скрипаля. Коли молодий вийде з комори, бере його сестра або брат за руку і так ідуть обоє на задвірок між люди, де стають вони в ряд, люди обходять навколо скрипаля три рази, а мо-

лодий за ними, при чому матка тримає йому на плечах калач і свічку. При тому обході співають:

Ой на чістім поли
Запрошьили колоколи,
На чістім поли
Бризнули лебеді!
Вуздочки на мості
Кіньми загриміли!
Війди, ненько, з хати,
Сина закликати.
Він молоденький просит:
Ци ти, мати, до хати
Ци мене приймаєш?
Йик мене приймаєш,
Війди на задвірок,
Тут мене здибаєш.

Примітка: В деяких селах Гуцульщини зачинання немає, а натомість є деревце або заводини.

Заводини

На цей заклик мати виходить з хати, обсипає сина пшеницею, а сестра тим часом стелить ліжники від задвірку до хоромів, аж у хату до столу. Отець бере за руку ґазду, що провадить молодого, і запрошує до хати. Мати бере від матки калачі і, поклавши їх і засвічену свічку синові на плечі, йде за ним. При цьому співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Йа в ліску бай серед ліску, (2)
Шовковенька травиця,
Йа в тій травици, йа в тій травици
Студененька керниця.
Йа в тій керниці, йа в тій керниці
Напоює (ім'я князя) коника,
А (ім'я княгині) носит, присипає,
А (князь) із тихонька,
Із легонька підмовляє:
Ступай (княгиня) на білесенький,
На білесенький камінь.
Йа з білого каменя в золотий стремінь,
Йа з золотого бай стременя на коня вороного,
Йа з коня вороного до мене молодого.

А коли князь сяде за стіл перед деревцем, а біля нього дружба, тоді мати кладе перед сином калачі, а потім покри-

ває його білою переміткою на знак, що він уже не парубок. По хвилині дружба знімає перемітку і кладе її на стіл.

Повниця

Мати кладе на стіл дерев'яну миску або кружок, а на це білої вовни, посипає її пшеницею, прикриває шовковою хусткою, поверх неї кладе сирний калач, в який затикає навхрест чотири срібні монети, а посеред калача кладе порцію, у полив'яну миску наливає горілки і кладе туди маленький полоничок — дерев'яну широку ложку, звичайно, різьблену або

Гуцульське весілля (1938 р.)

прикрашену гарно. Коли мати порається біля цього, дружба крає калач на кусники і при цьому співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревечко, витоє! (2)
Засьвіти, Боже, з раю,
Нашому короваю,
Щоби було виднесенько
Краяти го дрібнесенько.

А як дружба покрає калач, черпає полоничком горілку з миски, а насипавши її у келишок, подає повний келишок (повницю) князеві. При цьому співають:

Лежьили бервінки бервінковії, (2)
Устань, устань (ім'я) на ніжки,
Озми повничку йа в ручку,

Почествуй же ненечку, (2)
А ти, ненько, війми*) не много
лиш сороківця**) одного.

Князь п'є перший раз до матері, тоді до батька і всіх присутніх, при цьому за кожним разом дружба припрошує того, до кого п'ється, такими словами: "Прошу (ім'я) на повницу!" Хто вип'є, кидає у келих (порцію) гроші, а молодий, висипавши їх на вовну, подає повний келишок (порцію) другому. До повниці кличуть усіх по черзі і кожний кидає гроші, хто скільки зможе.

Подаючи повницю, кожному приспівують і то в кожній місцевості по-різному, але приблизно таку пісню, яка найбільше поширена в різних трохи змінених варіянтах:

Ходьи кози попід лози,
А вівці по гірці,
Та кинь-ко ми, мій братчіку,
Хоч три сороківці.
Кинув єс ми сороківця,
Та що мині з того,
Та кинь-ко ми, мій братчіку,
Хоч півчервоного!

Коли з такими піснями повниця обійде усіх, князь наливає горілки, бере повницю і подає її на тарелі через стіл родичам, примовляючи: "Прошу, тату і мамко, на повницю!" Вони беруть обоє разом тарілку та й повницю і п'ють рівночасно з неї, з чого виходить багато сміху, бо ні одно ні друге не вип'є нічого, а горілка розіллється.

По повниці мати забирає порцію з тарілки, а подаровані гроші з вовною і пшеницею зсипає у хустку і зав'язує у вузлик. Тим вузликом утирає обличчя уперед синові (дочці), а потім усім присутнім і вже аж потім кладе той вузлик синові (дочці) за пазуху.

Ну, а коли й ця процедура скінчиться, тоді знову всі п'ють, гуляють до пізньої ночі.

Дар

За день перед шлюбом молодий посилає двох чоловіків до молодої в чуски. Прийшовши до хати молодої, привітавшись, вони сідають за стіл. З-поза столу подають їй дар від князя:

---

*) війми — вийми (від вийняти)
**) сороківець — срібна монета.

два калачі, пляшку напою, перемітку або рантух, червону хус ку і чоботи. При цьому приповідають: "Просив пан молоді на дар!" Молода забирає цей дар, гарно дякує, а потім гостит післанців. Під час цього вони співають:

Злинули два янгелі з неба,
Сіли, впали у пана (ім'я ґазди) на вікні,
Йа в віконця увперід (ім'я княгині) на столец (2)
А пустили поволоченька до землі (2)
Йа застелили бів білесенький по двору (2)
Йа йшла туди бай чом (ім'я княгині) на посад (2)
Пофалив на ню си бай чом (ім'я князя) ймити (2)

Молода пара з Ясиня (1929 р.).

Йа сказав на ню до землі сукню бай вшити (2)
Йа й наділи на ніжки жовті чобітки з позлітки (2)
Йа й на гловочку білий рантушок з крамочку. (2)

Погостившись, посли встають, а молода перев'язує їх рушником та передає молодому дари: сорочку, калачі і пляшку напою. А потім посли повертаються до молодого і вручають йому дари від молодої, кажучи: "Пане молодий, просимо на дар від молодої".

Виряжання (вірьижінє)

Вранці в день шлюбу молода взувається в ті чоботи, що їй дав у дар молодий, закладає перемітку через шию, а на неї шовкову хустку, а молодий одягає сорочку, що дістав її в дар від молодої. Убуваючи чоботи, кожне з молодих кидає в них якийсь гріш для дружби.

А коли вже одягнуться обоє молоді до шлюбу, тоді прощаються з родиною, щоб не "завінчьили" якого гріха. Для цієї процедури родичі засідають на лавиці з "прощьивним" хлібом, а матка обходить їх з деревцем, а за нею молодий, дружба і інші три пари навколо столу. А як стане молодий перед родичами, матка говорить таку саму прощу, як при благословенні, лиш кінчає її так: "Щоби-сте простили і в добрий чьис до слюбу благословили!"

Коли молодий прощається з присутніми, челядь співає:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Ой крутоє деревечко, витоє! (2)
Мати дитя спорьижьиє,
До слюбочку віправьиє,
З хлібом, сіллю, колачами,
І з добрими гадочками.
Ой, мамо ж, моя мамо,
Вірьижий мене рано,
Та не в ліс, не в дуброву,
Лиш до Божого дому.
Іди, синку, до слюбочку,
В щьисливую годиночку.

Береза виходить з деревцем надвір наперед, а за ним ідуть всі інші. Як посідають на коні, мати обсипає їх пшеницею. Кінь, на якому сидить молода, має через шию біля вуха перев'язаний дзвінок. Як тільки молода сяде на коня, вона дивиться через калач, прив'язаний при живчику прової руки, на всі чотири сторони світу. Коли погляне на схід сонця, матка каже: "Абис була, як сонце щасна!" А коли княгиня погляне на пів-

ніч через калач, до неї зближається батько з словами: "Не знай ніколи ні зими, ні нужди!" А як повернеться до півдня, дружки і дружбове кажуть: "Аби вам всюди було мирно!" А за цим усі приказують вголос: "Та й пишно, та й мило, та й тепленько в груди!" На це княгиня відповідає словами: "Прости, Бог, вам, люди добрі!" По цих словах починають стріляти з пістолів і починається похід до церкви. Береза вирушає спереду, за ним музика, дружба, князь, княгиня з дружбами й усім весільним товариством.

В деяких селах молода йде до шлюбу з заплетеною косою, а в інших селах, як у Космачі, Микуличині, Брустурах, Соколівці брат розплітає їй косу рано перед шлюбом, а мати розчісує і при цьому співають:

1. Лежьили берви бервінковії (2)
Крутоє деревечко, витоє! (2)
Розвій, вітроньку, русу косу
По золотому просу!
Та не жаль же мині
Русої коси, ні моєї краси,
Але жаль мені матіночки,
Що не має послугочки,
Що нікому рано встати,
Коровоньки заганяти!

2. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревечко, витоє!
Ой чеши, мамко, дрібниці
До самої спідниці.
Чеши ж їх, мамко, поволи,
Не будеш вже чесати ніколи.

А коли весь похід іде до церкви, то по дорозі співають:

Йа в неділю рано, рано
Щось сі море розіграло!
Йа не море тото грає,
Але сонце сі купає.
(Ім'я княгині) зазирала,
Та й у море в-на упала.
Слізоньками ся вмиває,
На дьидика покликає:
Ой, дьидику, соколику,
Виратуй мя з того моря!
Ой, дьидику, моя душко,
Подай ко мні твою ручку!
Дав би тобі, дочко, й обі,

Забрав би ті, дочко, д' собі, —
Та не моя, дочко воля,
Ратувати тебе з моря,
Але Божа, дочко, воля
Ратувати тебе з моря.

Під час цього походу до церкви співають ще багато й інших пісень, в яких висловлюється туга матері за дочкою, а також інші родинні почуття до своїх дітей, що їх батьки виливають у тих піснях. А коли вже прибудуть до церкви і підуть посланці повідомити священика, перед церквою поправляють убрання і співають:

Ой нема попа дома,
Ой поїхав до Львова,
Ключики куповати,
Церковцю розмикати,
Церковцю розмикати,
Двої дітей звінчати.

Примітка: Прощу кожний має зосібна (князь і княгиня).

Шлюб (вінчене)

Доки прийде священик, мати навчає доньку, щоб вона під час шлюбу наступила молодому на ногу, а робиться це для того, щоб потім в житті вона в родині верховодила. А коли тільки покажеться священик, князь бере наречену за руку, а батько й матка ведуть молодят аж до престолу. Під час шлюбу дружба тримає крисаню, а матка калачі із засвіченою свічкою на плечах князя, а на плечах молодої батько тримає калачі із засвіченою свічкою, а дружка перемітку.

По шлюбі молоді йдуть разом аж до церковних дверей, а тут кожне з них старається першим переступити поріг, бо, за гуцульськими віруваннями, той буде старшувати і в хаті. Але батько та матка стримують їх, щоб вони переступили поріг разом, при цьому приговорюють: "Дивіт сі, абисти не зробили нам стиду."

По тих словах молоді разом переступають поріг і так виходять разом, ступаючи і тримаючись за руки з церкви. Надворі князь із княгинею цілуються, а обернувшись три рази довкола себе, дивляться одне на одного через дірку сирного калача, перев'язаного на правій руці. А це на те, "аби бачили своє щастє і не від'умерли від себе!" Потім цілуються з гістьми. А вийшовши за браму церкви, молоді їдять варене яйце і калач, а весільні гості запивають шлюб, бо "ци лихо, ци добре, пропало все!"

По деяких місцевостях молодий має при шлюбі гарапник, який тримає під сіряком, він під час запивання витягає то гарапник, а молода, як побачить це, то виривається з рук утікає, щоб її не вдарив, бо це означало б, що він має стар шувати ціле життя. Матка ловить її, а батько відбирає в мо лодого гарапник і зводять їх назад докупи, подаючи при цьо му їм відповідну науку.

— Зараз по шлюбі можна вже пізнати, якою дівкою була княгиня, коли яка зараз по шлюбі дуже червона та заплаче то се справедлива дівка, а котра несправедлива, то та стане біла аж попісніє зі страху, аби молодий не спізнав, — так роз повідала гуцулка Вардзаручка.

По могоричі весільні сідають на коні. Княгиня рушає пер шою, а за нею її гості, потім князь із своїми їдуть назад до своїх хат. Повертаються тим самим порядком і тими самими дорогами, що і йшли до церкви.

По дорозі грає музика, а за нею весільна дружина співає

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє!
Подьикуймо попонькови,
Як своєму батечкови:
Не богато нас бавив,
Не богато й заправив:
Коника вороного,
С-під пана молодого.

2. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой чому ти, зазулечко, у лісі не куйиш?
Ци ти може, зазулечко, кьижку зимку чуйиш?
Ой чому ти, молоденька, так гірко сумуйиш?
Певно собі, молоденька, злу долю віщуйиш?

3. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Коби наша молоденька така веселенька,
Як у тій Чорногорі явір зелененький!
Та ци пивір, ци не пивір, зелена трепітка,
Так ми любка ізмарніла, що лиш їй крихітка.
Так ми любка ізмарніла, та я так ізнидів,
Через тоти два вечори, що сме і не видів.

В часі повороту до хати виходять сусіди зустрічати молодого, а при зустрічі вітають його і весільну дружину так:

Слихом слихати,
Видом видати,

А пана молодого витати,
Щьистєм, здоровєм, розумом добрим,
Ласков Господньов, дружинов подобнов!
Най тобі буде, пане молодий,
Із роси, із води, з усеї лободи,
Щоби Пречиста Діва за столом сіла,
А за нею добрі люди най тобі доленьку судє!

Так само вітають і молоду, але кінчають вітання такими словами:

Щоб була, як золото, ясна, як весна Божа красна,
Як Божий дар, на весь світ подобна!

Поклонившись тричі молодій, а вона кланяється сусідам. Тоді батько запрошує їх у хату на весілля. А коли вже зовсім наближаються до хати, тоді співають:

1. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє, (2)
Ой шос ми там у церковці виділи (2)
Два віночки на стіночці, (2)
Молодому на шьипочці, а молодій на чівочці.
Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє (2)
Ой вийди, мати, з хати та почуєш вість,
Ой прийшов до тебе та величний гість!
Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ци мла, ци вода? Ні мла, ні вода?
Оце ваша молоденька (ім'я)

2. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
А ми були в церкві, ми шос там бачили,
Ой два вінці на стінці, третий (ім'я) на чівці
Ой дьикуємо Богові йа й духовному,
Що нас не барив додому.
Та й не взяв в нас много:
З молодого взяв коня вороного,
А з молодої взяв червоного.

3. Лежьили берви бервінковії (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой прилетіло пташе, сіло на поддашє,
Та й йило щебетати:
Вийди, матінко, з хати,
З повними повничками,
З добрими гадочками.

4. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Злинуло пташє, сіло на поддашє,
Йило щебетати: віходи, мати, з хати,
Віходи з хати, дитє познавати.
Моє дитє значненьке, над усіми смутненьке,
Оно сидить всіх вище, а склонило головку всіх низше.

5. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Вийди, дьидичку, з хати (2)
З повною повничкою,
З доброю волечкою.
Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Війди, матінко, з хати,
Пшеницев посипати,
Щоби воли рогаті,
Щоби діти богаті.

6. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Війди, матінко, з хати
Нас сі запитати,
Ци ми добре гостили,
Шосмо сі так забарили,
Лежьили берви бервінковії, (2)

Князь з дружбою — Іван Миронюк з Миколою Максимюком (с. Мишин).

Крутоє деревце, витоє! (2)
Віходи, мати, з хати
(Ім'я) повитати;
З крутими колачами,
З йиримн пшеничками.

Родичі виходять з хати. Батько з пляшкою напою, частуючи всіх, запрошує до хати, а мати з пшеницею, барвінком, вовною, з бджолиним медом і двома калачами. Вона підходить до князя, обсипає його тричі пшеницею і барвінковим листям, вкладає за пазуху білої вовни, передає йому калачі, потім вмочує мізинець у мед і потягає медом по устах князя тричі, промовляючи при цьому: "Щоби вам було так солодко, як мід солодкий, щоби-сте оброслі (багаті) були, як вівця, а тепло аби вам було, як вовна тепла."

По тім привітанні дружба зсаджує молодого разом із сідлом з коня, а сам стрибає через того коня. Молодий вмочає мізинець у мед і мастить ним губи гостям. Потім беруться усі в колесо, береза першим заходить до хати, кладе деревце на стіл, за ним іде князь з дружбою і весільною дружиною.

Примітка: В деяких селах був звичай, що молоді чекають біля дверей церкви, доки прийде священик і запитає їх: чи вони добровільно одружуються. А потім провадить їх до престолу. А за православним звичаєм обряд надівання обручок відбувається біля дверей церкви.

Весілля (весілє)

На весіллі князь з дружбою та маткою сідають у хаті під образами проти деревця, а побіч них самі поважні гості. Коли всі вони наїлися досхочу, напилися, а п'ють чай з перцем, горілку, мед, пиво, вино, Після цього вони встають із-за столу, а на їх місце сідають інші гості, які так само гостяться. На весіллі обов'язково кожний мусить побувати за столом і наїстися та напитися, навіть малі діти мусять поїсти за столом. А після їди та випивки починаються танці і співи. В залежности від пори року, коли тепло, то забава відбувається надворі, а коли холодно чи дощ, то в хоромах. Забавляються до пізньої ночі, а іноді й до наступного ранку.

Під час перекуски співають:

1. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Йа в горі голубє гніздо вє,
Ци всім гостям місце є?
А коли не всім, гляніте,

Тисовії столи вносіте,
Калинові бай ослони кладіте,
Пишні гості садіте.

2. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Красно гостеньки сіли,
Що здвигнули сі скіни,
Не так они здвигнуть сі,
Як гості меду напють сі,
Бай солодкого меду,
З-під студеного леду,
(Ім'я) голубочку,
Пий тепер горівочку.

3. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
А у нашого свата
Все черчьита хата,
Черчиком обсипана,
Васильком обтикана.
Ой, у нашої свашки,
Всі вівці попід дашки,
Хати в неї на помості,
В них харчує свої гості.

А встаючи з-за столу, співають таку пісню:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Милії, братя, підведімо сі,
Шьипочки в ручках — поклонімо сі,
Й оперед Богу, Богу с'етому,
А за ним ґазді, ґазді нашому,
Йа подьикуймо господинечці
І кухареві і кухаречці
За хліба поставління
За пива доносіння.
Ой, чом красні нам були дворове,
А всі нам були дернові,
Ой, тут нам були столове,
А всі ж нам були кедрові,
Ой, тут нам були ослонове,
А всі нам були тисові,
Ой тут нам були скатерти,
А всі нам були ільчаті,
Ой, тут нам були книшове,
А всі нам були пшеничні,

Ой, тут нам були студінці,
А всі нам були свинячі,
Ой тут нам були голубці,
А всі нам були летучі,
Ой, тут нам була визина,
З товстого вепра солонина,
Ой тут нам були юшкове,
А всі нам були з баранця,
Ой, тут нам були кашове,
А всі нам були молошні.

Пропій (а в деяких місцевостях наз. бояри)

Як правило, другого дня під вечір або таки вечором у день весілля князь збирає собі боярів з-поміж гостей, щоб разом з ними ішли по молоду. В цей час, коли молодий добирає собі боярів, сидячи за столом, усі співають:

1. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Із'їжджайте сі, і збирайте сі,
Всі бояри до кньизі.
Ой будемо іти в дорогу велику,
Йа в дорогу велику по паню молоду,
По пишну молоденьку,
Як весну веселеньку.
Ой, як прийдемо, ой як зайдемо,
Ой, як зайдемо в деренові двори,
Сядемо собі за тисові столи,
Будемо пити мід, вино зеленоє.

2. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой ви музики, тужіт сі,
А ви, свашечки, зберіт сі,
Підете разом з нами,
До молодої з дарами,
Аби-сте сі дивили,
Аби-сте все добре узьили.

А встаючи вжа з-за столу, співають таку пісню:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой, то не рої сі роє,
То бойири сі строє,
Йа в далеку дорогу,
По паню молоду.

Перед виходом з хати співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Мати сина виріжьие, мовте, браття!
Йа в гостоньки виріжьиє, мовте, браття!
Виріжьиє, наказує, мовте, браття!
Не пий, синку, першу чьистку, мовте, браття!
Перша чьистка-чарівничка, мовте, браття!
Вісип, синку, коникови, мовте, браття!
Вісип єму та на гривку, мовте, браття!
Коник зарже, чьири зверже, мовте, браття!
А ніжками притоптає, мовте, браття!

Це саме співають другий раз зі зміною другої чарки, а третій раз, змінивши на третю чарку, кінчають так:

Віпий, синку, трету чьистку, мовте, браття!
Трета чьистка — доля твоя, мовте, браття!

Потім береза бере деревце і йде, а за ним князь з боярами. Дорогою вони співають різні пісні, а між ними й таку:

1. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Не сі роїт,
Але пропій сі строїт!
Під гору, пропойці, під гору,
Під червоную корогву,
Яка она червона,
Така молода здорова.

2. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Трубє трубки на чверть милі, мовте, браття!
Дають вісти до сваточки, мовте, браття!
А сваточок віри не йме, мовте, браття!
Віри не йме, в хату не йде, мовте, браття!
А сваточка чьиші миє горіхові, мовте, браття!
Миє чьиші промовляє, мовте, браття!
Слізеньками їх вмиває, мовте, браття!
Буду вас на жовто мити, мовте, браття!
Буде вами сваток пити, мовте, браття!

3. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой у лісі на поляні,
Горьи ватри не вгашані,
Коло ватрей сто ковалей,

Кують коні бойирскії,
Кують, днують та ночують.
У всіх коні підковані
Лиш у (ім'я князя) не кований,
Має (ім'я княгині) срібний перстень,
Коня підкує та й приночує.

4. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Із-за гори з-за високої,
Ясний місяць сяє,
А з-за другої, з-за золотої,
Молодий конем й играє.
На правій ручці срібний перстенец,
Купує єго, торгує єго,
У вірмена, вірменочка,
Не хоче він єго ні дати, ні продати,
Лиш хоче вірменочці сам дарувати.

А коли прийдуть під ворота хати молодої, тоді співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Трубє трубки цему дому,
Дают вісти д молодої,
А молода віри не йме,
Віри не йме, за стіл не йде,
За стіл не йде, чьиші миє:
Чьиші мої горіхові,
Буду вас нажовто мити,
Буде вами (ім'я молодого) пити.

Молодий лишається за воротами, а весільні гості входять на подвір'я молодої і при тому співають:

А стій, зятю, за вороти,
На зеленій папороти,
А най на тьи дощик іде
Та най на тьи мегіль мете!
А най на тьи сонце гріє
Та най на тьи вітер віє.

Увійшовши на подвір'я, співають бояри:

1. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Летіли соколи попід небеса
Та з тоненька засвистали,
Прийшли бойири на се подвірє,

Голосно засьпівали.
Не так они засьпівают,
Як молоду іздибают.

2. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Метіль мете, дощик іде,
Та на коні воронії, та на сідла ільчатії,
Та на коні воронії і на узда дротянії,
Та на коні воронії, на стремена золотії,
Та на коні воронії, на бойири молодії.

3. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Вийди, свату, з хати,
З добрими гадочками,
З ярими пшеничками,
Свої гості обсипати
І у хату запрашати.
Ми не самі тут зайшли
Ми тут (ім'я) привели.
Ми є гості запрошені (2)
Ой на меду на бочівку,
Та на хорошую дівку.
Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Довідалася сі чом молоденька з-за стола,
Ой взьила чьистку меду, а дві вина,
Відтановила молодого на кони;
Ой узьила чом молодого до хати,
А коника вороного до стайні.
Молодого харчувати,
А коника футрувати.

Під час тих співів на подвір'ї молодої молодий чекає за воротами, а береза бере калач, що привезли бояри з собою, перев'язують його хусткою, в яку на чотирьох кінцях наб'ють грошей, і так несуть калач до княгині, співаючи:

1. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Плавала куна близко Дуная,
Та виплила собі якраз коло края;
Просит молодий, просимо і ми,
Будь на цес колач чом ласкава.
Йик колачі нам здавали,
То їх усі цілювали,

А ми также як знаємо,
То їх также цілюємо.

В інших місцевостях на Гуцульщині співають цю пісню, але дещо відмінно від цієї, що ми навели, тобто ті самі думки висловлюються, але дещо іншими словами.

Як дружби увійшли з калачем у хату, надворі співають три рази таку пісню:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Перші після пішли,
Шовковим плайим ішли
Від пана молодого
До пані молодої,
До пані молодої!

За той час молода вибирає зубами гроші з хустки, хреститься калачем і дивиться до сходу сонця через нього, викручуючись три рази довкола за сонцем. Потім передає свій калач дружбі, а той несе його до князя, передає там матці. А матка перев'язує калач двома кінцями хустки, а два другі кінці дає боярам. Бояри розпинають у воротах хустку так високо, щоб молодий, попереджений маткою, міг попід калачем конем проїхати.

На подвір'ї музика грає в цей час, а весільні гості танцюють.

Князь чекає надворі на коні, доки дружби викуплять у дружок молоду. Дружби ідуть в хату і, наблизившись до дружок, співають:

Чим сі пофалити?
Фустками.
По чому?
По червоному!

Тож торг починається від червоного, а сходяться на 20, 10 кр. Потім дружба і дружка перев'язують тією хусткою руки і виходять на танці у двір, де молодий сидить на коні. Після танцю дружки повертаються до хати, молодий злазить з коня, а дружби відв'язують калач від руки молодого і входять до хати.

Коли дружби вийшли з дружками танцювати, заходить молода за стіл і сідає за деревце. А як дружки, перетанцювавши, повертаються до хати, приспівують до них:

Де ви, дружечки, ходили,
Чого йисте нас лишили?

Ми ходили до церковці,
Побачіти дві головці.
А що ви там у церковці
Побачіли на головці?
Ми бачіли два віночки,
Парубкови на головці та й дівочці
Де ж, дружечки, той віночок,
Що го носив парубочок?
Йик лиш перша зірка зійде,
Парубочок з вінцем прийде.

Дружба і береза, що тепер увійшли до хати з сирним калачем молодого, ідуть до княгині і, приклавши калач до очей її, питають:

— Куди краще видко?

— На всі боки, файні люде, але файніщий місяць, що з надвіря ізходить.

Тепер батько відв'язує сирний калач від руки княгині, а прив'язує їй натомість калач, що від молодого. З калачем молодої виходить батько надвір, де перед порогом прикладає молодому той калач до очей і питає:

— Куди краще видко?

— На всі боки, кращі люде, а найфайніща зірка, що у хаті сьвітит!

По цих словах батько перев'язує калач червоною хусткою і вішає його молодому на плечі.

Під час цієї церемонії з калачем домашні застеляють ліжниками долівку хоромів аж до столу, а бояри надворі співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Сваточку, голубочку, чьис з-за столу вставати,
З-за столу вставати, просити нас до хати,
Просити до хати, до новенького двору,
До новенького двору, до тисового столу.

Родичі молодої виходять надвір і запрошують до хати такими словами:

— Вінчуємо вас щьистєм, здоровєм, іти вам у хату молоду купувати, за столом сі набувати, а відтак гуляти!

Тато молодого каже:

— Дьикую красно за витання, за приймане. Я, хоть надворі, маю усего стілько, що і вас прийму, я не прийшов з гола руч.

— Я знаю, свату, що у тебе усе добро є, — відповідає тато молодої, — та й я не даю доньку з гола руч!

Тато молодої наливає горілки і, звертаючись до свата, каже:

— Пий здоров, свате!

Вони обіймаються, цілуються і п'ють. Потім тато молодої говорить:

— Прошу, ловіт ся у колесо, будемо вас обсипати і за стіл запрашати!

За цим мати молодої обходить три рази князя, обсипаючи його пшеницею і мастячи його уста медом.

Бояри і гості беруться за руки і ведуть молодого до хати, співаючи:

1. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Бойири, голубочки,
Прьичте сі до купочки,
А прьичте сі й а в громаду,
Але майте одну раду.

2. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой як мак процвитає,
Д нему бджола прилітає,
Так бойири в дім ідут,
Бо вони тут требу мают.

3. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой віходи ж д нам, свату,
Та розкьигай свою хату
І новенькії скіни,
Щоб бойири сіли.

А як зайдуть до хати, тоді співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой у Львові на ярмарку,
Ой заїхав (ім'я) у брамку.
Зачьив злото вікьигати,
Хоче панну купувати,
Ми му срібла доложімо,
Вікупити поможімо.
Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Убита ми доріжечка до Львова,
Обсаджена калиночков довкола,
Ішла туди (ім'я) та вснула,
За нев ішов рідний дьидик — не чула.
Рубав би я калиночку — не вмію,
Скорньив (збудив) би я донечку — не сьмію.

Убита ми доріжечка до Львова,
Обсаджена калиночков довкола,
За нев ішла рідна мамка — не чула.
Рубала би я калиночку — не вмію,
Скорньила би я (ім'я) — не сьмію!
Убита доріжечка до Львова,
За нев ішов (ім'я князя) — не чула,
Врубаю я калиночку, бо вмію,
Скорньию (ім'я княгині), бо сьмію.

У хату, де молода сидить за столом, схиливши голову на калач, до столу заходить першою матка, тримаючи калач, дар молодого, оповитий хусткою і каже:

— Добрий вечір!

— Доброго здоров'я!

— Як вам без нас?

— Гаразд, Богу дьикувати, з вами ліпше, — відповідає брат молодої, який сидить біля неї.

За маткою входять дружби й бояри і, привітавшись, кажуть:

— Пропала нам єгничка, ци не бачіли ви де єї, а може хто перейшов, кажіт, дамо переємного.

— Може й бачили, може й переймили! Пізнавайте, — відповідають хатні.

Бояри зачинають шукати, а хатні показують їм іншу дівчину:

— Це ваша ягничка!

— Ба ні, оце, — каже дружба, підводячи схилену голову молодої. — Ти тут спиш і чекаєш, а тобі вже чьис із-за столу віходити, чьис тебе з-за столу віводити. Пан молодий просит тебе на дар!

По цих словах молодий говорить:

— Я прийшов по тебе, ходи зо мнов!

Брат молодої, який сидить біля неї, тримаючи в руках її косу: "Може меш брати, але треба чекати. Ти іще не купив, аби-с собі єї взьив. Заплати, то озмеш, а інакше сестри не дам!

Сестра молодої й собі теж жартує:

— Не дам сестри. Хто мині буде помагати! Тра за неї заплатити, я єї дурно не даю.

Молодий дає братові молодої топірець, сестрі кладе на кіску 1-2 зр. або скільки може і торгується з братом, що зразу жадає викупного 100 зр., а відтак спустить на один зр. Заплату молодий кладе на косу княгині, потім брат пускає косу, забираючи платню. А коли вже того доконано, тоді співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)

Ото поганий братік, чом татар,
Продав сестру за таляр,
Він однак з него нічо не зведе,
Піде в коршму та й проп'є.

По торзі сестра бере з одного боку калач, а брат з другого і питає князя, який стоїть перед ними:

— Купив єс?

— Купив.

— Коли-с купив, диви сі, ци не бракує зуба якого, ци не крива, ци не сліпа.

Дружба говорить:

— Та і я мушу дивити сі, ци вона добра.

Так, жартуючи, дивиться княгині в очі, хоче заглянути і в зуби, а потім каже до молодого:

— Добра, не ушукаєс сі.

Тепер матка подає молодій дар: калач у хустці, а князь сам дає якийсь дарунок. Потім спільно собі вінчують, а бояри співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Йа вгорі, вгорі голубочки гніздят ся,
Ци є там бойирам місце всім?
Коли ж нема, ослони калинові кладіте,
А пишні бойири містіте.

А як бояри засядуть за стіл, співають:

Красно бойири сіли,
Що здрігнули скіни,
А не так они сі здрігнут,
Йик сі пива напют!
Ой нам пива і меду
З-під студеного леду.

Усівшись за стіл, бояри співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой у нашого свата
Черчикова хата,
Черчиком обсипана,
А васильком затикана,
Просят нас їсти, пити
І цес дім веселити!
Ми є гості не голодні,
Ми бойири чести годні.

А коли добре під'їдять, то знову співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Бігав кіт по полицях,
Йа в червоних ногавицях,
Бийте котонька в лабки,
До запічної бабки,
Щоби сі кухарки догадали,
Щоби нам інше клали.
Тут кухарки добирані,
Йа зі Львова присилані,
Красно їсти зготовали,
Закришками примастили
І просє нас їсти, пити,
Аби цес дім веселити.

А звертаючись до ґазди, приспівують йому бояри так:

Куда сваточок ходит,
Туда бервінчик родит,
Йа дрібний зелененький,
А будь, сватку, веселенький.

Гуцульське весілля в наші дні.

Світилка (сьвітивка)

Під час цього церемоніялу маленька дівчинка-світилка світить свічку та стає на лавиці під образами поза молодими. А мати молодої приносить перемітку, молоді встають, нахиляють голови до столу і коли мати укриє їх переміткою, вони сідають знову. При цьому світилка вважає, зі свічкою придивляється, щоб молода, сідаючи, не насіла на пальці, бо то означало б, що вона не хоче мати дітей. А для того, щоб світилка добре це доглянула, то її навчають, щоб вона, коли молода сідає, підкладала під неї свою ногу. А коли вже всядуться, молода стягає з голови перемітку і закидає її собі на шию.

Потім бояри витягають з бесагів напої і інше, що вони привезли з собою. І князь перше п'є до боярів, дякує їм за те, що прийшли з ним, а потім припиває до всіх присутніх зі словами: "На здоровє, на щьистє!" А вже потім заїдають тим, що молодий привіз із собою.

Після того, як під'їдять, іде повниця молодої, під час чого приспівують за кожним разом, коли молода подає повницю:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Білая рибка по воді йиграє,
Йа золоті пірочка має,
У золотенький пугарчик
Усе повнички наповняє.
А озми (ім'я княгині) повничку,
Почьистуй свою сопівничку
А озми (ім'я княгині) повничку,
Почьистуй свого дьидєчка,
Від дьидечка озми не много,
Сороківця або червоного.

Так переспівують до всіх, зміняючи батька на матір, сестричку на тітку і інших кревних, а "сороківця або червоного" на переміточку біленьку, хусточку шовкову, сорочечку новеньку, баранчика гарного. А потім усі ті, що при повниці, жертвують молодій на "пропій".

Дрібні гроші кидають у калач, що стоїть посеред столу, срібні втикають в калач, а сорочки, перемітки, хустки, запаски складають перед молодою. Буває, що молоду так обкладуть шматтям, що її з-поза нього й не видно, особливо це буває в багатших родинах. Худобу (маржину) дають пізніше, тобто як молоді вже розгосподаряться.

Гуцульський шлюб у церкві.

По "пропою" виводять молодих із-за столу. Матка й батько йдуть наперед, за ними бояри, а вкінці молоді. При цьому співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
З-за гіря, місяченьку, з-за гіря,
Віводимо молоденьких з-за стіля,
А чей на нас ясний місяць засьвітить,
А чей же нас Пречиста зустрітить.

Вийшовши з-за столу, молоді стають до танцю. При цьому співають, окрім звичайних пісень, ось які з цієї нагоди (нагодові):

Ой кувала зазулечка, кувала, кувала,
Йик учула кьижку зимку, вона сі сховала,
Йик учула кьижку зимку, мороз студененький,
Она сі ісховала у гай зелененький.
Ой гаю я не рубаю, гаєм сі обтичу,
Маю таке пишне біднє — ні дам, ні позичу,
Душко моя солоденька, лиш би тя любити,
Очи чорні, личко біле, йик у сокольити.

2. Ой соколе, соколичку, високо не літай,
Коли мене, душко, вхопиш, на чужі не кліпай,
Коли мене, душко, любиш, люби мя самую,
Оченята не поводи на то ту другую.

3. Ой упали кьижкі зими та під полонини,
Заплати ми, файна любко, що ми ся любили.
Ци ж я тобі, леґіночку, та й не заплатила?
У кождою неділеньку горівки купила.
Горівочки сми купила, сорочечку дала,
Кучерики розчесала, ще й поцілювала.

4. Ой, коник золотий копитками грає,
Йа срібними підківками мураву вриває,
А й фостиком срібним сліди замітає,
А вушками чуйними у саду наслухає
А й в тім садочку крива ябліночка,
А на ябліночці сива зазулечка.
Та чому ж ти, зазулечко, не куєш, не куєш,
Ци ти собі слабу весну віщуєш, віщуєш?
Ой чому ж ти, молоденька, не плачеш, не плачеш?
Ти вже більше твої коси не бачиш, не бачиш.
Ти вже більше дівочков не будеш, не будеш,
Славні вечірниці забудеш, забудеш.

5. Ой пусти мя, моя мамко, у поле,
Там тратує моє зіле стадо воронє,
Молодому та і мині на радости,
Другим дівкам, подружечкам на жалости.

А той час, коли молоді танцюють, до столу засідають інші, перекусюють і при тому співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой рисніі горішки трьисут сі,
Масні пиріжки несут сі.
Розкьигай, свату, хату,
Та й новенькі сіни,
Розвальий, свату, скіни,
Щоби всі пропійці сіли.
Ой як пропійці сіли,
То ізгрігнули сі скіни.

В цей час, коли молоді танцюють, тато молодої кличе тихенько одного музиканта до комори. Як тільки той наважиться йти, князь звертається до нього із запитом: "Куди йдеш?" А той відповідає: "Надвір: мені душно". У той час старшина бере молодого, обидва тати і мами беруть молоду і ведуть її до комори.

Переступаючи поріг комори, музикант грає на скрипці сумної. "Від чого молода найбільше плаче, їй жьиль, що уплітки лускає, а не знає, яку дружину має!"

Як тільки молодий почує скрипку, він біжить до комори. Скрипка перестає грати. Усі, що в коморі, обступають молодого і питають: "Чого тобі треба?" Він відповідає що-небудь та зразу ж пускається до голови молодої. А вона тоді сильно плаче, що аж падає. А князь відтинає зубами нитку, яка тримала бовтиці в уплітках і зараз же утікає. Хтось із присутніх потягає за нитку, з неї розсипаються всі бовтиці та заплітки, матка зараз же зав'язує молоду у перемітку, поверх якої кладе вінок, в якому княгиня ходить аж до пропою у молодого. Вона тепер уже молодиця.

Скрипка зачинає грати. Молоду виводять з комори. Спереду їде її мама, потім тато, дружба, дружки, мама і тато молодого. Ледве вони зайдуть до хоромів, дружба виривається наперед і береться з молодою до танцю, а інші також беруться в коло і танцюють. Як дружба відтанцює з княгинею, розпускається коло і всі танцюють, хто з ким бажає. А коли вже натанцювалися, бояри починають співати:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Й а збирай сі, виріжай сі,
Гречна панно, озмем тебе,
Я зберу ся, не бою ся;
Є у мене рідний дєдя,
Рідний дєдя не даст мене.
Ізбирай сі, виріжай сі,
Гречна панно, озмем тебе.
Я зберуся ся, не бою ся,
Є у мене рідна ненька,
Рід великий — не даст мене.
Ізбирай сі, виріжай сі,
Гречна панно, озмем тебе.
Я зберу ся, не бою ся,
Є у мене рідний (ім'я князя),
Це мій муж — озме мене.

Поки молоді виберуться в дорогу, вони обходять тричі стіл навколо. Дружби просять у родичів молодії ліжників, лудиня, напоїв і всякого наїдку і запрошують їх на пропій до молодого, а бояри в цей час співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой дьикуймо Богу та сему столу
Та й Божому дару,
Дьидеві та й мамі,
Браттям та сестрам.

Вуйкам та вуйнам
І всім вам родинкам
За ваше угощінє,
За славне виріжінє,
За честь та за славу
Та й за ґречную панну.

2. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой з-за гіря, місяченьку, з-за гіря
Та виводім молоденьку з-за стіля,
З-за стіля через поріжок на двіря,
На нєнєчкове пишне подвіря,
А чей же нас Пречиста зострітит,
А чей же на нас місяць засвітить,
А чей же на нас вітрик повіє,
А чей же нас сонечко загріє.

Проводини

Батько молодої бере її деревце, а матка деревце молодого, що бояри принесли на пропій, і розцілувавшись та повіншувавши, збираються вийти з хати. При цьому співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой староста старостенький,
Йик голубок сивесенький,
Треба єму шестак дати,
Щоби нас вивів із хати.

А коли молода переступає поріг, тоді співають:

1. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Скочила (ім'я молодої) з порога,
Бувай же, ненько, здорова,
Лишью моє зілє у тебе.
Хто має поливати без мене?
Ой буду я (ім'я) поливати,
Дрібними слізочками зрошати.

2. Лежьили берви, бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Треба, нєньку, гадати,
Чим донечку вінувати,
Ой треба ми, нєньку, дати,
Пару волів упрігати,

Сто червоних готових,
Сім подушок імхових.

Родичі княгині передають боярам постіль, ліжники, перемітки, лудинє і інше. При цьому співають глузливо:

Ой у мене така дівка, чьис ї віддавати,
Прийґіт, прийґіт, старостоньки, до моєї хати;
Ой у мене у садочку сивеньке голубє,
Подивіт сі, старостоньки, що діти сі любє.
Ой діти сі полюбили, й стали у волі,
Мінив дьидик дві коровці, голубенькі воли.
Минуло сі весілєчко, йдуть діти по віно,
Стоїт тато на порозі з кленим полінком.
Вийшов ґьидик на подвірє, став собі казати:
Іде донька та по віно, нема що їй дати.
Пішов дьидик назад в хату, нені став казати,
Прийшла (ім'я) по віно, нема що їй дати.
Вийшла донька у правачку, ще не встигла сісти,
Дали її бараболь нелуплених їсти.
Она то ті бараболькі та й перебирає,
На полицу за книшами скоса позирає.
"Ой, мамочко, голубочко, то так не до речи!"
А мамочка витягає котика с-під печи.
"Чи до речи, не до речи, нічого до того,
Даю тобі усе віно, котика сліпого!"
Пішок котик царинками, а они йдут лугом,
А свекруха си гадала, що вони ідуть з плугом.
Іде котик царинками, они берегами,
А свекруха си гадала, що ідут з волами.
Іде котик лугом, лугом, а вони царинками,
А свекруха си гадала, що йдут з коровами.
Йик вона си погадала, що женут коровку,
То побігла до потока, обмити коновку,
Ой обмила і дійницу, пішла в опліт сіна,
А йик вздріла, що се котик, та там і присіла.
Ой присіла до оплоту, ревне заплакала:
"Таке тобі, невесточко, ненька віно дала!"
Ой йик вздріла, що се котик, вона заголосила:
"Таке-с собі, невесточко, віно заслужила."

А коли вже заберуть віно і вийдуть на подвір'я, тоді співають:

1. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Та не плач-ко ти, мій ненку,
Не плач же за мною,

Не усе я забираю,
Мій неньку з собою:
Я лишьию круглесенькі
Слідочки по двору,
Ще й лишьию дрібнесенькі
Слізоньки по столу.

2. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Що я тобі, ненечку, провинила,
Що ти мене молоденьку, покидайиш,
Проти нічки невидної виріжайиш?
Дай же мені соловія сивого,
Най заступит тебе, ненька, любого.
Сивий соловієц буде ми співати,
Буде мене, молоденьку, бужети, бужети.
Бо свекруха, то нерідня не збудит, не збудит,
Лиш піде до сусідів посудит, посудит.

3. Ци ти, зятеньку, в мене не бував,
Що то мою хатоньку зрабував?
Взьив єс постіль, взьив єс скринку
Та й наймилішу дитинку.

4. З-за гіря, місяченьку, з-за гіря,
Ой виведи молоденьку з-за стіля,
Виведи молоденьку з-за стіля,
Посиляли кониченька до кілля.
Її мамка лиш трошки заснула,
А молода з козаками пильненько махнули.
Ой устала її мамка, лиш сі подивила,
Та луснула у долони та й заголосила:
Ой нате вам, сусідочки, коні воронії,
Та підете здогоніте козаків, вірнії.
Здогонили козаченьків на тисовім мості,
Куди ти йдеш, молоденька, ци до мами в гості?
Я на таке, мої любі, сюди не махала,
Аби я ся до мамки назад завертала.
Ой нате ж вам, голубчику, оцес мій віночок,
Покладіте в моїй мамки на вищний клиночок:
А як мамка рано встане, на клиночок гляне,
Слізоньками ся умиє мене ізпомяне.
Піди, мамко, до комори, підмітай полиці,
Куда мої стоювали злочені косиці.
Піди, мамко, до комори, помітай клиночки,
Куда мої звишували файні упліточки!
Ой не плач-ко, моя мамко, не плач-ко за мною,

Та не я забрала, не все із собою.
Ой не усе я забрала, не усе узьила,
Круглі слідки, дрібні слізки всі сме ти лишила.

5. Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє! (2)
Ой до бору доріжечка, до бору,
Ой просит ся молоденька додому, додому:
Пусти мене, мій миленький, відки-с мене узьив,
Заків ище мій віночок не зівєв, не зівєв,
Бо як лише мій віночок зівйине, зівйине,
Уже мене мій дьидечко не прийме, не прийме.

З такими й подібними піснями та в супроводі скрипки, при пострілах з пістолів ціла дружина доїздить до хати молодого, куди, звичайно, їх випередили родичі й рідня, які були на пропою у молодої. А наближаючись до хати молодого, співають:

Та розтьигни, свату, хату,
Розтьигни і сіни,
Бо нас тепер уже більше,
Абих усі сіли.
Ой, розтвори, свату, хату,
Розтвори і ліску,
Уведемо ти як сонце
Молоду невістку.

2. Ой отвори, ненько, ліску,
Ведемо тобі невістку,
Коровоньки ти не здоїт,
Бо сі дуже фоста боїт.

3. Рискі, бойири, рискі,
Прийшли ми з користів,
Вийди, мамко, обсипати,
Вийди, неньку, запрошати.
Отворіте нам сей двір,
Ведемо невістку на вибір.
Отворьий, мати, віконце,
Привели ти невістку як сонце.

Свекор виходить назустріч з пляшкою напою, він частує всіх, а свекруха обсипає молодих та гостей пшеницею. Потім дружба зсаджує княгиню з коня, вона перев'язує свекруху переміткою, а свекрові передає калач, примовляючи: "Прошу тата на дар!" Родину молодого невістка обдаровує хустинами тощо. Свекор ламає на кусники калач, умочає його в мед і передає кожному на закуску, а при цьому вінчує так: "Шоби-сте

були такі чесні та величні у Бога, йик цес калач, а життє щоби вам таке солодке, йик цес мід!"

Після цієї процедури всі беруться за руки, обходять тричі подвір'я або молодих і їх родичів — це називається проводинами. І так, тримаючись за руки, ідуть до хати, де на столі стоїть лише хліб, а на ньому деревце. Молоді засідають з боярами і дружбами за стіл, і один з них просить хатніх, щоб дали їм щось їсти й пити. Хатні на те кажуть: "Нема, було собі принести, привели-сте собі голодну, то й годуйте єї!" На це підводиться старший дружба й говорить: "Не журіт ся, ми не привели її голу, ми маємо що їсти й пити!" Потім витягають з бесаг та дзьобеньок всяку страву й напої, що набрали в родичів молодої.

Побачивши це, свекор кладе хліб на стіл, а дружба перекраює його на чотири куски, з яких кладе по одному перед молодим і молодою, один перед собою, а четвертий перед другим дружбою. Побачивши це, бояри співають:

Увійшла молода у нові двори
Та й сплеснула у долони,
Бо чогось то свекор такий гнівний,
Ходит по хаті чом німий!
Я за ним піду, дар єму ношу,
Чей же єго перепрошу.

По тій пісні невістка виймає з-за пазухи чорну шовкову хустку і перев'язує нею свекра. Діставши дарунок, свекор накладає на стіл всякої страви і напоїв, а потім уже іде пропій, як у молодої. Тільки з тією різницею, що тут не співають повище наведеної пісні, як це було в молодої. А молодий, подаючи келишок, припиває "на здорове, на щьистє!" З цим побажанням він припиває до кожного з гостей по черзі. А гості, беручи келишок від молодого, приповідають: "Я припиваю до тебе банку, дві вівці, теле, сірак, киптар і т. д."

По пропої закушують, п'ють і бавляться до самого ранку. Співають, що кому подобається. А між іншим, дражнять молоду такими піснями:

1. Як я була у батенька,
Булам собі чубатенька,
А як пішла до свекрухи,
З'їли чубок тоді мухи.
Як я була у матінки,
Звинів голос, звинів.
Якс я пішла від матінки,
Ба де ж він сі подів?

2. Ой кувала зазулечка
На вишні, на латі,
Як я буду пробувати
В свекрушиній хаті?
Свекор лихий, свекор лихий,
Свекруха ще гірша,
Бідна ж, моя головочко,
Моя мамка ліпша.

Заводини у комору

Перед дниною дружба заводить молодих до комори, стелить ліжник на поміст, роззуває молодого й молоду, бере собі гроші, які знайде в чоботях, іде назад до хати і говорить з іронією, що є тепер за що пити. "Пий та диви сі, аби они уночі не били сі!" Відповідають ґазди.

Дружба бере пиття, калач та з тим повертається до комори, де втрьох трохи вип'ють, закусять. А потім дружба лишає молодих у коморі, замкнувши її. Скрипка перестає грати, що є знаком, щоб гості розходилися, лишається тільки матка. Як тільки молодий пробудиться, він іде до хати і там ховається.

Гуцульські троїсті музики в Ясині (1928 р.).

А коли молода прокинеться, вона бачить, що сама лишилася. Вона йде теж до хати і шукає за молодим. Тут матка бере її, веде назад до комори, розплітає їй косу, розчісує і заплітає у дві коси, складає їх у переміт — одна поза другу. А коли в той час зайде мати до комори, матка завиває молоду у червону хустку, а мати приповідає до доньки: "Абих тогди вздріла на тобі вінок на голові, як вздрю свою потилицю, абих тогди на весіллю гуляла, коли мині на спині поросте волосся!"

По тім вінчуванні молодиця входить до хати поратися. Насамперед вона бере віник і зачинає замітати хату, а молодий заходить потихеньку й розкидає сміття, яке вона намела. Розкидати сміття молодому допомагають і інші, що присутні в хаті. Так молодиця не раз замітає й цілу годину аж поки матка не скаже: "Годі вже, люди йдуть, а хата не прибрана!"

Пирожини

Другого дня по проводинах невістка робить у хаті свекрухи пироги, зваривши їх, посилає до своєї мами. Дружби убирають дзьобні навхрест поверх киптарів, несуть у мисці пироги та співають, за скрипкою ідучи:

1. Ой рісні бай горішки трісут сі,
   Ой маснії пирожечки несут сі,
   Ой шо вам до того, вороги,
   Не для усіх несут ся пироги.
2. Ой летіло потіточко, чі,чі, чі,
   Ой несут сі матіночці колачі,
   Ой ци пшенишні, ци яшні,
   Они будут матіночці все смашні.

Прийшовши до хати батьків молодої, вітаються з ними, засідають за стіл, кладуть пироги, що принесли їх із собою, ґаздиня докладає до них своїх, після чого їдять. Пироги робляться, як правило, з бриндзьою, а в пісні дні із сливками, з маком або рибою.

Дотепні дружби зроблять зо два пироги в себе дома, начинять їх мукою, клоччям, піском або глиною і змішають їх з іншими. При цьому стараються, щоб конче хтось з родини молодої такий пиріг розкусив, а як таке станеться, сміються, кепкують з молодої ґаздині, що не вміє робити пирогів.

Напившись та наївшись, дружби збираються до дому молодого. Мати молодої передає через них для доньки пирогів у новій мисці, яку перев'язує шовковою хусткою.

Повертаючись до дому молодого, дружби співають:

Лежьили берви бервінковії, (2)
Крутоє деревце, витоє, (2)

Трісут сі горішки, трісут сі,
Від матінки пироги несут сі,
Ой ци пшенишні, ци яшні,
Они будуть (ім'я) все смашні.

У невістки знову засідають за стіл і бавляться до вечора.

Пропій весівний

Через день або два по пирожинах молодий ґазда їде з дружбами до своїх кликати на пропій весівний. Прийшовши до своїх батьків, молодий співає зі своїми дружбами:

А вже добра годиночка настала,
Що (ім'я невістки) по свій родок післала,
А післала штири коні, п'ятий віз,
А шестого візиночка, аби віз,
Дала єму три червоні на страву,
Аби дьидик і мамка прийшли на славу.

Дружки з світилкою ходять по хатах родини невістки і просять так: "Просив тато, просила мама, просит молодиця, просимо й ми, шобисте були ласкаві сегодне на пропій весівний, а завтра на сьмієни." А як посходяться, то перед хатою молодиці співають:

1. Ой попід гай молоденький
Упав сніжок білесенький,
Там молода походила
Та й слідочки полишила!

Весілля Марії та Івана Тонюків — Жаб'є 1921 р.

2. А ми йдемо за слідками
З горівкою, з колачами,
Дес тут слідок загубили
Та й до свата заблудили.

3. День добрий, сватове, ми до вас,
Дес убігла наша кізочка межи вас,
Наша кізочка із значком
Убігла до вас за цапком!

4. Ой учора із вечора
В нас кізочка уфачена,
А ми за нев слідом, слідом
З колачами та із хлібом.
Дес тут слідок загубили
Та й до свата заблудили.

А як молодий ґазда повертається з дружбами із запросин, молодиця, матка і ще якась жінка сідають поруч себе на лавиці (молода посередині) і накривають себе скатертиною або великою хусткою. По боках стоїть дві жінки, які тримають миску над головами. Як тільки молодий зайде до хати, співають:

А хто хоче пива пити,
Той най собі купит
А хто хоче жінку мати,
Най собі викупит.

На це молодий з дружбами відповідають співом:

Йик я схочу пива мати,
То я собі куплю,
Йик я схочу жінку мати,
Я єї викуплю.

Молодий кидає у миску гроші, відкриває хустку, цілує свою жінку і бере її до танцю. По танці молодиця вибирає з крисані свого чоловіка паву, косиці і інші окраси. І від того часу одруженому не вільно носити ніяких окрас на крисані. При танці челядь співає:

1. Ой світе ж, мій світе,
Йик маковий цвіте!
Тонкоє завитьичко,
Вічнеє укритьичко.
Кобис знала (ім'я).
Йик не добре жінков,
Тобис була походила
Хоть десять рік дівков!
Кобис знала (ім'я),

Йик не добре з мужем,
Тобис була дівочила,
Процвитала ружев.

2. Не плач, любко (ім'я) по косі, по косі (2)
Краща твоя головочка в рантусі, в рантусі. (2)

При таких співах бавляться: танцюють, гуторять досхочу.

Примітка: В деяких місцевостях пропою весівного не було.

Сьмієни

Другого дня десь в обідню пору сходяться запрошені гості на сьмієни до хати молодих. Тут вони знову бавляться: співають, танцюють, п'ють і їдять. Тут вони приспівують все насмішливі пісні для молодих, як наприклад:

1. Зарізала когутика,
Зарізала ґаню,
Ой уже по весіллю,
Та й по відриґанню.
Нині єще гоя, гоя,
Та й завтра ще гоя!
А позавтру до роботи,
Головонько моя!

2. Ой чому ти, молодице,
Не плачеш, не плачеш?
Та ж ти твому молодому
Роботи не встарчиш!
Ой я собі молоденька
Плакати не буду,
Бо я свого дівовання
Такой не забуду.
Ой заплачеш, молодице,
Меш ще бідувати,
Йик прийде ся тобі до рік
Близнят годувати!

В часі сьмієн молоді здіймають з рук сирні калачі. Молодий ґазда дає свій калач дружбі, а молода ґаздиня дружці, а як ні, то вішають їх молодим ґаздам під образи. Рівночасно з цим дружба здіймає з себе перев'язання, в якому ходив, дарує його дружці або будь-якій дівці. Того самого дня здіймають зі столу деревце і кладуть його під сволок, а коли є при ґражді сад, вішають у саду на грушу або яблуню.

Міни

Наступної неділі молоді йдуть до церкви до виводу, а в понеділок молоді ґазди разом з батьками беруть із собою напої й харчі та йдуть до батька молодиці. Увійшовши до хати, вітаються, сідають за стіл, а батько молодого й каже при цьому:

Коби ви знали, чого ми до вас прийшли!
Ми прийшли раз вас знати,
Другий раз за віно питати,
Шо єсте мінили (обіцяли),
То такой би дати.

По цих словах батько молодої передає те, що обіцяв, а разом з цим хліб і сіль, вінчуючи щиро. Потім по гостині вони забирають віно і йдуть додому.

Примітка: В деяких місцевостях міни називаються поправами.

Колачини

Загалом гуцульське весілля кінчається через місяць або й пізніше по мінах. Молодий їде до міста, накуповує калачів, напоїв. А повернувшись додому, йде до матки, а його жінка до батька (весільного) та запрошують і інших гостей на нове ґаздівство. Знову починається забава: музика грає, танцюють, співають, стріляють. Молода газдиня дає батькові, а ґазда матці по кілька калачів за те, що були на весіллі за маму й тата. Батьки ж дають молодим в дарунок перемітки, полотно, повісмо, вівцю, корову, що хто може. У той день приганяють пропійці маржину, яку обіцяли при пропої.

Як бачимо з вищеописаного, гуцульське весілля відбувається кілька днів і, звичайно, коштує великих видатків. Таке весілля не кожний спроможний відбути, а тому в деяких весілля кінчається в один день. Але в таких випадках ще відбувається весілля окремо в молодої і в молодого, а вечором бояри зводять молодих докупи й на тому кінчається весілля.

Володимир Шухевич

Переклад з польської мови
Катерини Домашевської

Пояснення гуцульських слів:

Любисток — зілля.
Прецінь — але ж, безумовно.
Дівка — староукраїнське слово, яке означає — дівчина.
Ґазда — господар.

Чо — чого, за чим.
Дьикувати — дякувати.
Віговорити — виговоритися, висловитися.
Могорич — запивати на згоду, на здоров'я.
Заплуга — зв'язок, зобов'язання, відповідальність, обов'язок.
Сплутав — збаламутив, пошкодив, змилив.
Листє — тут: листи.
Дєдик — дєдя-татко.
Мамка — матуся.
Конче — конечно, необхідно.
Зволяти — визволяти, викупляти.
Бербениця — дерев'яна бочка.
Вменчити — зменшити, помилувати, відпустити, простити (мова про вину).
Сьвіточка — мала дівчинка, яка брала участь у весільних обрядах.
Гадочки — думки.
Єдна — одна, єдина.
Сороківці — монети.
Червоний — тут мова про гроші-червінці.
Колотічки — прикраси з дерева на весіллі.
Затічки, заплітки, оплітки — прикраси на голову у дівчини,
Сужена — призначена, суджена.
Смуш — шкірка ягняти.
Байори — вовняні кутаси для прикраси байбарок (петиків) - безрукавників.
Хрещьитий — розгалужений, лабатий, крячастий, покручений. зроблені з різнокольорової вовни.
Величні — багаті, поважні люди.
Вальити — волочитися, валятися попід плотом.
Дробєта — тут мова про вівці.
Поминники — вичислені речі, дарунки.
Кутати — опікуватися, піклуватися кимсь.
Зазирати — заглядати (тут: в очі).
Рьидочок — підряд, поряд.
Урьижено — виряджено, влаштовано, приготовано.
Хороми — сіни у гуцульській хаті.
Колоколи — дзвінки, які завішувано коровам, вівцям на шию.
Керниця — криниця.
Насипати — тут означає: налляти (мова про речовину).
Рантух — довге біле полотно, яке закидали молодій через шию.
Спорьижьиє — приготовляє, виряжає когось.
Гарапник — нагайка, батіг.
Батечко — пестлива форма від "батько" (тут: татко).

Кьижка — тяжка, сувора.
Трепітка — прикраси з кораликів при чоловічих капелюхах (крисанях).
Шьипочка — шапочка.
Чівка, чівочка — частина весільного вінка над чолом молодої.
Мла — мряка, туман.
Мід — мед.
Ослона — ослін-лавиця.
Черчик — рід зілля.
Мовте, браття! — говоріть, побратими!
Йме — дати віри, повірити.
Футрувати — кормити коні.
Пофалити — похвалити, показатися, зарепрезентуватися.
Ґиисте — ви є.
Переемне — винагорода.
Зустрітись — зустріне, вийде напроти.
Обтичи — обкластися чимсь, обкутатися.
Пропійці — ті, що беруть участь у пропою — частунку горілкою.
Уплітки — прикраси у волоссі дівчни-гуцулки.
Бовтиці — жовті на колір ґудзики, які уплітали у волосся дівчини.
Кречна — чемна, добре вихована, добра.
Лудиння — вбрання.
Прийґіт — прийдіть, приходьте.
Кленим полінок — кленове поліно (кусень дерева).
Правачка — кімната направо від сіней (у гуцульській хаті).
Коновка — відро.
Клиночок — гачок.
Косиці — квіти.
Ліска — корч ліщини.
Рискі — бадьорі, рухливі.
Голота — голодранці, біднота, бідолахи.
Киптар — безрукавник, пошитий з овечої шкіри.
Лата — довгий патик.
Дзьобні, дзьобоньки — гуцульські торби, ткані з вовни.
Яшні — пишні, багаті.
Додок — віно.
Уфачено — зловлено когось.
Павув — окраса на крисані (капелюха) молодого.
Сволок — квадратові дебелі балки, які підтримують стелю.
Повісма — волокна із конопель чи льону.

ГУЦУЛЬСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ В БУКОВИНСЬКИХ КАРПАТАХ

з початку 20-го століття
(Околиці: Вижниця — Сторонець Путилів)

Сватання і заручини

Коли батьки парубка підшукають для нього відповідну пару (а весілля майже завжди залежить від батьків, бо вони дають віно, основу нового господарства), або коли парубок сам підшукає собі дівчину, то сходиться родина на нараду, вибирають з-поміж себе двох старостів і ці йдуть до батьків дівчини. Коли старости виложать справу сватання батькам дівчини, то відповідь може бути: що дівчина "ще замолода до подружжя", а це означає відмову, або що вони обдумають справу і дадуть їм відповідь. Це знак, що батьки дівчини ставляться прихильно до цієї справи. Коли батьки дівчини повідомили про згоду на подружжя, тоді старости разом з парубком ідуть ще раз до батьків дівчини і там обговорюють справу "віна".

Старости виявляють віно жениха й питають батьків дівчини про її віно. Не раз такі торги за віно тривають дуже довго, бо старости намагаються "натягнути" батьків дівчини якнайбільше. Залагодивши і цю справу, кличуть дівчину, щоб вона сказала, чи погоджується вийти заміж за тут присутнього парубка. Якщо вона погоджується, то перев'язує старостів рушниками і від цього часу вони вважаються "зарученими". Після цього дівчина разом із своїми батьками йдуть до родичів парубка на ОБЗОРИНИ, щоб батьки дівчини остаточно вирішили, чи варто віддавати дівчину за цього парубка, щоб свою дитину "не втопити і не зав'язати їй світу". При цій нагоді також батьки парубка намагаються довідатися, як дівчина заховується в господарстві. Якщо обзорини випадуть добре, то батьки заручених тут же "запивають СЛОВО". На слові, крім віна, обговорюють ще багато інших справ, як, наприклад, кому з

родини молодого молода має давати дари під час весільних обрядів, хто має платити шлюб і т. і.

Незабаром батьки разом з дітьми "несуть до пан-отця на заповіди". Як "честь" для пан-отця, батьки молодого несуть пару калачів і "гуску" (топку) соли, а мама дівчини курку. Заким пан-отець "запише їх на заповіди", то питає їх молитви, бо коли вони не знають молитов, то хто тоді навчить молитов їхніх дітей? Якщо діти знають молитви, тоді батьки платять певну таксу і пан-отець виголошує в трьох наступних неділях заповіди і закликає, щоб кожний, хто знає про яку-небудь перешкоду для цього шлюбу, зголосив це в парафіяльній канцелярії. Якщо ніхто таких перешкод не зголошує, тоді установляється час весілля. Коли парубок або дівчина, або й обоє, молитов не знають, тоді пан-отець посилає їх до дяка, щоб той навчив їх молитви (розуміється за певною заплатою), і аж по повному іспиті з молитов починається оголошення заповідей.

Приготування до весілля

За час оголошення заповідей обидві родини вибирають собі потрібних помічників для переведення весільних обрядів. Парубок вибирає собі матку, а дівчина батька весільних. Батько й матка весільні мусять добре знати весільні обряди й звичаї, бо вони є відповідальні за добре переведення весілля. Дальше, парубок вибирає собі дружбу, одного із своїх найкращих товаришів, а дівчина вибирає собі з-поміж своїх товаришок дві дружки. Також вибирають ще одного молодого хлопця, що його звуть "ходаш".[1]) Ходаш виконує всі справи, коли треба ходити, як от: нести дари до молодого чи молодої, нести барвінок[2]) до молодого, деревце до молодої і т. п. А теж вибирають одну молоду дівчину "світивку"; вона під час певних весільних обрядів стоїть позаду молодих із засвіченими свічками. Призначають також молодих чоловіків на боярів та жінок, що на весіллі приспівують — це свашки. Підшукують ще по три жінки, щоб шили чи плели вінок. Ці жінки мусять бути чесними господинями, жити з першим чоловіком, не бути вагітною і, самозрозуміло, вміти шити чи плести вінок.

Напередодні весілля як дружки, так і дружба мають дуже важливі завдання. Дружки мають назбирати досить гарного зеленого барвінку на обидва вінки для молодого і молодої. Половину назбираного барвінку лишають для молодої, а другу половину посилають ходашем до дому молодого. В деяких селах разом з дружками ходить збирати барвінок і сама молода. Дружба мусить підшукати й принести весільні деревця[3]) для обох молодих. А підшукати такі деревця дуже тяжко, бо ве-

сільне деревце мусить бути вершок молодої ялички з чотирма рядками по чотири крачки.[4]) Тим часом, в більшості, один із чотирьох рядків має тільки три, або аж п'ять крачків, тож на деревце не годиться. Придбавши такі два деревця, дружба посилає одне ходашем до дому молодої, а друге залишає для молодого. Коли молода походить з іншого села, то деревце для неї підшукує брат молодої, або інший родич.

У горах відбуваються весілля звичайно в середу, четвер і п'ятницю і то переважно під час зимових м'ясниць.[5]) Дуже рідко відбуваються тут весілля в суботу, неділю і понеділок, а це з тієї причини, що часом під час весілля потрібно рубати дров, різати кури, або навіть вепра чи барана (якщо прийшло більше гостей, як сподівалися), а в неділю такі роботи — це великий гріх. Причиною, що гуцульські весілля відбуваються переважно зимою, буває те, що іншим часом гуцули зайняті роботою при сплавах дерева (дарабах), в бутинах та сінокосами.

Гуцульське весілля у буковинських Карпатах триває, як уже сказано, звичайно три дні.

Перший день: шиття чи плетення вінків, запрошення родини й сусідів на весілля, а вечором забава для молоді з музикою і танцями. Цей день зветься загально "Заводини".

Другий день: шлюб і повниця в молодої.
Третій день: пропій у молодого і приношення молодій "обіду".

Перший день весілля

Першого дня весілля, тобто в середу, запрошені жінки збираються дуже рано в домах молодої і молодого, щоб шити чи плести вінок. Одна жінка шиє чи плете вінок, а дві інші тільки добирають листки барвінку і подають тій, що шиє чи плете вінок. Наперед жінки закликають батьків молодого чи молодої і ці зачинають шити чи плести вінок своїй дитині. Всі присутні співають обрядові весільні пісні. Під той час приходять також музиканти і приграваютъ до пісень.

Основу для вінка молодому шиють звичайно із солом'яного плетення, з якого на долах селяни шиють "солом'яні капелюхи", а опісля обшивають його листочками барвінку в той спосіб, що по середині вінка постає знак хреста. Такий вінок буває близько 10 центиметрів (3 і 1/2 інчі) широкий в промірі і близько 2 цм. високий. Так ушитий вінок мастять медом і позолочують позліткою та пришивають до шапки з правого боку. Подібний вінок шиють також для дружби, але багато менший і замість знаку хреста ставлять насередині вшиту з барвінку квітку і також пришивають до шапки дружби.

Для молодої плетуть більший вінок, залежно від її зачіски, вкладаючи барвінок так, щоб листочки добре прилягали одні до одних, а хвостики зі споду вінка обмотують червоною або зеленою волічкою і переплітають їх биндами й ними опісля прив'язують вінок до зачіски.

У вінок зашивають кілька зубків часнику, щоб "молодих не чіплялоси нічого злого" і кілька монет, щоб "молоді були завжди при грошах".

Для дружок шиють великі квітки з барвінку, а на середину квітки ставлять китицю з червоної волічки.

Крім цього приготовляють для молодих "прозірники",[6]) тобто малий калач, переплетений навхрест червоною волічкою з малою квіткою з барвінку посередині. Цей прозірник чіплять молодому на хусточці на груди з правого боку, а молода носить його також на хусточці на правій руці. Увечері, коли молоді забавляються, або йдуть відпочивати, то вішають прозірник під образами.

Під час шиття вінків свашки співають таких співанок:

Лежьили берви барвінкові на столі
Та й на зелений віночок молодій.
Благослови, світий Боже, із небес,
Та й, дедику і мамочко, плести вінок цес.
Ой, дедику та й мамочко, приступіт,
Та й віночок своїй доні зачніт.
Та сідай-но, молоденька, на столец,
Та й запроси в свої мамки гребенец.
Та й запроси в свої мамки гребенец,
Най розчеше твою дівку під вінец.
Чеши, чеши, моя мамко, поволи,
Бо вже не будеш чьисати ніколи.

Прийди, прийди, Божа Мати,
Цес віночок зачінати.
Ой віночок барвінковий
Та й для панни молодої.
Ой, дай, мамко, нову голку
Та й тоненьку нитку шовку
Та й ниточку ба й шовчечку,
Штири зубці ба й чесничку
Та й шьи штири сороківці
Під віночок твоїй дівці.

Чеши мамко, ба й поволи
Не будеш вже чьисати ніколи.
Та білими рученьками

Та з дрібними слізоньками.
Та з дрібними слізоньками,
Та з добрими гадочками.
Даю, доню, все, що маю,
Долі, доню не вгадаю.
Ой чому ж ти, молоденька, не тужиш,
Шо від тепер дівочкою не будеш?
Та й на славні вечерниці не підеш,
Бо чоловік спитаєси: куда йдеш?
З парубками на розмову не станеш,
Бо від мужа доганоньку дістанеш.
І так пишно, єк дівочка, не вберешси,
З ким бис рада постоєти, не зійдешси.
З ким бис рада простоєти та й поговорити,
Того будеш подалеку обходити.

Ой у саду, у садочку, у кінци,
Там сиділа молоденька — барвін тче.
Там сиділа молоденька — барвін тче,
Вийшов її рідний дєдик та й кличе:
Ходи, ходи, моя доню, до хати,
Вже чьис тобі під віночок сідати.
Ідіт, ідіт, рідний дєдю, я піду,
Благословіт мій віночок, я сьиду.
Ой у саду, у садочку у кінци,
Там сиділа молоденька, — барвін тче.
Там сиділа молоденька, — барвін тче,
Вийшла її рідна мамка та й кличе:
Ходи, ходи, моя доню, до хати,
Вже чьис тобі під віночок сідати.
Ідіт, ідіт, моя мамко, я піду,
Благословіт мій віночок, я сьиду.

Ой вінку, мій вінку,
Із зеленого барвінку,
Кілько сми ті шьинувала,
Нікуди ті не вбирала.
А тепер я тебе рушу,
Бо носити тебе мушу.
У неділю цілу днинку,
В понедівнок лиш годинку,
А у вівторок вже на клинку,
А в середу вже в перинку (подушку).

Коли плетуть вінок сироті:

Мамка в гробі лежит,
Навхрест руки держит,

Дрібні сльози росит
Та й в Господа Бога просит:
Пусти мене, Боже, долів,
Най я піду домів,
Дитя своє спорідити
Та й на посаг посадити.

А Бог ніби відповідає:

Гой там люди не татари,
Дитя твоє спорідили.
Дитя твоє спорідили,
Та й на посаг посадили.

Коли віночок уже готовий, тоді жінки, що шили чи плели вінок, кладуть шапку молодого з вінком (у молодої самий вінок) на калачі, що стоять на середині столу, а коло вікна кладуть таріль, накритий ширинькою. Батьки молодого чи молодої "скуповують" вінок, вкидаючи деяку суму грошей в таріль для жінок, що шили чи плели вінок. Тоді серед хати перед столом кладуть столець, на столець подушку, а на подушку сідає молодий чи молода і схиляє голову на стіл. Батьки беруть калачі з вінком і благословляють свою дитину, дотикаючись тричі[7]) калачами з вінком її голови і промовляючи: "Благословимо і покриваємо тебе, твоє парубоцтво (дівоцтво) і твою молодість цим вінком із зеленого барвінку і цим Божим даром — калачами та й вінчуємо тобі щьистя і здоров'я від Господа Бога."

Під час скуповування вінка свашки співають:

Ой, дєдику та й мамочко,
Вже готовий ваш віночок.
Ми скоренько єго шили
Та й до Бога ся молили:
Аби долю подав добру
Вашій доні й всему роду.
То ж викупіт оцес вінчик
Ба й за золотий червінчик.
Ми не жідаємо много,
Лиш одного золотого.
Ой били тури[8]) турові,
Уже наші віночки готові.
Де си поділи, де си заділи,
Молодої (молодого) дєдик?
Де си заділи, де си поділи
Молодої (молодого) мамка?
Шо не підійдут, що не підступлют
До тисового столу?

Шо не приступют, шо не викупют
Віночок від жіночок?

Коли батьки вже "скупили" вінок, поблагословили ним свою дитину і поклали їй на голову, свашки співають:

Не папороть тото паде,
Дєдик з мамков вінок кладе,
А сусідки поправєют
Та й у село віріжьиют.
Іди, синку, не бариси,
Дєдикови поклониси.
Дєдикови та й мамочці
Та й всі свої родиночці.
Не папороть тото паде,
Дєдик з мамков вінок кладе.
Носи, синку, та й здоров,
А за нас ба й проси Бога.
Ой червона калиночка — багрів цвіт,
Засіяла молоденька на ввес світ.
Єк червона калиночка кранками,[9])
Засіяла молоденька з дружками.

По короткій перекусці молоді вибираються "в село кликати на вісілє", а свашки лишаються, щоб нашити досить квіток для боярів та вбрати деревце. Коли молоді збираються йти в село запрошувати гостей на весілля, свашки співають:

В молодого:

Ой червона калиночка гілє гне,
А молодий Василечко поклін б'є,
Перед дєдиком і мамков злегенька,
Шо вни єго вікохали з-маленька.
Шо вни єго з малечку годували,
Від вогню та й від води встерігали.
Від вогню та й води встерігали,
Та й барвінковий віночок придбали.
Закувала зазулечка над ставом,
Виріжьиє мамка сина у село.
Будеш, синку, ба й по селі ходити
Родиночку на весілє просити.

В молодої:

Ой ступила молоденька з порога
Та бувай-ко, моя мамко, здорова.
Та не плач-ко, моя мамко, за мною,
Бо не все я забираю з собою
Бо не йду я, рідна мамко, косити,

А йду гостей на весілє просити.
Ой червона калиночка — багрів цвіт,
Мене мамка виріжьиє — я йду в світ.
Та буду я гет по селу ходити
Родиночку на весілє просити:
Прийди, прийди, родиночко, до мене,
Не меш мати соромочку за мене.
Ой червона калиночка гілє гне,
А наша молоденька в село йде.
Та буде вна по селу ходити
Та й до себе всю родину просити.
Мамка доню спорідьиє
Та й у село віріджьиє:
З солев-хлібом, калачами,
З молодими дружечками.
Іди, доню, до родочку
Та й по близких сусідочках,
Шоб вони тебе прощьили
Та й на слюб благословили.
Іди, доню, до родочку,
Та й по близьких сусідочках,
На вінчьинє запросити,
На весілє приходити.

Коли молода з дружками вже виходять з подвір'я і йде "кликати на весілє", свашки на подвір'ї співають:

Журилиси воріженьки,
Журилиси люди,
Шо на моїй головочці
Віночка не буде.
Прийшла така годиночка,
Шо я вінчик ношу
І всіх добрих сусідочків
На весілє прошу.
Прийдіт, прийдіт, сусідочки,
Буду вас приймати,
Прийдіт, прийдіт, добрі люди,
До моєї хати.

Молоді йдуть "кликати на весілє" в той спосіб, що насамперед молодий з дружбою чи молода з дружками йдуть до тої хати, що від них положені на схід сонця і де ґазди "жиют в парі", тобто що там не живе вдовець або вдовиця. Потім йдуть до родини і до інших сусідів. Запрошують вони на весіляя так: входять до хати, "витаютси", тобто подають собі руки і взаємно цілують себе, а малих дітей цілують в чоло

або лице і сідають на лаву. За хвильку встають і так запрошують: молодий чи молода каже: "Просили вас дедя і мама і я вас прошу, абисте були ласкаві прийти на весіле. Проши, приходіт." А дружба чи дружки кажуть: "Просили вас вуйко і вуйна і пан молодий (панна молода) вас просит, абисте були ласкаві прийти на весіле. Проши, приходіт." Говорять усі разом. Потім вітаються ще раз і йдуть до іншої хати.

Але під час запрошування молодий не сміє стрінутися з молодою, бо коли б стрінулися, то їхнє ціле життя перейшло б у сварках. Для того обі сторони мають своїх "підзирачів" (молодих хлопців), які собі взаємно доносять, де знаходиться молодий чи молода. Якщо молодий "маючий", то він носить у торбині пляшку горілки, а дружба калач. Коли вони стрінуть по дорозі якого ґазду, то молодий запрошує його на весілля і "чьистує" його горілкою, а дружба дає кусок калача "на закуску". Якщо молоді мають якусь родину поза своїм селом, то запрошують її ще попередньої неділі через спеціяльного післанця.

Під час коли молоді ходять по селу і запрошують на весілля, в їх домах свашки "вбирают" деревце. Затикають деревце в калачі, кладуть на середину столу і запрошують батьків молодого чи молодої "зачьити" вбирати деревце, співаючи:

Ой устань-ко, мій дедику, устань-ко,
Та й заквітчи деревечко файненько.
Та й заквітчи деревечко файненько,
Шоби воно засіяло на ввес світ.

Батьки приступають і власноручно починають вбирати деревце: прив'язують до самого вершка деревця жмут "косий", тобто пір'я з когутового хвоста, вшиту з барвінку і позолочену квітку, кілька крачків васильку[10]) та кранку червоної калини.[11]) Потім брат або сестра молодого чи молодої зав'язує той вершок деревця довгими нитками червоної волічки і обмотує тими нитками кожний крачок деревця. Аж тоді свашки вбирають деревце крашеним пір'ям і різнокольоровими паперами. Намагаються вбрати деревце[12]) якнайкраще, "аби не було встиду з ним межи люди піти". Під час цього свашки співають:

Ой летіла зазулечка через сад,
Погубила пірьичко повний сад.
Підіт, дружки, позбирайте,
Та й деревце повбирайте.
Від вершечка аж до споду — піречком,
А на самім вершечку зілечком.
Від споду до вершка — ялинка,
На самому вершечку — калинка.

Коли вже вберуть деревце, співають:

Прийди, прийди, Боже, до нас,
Бо в нас тепер гаразд.
А ангели воду носьи
Та й Пречисту Діву просьи:
Ой, Пречиста Діво - Мати,
Ходи до нас ба й до хати.
Ходи до нас ба й до хати,
Та весілє зачінати.

Закінчивши "кликання на весілє", молоді приходять до своїх домів і тепер зачинаються "Заводини". Музика грає, гості "харчуют", випивають і "данцуют", одним словом, "набуваютси". Під час заводин молодий та молода вибирають собі боярів і зараз таки відзначають їх приготованими квітами з барвінку й позолоченими позліткою.

Цього ж вечора два вибрані посли з ходашем та кількома відповідно дібраними свашками зі співами несуть "дари" молодого до молодої: пару калачів, пляшку напою, нові чоботи та рантух — покривало, або велику шальонову хустку. Ці післанці приходять до дому молодої і на подвір'ї перед хатою співають:

Закувала зазулечка за горами,
Приїхали ба й гостоньки з дарами.
Наш молодий молоденький си клонит
Та шьи на дар молоденьку він просит.
Ой відчини, свату, хату, відчини,
Та нас, гостей молодого, в хату запроси.

Сват виходить на подвір'я і запрошує гостей до хати. Ці входять до хати, поздоровляють присутніх, кладуть на стіл калачі й дари, промовляючи: "Панно молода! Просив пан молодий на дар!" Молода приймає дари і запрошує гостей за стіл та вгощає їх.

Коли молода погостить гостей молодого й вони збираються відходити, молода бере пару своїх калачів, пляшку напою і дари: гарно вишиту сорочку і ширеньку та й каже: "Проши молодому на дар!" Посли ховають дари й відходять назад до дому молодого.

Під час виміни дарів свашки вже "на підпитку" співають жартівливих співанок.

Свашки молодого:

Ваша молода вшила сорочку,
Вшила сорочку та й закоротку,
Сорочка тісна, поркіниц нема,
Ци ти не сором, панно молода?

Свашки молодої відповідають:

Ой ваш молодий доброго вітця,
Купив чоботи в сліпого шевця.
Ой купив, купив, не придививси,
Приніс до дому — обцас скрививси.
Наша молода доброї мати,
Вшила сорочку милому вбрати.
Наша сорочка, єк та квіточка
З полотна тонкого для князя пишного.

Коли посли повернуться від молодої, кладуть калачі і дари на стіл перед молодим і кажуть: "Пане молодий, просимо на дар від молодої!"

Так забавляються гості в домах молодого й молодої десь ґеть поза північ, а потім розходяться по своїх домах, щоб і самим відпочити і дати можливість відпочити молодим для завтрішнього, головного дня весілля, а саме дня їхнього шлюбу.

Другий день весілля

Властиве весілля відбувається аж другого дня (в четвер).

Вже раненько приготовляється молодий і молода до весільного походу до церкви. До дому молодого й молодої сходяться гості: батько і матка весільні, дружба, дружки, бояри, свашки та інші. Ніхто із запрошених не приходить голіруч. Звичайно чоловіки приносять з собою "честь" — два калачі і пляшку горілки, або топку соли, а жінки по курці. Коли вже все приготоване до походу, батьки молодого чи молодої, вся їхня рідня та всі поважні ґазди засідають за стіл. На середині хати перед столом кладуть в'язку сіна,[13]) накривають сіно ліжником, на ліжниках кладуть подушку, а на подушку стає на коліна молодий чи молода та схиляє голову над столом. Тоді виступає серед хати один поважний ґазда і проказує "Прощу":

"Припав пан молодий (панна молода) перед Господом Богом, перед Ісусом Христом, і перед Матір Божу, і перед всіми світими, і перед столом із Божим даром, і перед дедиком і перед мамкою, і перед братами і сестрами, і перед вуйками і перед тітками, і перед близькими, і дальшими сусідами, що на цес день скликали, і просит вас уклінно, щирим серцем покірно, і не вибірно, щоби ви єго (її) прощьили і благословили на добру путь, на добру дорогу до Божого Дому, в Божий Дім вступити і з паннов молодов (з паном молодим) слюб взєти. Прощьийте!"

Всі присутні відповідают: "Най Бог простит!"

Так відбувається все три рази.

Після прощі батьки беруть калачі і топку соли та благословляють свою дитину в щасливу дорогу до Божого дому.[14]) Молодий чи молода цілує калачі й батьків у руку, а вони свою дитину в чоло. Тепер молодий чи молода прощається з усією родиною і всіма присутніми гістьми, цілуючись взаємно. Під час, коли молодий чи молода прощається з родиною і всіма присутніми гістьми, свашки співають:

В молодого:

Гой сонце сходит-сіяє,
Молоденький ворон-коні впрігає,
Молоденький ворон-коні впрігає,
А в него си рідний дедик питає:
Куда ти, мій синочку, си збираєш,
Шо так рано ворон-коні впрігаєш?
Та до збору, мій дедику, до збору,
Бо вже мені не сидіти з тобою.

В молодої:

Гой у саду ебліночка,
Вчихаєтси галузочка.
Не галузка то си ломит,
Молоденька то си клонит:
Дедикови та й мамочці
Та й всій своїй родиночці.
Та всій своїй родиночці
І найменшій дитиночці.
Мати дитя споріджьиє
Та й до слюбу виріжьиє,
З сілю-хлібом, калачами
І з добрими гадочками:
Іди, синку, до слюбочку
У щьисливу годиночку.
Гой в неділю дуже рано
Усі дзвони задзвонили,
А шьи ранче, перед сходом,
У цім домі засвітили.
У цім домі мамка встає,
Своє дитя убирає.
Мамка дитя убирає,
Слізоньками си вмиває.
До збору, синку, до збору,
Іти тобі до Божого Дому,
Рученьки там ізложити
Та й головку ісклонити,

Та й головку ісклонити,
В Бога долі упросити.

Під час цих співів, коли молодий чи молода вже попрощалися з родиною і гістьми, в молодого староста, а в молодої батько весільний бере в руки деревце, за ним молодий з дружбою чи молода з дружками, а за ними всі бояри, зловившись хустинками за руки, заводяться три рази довкола столу, а потім виходять на подвір'я, де на них вже чекають коні, запряжені у віз чи сани, або осідлані коні для їзди верхом. Коло хорімних дверей стоїть мама з полумиском в руках, а в ньому пшениця і свячена вода. Під час того, як молодий чи молода виходить на подвір'я, мама кропить його (її) свяченою водою і обсипає пшеницею. Похід іде до воза чи саней, що ним молодий чи молода мають їхати до шлюбу, обходить один раз віз чи сани, а молодий (молода) під час обходу дивиться через прозірник на всі чотири сторони світу і хреститься. Опісля всі сідають на підводи та їдуть до церкви. Бояри стріляють із пістолів. Під час їзди бояри та свашки співають такі співанки:

Гой в неділю дуже рано,
Гой червоне море грало.
Та не море тото грає,
То сонечко си купає.
То не сонце си купає,
Молоденька потапає.
Молоденька потапає,
Слізоньками си вмиває.
Слізоньками си вмиває,
На дєдика покликає:
Дайте, дєдю, ручку мені,
Дайте, дєдю, ручці обі.
Дайте, дєдю, ручці обі:
Й виратуйте мене д'собі.
То не моя, дочко, воля,
Ратувати тебе з моря.
Проси, доню, щиро Бога,
Най ратує тебе з моря.

Гой в неділю дуже рано,
Гой червоне море грало.
Та не море тото грає,
То сонечко си купає.
То не сонце си купає,
Молоденька потапає.
Молоденька потапає,

Слізоньками си вмиває.
Слізоньками си вмиває,
Та й на мамку покликає:
Дайте, мамко, ручку мені,
Дайте, мамко, ручці обі.
Дайте, мамко, ручці обі,
Виратуйте мене д'собі.
То не моя, дочко, воля,
Ратувати тебе з моря.
То є, дочко, твоя доля,
Най ратує тебе з моря.

Гой в неділю дуже рано,
Гой червоне море грало.
Та не море тото грає,
То сонечко си купає.
То не сонце си купає,
Молоденька потапає.
Молоденька потапає,
Слізоньками си вмиває.
Слізоньками си вмиває,
Й на Василька покликає:
Ой, Васильку, соколику,
Подай мені твою ручку.
Подай мені твою ручку,
Виратуй мя з моря д'собі.
Ой, Марічко, моя любко,
На ж тобі мою руку.
Божа й моя, любко, воля.
Ратувати тебе з моря.
Подам тобі ручки обі,
Й возму тебе, любко, д'собі.

Коли вже зближаються до церкви, співають:

Гой попе, попе, амберю,[15])
Та вибирай ключики з паперю.
Та розмикай церковцю проти нас,
Та й звінчай-ко двоє діток з межи нас:
Одна дитинка — Василько,
А друга дитинка — Марічка.

В церкві стають молоді перед вівтарем коло аналойчика, молодий по правій стороні, а молода по лівій, на простелений рушник, під нього батько й матка весільні кладуть по кілька монет, а їх разом із рушником забирає по шлюбі для себе

паламар. Під час шлюбу намагаються молоді одне одному приступити ногу, або якусь частину одягу, щоб пізніше у подружньому житті могло над другим "верховодити". Дружба стоїть під час шлюбу біля молодого і тримає його шапку з вінком на його плечі, а весільні батько і матка стоять позаду молодих і тримають запалені свічки. Вони мусять дуже вважати, щоб під час заручин при переміні перстенів не впав котрийсь перстень, а при вінчанні вінець, яким пан-отець вінчає молодих, на землю, бо коли б так сталося, то їхнє подружнє життя не потриває довго. Вінчаються молоді круглими вінцями, зробленими з тонких дерев'яних прутиків, що їх перед шлюбом молода бере додому і прикрашує зеленим барвінком. Коли по шлюбі молоді виходять з церкви, дехто з гостей обкидає їх горіхами, цукерками і т. п.

По шлюбі молоді виходять на церковне подвір'я і там цілуються та приймають побажання від весільних гостей. Опісля молодий запрошує молоду до своєї підводи й там її вгощає, а бояри йдуть до своїх підвод і там "харчують", бо ж до церкви поїхали "натщесерця", отже добре виголоднілися. Так підкріпившися, молоді їдуть зі своїми боярами до свого дому. Насамперед їде молода із своїми боярами, а трохи пізніше молодий із своїми.

Коли молода зі своїми боярами зближається до свого дому, бояри співають:

Ой виходи, мамко, з хати,
Своє дитя привитати.
Та й з крутими калачами[16])
Та й з єрими пшеничками.
Вийди, вийди, мамко, з хати,
Нас пшеничков[17]) обсипати,
Шоб воли були рогаті,
Наші діти ба й богаті.
Ой ми у церковці були
Та й шос там і виділи:
Два вінці на престілці
Та й молодим на голівці.
Ой ото ми з церкви йдемо
Та й молоду вам веземо:
Ой червона, єк калина,
А солодка, єк малина.
Ой ми чули через люди,
Шо молодий лихий буде.
Чомусте нам не казали,
Єк до слюбу виріжьили!
Тепер мені не кажіте,

Мого серця не раніте.
Вийди, нене, проти мене,
Запитайси, нене, в мене:
Ци далеко ми ходили,
Та й ци добре ми гостили?
Ой гаразд, мамко, гаразд,
Бо зьитик прийде зараз.
Вийди, нене, проти мене,
Запитайси, нене, в мене:
Ци далеко ми ходили,
Та й ци добре ми гостили?
Ой ми були у церковці,
Там виділи два віночки:
Один вінчик на шьипочці,
Другий вінчик на чівочці.
Пан-отец нас не барили,
Та й додому відпустили.
Нас панотчик ізвінчили
За слюбочок мало взьили:
З молодого, коня вороного,
З молодої, лиш одного червоного.

Як увійдуть уже на подвір'я:

Вийди, нене, проти мене,
Ци пізнаєш тепер мене?
Бо я тепер того пана,
Шо з ним в церкві я слюб брала
Межи двома дружечками,
Та й пишними дружбочками.
Вмиваласи слізоньками,
Втираласи рукавцями.
Ой гоя, мамко, гоя,
Аж тепер я вже не твоя.
Бо тепер я маю пана,
Шо з ним в церкві я слюб брала.

Коли молода зі своїми боярами приїде на своє подвір'я, з хати виходять батьки з калачами і топкою соли, вітають її і благословляють калачами. Батько весільний бере в руки деревце, за ним молода з дружками і всі бояри, тримаючись хустинками за руки, входять до хати і заводяться, обходячи три рази стіл. Коли молода прийде по третім обході на своє місце, тобто під образами, батько кладе деревце на стіл, всі сідають і "харчуют". Під час заводин за стіл гості співають:

Летіла мая[18]) близко Дуная,
Пірєчко ізронила,

Панна молода від слюбу прийшла,
Столови си вклонила.
Ой столе, мій столе, розлуко моя,
Мій дєдику з тобою.
Летіла мая близко Дуная,
Пірєчко ізронила,
Панна молода від слюбу прийшла,
Столови си вклонила.
Гой, столе, мій столе, розлуко моя,
Моя мамко, з тобою.

Так само співають братам і сестрам молодої.

Молода зі своїми гістьми намагаються скоро пообідати, бо незабаром прибуде молодий зі своїми боярами і треба звільнити стіл для угощення його гостей.

Тим часом молодий разом із своїми боярами, пообідавши в своїм домі, збираються їхати до молодої зі своїми боярами. Збираючися, бояри співають:

Ой на горі вогонь горит,
Коло вогню коваль сидит;
Кує коні вороніі
Під бояри молодії.
Кує коні білогриві
Під бояри чорнобриві.
Та шьи коня каштанного
Та й під пана молодого.
Ой летіли гуси понад став,
Ой на шо ти, Василечку, рано встав?
Ой на шо ти, Василечку, рано встав?
Та на шо ти кониченька осідлав?
Ой їду я за дружбою наздогін,
Та й привезу невісточку у твій дім.
Ой не рої то си роє,
То бояри ба й си строє.
Та в далеку доріженьку,
Та й по панну молоденьку.
Гой по мало приступайте,
Пістолета набивайте.
Тримайтеси на осторозі,
Бо ми тепер у дорозі.
Ми не йдемо їсти-пити,
Лиш йдемо молоду взєти.

Гості молодої встають, моляться, дякують за обід і виходять з-за столу. Кухарки забирають зі столу все так, що на

столі лишається тільки деревце і пара калачів. Коли надходить молодий зі своїми боярами, свашки молодої співають:

Гей стій, зетю, за вороти,
На зеленій папороти.
Най на тебе сніжок паде,
Най на тебе метіль мете.
(Вліті: Най на тебе дощик іде
Най на тебе роса паде).
На кожухи біленькії,
На шьипочки кудрявії.
На шьипочки кудрявії,
На бояри молодії.

А свашки молодого відповідають:

Гой в горах сніги — морози та й зима,
Зморозила молодого та й коня.
Єк учула молоденька з-за стола,
Винесла му кварту меду тай вина.
Винесла му кварту меду та й вина.
Розморозила молодого та й коня.

Під час цих співів обидва старости беруть від молодого прозірник, кладуть його на хустку і так ідуть до хати молодої. На порозі стрічає їх батько молодої, а старости, поздоровивши його, питають: "А ци добре у вас без нас?" Сват відповідає: "Добре, а з вами шьи ліпше!" Старости заходять до хати і, поздоровивши присутніх, передають молодій прозірник молодого. Молода, прийнявши, цілує його, дивиться через нього на всі сторони світу і за кожним разом хреститься. По цій церемонії передає свій прозірник для молодого. Старости, вийшовши надвір, силяють прозірник, що його дістали від молодої, на хустину, відчиняють браму і тримають прозірник високо, а молодий попід прозірник входить на подвір'я. За ним ідуть і всі його бояри. Тут старости передають прозірник молодої молодому, цей дивиться через нього на всі чотири сторони світу і хреститься. Потім старости беруть від молодого пару калачів, на калачі кладуть хустку, якою мають покривати молоду, і йдуть другий раз до хати. Увійшовши до хати, старости кладуть калачі з хусткою на стіл перед молодою і кажуть: "Панно молода, проши поклін від молодого!" Молода приймає цей поклін від молодого і передає старостам своїх пару калачів, як поклін для молодого. Старости, взявши калачі, виходять знову надвір і передають їх молодому. Тепер старости беруть між себе дружбу і йдуть третій раз до хати. Побачивши, що старости з дружбою зближаються до дверей хати, свашки молодої співають:

Проши, дружбо, приступити,
Дружки собі іскупити.

Свашки молодого з подвір'я відповідають:

Гой наш качур білокрилий,
А наш дружба чорнобривий.
Все посьигне у кишеню,
Та й витьигне грошей жменю.

За столом сидить молода, а по обох боках дружки. Перед дружками стоять тарелі з "дарами", а коло них ще одні тарелі; в них дружба повинен вкидати гроші за дари. (Отже це такі "дари", що за них треба платити). Дружба вступає до хати й кидає в тарелі потроху грошей, бо весільний обряд вимагає, щоб дружба скуповував дружок до трьох разів. Тоді свашки молодої співають:

Ой мало, дружбо, мало,
Нам би си більше здало,
Ми по селу ба й ходили
Та й підківки погубили.

Дружба вкидає на тарелі другий раз трохи грошей, а свашки молодого співають:

Гой наш дружба продав вівці,
Дає дружкам сороківці.

Але дружки ще не вдоволені, тому свашки молодої дальше приспівують:

Чого ж ти си в дружби наймав,
Єк єс доста грошей не мав?
Було, дружбо, йти косити,
Дружкам грошей заробити.

Дружба кидає по третій раз трохи грошей на тарелі. Дружки встають, ховають гроші і прив'язують свої "дари" до убрання дружби на грудях: одна з правого боку, а друга з лівого. Прив'язавши свій дар, дружка хватає за дар і за одіж дружби і трясе ним: що сильніше потрясе вона дружбою, то й скоріш вона вийде заміж.

Дружба виводить дружки з-за столу і "данцує" з ними один короткий "сабаш". Витанцювавши з дружками цей танець, дружки вертаються до хати, а дружба йде до молодого, де вже бояри збираються до заводин в хату молодої. Наперед стає старший староста з деревцем в руках, за ним молодий дружба, весільна матка і решта його боярів. Всіх боярів має бути непаристе число, наприклад, 17, 19, 21 і т. д., бо пара для одного сидить вже за столом (молода). І так, узявшися за руки, входять до хати і заводяться, співаючи:

На калиночці дві ягідочці, сніжок напирхає,
Сніжок напирхає, дощик накрапає,
А бояри у дім ідуть, єк мак процвитає.
На калиночці дві ягідочці, розширьий, свату, хату,
І калинові стіни, щоби бояри сіли.

Цю пісню бояри співають, аж доки не обійдуть три рази стіл. Молода стоїть за столом, склонивши голову на калачі, а коли молодий приходить коло неї, бере хустинкою її за голову і трохи підводить її, потім іде дальше. Третій раз підводить її голову так, щоб вона сіла, але коли молодий хоче сісти коло неї, то звідкись береться її брат і сідає коло молодої, а тоді молодий мусить молоду "іскупити", даючи братові деяку суму грошей, топірець, пістолет і т. п. Староста передає своє деревце домашнім, а ці кладуть його десь у кутку. Всі бояри сідають за стіл і докінчують вищенаведену пісню:

Сіли бояри, сіли,
Аж си здригнули стіни,
Аж си здригнули стіни.
А шьи не так вони си здригнут,
Гей єк бояри си уп'ют,
Гей єк бояри си уп'ют.

Коли молодий "скупив" молоду від її брата, тоді свашки співають:

Поганий братчик чом татар,
Продав сестру за таляр,
А русу косу за шестак,
Білє личко пішло й так.
Він з грошей ніц не зведе,
Піде в коршму та й проп'є.

У цей час молода дає "дари" деяким гостям молодого. Цю справу вже докладно обговорили при "Слові". Здебільша молода обдаровує таких гостей молодого: матку, прибатька (чоловіка матки), дружбу, двох старостів, ходаша і першу свашку. Дари були: для чоловіків ширинька, шалик або рушник, а для жінок — перемітка, рушник і т. п.

Сівши за стіл, бояри співають:

Гой хвалиласи княгиня,
Шо в неї дарів повна скриня.
Коли в'на їх замикала,
То колінцем притискала.

Мама подає молодій на тарелях "дари", а молода ставить перед кожним призначений дар. Коли вже дари розставлені, бояри співають:

Гой ставлено, поставлено,
Лишень шьи нас не прошено.

Тоді молода і мама молодої припрошують: "Просимо, приймайте!" Всі обдаровані беруть дари, підносять їх вгору (щоб всі бачили, що за дари вони дістали), ухкають і кричать "віват", а потім причіпляють їх собі на груди, або перев'язують себе через плече. За молодими на лаві стоїть "світивка" з двома запаленими свічками, а саме з тими, що їх при шлюбі тримали батько і матка весільні.

Коли вже дари роздані, дружба встає, витягає свій ніж, крає хліб і розкладає перед гостями, а гості — бояри молодого, коли хочуть, щоб їм подали на стіл страви, мусять співанками домагатися. Тож вони співають:

Бігли коти по полицях
У червоних нагавицях.
Бийте котки у лабки
До запічної бабки (кухарки),
Шоби в'на си здогадала
Та студінчику нам дала.

Кухарки розставляють на стіл миски із студенцем, а господиня, тобто мама молодої, припрошує "досігати" й "харчувати". В той час господар, тобто батько молодої, розкладає пляшки з горілкою на столі, наливає "порцію" (чарку), п'є до молодого й бажає йому щастя і здоров'я, потім наливає знову "порцію", подає молодому й каже: "Проши пускати направо". Молодий, випивши, наливає знову й подає своєму сусідові по правій руці. А господар, наливши свіжу "порцію", п'є до старшого старости і просить: "А ви пускайте наліво!" І так довкола столу кружляють дві чарки: одна передається з рук до рук направо, а друга наліво.

Коли гості так підкріпляться студенцем і вип'ють по кілька чарок горілки, домагаються іншої страви:

Коби кухарки си здогадали
Та й піч розмастили,
Та й шьи смашнов начіночков
Всіх нас угостили.

Кухарки подають начинку з кукурудзяної муки, спечену в замащеній печі, а на начинку накладають усмажене також у замащеній печі свиняче або куряче м'ясо. Гості, скінчивши споживати "начіночку", співають:

Ой ви, ґрешні кухарочки,
Шоб гаразд си мали,
Та й смашненьких голубчиків
На стіл нам поклали.

Кухарки накладають у миски голубці і ставлять на стіл. Гості харчують дальше, а скінчивши і цю страву, питають:

Кухарочки чорнобриві,
Кухарочки з міста,
Ци вже мем си виріжьити,
Ци шьи дасте тіста?

Тоді кухарки подають на стіл дрібно покришене тісто з солодким молоком і на цьому кінчиться вечеря — прийняття гостей молодого.

Коли гості вже погостяться, свашки співають:

Гой брате, брате, амберю,
Та вививай фусточку з паперю.
Та й покривай русу косу русєву.
Гой єк буде руса коса маяти,
Буде її рідна мамка плакати.

Тоді приступає найстарший брат молодої, в якого вже перед тим молодий викупив молоду, і простягає над столом два прутики - однолітки, а матка весільна кладе на прутики відповідно розкладену хустку. Молода сидить за столом, склонивши голову на стіл. Брат переносить уважно хустку на прутиках молодій над голову, кладе хустку три рази на голову, а за третім разом, поклавши хустку на голову молодої, витягає прутики, залишаючи хустку на голові молодої. Матка завиває хусткою голову молодої поверх вінка, як годиться.

Коли вже гості молодого добре погостяться, починають співати:

Встаньмо, бояри, підведімоси,
Шьипочки в руки, — поклонімоси.
Уперед Богу, Богу світому,
А за ним ґазді, ґазді нашому.
Та й подьикуймо ґосподарочці,
Ґосподарочці та й кухарочці.
Що нас приймили та й угостили,
Панну молоду нам відпустили.
Встаньмо, бояри, підведімоси,
Шьипочки в руки — поклонімоси.

Гості молодого встають, дякують за угощення й виходять з-за столу. За столом лишаються тільки молоді і дружба. Тепер зачинається "Повниця".

Повниця підбувається в той спосіб, що дружба наливає скляночку якогось напою, звичайно вина, а молода бере цю скляночку хустинкою в руки і "чьистує" наперед своїх батьків, а вкінці всіх присутніх гостей молодої. "Чьистуючи", молода промовляє: "Проши, дєдику, (мамко, братчику, сестричко і т.

д.) на повницу". Той, що приступає до повниці, бере від молодої скляночку також хустинкою, бажає молодим всього щастя і здоров'я та випиває повницю. Під час пиття всі гості кричать "віват", а музика грає "туш". Випивши, кожне обдаровує молодих чим може: чоловіки звичайно дають гроші, а жінки різні речі потрібні молодим на нове господарство: хустки, перемітки,[19]) рушники і т. п. Гроші скидають в таріль, а подаровані речі кладуть на шию молодої так, що обидва кінці звисають їй на груди. Але буває й так, що покликаний на повницю (звичайно маючий чоловік), випивши повницю, каже: "Я даю на повницу молоду теличку (або пару овечок і т. д.) на розплодок для нового господарства". Такий подарок молоді забирають собі аж по весіллі. Під час повниці свашки співають відповідні пісні, наприклад:

Ой роде, мій роде,
Та даруй мене добре,
Шоби я си гаразд мала
Та й тебе споминала.
Стань-ко, мамко, перед мене
Та й почьистуй щедро мене.
Із повною повничкою
І з доброю волечкою.

Для кожного, хто "си чьистує", свашки мають осібні пісні:

Гой у саду овес дрібний,
Чьистуєси дєдик рідний.
Гой дєдик си чьистували,
Много гроший дарували.
Гой у саду трава буйна,
Чьистуєси рідна вуйна.
Гой вуйна си чьистували,
Перемітку у дар дали.
Кочиласи пива бочка,
Чьистуєси сусідочка,
Сусідка си чьистувала,
Файну фустку дарувала.

Коли вже більша частина родини й гостей "почьистувалиси" і вже мало хто приготовляється приступати до повниці, свашки співають:

Та гадайте з-за порога, гадайте,
Чьия воля до повниці ступайте.
Чьия воля до повниці ступайте,
Молоденьким на чоботи складайте.
Та щоби їм чоботьита скрипіли,
Чужі люди аби їм завиділи.

Коли повниця вже скінчиться, мама молодої складає гарно всі дари і передає боярам, а гроші зв'язує в хустку й дає молодій, а вона ховає їх у пазуху.

Зараз після повниці бояри молодого приготовляються до виїзду до дому молодого. Тоді співають:

Дівчино моя, виходи з двора,
Бо вже стоять коні в возі,
Вже й плач тобі не поможе,
Бо ти вже моя.

Ой вже бим ішла, вже бим сідала,
Лишень свому дедикові шьи не декувала.
Декую вам, мій дедику, шосте мене згодували,
Бо вже не мете (мене годувати — прим. автора.).

Так дякує мамі, братам і сестрам. Після відспівання цих пісень батьки, родина та гості засідають за стіл, до хати вносять в'язанку сіна й кладуть серед хати перед столом, застелюють сіно ліжником, на ліжник кладуть подушку, а на подушку вклякають молоді, схиливши голови на стіл. На хату виступає один поважний ґазда і проказує "Прощу":

"Припав пан молодий з паннов молодов перед Господом Богом, перед Ісусом Христом і перед Матер'ю Божою, і перед всіми святими, і перед столом із Божим даром, і перед дедиком і перед мамков, і перед братами, і перед сестрами, і перед вуйками, і перед тітками, і перед близькими, і дальшими сусідками, і перед всею ізбранною, що на цес день скликали, і просит вас уклінно, щирим серцем покірно, і не вибірно, абисте їх прощьили, і благословили на добрий бит, на добру дорогу до своєго дому, у свій дім вступити і там много літ прожити. Прощьийте!"

Присутні відповідають: "Най Бог простит!"

Так усе відбувається три рази.

Після прощі родина виходить з-за столу і молода прощається зі своїми батьками, родиною та всіма гістьми, а свашки співають:

Ой кувала зазулечка та й кує,
Вже Марічка своїй мамці дьикує:
Дьикую вам, моя мамко, за ваш хліб,
Шосте мене згодували до цих літ.
Шосте мене згодували й вбирали,
Та й шьи мене вінувати діждали.
Та й не плачте, моя мамко, за мною,
Бо не все я забираю з собою.
Лишьию вам дрібні сльози по дворі,
Шьи дрібніші, жьилісніші по столі.

Ой з-за гіря, місяченьку, з-за гіря,
Та й виводім молоденьку з подвіря.
Чей же на нас єсний місяць засвітит,
А чей же нас Пречиста зустрітит.
А чей же нас вітрик провіє,
А чей же нас сонечко загріє.

В цей час бояри виносять все придане молодої, а при кожній речі підносять її вгору і кричать голосно "віват!" Але всі речі, як валізу, подушки, ліжники і т. п. молодий мусить "іскупити" від братів молодої. І для цього обряду свашки мають свої відповідні співанки.

Коли виносять подушки, то свашки співають:

Наша молода сім рік не спала,
Сім рік не спала, пірєчко драла.
Пірєчко драла, в подушки клала,
Шоби з миленьким легонько спала.

Коли виносять валізу повну білизни та "уборів":

Чьисні бояри, треба шьи рости,
Абисте могли куфер піднести.

Коли позабирали вже всі речі, свашки з жалем співають:

Ми гадали, шо то бояри,
А то йкіс опришки,
Та й забрали всі подушки,
Лиш лишили пишки.

Коли вже весь посаг добре спакований на підводі, починає молода збиратися до виїзду з молодим до його дому. Староста бере в руки деревце (молодої), за ним молодий з молодою, дружба, весільна матка, а дальше всі бояри, ловляться за руки і обходять стіл, а при тому співають:

Світи, посвіти ясний місяцю над нами,
Ой вибирайси, панно молода, із нами.
Ой вибируси та й не боюси я з вами,
Лиш я шьи маю з своїм дєдиком правдати,
Ци він схоче штири волики та й дати.
А шьи я маю з свойов мамочков змагати,
Ци вона схоче все, що є у куфрі, віддати.

Коли виведуться на подвір'я, свашки молодого співають:

Їли би си пирожечки та й молочна каша,
Слава Богу небесному, вже молода наша.
Ой забрали подушечки, забрали перини,
Шо схочемо, то зробимо з вашої дитини.

А свашки молодої просять:

Ой ви, наші свашки любі,
Шо ми б вас просили,
Бисте нашу дитиночку
Та й не понижьили.
Свашки любі, свашки милі,
Шоб гаразд си мали,
Би ви нашу дитиночку
Там не збиткували.

Свашки молодого співають:

Бери, мамко, коновочки та й іди по воду,
Було тобі не давати із хати вигоду.
Бери, мамко, в руки праник, йди на річку прати,
Було тобі не давати робітницу з хати.

Молоді сідають на підводу, бояри стріляють з пістолів, сідають також на свої підводи і їдуть до дому молодого. По дорозі співають:

Ой червона калиночка, багрів цвіт,
Покидає донька маму та йде в світ.
Ци я в тебе, моя мамко, не дитина була,
Шо ти мене проти ночі відпровадила?
Ци я в тебе, моя мамко, не дитетко,
Шо ти мене виріжьиєш в чужу хатку?
Ти гадала, моя мамко, шо ні не згодуєш,
Далас мене в чужі руки, а тепер бануєш.
Зашуміла калиночка, єк си розвивала,
Заплакала дівчиночка, єк си віддавала.
Ой не шуми, калиночко, та й не розвивайси,
Та не плач-ко, дівчиночко, та й не віддавайси.
Чому би я не шуміла така зелененька?
Чому би я не плакала така молоденька?
Чому би я не плакала, та й не голосила,
Та за тими бовтичками[20]), що в мами носила?
Ой носила їх, носила, та вже перестала,
Лиш біленьким полотенцем голову завила.

Коли вже приїдуть перед дім молодого, бояри співають:

Вийди, нене, проти мене,
Запитайси, нене, в мене:
Ци далеко ми ходили
Та й ци гаразд ми гостили.
Ой гаразд, мамко, гаразд,
Невісточка прийде зараз.
Вийди, мамочко, та й поглянь,
Гей що ж ми тобі привезли:

Ци малиночку, ци єгідочку,
Ци файну невісточку?
Гой малиночку та й єгідочку
Та й файну невісточку.

Молоді і бояри встають з підвід, а тим часом мама молодого простелює біле полотно[21]) від столу аж поза хорімний поріг і стає з калачами біля хорімного порога. Молода бере пару своїх калачів, приходить до порога, кланяється низенько мамі й поздоровляє її, а мама благословить її калачами. Молода входить до хати по простеленому полотні, поздоровляє присутніх, кладе свої калачі на стіл і вертається знову на двір. Тоді мама збирає полотно, а бояри приготовляються до входу в дім молодого. Найперше бояри заносять придане молодої до хати, при чому підносять кожну річ догори, голосно ухкають і кричать "віват". Староста бере деревце в руки, за ним молодий з молодою, дружба, матка весільна та всі інші бояри беруться за руки, вступають в хату і заводяться за стіл, обходячи його три рази. Під час заводин бояри співають:

Ввійшла молода в свекрові двори,
Плеснула в долоні:
Гой шос на мене, гой шос на мене,
Мій дедик си гніває.
Я за ним хожу, ширинькy ношу,
Може го перепрошу,
Ширинькy бере, мене в світ жене,
Бідна моя головонько.
Ввійшла молода в свекрові двори,
Плеснула в долоні:
Гой шос на мене, гой шос на мене,
Моя мамка си гніває.
Я за нев хожу, перемітку ношу,
Може її перепрошу.
Перемітку бере, мене в світ жене,
Бідна ж моя головонько.

Так співають ще про братів і сестер, що їх вона перепрошує і дає в дар братам ширинькy, а сестрам хустки, але вони дари беруть, а її у світ женуть.

Обійшовши три рази стіл, староста кладе деревце на стіл, всі сідають, молоді на почеснім місці — під образами. Молода вибирає приготовані дари для батька, мами і всієї близької родини молодого: дедиви — ширинькy, мамі — перемітку, братам — ширинькy, а сестрам — хустки. Обдарувавши родину, всі вечеряють, їдять і п'ють, а потім виходять з-за столу і танцюють. По якомусь часі молоду "завивають": знімають вінок і завивають у хустку. Тоді свашки співають:

Аж тепер наша мамка си розвеселила,
Шо з одної дитиночки двоє ізробила.
Над однов дитиночков кровцю проливала,
А друга дитиночка єк із неба впала.

Так забавляються до пізньої ночі. Аж над ранком гості розходяться, а молоді йдуть до комори спати. До комори відпроваджує їх дружба. Там стягає з молодих чоботи і забирає собі гроші, що знаходяться в чоботях і були заздалегідь для нього призначені.

Третій день весілля

Третього дня відбувається весілля передусім у домі молодого.

Вже рано сходяться гості, що брали участь на весіллі в молодого, а кожний гість приносить належну "честь". Молоду завивають у хустку, кладуть зверху вінок, а свашки співають:

Відведи мене, дружбочку, звідки взьив,
Доки шьи мій віночок не зів'єв.
Бо єк уже мій віночок зівєне,
То вже мене моя мамка не прийме.

Всіх гостей запрошують за стіл і "набуваютси": їдять, п'ють та співають. Коли вже "похарчували", дякують за харчунок і виходять з-за столу. За столом остаються тільки молодий з молодою та дружба і тепер починається "Пропій", тобто повниця, для тих гостей, що брали участь на весіллі в молодого. Пропій відбувається так само, як відбувалася повниця в молодої. Після пропою гості забавляються до пізньої ночі, а часом і аж до другого дня рано.

Десь біля полудня гості з дому молодої приносять молодій "обід", тобто різні страви, а передусім пироги. Прибувши перед дім молодого, співають:

Ой попід гай зелененький
Упав сніжок білесенький.
Там молода проходила
Та й слідочки полишила.
А ми йдемо за слідками
З горівкою, з колачами
З горівкою, з колачами
З тепленькими пирогами.
Дес тут слідок загубили
Та й до свата заблудили.

Ой упала ожеледа з високого неба,
Добре, шо ми трафили до кого нам треба.

Ой отвори, свату, воротоньки, ми йдемо до вас,
Залетіло наше гусє та й дес межи вас.
Наше гусє молоденьке із файним знаком,
Залетіло воно до вас з вашим гусаком.

Вийди, Марічко, вийди,
Ци не маєш ти тут кривди?
Бо приїхав отец й мати,
Шоб кривди си поминати.
У чужої матіночки:
Шоб не мила вікна, двері,
Шоб не льигла без вечері,
І шоб боса не ходила,
Горшком воду не носила.

При цьому відбуваються різні жарти-сміховинки. Наприклад, гості молодого приводять перед гостей, що принесли молодій "обід", молодицю, убрану в подерті лахи, з великим горбом на плечах, з розхрістаним волоссям, з синцями попід очима, а ця, нібито молода, голосить перед своїми гістьми: "А подивіт-ко си, любі гості, що вони зо мнов зробили! І то за одну ніч! Били мене та мучили цілу Божу нічку, а що буде далі?" А потім захриплим голосом співає:

Ой чим же я, моя мамко,
Так си провинила,
Шо ти мені сніданічко
Так дуже спізнила?
Ти гадала, моя мамко,
Шо ні не згодуєш,
Далас мене в чужі руки,
А тепер бануєш.
Понад брови чорненькії
Кучері повисли,
Єкий малам дівков гаразд,
Не сходит ми з мисли.
Єк я була в мами дівков,
Я гаразд си мала,
Наколи лиш си віддала,
Охота пропала.
Ой далас ні, моя мамко,
Та й дала, та й дала,
Так єк сиру колопеньку
В болото запхала.
Ой єк тоті колопенці
У болоті гнити,
Та так мені, молоденькій,
У свекрухи жити.

Слухаючи такі жарти та пісні, одні сміються, а другі плачуть. Якийсь час після жартів з'являється дійсна молода, як молода господиня, вітається з своїми гістьми, розпитує про новини з батьківського дому, а потім застеляє стіл чистою скатертю. Прибулі гості витягають з бесагів привезений "обід", або "сніданок" і запрошують усіх присутніх до цього обіду. Всі сідають за стіл і набуваються: їдять, п'ють та співають різних співанок. При кінці обіду кухарка подає свіжі пироги та й каже: "А тепер я вас почьистую свіжими тепленькими пиріжками, що їх для своїх гостий приготовила наша молода господиня." За кілька хвилин приносить в кількох мисках тепленькі пироги з сиром і розкладає на столі, при чому намагається поставити повну миску перед прибулими гостями. Гості, ласі на свіжі тепленькі пироги, починають смачно їсти, аж нараз комусь з гостей замість пирога з сиром, попадеться пиріг з глиною, або з піском. Бо молоді хитруни, під час, коли молода господиня ліпила пироги, закралися і замість сира, поклали в пироги глину або пісок. І знову сміх: "От єк наша молода ґаздиня вміє пироги ліпити!"

І так забавляються і "набуваються" гості до пізньої ночі, а часом аж до ранку. Аж коли рано "з-за гіря" пічне показуватися Боже сонечко, гості починають розходитися по домах, приспівуючи:

Зарізали когутика, зарізали каню,
Ой у нас вже по весіллю та й по відриґаню.
Шьи сегодня гоя, гоя, та й завтра шьи гоя,
А позавтра до роботи, головонько моя.

По весіллі молоді зашивають свої вінки в подушки, що на них сплять, а весільні деревця прив'язують на вершок найвищого дерева в садах їхніх батьків і там вони стоять, аж доки не зігниють і не впадуть на землю.

Шість тижнів або й більше після весілля молоді господарі запрошують батька і матку весільних, свою родину та деяких гостей на т. зв. КОЛАЧИНИ. Молодий господар дає матці, а господиня батькові по кілька калачів (4, 6 або 8) в подяку за те, що вони допомогли їм відбути щасливо всі весільні обряди. В заплату за калачі батько й матка дарують молодим ґаздам, що хто може: перемітку, полотно, рушник, ліжник, вівцю, корову і т. п. Після церемонії передання калачів гості "набуваютси" досхочу.

о. Ілля Нагірняк

---

[1]) ХОДАШ (кодаш) — це візник у весільному обряді Буковини. Після вінчання в церкві всі бояри бралися перед хатою руками за кінці ширинок і творили довгий ланцюг. З самого переду йшов

ватажела (староста), за ним головний дружко (дружба), а позаду всіх — ходаш. Так ішли до хати, вибиваючи ногами тропака і співали: "Гоца, гоца, гоцаца, не загубіть кодаша! Скиньтеся по грошеві, купіть коня кодашеві. Кодаш того заробив, щоби піша не ходив" (Евген. Онацький, "Мала Енциклопедія").

[2]) БАРВІНОК — це скромненька квітка блакитного кольору, з гладким, вічно темнозеленим листям. Особливого значення набирає барвінок під час весільних урочистостей, бо з листя барвінку шиють та плетуть молодим вінки. Тому барвінок символізує кохання та є символом дівочої чистоти. Дівчина, що втратила свою чистоту до весілля, втратила також барвінок, тобто не має права носити вінок. (Евген Онацький, "Мала Енциклопедія").

[3]) ВЕСІЛЬНЕ ДЕРЕВЦЕ призначене для молодих, що бажають "спаруватися". Тому й деревце призначене для їхнього весілля повинно мати як рядків, так і крачків до пари. Коли б один рядок мав тільки три крачки, тоді одно з молодих лишиться в скорому часі вдівцем або вдовицею, коли б один рядок мав аж п'ять крачків, тоді одне з молодих буде мати "любаску", або "любаса".

[4]) КРАЧОК — це галузка, гилячка.

[5]) ЗИМОВІ М'ЯСНИЦІ — це час від Богоявлення Господнього (Йордану) до Неділі М'ясопусної.

[6]) ПРОЗІРНИК — це малий калач, перев'язаний навхрест червоною волічкою з малою квіткою з барвінку на середині, що його молоді носили зав'язаний хустинкою на правій руці і в призначений весільним обрядом час дивилися крізь нього, оглядаючи свою долю. У матеріялах етн. НТШ, V, 31-32, так описується символ прозірника: "Як тільки княгиня (молода) сяде на коня, щоб їхати до слюбу, дивиться крізь калач (прозірник) на всі чотири сторони світу. Коли погляне на схід сонця, каже матка: "Абис була, єк зоря красна". Коли ж молода подивиться на захід, цілує її мати й каже: "Абис була, єк сонце щасна". Скоро погляне крізь калач на північ, зближається до неї отець зі словами: "Не знай ніколи ні зими, ні нужди". А як звернеться на полудень, кажуть дружки: "Аби вам було всюди мирно". Так, може, було десь і колись. В околицях і часах, що тут описується, молоді дивлячись крізь прозірник, тільки потихо промовляли: "Господи Боже, допоможи".

[7]) ТРИ (3) — це число, що з найдавніших часів символізує довершеність і досконалість. На острові Криті, за яких 2.000 років до Христа, число три мало релігійний характер і було для критян святим. Подібне бачимо і в інших країнах.

У Св. Письмі, головно в Новому Запозіті, число три зустрічається дуже часто: віра у Св. Тройцю, до новонародженого Месії - Христа приходять т р и царі і приносять Йому т р и дари, Апостол Петро т р и рази зрікається Христа і т р и рази кається, при преображенні Христа на горі Тавор були присутні т р и Апостоли, на Голготі було т р и хрести, а на хресті Спасителя був напис у т р ь о х мовах, Христос воскрес на т р е т і й день і т. д.

В українського народу з давен давна число три відігравало містичну ролю. І сьогодні всі важніші дії в релігійних відправах та родинних обрядах виконуються тричі: при охрещенні дитину занурюють три рази у воду, при шлюбі священик благословить молодих три рази, а при співі "Ісайс радій..." тричі обводять молодих навкруги аналою і т. д.

Також у весільних обрядах важніші дії виконуються тричі: благословення родичами молодих вінком, виголошення прощі, заводини довкола столу, "скуповування" дружбою дружок і т. п.

[8]) ТУР — це предок домашнього вола і подібної до нього породи. Був дуже дикий і відважний. Тур був символом незалежности і дикости.

Тур був насамперед ловецькою звіриною. А що лови символізували в нас сватання, — тому тур чи туриця, як дуже цінна звірина, символізує у весільних піснях молоду. Перед від'їздом молодої до батьків молодого співали: "Он не тур це, ні туриця, тільки красна молодиця" (Евген Онацький, "Мала Енциклопедія").

[9]) КРАНКА — це китиця (наприклад, китиця калини, китиця винограду і т. п.).

[10]) ВАСИЛЬОК — це запашна рослина, що супроводить життя українця від народження аж до гробу. В Україні була дуже поширена леґенда про ролю васильків у зачатті Ісуса Христа. "Архангел Гавриїл, прийшовши благовістити Пречистій Діві Марії про народження Сина Божого, передав їй вітку васильку і промовив: "Приношу тобі тут від Бога дар — вітку гарної квітки, понюхай і побачиш, як гарно пахне. Вона взяла васильок, понюхала, а кілька днів пізніше завагітніла."

Тому васильок, як квітка Богородиці, фіґурує в нас у всіх обрядах, що супроводять родинні події.

Не бракувало васильків і на весіллі. Васильками заквітчували косу молодої і весільне деревце. "Нехай Марусі деревце зів'ють з хрещатого барвінку, запашного васильку та червоної калини" (Ф. Бовк, "Студії").

Васильок символізує благочестя, плодовитість та вірність аж до смерти.

[11]) КАЛИНА — це кущ з лапчастим листям, білими квітками та червоними соковитими ягідками, символізує красу і здоров'я. У весільній пісні про молоду співається: "Ой червона, єк калина, а солодка, єк малина".

[12]) ВЕСІЛЬНЕ ДЕРЕВЦЕ вже заквітчане символізує всі найкращі душевні й тілесні прикмети, які молоді лиш можуть мати: життєрадісність (саме деревце), благочестя, плодючість і вірність на ціле життя (васильки), любов і невинність (барвінок), та красу і здоров'я (червона калина).

[13]) СІНО, тобто скошена і висушена трава має в українського народу велику пошану. Сіном застеляють стіл під Різдвяну Вечерю, а по Йордані брали це сіно зі столу, крутили з нього перевесла та обв'язували ними в саду овочеві дерева, щоб добре родили. Тому

під час прощі клали під коліна молодим сіно, яке є символом добробуту й заможности.

[14]) В українського народу є звичай, вітаючи визначних гостей, підносити їм хліб-сіль. В давніх часах хліб і сіль були певною запорукою проти голоду, а тому вони вважалися святими. Крім цього, сіль уважалася як засіб в боротьбі проти ворогів і нечистої сили. Благословення батьками молодих хлібом і сіллю має особливе значення, бо воно являється символом благословенства Божого для подружнього життя молодих, а рівночасно і символом єднання і приязні. Отже, благословення хлібом і сіллю має глибокий релігійний зміст, що його український народ і до сьогодні дуже шанує.

[15]) АМБЕР — походить від слова амбра (з арабської мови). Амбра — це дерево подібне до плятана, що виділяє бальзамічну смолу й кадило. Тут, у весільній пісні, амбер кадило у переносному значенні — це священик.

[16]) КАЛАЧІ КРУТІ. У весільній пісні співається: "Ой виходи, мамко, з хати, своє дитя привитати, Та й крутими калачами..." Що ж то за круті калачі? Весільні калачі печеться так: коли пшеничне тісто вже підросло, тоді кухарка висукує з тіста п'ять довгих пелюстків, залежно від величини калача, і плете з них калач, склавши його так, що він стає круглим із діркою насередині. Потім висукує ще одну пелюстку і обводить нею калач із-зовні. Коли калач підросте, садять його в піч.

У справі символу калача дослідники не є однозгідні. Одні вважають, що такий "круглий калач" з діркою насередині символізує плетену косу молодої. (Мат. у етн. НТШ, V), інші кажуть, що калач символізує сонце (проз. Сумцов), а дехто вважає калач символом вічности ("без початку і без кінця"). Тоді залишається ще з'ясувати, чому обрядові з весільними "крутими калачами" надавано такого великого значення.

[17]) ПШЕНИЦЯ. Українці з давен-давна обсипували молодих, коли вони приходили від шлюбу, різним зерном, а особливо пшеницею, бо зерно пшениці символізує плодовитість молодих та їхніх потомків. Але тому, що пшениця була в нас основою майна й поживи, то вона символізує також багатство й достатки.

[18]) МАЯ — це мева (мартин), птаха-плавун, подібна до голуба, живе над морями і великими ріками.

[19]) ПЕРЕМІТКА — це досить довгий шматок білого тонкого полотна (півка), з вишитими або перетканими вузенькою смужкою прикрасами на обох кінцях. Старші жінки у святкові дні обвивають ними голову так, щоб оба вишиті кінці звисали на плечі.

[20]) БОВТИЦІ (бовтички) — це металеві ґудзики, що ними гуцульські дівчата прикрашують свої зачіски.

[21]) БІЛЕ ПОЛОТНО символізує в нашому народі рівну дорогу та зберігання від нечистої сили (Евген Онацький, "Мала Енциклопедія"). Тож дбайлива мама молодого простеляє перед першим вступом молодої невістки до її дому біле полотно, щоб забезпечити для свого сина добре життя, щоб його дружина ходила завжди "рівною дорогою" та щоб була охоронена від нечистої сили.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК ПРО ГУЦУЛЬСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ

Ми подали типове гуцульське весілля з його докладним описом за працею "Гуцульщина" В. Шухевича. Те весілля відноситься до найдавніших часів. Друге весілля на Буковині за автором о. І. Нагірняком.

Тож такі зразки двох весіль дають нам можливість порівняти їх до часу і обставин, тобто режиму та зробити відповідні висновки щодо змін, які наступили за різних часів і різних окупантів нашої Гуцульщини.

В минулому весілля на Гуцульщині незалежно на якій саме, чи на Буковинській, чи Закарпатській, а чи Галицькій майже нічим не різнилися, хіба що в весільних піснях було внесено деякі зміни місцевого характеру, а в основному весь весільний ритуал та всі обрядовості були всюди однакові.

Помічається досить змін у сучасних весіллях, тобто у весіллях, які перепроваджуються за совєтської влади, що остаточно закріпилася на Гуцульщині від 1944-го року.

В сучасних весіллях на Гуцульщині, як і всюди в СССР, відкинено з весільних обрядів релігійно-церковні ритуали. У них не фігурує вже церква, де молодята беруть шлюб у священика. Цей церковно-релігійний ритуал у сучасних весіллях цілковито замінено на клюб, де відбувається реєстрація шлюбу. Там у місцевому клюбі замість священика зустрічає молоду пару депутат сільської Ради. Він їх вітає, а голова або секретар сільради переводить урочисто запис шлюбу.

Замість ікон, як це колись було в церкві, у клюбі висить портрет Леніна, а сцена, де відбувається шлюб-запис, удекорована пропаґандивними гаслами на зразок "Молоде подружжя! Боріться за радянський побут у сім'ї, працюйте на благо Батьківщини". І тут проглядає в гаслах натиск на працю "Для Батьківщини," як всюди в совєтській системі — праця і праця.

Також і в тому місці, коли старости приходять сватати молоду, то дещо змінено. Старости починають з того, що "шукають за куницею," а це взято ще з давніх церковно-слов'янських звичаїв.

Загалом же, треба сказати, сучасне весілля змодернізовано на совєтський лад, але широко використано всі попередні зви-

чаї й обрядові ритуали, на базі яких і створюється сучасна обрядовість, а лише їй надається пропаґандивного совєтського характеру та все робиться в атеїстичному дусі, викорінюючи релігійну обрядовість.

Тут треба підкреслити, що гуцули не особливо радо сприймають цю сучасність, що відкидає релігію, бо не зважаючи на сильну безбожницьку урядову пропаґанду гуцули міцно тримаються обрядовости своїх попередників. Але під адміністративним тиском нинішнього режиму мусять "годитися" і з сучасністю.

Санаторія "Тірське повітря" у Ворохті.

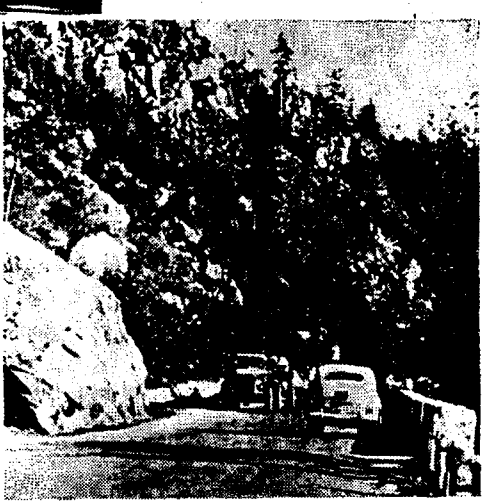

Дорога в Яремчу в наші дні.

ПОХОРОННІ ЗВИЧАЇ

В усіх народів ще від давніх часів, а навіть ще від часів, коли люди жили примітивним життям у печерах, смерть була одною із найстрашніших фактів, бо вона позбавляла людину життя. Це саме відноситься й до різних племен і народів. Не інакше було і в нас, гуцулів. Тож, перестудіювавши наші звичаї, що пов'язані із смертю, приходимо до незаперечного висновку, що й гуцульські похоронні звичаї сягають ще далеко до дохристиянських часів. Багато з тих звичаїв дохристиянської доби цілковито або з деякими змінами перейшли до нашої християнської доби разом із християнськими звичаями.

Було так прийнято, що ще далеко перед смертю майже кожний гуцул чи гуцулка приготовляли собі на смерть убрання і інші потрібні речі до цього дня. Ці речі зберігалися у відповідних місцях (скринях) як найкоштовніші і недоторкальні скарби.

А коли людина померла, її клали на лавицю біля столового вікна, мили, а чоловіка обов'язково голили, а потім одягали в це убрання. А коли це все було зроблено, тоді давали (вкладали) умерлому в руки свічку. Це для того, щоб його душа не блукала в темряві, бо так само, як жива людина любить світло, так і душа мертвої. Після цього відчиняли в хаті вікна й двері на те, щоб зайшли янголи і забрали душу померлого. А коли хтось помирав без свічки, бо помираючому теж перед смертю давали до рук свічку, а якщо не дали, то помираючому комусь другому в цій околиці давали тоді дві свічки, щоб він одну з них передав тому, померлому без свічки.

З хвилиною цілковитої смерти свічку гасили. Одягненому мерцеві ремення-паса не надівали, а оперізували його вовняним паском. А робилося так тому, щоб померлому легше було йти на той світ. Голову жінки завивали білою переміткою (хусткою). Померлого клали, як ми вже згадували вище, на лавиці біля столового вікна, а в пізніших часах приготовляли катафалк (поміст) посередині хати. Померлого накривали бі-

Тгембітання на розі.

лим полотном (наміткою). Потім всі присутні в хаті клякали біля мерця і молилися. А по молитві клали біля голови мерця горнятко з водою і посвіт (каганець з лойом або свічку), свічку тримали так довго, аж доки із церкви принесуть світло (свічки).

В головах померлого чоловіка клали крисаню (капелюх), а померлій дівчині клали вінок з барвінку на голову, а біля вінка клали деревце (вершок смерічки), прикрашене білою (срібною) і червоною вовною. Згідно з нашими звичаями, білий колір (срібний) означав невинність померлої дівчини, а червоний — любов. А деревце — це те, що вживали при весіллях. А коли помре дитина, то її голову покривали вовною.

Коли принесуть з церкви свічки і хрест, то їх уставляли навколо померлого. А на знак, що в хаті є мертвець, на подвір'ї або біля воріт робили ватру, а у вікні вивішували білий прапор. Родина померлого того дня ходить у тому самому убранні, що й ходила, тобто в якому були під час смерти їхнього члена родини. Жінки розпускали коси, а чоловіки ходили простоволосі (без крисань).

Той, що ішов до церкви по свічки, замовляв там, щоб у церкві дзвонили. Таке існувало вірування, що душа людини по смерті блукає по тих самих місцях, куди ходила жива людина. А тому, що людина за життя ходила довго, то й душа мусіла блукати довго. Тож дзвонили, щоб стримати душу, і вона тоді повертається додому, до тіла.

Так само ідуть до трембітаря з проханням, щоб він прийшов до хати померлого і затрембітав (повістував) про сумну новину. Також звуки трембіти відпраляли мерця на вічний спочинок — до гробу.

Багатші гуцули наймали кількох трембітарів, а навіть запрошували й тих, що вміли трембітати на рогах. У столяра замовляли деревище (домовину), а грабареві — викопати яму.

Тут варто докладніше зупинитися на процесі виготовлення домовини, яке було теж пов'язане з відповідними ритуалами і традиціями. Деревище (домовину) робили столярі або в себе в майстерні, а потім її привозили, або на подвір'ї померлого. Коли її виготовляли на подвір'ї померлого, то в готову домовину столярі складали всі свої інструменти, якими виготовляли домовину і накривали домовину віком, а потім над нею умивали руки. Клали свічку у хліб, ставили той хліб із засвіченою свічкою на віко домовини, клали червону хустку і ставили горнятко з водою.

Після такого приготування всі присутні ставали навколо виготовленого деревища (домовини) і відмовляли молитву. По закінченні молитви столярі зверталися до присутніх із слова-

ми: "Прощайте нам, прощайте!" А присутні відповідали: "Прощаємо!" Столярам віддавали хліб із свічкою і плату за виготовлення деревища (домовини).

Як трембіта разом з церковними дзвонами заповість сумну новину, люди сходяться до тієї хати, де є померлий. Кожний має прийти із свічкою, засвічує її і приліплює на вікні або біля померлого, а в деяких місцевостях клали і гроші біля померлого. Поставивши на відповідному місці свічку, прибулий клякає і промовляє молитву, а потім вітається з іншими людьми, що перебувають біля померлого. Зібрання біля померлого називається привиле.

Під час привиля леґіні починають забаву (грушку), що має на цілі розвеселити засмучену родину померлого. А далі відбуваються ще такі забави:

"Вуглик". — Вішають на шнурку посередині сіней чи кімнати розпечений вуглик, а зібрані, обступивши його, дмухають на нього, але кожний так сильно дмухає, щоб той вуглик вдарив когось іншого і попік йому обличчя і з цього сміються.

"Висіння", яке полягає ось у чому: леґінь хапається за клинок, який є часто в сінях, і кричить: "Я вишу!" А другий питається його: "На кому висиш?" А він потім відповідає (тут подається ім'я якоїсь дівчини, як наприклад: "На Катерині"). Названа дівчина мусить прийти до того, що "висить", і врятувати його поцілунком. А потім "завішується" сама і кличе на поміч якогось леґіня. Коли б якась дівчина чи якийсь хлопець не послухали "вішальника", то їх обмазують сажею.

"Піджмурки". — Гра полягає в тому, що комусь зав'язують хусткою очі, і він ловить інших. Тому, кого спіймає, передає хустку і зав'язують тоді очі спійманому, який повторяє це саме. Так продовжується гра, доки вже надокучить.

Перстенець". — Леґіні й дівчата сідають у коло, складають руки як до молитви. Один з леґінів вносить перстень і комусь вкладає його в руки. Інші не знають, кому він положив. А тоді хтось інший з леґінів відгадує, в кого перстень. Якщо відгадає, тоді він заступає того, в кого був перстень і продовжується й далі так само. Якщо він не відгадає в кого перстень, то мусить всіх цілувати. Коли ж хтось не дасться поцілувати, тоді того обмазують сажею. При цьому є багато сміху.

"Скіпка". — Леґіні подають запалену скіпку (тріску) з рук до рук, а коли в когось скіпка погасне, то той чи та має всіх цілувати. А коли хтось не дасться поцілувати, то його теж обмазують сажею.

"Діди". — Два леґіні перебираються один за старого діда, а другий за стару бабцю. Дід обов'язково має горб і топірець. І так обоє старі йдуть до померлого. Клякають перед

ним і моляться. А потім бабця зачинає проповідувати про померлого, який він чи вона був добрий ґазда та все його вихваляє.

"Білиця". — Три леґіні сідають поруч себе. Той, що сидить з них посередині, (білиця) тримає патик в руках, а два його колеґи (стрільці) також тримають патики. Білиця суне по патику пальцями вгору і вниз і при тому імітує білицю та старається вдарити стрільців по ногах. Стрільці бороняться і в свою чергу стараються вдарити білицю по руках. Білиця так спритно маневрує своїм патиком, щоб стрільці вдарили себе по ногах, а не по її пальцях. Стрілець, що вдарить білицю по руках, стає білицею, а білиця стрільцем.

"Коза". — Леґінь прив'язує до голови сокири дерев'яні ложки, а до вістря прядиво. Держак сокири запихає до рукава петика, рукав той натягає собі через голову, а понад його головою стремить сокира з ликами і виглядає, як з рогами, а прядиво виглядає, як борода кози. Другий леґінь дає до миски трохи соли і йде між челядь (жінки) та з того місця, де є найбільше жінок, кличе козу до соли: "Кось, кось!" На такий поклик коза спішить до соли і по дорозі вимахує рогами на всі боки і декого тручає.

"Стрілець". — Ставлять два стільці один проти другого. На них сідає чотири леґіні по два на кожному стільці і так всідаються, щоб кожний був плечима до протилежного партнера на іншому стільці. А п'ятий леґінь ходить навколо них і просить їх: "Прошу для себе стільчика, бо не маю де сісти!" А ті, що сидять, відповідають: "Було б собі принести!" В цей самий час вони міняють місця на стільцях. І як тільки тому, що просить, пощастить схопити місце на стільці, тоді той, що стратив місце, становиться "прошаком". Багато сміху буває при тому, коли під час тієї гри, всі падають на землю.

"Млин". — Леґінь лягає на лавку та бере два патики в руки, ударяє ним по ніжках лавки і тим наслідує калатання у млині. На зад цього леґіня кладуть решето з коров'ячим кізяком, накривають його веретою. Лежачий підкидає решето і тим наслідує обороти камення у млині. Другий леґінь-мельник ходить біля каменя, підносячи та спускаючи решето і питається присутніх, хто і що хоче змолоти? Отримавши відповідь, "мельник" вкладає руку до решета, витягає її і дає понюхати присутнім так, як це робить мельник у млині — дає понюхати муку, а потім дає понюхати порожню руку, а потім дає з кізяком (калом), а навіть трохи обмазує кізяком того, хто нюхає. Це викликає багато сміху.

У Микуличині і деяких інших місцевостях Гуцульщини забави у "млин" робили дещо інакше. Один леґінь лягає на

лавці і торохтить патиком по ніжках лавки, а два інші леґіні перебираються за жидів-мельників і забавляють присутніх.

"Піч". — Два леґіні стають плечима до себе і згинаються наперед, один з них встромлює ніж у землю перед собою, а потім бере патик до рук. А той, що немає ножа перед собою, питається:

— Куди йдеш?

— До міста.

— А що ти мені купиш?

— Нічого!

— А я тобі поб'ю піч.

— Не поб'єш.

— Поб'ю!

По цьому діялозі стараються перевернути ніж, а той, що встромив ножа, перешкаджає йому. В перебігу цієї боротьби декому попадає і по ногах. Така боротьба триває так довго, доки котромусь пощастить звалити ніж.

"Королі". — Три леґіні сідають на лавці, а біля дверей ставлять сторожа. Всі, що входять до кімнати, а особливо дівчата, мусять цілувати королів. Коли якась дівчина відмовиться цілувати королів, їй обмазують обличчя сажею.

"Обручка". — Леґінь бере обручку і кладе її на стіл, а сам іде геть від столу. А леґіні і дівчата, які стояли навколо столу, хтось із них бере цю обручку і ховає до кишені. У міжчасі приходить власник обручки і бачить, що вона зникла. Він починає ворожити з руки леґіня чи дівчини, якого підозріває в тому, що забрав обручку: "Укравись обручку, укравись вівці, укравись худобу, зробився злодієм і повисиш на шибениці." Коли ворожбит угадав, у кого є обручка, то той віддає обручку і стається ворожбитом.

Крім перелічених, ще багато різних забав і ігор влаштовують на привилях.

А до кімнати, де лежить покійник, сходяться переважно старші люди, вони посідають і говорять в більшості про покійника, яким він був у своєму житті. Як правило. по обіді дяк чи його помічники читають псалтир та відмовляють молитви, а в перервах поміж читанням трембітарі на подвір'ї трембітають. Під час читання псалтиря уважно слухають саме те місце з читання, де говориться про те, що мертвий рухається. Очевидно всі в той час дивляться на покійника, чи він рухається.

У перервах поміж читанням псалтиря, члени родини голосять (плачуть) і промовляють.

Окремі члени родини під час голосіння (плачу) мають свої специфічні примовлювання, які подаємо нижче.

Ґаздиня плаче по ґазді:

Ґаздо мій дорогий!
Чом я тебе так прогнівала,
Ци Господа Бога я не благала,
Щоби я з тобов прожила.
Ци я Бога не просила,
Що я тепер на біду сі лишила!
З ким я буду діти годувати,
З ким я буду ґаздувати?
Діти дрібні, єк дрібна полова,
Я сама нешчіслива удова.
(Ім'я) мій золотий, мій дорогий,
Що ти тепер наробив?
Ти пішов, а діти-с мині полишив.
Нема кому ні діти годувати,
Ні у місто піти, ні принести,
Ні дати, ні взити, ні принести.
Ти мене вдову саму полишив,
Ти мене на віки засмутив!

Дочка плаче за мамою:

Мамко моя золота, мамко золота!
Хто м'я буде віддавати,
Хто мені вінок давати?
Хто буде мені поле паювати,
Хто маржину мні давати?
Як чоловік мні буде бити,
Кому піду сі жилювати?
Кому я си му казати?
Хто за мнов сі вступить?

Діти плачуть за мамою:

Мамко наша рідна, мамко любі!
Чи ми Бога прогнівили,
Що ви нас, мамко, сирітками лишили?
Тато маму поховає,
За другою пошукає.
Хто буде нас научати,
Хто буде нас єднати?
Чому до нас, мамо, не промовиш,
Чому не подивишся на нас,
Чому наші мозолі на пальцях не позавиваєш?
Мамко наша солодка, квітка наша пишна, золото наше!

Мама плаче за дочкою:

Дитино моя, з ким буду я жила,
Ким буду я си послуговувала?
Ти вже більше мені не будеш помагала,
Не будеш крутитися по хаті,
Я тобі віна не дала, весілля не справила.
Ти булас у мене найдороща, тис була вірна,
Ти зімнов добре обходилася!
Дитино моя дорога,
Чому мн'я залишаєш?
Я на тебе не гнівалася, я тебе не била,
Чому мн'я залишаєш?

Під час цих привиль влаштовують обід чи вечерю, що називається комашня. Під час цього обіду мусять бути горнятка з водою і калачі. До горняток причіпають свічку і кожний, хто помолиться за душу померлого, дістає це горнятко. Комашню влаштовують на те, щоб люди молилися за душу покійного і просили прощення, як у людей, так й у Бога.

Такі ритуали з забавами, комашнею і читанням псалтиря відбуваються протягом двох днів, а вже третього дня покійника хоронять.

У той день, коли хоронять покійника, в хаті, де він лежить, вставляють у кожному кутку калачі, до яких прикріплюють свічку, але її засвічують тоді, коли вже священик приходить до хати.

Спершу священик відправляє обхід (читає відповідну молитву, панахиду, кадить, читає Євангелію, кропить свяченою водою, а потім прощає (просить пробачення), кажучи: "Я прощию, та й Бог прощиє! Прощийте й ви!" На те присутні відповідають: "Прощиємо! Най Бог прощиє!"

По цій прощі, колись давно, ще в XIX столітті, покійника одягали у святочне вбрання. А вже між двома останніми війнами померлого зразу одягали, як тільки він помре, а тоді кладуть до деревища. В деревище кладуть трохи цукру, вовни, зілля і прикривають накривкою (наміткою). Під час цієї процедури жінки й рідні плачуть.

Коли деревище виносять з хати, то ним тричі вдаряють об поріг на те, щоб померлий одержав прощення і від порога, об який він під час життя не раз гримав, рубав дерево і не звертав уваги на те, що порогові теж тяжко тримати хату. На деревищі (домовині) ставлять ті чотири калачі з свічками, які стояли в кутах хати. А коли винесуть деревище на подвір'я, то зразу ж замикають хату, щоб смерть не могла знову увійти до хати.

Посуд, в якому була вода біля мертвого і якою його умивали, одна із старших жінок розбиває, а куски з цього посуду вкидає в ріку або в потік.

На подвір'ї відбуваються вдруге прощання і проводи. В цей час замітають хату чи кімнату, де лежав покійник, сміття палять, а спузу з цього сміття вкидають до річки або потоку.

По проводах і прощанні священик знову заходить до хати з людьми, всі сідають за столи і відбувається комашня (прийняття). Під час цього священик відправляє парастас. А після цього всі виходять на подвір'я.

Деревище кладуть на сани, які тягнуть кілька пар волів, або несуть на плечах. Деревище обов'язково мусить бути прикрите, тобто завинене сукном або полотном.

Перед тим, як мають відходити від хати, родина збирається навколо домовини і схиляє голови, а в давнину було ще й так, що кладуть свої голови на домовину, тоді священик говорить до присутніх: "Прощийте пораз перший! Прощийте пораз другий! Прощийте пораз третій!" Присутні відповідають: "Най Бог прощиє! Ми прощиємо!"

Потім уставляється похоронний похід у такий спосіб: попереду першим несуть хрест, за ним хоругви, а потім один з ґаздів перед домовиною несе хитавну миску (походить від слова "хитати"), в якій є зварена пшениця, сливки, мед. Це звариво називається "коливо", а до цього колива встромляють дванадцять воскових свічок. Коли похоронна процесія зупиниться для проводів, то цю миску ставлять на домовину. Далі несуть або везуть покійника. За домовиною іде священик, дяк, хористи, а за ними найближча родина, а відтак за нею решта людей, що супроводжають покійника в останню дорогу.

Похоронна процесія, як правило, прямує до церкви, зупиняється на межах ґаздівства покійного, де ставлять домовину

Похоронний похід Юри Мироняка з с. Микуличина.

Трембітарі.

і відправляють оправини, читання Євангелії і мусить обов'язково бути триразове прощення. А як переходять через потік або річку, то обов'язково затримуються для відбуття оправин і прощення. Під час цієї сумної процесії часто трембітарі трембітають, а жінки голосять (плачуть) і промовляють.

І так при проводах, трембітанні і плачі (голосінні) похоронна процесія приходить до церкви на похоронні відправи. В церкві відправляє священик панахиду, а по багатих покійниках відправляється перше Служба Божа, а опісля панахида. А потім по відправі похоронна процесія йде далі на цвинтар (кладовище).

На цвинтарі деревище ставлять над ямою, відкривають його і виконуються церковні відправи, а потім трембітар трембітає, закривають домовину і спускають до ями. Першою родина кидає до ями гроші і три грудки землі. Гроші кидають на те, щоб померлий мав за що проїхати на той світ, бо дорога до Бога далека — вона йде через моря, гори і т. д. і є дуже терниста. А дорога до арідника (дідька) є гладкою і навіть є й мости через моря. Так собі уявляли гуцули мандрівку покійника.

Потім яму засипають землею, рівночасно закопують в головах хрест, а на могилі під хрестом ставлять хитавну миску. Для дівчини деревце закопують перед хрестом.

А коли священик запечатає гріб, грабарі моляться і миють руки. А як помиють, промовляють до присутніх: "Прощийте нам!" Присутні відповідають: "Прощиємо!" Так говорять три

рази. Це робиться для того, щоб усі знали, що цю працю вони виконували не із власної волі.

Потім ті, що несли домовину, клякають в чотирьох кутах гробу, а один з родини подає їм калачі і то лівою рукою тому, що клінчить на правій стороні, а правою рукою тому, що клінчить на лівій стороні. Подають ті калачі, що були в кутах кімнати і на домовині під час похоронної процесії. Член родини, що подав калачі, від імени померлого просить прощення за те, що він мучив їх своїм тягарем під час похоронної процесії.

Потім коштують коливо з хитаної миски і повертаютсья додому на комашню. Повертаються із цвинтаря тією самою дорогою, що і йшли на цвинтар. А це тому, щоб душа могла знову прийти до хати. У хаті на тому місці, де лежав покійник, нічого не кладеться і не сідають туди цілу добу.

Вечором того дня на стіл ставлять кварту з водою, хрест і свічку, яка горить цілу ніч. За народним переказом, душа по похоронах повертається до хати, але вже не сама, а з янголами. Вона сідає за стіл, п'є воду і їсть муку, а тому те місце, де стоїть свічка, посипають мукою. Другого дня видно, як душа їла муку, бо мука порушена. Залишки муки згортають і вкидають до печі, а воду з горнятка виливають на чисте поле.

На сороковий день родина влаштовує поминки (обід) і при тій нагоді дає поману (дарунки), які небіжчик зарядив сам, або родина рішила.

У Провідну неділю гуцули завжди обходять проводи на цвинтарі, туди приноситься перепічки, бриндзу, масло, овочі і т. д. Коли священик відправить загальну панахиду, тоді роздають дари за простибіг.

Такі в основних рисах гуцульські похоронні обряди, хоч в деяких селах є дещо й відмінне, але основне охоплене цим розділом.

Такі як вище наведені гуцульські похоронні обряди відбуваються й сьогодні на Гуцульщині з деякими відхиленнями, що є обумовлені сьогоднішнім політичним станом.

Микола Домашевський

На підставі переказів старших людей з Гуцульщини (Василя Соловчука з Микуличина; Евдокії Домашевської з Микуличина; Марка Марчука з Дори; Івана Тонюка з Верховини (Жаб'я).

Ґазда — господар.
Паювати — ділити, розділювати на парцелі (мова про поле).
Жилювати — жалітися, скаржитися.
Спуз — попіл.
Перепічка — булка.

КОЛОМИЙКИ

(З села Микуличина)

Як піду я в полонину
Та затримбітаю,
То почує дівчинонька
На десяту стаю.

Як піду я в полонину,
В полонинці стану,
Одна дівка несе пиріг,
А друга сметану.

А пиріг сховаю у кишеню,
А сметану вип'ю,
Одну дівку поцілую,
А на другу кліпну.

Ой піду я у Ворохту
Та й там ся оженю,
Таку жінку собі візьму,
Що всуну в кишеню.

А я гуцул молоденький,
Всі дороги знаю,
До котрого села прийду,
Все гуцулку маю.

А я гуцул молоденький
З гуцулков люблюся,
Як не возьму гуцулочки,
То не оженюся.

Гуцулка мні породила,
Гуцулка ми мати,
Та файно ми постелила:
Лягай, сину, спати.

Подивлюся я на Жаб'є,
А Жаб'є в долині,
А там такі гуцулочки,
Як цвіт на калині.

Ожени мні, моя мати,
Женитися хочу,
А як мене не ожениш,
То ся розволочу.

По тім боці при потоці
Кінь пасе ся в сідлі,
Як не люблю, не возьму ті,
Хоть би-с була в сріблі.

Бодай тебе, гуцулику,
Кришило - в'єлило,
Чому то так не сталося,
Як ся говорило.

То вперед ми говорили,
Що поберемося,
Тепер ходиш та говориш,
Що розходимося.

Прийди, прийди, мій миленький, та стань під віконце!
А я скажу своїй мамі, що то сходить сонце.

Як я свого миленького не виджу на очи,
То мені ся, молоденькій, робити не хоче.
Як я свого миленького на оченька вздріла,
Тогди мені роботонька у руках горіла.

Ой розвійсі, місяченьку, на дві половині
Най милому одна світить, а другая — мені.

Ой того я хлопця люблю, що гарно танцює:
Кучерями потрясає, в личенько цілує.

Ой Василю, ой Василю, сорочку ти вшию,
Купи мені коралики на біленьку шию.
Купи, купи коралики за срібного лева,
Аби люди пізнавали, що я Василева.

Полонинські:

Ой гуцуле, гуцулочку, гуцуле-ватаже,
Чому твоя гуцулочка помагайбіг не каже?
Яки моя гуцулочка помагабіг казала,
Вона би сі в полонині гуцулков не звала.

Вояцькі:

Провадила мати сина горов, стежичками,
Та зросила доріженьку дрібними сльозами.
Провадила мати сина в неділю раненько,
Сама сіла під віконце, плаче жалібненько.

Ой хлопці ми, пане брате, ой хлопці ми, хлопці,
Як нам буде бренькотіти шабелька при боці.
Шабля буде бренькотіти, а коник скакати,
А ци будут дівчатоньки за нами плакати?

Евдокія Домашевська

КОЛОМИЙКИ
(З села Дори)

Гуцулка мні породила,
Гуцулка ми мати.
Та файно ми постелила,
Лягай, сину, спати.

А я тобі постелила,
Аби ти сі виспав,
А ти пішов до другої,
Бодай-си потріскав.

А я тобі постелила,
Білі подушечки,
А ти пішов до другої,
На голі дощечки.

Ой казала Василина,
Що велика зима.
Пийте, хлопці, горівочку
Бо не стало вина.

Пийте, хлопці, горівочку,
Та ще попивайте,
А за свою першу любку
Ви не забувайте.

Віддай мене, моя мамко,
До крайної хати,
Там багато леґіників,
Є з ким жартувати.

Один піде по водицю,
А другий по тріски,

А третий ся націлує,
Білої невістки.

Зібрав **Михайло Бойко**

КОЛОМИЙКИ

А як собі заспіваю
Двома голосами,
Один пущу по Говерлі,
А другий лісами.

Один пущу по Говерлі,
Най гуцулка чує,
Дуже її хлопці люб'єт,
В'на си гонорує.

А я собі поспівую,
Голосом поводжу,
То до мене ідут хлопці,
Як на Службу Божу.

Та як собі заспіваю,
Голосом поведу,
То до мене хлопці роєм,
Як бджоли до меду.

Хрипит мені вже у грудех,
Як малій дитині,
Збавив я си здоровечка,
Роб'єчи в бутині.

Я узимі у бутині,
Вліті з овечками,
А восени гуляючи
Із молодичками.

Як ішов я з полонини,
Била мене плова,
То повернув я до любки,
Чи ти, любко, вдома?

Ці співанки я чув від дочок Івана Сенчюка і Дмитра Зеленчюка - побережника в Бистриці, присілку Жаб'я.

Зібрав **Михайло Петрів** з села Жаб'є-Бистрець

КОЛОМИЙКИ

Ой Іване, Іваночку,
Ходиш по лісочку,
Утни мені яворика
Та на колисочку.

Та утни ми яворика,
Того зеленого,
Та будемо колисати,
Василька малого.

Ой, Василю, сиди в билю,
Сорочку ти вшию.
Василь сидів та й ізнидів,
Сорочки не видів.

Вийшов Іван на горбочок,
Заграв у листочок.
Пізнай, мила чорнобрива,
Чий то голосочок.

Ясний голосочок,
Та то ж мого миленького,
Як співає, то си здає,
Що дзвонит дзвіночок.

Ой куди мій Василь ходить
Васильок си родит,
Куди ходит Іваночок —
Гіркий полиночок.

Ой, Боже мій милосердний,
Як дуже бідую,
Зазулька ми не кувала,
На ню си гріхую.

Зазулька ми не кувала,
Пташиночка сива,
А я в мами одна була,
Та й то нещаслива.

Зібрав **Михайло Миронюк** з села Мишина

КОЛОМИЙКИ

(Криворівня)

На тім боці при потоці
Два качури в'ють си,
Надо мною молодою
Два леґіні бють си.
Не бийте си, не ріжте си,
Я одного буду,
Василькови купю хустку,
Іванкова буду.
Ой до мене бурі очі
За лева, за лева,
Я гадала, що Іванкова,
А я Василева.
Ой дає мені Іванко
Та тоті два леви
(золоті гроші)
Та шоби я відповіла
Тому Василеви.
Відповісти я не хочу,
Він файно данцує,
Поза шию обіймає,
А в личко цілує.

(Жаб'є)

А у моїм городочку
Висока тополя,
Який в мене любчик добрий,
Добра би му доли.
Який в мене любчик добрий,
Доброго сумліні,
Не боїть си бистрих річок,
Ані потопленій.
Не боїть си бистрих річок,
Чужого розбою,
Сідай, сідай на коника
Поїдеш зі мною.
Сідай, сідай на коника
Та на вороного,
Поїдемо з сего села
Аж до головного,
А поїдем з сего села
До ясної зорі,
А там ми си поспитаєм
Турецької пані.
А там ми си поспитаєм
Турецької пані:
Ци би ми тут не побули,
Душко ма,кохані?
Ци би ми тут не побули
Та не панували,
Шоби за нас, Криворівці,
Вороги не знали.
Ви вороги, ви вороги,
Вступіт си з дороги,
А ви вже нас обсудили
Від ніг до голови.

(Ясинів Горішній)

А кукала зазулиці
Від гаю до гаю,
Утікала буришечка
Із нашого краю.
Та їк она утікала,
З люд'ми говорила:
Не буду вам вже родила,
Бо вам догодила.
Не буду вже вам родила,
Бо вам догодила,
Шо печена і варена
По тижневи гнила.
А я би вам та родила
Великі як клубки,
Та не буду вже родит,
За ваші проступки.

(Соколівка)

А я піду в полонинку
По зелене сіно,
Полонинку не перейду,
Бо сонечко сіло.
А сонечко засвітило,
Коса си вломила,
Відей моя файна любка
Сінце не вробила.
Але она уробила
Зелене, зелене,

Але прийшли два гайдучки,
Узєли без мене.
А я прийшов до домочку,
Зачів жінку бити,
А на шо ти, жінко, дала
Тото сіно взєти?
Але я ще не давала,
Они сами взяли,
Ище мене молоденьку
З собов підкликали.

(Яворів)

Ой та два вас, леґіники,
Та два вас, та два вас,
Та не ходіт попід хату,
Та не робіт галас.
Та не ходіт попід хату,
Та не галасуйте,
Озміт собі по дівчині
Та й господаруйте.
Озміт собі по дівчині
Та по Катерині:
Одна сидит при горбочку,
Друга при долині.
А у сеї при горбочку
Корови та вівці,
А у сеї при долині,
Самі сороківці.
Але ціса при горбочку
Мурежит сорочку,
А он ціса при долині
Прибігає д' мині.

(Річка)

Кобис знала, моя мамко,
Шо то люба може,
Тогди-бис ми усказала:
Помагай ти, Боже!
Кобис знала, моя мамко,
Шо може Михайло,
Тогди-бис мене вбирала,
Шонеділі файно.

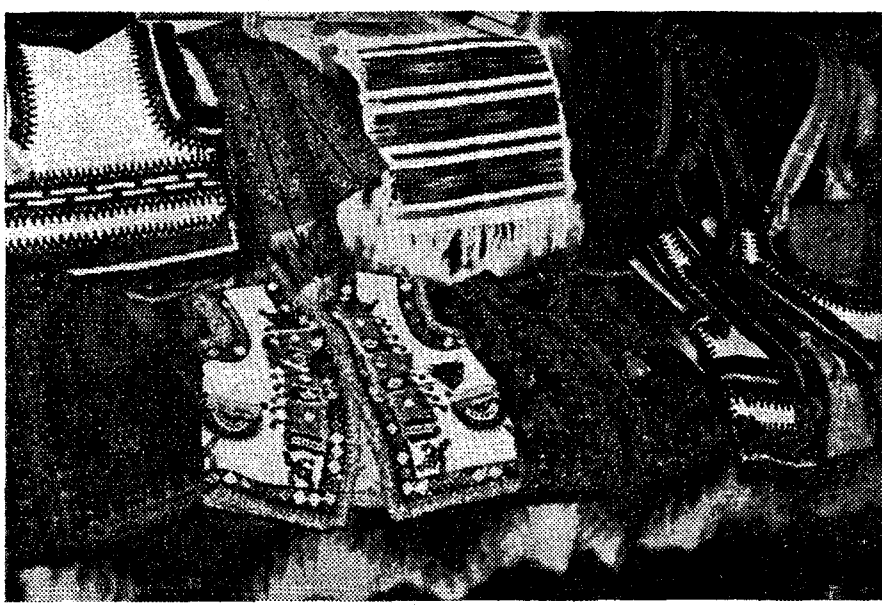

З вистави Івана Лелета (1967). Гуцульські киптарі.

(Розтоки)

Молодичко молоденька,
Не май мні за дурні,
Бо буду ті пласувати,
По битому бити,
Шоби ти си варувала
Другого любити.
Два леґіники держели,
А чотири били,
Ой чотири топірочки
По ній поломили.

(Голови)

Сидит потьи на вороті,
Та й ківає фостом,
Прийди, прийди, Василечку,
Калиновим мостом.
Мої мости калинові,
Хати на помості,
Прийшов, прийшов Василечок
Ба й до мене в гості.
Шо би тобі, що би тобі
За цес поклін дати?
На! хусточку шовковеньку
Личко утирати.

(Брустури)

Вітер віє студененькій,
Вербою колише;
Сидить панчік у крісельцях,
По бранчиків пише.
А в суботу написали,
В неділю роздали,
В понедівник до схід сонці
В Станіславі стали.

(Космач)

Коло млина два явори,
Була би сорівка,
А випила кварту меду,
Богачева дівка.
Ой випила кварту меду,
А другу горівки;
Боже, мене оборони,
Від такої дівки.

Кліпати — моргати на когось. Файно — вигідно, добре. Кришило — крутило. В'єлило — завіяло, перевіяло. Срібний лев — мова тут про австрійські гроші. Люб'єт — люблять. Бутин — вируб лісу. Плова — буря снігова з дощем. Биля — огудиння. Ізнидіти — змарніти, зсохнути, висохнути. Леґінь — парубок, молодик. Буришечка — рід птаха. Данцювати — танцювати. Ледіник — парубок. Пласувати — бити. Варувати — остерігатися. Потьи — пташка. Фост — хвіст (у птаха).

КОЛОМИЙКИ

Коломийки віддавна були одним з найпопулярніших пісенних жанрів. Повнокровним життям живуть вони й сьогодні. До численних здавна відомих зразків долучаються все нові, створюючи, за висловом І. Франка, величезну панораму народного життя з безліччю живих картин.

Коломийки — це коротка, найчастіше дворядкова пісня, кожний рядок якої складається з 14 складів, з цезурою пісня восьмого складу, з жіночою римою. Виконується вона на ме-

лодію усталеного типу. Може виступати як приспівка до танку, або існувати незалежно від нього. Часто коломийки об'єднуються у в'язанки, які, однак, не мають сталого змісту, а залежать від настрою, майстерности, багатства запасів виконавця, а також від обставин і призначення співу.

Стабільність і ляконізм коломийкової форми полегшує співцеві творче завдання, бо дає змогу поетично показати лише один якийсь штрих чи то у психологічному стані окремої особи, чи дати оцінку будь-якій події в житті народу.

Важливою якістю коломийки, завдяки якій вона здобула всенародні симпатії, є синтетичне поєднання пісенно- поетичного начала з началом мімічним і хореографічним. Це надає їй особливої жвавости, своєрідної театральности, динамічности й енерґії в самому процесі відтворення.

Тематика і настроєвий діяпазон коломийок всеосяжні. Вони прості, безхитрісні і мудрі водночас. У них палахкотять іскрометні веселощі співця, коли гучно видзвонюють цимбали, і розливається тихий жаль услід за журливим голосом скрипки.

Творці коломийок самі відзначили здатність їх висловлювати радість чи горе:

Ой Матію та Матію, відколи тя прошу
Зроби мені коновочки, най співанки ношу.
Зроби одну, зроби одну, та зроби ще й другу;
Одна буде про веселість, а друга про тугу.

До коломийки, неодмінної супутниці буднів і свят, звикають, як до живої істоти, і звертаються до неї, як до живої:

Коломийко, чорнобривко, коломийко наша,
Будем тебе споминати замість "отченаша".

Персоніфікований образ коломийки владно увійшов у пісню. Коломийка ходить по горі, спускається в долини, п'є воду. Її, як зерно, засівають у полі, вівчарі прикрашують нею, мов чічкою, крисаню. Знати і вміти співати коломийки вважається почесною і похвальною справою. Це — гордість і багатство молоді, особливо дівчат. В запасі кожної дівчини стільки коломийок, що було б "на віно", "на мажу", "на мливо", стільки, що "не списав би їх миленький на воловій шкірі", що "треба би цілий тиждень їх переписати". Як дорогоцінність дарує їх відданиця найближчій товаришці, любкові чи молодій сестрі. У цих вихвалянях немає будь-якої гіперболізації. Коломийкові традиції на Гуцульщині такі сильні, що молодь навіть листується за допомогою коломийок. Звертання до них в цьому разі цілком закономірне, адже в листах діляться найзаповітнішим, розповідають про настрої і переживання, а тут уже потрібна висока мова поезії.

"Мені завжди здається, що коли можна побачити вдачу народу, то це скоріше в ліричних піснях в "коломийках" (не знаю, як іще зветься такий рід поезії народної), ніж в балядах та піснях історичних", писала Леся Українка. (Л. Українка, Твори в п'яти томах, т. У. К. 1956, стор. 73).

Про щоб не розповідала коломийка, вона завжди зворушує щирістю й безпосередністю. Її творцям властиве конкретне образне мислення, вони говорять про речі їм завжди близькі й зрозумілі.

Синіюче громаддя гір, повитих у далині молочно-сизим серпанком, білі отари овець на полонинах і переливчастий голос вівчарської сопілки, солов'їний щебет і перегук зозуль у зелених гаях, дзвінкі потоки й відбите в них блакитне небо — всі ці картини, сповнені буянням яскравих барв і звуків, передають любов до рідного краю. Незрадною синівською відданістю дихають рядки:

Гей, нема на світі краще, як в руській (українській) країні
Так миленько і красненько в нашій полонині.
Та я свою Гуцульщину повік не забуду,
Хоть прийшло би умирати — все співати буду.

Поетичне бачення навколишнього світу, вміння тонко оцінити його красу ніколи не переходить у манірне замилування ним, бо співака, який складав свої пісеньки в умовах визиску і неволі, постійно вражав контраст між розкошами природи і убогістю його життя. Вірні життєвій правді, коломийки реалістично фіксували красномовні деталі сільського побуту.

Ой, не буду я гуляти, бо я заморений,
Ой, бо я їв через літо борщик несолений.

Коломийка, глибоко зображуючи побут, не цурається найбуденніших випадків з життя трудівника. Її змістом може бути висловлення жалю з приводу розбитої люльки, нарікання на вівцю, що заблукала, роздуми про вбрання сусідської дівчини. Точність і багатство деталів у змалюванні процесів господарювання, одягу, їжі, розваг молоді — цілий скарб для етнографа.

В коломийках мигтять барвисті гердани, машлики, тибетові хустки, пуслики, реклики, гуні, шапки-мармазинки, капці з волічками, вишиванки, крисані з червоною китайкою, чіжми, бокончі, клебані, тобівки, дзьобенки, тайстри, дротові запаски, пацьорки, коралі.

Скрізь, де збирається молодь, — на танцях, вечорницях, на толоці — звучать жартівливі коломийки. Хлопці дівчат, а дівчата хлопців засипають задиристими, а часом і дошкульними

Іван М. Лелет.

Євдокія Домашевська

Василь Михайлюк з Яворова.

дотепами. Найчастіше піддаються осудові такі вади поведінки, як зарозумілість, пиха, лінощі, намагання справити враження зовнішнім виглядом. Особливо ущипливо висміюють гонорові дочки багатіїв:

Котра дівка напереді стоїть гарно вбрана —
Не беріть ї, хлопці, в танець, най чекає пана!

Неменше дістається й парубкам, які "шукають за польом" і "брали би по три морги, хоч би й за сліпою".

Часто натрапляємо на своєрідне кокетування, коли гострі на язик дівчата чи дотепні леґіні іронізують самі над собою:

Як музика файно грає, я слухати люблю,
А як будять до роботи — я в кулаки трублю.

Серед коломийок родинно-побутового характеру найбільшу кількість становлять пісні про кохання, в яких передаються усі перипетії відносин двох: і перше несміливе почуття, що боїться виказати себе поглядом, і горде, відкрите перед усім світом утвердження щастя любови і бути любленим, і перші сумніви та образи, і біль розлуки, і невтішне горе покинутих.

Глибоке й сильне почуття підказує звичайній селянській дівчині слова повної хвилюючої поезії. Виспівуючи свою любов, дівчина добирає зворушливих у своїй простоті й правдивості порівнянь.

При зустрічі з любкою у неї "серце б'ється, як горошок рясний", "здригається, мов тоненький дротик", любкове слово її серце, "як рослиця студеная в полю зеленому".

Найпоетичніші образи постають в уяві юнака, коли він думає і співає про свою милу: "як пишна калина", "як зіренька ясна", навіть краща, бо "перед нею світла зірка трохи не погасла". Але все-таки йому здається, що нема порівнянь і барв, гідних її краси:

Хоть би-с писав, малярику, усіма барвами,
Не списав би мою рибку з її рум'янцями.

Частково й щирістю дихає звертання парубка до коханої:

Ци-с мі, мила, дання дала, ци-с мі що навчила,
Що мі твої сліди пахнуть, куди ти ходила!

Юнацьке почуття таке сильне, готовість слухати милій така велика, що він ставить їх вище навіть за обов'язок перед цісарем:

Ой викупи мні, дівчинонько, із войська додому,
Бо я тобі вірно служу, а більше нікому.

Коломийки про кохання зображують сферу людських взаємин, на перший погляд, незалежних від суспільних проблем, але й у них чути відгомін соціяльної непевности.

Хоч основним мотивом давніших, дорадянських коломийок є нарікання на долю, безталання, злидні, але поняття про щастя в них ніколи не асоціюєтьс з багатством. Бідна дівчина рішуче відкидає залицяння сина багатого батька, бо в "багача нова хата, високі пороги, та він буде вимовляти воли та корови". А людська гідність — над усе:" не стояла і не буду багачеві в ласку". Заради хліба насущного дівчина не поступиться гордістю. Народна мораль схвалює рішення дівчини йти "за того любочка, аби в нього нич не було, лиш одна сорочка".

Велика група коломийок відображає життя в родинному колі. В них оспівується сімейна злагода, радість материнства, взаємини між батьками й дітьми, взаємини із сусідами, кумами, побратимами, звучать тихі дитячі колисанки й голосні приспіви до чарки, коли збирається близька й далека рідня, щоб відзначити якесь свято. Переважна ж більшість коломийок цього розділу складена жінками, нещасливими в родині. Серед пісень "зустрічаємо дуже багато таких сумовитих, так жалібно болючих, розкриваючих нам таку многоту недолі, що, вдумавшись в ті пісні і в те життя, яке їх викликало, ми не можемо не вжахнутись, не можемо не спитати самих себе: невже це правда? — "писав І. Франко. (І. Франко, Вибрані статті про народну творчість, К. 1955, стр. 107), досліджуючи зображення жіночої неволі в українських піснях.

В давніх часах шлюб із багатим нелюбом часто був єдиним порятунком для зубожілої родини. Дівчина йде на цю жертву, але потім цілий вік нарікає, виспівуючи свою болючу тугу:

Було б мене, моя мати, в купелі втопити,
Ніж я маю, нещаслива, із нелюбом жити.
Ой не маю я серенчі, не маю, не маю,
Камінь би ся розжаловав, як я заспіваю...

І пливуть спогади про дівоче життя. І ще тяжче повертатися в хату до "лютої свекри", до "зовиці, як зміїці", де мусиш годити "найменшій дитині", а чоловік гультяй і нероба, не заступиться, бо з ранку до ночі пропадає в корчмі.

Якщо родинно-побутові коломийки схоплюють коло подій, що найтісніше оточують співака, то створення коломийок соціяльного звучання потребує ширшого виднокруга. Необхідно, щоб автор уосіблював якусь соціяльну групу і вмів піднятися над особистими інтересами до оцінки явищ громадського порядку.

Іван Франко відзначив, що в народній поезії відбивається те, що "ненастанно дотикує увагу, вражає не тільки окремі одиниці, а цілу масу якоїсь місцевости чи цілого краю і чинить економічний вплив". (І. Франко, Вибрані статті про народну творчість, стр. 142).

Непосильним тягарем, що довгі роки пригнічував народ, було кріпацтво. Коломийки про панщину — це скарга обурення скривдженої безправної людини, зневоленої непосильною працею та побоями. Твердим камінням ненависти вкладаються в коломийку слова, звернені до "негідного", "проклятого", "песького" пана. На його голову сиплються прокльони, які, за справедливою оцінкою Т. Шевченка, були наївною невинною помстою: "бодай тобі, отамане, вигоріли лани", "коби його дідько взяв", "бодай панам в Станиславові дихати не дало". Крізь стогін, який чути в більшости коломийок, проявляється усвідомлення своєї сили, звучать погрози.

Кріпаки нахвалювалися чинити безголов'я свавільному панові — підпалити і втекти в Волощину. "Та тікайте з цього двора, — закликають вони й інших, — забирайте сліди, а то й ви ся навиділи в цего пана біди!"

Протест проти знущань, прагнення до волі, породили широкий опришківський рух, гаряче підтримуваний гуцулами. Заклик до боротьби з панами передавався з уст в уста, пробуджував бунтарські настрої:

Ой цимборе, цимборику, та ми нежонаті,
Та ходімо убивати маґнати богаті!

В народних переказах, леґендах, співанках і коломийках опришки виславлюються як герої, відважні лицарі волі, що не бояться ні кари, ні тортур — "чи умреш ти, чи повиснеш, — раз мати родила".

Коломийки показують причини — панський гніт та рекрутчину, які змушували селянина покидати рідну хату і йти в ліс, де "сі смашно не поїсть, смашно не всипає", де "серце не вкрите, усе, куда поступиш, все кричать — ловіте!"

Через тії рекруточки, через тії ляшки,
Покидаю вітця, матір та йду в гайдамачки.

Чи не найстрашнішим для села лихом був рекрутський набір. І тут бідним припадала найтяжча доля, "бо багацькі гроші мають, то ся викуплять, а бідними сиротами дзюри затикать". Молодий хлопець — надія убогої родини, майбутній господар, який потрапив "під аршин", мусів на довгі роки, якщо не назавжди, розлучитися з родиною, коханою дівчиною, рідним краєм. Обряджених у "цісарську одежу", з "обтятими кучерями", проводжають катуників, мов на смерть:

Плачуть мами за синами, жінки за мужами,
А дівчата-ластівята — за кавалірами.

Вчорашні кріпаки, а тепер цісарські невільники, гірко клепуть свою долю. Важка була панщина, а ще важча муштра, знущання офіцерів, незрозумілі порядки, чужа мова, чужа сто-

рона, а попереду кров, що проллється невідомо за кого і за що. Деякі коломийки, складені рекрутами, підносяться до трагедійних вершин, властивим епічним творам. Пригляньмося до лексики, образности, стилю викладу, що нагадує думи про турецьку неволю:

Ой летіли гайворони понад Чорне море,
Заплакали молодь-бранці, сидячи в неволі.
Не так вони заплакали та як затужили:
Ото-смо ся в свого пана вірно дослужили!
Ой ви, старші жовнярики, не робіть нам муки,
Не бийте нас, не лайте нас, навчіть нас науки.
Бо то наші руки нігди того не робили,
Лиш сіяли та й орали, за плугом ходили.

Розвиток капіталізму потягав за собою й розчарування села, що знайшло відгук у коломийках про наймитську долю,

Юра Водошняк з Микуличина, (в микуличинському строї).

заробітчанство, мандри, еміграцію. Головні мотиви цих коломийок — нарікання на беззахисність, тяжку виснажливу працю, ненависть до ненажерливих господарів-багатіїв. Гірким смутком і жалем сповнені дівочі коломийки, складені на чужій роботі, яка забирає здоров'я, розлучає з ріднею і коханням.

Земля більше не годувала тих, хто на ній працював. Доведені до відчаю злиднями, селяни спродували її за безцінок і

шукали порятунку по містах. Центром, що притягав до себе безліч робочих рук і голодних ротів, став Борислав з його нафтовими ямами і штольнями для видобутку воску. І. Франко згадує, як у батькову кузню щодня долинали звістки про загибель заробітчан, завалених землею чи задушених сопухом. Бориславська робота прирівнюється до каторги:

Ой, бодай же погоріли борисласвькі шиби,
Що вони нас та забили у тяженькі диби.

Аналогічні процеси проходять і в нинішньому колгоспному селі, де людей мордують тяжкою працею, а платять надзвичайно мало, порівнюючи з міським робітником, який заробляє мізерні гроші в порівнянні з робітником у капіталістичних країнах. Так, наприклад, в Америці залізничий робітник середньої ланки заробляє тижнево 150 дол., а радянський на цій же праці, заробляє тижнево — 21-25 крб. Тому то в УРСР всі тікають із сіл до міст, щоб здобути в місті хоч будь-яку працю, бо вона завжди в порівнянні з колгоспом буде прибутковішою. А тому в колгоспних селах в теперішні часи надзвичайно мало молоді, бо вона тікає до міста, а по селах лишаються або жінки та старці люди, або взагалі якісь невдахи, що не можуть ніде зачепитися в місті.

Правда, в підрадянському селі для тих, що хочуть лишити село, ставиться безліч перепон: їм не видається пашпортів на руки, а без пашпорта в місті ніде не приймають на працю. Одначе люди всіляко хитрують і всякими правдами й неправдами пробираються до міст, щоб тільки не нидіти на рабській колгоспній роботі.

Багато й тепер складають у колгоспах коломийок, які виявляють ненависть до рабського режиму, висловлюють гнів до партійних наганячів, що вимагають від колгоспників непосильної праці та мучать їх різними соціялістичними змаганнями, щоб якнайбільше випомпувати з селян кривавиці. Одначе ті коломийки ніде не друкуються, а лише так живуть в народі, передавані з уст до уст.

Звичайно, не бракує й друкованих коломийок, які нині поширені серед українського народу, а зокрема на Гуцульщині. Але це коломийки, які ми називаємо урядовими, партійними. Вони складаються не народом, а фаховими пропаґандистами-літераторами. Ці "урядові коломийки" прославляють большевиків, компартію і служать виключно пропаґандивним цілям. Тож на них не вважаємо за потрібно й зупинятися, бо вони не відображують душі народної, дійсних почуттів і переживань народних, а лише відображують офіційний державний курс політики компартії.

На закінчення цього розділу слід дещо зупинитися на походженні та часах виникнення коломийок. Багато дослідників українських і інших народностей вивчали коломийки, але найпопулярнішим дослідником українських коломийок вважають В. Гнатюка. Він розшукав матеріяли, які свідчать про популярність коломийок різних верств населення за часів народно-визвольної війни 1648-1654 р.р.

Таким чином, за даними наших українських і деяких інших дослідників, коломийки були відомі вже в XVII ст. Більше того, на підставі вивчення ритміки і мелодій коломийок, Ф. Колеса висловив припущення про ще глибше її коріння.

Головну масу коломийок, — писав він, — що визначаються артистичним викінченням у тексті і мелодії і співається скрізь в однаковій незмінній формі, мабуть, в добі розквіту народної творчости — тобто за часів козаччини.

Для визначення періоду утворення і походження тієї чи іншої форми коломийки важливу ролю відіграє розмір, оскільки кожна пісня, за справедливим твердженням О. Потебні, складається на зразок попередньої, тобто прилягає до неї своїм наспівом і віршовим розміром.

У спеціяльні праці "До історії коломийкового розміру" І. Франко (Вибрані статті про народну творчість, стр. 120 доводить, що чотирнадцятискладовий коломийковий розмір (846) 2) або (4 плюс 4 плюс 3 плюс 3/2 або (4 плюс 4 плюс 2 плюс 2/2, або 2 плюс 2 плюс 2 плюс 2 мінус 3 плюс 3/2, ґенетично пов'язаний з давніми десятискладовими піснями, зокрема, колядками й щедрівками. Утворився він через повторення частини десятискладового рядка двічі.

Ой їхали козаки з обозу (10 складів).
Ой їхали, ой їхали козаки з обозу (14 складів).

У більшости найдавніших зразків коломийок дійсно наявний такий повтор. Перехід від традиційного десятирця, яким складена майже вся народна епіка сербів і болгар, до чотирнадцятискладового за рахунок повторення частини рядка спостерігаємо також у деяких варіянтах сербських пісень.

Чотирнадцятискладовий вірш відомий у літературі ще з XV ст., а в XVII ст. він був поширений уже на всій території України. Відомо також, що крім власне коломийок, їх розміром складено історичні пісні (про Нечая, Бондарівну та ін.), а також цілу низку ліричних пісень давнього походження.

Ряд уточнень до питання про історію коломийкового жанру внесли радянські вчені. Остаточно стверджено, що початки коломийкового жанру сягають часів формування української нації, а не є породженням капіталістичної доби. Дійсно в тек-

стах коломийок широко відбиті побут і настрої покріпаченого селянства, опришківський рух, тобто події, хронологічно давніші за період розвитку капіталізму та загострення соціяльних суперечностей на селі.

У лексиці багатьох коломийок, їх символіці, образності, в окремих граматичних зворотах відлунює глибока давнина: "Ой бувайте, сусідоньки, близькі і далекі, бо вже я ся забираю межи чужі кметі", "ой учора пораненьку в селі бубнували", "закувала зозулиця межи двома корчі", "ой я піду погуляти з хлопцем на улицю".

Від поезії часів древньої Русі (України), коломийка перейняла такі поетичні прийоми, як звернення до природи, мов до живої істоти ("ой коби ти, сонце, знало, як мені тяженько", "полонино, зеленино, чому-с неоднака", "зелена ліщинонько, чому не вродила"), образ життєдайної сили води як вираження зовнішности чи настрою людини ("тиха вода—гарна врода", "бистра річка — дівчина, як чічка", вода каламутна — дівка смутна"). Про багатовікову історію походження коломийки свідчить, нарешті, й те, що вона зберегла ознаки синкретизму — поєднання танцю, музики й слова.

Ознаки стародавнього походження зберегли й короткі пісенні жанри південно-та західньо-слов'янського фолкльору: сербське "коло", болгарське "хоро", чеське "до колечка", словацькі "карічка", (що означає "коло", "круг") і "колайка" — всі вони поєднують елемент співу й танцю в колі. Саме у цій загальнослов'янській спорідненості, очевидно, й слід шукати найвірогіднішого пояснення назви "коломийка", хоч поряд із цим припущенням, вперше висловленим ще в 1840-му році, існують і інші пояснення. Назву пісні й танцю "коломийка" зв'язують, наприклад, з назвою міста Коломия, де ці пісеньки й танці здавна були й залишаються дуже популярними. Назву ж міста, у свою чергу виводять від імени угорського князя Коломана (Коломана), який, за переказами, заснував Коломию у XII-XIV ст. Є й така думка, що коломийки вперше виникли в етнічній групі коломийців, які оселилися на березі річки Коломиї.

Не зважаючи на те, що коломийка викликала велике зацікавлення збирачів та дослідників, в ученому світі ще довго її не визнавали самостійним жанром. Завдяки великій подібності, а часто й прямим збігам текстів і віршового розміру коломийок та ліричних пісень, деякі фолкльористи, починаючи з О. Бодянського (Про народну поезію слов'янських племен, М., 1837, в російській мові), схильні були вважати коломийки не окремим пісенним жанром, а уламками забутих довгих пісень, їх уривкам, що виступають у нових поєднаннях.

"Електрична коломийка бере з народної поезії все краще, окремими частинами, уривками, уламками і, будучи сама дуже невеликою за розміром, вдало зберігає й передає дорогоцінні елементи народної поезії" — писав видатний український учений М. Сумцов (Коломийка, К., 1886, стр. 10-11).

Якщо О. Бодянський брався точно вказати, від якої стародавньої пісні "відломилася" та чи інша коломийка, то М. Сумцов не міг не рахуватися з появою в період розвитку капіталізму великої маси нових коломийок. Учений висловив цілком слушне сподівання, що вони стануть міцним і здоровим наростком для подальшого розвитку поезії, коли джерело народного духу виявиться наскільки свіжим і сильним, що з нього поллється "пісня вільна, дзвінка і чиста". Хоч він, мабуть, помилявся щодо причин часу й середовища виникнення коломийок, назвавши їх продуктом застою в народній поезії, наслідком деґрадації давніх видів пісенности — дум, колядок, щедрівок, веснянок, весільних пісень.

Анна Мироняк з Микуличина, член Гуцульського Т-ва "Чорногора" в Чікаґо.

Проти такої трактовки походження коломийок рішуче виступив В. Гнатюк. Він показав хибність уявлення вченого про фолкльорний процес і оголосив коломийку такою формою поезії, в якій проявляється (бодай за XIX ст.) відгуки народного життя так само, як у інших формах народної поезії. Коломийки належить, отже, вважати зовсім самостійним витвором народного генія, паралельним до інших самостійних родів народної поезії.

Подібність коломийки до ліричної пісні свідчить про їх тісну спорідненість, але далеко не завжди — про походження однієї від другої. Коломийка так само, як будь-який фолкльорний жанр, не виникла на порожньому місці, а виросла на основі стародавніх поетичних традицій, адже складовою частиною кожного акту творчости є переданий естафетою віків художній досвід народу. Співець, беручи з давнішої поезії якісь елементи, комбінує їх, розчиняє у новостворених, зігріває своїм живим почуттям, освітлює своєю ідеєю і віддає нащадкам для дальшого опрацювання.

Пісні — довгі і короткі — не лежать нерухомим капіталом у сховищах народної пам'яти. Існує живий процес, при якому окремі частини старовинних пісень вкраплюються в нові. О. Бодянський та М. Сумцов мали певну рацію, коли говорили про утворення коломийок від довгих пісень. Цей шлях можливий, але він не єдиний. У такий спосіб міг нанизатися один із зразків того багатого намиста, яким, за словами І. Франка, є вся сукупність коломийок. Як за часів О. Бодянського і давніше, так і тепер, одночасно з відокремленням строф із довгих пісень творились і творяться пісні короткі, а серед них чи не найбільше — коломийки.

Існує безліч текстів, які на Лівобережній Україні співаються як розлогі пісні, а в Галичині, на Буковині й Закарпатті — як в'язанки коломийок. Так, І. Франко записав у Нагуєвичах коломийку "Лугом іду, коня веду, розвивайся луже", перші дві строфи, якої тотожні з відомою українською піснею, а Жегота Паулі опублікував коломийку "Тече річка невеличка з вишневого саду", широко відому на Наддніпрянщині як "довга пісня". Йому ж належить запис 30-х років XIX ст. коломийки, співаної в Золочівському повіті: "Вилий, мамо, тую воду, що-м ті наносила, прийми, мамо, того зятя, що-м го полюбила". Варіянт цієї коломийки був зафіксований 1965-го року в глибині Карпат у с. Буштино. Отже, саме як коломийка вона прожила принаймні півтораста літ. Разом з тим відомо, що ці слова є приспівом до пісні "Туман яром".

Іноді пісенний рядок розгортається у цілу серію однотемних (що мають одну тему) коломийок. Наприклад, довга пісня знає лише такий початок: "Чи ти чула, дівчинонько, як я тебе кликав, через твоє подвір'ячко сивим конем їхав", а коломийка змінює другий рядок: "як я тобі за ворота обарінки сипав", "як я тобі колопеньки поза хату микав", "як для тебе за рутоньку будячка намикав", "як я твою цілу хату калинов обтикав", "як я твоє подвір'ячко барвінком обсипав".

Прикладів аналогії і текстових збігів коломийок та довгих пісень можна навести дуже багато. Але, якщо ті самі або близькі тексти виконуються на різні мельодії, серед них і на коло-

мийкові, то, очевидно, нема підстав твердити про залежне походження коломийкових варіянтів. Справа тут у пісенних традиціях та в уподобаннях.

Поряд з утворенням окремих коломийок за рахунок відгалуження з довгої пісні відбувається процес зрощення окремих коломийок у таку органічну єдність, що вони стають самостійними піснями. Так, П. Руснак зафіксував наприкінці XIX ст. у Заставницькому повіті на Буковині пісню "Ой згоріла стирта сіна на жовтім пісочку". Тісного змислового зв'язку у ній між строфами немає. Крім того, в давніших записках, зокрема Я. Головацького, ці строфи виступають як окремі коломийки. Так само утворилася й пісня "Тече вода з-за города" (див. ф. 14-3, од. зб. 70, стр. 10). Однотемні коломийкові строфи злютувалися у сталу в'язанку, її почали виконувати на знайому пісенну або новоподібну мелодію і виникла нова пісня.

До ліричної пісні коломийка почала тяжіти, відірвавшись від своєї танцювальної основи і ввібравши в себе різнобарвну гаму настроїв, почуттів, психологічних і моральних понять, а пізніше переконань і поглядів громадсько-політичного характеру, вдосконаливши і словесний малюнок і музичну орнаментацію.

Крім ліричної пісні, коломийка має багато "родичів" серед творів, що належать до малих форм української пісенности. Найближчі до неї — частушки, козачки, краков'яки, вівати, чабарашки. Їх споріднює короткий розмір, сфера побутування і призначення. Всі вони мають танцювальну основу, можуть виконуватися на гулянках як жартівливі перепалки між молоддю, бути, нарешті, елементом обряду, найчастіше весільного, веснянкового та жнивного. У давніх фолкльорних публікаціях (П. Гнєдича, П. Куліша, Б. Грінченка В. Милорадовича) і в найновіших, зокрема в серії "Українська народна творчість", зафіксовано чимало коротких пісеньок, які від коломийок можна відрізнити, тільки знаючи їх мелодію. Популярність цього роду пісеньок засвідчив і такий чудовий знавець українського фолкльору, як І. Нечуй-Левицький, вклавши в уста однієї героїні "Кайдашевої сім'ї" пісеньку:

А у батька свого горе — в свекра погуляти,
А у свекра — гірше пекла, світа не видати.

Близькі до коломийок жанри знаходимо у фолкльорі інших слов'янських народів. Це словацькі польки, каламайки, карічки й галикачки, польські краков'яки, мазури й польки, чеські травниці, пісеньки до колечка і до вигравання, сербське коло, болгарські хоро та припявки. Певні аналогії можна провести між коломийками й малими пісенними жанрами народів світу: молдавськими та румунськими танцювальними приспіва-

ми типу "арделеана", угорськими піснями свинопаса і військовими піснями до танцю, німецькими (кравецькими підскоками), вуличними пісеньками; французькими (веселими куплетами), італійськими (ритурнелями), грецькими (короткими піснями), татарськими, туркменськими, дворядковими піснями типу кошук, гошок, чи гошма, індонезійськими пантунами.

Але змістовне багатство, широкий настроєвий діяпазон, оригінальність мелодійної орнаментації — усе це виділило коломийку з-поміж інших видів слов'янської пісенности малих форм, засвідчуючи "велич того відламу нашої людової поезії, яким, мабуть, у такій численності, різнобічності та свіжості мотивів не може повеличатися ні один інший народ" — писав І. Франко у своїй рецензії на збірник коломийок, упорядкований В. Гнатюком. — ЛНВ, т. 26, 1906, стр. 505).

Коломийка стала взірцем для творчости багатьох українських поетів, яких полонила смислова ємність при граничному ляконізмі, зворушливий ліризм і яскрава життєлюбність, а також чітка, відточена форма, в яку чудово вкладається метрично-інтонаційний лад народної мови.

"Незвичайне багатство і різнородність мови, висловів, образів, порівнянь, римів, короткий і ядерний стиль — це ті прикмети, яких не можна іґнорувати. Хто хоче писати гарно, хто хоче навчитись вислову, з якого не можна ні слова випустити і до якого не треба ні слова додати, той мусить учитися коломийок напам'ять", — писав В. Гнатюкові у "Передньому слові" до свого видання коломийок (ЕЗ. т. 17, 1905, стр. XXXIII). І. Франко. Тож невипадково коломийковий розмір ліг у ритмічну основу творів Т. Шевченка, В. Забіли, С. Руданського, М. Шашкевича, Ю. Федьковича. Широко ним користувалися й наступні покоління поетів.

Коломийки увійшли в літературні твори як ілюстрований матеріял. Особливо органічно вони звучать в устах героїв оповідань Івана Франка "Вугляр", "Вівчар", "Лесишина челядь" та інші. Коломийками проткане поетичне тло повісті М. Коцюбинського "Тіні забутих предків". Крім прямого цитування коломийок для глибшого розкриття характеристики героїв, Коцюбинський використовує їх образність і в авторській мові: "Коломийка така легенька..., що од неї за плечима виростають крильця". Порівняй: "ой легонька коломийка, легонька, легонька, через тую коломийку болить головонька". Або: "Марічка співанками косичила їхнє розставання". Цей образ, навіяний коломийкою про вівчарів, що закосичуються знайденими у траві співанками — "коли будуть вівчарики білі вівці пасти, будуть мої співаночки за крисаню класти".

Своє захоплення коломийками М. Коцюбинський висловив у листі до В. Гнатюка. "Просто подивляєш багатство народної творчости, багатство, колоритність мови". "Буду красти", певно скаже кожен письменник, читаючи сю книжку", (йдеться про тритомне видання коломийок, здійснене В. Гнатюком).

У радянські часи коломийкову форму й образність талановито використали І. Кулик у циклі віршів "Мої коломийки", В. Бобинський у "Політичних коломийках", Д. Загул у триптиху "Коломийки".

Зв'язок української літератури з фолкльором — органічний і взаємний. Беручи за синівським правом з народної поезії кращі її набутки, письменники вертають їй те, що гідне високого слова "народне". У цьому життєдайному кругообігу повнокровним ритмом пульсує коломийка. Дійшовши до нас з глибини віків, вона не постаріла, тим більше не пішла у небуття, а набирає дедалі більшої сили, оновлюється, молодіє, живе і житиме серед багатьох поколінь наших нащадків.

Н. Шумада

Література:

В. Гнатюк: "Коломийки", т. 1-3.

"Етнографічний збірник", т. 17-19. Львів, 1905-7.

Наукове Товариство ім. Шевченка: "Енциклопедія Українознавства" т. 3.

"Українська Радянська Енциклопедія" т. 3.

М. Драгоманов: "Нові українські пісні про громадські справи", Женева 1881.

В. Шухевич: "Гуцульщина", т. III, Львів 1902.

П. Руснак: "Буковинські русько-народні пісні", Коломия, 1908 р.

Богдан Заклинський: "Народні співанки, коломийки, зібрані в с. Бичкові та околиці, повіт Рахів". Львів, 1929 р.

Збірничок гуцульських народних пісень - коломийок, зібрав Василь Піпаш в Косівській Поляні, 1941.

Л. Ященко: "Буковинські народні пісні", 1963 р.

М. Кречко, П. Лінтур: "Закарпатські пісні та коломийки", Ужгород, 1965.

Оскар Кольберґ: "Покуцє" т. III, Краків, 1888.

Стайфе-Сіміґіновіч: "Клеін русіше Фолкслідер, II — Коломийки", Лейпціґ, 1887.

Альманахи, журнали:

"Гуцулія" 1967-1973.

"Зоря": 1880, 1883.

"Наука" 1896, ч. 1, 2, 3.

"Радянська Станіславщина", 1940 р.

Газети: "Голос народу", 1866.

ГУЦУЛЬСЬКА ПІСЕННА (СПІВАНКОВА) ТВОРЧІСТЬ

Гуцульська пісенна творчість надзвичайно багата і різноманітна. Тяжкі умови життя гуцулів, уперта боротьба в умовах гірської природи, соціяльний і національний гніт окупантів спонукав гуцулів до творення пісенного фолкльору.

Пісенний гуцульськи фолкльор ще від давніх часів притягав увагу фолкльористів і різних дослідників гуцульського життя й побуту. На тему цих дослідницьких праць написано чимало. Але останніми часами дослідницька праця над писенним гуцульським фолкльором ще пожвавилася. Виїжджають на Гуцульщину численні експедиції учених і студентів, які досліджують, записують і роблять відповідні висновки з пісенного гуцульського фолкльору.

Переглядаючи ці висновки дослідників, приходимо до ствердження, що пісенна творчість гуцулів відзначається своєю оригінальністю і своєрідністю. І то цілком зрозуміло, бо гуцули жили зовсім іншим життям, як решта українського народу. В умовах гірської природи їхні поселення далеко відрізнялися від українських компактних сіл. Гуцули жили здебільшого окремими ґраждами, поселеннями в горах. Саме такий характер і убомовив те, що для гуцульського пісенного фолкльору характерним є одноголосий спів, у них виховалася любов до сольних звучань народних інструментів таких, як трембіта, дримба тощо. Саме тому було записано дослідниками багато пісень від чоловіків, особливо коломийок. Нинішні дослідники записали чимало пісень від Михайла Остапчука, Дмитра Поповича та інших. А від жінок записали головним чином жіночі колискові пісні, дівочі весільні та різноманітні веснянки.

Структура гуцульських пісень майже завжди є двочастинною з клясичним поділом періоду на речення (по чотири такти). Це так звана в пісенній творчості періодична пара. В тих піснях ритм завжди загострений: на другу вісімку припадає синкопа, а інколи вона зміщується на шістнадцятку вперед; в кадансі — завжди акцент на останній синкопованій чверті з крапкою.

Метри, (такти) пісень прості, головним чином 2/4; і дуже рідко трапляються ¾; постійно відчувається танцювальна метрико-ритмічна основа, виконання активне, а темпи дуже живі-

жваві. Для пісенної творчости Карпат типові тетрахордні лад і пентахорди (в межах тризвуку, з нижньою квінтою, що ви конує функцію ввідного тону). Подекуди в мажорному тетра хорді діятонічні звучання змінюються хроматичними, що свід чить про загострення ладового тяжіння в тетрахорді, властив пізнішим звукорядам.

Дудар з Космача, 1939 р. (Фото О. Пежанського)

Тетрахорд в гуцульських піснях набуває гармонічної функ ціональности через проникнення в каданс прилягаючого ниж нього домінантового звуку. Часто буває, що поєднуються два тетрахорди, які утворюють семищабельні лади в межах септі ми. Опорним тоном такого ладу, крім першого щабля, стає

четвертий — центр сполучення двох тетрахордів, а відчуття квартовости мелодійних поспівок дає і відчуття квартовости гармонічних звучань. Це є важливі особливості структурального порядку в гуцульській пісенній творчості.

Дуже поширені в гуцульських піснях старовинні лади, і вони збереглися в них далеко більше, ніж у піснях інших місцевостей України, хоч і тут досить подибуємо зразків, що скла-

Дудар

дені в октавних ладах. Так, наприклад, обрядова щедрівка звучить у дорійському ладі, де після заспіву "Ой дай, Боже" музичні фрази секвентно рухаються в них, окреслюючи звукоряд в межах тонічного тризвуку з прилагаючою нижньою квінтою, що творить відчуття ладової перемінности дорійського "d" та "A" солійського.

Треба признати, що ладова змінність в гуцульських піснях подибується не дуже часто, як це є властивим для інших місцевостей України, але варто звернути увагу на такі особливо-

сті, як квартова мінливість еолійського і дорійського мінорі

У більшости випадків гуцульські мелодії починаються засп вом на мажорному квартсексаткорді або тризвуці. Дослідник пов'язують походження цього мелодичного звороту з інстру ментальною народною музикою. Це ми наочно бачимо на гр трембіти і дримби, бо ці інструменти не мають першого і дру

Гуцул Михайло Петращук грає на фрелі (с. Брустури).

того натуральних тонів, а дають відразу третій, четвертий та п'ятий обертони, тобто квартсекстакорд мажору, і четвертий, п'ятий, шостий — мажорний тризвук. Звідси також і мінорний тризвук з квартсекстакордом, що зумовлюється вокальною трансформацією терцового тону.

В гуцульську пісню міцно ввійшло кадансування терції і стало її особливою рисою: майже всі наспіви гуцульських пісень закінчуються терцовим ходом в них (камбіята), за дуже

рідким винятком автентичного кадансу домінанта-тоніка (із стрибком на чисту кварту вгору).

В нинішніх найновіших коломийках особливо помічається забруднення колись славних гуцульських коломийок пропаґандивним змістом.

Закінчуючи аналізу гуцульської пісенної творчости, треба підкреслити, що не зважаючи на форму гуцульських поселень (гражди), ані на відокремленість гуцулів в горах, все ж таки гуцульські пісні не вільні від сусідніх впливів. Зокрема, помітні в гуцульській пісенній творчості чеські впливи, які надали пісні пунктирних ритмів чеської та мадярської музики.

Впливи близьких сусідів на гуцульську пісенну творчість хоч і ввійшли дуже глибоко, закорінилися, але це зовсім не значить, що гуцульські пісні не мають свого оригінального, самобутнього характеру. Гуцульська пісенна творчість і по нинішні часи твердо зберігає свій самобутній, гуцульський характер і є складовою частиною великої української пісенної культури.

Література:

І. Колесса — "Галицько-руські народні пісні з мелодіями" — ЕЗ, т. 2, Львів, 1901.

П. Руснак — "Буковинські русько-народні пісні", Коломия, 1908.

Богдан Заклинський — "Народні співанки, коломийки, зібрані в с. Бичкові та околиці". Львів, 1929.

М. Попадич — "Сопілка, народні співанки з Богдана", 1942.

П. Пойда — "Пісні з полонини", Київ, 1966.

Я. Головацький — "Народньіе песни галицкой и угорской Руси", 1878.

М. Драгоманов — "Нові українські пісні про громадські справи", Женева, 1881.

В. Шухевич — "Гуцульщина", Львів, 1902.

Жеґота Паулі — "Пєсні люду руськеґо в Ґаліції", Львів, 1840.

Оскар Кольберґ — "Покуціє", Краків, 1888.

М. Врабель — "Угорсько-руські народні співанки", Будапешт, 1901.

Васлав з Олеська — "Пєсні польське і руське люду ґаліцкеґо", Львів, 1833.

Українські Народні Мелодії, Нью-Йорк, 1967.

ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ НА ГУЦУЛЬЩИНІ

В попередніх розділах, де йшла мова про пісні та коломийки, досить насвітлено цей жанр гуцульської творчости. Але крім нього, Гуцульщина також багата на різноманітні оповідання в поетичній формі. Ці оповідання в поетичній формі складали гуцули і гуцулки, хоч не були вони професійними письменниками, ані поетами, а просто вихідцями з народної гуцульської маси. Часто ці творці поетичних оповідань навіть були неписьменними або малописьменними. Але їхні твори часто-густо являли собою добре скомпоновані поетичні доробки.

Особливо багаті на поетичні гуцульські таланти такі села, як Жаб'є (Верховина), Ворохта, Микуличин, Космач, Березів Вижній, Березів Нижній, Березів Середній, Криворівня, Яворів, Ясіня, Великий Бичків, Богдан, Рахів, Ростоки, Лопушна, Вижниця, Устє-Путилів, Кирлибаба і Сарата.

І то цілком зрозуміло, чому в народній гуцульській гущі родилися такі поетичні таланти, бо сама багата, чарівна природа Гуцульщини сприяла цьому, вона надихувала їх до відображення краси природи й оточення в якомусь піднесеному урочистому тоні.

В тих поетичних оповіданнях гуцули й гуцулки часто оспівували героїзм і відвагу опришків, нещасливе кохання, тугу за втраченим щастям, різні щасливі й нещасливі події в житті та побуті.

Загалом, треба сказати, що цей жанр на Гуцульщині був і є поширений і популярний серед населення. Багато дослідників народної творчости працювали і працюють нині, щоб основніше дослідити цей народний поетичний жанр Гуцульщини. Нижче подаємо зразки того жанру, авторами яких є звичайні гуцули.

ПОЕТИЧНІ ОПОВІДАННЯ

Ой у панській цариночці зродила отава,
Підкликают Таманюку Футюка Івана.
Куєт мині зазулиця там межи лісами,
Збирай-ко си, Футючику, в опришки із нами.
Куда йдете, годні хлопці? — Футючик питає;

Їдемо ми на Ворохту у горішню стаю.
А єк прийшли до Мариські: Ци ти спиш, ци чуєш?
Пускай нас у тоту хату, де сама ночуєш!
А я вас, Таманюку, в хату не пускаю,
Чого собі жідаєте, я в вікно подаю.
Давай нам же і талярі, давай й чирвоні,
Ми сі тебе не боїмо, ні твоїй погоні.
Ой бо тоту Таманюку там си не барили,
За маленьку годиночку зорі зазоріли.
Ой єк ішли із Ворохти, то си утомили,

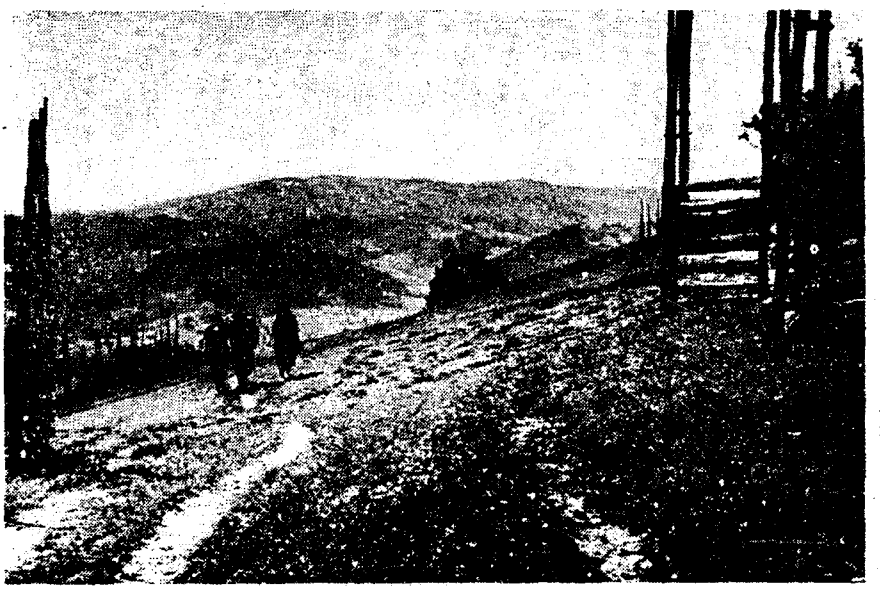

На полонині в Косові, 1932 р. (Фото О. Пежанського)

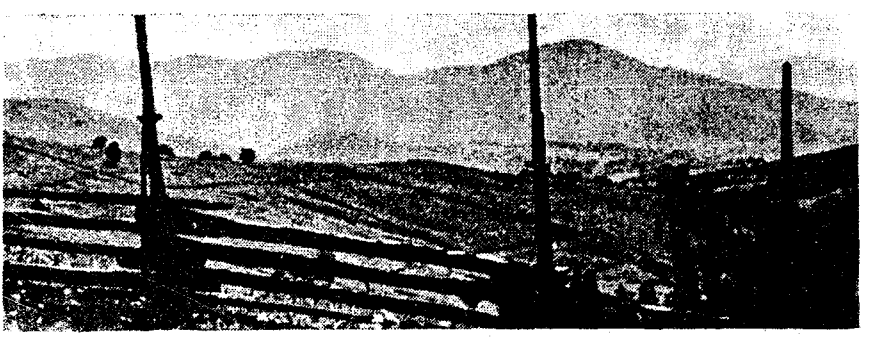

Вид з Кострриці.

Посідали на камени, люльку закурили.
Погоні сі изибрали, їх подоганіли,
Дітча мати їх бо знає, єк они стрілили.
Ой, ци знає, ци не знає, єк они стрілили,
Молоденькі Таманюки голову схилили.
Сидє пани поза столи, межи ними фляшка,
Кажут люде, що вже нема Таманюка опришка.
Сидє пани поза столи, єли сі єднати,
Ни знают ци до Кутів брати, ци тут мут ховати.
Та до Кутів вни не брали, бо було тепленько,
У Надвірній поховали не дуже борзенько.
Ой у панській цариночці зродила отава,
Отатака то, Таманюки, за вас пішла слава!

Юрко Пуршеґа із села Жаб'я

Із Ясенова Горішнього

Серед села Ясенова неслава сі стала.
Молодиця гонорная леґінів скликала.
А най же би парубочки, але то й жонаті,
А прийшло їх аж дванайцят до неї ід хаті.

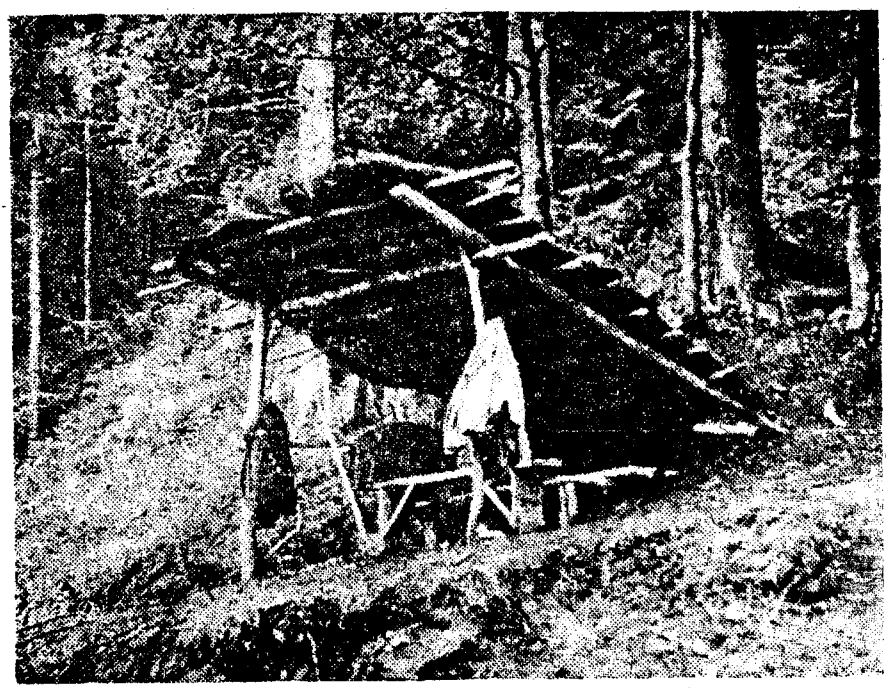

Колиба.

Один станув під віконце, молодичку кличе,
Другий пішов у городец, конопельку миче.
А війди-ко, молодичко, від коли тьї кличу,
А най твої конопельки по тілу намичу.
А відій-ко, молодичко, від коли ті прошу,
А най твої конопельки без коси не кошу.
Війшла з хати молодичка на порозі стала,
Один плазом, другий стусом аж в хороми впала.
Чотири їй плазували, а чотири били,
А чотири топірчики на ній поломили.
Она була молоденька та на жірт приймила,
Пішла зараз до сусіди, там сі пофалила:
А у моїм городечку жовтенькі звоздички,
Були в мене, сусідочко, сночи колиднички.
Були сночи колиднички та й колидували,
Єке було здоров'єчко, тото відобрали.

Переслав ці зразки поетичної творчости Михайло Петрів.

Славні роковини!

Тут є праця українського народу,
Моїх славетних верховинців гуцулів!
Я їх усе прославляв і буду прославляти
Моєї України вірних доньок і синів.

***

Тоді, як мої брати і сестри
На Закарпаттю здобували волю,
А я, гуцул-самоук, стояв
На своїму стоїську і думав,
Як їм помогти...

Михайло Додяк
гуцул самоук.

Тридцять літ на чужині

У річницю тридцятиліття
Хочу написати,
Як я лишив свою землю
Та рідні Карпати.
Як я вийшов останній раз

З-під рідної стріхи,
То не маю і дотепер
Жадної утіхи.
Пам'ятаю слова добре
Матері моєї,
Як казала: Не забувай
України своєї!
Бо нема то, як удома:
Традиції свої,
Свої люди, своя мова й ті Карпати свої...

С. Павлюк

Повищі два зразки М. Додяка і С. Павлюка є творами гуцулів на еміґрації.

М. Домашевський

Гуцулка з Микуличина (кінця XIX ст.).

МИСТЕЦЬКЕ РІЗЬБЛЕННЯ ПО ДЕРЕВУ

Ще в давніших хроніках знаходимо багато згадок про поширення різьблених предметів серед українського народу. Цілі стіни їх жител уставлялися поганськими святцями, удекорованими різьбами по дереву, а також стіни поганських святинь щедро оздоблювалися різьбою по дереву. А докладні описи українських божків і інших пам'яток старовини доказують, що різьбарство серед українців було дуже поширене, в ньому ще давні наші предки замилувалися.

Тому цілком природно, що серед способів оздоблення різних предметів домашнього-побутового і культурного вжитку серед нашого народу різьбарство займало і займає не останнє місце. Правда, дуже давні пам'ятки різьбарства серед нашого народу ще дещо примітивні, але вони вже свідчать про розвій, пошуки артистичного чуття, мистецького, хоч ще і нерозвиненого смаку.

Звичайно, цей вид мистецтва розвивався там, де були для нього відповідні умови: насамперед потрібний до цього матеріял (сирівець), майстерні руки, досить вільного часу присвятитися цій ділянці народного мистецтва і де сама природа штовхала його до орнаментування. А це все якраз і знаходимо на Гуцульщині, бо там досить відповідного матеріялу (дерева). Зокрема, явора, який не лупиться, але добре піддається під вістря ножа. Там досить оленевих рогів, різьбарського каменя і металю, а рука гуцула легка: він не знає забагато невтомної праці біля ріллі, якої він не мав подостатком, а надто мав вільний час взимку, а літом при випасі маржини на полонинах. Ще до панщини гуцул жив у відносному добробуті, втішався свободою, а прекрасна гуцульська природа все сприяла розвиткові його фантазії та робила гуцула здібним до різних вигадок і мудрощів.

Тому то майже у кожній гуцульській хаті давніших часів знаходимо різьбою оздоблені сволоки, жердки, намисники, полиці, скрині тощо. Правда, на багатьох з тих предметів різьба досить примітивна, хоч вона не все виконана вправною мистецькою рукою, але вона свідчить про родиме замилування до окрас і що виконавець намагався надати принади праці своєї руки.

Кубок з робітні Якова Тонюка. (Фото інж. Василя Гаврилка).

Те замилування до прикрас гуцул переніс з місця осідку — житла на могилу дорогої людини, де ставлячи дерев'яний чи кам'яний хрест, намагався його оздобити, як умів. З тих, так би сказати, нерухомих предметів гуцул переніс своє замилування й на рухомі речі, яких уживав при Богослуженнях, як наприклад, хрести, а потім і на обрядові предмети, як пугарі, повниці, ліжка, терхівки-бербениці на сир. Пізніше він почав оздоблювати ті предмети, що підносять його особисту повагу, як стрільби, порошниці, топірці, палиці і, нарешті, його уява приходить до потреби оздоблювати предмети, що їх вживається в господарюванні (ґаздівстві), як ярма, сідла, кушки, коновки, дійниці тощо.

Який би це не був предмет і яка б не була на ньому різьба, але бачимо в ній особливий характер, відчуваємо її якусь красу і пізнаємо відрубну пляму її, яку можемо назвати нашою, українською питомою народною орнаментикою, якими, наприклад, є наші вишивки.

До різьб ще пізніших належать праці на сволоках, які різьбарі прикрашували хрестами, трійцями, зброєю та іншими мотивами, а також різьба на намисниках.

Звичайно, в той час ця різьба виконувалася простим ножиком і ніяких більше знарядь до різьби не вживалося. Напевне, що ті оздоблення були досить примітивними з мистецького погляду, але вони вже надавали певну окрасу. Для уліпшення узору і щоб він рельєфніше виділявся, деякі майстри засипали рівчаки вугіллям, що творило чорний колір на яснім тлі. Вугілля в рівчаках тримає незвичайно міцно.

Мабуть, ще давнішим способом різьби було виколювання узорів з допомогою звичайного цвяха. Таке прикрашування зустрічаємо на ярмах, кужівках, палицях, зброї тощо. Так прикрашувані предмети не являють ніяких спеціяльних мистецьких мотивів, вони безладно поцятковані.

Звичайно, різьблених дерев'яних предметів із давніших часів залишилося дуже мало і то такі, головним чином, яких мало уживалося, а тому вони не піддавалися швидкому знищенню, а ними є головно скрині, образи, намисники і форми на сир. Натомість досить збереглося давньої різьби на оленевих рогах, як наприклад, порошниці.

По деяких церквах на Гуцульщині, як Криворівні, Жаб'ю, Ростоках збереглися пам'ятки гуцульської різьби на хрестах, патерицях, трійцях, підставниках тощо.

Велике число трійць, що їх гуцули колись переховували по своїх хатах, церквах, щоб уживати їх на особливі свята, як скажімо, Йордан, показують, що різьбарів на Гуцульщині бу-

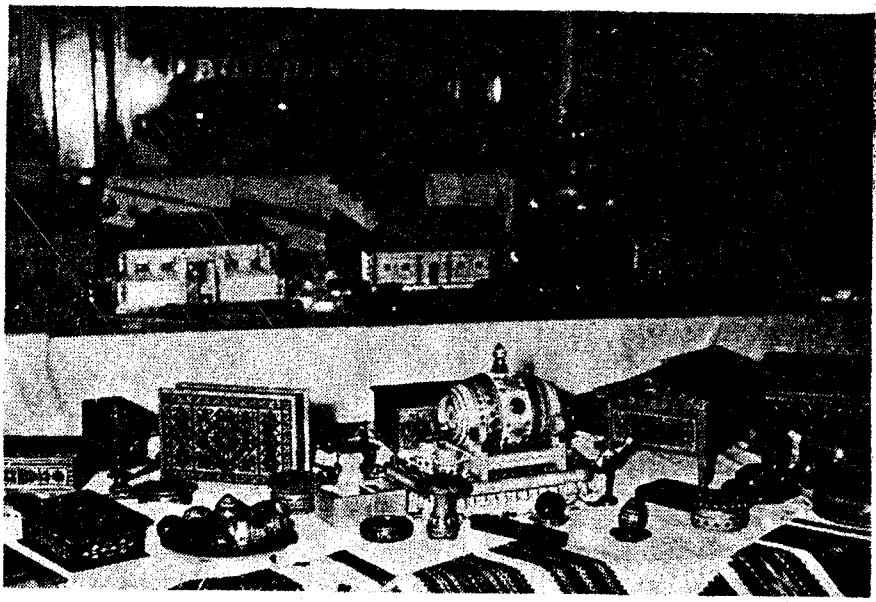

З виставки Івана М Лелета (м. Трой, США).

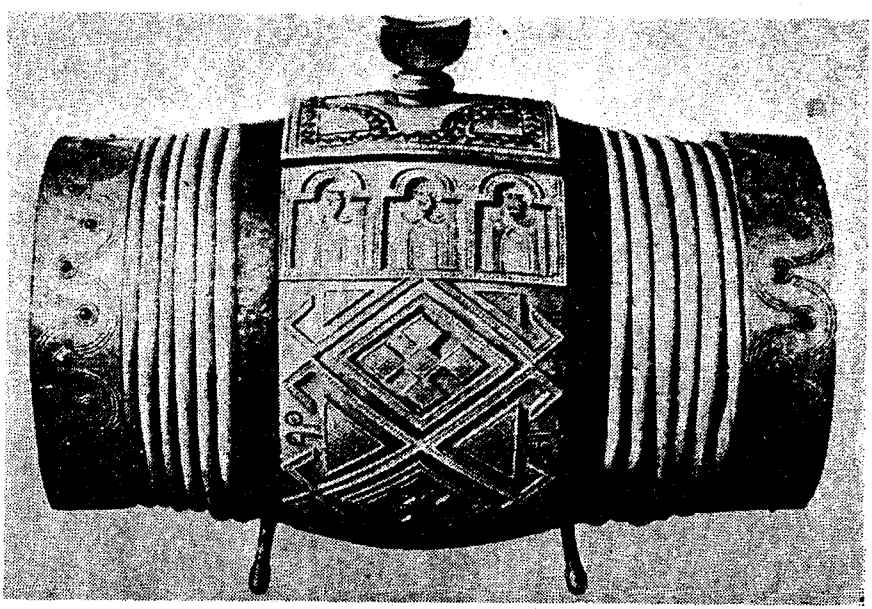

Барильце праці Юри Шкрібляка.

ло дуже багато, що був час, коли різьбив кожний один. "Один мудріше, другий ні, єк хто втьик, та вдав".

А вже поза всяким сумнівом, що серед великої кількости різьбарів мусіли бути й такі, праці яких визначалися незвичайною ніжністю у виконанні і неабияким майстерним спритом.

Першим відомим майстром мистецької обробки дерева на Гуцульщині був Юрій Шкрібляк зі села Яворова (1822-1884), що поблизу Косова, і яке розкинулось поміж вершинами крутих схилів Схід. Карпат. Праці по дереву Юри Шкрібляка відрізняються простотою, тонкою, прекрасною різьбою, майстерним застосуванням елементів гуцульського орнаменту: кривульок, кучерів, сливок, колосків, крижиків, руд, ільчастого письма.

Все це майстер дуже вдало закомпонував на поверхні предмета, і під його різцем народжувалися чудові самобутні орнаменти. Він глибоко знав властивості кожної породи дерева, яке йшло в роботу, і тому природний колір, податливість деревини відігравали чи не найголовнішу ролю у виборі форми мистецького твору. Юрій Шкрібляк значно удосконалив техніку різьби і підніс її на високий мистецький рівень. Його сина були також видатними майстрами мистецької різьби і талановитими продовжувачами батьківської справи.

Василь Шкрібляк (1856-1926) старший син Юри, збагатив традиційний гуцульський орнамент новими мотивами. Він оздоблював свої вироби площинним різьбленням та інкрустацією металом, бісером та різноколірним деревом. Його твори відзначаються оригінальністю композиції і тонким мистецьким смаком. На виставці праць українських мистців у Львові в 1905-му році його твори були високо оцінені мистцями, зокрема високу оцінку їм дав І. Труш.

Микола Шкрібляк (1858-1920) молодший син, оздоблював свої твори геометричними елементами на подовбаному (поцьоканому) тлі, а також інкрустував їх різнокольоровим бісером.

Твори Шкріблякiв зберігаються в різних музеях країни. Найбільші колекції їх знаходяться у Львівському музеї етнографії та художнього промислу і Львівському музеї українського мистецтва. Чимало їх робіт вивезено за кордон.

Майже одночасно зі Шкріблякаміпрацювала різьбарська родина Гондураків. Вона також зробила чималий мистецький внесок у загальний доробок яворівських різьбарів. Представниками її були Петро Гондурак (1868-1928), Юрій та Іван Гондураки (перша половина XX-го століття).

При вході в село Яворів в'юном звивається стежка, піднімаючись на круті пагорби і опускаючись у долини дзвінких

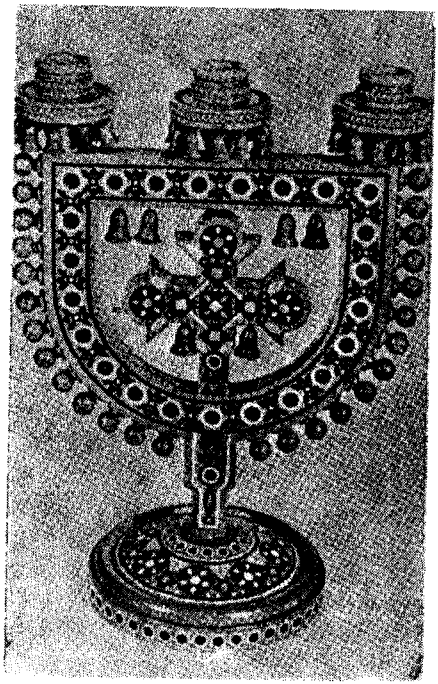

Свічник.

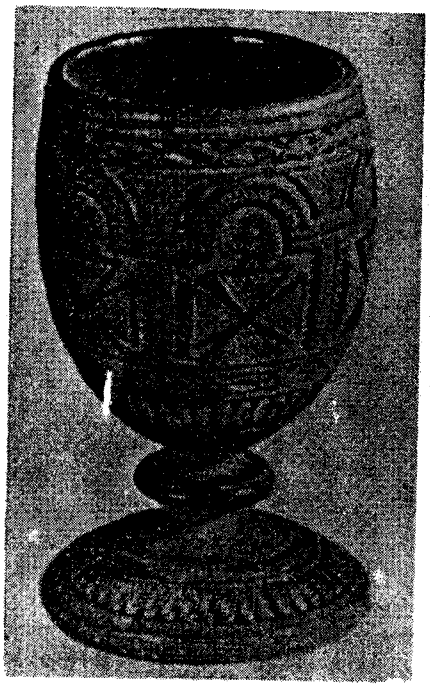

Різьблена чаша.

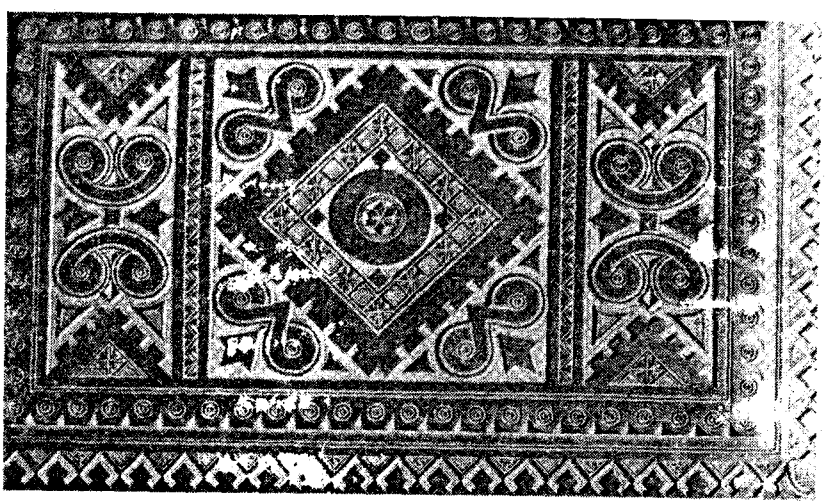

Різьба скриньки Ю. Корпанюка. (1970 р.).

потічків. Кущі й трави хиляться до стежки, напоюють ароматом прозоре повітря. Відсіля видно темно-сині різкі контури гір, іноді оповиті молочною сивиною хмарин і туману. Нижче, між хатами, здіймаються вгору ясно-зелені корони яворів. Мабуть, і сама назва села походить від чудових дерев, що густо розрослися тут і які, до речі, вважаються одним із кращих матеріялів для різьбарства. На схилі крутого пагорба примостились будиночки в гуцульському стилі.. Тут замешкують брати-різьбарі Юрій та Семен Корпанюки.

Юрій Корпанюк народився 1892-го року, цікавився ще з малих літ різьбою. Можна припускати, що не малу ролю в цьому відіграло те, що Юрій і Семен доводяться внуками по матері Юрію Шкріблякові. Змалку, бавлячись майстерно виконаними іграшками, милуючись різьбою гуцульських топірців, кужілок, шкатулок, зроблених колись дідом і вуйками, хлопці вбирали в себе цю красу, що впливала на їхні характери й нахили.

Гостюючи в кревних, вони придивлялись не тільки до теслювання і різьблення, а й вивчали техніку виточування, яка невід'ємна від мистецтва обробки дерева. У цьому відношенні

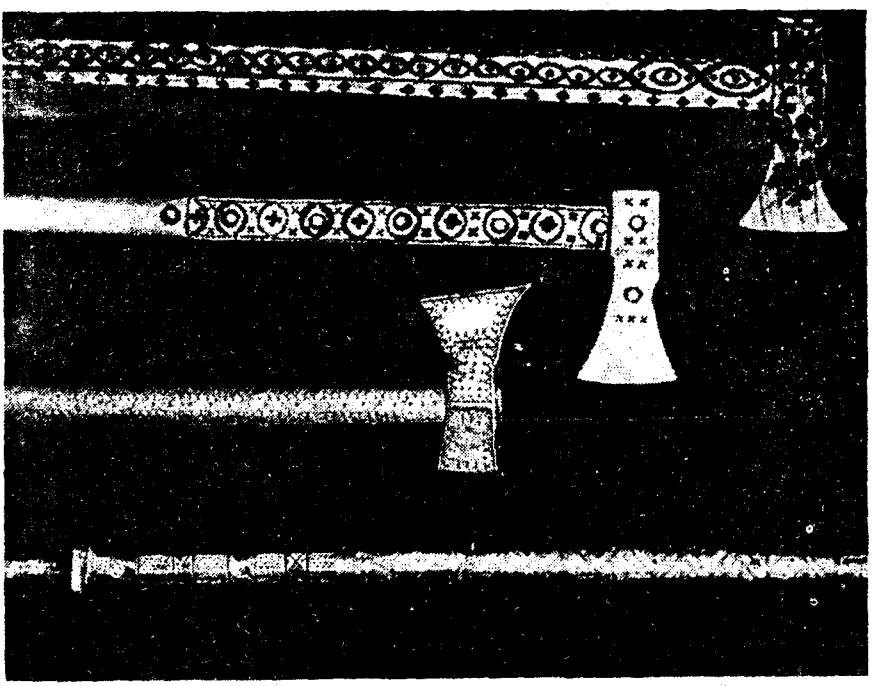

Топірці, роботи Василя Попадюка-Базя з Ясиня (1923 р.).

Різьблена коновка — роботи С. І. Корпанюка.

Цукорниця — роботи Якова Тонюка.

вироби Юрія Шкрібляка були неперевершеними зразками гуцульського декору.

Незвичайні враження глибоко западали в душі хлопців. Повертаючись додому, вони брались за виготовлення власного різьбарського інструменту, наносили на дерево найпростіші орнаментальні узори. Старший брат навчав меншого, що теж мав неабиякий нахил до різьбарства. Їхній батько спершу не вбачав у захопленні хлопців нічого доброго, бо родина жила на рахунок невеличкого клаптика гірського напівкам'янистого грунту. Розуміючи це, Юрій і Семен намагались скорше оволодіти улюбленим ремеслом, щоб допомогти батькові у той важкий час. Але навіть вуйки, боячись конкуренції і втрати шматка нужденного хліба, не поспішали відкривати своїм небожам таємниці свого фаху, які здобули колись самотужки.

Минали роки. Уже в 1912-му році мистецькі вироби Юрія Корпанюка — дві скриньки, портретна рамка, дерев'яні пляшки, тарілка, виконані в техніці площинної різьби, — складали перший іспит перед відвідувачами "Виставки домашнього промислу" в Коломиї.

Твори молодого мистця привернули увагу цінителів мистецтва. Тож за високу художню майстерність Ю. Корпанюкові було присуджено диплом виставки. У цей же час столик і крісло його брата експонувались у Відні.

Вироби Корпанюків було показано на виставці "Торги Східні" у Львові (1927 р.) і на "Повшехній виставці Крайовій" у Познані (1929 р.). Твори мистців було відзначено грамотами.

У 1930-му році на виставку у Ворохті брати подали кілька робіт (портретні рамки, портсигари, рахви, скриньки), декоровані різьбою та інкрустовані рогом, перламутром, бісером і кольоровими металами.

За мистецькими виробами Корпанюків, як і інших мистців, уже полювали спритні ділки-комерсанти, які, удаючи з себе шанувальників народного мистецтва, скуповували твори і перепродували їх за високі ціни навіть за кордон.

Організовані у 30-их роках виставки виробів народних майстрів у Ворохті та інших містах колишньої Станиславівщини, мали на меті передусім комерційний зиск, і нерідко майстри, зв'язані кабальними умовами перекупників, змушені були віддавати перевагу міщанським смакам перед справжнім мистецтвом. Хибують на це навіть провідні різьбарі. Тим і пояснюється така нерівна творчість Корпанюків у цей період.

Одне з видавництв, що існувало під опікою Ради повітової в Косові, в 1932-му році випустило у Кракові книжечку "Гуцульщина" польською мовою, в якій поряд з коротким описом природи, туристичних маршрутів, географічних даних в кількох рядках, згадується народне мистецтво колишнього Косівського повіту. Тут була дана об'єктивна оцінка робіт Корпанюків і підкреслювалося, що їхня творчість стоїть нарівні творчости славних попередників — Шкрібляків.

Восени 1939-го року, коли большевицькі війська, згідно з умовою з гітлерівською Німеччиною, окупували західні українські землі, що вони назвали "возз'єднанням" з Радянською Україною, почалася нова сторінка в житті народних мистців.

Серед перших різьбарів Західньої України, чиї праці експонувались на Всесоюзній сільськогосподарській виставці в Москві 1940-го року, були і яворівські мистці Юрій і Семен Корпанюки. Юрій Корпанюк послав туди декоративний кубок, на якому різьба та інкрустація відтворили чудовий гуцульський орнамент. Творчість Семена Корпанюка була зарепрезентована декоративною різьбленою тарілкою. Тепло сприйняли численні відвідувачі виставки мистецтво гуцулів. Для багатьох із них стало воно дивовижним відкриттям.

Але в скорім часі, тобто в 1941-му році, на Гуцульщину прийшов новий окупант в особі гітлерівців, які, звичайно, не

дбали ні про яке мистецтво. Прийшли чорні військові дні, а ними й чергові злидні для гуцулів. Однако німецька окупац тривала не довго, бо в 1944-му році повернулися на Гуцул щину большевицькі окупанти, які, звичайно, також принес чергові злидні, неймовірний терор і придушення всякої наві уявної свободи.

Одначе, не зважаючи на матеріяльні злидні і терор, щод розвитку культури, то московський окупант, який там пану й нині, виявляв і виявляє вирозуміння. Хоч та совєтська культу ра і приневолена служити виключно інтересам комуністично партії, де придушено всяку вільну творчу думку і ініціятиву там творчість розгортається лише по лінії жорстокого диктатуту компартії, а всякі ухили від генеральної лінії партії в мистецтві, як і в усій культурі чи політиці, суворо переслідуються і караються засланням до концтаборів на повільну смерть. Одначе та жорстока, людоненависницька компартія все ж таки дбає про поширення сітки навчальних закладів, а в тому числ й мистецьких шкіл, щоб готувати слухняні Москві кадри для "побудови комунізму".

І. Ю. Гриналюк, майстер художньої обробки дерева. Праворуч — коновка його роботи.

Тож при повторній окупації Гуцульщини в 1944-му році відновила свою діяльність і Косівська артіль художніх виробів "Гуцульщина". А брати Корпанюки почали виготовляти високомистецькі вироби, звичайно, в комуністичному дусі і напрямку, для експериментальної майстерні артілі та для музею Косівського училища прикладного мистецтва. В той же час ішла праця на замовлення багатьох музеїв Радянського Союзу.

У п'ятдесятих роках мистецькі вироби відомих яворівських майстрів з великим успіхом експонувалися на багатьох всесоюзних і закордонних виставках.

У 1958-му році Ю. Корпанюк виготовив для виставки українського народного мистецтва в Софії (Болгарія) кілька гуцульських топірців і палиць, оздоблених орнаментальною різьбою та інкрустацією деревом і кольоровим металом.

Подібні праці він надіслав і на виставку народного мистецтва, що відбувалася у 1959-му році у Улан-Баторі (Монґолія). Серед майстрів Гуцульщини, які брали активну участь у виготовленні творів до обласних, республіканських і всесоюзних виставок, присвячених 300-річчю "возз'єднання України з Росією", Корпанюки Юрій і Семен посіли почесні місця. Звичайно, ми далекі від того, щоб закидати нашим нинішнім гуцульським майстрам чи звинувачувати їх у співпраці з окупантом, навпаки, ми тішимося, що гуцульське мистецтво розвивається, хоч разом з тим і сумуємо, що воно не може розвиватися вільно, а лише під диктатом компартії, а нашими вужчими земляками-мистцями, що нині репрезентують гуцульське мистецтво, ми пишаємося і горді з них, бо віримо, що прийде час, коли вони зможуть свої знання і непересічні таланти цілком віддати на службу своєму українському народові.

Похилий вік не став перешкодою яворівським мистцям і для участи в мистецьких виставках, присвячених Декаді української літератури і мистецтва в Москві 1960-го року. Такі імпрези совєти періодично влаштовують, щоб показати, що, ніби, вони дбають і стимулюють розвиток національних культур, але все це робиться лише з пропаґандивною ціллю, щоб, як кажуть, "показати перед людьми", а насправді вони зовсім не зацікавлені в розвитку національних культур, а навпаки, вони переводять асиміляцію всіх підбитих народів на повну пару та насаджують всюди російську мову і культуру.

За великі творчі заслуги у зв'язку з Декадою української літератури і мистецтва маріонетковий уряд України присвоїв Юрію Корпанюкові звання заслуженого майстра України, а чотирма роками пізніше таке саме високе звання дістав і його брат Семен Корпанюк. Їх обох також прийняли до членів Спіл-

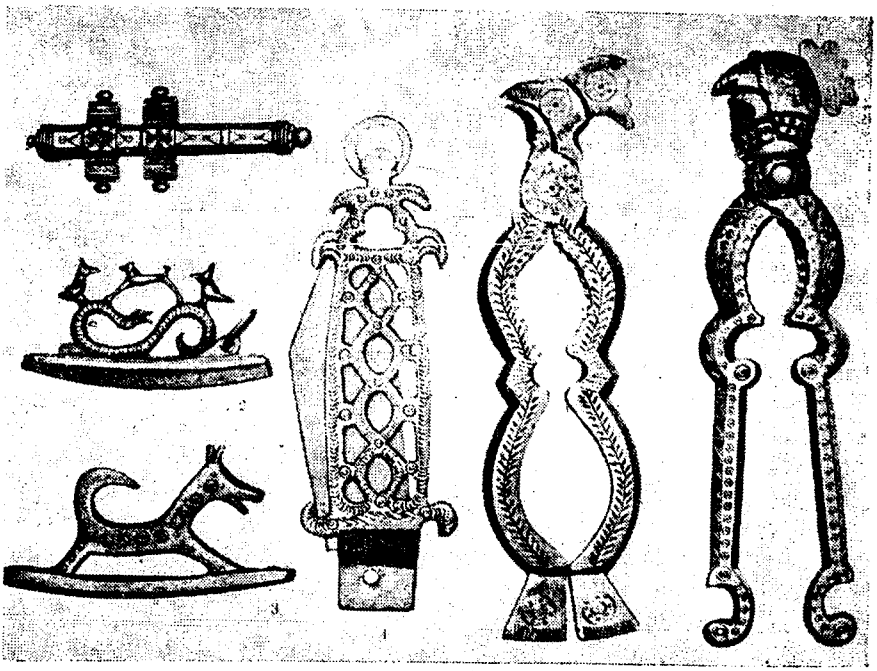

Прилад для лущення горіхів.

Табакерка — роботи Миколи Шкрібляка.

ки художників України, що безперечно було для братів Корпанюків великою подією в їхньому житті.

Цінність творчости талановитих майстрів полягає в тому, що під їхніми руками народилось безліч нових композицій, які, не втративши своєї традиційної основи, заговорили самобутньою мовою, співзвучною сучасності. А це треба розуміти так, що вони цілком стали на шлях так званого соціялістичного реалізму, який є в СРСР панівним стилем, ба навіть обов'язковим для кожного мистця, незалежно в якій галузі він працює. А суть соціялістичного реалізму полягає в тому, щоб по-

Таріль, праці різьбаря М. Бурдяка, члена Гуцульського Т-ва "Чорногора" в Чікаґо.

давати дійсність в такому вигляді через мистецьку творчість, якого вимагає компартія. Цей стиль не має нічого спільного з реалізмом, бо він до невпізнання фальшує дійсність, але все це робиться в угоду вимогам компартії. Звичайно, совєтські підручники з теорії літератури інакше визначають суть соціялістичного реалізму, вони доводять, що це є стиль реалістичного відображення дійсности, але це лише в теорії, як і все у большевиків, а практика зовсім щось інше.

Високу фахову зрілість Корпанюків видно в умінні органічно поєднати декоративні прикраси з формою предметів та їхнім вжитковим призначенням, бо краса орнаментальних моти-

вів в розумінні майстрів є складовою частиною художньо втілення доцільности.

Однією з характерних рис творчости Корпанюків, як і багатьох інших майстрів гуцульського мистецтва різних видів і жанрів, є схильність до щедрого використання орнаменту. Особливості деревини (її відносна твердість) та характер інструментів закономірно впливали і на вироблення відповідних технічних прийомів мистецького різьблення. Це значною мірою позначилося і на мистецько-стильових ознаках.

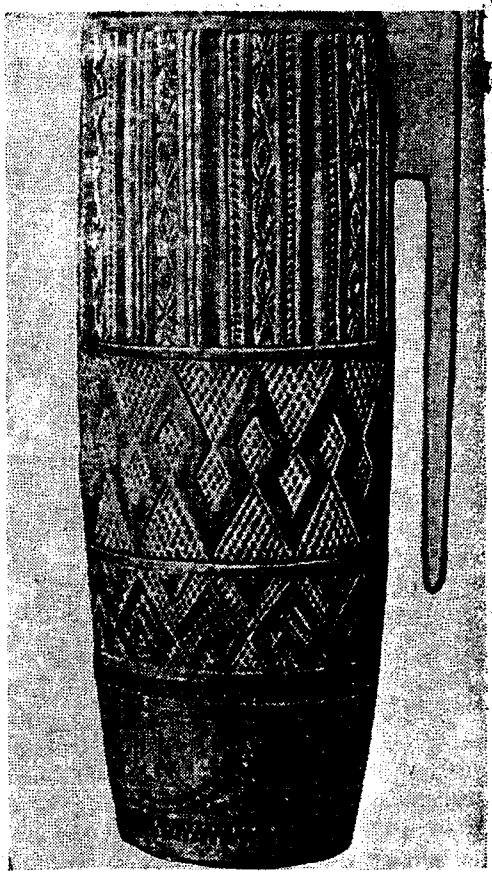

Кушка — роботи Василя Шкрібляка.

Серед мистецьких творів із дерева ми зустрічаємо вироби, конструкція яких близька до геометричних форм. Наприклад, тарілка — це круг, скринька — прямокутник або квадрат. Цукорнички, кушки, рахви, бочівки, вазочки і таке інше поєднують сферичні об'єми, кулеподібні й циліндричні форми. Розміщення декору на площинах згаданих предметів за допомогою циркуля та інших інструментів вимагає певного геометричного

членування поверхні. Це, в свою чергу, впливає на весь характер побудови мотивів орнаментальних прикрас, які виникають із таких елементів, як коло, квадрат, трикутник, ромб.

Корпанюки внесли багато нового як у мистецькі прийоми побудови орнаменту, так і в техніку їхнього виконання. Це стало цінним надбанням не тільки яворівської школи, до якої якраз належать Корпанюки, а й усіх різьбарів цілої Гуцульщини.

Твори Юрія і Семена Корпанюків експонуються в багатьох музеях Радянського Союзу. Зокрема, в експозиції Львівського музею етнографії і художнього промислу АН УРСР, в Ленінградському музеї етнографії народів СРСР, в Державному музеї українського народного декоративного мистецтва УРСР, в Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини, в Івано-Франківському обласному краєзнавчому музеї, в музеї Косівського училища прикладного мистецтва та інших. Праці Корпанюків зберігаються також у багатьох приватних колекціях Львова, Києва, Ленінграду, Москви, Івано-Франківська, Коломиї, Косова й цілій Гуцульщині.

Яворівська школа різьбарства — одна з найдавніших на Гуцульщині. Самобутня творчість славних майстрів прокладала шляхи розвитку гуцульської різьби по дереву, утвердила її характерні мистецькі стильові ознаки, що пізніше були унаслідувані і розвинуті різьбарами сіл Річки, Брустур, Вижниці та Косова. Творчість яворівських майстрів мала великий вплив на становлення різьбарства на Закарпатті і Буковині.

РІЧКІВСЬКА РІЗЬБАРСЬКА ШКОЛА

Назва школи походить від назви села Річка, що розташоване в горах на Косівщині. Воно є стародавнім центром народного мистецтва Гуцульщини. Серед різноманітних видів народної творчости, мистецького ткацтва, килимарства, вишивки, писанкарства, мистецької обробки металів, вироблення шкіряних предметів, виготовлення дитячих іграшок із сиру, мистецтво обробки дерева, особливо мистецька різьба, займає тут найголовніше місце.

Традиції яворівської школи різьбарства, і насамперед творчість Шкрібляків, мали величезний вплив на характер формування стильових особливостей річківських різьбарів і знайшли тут численних послідовників.

В історію мистецької обробки дерева річківські різьбарі вписали не одну славну сторінку. Серед них найбільше відомі імена Марка Мегединюка (1842-1912), Петра Мегединюка (кінець XIX, початок XX ст.), Миколи Медвідчука (1880-1946), Ва-

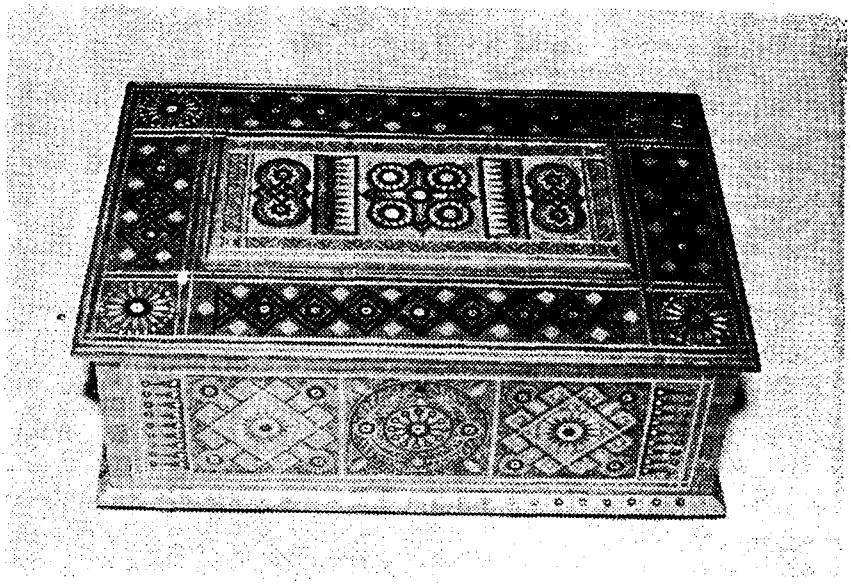

Гуцульська касетка роботи різьбаря-гуцула Михайла Бурдяка, члена Гуцульського Т-ва "Чорногора" в Чікаго.

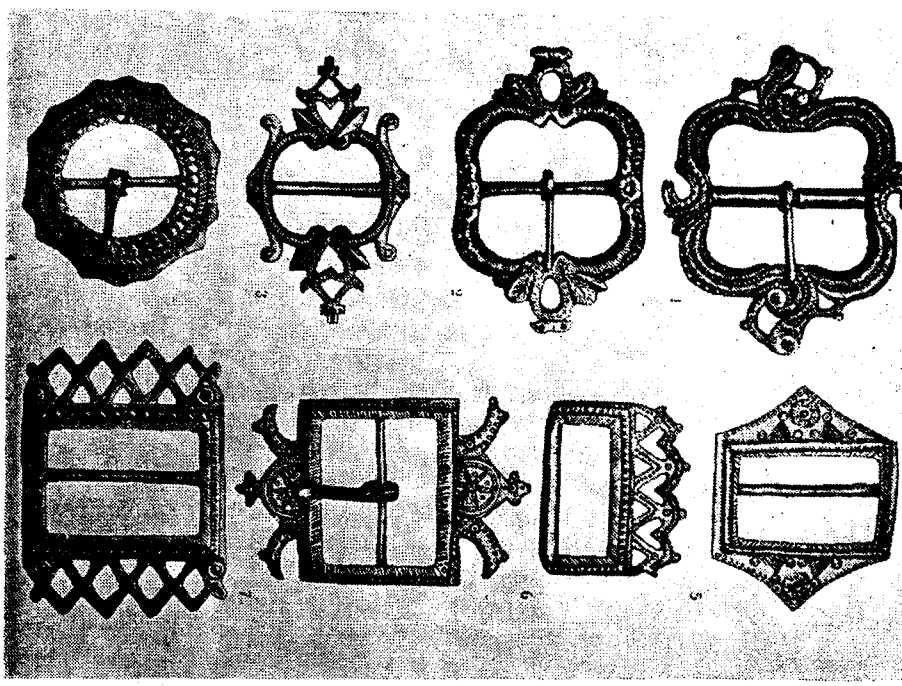

Пряжки до поясів.

силя Якіб'юка (XIX ст.), Федора Якіб'юка (1877-1959), Лукина Якіб'юка (кінець XIX, перша половина XX ст.), Бориса Якіб'юка (перша половина XX ст.), Якова Тонюка (1903-1957) і його сина Василя (1928), Миколи Тонюка (1905-1937), Василя Білака, Миколи Білака, братів Кіщуків — Олекси, Івана і Миколи, Василя і Миколи Федоровичів, Юрія Грималюка (1860-1945) і його синів — Івана і Василя та багатьох інших.

Окреме місце займають різьбарі-жінки, творчість яких стала відомою вже пізніше, тобто після 1939-го року, після окупації Гуцульщини московськими большевиками. А це тому, що большевики дуже багато кричать про "емансипацію жінки". Але це теж лише для пропаганди, бо хоч жінка за радянської влади й користується однаковими правами з чоловіками, але вона працює на надзвичайно тяжких роботах. Радянська жінка зрівняна з чоловіками не лише у правному відношенні, але і в праці. Совєтська жінка працює на будівництві, таскає телефонічні стовпи на плечах при прокладці нових ліній, прокладає шпали на залізницях, у шахтах і будь-де. Хоч, правда, в радянській системі чимало жінок працює й на високих кваліфікованих посадах: лікарями, інженерами, професорами тощо.

Серед жінок-різьбарів стали відомими Катерина Кіщук (нар. 1914), Марія Тонюк (нар. 1906 р.), Параска Петрів (нар. 1914 р.), Настя Тонюк (нар. 1916 р.), Ганна Словак (нар. 1921 р.), Катерина Тонюк (нар. 1933 р.).

Вивчаючи творчість різьбарів-річківців, можна помітити не лише спільність стильових ознак, що об'єднують їх з майстрами яворівської школи, але й ту специфічну своєрідність, яка властива тільки річківцям. Асортимент виробів тут майже такий, як і в яворівських різьбарів. Це переважно речі домашнього вжитку, настінні прикраси. Спосіб декорування виробів дещо ускладнюється. Удосконалюється техніка точіння, як один із способів мистецької обробки дерева. У мистецькому оздобленні предметів частіше вживається інкрустація перлямутром, кольоровим металом, бісером, різними породами дерева. Пізніше для цієї ж мети почали застосовувати різноколірний кавчук і фарбоване дерево. Помітно ускладнюється рисунок орнаментальних мотивів і цілих композицій.

Часом перенасичення орнаментальним декором призводило до втрати природної фактури деревини. Орнаментальні мотиви, що виконуються інкрустацією, нерідко своїм зовнішнім блиском і мерехтінням відвертають увагу від прекрасно виконаних мотивів чистої різьби. Потягом до надмірної декоративности тяжіли іноді навіть визначні річківські майстри. Зокрема, це помітно у виробах визначного майстра Марка Мегединюка, чия творчість мала вирішальний вплив на формування сти-

льових особливостей усієї річківської школи. До речі, із багатої спадщини цього майстра до нас дійшло тільки кілька виробів. Це скринька і барильце, виконані в 1904-му році, оздоблені орнаментом, бісером та кольоровим металем з елементами ґравірування та карбування. Ці праці зберігаються в музеї Ко-

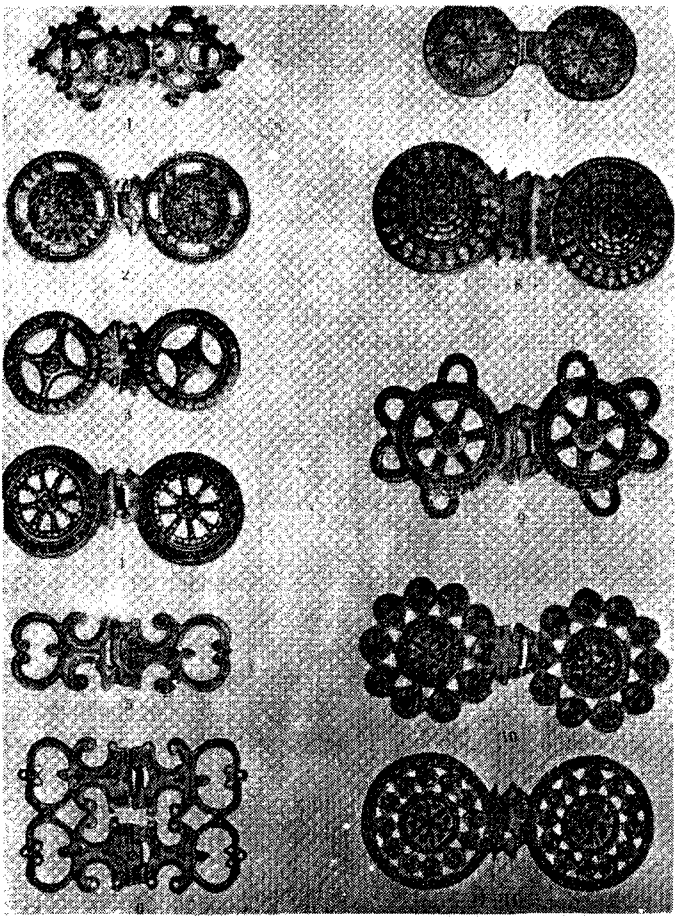

Зразки пряжок. (Чепраги)

сівського училища прикладного мистецтва. Крім того, у Львівському музеї етнографії і художнього промислу знаходяться гуцульські цимбали М. Мегединюка. Відомо також, що мистецькі вироби майстра експонувались у свій час у Відні, Празі, Букарешті (1906), Чернівцях (1908), Одесі (1912) та були відзначені золотими і срібними медалями.

Провідними різьбарями радянського періоду річківської школи є Михайло Медвідчук і Микола Кіщук. Вони якраз найбільше причинилися до розвитку різьбарства в наші дні, вони й сьогодні займають передові позиції в цьому виді гуцульського високого мистецтва.

Михайло Медвідчук народився 1912-го року в сім'ї відомого яворівського різьбаря і мосяжника Миколи Медвідчука. Уже з ранніх літ хлопець допомагає батькові в його ремеслі. В селі Річка було немало добрих теслярів, токарів, мосяжників. Але коли треба було комусь замовити річ, для виготовлення якої потрібна висока, справді мистецька майстерність, то односельчани знали, що найкращими в селі різьбарями, токарями, теслярами, карбувальниками, фахівцями кування і литва, навіть творцями музичних інструментів були Медвідчуки.

Михайло Медвідчук спеціялізувався на різьбарстві ще з 1923 року. Крім батька, на творче зростання майстра вплинули також твори річківських майстрів-різьбарів і насамперед М. Мегединюка. Сумлінно вивчав Медвідчук творчість різьбарів минулого, спадщина яких принесла заслужену славу народному мистецтву Гуцульщини. У ранній період творчости він виготовляв настільні рамки для портретів, касетки, різноформні точені пудрениці, декоративні тарелі, топірці, доводилося виконувати і предмети культового призначення.

Техніка профільного точіння дерев'яних виробів займала в творчості майстра особливе місце. Він дуже любив виготовляти предмети, які мали безпосереднє практичне застосування в побуті гуцулів (барильця, дерев'яний посуд, ракви, куфелі та інше).

Від 1939-го року Михайло Медвідчук — один з перших організаторів художньо-промислових підприємств у Косові, в рідному селі Річка.

Уже в 1940-му році народний майстер став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві, на якій експонувались макет гуцульської хати і деякі різьблені мистецькі вироби. Подібний макет він виготовив і для колишньої Академії архітектури УРСР у 1945-му році. У згаданій моделі автор відтворив у зменшеному виді всі розміри і співвідношення конструкцій гуцульської хати, а також прикрасив різьбою її інтер'єри.

Високе мистецьке обдарування майстра проявилося у колективній праці, що виконувалась групово найдосвідченішими гуцульськими різьбарями. Це був ґарнітур мистецьких меблів для московського Кремля. Робота над ним була закінчена в 1947-му році (тепер зберігається в Музеї революції в Москві).

М. Медвідчук добре знав і любовно вивчав побут гуцулів. Це дало йому змогу створити багато предметів хатнього вжитку, серед яких особливо вирізнюються оригінальністю конструкції та декоративним оформленням мисники. Один із них був представлений на Республіканській виставці народного мистецтва та художньої промисловости в Києві в 1949-му році. Тут же експонувались і цимбали, в роботі над якими автор

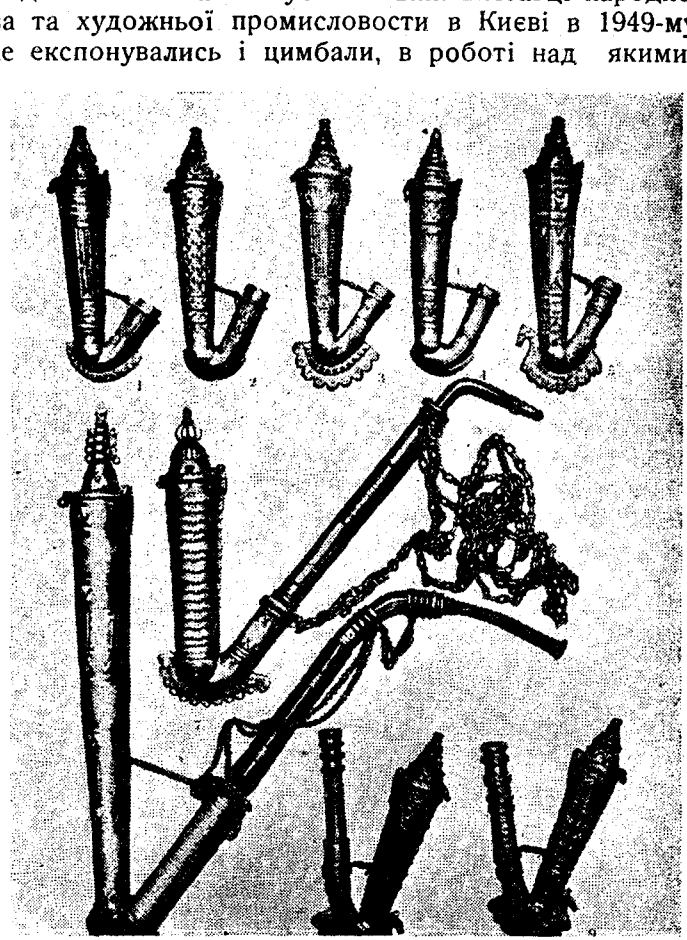

Мосяжні люльки.

проявив себе не тільки творцем найтоншої різьби та інкрустації, а й чудовим конструктором народних музичних інструментів.

У 1952-му році праці М. Медвідчука дістали незвичайно похвальну оцінку на світовому ярмарку в Ляйпціґу, де були виставлені його декоративні тарелі з різьбою та інкрустацією.

На міжнародному ярмарку в болгарському місті Пловдиві (1953 р.), творчість майстра була представлена різьбленою та інкрустованою декоративною тарілкою.

Подібні тарелі демонструвалися у 1957-му році на виставці українського народного мистецтва в Ліллі (Франція) і на виставці декоративно-прикладного мистецтва в Москві, присвяченій з'їздові мистців СРСР. Декоративний кубок (точіння, різьба та інкрустація) експонувалися на Всесвітній виставці у Брюсселі в 1958-му році. Багато працював М. Медвідчук над творами, які він готував до Декади української літератури і мистецтва в Москві 1960-го року. Це був гуцульський топірець з металевим ґравірованим обушком, лускогоріх (карбування і ґравірування по кольоровому металеві) та інші предмети.

Багатогранне обдарування майстра проявилось і в техніці мистецького випалювання по дереву, яку він перейняв від своїх річківських земляків — Юрія, Івана та Василя Грималюків. М. Медвідчук був співавтором оформлення мистецьким випалюванням інтер'єра в ресторані-павільйоні міста Яремчі.

Майстер працює також у техніці, що поєднує різьблені орнаментальні мотиви з поліхромною підмальовкою на тонованому фоні.

Уже декілька років Медвідчук очолює філію фабрики художньо-промислових виробів "Гуцульщина" в селі Річка. Він член Спілки художників УРСР. Михайло Медвідчук у розквіті творчих сил. Можна сподіватися, що з-під його різця вийде немало мистецьких творів, які поповнять скарбницю українського декоративно-прикладного мистецтва.

Другим видатним різьбарем сучасности можна поставити рядом з М. Медвідчуком, М. Кіщука. Він є одним з перших організаторів мистецьких артілей-товариств. В Косові, починаючи від 1939-го року, почали діяти дві великі мистецько-промислові артілі, а тепер фабрика "Гуцульщина" ім. Т. Шевченка.

Нині тільки в Косівському районі діють чотири великі підприємства, де працюють понад 2.300 народних умільців. А в селах Річка, Брустури, Пістинь організовані філії художньо-промислових підприємств.

До 1939-го року Микола Кіщук виконав чимало робіт, в яких помітне бажання зберегти кращі традиції народного мистецтва. В роботах радянського періоду майстер вводить нові елементи у свою творчість. Він негайно переключається на радянську тематику. Виглядає так, що Микола Кіщук швидко зорієнтувався в нових умовах і щоб зберегти себе, а тим самим і свою творчість, хоть і пофальшовану, він підбирає тематику, якої потребує московський окупант, він створює речі в угоду новим московським господарям. Він поряд з орнаментальними

традиційними мотивами вводить і нові елементи: п'ятикутну зірку, серп і молот, герби Радянського Союзу і союзних республік, орден Перемоги, кремлівські вежі тощо.

Як бачимо з переліченої вгорі тематики, вона не має нічого спільного ані з національними мотивами, ані з українськими традиціями, а тематика виключно московська, бо прийшли на Гуцульщину такі часи: або пристосовуватимеш свій талант до обставин і вимог окупанта, або взагалі мусиш його закопати та й не тільки талант, але й себе мусиш закопати. Тож частина майстрів чи взагалі мистців обирає собі перший шлях. І поряд із замовленнями окупаційної влади створить щось і своє, оригінальне, а іноді й патріотичне, національне. Микола Кіщук якраз і став на цей шлях.

В його мистецьких працях трапляються й цікаві, нові декоративні прийоми: в центральній частині орнаментальних композицій він поміщує тематичні зображення, інкрустовані різними матеріялами.

Першою працею, в якій майстер застосував сюжетно-тематичне зображення, була обкладинка книги "Визволення". Ця книга нині зберігається в Державному музеї українського образотворчого мистецтва в Києві. На тій обкладинці зображено постать гуцула, який тримає в руках червоний прапор. Поруч зображення ордена Перемоги і кремлівських веж. Обкладинку виконано з грушевого дерева, оздобленого різьбою та інкрустацією.

У своїх подальших працях Микола Кіщук продовжував удосконалювати прийоми оздоблення, вводячи техніку барельєфної різьби по дереву. Особливо помітно це в двох декоративних тарелях, на однім з яких в центрі зображено профіль В. Леніна. Композиційне розміщення декоративних мотивів на цих тарелях однакове. В основі його лежить принцип, характерний для більшости традиційних композицій гуцульських майстрів, — тобто семетричність, ритмічність окремих геометричних елементів, які розміщуються на колових площах тарелів у два яруси. Велику увагу майстер приділив виготовленню меблів, з його ініціятиви група найдосвідченіших майстрів виготовила в 1947-му році великий ґарнітур, що зберігається нині в Музеї революції в Москві і про який уже була згадка у зв'язку з мистецькими працями М. Медвідчука.*).

Річківські різьбарі наполегливо працюють. Їхня творчість відображає насамперед радянську дійсність на Прикарпатті та

---

*) О. Г. Соломченко — "Народні Таланти Прикарпаття", Київ, 1969.

вимоги соціялістичного реалізму в мистецтві, який компартія накидає насильно радянським мистцям. Але це ще зовсім не значить, що нинішні гуцульські мистці-різьбарі не творять нічого позитивного. Звичайно, поряд з виконанням партійних замовлень вони створюють і інші загально-національні шедеври українського мистецтва, чим збагачують українську культуру.

БРУСТУРСЬКА ШКОЛА

Назва школи походить від назви гірського села Брустури на Гуцульщині, яке розташоване в мальовничій місцевості недалеко від Косова. Різьбарство стало тут, як і в селі Річка, традиційним фахом багатьох родин. За найновішими даними, в Брустурах працюють тепер понад 120 майстрів-різьбарів. Деякі з них — члени Спілки художників України.

Серед тутешніх умільців є багато таких, що однаково вправно володіють різьбою по дереву і мосяжництвом, тобто мистецькою обробкою металів.

У Брустурах, як і всюди на Гуульщині, народне мистецтво розвинулось на протязі XIX і XX сторіч. Тут також перевага умільців віддавалася різьбі по дереву, випалюванню та інкрустації.

Перша різьбарська майстерня у Брустурах була відкрита в 1920-му році, коли її організатор Федір Дручків повернувся після навчання у Вижницькій школі деревного промислу і металевої орнаментики в рідне село. Науку різьблення і мистецької обробки металів він вивчав під керівництвом відомих майстрів.

Опанувавши техніку різьбарства і вивчивши кращі зразки виробів видатних майстрів, Дручків почав працювати над власними творами і одночасно навчав ремесла своїх синів і земляків.

Таким чином, у брустурській майстерні здобували собі фах сини Дручкова—Микола й Василь, брат майстра Кирило Дручків, Андрій та Ілько Габораки, Федір Чернявський, річківці Яків та Микола Тонюки та інші.

Крім мистецького різьблення, вони вивчали художнє точення, теслярство та інкрустацію перлямутром, кольоровим металем і деревом.

У Брустурах на протязі XIX і XX століть жили і працювали кілька поколінь різьбарів. До старшого покоління належали: Йосип Полійчук, Лукин Петращук, Юрій Ванжурак, Роман Петрів, Дмитро Пітеляк, Степан Вазарук, Федір Боринський, Петро Габорак, Ілько Габорак, Андрій Габорак та інші.

Трохи пізніше почали працювати Пилип Дручків, Володимир Дручків, Кирило Дручків, Федір Ванжурак, Олексій Ванжурак, Василь Бойчук, Василь Грепиняк, Василь Кіщук, Петро Ткачук, Олекса Мартищук, Василь Гасюк, Павло Петращук, Петро Мартищук.

Різьбарством у Брустурах займалися й жінки. Саме в їхніх працях помітне високе мистецтво чуття декоративности, витонченості в мистецькому оформленні виробів. Серед брустурських жінок-майстринь, мистецтво яких заслужено займає почесне місце в розвитку різьбарства на Гуцульщині, широко відомі імена Катерини Гасюк, Марії Петрів, Євдокії Петрів, Ганни Грипеняк, Оксани Габорак, Параски Ігнатюк.

Останніми часами до лав народних умільців прийшла талановита молодь. Узагальнюючи багатовіковий творчий досвід майстрів минулого, прагнучи до створення нових мистецьких форм, співзвучних сучасності, молоді мистці домоглися серйозних успіхів, заслужили похвалу від широких кіл любителів мистецтва.

Одним з видатних сучасних представників творчої молоді є Микола Грепиняк (нар. 1933 р.). Ще змалку хлопець виявив непересічні здібності. Перші навички з мистецької різьби Микола дістав від свого батька Івана Грепиняка, який крім теслярства досконало володів токарною справою, ковальством, слюсарством та бондарством. Тяжка праця підірвала сили старшого Грепиняка, і він зайнявся різьбарством, мистецьким випалюванням по дереву, мосяжництвом.

Малий Микола спостерігав, як під батьковими руками народжується барвиста казка орнаментального розпису і які чудові візерунки з'являються на писанках під вправним пензликом матері. Минали роки.

Микола мав велике бажання вчитися у Косівському училищі прикладного мистецтва, але на перешкоді стало слабе здоров'я. Проте дирекція училища і викладачі фахових дисциплін допомогли йому оволодіти основами образотворчої грамоти, консультували праці, які він приносив в училище. Багато уваги приділив здібному учневі ентузіяст і великий знавець народного мистецтва Євген Сагайдачний. Юнак часто відвідував Коломийський державний музей народного мистецтва, глибоко вивчав мистецьку спадщину минулого і нові твори радянських мистців.

Уже в перших своїх працях М. Грепиняк прагне поєднати традиційні мотиви гуцульського орнаменту із сюжетними композиціями, що виконується технікою різьби і інкрустації. Вивчаючи давні традиції і технічні прийоми круглої різьби по дереву, яка колись на Гуцульщині застосовувалась переважно у

виготовленні творів культового призначення, молодий майстер сміливо використовує цю техніку для виконання скульптурних композицій на сучасні теми. Це скульптура малих форм, присвячена героям літературних творів клясиків української й російської дожовтневої і пожовтневої літератури.

Як і кожний мистець, Микола Грепиняк пройшов довгий шлях шукань, сміливих експериментів, удач і розчарувань, доки досяг вершин цього виду мистецтва. Він у своїх пошуках крок за кроком відкривав усе нові й нові таємниці майстерности. Якщо техніка орнаментальної плоскорізьби та інкрустації засвоювались порівняно легко, то складання тематичних композицій і, особливо відтворення їх у певному матеріялі, вимагало значних спеціяльних знань. Зроблені раніше орнаментально-декоративні композиції постійно піддавались вимогливому критичному розглядові та аналізі.

Продуктивними у творчому відношенні були для різьбаря п'ятдесяті роки. У цей час він робить серйозні кроки вперед в оволодінні композиційною майстерністю.

Великим творчим успіхом М. Грепиняка стала композиція "Каменяр" (1956 р.). Кайма цієї декоративної тарілки прикрашена традиційним гуцульським геометричним орнаментом. У центральній частині тарілки зображено портрет Івана Франка у профіль. Орнамент і силуетне зображення інкрустовані тонованим декором. У цій праці авторові пощастило досягнути злагодженості цілої композиції.

Чимало творів М. Грепиняка експонується в Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини. Твори ці відзначаються невимушеністю композиції, простотою, ляконічністю сюжетних рішень.

З нагоди 800-річчя заснування м. Снятина він виготовив декоративний таріль "Дитинство Марка Черемшини", який тепер зберігається в літературно-меморіяльному музеї Марка Черемшини у Снятині. Крім того, Микола Грепиняк виготовив не одну чисто пропаґандивну большевицьку річ, віддаючи належну данину окупантові. Серед таких творів, що виготовлені безперечно на замовлення партії, треба назвати шкатулку до 40-річчя комсомолу, в якій в обрамленні гуцульського орнаменту зображено орден Леніна. Івано-Франківський обком комсомолу подарував цей твір новгородським комсомольцям на "знак вічної дружби між молоддю братніх народів".

До своїх мистецьких задумів М. Грепиняк дуже сумлінно готується. Перше чим виконати свій творчий задум, він уважно перечитує літературу про цю подію чи особу, яку задумує зобразити, подорожує по тих місцевостях, що пов'язані із зображуваною особою чи подією, розмовляє з живими свід-

ками. А тільки тоді, зібравши достатньо матеріял, береться до втілення на дереві в мистецькій формі свого творчого задуму.

Останнім часом Микола Грепиняк багато працює над новими формами мистецьких виробів з дерева — жіночими й чоловічими прикрасами, створюючи оригінальні зразки брошок, ланцюжків, нагрудних значків, різних видів намиста. Він також виступає і як майстер круглої дерев'яної скульптури та барельєфної різьби.

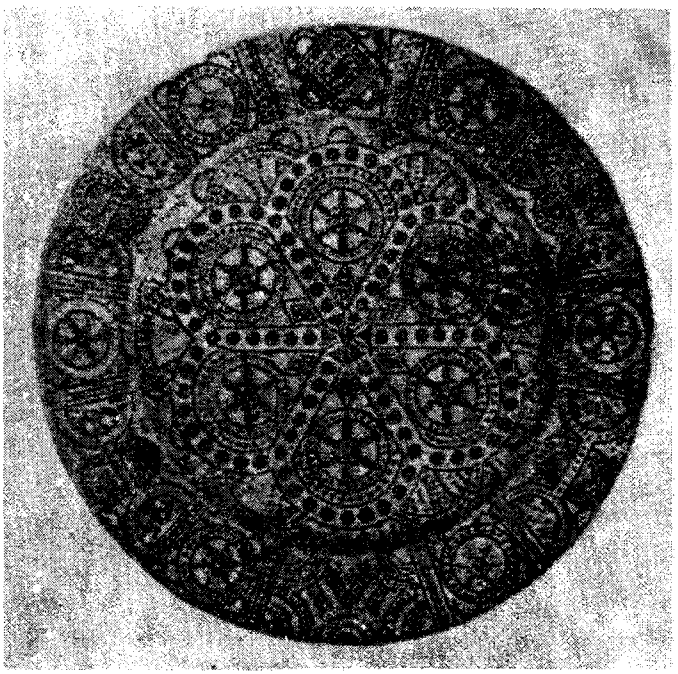

Інкрустована тарілка — роботи Ф. Ю. Шкрібляка.

Для тематики своїх творів він використовує сюжети стародавніх переказів, коломийок, народних пісень, сучасний літературний і фолкльорний доробок.

У 1960-му році М. Грепиняк став членом Спілки художників Української РСР. Його праці можна бачити в музеях Ленінграду, Києва, Львова, Івано-Франківська, Коломиї, Косова.[1]).

Підсумовуючи діяльність майстрів бруструрської школи, можна впевнено сказати, що старше покоління і молодь ідуть шляхом творчих пошуків, використовують у роботі нові мате-

---

[1]) О. Г. Соломченко — "Народні Таланти Прикарпаття", Київ, 1969.

ріяли, все глибше оволодівають тонкощами декоративно-прикладного мистецтва.

Характер орнаментування в роботах брустурських майстрів за своїм композиційним ладом і технікою виконання має багато спільного з річківською школою різьбарства. Це саме можна сказати і про асортимент дерев'яних речей, які тут виготовляють.

Мистецькі вироби брустурівців відрізняються лише деякою здрібненістю орнаментальних композицій, а іноді надмірною строкатістю матеріялів, що використовуються для інкрустації (кольоровий кавчук, перлямутр, різноколірні порцелянові намистинки, фарбоване дерево, метал). Загалом же брустурська школа дуже подібна до річківської і яворівської, що їх виробили багато поколінь.

КОСІВСЬКА ШКОЛА

Мистецькі традиції різьбарства, вироблені поколіннями майстрів Яворова, Річки, Брустур, знайшли свій дальший розвиток у творах косівських різьбарів.

Значну ролю в цьому відіграла діяльність відомого косівського різьбаря і мосяжника Василя Девдюка (1873-1951). Василь Девдюк навчався різьбарства у свого батька Григорія Девдюка в селі Старий Косів, а також вивчав творчу спадщину видатних яворівських різьбарів Юрія, Миколи і Василя Шкрібляків. Першим учителем Девдюка в галузі мистецької обробки кольорових металів і металевої орнаментики був брустурський мосяжник Никола Дутчак.

Уперше Девдюк брав участь як майстер-мосяжник у так званій рільничо-промисловій виставці у Кракові (1887 р.), де був нагороджений срібною медаллю, а як різьбар — на Крайовій виставці у Львові (1894 р.), де експонувались його вироби — декоративні тарелі, шкатулка, палиці з мистецькою різьбою, та інкрустацією. За свої праці на цій виставці майстер також був відзначений срібною медаллю.

У 1904-му році Девдюк навчався мистецької обробки металів на короткочасних курсах у Відні. У 1905-му році він разом з Марком Мегединюком і Василем Шкрібляком були запрошені першими викладачами в новоутворену Вижницьку школу різьбарства та металевої орнаментики, де Девдюк працював до 1918-го року. На Коломийській виставці домашнього промислу в 1912-му році Девдюк був нагороджений золотою медаллю, а в Стрию на першій Українській хліборобській виставці за

мистецькі вироби з дерева й металу майстер одержав також золоту медаль і почесний диплом.

У 1920-му році Девдюк відкрив власну майстерню в селі Старий Косів, де навчав різьбарського мистецтва гуцульських дітей. Курс навчання в школі тривав три роки. Учні здобували професійні знання із теслярської і токарної справи та інкрустації. Крім того, тут викладали аритметику й рідну мову.

Девдюк добився від офіційної польської влади права видавати учням "Свідоцтва про укінчення курсу науки". Але дозволу на відкриття офіційної школи для українців у Косові адмі-

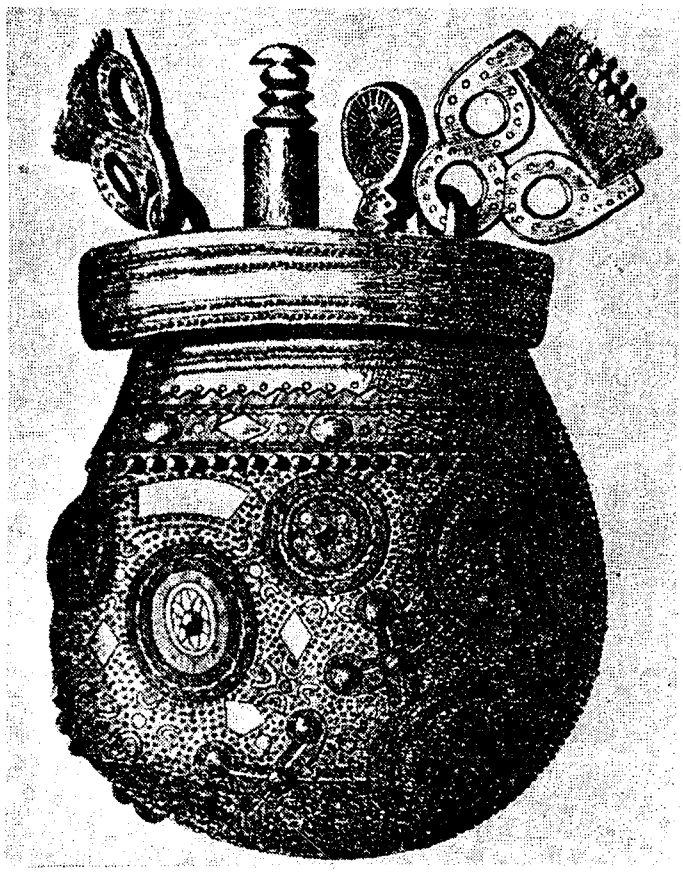

Дерев'яне горнятко, інкрустоване мосяжем.

ністрація не дала. З майстерні Девдюка вийшло немало талановитих різьбарів, які продовжували і розвивали творчі традиції вчителя. Це були такі майстри: В. Кабин, П. Баранюк, М. Тимків, син Девдюка Микола.

З 1939-го року Косів став найбільшим центром народного мистецтва на Гуцульщині. В цей період почалося об'єднання майстрів у великі мистецько-промислові виробництва і творчі мистецькі організації. Крім фабрик "Гуцульщина" та ім. Т. Шевченка, такі об'єднання було створено у Кутах, Заболотові, Яблуневі, Коломиї, Болехові та в деяких інших селах.

Велике значення для розвитку і культивування народного мистецтва на Гуцульщині має Косівське училище прикладного мистецтва, організоване в 1939-му році. Тут відкрито відділи художньої обробки дерева, художнього текстилю (ткацтва та килимарства, художньої вишивки), останнім часом — і відділ кераміки, художніх виробів зі шкіри і металу.

Творча праця народних майстрів знайшла широку підтримку у мистців-професіоналів, що значно поліпшило якість творів, поширило їхню тематику. Щоб мати загальне уявлення про Косівську школу різьбарства, доцільно зупинитися на творчості найбільш характерних її представників — М. Тимкова, В. Гуза, І. Балагурака, М. Федірка.

Микола Тимків народився в 1909-му році у бідній родині ткача на передмісті Косова. Батьки хотіли привчити хлопця до свого ремесла, але в нього виявився більший нахил до різьбарства. Цілі дні, а то й довгі вечори, просиджував він за улюбленим заняттям, прикрашаючи свищики, сопілки нехитрим орнаментом із простих ламаних ліній. Згодом дитяче захоплення переросло в серйозні наміри, й батьки віддали його в 1923-му році в науку до майстерні Василя Девдюка у Старому Косові.

Хлопець учився сумлінно. Девдюк вимагав від учнів не тільки технічної досконалости у виконанні різьби та інкрустації, а й глибокого засвоєння інших способів обробки дерева — насамперед теслярської і токарної справи. Вчитель був дуже суворим до учнів, якщо помічав нехтування його вимог.

У процесі навчання значне місце надавалось оволодінню технікою орнаментальної викладки кольоровим бісером та інкрустації перлямутром, рогом, фарбованим деревом та кольоровим металом. У майстерні практикувалося фарбування дерева в чорний колір, що було спричинено відсутністю чорного природного дерева, так званого гебану, яке імпортувалося із-за кордону й використовувалося гуцульськими різьбарями для виготовлення дорогоцінних виробів.

У цій майстерні дехто з учнів міг навчитися і мистецтва випалювання по дереву, техніку якого Девдюк знав досконало.

Особлива вимогливість майстра хоч і робила добру славу школі Девдюка, але нерідко була причиною того, що не всі учні витримували трирічний курс навчання. Лишалися найздібніші та витриваліші. Після закінчення школи вони залишалися у

майстерні вчителя ще на рік або два, де виконували різні платні замовлення. Більшість учнів саме тут починала самостійну творчу працю, і Девдюк строго стежив за тим, щоб вони зберігали в чистоті гуцульський стиль, щоб не допускались повторень орнаментальних композицій, бо це, на його думку, було причиною омертвіння і застою в творчості будь-якого майстра.

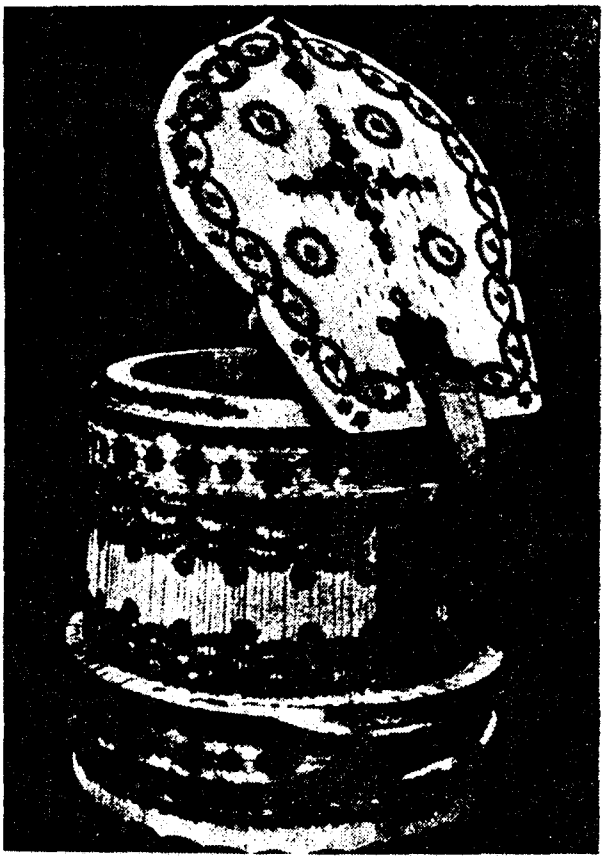

Коновочка з випаленим орнаментом, Василя Поладюка-Базя (1920 р.)

Першою напівсамостійною працею М. Тимкова під час проходження цієї своєрідної практики був стіл, виготовлений на замовлення Коломийського староства, оздоблений орнаментальною різьбою з профільним та фігурним точінням. Далі майстер почав працювати самостійно, відкривши 1928-го року власну майстерню в Косові. Асортимент мистецьких виробів цього періоду був порівняно невеликим. Це були предмети по-

бутового призначення, різьблені та інкрустовані портрети і рамки, полички, цукорниці, масляниці, шкатулки. Пізніше він виготовляє декоративні прикраси — дерев'яне намисто, ґудзики, ланцюжки, оздоблюючи їх гуцульським орнаментом, інкрустуючи перлямутром, бісером, кольоровим металом. Через рік мистецькі вироби Тимкова вже були на Косівській виставці.

Майстра вабили більш складні творчі процеси. Він використовує інкрустацію для портретних зображень. Наприклад, виготовив портрет Т. Г. Шевченка, де основну ролю відіграла текстура різних порід дерева. Ця спроба була одним із перших експериментів, які потім набули широкого розповсюдження.

Ще в майстерні Девдюка Тимків виявив нахил до творення нових форм меблів. Один із таких зразків — столик для ручних жіночих робіт — разом з іншими виробами було показано в 1936-му році на виставці в Катовицях (Польща).

В 1939-му році М. Тимків подає свої мистецькі вироби — декоративні тарелі, обкладинки до альбомів, шкатулки на виставку в м. Закопане (Польща), за які його нагороджено почесним дипломом.

Після окупації західніх українських земель московськими большевиками в 1939-му році Тимків одним з перших зголосився працювати в щойно створеній артілі "Гуцульщина".

На цей період припадають перші спроби майстра по внесенню сучасного змісту у традиційний гуцульський орнамент, тобто ввести радянську емблематику в орнаментальні композиції, а це надало його творам нового ідейного звучання, тобто комуністичного. Пошуки засобів втілення сучасної тематики не відразу давали бажані наслідки, але мистець був на правильному шляху. "Правильний шлях", звичайно, треба розуміти в большевицькому значенні, бо в них все вважається "правильним" лише те, що йде по лінії диктату компартії, а не об'єктивно "правильно". Якщо мистець з будь-якої галузі не підпорядковується диктатові компартії, не творить по лінії "соціялістичного реалізму", то він уже не є "правильним" мистцем, а противником, "ворогом" народу, а тому для нього немає місця в тому суспільстві, а хіба в концтаборах Мордовії.

У 1946-1948-х роках Тимків починає працювати над новими мистецькими формами меблів. Уже до того на Гуцульщині було створено немало зразків інтер'єрного обладнання, в тому числі народних форм меблів. Чималу спадщину в цій галузі залишили прославлені різьбарі минулого — Юрій, Микола і Василь Шкрібляки, Марко Мегеденюк, Василь Девдюк. Пізніше, в тридцятих і сорокових роках, над мистецькими формами гуцульських меблів продовжували працювати Василь Юсипчук з Космача, Василь Білак з Річки, Володимир Ґуз з Косова та ін-

Михайло Бурдяк

Лесь Мироняк, член Підготовчого Комітету для заснования Проспілки Лісових Робітників у Микуличині.

Юра Корпанюк
(с. Яворів)

Петро Яремчук

ші. Уважно вивчаючи досвід попередників і сучасників, М. Тимків виготовив кілька комплектів меблів, форми яких близькі до народних, традиційних.

Захоплення особливостями гуцульської житлової архітектури минулого позначилося на конструкціях предметів кімнатного обладнання та на формах інших виробів. Це не завжди давало позитивні наслідки, що особливо помітно в конструкції дерев'яної настільної лямпи, яка зберігається нині в Державному музеї українського народного декоративного мистецтва УРСР. Лямпа відтворює конструкцію архаїчної гуцульської архітектурної споруди. В даному випадку значення її обмежується лише тим, що вона являє собою музейний унікум з колекції минулого.

У 40-х роках М. Тимків значно розширює і урізноманітнює асортимент мистецьких виробів, серед яких зустрічаються речі домашнього побуту і предмети декоративного призначення, сувеніри, обкладинки для книг-адресів. Заслуговує на увагу обкладинка для книги-альбома, яку було вручено як пам'ятний дарунок Спілки художників УРСР Художньому академічному театрові (МХАТ) у 50-річний ювілей його заснування. В цій праці майстер знову використав традиційні мотиви гуцульського орнаменту, що були виконані площиною геометричною різьбою та випалюванням з інкрустацією перлямутром, різноколірним бісером і кольоровими металами.

Він зробив деякі деталі інтер'єра гуцульського житлового будинку (лавка, вікно) на замовлення Академії архітектури УРСР. У 1940-му році Тимків брав участь у виготовленні великого комплекту меблів для Кремлівського палацу.

Простотою форм і стриманістю оздоблення характеризуються меблі, виготовлені майстром для Будинку колгоспника в Києві (мисник, стіл, лавка і стільці). Цей комплект був представлений на виставках народного мистецтва в Києві (1946 р.) і Львові (1950 р.).

У той же час М. Тимків створив два великі тарелі, орнаментовані плоскорізьбою та інкрустовані бісером і кольоровим металом. Композиція орнаментальних мотивів тут дуже близька до традиційної яворівської школи періоду її найвищого розквіту. Усі орнаменти розміщені по площині тареля в трьох концентричних колах, що побудовані ярусами і мають різну ширину. Подані в центрі тареля орнаменти, в основі яких лежить мотив п'ятикутної зірки, вже не натуралістично відтворена емблема, а декоративне зображення, невіддільне і органічно співзвучне всьому ладові композиції. У вирішенні верхнього концентричного кола-кайми тареля майстер продемонстрував легкість, невимушеність і простоту орнаментальних ритмів, гар-

монію внутрішнього зв'язку окремих елементів. Традиції і новаторство виступають тут в органічній єдності.

Прагненням майстра до поєднання традиційних орнаментальних мотивві із сюжетними композиціями видно і в наступних його творах. Наприклад, в обкладинці до "Пам'ятної книги", яку Тимків виконав у співавторстві з косівськими різьбарями В. Гузом, М. Бернацьким, Т. Баранюком та М. Юсипчуком. Згадана праця була присвячена 10-річчю воз'єднання (окупації) західніх земель в єдиній Українській радянській державі.

Заслуговують на увагу експерименти М. Тимкова в галузі мистецького випалювання по дереву, яке він застосовує в декоративних прикрасах інтер'єрного обладнання та в архітектурних деталях приміщень громадського призначення.

У 50-х роках майстер продовжує працювати над тематичними композиціями. Він виготовляє кілька тарелів із зображенням гербів союзних республік, з портретами Тараса Шевченка, Ольги Кобилянської, Юліюса Фучіка, Івана Франка, Богдана Хмельницького. Твори М. Тимкова експонуються на виставках, присвячених Декадам української літератури і мистецтва в Москві (1951 р., 1961 р.), на виставках у Болгарії (1957 р.), Варшаві (1956 р.), Ляйпціґу (1957 р.).

Творчий шлях М. Тимкова складний і своєрідний. Він приділяє велику увагу збиранню та охороні пам'яток народного мистецтва Гуцульщини, вивчає і збирає термінологію гуцульських назв орнаментів та інструментів.

Тимків був запрошений на вчительську працю в Косівське училище прикладного мистецтва, де працював майстром мистецької обробки дерева. Пізніше він очолював Івано-Франківське відділення Спілки художників Української РСР.

Мистець виготував понад 1,200 творів декоративно-прикладного мистецтва, які свідчать про самобутню мистецьку культуру прекрасного куточка України - Гуцульщини.

Той, хто цікавиться творчістю гуцульських різьбарів, напевне добре знає прізвище Івана Балагурака (нар. 1922 р.), праці якого відомі не тільки на Івано-Франківщині, але й у багатьох містах України і Радянського Союзу.

Як і більшість народних умільців Гуцульщини, І. Балагурак зацікавився різьбарством ще з дитинства.

Бігаючи по вулицях Косова, Івась, як зачарований, зупинявся біля вітрин крамниць, де місцеві торгівці виставляли на продаж вироби з мистецької різьби відомих на той час майстрів. Непомітно збігав час, а хлопчик усе стояв, милуючись неповторним сплетінням орнаментів, м'яким полиском інкрустації, лаконічними сюжетами шкатулок з мистецьким випалюванням.

Повернувшись із школи, Івась щоденно працював до пізнього вечора, намагаючись відтворити на саморобній дощечці те, що йому особливо сподобалось. Перші спроби не задовольняли хлопця, але перемогли наполегливість і палке бажання оволодіти улюбленою справою.

Не минуло й кілька років, як вдумливий і кмітливий хлопець звернув на себе увагу своїми першими мистецькими виробами з дерева.

Батько Івана був теслярем-будівельником, а дядько, окрім теслярства, займався ще й різьбленням. Приглядаючись до того, як працював дядько, юний мистець крок за кроком опановував нелегку майстерність різьбарства. Так розпочиналась "фахова школа" майбутнього мистця. Коли хлопець навчався у шостій і сьомій клясах, його мистецькими працями зацікавились косівські перекупники. Поява виробів молодого різьбаря у крамницях Косова зробила його ім'я популярним серед досвідчених майстрів.

А коли в 1939-му році Гуцульщина була окупована большевиками і почали створюватися колгоспи та артілі, І. Балагурак почав працювати в артілі "Гуцульщина".

Вироби, які виготовляв І. Балагурак, відзначалися високим мистецьким смаком і оригінальністю. Переважна більшість орнаментальних композицій у роботах майстра складається з елементів, що мають півовальну форму або з'єднані півколом двох "руж". Часом ці кола будуються у вигляді "кучерів". Оперуючи порівняно невеликою кількістю орнаментальних елементів, майстер домагається гармонійного вирішення прикрас. Легко помітити, що Балагурак володіє високим відчуттям ритмічної побудови орнаменту і закономірностями членування площин.

Мистецькі вироби І. Балагурака, — це зразки завершености побудови і логічного зв'язку орнаменту з формою предметів. Мотиви прикрас приймаються просто й легко, що характерно лише для робіт високої кляси мистецької майстерности. Ось чому найпростіші форми дерев'яних виробів, оброблені слухняним різцем І. Балагурака, оживають для глядача і чарують його поезією орнаментальної плястики.

Майстер блискуче володіє також і технікою інкрустації. Про це свідчать мініятюрні вироби, переважно жіночі прикраси.

Уже в 1946-му році твори молодого мистця користувались заслуженим успіхом на республіканській виставці народного мистецтва та художньої промисловости УРСР, а в 1947-му році він разом з найдосвідченішими майстрами брав участь у виготовленні ґарнітуру меблів для Кремля.

І. Балагурак — один із авторів великого тематичного панно на дереві (явір і груша), присвяченого 35-річчю большевицької революції. В цей же час (1952 р.) він виконує на замовлення Переяслав-Хмельницького історичного музею два тематичні декоративні тарелі із зображенням гербів Української та Азербайджанської Радянських Соціялістичних Республік, а роком пізніше — комплект гуцульських меблів з явора та бука, оздоблених орнаментальною різьбою, для етнографічного музею народів СРСР в Ленінґраді.

У співавторстві з різьбарями творчо-виробничої майстерні фабрики "Гуцульщина" він брав участь у створенні декоративної дерев'яної вази, яка знаходиться тепер у Москві в Музеї революції.

Надзвичайно високу майстерність різьби та інкрустації показали гуцульські майстри при виготовленні древка до Державного прапора УРСР, який був урочисто вручений РСФСР від України в день урочистостей на честь 300-річчя так званого возз'єднання України з Росією. Стрічка, що спірально обвиває

Посуд з випаленим орнаментом — роботи Івана Грималюка.

древко, була особливим способом інкрустована темно-червоним деревом. На фоні цієї стрічки розміщені елементи українського і російського народних орнаментів, також інкрустовані золотом, сріблом і перлямутром.

До Декади української літератури і мистецтва в Москві 1960-го року І. Балагурак підготував кілька робіт, які тепер виставляють в Державному музеї народного декоративного мистецтва УРСР. Серед них — настільна туалетна шафка із дзеркалом і різноманітні прикраси.

Твори І. Балагурака експонувалися на міжнародних ярмарках і виставках в Австрії, Болгарії, Східній Німеччині, Чехо-Словаччині, Франції, Монголії і ЗСА. Вони й тепер приваблюють увагу відвідувачів у найбільших музеях СРСР. Іван Балагурак — член Спілки художників УРСР з 1958-го року. А в 1968-му році йому присвоєно почесне звання заслуженого майстра народної творчости УРСР.

Зберігаючи самобутні традиції, властиві орнаментальному мистецтву Гуцульщини, мистець чуйно прислухується до живчика сучасної епохи, використовує все нове і творить свої чудові композиції, з яких жодна не повторює собою іншу. А це значить, що він цілком став на позиції так званого соціялістичного реалізму в мистецтві і творить все на замовлення компартії.

Біографія Миколи Федірка різьбаря не гуцула (нар. 1920 р.) нагадує біографію його сучасників. Народився він у селі Курилівці Ланцутського повіту (Польща). Родина була велика і жила весь час в нестатках. З великими труднощами Микола закінчив семирічну польську школу.

У 1945-му році родина Федірка виявила бажання переселитися на територію Радянської України і оселилась в Косові, а в 1956-му році Микола Федірко вступає до Косівського училища прикладного мистецтва, на відділ художньої різьби по дереву.

Виконані ним перші учбові завдання підтверджували яскраве природне обдарування молодого мистця. Федірко уважно вивчає мистецьку спадщину Гуцульщини, знайомиться з технічними прийомами майстрів старшого покоління — Шкрібляків, Корпанюків, Девдюка та інших. Він цікавиться також виробами фабрики "Гуцульщина", збирає і робить сам безліч зарисовок найкращих робіт.

Його учнівські роботи з орнаментальної композиції, різьби та інкрустації здобули високу оцінку під час показу їх на районових, обласних і республіканських виставках. Високу майстерність продемонстрував Микола Федірко у своїй дипломній праці, виконаній у 1951-му році (дитячий ґарнітур меблів).

Успішно закінчивши Косівське училище прикладного мистецтва, він одержує призначення на фабрику "Гуцульщина". За деякий час молодий майстер привернув до себе увагу високою мистецькою і технічною досконалістю своїх виробів. Під час праці на фабриці "Гуцульщина" Федірко бере участь у ряді спеціяльних замовлень. Однією з таких робіт було вже згадане древко прапора УРСР. Так само у співавторстві з іншими майстрами Косова Федірко до цієї ж дати виконує декоративно-тематичну вазу.

Самостійною його працею у цей період був декоративний таріль із зображенням пам'ятника Богданові Хмельницькому в Києві, де чудово проявилось уміння майстра інкрустувати різними кольорами дерева.

У 1955-му році М. Федірка запросили на посаду майстра мистецької різьби в Косівському училищі прикладного мистецтва. Тут він із захопленням працював над орнаментальними тарелями, які послав на мистецький конкурс Міжнародного фестивалю молоді і студентів у Варшаві, що відбувався в серпні 1955-го року. Там йому було присуджено золоту медаль і диплом лавреата.

М. Федірко проявив себе, головним чином, як першокласний майстер композиції з мотивами гуцульського орнаменту. З якоюсь дивною легкістю створює він на своїх виробах чудове мереживо різьби.

Крім орнаментальних, Федірко виконав багато сюжетно-тематичних композицій. В основному — це праці, присвячені життю і творчості відомих українських письменників, громадсько-політичних діячів, сторінкам історії героїчного минулого нашого народу.

Значне місце в творчості мистця посідає образ великого Каменяра — Івана Франка. Серед праць на цю тему особливе місце належить багатофігурній композиції "Іван Франко на Гуцульщині". Він відтворює епізод зустрічі Каменяра з гуцулами під час його перебування у Криворівні. Зображення фігур і пейзажу виконано різними породами дерев — грушею, сливою, явором, горіхом, черешнею. Ця праця репрезентує Федірка як майстра, що досконало володіє технікою інкрустації та інтерасією.

Для меморіяльного музею Івана Франка у Криворівні Федірко створив панно "Каменяр на Прикарпатті" (інкрустація), що було представлено на виставці в Софії (Болгарія) в 1958-му році. До творчих удач майстра належить декоративно- тематичний таріль з профільним зображенням І. Франка. Кайма тареля декорована мотивами гуцульського народного орнаменту. Івано-Франківський музей придбав у мистця панно "Тарас Григорович Шевченко й Іван Якович Франко", виконане у співавторстві з О. Іщенком.

У 1959-му році майстер створив тематичну композицію "Захар Беркут", яка увійшла до фондів меморіяльного музею І. Франка в Нагуєвичах.

Боротьба опришків проти національного і соціяльного гніту польської шляхти в XVII-XVIII ст., яку очолив Олекса Довбуш, знайшла відображення в численних творах письменників і мистців. Не обминув цієї теми і Микола Федірко. Він вигото-

вив декоративний таріль під назвою "Довбуш", способом барельєфної скульптури на замовлення Державного музею народного декоративного мистецтва УРСР в Києві (Лавра). Національного героя майстер зображує в центрі тареля на тлі гірського пейзажу. Кайма тареля оздоблена різьбленим гуцульським орнаментом. На цю ж тему виконано декоративне панно, облямоване рамкою, на кутах якої гуцульський орнамент. На прямокутній площині закомпонована постать Довбуша на весь зріст. Ватажок оглядає місцевість з високої скелі, тримаючи напоготові "довбушівку". Карпатські смереки і вершини гір, зображені нижче лінії обрію, і лише в деяких місцях здіймаються темними силуетами трохи вище. Фігура Довбуша височить над скелями і лісами як символ волі і боротьби за незалежність.

Серед барельєфних робіт майстра привертає увагу декоративний таріль із зображенням видатного гуцульського різьбаря XIX століття Юрія Шкрібляка, виготовлений в 1959-му році на замовлення Коломийського державного музею народного мистецтва Гуцульщини.

Творче пристосування зібраного орнаментального багатства і визначає основну лінію індивідуальности мистця.

У побудові орнаментальних інкрустованих прикрас він віддає перевагу зм'якшеним формам і лініям. Дугоподібні елементи в поєднанні з кружками (у вигляді багатопелюсткової стилізованої квітки) або з кружків, кайма яких складається з 12-15 клинців (зубців, трикутників, гострі кути яких сходяться до центру), виконаних здебільшого інкрустацією, є характерною особливістю орнаментальних композицій М. Федірка.

У сюжетно-тематичних композиціях майстер уміло й гармонійно поєднує і тони кольору. Слід підкреслити й іншу важливу рису, характерну для його творчости, — вміння підбирати природні рисунки текстури дерева. Член Спілки художників УРСР з 1958-го року М. Федірко творчу працю поєднує з педагогічною діяльністю в Косівському училищі прикладного мистецтва.[2]).

Серед сучасних різьбарів видне місце займає Володимир Ґуз (нар. 1904-го року). У 1935-му році він закінчив Львівську школу декоративного мистецтва. Працюючи декоратором-альфрейником, вивчав образотворчий фолкльор Гуцульщини. Самостійну діяльність В. Ґуз почав у несприятливих умовах тодішньої Польщі, вчитись було тяжко, але наполегливість і ба-

---

*) О. Г. Соломченко — "Народні Таланти Прикарпаття", Київ, 1969.

жання оволодіти різьбарством допомогли йому подолати ці перешкоди.

За порівняно короткий час В. Ґуз оволодів технікою мистецького різьбарства по дереву. Цьому багато сприяло знайомство з косівськими різьбарями і практичні знання, набуті при створенні проєктів гуцульських килимів.

Опанувавши техніку різьби, майстер весь час експериментує, застосовує нові мистецько-декоративні прийоми й нові матеріяли, успішно використовує тонування і розфарбування дерева.

Асортимент мистецьких виробів майстра надзвичайно різноманітний як за призначенням, так і за технікою виконання (шкатулки, баклаги, куманці, обкладинки до книг-альбомів,

Юра Шкрібляк з дочкою.

книги-адреси, портретні рамки, футляри, пенали, топірці, скриньки, цукорнички, палиці тощо).

Одночасно В. Ґуз працював над створенням композиції рисунків гуцульських килимів. За його задумом у 1940-му році майстри Косівської килимарської артілі ім. Т. Шевченка виткали тематично- орнаментальний килим "Возз'єднання", який експонувався на Всесоюзній сільськогосподарській виставці в Москві. Звичайно, цей твір було виконано на замовлення компартії, а не особистий вияв і бажання гуцульських майстрів,

які напевне добре розуміли, що те "возз'єднання" було ні чим іншим, як звичайною окупацією.

Творчі зусилля майстра спрямовуються і на створення нових конструкцій мистецьких меблів, трибун, п'єдесталів для бюстів, панно, триптихів, картушів, спортивних кубків, шахових ґарнітурів із стільцями й кріслами. Поверхні виробів мистець тонує в темно-червоні, часто в золотаво-охристі кольори.

Серію декоративно-тематичних творів В. Ґуз присвятив 300-річчю возз'єднання України з Росією. Найхарактернішим із них є декоративний дерев'яний таріль, у центрі якого зображено постать Богдана Хмельницького на коні, з простягненою вперед булавою. На каймі вгорі рельєфно вирізьблений герб СРСР, по вертикалі кайми—герби РРФСР та УРСР. Тут же автор зобразив кілька архітектурних пам'яток Москви, Ленінґраду, Києва, символічно підкреслюючи цим дружні зв'язки російського й українського народів, що є теж напевно спеціяльним замовленням компартії, а не виявом доброї волі автора. Зображення розміщені в колах, що об'єднуються гуцульським геометричним орнаментом.

У Косові живуть і працюють ще багато талановитих майстрів-різьбарів. Серед них — В. Гавриш, який довгий час працює в Косівському училищі, Д. Гавриш, М. Бернацький, М. Кабин, В. Кабин, Д. Лучук, М. Девдюк, Т. Баранюк, Р. Боєчко, М. Довбенчук, М. Юсипчук, О. Іщенко.

Різьбарі Косова останнім часом успішно працюють над створенням художніх сувенірів, використовуючи природну текстуру різнопорідної деревини. Ніякі штучні барвники, а іноді й фантазія мистця не можуть зрівнятися із справжнім чудом природного багатства кольорів, що криється в різних породах дерева.

В асортименті мистецьких виробів народного та декоративного мистецтва Гуцульщини з'явились різні за формою жіночі й чоловічі прикраси з традиційними орнаментами та тематичними зображеннями. Все краще з цього було відзначено на республіканських мистецьких конкурсах, рекомендовано для масового виробництва.

Творчою удачею випускників Косівського училища можна вважати прикраси й сувеніри, виготовлені з дерева. Над ними працювали О. Гнатюк, А. Павленко, Я. Полатайко, В. Кучеров, Г. Кучерова-Бежук, а також В. Піпан, В. Кучер, В. Каспрук, І. Цюпа та інші.

Колектив учнів та фахівців Косівського училища переводить велику експериментальну працю по створенню нових сучасних конструкцій меблів, нових зразків дитячих дерев'яних іграшок.

Треба згадати і про групу досвідчених різьбарів не гуцулів, які живуть в Івано-Франківську та в навколишніх селах. Над

скульптурною різьбою по дереву працюють майстри з сел Болехова, Йосип Чміль та його син Володимир. Їхні вироб прикрашують барельєфною та ажурною різьбою, які користу ються заслуженим успіхом у любителів мистецтва.

Особливими рисами відрізняється творчість народних ми стців Івано-Франківська — І. Кудлака (нар. 1915 р.) і В. Дем'я нова (нар. 1914 р.).

Іван Кудлак — майстер площинної та круглої різьби — ви конує її елементи на поверхні дерева, пофарбованій в чорний чи темно-бронзовий колір. Нижчі шари фарби майстер навми сно робить світлішими. Перекриту кількома шарами фарби по верхню Кудлак прорізує різцем і добивається оригінального кількакольорового декоративного зображення.

В такий спосіб Кудлак прикрашує різноманітні за конструк цією меблі — радіостолики, тумбочки, шахові ґарнітури тощо. Нерідко майстер використовує цю техніку для різьби пейза жів, тематичних композицій,

Твори І. Кудлака відомі багатьом цінителям народного ми стецтва в Радянському Союзі. Зокрема, у Львівському музеї І. Франка зберігаються декоративний таріль з барельєфним зобра женням портрета І. Франка, шкатулки з зображенням казкового сюжету "Лис Микита", панно із зображенням Богдана Хмельницького, виконане до 300-річчя возз'єднання України з Росією.

Цікава також творчість Володимира Дем'янова — майстра з Івано-Франківська. Його фах — зображення меблів круглою і площинною різьбою. Довгий час Дем'янів працює майстром у Івано-Франківському профтехнічному училищі, де передає свій творчий досвід учнівській молоді, яка спеціялізується на різьбі по дереву й на виготовленні мистецьких меблів.

В. Дем'янів виявив себе і як досвідчений майстер ґравірування по тонованій поверхні дерева. У такий спосіб він виготовив тематичне панно "Мені тринадцятий минало" за однойменним твором Т. Г. Шевченка, а також композицію "Хата Т. Г. Шевченка". Обидва твори експонувались на виставці в Івано-Франківську (1956 р.).

Серед народних мистців-різьбарів Івано-Франківська є багато здібних, досвідчених майстрів. Це і найстарший різьбар Терпеляк і М. Шеремет — автор декоративно-тематичних тарелів з гербами УРСР і СРСР*).

Михайло Бурдяк — це представник різьбарів молодшого покоління, які діють поза межами України, цебто поділяють долю еміґрантів.

---

*) О. Г. Соломченко — "Народні Таланти Прикарпаття", Київ, 1969.

Народився він 1-го липня 1917-го року в місті Косові на Гуцульщині. Син Миколи й Олени (з дому Радиш з Рожнова). Михайло по закінченні народної школи в Косові вступає до Косівської різьбарської школи, яку провадив знаний різьбар того часу Давидюк. Була це трирічна школа, де учні практикували на матеріялі, що їм достачав Давидюк, який так само відкривав їм таємницю техніки точення, різьблення та викладання кольоровим металом чи деревом (інкрустації).

Михайло Бурдяк вступив до цієї різьбарської школи в 1931-му році, де зустрів заавансованих уже старших учнів школи, а пізніших різьбарів таких, як: П. Баранюка, М. Тимкова, В. Кефурака, сина Давидюка, Миколу, який був у тому часі вже головним інструктором, виручаючи в великій мірі свого старого вже батька — майстра Давидюка.

Давидюк дотримувався строго твердження, щоб заховувати чистоту української традиційної спадщини, а головно для інкрустації треба було лише уживати природного кольору дерева, ніколи не допускав уживання фарбованого дерева, яким інші різьбарі часто послуговувалися й послуговуються тепер. Тож природні кольори дерева є: слива (вишнево-бронзовий колір), явір (біле дерево), гебан (чорний), магаґоні, яке спроваджували з Америки, що уважалося дуже дорогим. Ця остання порода дерева була ясно-вишневого кольору. Повищі роди дерева уживано для інкрустації (викладання) взорів, які кожний різьбар придумує самостійно.

Але для виготовлення даного предмету (наприклад, касетки) уживано дерева з груші, яке було податне для точення, пізніше для різьблення, інкрустації. Воно одночасно дуже тверде й не колется.

Для інкрустовання також побіч різних пород дерева (натурального його кольору) вживано бляху, масу перлову та пацьорки.

По закінченні різьбарської школи майстра Давидюка в 1934-му році Михайло Бурдяк заклав свій власний різьбарський варстат у своїй хаті. Хоч, правда, Михайло міг уживати приміщення у своїй родинній хаті лише через зиму, бо літом кімнати винаймано літникам (людям, які приїжджали в гори на вакації). Тож під час літнього сезону молодий різьбар змушений був "переселюватися" до обширної стодоли.

Родина Бурдяків була зарадна, тож й добре їм жилося. Мали гарне забудовання. Батько працював у Косові перевозовим (перевозив меблі, розвозив товари з магазинів по крамницях міста), мати провадила господарку, старша сестра Михайла Катерина ткала чудові гуцульські килими, які опісля продавала. При кінці 1940-го року вона померла внаслідок пооперацiйних комплікацій.

Михайло, заклавши різьбарський варстат, брав на нау одночасно по 4-6 молодих гуцулів, яким платив за кожну в готовлену ними річ. Тут Михайло сам рисував для своїх учн взір, який сам наперед придумував. Старався він не допуск тися повторень у придуманих ним взорах для інкрустації. То предмети його продукції пишаються кожний іншим взоро Михайло й його учні виготовляли: касетки, обкладинки н альбоми, тарілки, футляри на сиґарети, бюрові прилади (ру ки до писання, ножі до розтинання коверт, чорнильниці, лині ки та подібне), касетки на листи, карти тощо.

Вирізьблені ним речі (під час довгої зими) Михайло і продавав, мандруючи літом по різних курортних місцевостях Закопане, Трускавець (Польща), Криниця, Іванець Здрій (Лемківщина), Заліщики. Мандрував він переважно потягами по цих околицях. Часто продирався в дільниці міст, де було заборонено провадити торги, але йому там найбільше щастило в продажі різьблених речей. До того ще й гуцульський пищ ний стрій притягав увагу покупців у цих далеких літниськових околицях.

За большевицької окупації Михайло Бурдяк працював у різьбарській артілі "Гуцульщина" в Косові, де впроваджено т. зв. соцзмагання (змагання) поміж різьбарями. Переможець отримував якесь відзначення.

У воєнній хуртовині Михайло Бурдяк опинився в німецьких таборах. Після закінчення II-ої світової війни він почав там знову різьбити. Його речі, різьблені і інкрустовані, виставлялися на виставках в німецьких містах (Кемптен, Мюнхен, Альзбург), де вигравали завжди перші місця. Розкуповувалися німцями, а часто й американцями.

Михайло Бурдяк переїхав до Америки в 1948-му році, де перше поселився на фармі в стейті Айва. Вкоротці він переїхав до Чікаґо, де замешкує він й до сьогодні. Тут одружується він з Антоніною (з дому Стахів). Має двоє дітей: Орисю і Ореста. Дочка Орися засвоїла дещо із ремесла свого батька Михайла — техніку різьблення показувала на Інтернаціональній виставці в 1972-му році в Неві Пір у Чікаґо. Цю виставку відвідав і посадник міста Ричард Дейлі.

В хаті різьбаря Михайла Бурдяка пишаються різьблені чи інкрустовані різнородні речі, як різьблені столики, лямпи, квітники, а з інкрустованих річей — рами на образи, тарілки, касетки тощо.

Цей еміґраційний різьбар-гуцул Михайло Бурдяк є членом гуцульського товариства "Чорногора" в Чікаґо.

Закінчуючи розділ славного гуцульського мистецтва різьби, треба сказати, що ця галузь безперечно значно пішла вперед.

особливо за останні роки, тобто за роки окупації Гуцульщини московськими большевиками. Правда, хоч ця творчість дуже скована партійними приписами, не дає можливости повного творчого вияву українських талантів, бо все твориться під партійний диктат, нав'язуючи мистцям пропаґандивно-комуністичну тематику, тематику прославлювання "старшого брата", популяризацію тем "возз'єднання" та "приєднання" до "братського московського народу". Але поряд з тим українським майстрам-мистцям пощастило створити досить і чисто українських національних шедеврів, як образи Каменяра, Богдана Хмельницького, Тараса Шевченка, Олекси Довбуша та іншу сюжетно-композиційну тематику з українських творів і за українськими авторами.

Безперечно, що ми не сміємо ганити тих наших сучасних мистців-різьбарів, які виконують замовлення партії та радянського уряду, бо вони в цьому є підневільні і тяжко розрізнити нам з еміґраційних позицій, де той чи інший різьбар творить образ Леніна чи московського Кремля за покликом своєї душі й розуму, а де віддає данину компартії. Тож не сприймаймо те сучасне гуцульське мистецтво з упередженням, а віддаймо належне признання нашим мистцям, їх талантам, що і в тих тяжких умовах московської неволі творять культурні цінноші, чим збагачують загальну українську культурну скарбницю.

М. Домашевський

Пояснення гуцульських слів:

Терхівки, бербениці — бочівки на бриндзу.
Кушка — дерев'яний футляр з ручкою для зберігання бруска.
Спуз — попіл із дерева.
Втьик — потрапив, зумів.
Раква — круглий, точений дерев'яний посуд з накривкою.
Ільчате письмо — спосіб різьблення по дереву, в основі якого лежить рисунок, виконаний густо врізаними лініями.
Касетка — дерев'яна шкатулка.
Карбування — спосіб обробки металевих виробів.
Коновки — бондарський дерев'яний виріб (із клепок) для води.
Кривулька — орнаментальний мотив у вигляді ламаних відрізків однакової величини.
Крижики — орнаментальні мотиви при різьбі по дереву.
Порохівниці — предмети для зберігання пороху, які часто виготовлялось з дерева, металу, оленячих рогів та прикрашувані інкрустацією чи різьбою.
Пугар — склянка.
Чепраги — металеві фіґурні пряжки до поясів.

Література:

А. Ф. Будзан — "Різьба по дереву в західніх областях України", АН УРСР, Київ, 1960.

О. Г. Соломченко — "Гуцульське народне мистецтво і його майстри". Товариство для поширення політичних і наукових знань Української РСР, Київ, 1959.

Проф. Євген Онацький — "Українська Мала Енциклопедія", Буенос Айрес, 1963.

"Енциклопедія Українознавства", Париж—Нью-Йорк, 1966.

М. Макаренко — "Скульптура і різьбарство Київської Русі передмонгольських часів. Київ, 1930.

В. М. Паньків — "Лемківські майстри різьби по дереву". Київ, 1953.

А. Ф. Будзан — "Різьба по дереву в західних областях України", Київ, 1960.

"Українська Радянська Енциклопедія", Київ, 1963.

Краєвид між плотами-воринями.

ДЕРЕВ'ЯНА АРХІТЕКТУРА НА ГУЦУЛЬЩИНІ

Як відомо, Україна в давні часи та ще й тепер багата на ліси. А помірний клімат в Україні ще з давніх часів приваблював наших предків до поселення. У народів, які жили в лісистих місцевостях, дерево завжди відігравало велику ролю в їхньому промислі, воно відігравало велику ролю в розвитку матеріяльної культури і мистецтва. З дерева люди будували житло, храми, будували вози, сани, оборонні стіни та башти, кораблі, мостили вулиці і площі. Так само вироби з дерева широко застосовувалися в сільському господарстві для виготовлення різних побутових річей: посуд, бочки, жлукта, корита, діжки, ложки тощо. Але найбільше збереглося в нас старовинних дерев'яних пам'яток — це церкви. І то цілком зрозуміло чому.

Церкви будувалися з найкращого добірного дерева, переважно дуба, ставили їх окремо від інших забудов, в оточенні високих дерев, які хоронили їх від вогню. Інші ж дерев'яні будови часто гинули від пожеж, і тому мало із старовинних таких забудов дожило до наших часів. А тому такі забудови зберігаються не довше 100-150 років, а старовинні палаци, замки та фортеці з дерева давно зникли; тож не лишилося жодної пам'ятки. Про архітектуру тих будов можемо довідуватися тільки з ґравюр та старовинних описів.

Крім того, треба не забувати, що церква в середні віки мала у своїх руках всі види ідеології і основною сферою діяльности кращих майстрів того часу та архітектів і мистців були церковні споруди.

У дерев'яному будівництві відомі дві принципово відмінні конструктивні системи: каркасна (фахверк), що складається із стовпів, прогоничів та косяків, і зрубна, коли стіни, а в окремих видах будинків і перекриття, складається з горизонтально покладених один на одного кругляків чи брусків. Принципова відмінність цих конструкцій — каркасної і зрубної — має чітке відображення і в архітектурі будинків.

В каркасних будинках головним мотивом на фасаді є система стояків, прогоничів, косяків, яка чітко сприймається на фоні невтрального заповнення між стовпами та прогоничами. За часів панування в мистецтві стилю барокко з його надмірною декоративністю малюнок каркаса в дерев'яних будинках набув вигляду досить ускладнених і підкреслено декоративних форм. Каркасна конструкція дерев'яних будинків була розповсюджена переважно в Західній Европі — Німеччині, Франції, Англії, була відома також і в Україні.

У зрубних будинках основним художнім мотивом є ритм колод чи брусків, з яких складено стіну, а також малюнок кутових вирубок, профіль кренштейнів, форма одвірків, віконниць, густа сітка гонтового покриття стін та дахів. Коли в архітектурі каркасних будинків провідним був площинний малюнок каркаса, то в зрубних, особливо культових будинках, провідне значення відігравали оригінальні об'ємні форми будови, їх високоверхні бані.

Як правило, зруб робився з хвойних дерев з довгим і рівним стовбуром без сучків. Колоди укладалися одна на одну,

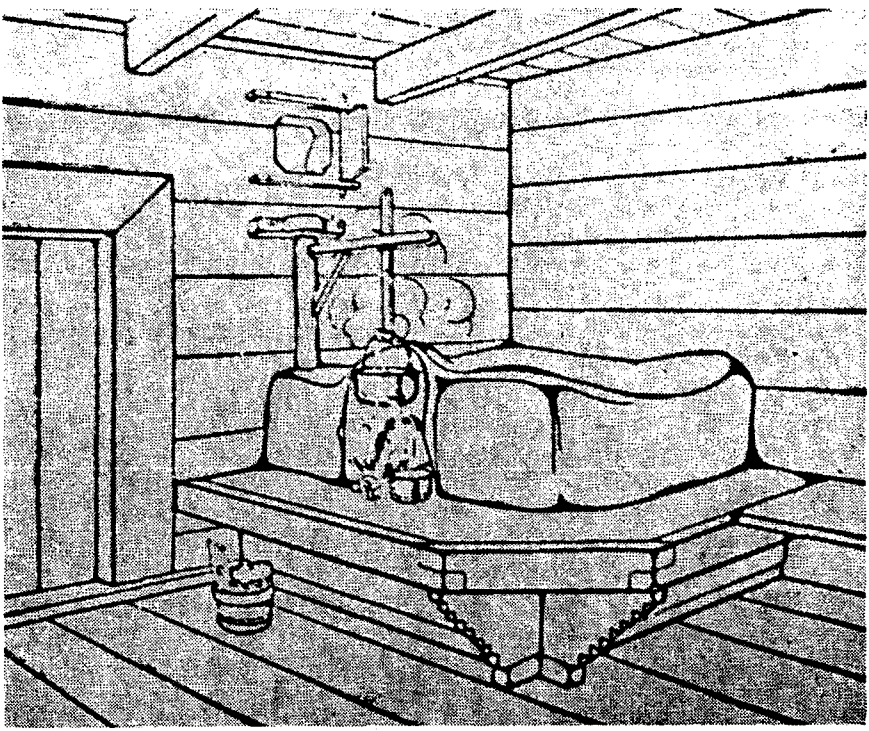

Внутрішня частина курної гуцульської хати.

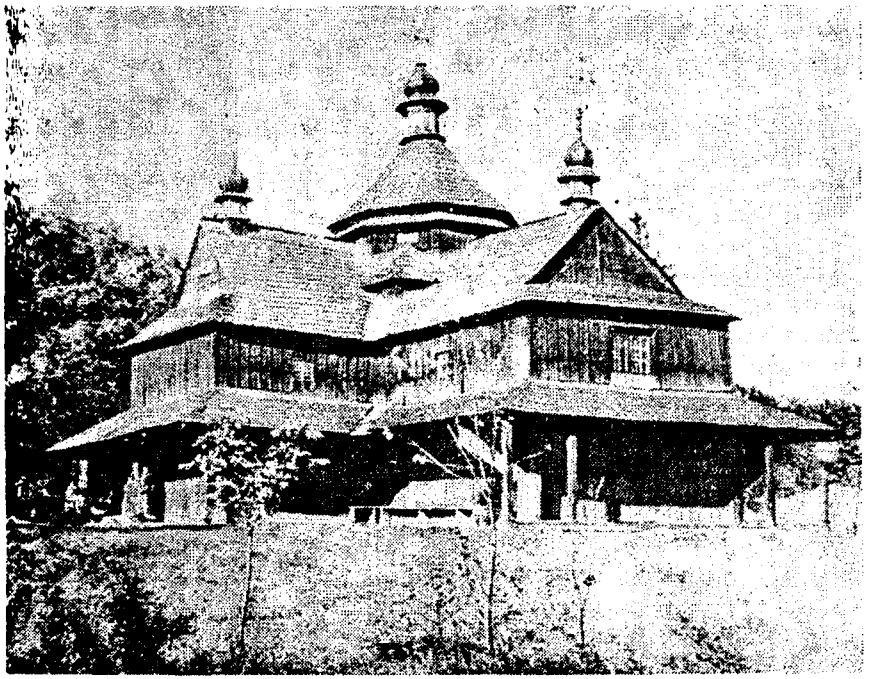

Церква в Коломиї (XVIII ст.).

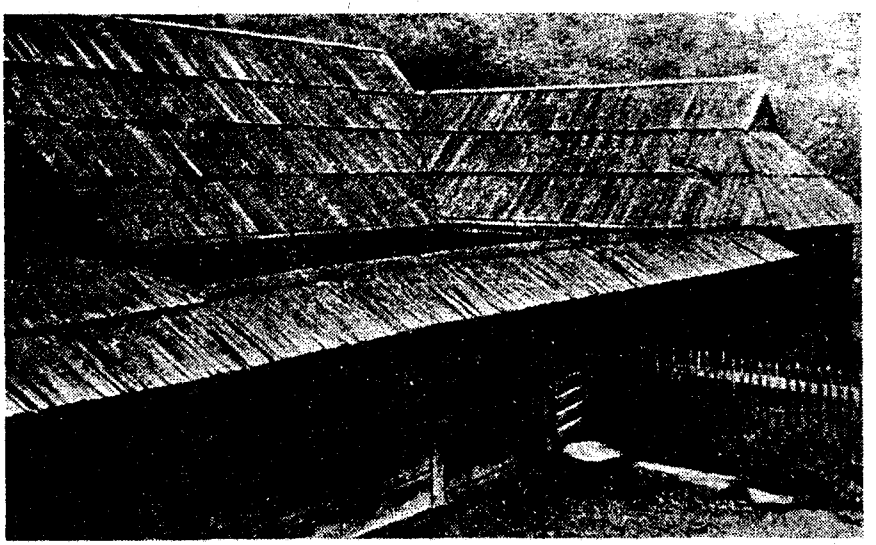

Ґражда в с. Верховина (Жаб'є).

Церква і дзвіниця в Ясині (XVII ст.).

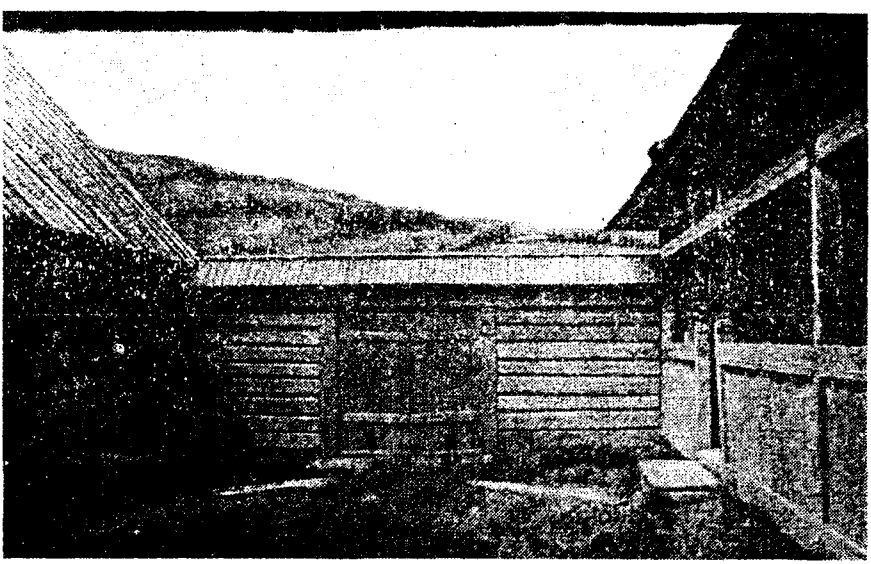

Подвір'я ґражди в Ясині.

для чого на кожній з них робили "постіль" у вигляді площини шириною 8-10 см.

В Україні зруби з хвойних порід були поширені в Карпатах і Поліссі, особливо на Гуцульщині.

У житлових будинках гуцулів і бойків невід'ємною частиною є крита ґалерія на передньому фасаді або навколо будинку, покрівля якої тримається на кронштейнах і стовпчиках. Отже ґалерії у вигляді опасання були не тільки в церквах, а й по житлових будинках. Тепер їх можна бачити на Бойківщині і Гуцульщині, були вони й на Черкащині, Полтавщині, на Закарпатті.

Гуцули біля дзвіниці в Микуличині, 1939 р. (Фото О. Пежанського)

Церква в Рафайлові.

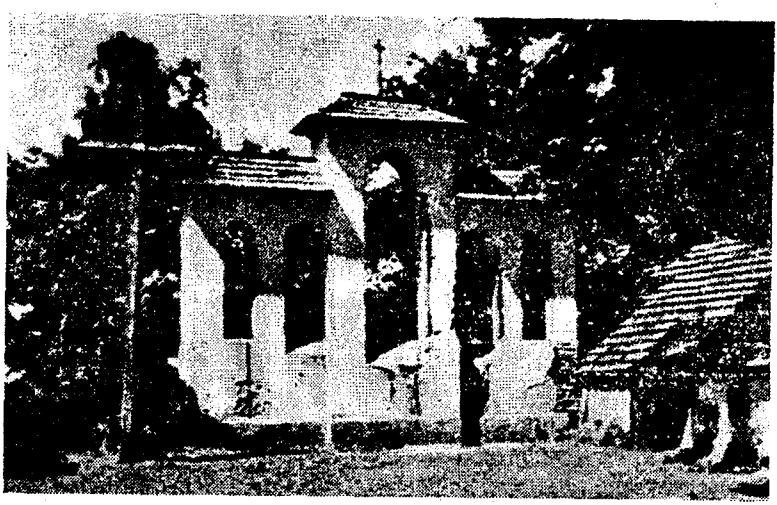

Дзвіниця в м. Косові.

Милуючись досконалими творами майстрів, питаєш себе, як вони робили такі прекрасні будівлі, які інструменти використовували, якими методами встановлювали основні розміри, а також архітектурні пропорції будови і окремих її частин. Інструмент був простий. Це — сокира, свердло, струг, пилка і шнур. Пилка була не скрізь, бо є немало пам'яток дерев'яної архітектури, де нема слідів використання пилки. Цими простими інструментами будували великі і досить складні будівлі — величні церкви, палаци, замки, фортеці. В дерев'яних палацах зрубини були так ретельно припасовані одна до одної, що не можна було знайти щілин, і створювалося враження, ніби стіна зроблена з однієї великої плахти. І тепер можна бачити таку роботу на Гуцульщині, наприклад, в хатах сіл Бабина і Дземброні. Матеріял для будови було дерево. Збереглися па-

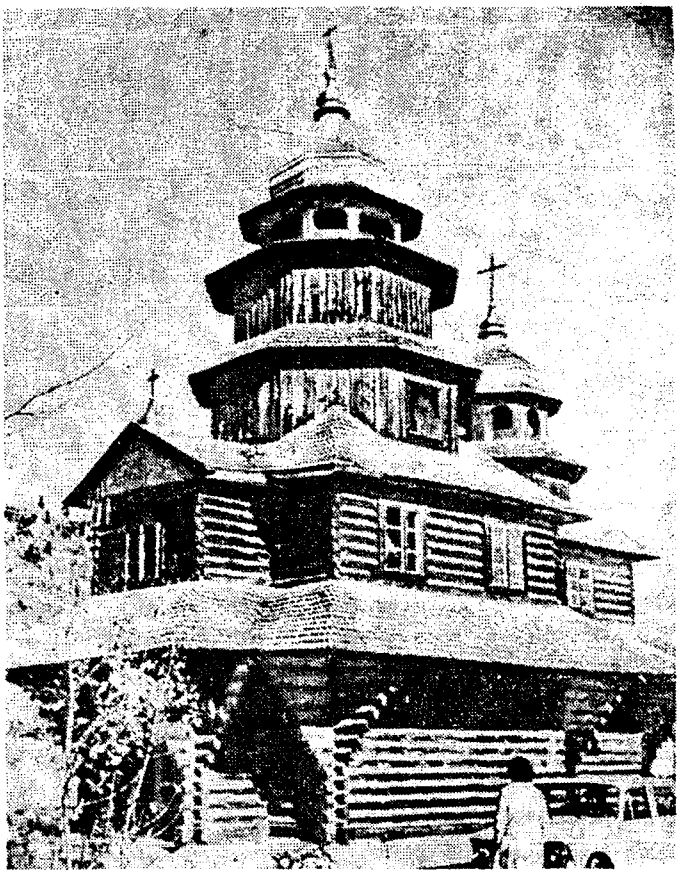

Церква св. Михаїла в Яремчі (XVII-XIX ст.).

Перепаз до церкви в с. Шешори. (Фото О. Пежанського)

м'ятки, що були споруджені без жодного цвяха — все з дерева.

В районі Карпатських гір процес заміни дерева іншими матеріялами якщо й відбувався, то дуже повільно, і панівне значення дерева в будівництві сіл та невеликих міст збереглося аж до початку XX століття.

Церкви гуцулів п'ятизрубні, мають форму хреста, з однією банею в центрі, при чому ширина середнього зрубу дорівнює ширині бічних (Ворохта XVIII ст.), а іноді середній зруб ширший за бічний (Ясиня XVIII ст., Татарів). Довжина бічних зрубів значно менша за довжину західнього й східнього. Оскільки ширина центрального зрубу і бічних однакова, то в інтер'єрі всі зруби утворюють єдине, видовжене по поперечній осі цер-

Церква
у Ворохті
(XVII ст.)

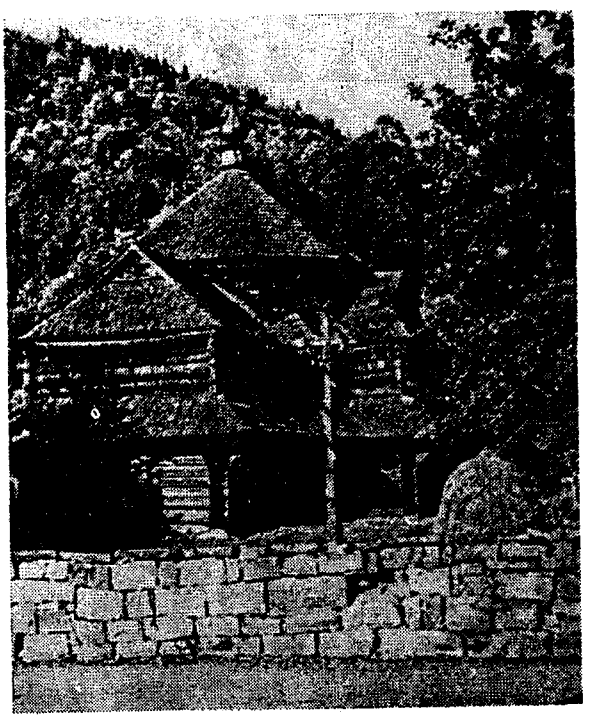

Церква в
Татарові.

кви приміщення. Гуцульські церкви мають піддашшя на кронштейнах з великим виносом.

Серед гуцульських церков (Коломия, Ворохта, Ясиня, Татарів, Бистрець, Криворівня (найдосконалішою за пропорціями й архітектурними формами є церква у Ворохті. Особливість її композиції полягає в тому, що бокові зруби мають невелику глибину — близько половини їхньої ширини, східній і західній зруби також мало видовжені, і це робить церкву в своїй основі дуже компактною. Над центральним зрубом стоїть восьмикутний підбанник, завершений високим наметом. Оскільки нахил стіни середнього зрубу дуже великий, восьмикутний підбанник набагато вужчий за середній зруб. У цій будівлі дуже вміло знайдено співвідношення бічних відгалужень із стрункими формами центрального восьмерука й намету, увінчаного невеликими ліхтариками. Якщо церкви такого типу в Ясині, Татарові або Коломиї дещо присадкуваті, то церква у Ворохті відзначається стрункими пропорціями і вдалим завершенням. Цьому сприяє також високий кам'яний фундамент церкви і розташування її на високому пагорбку.

В архітектурі українських Карпат виразно виступають три таких райони, які відзначаються своїми усталеними особливостями дерев'яної архітектури. Це Гуцульщина, Бойківщина та Закарпаття. З цих районів специфіка народної архітектури і єдність конструктивних та мистецьких засобів в усіх типах будов — від найскладніших до невеликих малих форм — найбільше яскраво виступають на Бойківщині і Гуцульщині.

За своїм характером архітектура карпатських дерев'яних церков не відрізняється від архітектури дерев'яного житла: основні архітектурно-конструктивні елементи в одних і других будовах здебільшого ідентичні. Їх композиція ґрунтується на єдності конструктивних прийомів прямокутного зрубу. Окремі частини будівель за своїми формами бувають майже однакові. Різниця ж відчувається в об'ємах церковних та житлових будівель: вона виходить з різних їх призначень. Слід сказати, що якість будівельних робіт в житлових будинках значно вища, ніж в церковних будовах. В житлових будинках майстер ретельно обробляв зрубини і особливо їх припасовував. Це вимагалося потребою захистити приміщення від продування, а також естетичними міркуваннями, бо в середині приміщення дерев'яні стіни та стеля залишалися в натуральному вигляді, без побілення, або фарбування і тому зрубини приганялися так, щоб не порушувалася площина стінки і не було щілин. Так само ретельно виконувалася і рубка кутів.

В карпатських районах України (Гуцульщині) селянські житлові будинки мають видовжену прямокутну форму; жит-

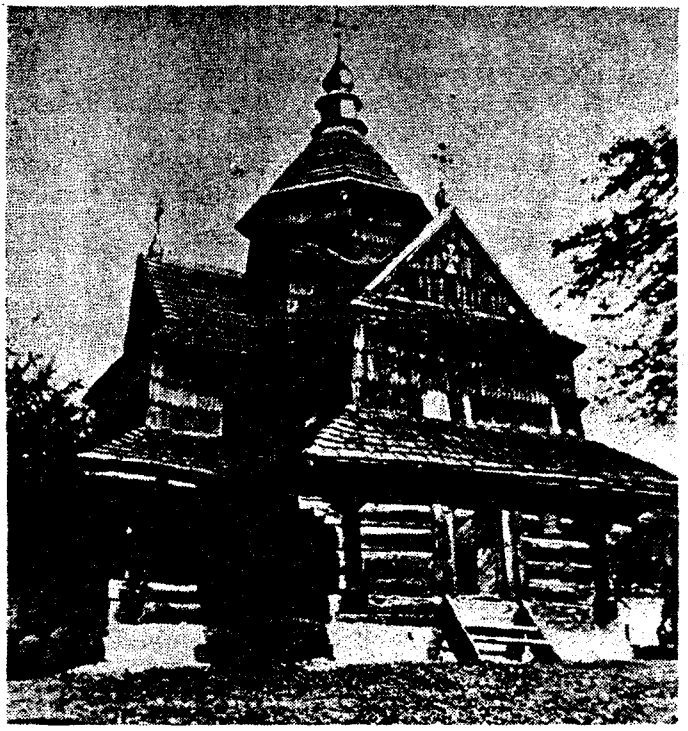

Церква Різдва у Ворохті (XVII ст.).

лові та господарські приміщення — сіни, комора та притули — стоять в один ряд і тому глибина корпусу невелика, всього 5—6 м.

Стіни стоять в центрі або з боку прямокутника, далі йдуть житлові приміщення, а за ними вже ставиться комора та притули для скотини. Внутрішня організація житлових приміщень і сіней тут така ж, як і на Придніпров'ї. Місцевою ж особливістю є розташування та форми комор, притул та ґалерій.

Коли порівняти між собою дерев'яне житло різних карпатських районів, то можна відмітити, що дерев'яна архітектура найбільш повно і яскраво виявлена в гуцульській ґражді. Ґражда — це самостійна замкнута будова з житлових та господарських приміщень та високих огорож, сконцентрованих навколо невеликого дворика, викладеного каменем. В умовах натурального господарства розташування осередків у горах далеко один від одного вимагало такого плянування ґражди та взаємозв'язку приміщень, що, не виходячи з-під даху, можна було в негоду обійти всі приміщення і щоб житло господаря і

приміщення для худоби було захищене від негоди, звірів та лихих людей.

Для всіх ґражд загальним є їх замкнута форма плянування. Але конкретні вирішення кожної з них та їх розмірів виходили із специфічних умов пристосування будівель до рельєфу місцевости та заможности господарства. Нерідко ґражда мала не один, а два замкнутих дворики, один з них, зв'язаний з

Стіни церкви з плениць (Косів).

житловою ґалерією, був чистим, парадним, а другий, зв'язаний з приміщенням для худоби, — службовим. В цілому зовні ґражда представляє собою комбінацію різноманітних об'ємів — високих і низьких, широких і вузьких, і нагадує мініятюрний замок.

В ґражді так само, як і в житлових будинках бойків, ґалерія займає центральне місце, але у гуцулів її особливістю є те, що в більшості випадків прикриття над нею тримається на кронштейнах, а не на стовпах.

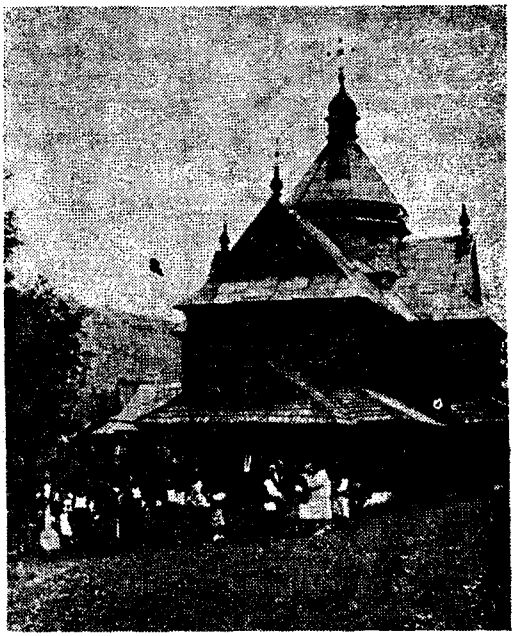

Церква в Зеленім, присілок Жаб'я.

Каплиця у Ворохті.

Житлове приміщення в ґражді має прямокутну форму: стіни, підлоги та стеля виконані з чистого струганого дерева — смереки, а віконні лутки — з дуба. Конструкція стелі відкрита в приміщення, тобто поперек приміщення кладеться сволок, по сволокові вздовж приміщення 2-3 трами і вже по трамах кладеться верхній настил з товстих дощок.

В гуцульському житлі оригінальним є влаштування жердок та печі. Дві жердки у вигляді брусів врізані у сволок і проходять вздовж приміщення на відстані 30-40 см. від передньої та задньої стінки хати. Жердки призначалися для розвішування речей хатнього та особистого вжитку — килимів, верет, рушників та одежі. Іноді така жердка проходить на ґалерії вздовж усієї передньої фасади будівлі.

Піч тримається на невисокому стовпі, на ньому укладаються навхрест дві грубі трами і на них накат для основи печі. Кінці трамів, що виходять у приміщення, мають вигляд кронштейнів, прикрашених різьбою. По кінцях трамів укладаються високі бортові бруси, що закривають глиняну підготовку печі. На глиняній підготовці ставиться піч з виносним комином і припічком. На початку XX ст. на Гуцульщині зустрічалися ще курні хати (наприклад, в Красноїллі), де піч мала згадану вище основу, але дим випускався не в стіни, а в хату. Такі курні хати подібні до старовинних курних хат Полісся, де, до речі, і конструкція основи печі мала форми, подібні до гуцульських.

У хатах заможніх господарів печі та комини обличковували кахлями, які виготовляли у Косові й Пістині. Уздовж передньої та бічної стіни приміщення стояли широкі лави, а біля печі влаштовували піл для спання. Інтер'єр гуцульської хати, наприклад, у місті Косові та селах Пістинь, Бабин, Снідавка, вражає своєю композиційною єдністю та надзвичайним багатством фарб. Він побудований на сполученні природних кольорів та фактур матеріялів, з яких збудована хата та виготовлено її устаткування, тобто дерева, полив'яної кераміки та яскравих вовняних тканин. Не випадково в приміщенні з дерев'яними стінами, стелею та підлогою, що мали глибокі теплі кольори, печі обличковували яскравими полив'яними кахлями, що мали переважно біло-зеленуватий колір. Тло кожної кахлі заповнювали геометричним і рослинним орнаментом або цікавими тематичними композиціями на побутові теми та зображенням тварин. Іноді такі печі являли собою цілі розповіді на різні теми, виконані оригінальними малюнками спрощеного трактування, в яких відбивалася гостра спостережливість і народний гумор майстра. Особливо цікаві кахляні печі в селі Пістині.

В кольоровій ґамі інтер'єра значну ролю відігравала також тканина — килими, ліжники, верети та предмети одягу, виконані з натуральної чи фарбованої вовни та шкіри з кольоровою аплікацією.

Звичайно, що в такому багатому фарбами інтер'єрі плоске різьблення на дереві було малопомітним, а щоб підкреслити орнамент, в заглиблення втирався вугільний порох, змішаний

Стіни церкви з брусів. (Новоселиця на Закарпатті).

з олією, або тло між заглиблинами покривалося фарбами. Різьбленням прикрашували лише низ сволока, верх одвірка, мисник, скриню та стіл.

Слід зазначити, що в дерев'яних церквах Криворівні та Бистриці є дуже оригінальні різьблення гуцульського стилю на меблях і церковних речах, при чому різьблення розписано яскравими фарбами.

Можна сказати, що на Гуцульщині архітектура житла більш різноманітна і цікавіша, ніж архітектура дерев'яних церков, особливо в XIX та на початку XX ст. В ці часи збудовано на Гуцульщині немало дерев'яних церков у Ворохті, Яворові, Косові, Соколівці. Це великі будови, добре технічно виконані, але тут втрачені "секрети', перевірені віками тонкощі композиції, які втілені в пам'ятках у Ворохті, Коломиї, Ясині. В архітектурі нових дерев'яних церков помітні пошуки рішень, намагання відійти від старих будівельних законів і перейняти досвід інших майстрів — бойків та галичан.

Раніш народні майстри робили низьке опасання для захисту підвалин від води; в нових же будовах висота майже в два рази більша, стіни в більшості строго вертикальні, без нахилу до середини, кути гонтових дахів чіткої, правильної форми. Через це нові будови не мають тієї розмірности, легкости окреслень і пластичности об'ємів, які характерні для пам'яток XVIII ст.

Слід підкреслити основні риси української дерев'яної архітектури. Передусім усі будівлі — від звичайних житлових і господарських до складних монументальних — в основі своїй виходили з єдиних архітектурно-конструктивних основ. Спільним було те, що будинки робили взруб, з плениць або брусків. В тому ж, які були форми зрубів, як в'язалися зрубини між собою, які були перекриття, верхи, деталі, проявлялися місцеві особливості дерев'яної архітектури, які бачимо на широких просторах Придніпров'я, на Волині, в Галичині, в Карпатських горах. Місцеві варіяції не порушували загальної єдности архітектури, а збагачували її, демонстрували безмежні творчі можливості народних талантів.

Дарія Сіяк

---

*) Кругле дерево, розрізане вздовж на дві рівні половини — дає дві пленицї (половинниці). Пленицї кладуть у зруб опуклим боком назовні. Бруски мають геометричну форму рівнобіжностінника, як от наприклад: коробка сірників. Таку ж форму мають бруси, тільки вони довші, рівні щодо довжини пленицям. Стіна з брусів була, очевидно, з обох боків плоска.

Література:

А. Лушпинський — "Дерев'яні церкви Галичини XVI-XVII ст." Львів, 1920.

Нариси історії архітектури УРСР (дожовтневий період), Київ, 1957.

В. Січинський — "Архітектура в стародруках". Львів, 1925.

В. Шухевич — "Гуцульщина", Львів, 1899.

В. Щербаківський — "Дерев'яні церкви на Україні і їх типи". Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, Т. XXIV, Львів, 1906.

В. Щербаківський — "Українське мистецтво". Буковинські і галицькі дерев'яні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці. Київ-Прага, 1926.

П. Г. Юрченко — "Дерев'яне зодчество України" (XVIII-XIX ст.). Київ, Вид. Акад. архітектури УРСР, 1949.

П. Г. Юрченко — "Дерев'яна Архітектура України", Київ, 1970.

Скит Манявський (манастир)

ГОНЧАРСТВО НА ГУЦУЛЬЩИНІ

Гуцули уперті і безкомпромісові — вони докладно зберігають свою відрубну українську самобутню культуру, звичаї й традиції. Зокрема, в гончарському мистецтві, про що й буде мова в цьому розділі.

Тож варто й нині приглянутися до весняних ярмарків на Гуцульщині, як наприклад, у промисловому Косові, де поряд з іншими мистецькими виробами, притягають увагу спостерігача чудові керамічні вироби гуцульських майстрів. А тому біля возів з гончарними-керамічними виробами на гуцульських ярмарках і тепер завжди людно, люди збираються великими гуртами, розглядаючи чудесне керамічне мистецтво умілих гуцульських рук.

Частина керамічних виробів на ярмарках Гуцульщини спокійно собі вилежується на возах, перекладена обережно сіном або соломою, але не бракує тих виробів і біля возів, де цілими шпалерами розставлені стрункі глечики. А біля цих струнких лав глечиків, неначе їхні менші брати, стоять кухлики, тарілки, миски тощо. Не бракує серед цих прекрасних гончарських виробів і найдрібніших коників, півників і цілі кавалькади кіннотників.

Все це надзвичайно тонко, майстерно і по-мистецькому виконано, що так і приваблює, кличе до себе покупця. На гуцульські весняні ярмарки завжди приїжджають не лише з околичних сіл і міст, але й з дальших і ближчих сторін, щоб закупити цілі партії цього керамічного краму для роздрібненої торгівлі в державній торговельній мережі.

Серед маси гончарських або керамічних виробів на Гуцульщині розрізняємо звичайні глиняні вироби без малюнків, місце цих виробів по гуцульських хатах не на полицях, а на пічних припічках (приступках), або в сінях. А поряд з цими простими виробами Гуцульщина славиться й декоративно розмальованими керамічними виробами. Ці вироби приваблюють людське око багатством розмальованих барв і мистецької орнаментики.

Серед багатства гуцульського прикладного народного мистецтва кераміка викликає найсильніші естетичні подразнення. Керамічне мистецтво гуцулів відрізняється від інших народів своєю самобутністю. Воно навіть не тільки різниться від інших народів, але й від своїх же сусідів-українців, які замешкують по долинах, а не в горах.

Керамічний промисел на Гуцульщині відомий ще з дуже давніх часів. Тож, шукаючи за початками гончарського виробництва на Гуцульщині, треба звернути свій погляд на культуру стародавніх хліборобських племен, які населяли басейни Дніпра і Дністра ще в II-III століттях до народження Христа. Тоді наші предки ще не знали гончарської справи і різний посуд ліпили з глиняних смуг. Але хоч ці перші вироби й були ще дуже примітивні, одначе вони вже відрізнялися різноманітністю орнаменту, а жіночі глиняні фігурки й сьогодні викликають великий інтерес своєю особливою виразністю і пластикою досконалости. А дещо вже пізніше в Київській Русі на примітивному верстаті, який крутився ногами, виробляли різну побутову кераміку, покриваючи її блискучою поверхнею. А в XI-XII століттях з'являються полив'яні плити для архітектурно-декоративних призначень, які вироблялися в Києві, Корсуні, Чернігові й інших поближчих до Києва містах.

Про керамічні початкові вироби в західньоукраїнських областях довідуємося з документів пізніших часів, тобто XVI-XVIII віків, де зустрічаємо перші цехові виробництва по таких містах Прикарпаття, як Коломия та інші. А найновіші археологічні розкопки в районі Косова показують, що в тих часах (XVI-XVII століттях) гончарський промисел уже досить широко процвітав на Гуцульщині.

Правда, хоч гуцульська кераміка й має свої самобутні риси, але її не можна розглядати окремо, відірвано від загальноукраїнської кераміки і загальноукраїнського народного прикладного мистецтва взагалі. Різні дослідники гуцульського гончарського мистецтва пов'язують його з народним мистецьким ремеслом Подільщини й Галичини, а особливо пов'язують з гончарством гуцульського міста Коломиї.

Справа в тому, що географічне положення Коломиї в тих давніших часах надзвичайно сприяло розвитку гончарства, бо Коломия лежала на дуже рухливому торговельному шляху між Львовом і молдаво-чорноморськими ринками. Тож, завдяки такому вигідному торговельному розміщенню, Коломия і її ближчі сусіди в силу тих географічних умов стали виробниками і постачальниками керамічних виробів для молдаво-чорноморських і галицьких ринків.

На кінець XVIII століття особливо пожвавлюється гончарство на Гуцульщині в селі Пістинь і інших підгірних селах, а на початку XIX століття передове місце в гончарстві завойовує Косів. Розвитку цього виробництва в Косові сприяло проведення шляху, який пов'язував між собою гірські гуцульські села.

Гончарське виробництво вважається і особливо в ті часи вважалося за надзвичайно складне. Воно потребує міцного черепка, що досягалося тривалою практикою гончарів. Від гончара вимагалося великої майстерности, треба було призвичаїтися умінню випалювати так, щоб кожна частина виробу рівномірно охоплювалася полум'ям, треба було навчитися точно реґулювати вогонь в печі, де випалювалися ці вироби, бо найменше порушення правильности обпалювального режиму призводило до псуття цілої партії виробів.

Гончарське виробництво починалося із формування. Звичайний посуд, як миски, тарілки, кухлі, глечики, робилися із одної заготівки. Ця заготівка називалася мишівкою синього кольору. Цей процес, як правило, виконувався двома особами. Один майстер заготовляє на гончарському колі клубуки-кільця для задньої румпи (стінки), а другий на дощці-шабльоні формує пластинку і до неї приточує кільце, розтягаючи його уподовж країв.

Після формування наступає дальший процес виробництва — цей процес розмалювання двократним обпаленням має ряд характерних для гуцульської кераміки прийомів. Так, до першого обпалення малюнок виконується кольоровими глинами-ангобами. Спершу сиру посудину покривають білим ангобом, а по ньому шилом гравіюють малюнок на таку глибину, щоб темний шар глини проступав. Цей процес називається ритуванням. Потім окремі частини контурного узору зафарбовують червенню — червоно-бронзовими ангобами, і потім піддають першому обпалюванню. Після цього малюнок продовжують керамічними фарбами — зеленою, іноді синьою, обливають глазур'ю (поливкою) і вдруге обпалюють.

Крім цього способу виконування узору, практикується ще й другий спосіб з допомогою "ріжка" із волового рогу. В кінець цього ріжка прикріплюють перо або соломинку. У відміну від ґравірування цей спосіб має той привілей, що дає соковиту лінію, яка утворюється струмочком фарби, що міститься в ріжку. Цей спосіб називається ріжкуванням або фляндруванням.

Спосіб фляндрування дуже поширений і тепер, його вживають при розмальовуванні головним чином, мисок. Тож коли на білий фон нанести ріжком краплину червені, червінь це лімонітова глина, змішана з половою (червінь беруть з лісу коло Косова, її мелять на жорнах на муку, розпускають у воді і нею

малюють), а потім по цій краплині потягти кінцем голки, то фарба роз'єднається надвоє, і коли її далі тягнути голкою, то вона лишає тоненьку лінію-гілочку. Таким способом найчастіше виконуються "колоски" — орнамент, яким удекоровують різний посуд: темним ангобом наносять по периметрові кахля густу драбинку поперечних рисок, які потім протинають голкою. Відводячи від краплин червоної лінії фарби, можна одержати зображення листя, квіточних пелюстків, а потім з них можна виконати й складніші рослинні мотиви.

Звичайно, малюнки на гончарських виробах надають їм привабливої естетичности. Але не тільки вироби з малюнками такі привабливі, бо поряд з ними й вироби без малюнків, як горшки, цідильники, макітри для протирання маку та різні таці для випікання хліба — всі вони досить оригінальні щодо форми, так і до естетичних досконалень, яких їм не бракує. Дуже оригінальні виробляють гуцули ринки-сковороди на трьох ніжках, або каганці, які забуті і ніхто тепер їх не вживає в часи електрифікації й модернізації життя, одначе вони лишаються для історії як цінні скарби минулої культури нашого народу.

Одначе, як не цінні всі ці прості гончарні вироби, але вироби з малюнками все ж таки залишаються серед гончарного виробництва на Гуцульщині на першому місці. Серед цих роз-

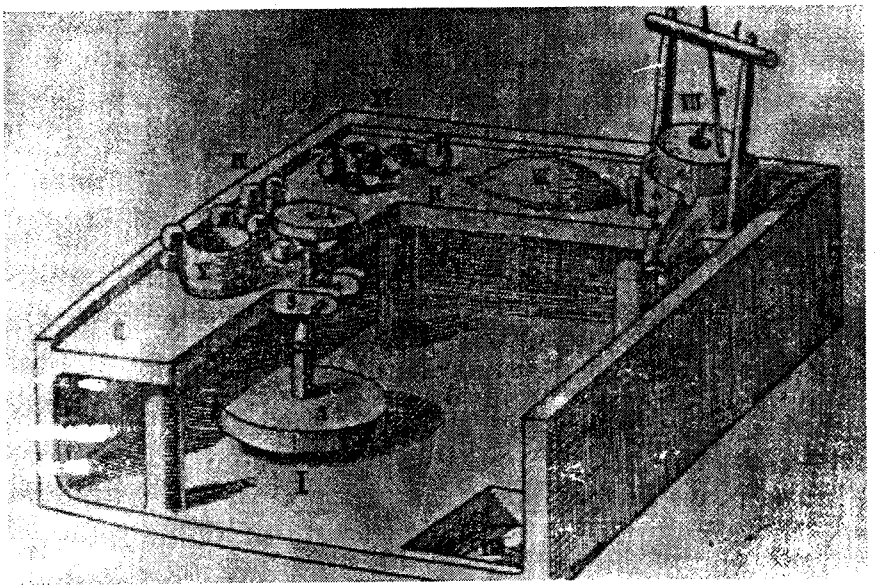

Варстат для виробу керамічного посуду.

мальованих виробів особливий інтерес являють найрізноманітніші за призначенням і розміром предмети, починаючи від печей складної конфіґурації і кінчаючи мініятюрними дитячими іграшками та забавками.

Серед розмальованого посуду найпоширенішими є миски. Коли ви заглянете в хату гуцула, то вам зразу впадає в око, що на потемнілих від давности стінах і полицях виділяються яскраві медальони, на яких розквітає чудесний світ природних узорів. Чудовими узорами розмальовані великі миски для короваю і тарілки найрізноманітніших розмірів і призначень.

Дуже поширені в гуцульському побуті розмальовані глечики: гладунці з широким горлом, що використовуються для збирання сметани, а також вузькогорлі баняки, в яких тримають рослинну олію. Дуже майстерно і красиво виглядають невеликі посуди для вина, які теж виготовляють спритні гуцульські руки.

Гуцули чимало приділяли уваги виробам церковної утварі. Зокрема, славилися на Гуцульщині керамічні вироби трубчастих підсвічників. Невеликі підсвічники гуцули виробляли для хатнього вжитку і тому в кожній гуцульській хаті можна було зустріти такі майстерно виконані підсвічники. А більшого розміру підсвічники виробляли для церкви. Тож кожний гуцул вважав великою честю подарувати подібний трубчастий підсвічник для церкви, де їх накопичувалося дуже багато і то найрізноманітніших виробів. У небагатьох церквах, які ще залишилися на Гуцульщині, можна й тепер зустріти чимало різних керамічних гуцульських виробів.

Характерно для гуцульських керамічних виробів поєднання утилітарного з мистецьким у самій формі виробів. Як наприклад, вазонки для квітів гуцульські майстри виробляють у формі барана, який несе на спині квітниковий горщок, а скарбоня — у формі свинки. При чому окремі частини таких виробів значною мірою обумовлюються тим, що вони виготовляються на гончарному колі і повинні бути тілами, що рухаються. Тому то у свинки циліндричний корпус закінчується конусною головою з маленькими вухами. А в барана до такого самого тулупа приєднана пустотіла шия і голова із спирально закрученими рогами. Хвіст тварини, як правило, виконує ролю ручки. А малюнки, виконані рослинними мотивами, створюють захоплююче враження від такого керамічного виробу.

Коли розмальовують якусь посудину, зокрема миску, то стараються цим малюнком підкреслити красу пропорції. Так, наприклад, коли розмальовують миску, то в коло її дна вмальовують зображення рослини, тварини, а її вінчик покривають орнаментом з кутів або підковоподібних рисок, звернених в

середину, які замикають композицію. З чіткою ясністю узорчастим обвідком відзначають дотик виготовлених окремо дисків і подібними ж кільцями виділяють шийку. Тож, в залежности від форми предмету, малюнок допомагає виявленню його структури.

У розмальовуванні практикується багатий світ декоративних мотивів. Найдавніші і найпростіші розмальовування сягають ще до XVIII віку, коли ще невідома була техніка ґравірування, тоді вже оздоблювали підсвічники й інший посуд. Зелені риски й зиґзаґи, бронзові кола з більших крапель, що їх виконується ріжком, утворюють живий, гарний узір. Він виконується дуже швидко, бо інакше з ріжка поллється фарба, тож тут теж потрібний добрий сприт майстра. Особливу красу малюнкові надають струмочки зелені, що утворюються при обпалюванні. Цей декоративний ефект був надзвичайно до вподоби гончарам і коли вони ставили посуд у піч для обпалювання, то наперед враховували напрямок струмочків фарби.

Майстри-гончарі мають багатий комплекс геометричних мотивів, з яких вони в кожному окремому випадку вибирають найпотрібніший. Вони широко застосовують кути і підківки що розміщуються на вінчиках посуду і шарами на глечиках, кола і ромби, покриті, як і в різьбі по дереву, штрихівкою, прямі, хвилясті, драбинки, ялинки, закрутки і інші мотиви у найрізноманітніших комбінаціях. Узір часто відрізняється такою стихійною свободою малюнка, що лише умовно може бути названий геометричним. Приступаючи до розмалювання, майстер ніколи не робить попередньої розмітки узору, а проводячи його по колу, не думає про те, скільки разів повториться і чи зійдуться фіґури. Він наперед знає, що завжди поєднає кінці, розтягнувши або скоротивши останні елементи.

Найчастіше декоративні розмальовування відображають рослинний світ. Вони пов'язані із загальними традиціями українського квітчастого узору, вони разом з тим відображають і безпосередні спостереження селянського мистця, що є надзвичайно чутливим до краси оточуючого світу. Пишні корови, деревостовбури дерев, кущі з прозорим листям, розквітлі галузки повні життя і здаються навіяними самою природою. Одначе це зовсім не значить, що мистець, взявши з натури образи, копіює їх, ні, він створює свій власний самобутній образ, використавши натуральний лише для кращої уяви і мистецької фантазії. Наслідуючи прийоми, які віддавна склалися в українському орнаментальному мистецтві, майстер дуже часто зображує квіти і бутони ніби відокремленими, оголюючи внутрішні частини, приховані вінчиком.

Гуцульське керамічне розмальовування не обмежується лише обсягом чисто декоративних форм, бо зміст його далеко виходить за ці межі. Тут мова йде про образну сторінку цього мистецтва, про сюжетні композиції, які показують живу природу, людину в її оточенні, її діяльність і складний світ уявлень та фантазії, як вони уявляються гуцулові.

При цьому варто нагадати, що розмальовування різних побутових речей не є привілеєм лише гуцулів і їхньої кераміки. Ці розмальовування практикувалися ще далеко раніше і в Західній Европі, а також і в Східній, де ці удекорування були невід'ємною розкішшю багатих родин тоді, як на Гуцульщині ці прикраси були по хатах гуцулів, де гуцули прикрашували в хатах печі. А тому розмальовування і різні прикраси в гуцулів завжди фолкльорні, близькі до народного характеру.

Гуцули люблять розмальовувати всякі речі, якби тільки на них було місце для малюнка. Малюнки зустрічаємо на мисках, полумисках. Часто сюжет розгортається на глечику, де фіґури розташовані, як на античних амфорах, колом, пов'язані єдністю дії.

Кахляна піч у гуцулів є надзвичайно складною композицією. Вона зберегла головні форми свого прототипу — простої ліпленої печі. Але облицювання розмальованою керамікою зовсім міняє вигляд печі, надаючи їй архітектонічности і незвичайної пишности. Чіткі ряди розмальовання створюють певний ритм, що підкреслюється пасами і карнізами. Композиція закінчується нашаруванням із фронтонів і кутовими прикрасами над комином. В цілому гуцульська розмальована піч є рідким зразком сполучення в одному творі архітектурного, мальовничого і декоративного елементів.

Кожна розмальована гуцульська піч являє собою надто складні сюжетні різноманітності. Облицювання печі дуже складними сюжетними зображеннями покривають бокову стінку над лавкою-приступком і передню стінку (фронт печі). Ще й сьогодні у старих гуцульських хатах можна зустріти дуже давні печі "розмальовані кахляні." Облицювання цих печей нагадує тісно зсунуті картини, утворюючи блискучу поверхню, на якій сплелися людські фіґури, звірі, тварини, птахи, чудові рослини і багато різних архітектурних фантазій. Це чудове сполучення кольорів і фарб, тож коли потрапляєш у таку хату, то раптом опиняєшся в захоплюючому полоні дивного видовища. Чудові ці печі в цілому і окремі їх частини, які являють собою прекрасний витвір народного гуцульського мистецтва.

В малюнках кераміки тематика надзвичайно обширна. Коли уважно придивитися до малюнків на керамічних виробах гуцулів, то створюється враження, що в них охоплено всю багато

гранність гуцула. Це знамениті картини, в яких перемішалась дійсність із фантазією. Тут ви знайдете і працю гуцула-землероба, і працю гуцула-пастуха, ремісника. На керамічних виробах гуцулів можна знайти зображення всіх традиційних свят, ярмаркові вистави, різні розваги. Багато приділялося уваги в малюнках і релігійній та військовій тематиці, де зображалися різні картини зі Святого Письма або великі військові баталії з нашої історії.

Так, наприклад, часто зустрічається на малюнках зображення гуцула-селянина, який іде за плугом, налягаючи на чепіги, а в плуг запряжені пара коней. Над головою плугатаря величезна квітка, яка освітлює селянина, неначе сонце. Або пастух гонить кіз через вузеньку дерев'яну кладку, що перекинута через потічок, або трембітає, скликаючи овець. Мельник у млині спостерігає за тим, як крутяться жорна і струмочком сипеться з бункера збіжжя. Також часто зустрічаємо на малюнках зображення праці спритного ткача, як він майстерно орудує човником і взагалі показується динамічність ткацької праці.

Зображуючи на малюнках різні види праці, майстри від розмальовування не могли поминути і свого власного фаху, а тому часто такий майстер позує себе за гончарним колом, демонструючи в усіх подробицях деталі його майстерні з усіма приналежними приладами й необхідним для малювання матеріялом.

Як відомо, гуцули надзвичайно музичний нарід. А тому в малюнках на керамічних виробах часто зображуються картини з музичних сцен, гра на різних специфічно гуцульських інструментах, як трембіта, фрела, сопілка, скрипка тощо. Музичні сцени завжди супроводжуються співами, на що гуцули теж дуже багаті і обдаровані. А там, де музика, співи, там і розпивання вина та інших напоїв. Не бракує в таких сценах і танців, на що гуцули також великі майстри. На малюнках зображуються пишні пари в танках. В більшості такі гуцульські танцюристи наряжаються в національні вбрання, розцяцьковані різними металевими та шкіряними прикрасами.

Трапляється нерідко зображення сцени ревнощів і кохання. На малюнку можна бачити чудову гуцулку з запашними квітами, яка спостерігає за бійкою її леґенів. А вона, дівчина, або розбороняє бійку або з гордістю спостерігає за нею.

На малюнках часто зображується мирне життя гуцульського села з його тихими гірськими вулицями, шумливими потічками, крамничками та шинками.

Також дуже поширені на гончарних виробах картини гуцульських кіннотників, які несуться на своїх гуцульських кониках гірськими зігнутими плаями й провулками. Їх брава по-

садка на коні, спритна їзда — все це становить дуже вдалі мистецькі картини з відповідною сюжетною закінченністю.

Багато місця в малюнках займає військова тематика. На тих картинах часто зображується цілі військові залоги: пушкарі, піхотинці, які вправляються в бійці на баґнетах, летять на конях гусари тощо. Особливо з великим смаком гончарі передають на таких малюнках прекрасне військове одягання, театралізовану пишність військового одягу та озброєння. У цих військових малюнках часто зображуються не лише війська на парадах, але також і під час кровопролитних баталій, повних драматизму і трагедій.

Як знаємо з історії, в часі Першої світової війни через Гуцульщину переходили російські війська, зокрема, частини кавказьких і козачих військовиків. Від них гуцули зазнали багато лиха й руїни. А тому гуцульські мистці-гончарі не оминули й цих подій у своїх мистецьких розмальовуваннях, Так, наприклад, живий свідок тих подій Петро Кошак присвятив багато сюжетів з тих подій на пічних малюнках в хаті гуцула з Пістиня С. Гаврилюка. Ті малюнки яскраво й наочно розповідають про тяжкі часи гуцулів, які й до цього часу збереглися в їхній пам'яті. На тих малюнках показано бравурних черкасів, які летять через колючі дроти, знищуючи все кінськими копитами, вриваються в гуцульські хати й чинять там різні прикрощі людям: грабують, ламають, торощать гуцульські скарби.

На багатьох малюнках можна бачити леґендарного гуцульського ватажка Олексу Довбуша, який сидить з чаркою в руці на фоні порозвішуваної зброї. Його образ подається незвичайно відважним і войовничим, яким насправді й був цей ватажок опришків з XVII століття.

Не мало місця на керамічних малюнках приділяється й сільським комедіянтам-гумористам, які водять вишколеного ведмедя по селах. А цей ведмідь уміє танцювати, курити люльку, зображати пана тощо. В тих картинах повно народного гумору і веселощів, які так властиві гуцулам.

Як уже згадувалось раніше, що на малюнках не бракує й релігійної тематики, а серед неї особливо часто зустрічаємо на керамічних виробах образ святого Миколая, якого гончарі вважали своїм опікуном, а загалом гуцули почитали його як заступника бідних і покривджених. Зустрічаємо чимало цікавої фантастики в архітектурних композиціях із зображенням різноманітних гуцульських п'ятизрубних церков. Чудово і надзвичайно експресивно подається образ дзвонаря, який стоїть на верхньому помості дзвіниці і так по-мистецькому керує хором дзвонів.

А тому, що гуцули замешкують в горах, які дуже багаті на різну звірину, то й у мистців тема полювання на звіра й відображення рослинного світу дуже широко охоплено. Часто на малюнках гончарів можна зустріти мисливця-гуцула, який націлюється на зайця чи оленя, а також показується нерідко й боротьбу гуцула з якимсь лютим звіром, що його гуцул викінчує сокирою.

Подаючи тваринний світ, найчастіше зображується олень, який стоїть в кущах з гордо і боязливо піднесеною головою, з чудовим розгалуженими рогами. Цей величний образ оленя

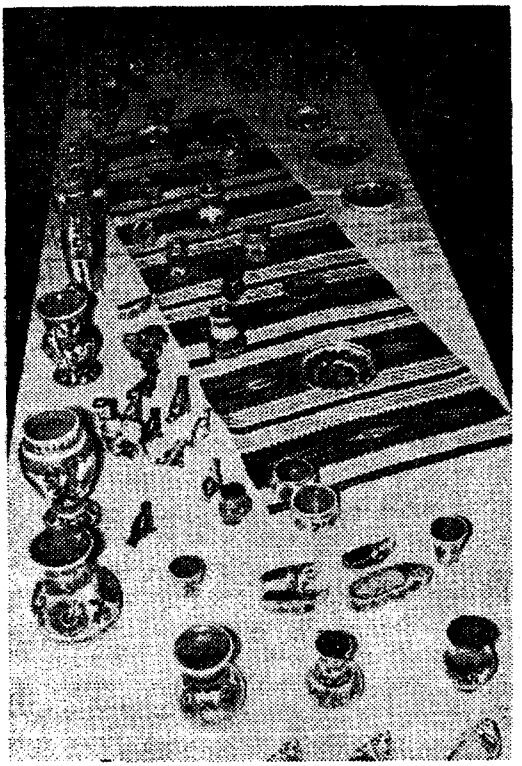

З виставки Івана Лелета (1967). Гуцульська кераміка.

найбільше є улюбленим гуцульських гончарів, якого вони подають при кожній мистецькій нагоді. А навіть писанкарі часто зображують цю прекрасну тварину на своїх мистецьких писанках.

В мистецьких картинах гончарів, що ними вони оздоблюють посуд, часто можна зустріти сюжети, в яких тваринний світ подається в гумористичному вигляді. Як, наприклад, козел з люлькою в зубах, який смачно затягається міцним тютюном

і пускає через ніздрі дим. Лев чи ще інша тварина грає на бандурі або ж товче мак у ступі. Звідки походять і де шукати з генезою таких гумористичних сюжетів? Деякі дослідники вважають, що вони походять із бажання мистців-гончарів передати ці образи в символічному значінні, тобто, зображуючи козла з люлькою, мистець має на увазі образ глупого, обмеженого пана, над яким у такий спосіб він хоче познущатися.

Часто можна зустріти на гончарних виробах зображення тварин в чисто декоративній трактовці, з метою надати декоративної краси картині. Такими тваринами часто трапляються два леви, що стоять дибки один проти одного, з піднятими гривами і розкритими пащами, які оберігають якусь визначну будівлю, а іноді замість левів малюють двох биків, що щепилися у смертельній бійці не на життя, а на смерть. Такі й подібні образи гончарі-мистці брали, мабуть, з геральдичних знаків або з титульних сторінок старовинних книжок.

Багато мистці-гончарі виявляють любови до птахів, щедро зображують і з великим замилуванням різних пташок. Серед цього пташиного світу найчастіше зустрічаємо звичайного свійського півня-когута, бо він від давніх часів затвердився в народній пам'яті як символ пробудження до праці. Кому ж не відомо, як півні по селах і то в певні години вночі та ранку перегукуються, даючи цим самим сигнал селянам до праці. А скільки в українському народі складено пісень про півня-когута? І то цілком зрозуміло, чому з такою любов'ю і так часто на декоративних малюнках гончарних виробів ми зустрічаємо цього незаступимого селянського друга-когута.

Півниками не тільки удекоровуються різні вироби, але окремо вироби півників часто зустрічаємо не лише в гірських місцевостях, а по цілій Україні й Кубані. Пригадаймо наше дитинство, з якою насолодою ми під церквами любувалися різнокольоровими півниками, які зображувалися в найрізноманітніших позах, але найчастіше в мирній позі: змаг крил і дужий вигук "Ку-ку-рі-ку!" Також нерідко можна бачити на малюнках сердитого індика або чорногуза, який із злістю забиває гадюку — це символ добра. Так само дуже поширений на гончарних виробах образ двоголового орла — символ сили і могутности держави. Дехто з дослідників вважає, що двоголовий орел — це символ народної ненависти до будь-якого монархічного управління. Але це вже, мабуть, вигадки совєтських інтерпретаторів, які і в цьому малюнку хочуть бачити політичні мотиви.

Не бракує в гончарних малюнках і релігійних сюжетів. Особливо вони поширені в людських житлах. Так, наприклад на фронті гуцульської печі, біля комина, зображується святого

Миколая як охоронника домашнього гуцульського житла, бо святий Миколай завжди таким уявлявся в українській й гуцульській пам'яті. Поряд з образом св. Миколая малювали хрести, дзвонарів. А ще понижче цих зображень подавалися різні святочні картини, як виїзд на баских конях музикантів, а колони маршуючих вояків подавалися, як правило, на бокових стінах печей.

Звичайно, вищенаведені приклади зображуваних картин не зразу прийшли в гуцульський побут і не зразу гуцульські мистці їх опанували. Процес засвоєння і зображування їх був досить тривалим і затяжним. Письмові документи стверджують, як протягом понад століття, починаючи від ранніх зразків гончарних малюнків з XIX століття і до наших днів, накопичувалося багатство і різноманітність сюжетних надбань.

Головною причиною, що штовхала гуцульських майстрів до удосконалення мистецьких малюнків, було їхнє зацікавлення в зображуванні чи показі образу людини. Це зацікавлення проступає не лише в керамічних виробах мистецтва, але й в інших творах народного мистецтва гуцулів. Насамперед це найщедріше виявилося в різьбарстві, що залишилося на різних церковних виробах і придорожних хрестах на Гуцульщині. Правда, сьогодні вже тих придорожних хрестів на Гуцульщині, як всюди по всіх областях, немає, бо їх понищено, але дещо, хоч і дуже мало, збереглося їх по антирелігійних музеях України, а зокрема й на Гуцульщині, як у Косові, Коломиї, Рахові, Ясині тощо.

Гуцульські майстри гончарних оздоблень не лише користувалися своєю багатою мистецькою фантазією й талантом, але часто й запозичували різні цікаві сюжети з старовинних книжок, де часто подавалися прекрасні орнаменти із зображенням тваринного світу, із геральдичних знаків. Все це гуцульські мистці переосмислювали і надавали йому свого самобутнього оригінального характеру.

Для гуцульських мистців характерно, що в них нічого немає в деталях зображуваного предмету, щоб вони його не схоплювали, ніяка подробиця картини не може втекти від пильного, спостережливого ока гуцульського мистця. При виконуванні малюнка все складне спрощується, а дрібне і непотрібне зникає. А звільнені від непотрібного окремі риси предмету ще більше увиразнюють значні, істотні риси образу.

Людські фігури й тваринні зображення виконуються дуже виразно. Розгорнені у профіль, вони ніби виконані для тінового театру, в якому вимагається цілковито чіткий силует, що легко й доступно читається (бачиться).

Так само зображується в його деталях рослинний світ. Пр гляньтеся на дерево чи листя — вони всі рівненько розправле на картині, вони рядами розлягаються на світлому фоні пе зажу, виявляючи найтоншу красу обрисів, які так майстерн кладе на полотно чи папір гуцульський мистець.

З неменшим хистом і гончар-мистець подає на своїх виро бах зображення так повно і докладно, що вони ніколи не зда ються скороченими перспективно. Мистець, здаючи справу з того, що колесо є кругле, так він його й подає на полотні, ні би, не знаючи, що воно в ракурсі бачиться овальним. Він зо бражує й віз так само, щоб видно було повністю кола колес, і ніколи не подасть ані коня, ані воза так, ніби вони рухаються на глядача, так само, як ніколи не намалює людини, нахиленою уперед від картини, або із простягненою в тому ж напрямі рукою.

Гуцульський гончар-мистець не знає законів перспективного простору. Його зображувані предмети розміщуються так, щоб не закривали один одного. Якщо, наприклад, мистець хоче показати дію, що розгортається вглибину, як, скажімо, овець із пастухом, то тих овець однакового розміру зображується одну над другою, як це робили мистці старовинних наскальних зображень. В гончарному виробництві цей спосіб-прийом особливо сприйнятливий, бо малюнок, не маючи ілюзії об'єму і глибинного простору зберігає ту міру плоскости, яка конче потрібна, щоб не порушувати форми посудини, яку покривається відповідним малюнком.

В кожному такому малюнку наочно видно, як мистець у своєму творі хоче виявити ідею головного і другорядного. Ідею головного він висуває на перший плян, збільшуючи його, як наприклад, пан, що сидить у візку, завжди далеко збільшений від візника, який везе його. А коли подається учень і майстер, то майстер завжди зображується більшим розміром за учня.

Керамічне мистецтво гуцульських виробів надзвичайно багате, воно ще далеко невивчене і недосліджене мистецтвознавцями. В ньому всюди проглядає помітна різноманітність мистців, їх індивідуальність. Коли розглядаємо це мистецтво, то часто натрапляємо на подібність мистецьких виробів учня до його вчителя. Але всюди помітне щось особливе, відмінне. Кожний гуцульський майстер має властиву йому тематику, в якій особливо кохається, зберігаючи свою індивідуальність. Дуже часто мистецькі вироби двох гончарів дуже подібні і авторська особливість проступає дуже непомітно, але коли заглибитися в деталі малюнка, то оригінальність кожного наяву.

Гончарні мистецькі вироби минулого століття часто виступають без авторів, тобто анонімові. Але ще лишилося старше покоління, яке пам'ятає великих майстрів гуцульського гончарного виробу, від яких довідуємося, що тими майстрами були мешканці Косова, Пістиня, Кутів. Тут якраз замешкували найкращі майстри-гончарі. Відомі праці таких майстрів з названих місцевостей, як Олекса Бахметюк, Петро Кошак та Йосиф Баранюк. Кожний з цих майстрів мав свій мистецький почерк, свої особливості в зображенні малюнка на гончарних виробах.

З найдавніших мистецьких виробів збереглися на Гуцульщині дві керамічні ікони із зображенням Пречистої Діви Марії і святого Миколая, які знайдено в селі Буковець і перенесено їх до фондів Державного музею етнографії і мистецького промислу Академії наук України у Львові, де вони зберігаються й по нинішній день.

Ці ікони датовані 1811-им роком і підписані майстром М. Ковальським. Вони найцікавіші тим, що після цілої низки подібних творів XVIII століття (підсвічників, мисок) при виготовленні робилися тільки ріжком — це найпоширеніший спосіб для стародавньої гуцульської мистецької кераміки. Дослід-

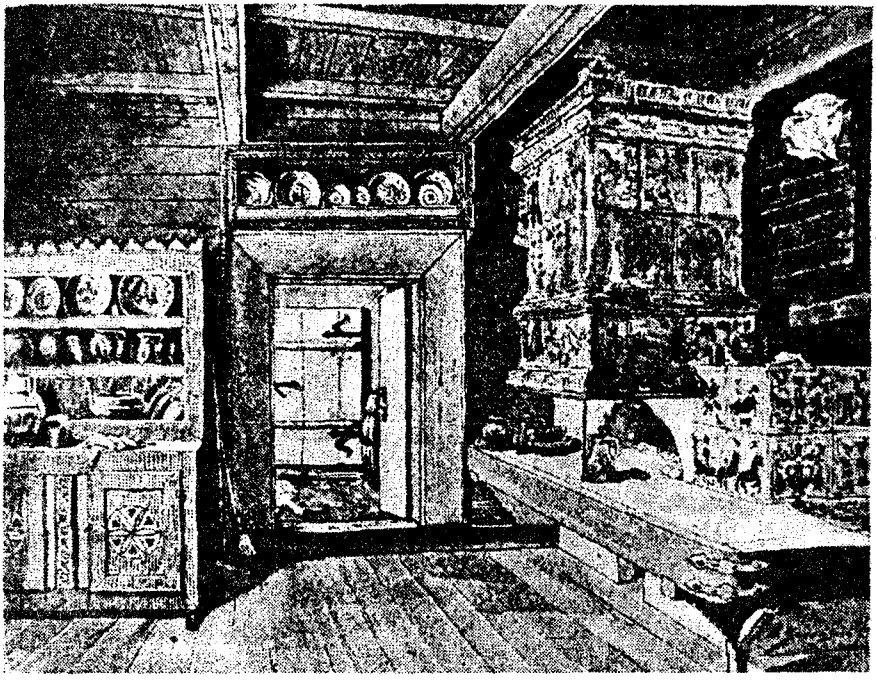

Внутрішній вигляд гуцульської хати з кахльовою піччю.

ники вважають, що автором названого підсвічника мав бути майстер Петро Гаврищів, а якщо так, то його саме й треба вважати одним із найстарших гуцульських мистців-кераміків. Його малюнки мають дуже стриману форму, відрізняються статичністю без будь-якої динаміки, що якраз і властиве ранньому періодові гончарного мистецтва. Малюнки людей і тварин у нього дещо ще невдосконалені, а фони малюнків дуже прості і майже невдекоровані, що і властиве тим початковим часам, бо вже пізніше гончарі-мистці дуже кохалися в удекоруванні своїх малюнків, кожний їхній малюнок щедро удекоровувався багатими гуцульським своєрідними орнаментами.

Розмальовані печі в Брустурові, Ворохті, де є підписи майстра Ямбора Іваницького, дуже близькі - подібні до малюнків М. Гаврищіва. Ці печі були розмальовані у 1840-му році, а на їхніх малюнках у відміну від малюнків Гаврищіва мається чимало удекоровань головним чином рослинних, що є ствердженням уже пізніших стилів.

Гуцульщина дуже багата на майстрів різних видів народного мистецтва, а серед них в минулому столітті був видатний гуцул з Москалівки Петро Баранюк. Він народився в 1816 році, а помер в 1880-му.

Баранюк створив велику кількість мистецьких творів, які легко розпізнати через головну стилеву особливість мистця, бо його стиль був досить оригінальним, самобутнім, що відрізняло його твори від інших майстрів гончарного виробництва. Його малюнки людських фіґур відрізняються від інших тим, що зображення ці міцні з твердо посадженими і легко втягненими у плечі головами, великими носами, важкими підборіддями і живими округлими обрисами профілів. Мистець не любить порожніх фонів між малюнками, а намагається всюди заповнити їх чудовим рослинним світом: квітами, розкішними галуззями, які покривають людей і тварин, створюючи прекрасну, образну картину.

Малюнки Баранюка особливо багаті на різноманітні кольори. Його кольорит відрізняється світло-червоними ангобами цегляних відтінків у сполученні червоно-бронзових і зелених барв, що створює підвищене напруження його малюнків. Баранюкові властиве було глибоке відчуття кольориту, яке завжди підповідало йому місце і міру потрібних фарб. Він своїм ріжком, наповненим фарбою, умів великими краплинами покрити чудові малюнки квітів, швидкою лінією пробігти по рогах оленя, легенькими краплинами обсадити тулуп тварини, повільно пройтися ріжком по фіґурі мисливця. Надзвичайно яскраві і живі малюнки Петра Баранюка ставлять його в ряд найдосконаліших майстрів гончарного виробництва минулого століття.

Кахльова піч у гуцульській хаті.

Високого мистецького рівня в минулому столітті досягли керамічні праці Олекси Бахметюка (1820-1882), він відомий під псевдом Бахминського, бо так він підписував свої твори. За своїм походженням Бахметюк син гончара. Він перейняв це ремесло від свого батька. Замешкували Бахметюки у Старому Косові. Мистецтву розмальовувати посуд молодий Бахметюк учився в Петра Баранюка, який мав свою майстерню в Москалівці.

Мистецька творчість Бахметюка була надзвичайно плідною. Тепер ми можемо зустріти його праці по багатьох музеях України і поза її межами. Тут варто пригадати, що йому в творчості дуже багато допомагали його дочки Анна і Розалія. І до наших днів на одній печі зберігся малюнок, який виконано 1878-го року і під яким підписано, що його виконала "Розалія, дочка Олександра Бахмінського з Косова."

Мистець Бахметюк був відомий в минулому столітті не тільки на Гуцульщині, але й далеко за її межами. Він часто брав участь у мистецьких виставках у Львові і Відні. Відомий випадок, коли в 1880-му році на виставці в Коломиї сам цісар Франц Йосиф купив розмальовану Бахметюком піч для своєї мистецької колекції.

Але, хоч як був відомий мистець-гончар Бахметюк, одначе життя його не було приємним, як і всіх гончарів у тодішній Австро-Угорщині. Його праці продавалися по низьких цінах, бо тоді між ремісниками панувала велика конкуренція. Видатні майстри жили і творили відокремлено, не мали бажання навчити молодих майстрів, які могли б їх замінити. Тож вони не лишали по собі гідних учнів і послідовників, а забирали свій талант у могилу. Так було і з Бахметюком: він помер, не лишивши по собі спадкоємців, хоч і мав добрих майстрів в особах двох дочок, але вони не лишили по собі ніякої пам'яти. Сам Бахметюк у своїх творах був дуже багатим на різноманітні сюжети, а особливо на сюжети із трудового гуцульського життя. Його твори присвячені, головним чином, хліборобській праці гуцулів, вівчарам, ткачам і гончарам. Його сюжети наповнені життєрадістністю, в них відображено глибокий оптимізм гуцулів. Ця життєрадість часто переходить в гумор і відрізняється гостротою характерів.

На відміну свого вчителя П. Баранюка, твори якого були зрівноважено-статичними, твори Бахметюка незвичайно живі і динамічні. Коли він зображує коней, то вони несуться бадьоро, захоплено грають музиканти з великою експресією, мисливці поцільно стріляють у звірів, а вояки бадьоро маршують у лавах.

Загалом же твори Бахметюка чітко відрізнялися від інших майстрів своєю багатою орнаментикою, яка щедро удекоровує фон, гармонічно пов'язуючи з іншими формами у співучий арабеск. В людей широко розставлені ноги, розмашисті рухи рук, великі й розкішні роги у тварин із рослинними закрутами. Все створює для нього барочний стиль його малюнків.

Знамениті мистецькі керамічні вироби косівських майстрів продовжували Баранюки Михайло і Йосиф і ще інші майстри відомі також під прізвищем Барановських. Можливо, що це були якоюсь ріднею між собою, але це не підтверджено ще ніким із дослідників. Найбільш відомим з них був Михайло Баранюк, що помер на початку нашого століття, тобто 1908-го року.

Про цього видатного гончара-мистця зберіглося чимало відомостей, але, на жаль, багато з них дуже протирічні, що тяжко схопити правильне уявлення про цього видатного гуцула. Одначе його вважають автором надзвичайно багатьох мистець-

Мисник в гуцульській хаті.

ких керамічних творів. Він особливо любив розмальовувати миски. Він у багатьох випадках поширив сюжети своїх малюнків. Так, наприклад, він любив малювати паню із парасолькою, яка виїжджає верхом на коні на прогулянку, корову з телям, яке ссе матір, риби тощо.

Праці Баранюка за своїм стилем дуже подібні до його старшого побратима Петра Баранюка, але разом з тим мали й багато оригінального, властивого йому одному. Його рослинний світ зображувався особливо уважно із збереженням усіх деталів, орнаменти далеко досконаліші-геометричніші, ніж у його попередника.

Наймолодшим, і він же був останнім мистцем із Баранюків — це Йосиф Баранюк, що народився 1863-го року і помер 1942-го. Він залишив по собі досить багату мистецьку спадщину, яку підписував власним прізвищем. Його твори показують деякий спад сюжетних малюнків, уступаючи місце орнаментальним розмальовуванням.

Поряд з Йосифом Баранюком потрібно згадати й Гната Кощука, який особливо активно діяв у 1880-их роках.

Всі ці майстри, що ми їх назвали повище, являють собою в керамічному мистецтві так звану косівську школу, що діяла під проводом Бахметюка і який вважається її основником. Праці майстрів косівської школи відрізняються глибокою сюжетністю та графічною чіткістю в збереженні малюнків.

Керамічні малюнки косівських майстрів можна порівняти з працями майстрів із сусіднього Пістиня, що міститься в яких п'ять кілометрах від Косова і там уже творилися окремі пістинські стилі й сюжети. У Пістині творили іншої форми посудиі накладали їх іншими малюнками. У косівських майстрів форма значно більшої умовности, дуже далекі від звичайних уявлень про предметний світ. Косівський майстер, як правило, правдиво і захоплююче розповідає про ту чи іншу подію, тобто йому реальна дійсність служить за об'єкт зображення, а для пістинського майстра реальна дійсність не є об'єктом зображення, а скорше лише причиною для створення певних декоративних композицій.

Коли говорити про пістинську мистецьку кераміку і її розвиток, то серед їхніх майстрів на перше місце виступає особа Дмитра Зінтюка, який творив і діяв у 40-60-их роках минулого століття. Його головні мистецькі гончарні твори — це миски, глечики, картини, на яких зображені кіннотники, картини з релігійного життя, портрети святих, мисливців, тварин тощо.

Особливість малюнків Д. Зінтюка — це гіперболичність форм, в яких першенство належить гострим контрастам і протиставленням. Так, наприклад, великому тулубові коня автор

прикладає тонкі ноги і довгу шию, що закінчується мініятурною головою, яка часто взагалі губиться серед багатства рослинного фону. Так само деформуючи малює Зінтюк і образ людини. В людини часто око зсунуте на середину обличчя і іноді тяжко розпізнати частини людського обличчя. Так само й рослинний світ малюється у збільшеному, а іноді у зовсім спотвореному виді.

Послідовники Дмитра Зінтюка, як його син і внуки зберегли особливості стилю батька і дідуня, але внесли чимало й нового. Їхні малюнки виглядають яснішими, прозорішими. Тож Косів і Пістень визначили основні напрями мистецької кераміки.

Що ж стосується третього центру гончарного мистецтва на Гуцульщині — Кутів, то тут від давніх часів також було розвинуто гончарство, але без розмальовань. Одначе під кінець XIX століття і особливо на початку нашого століття й тут появляються на посуді малюнки, що треба напевне завдячувати впливам сусідніх сіл.

Говорячи про розвиток керамічного виробництва на Гуцульщині, як ми вже згадували три найголовніші його центри, не можна обійти мовчанкою і більшого центру на Гуцульщині Коломиї. Хоч, правда, це місто розташовано за межами гірської Гуцульщини, але близькість до Карпат обумовила живий

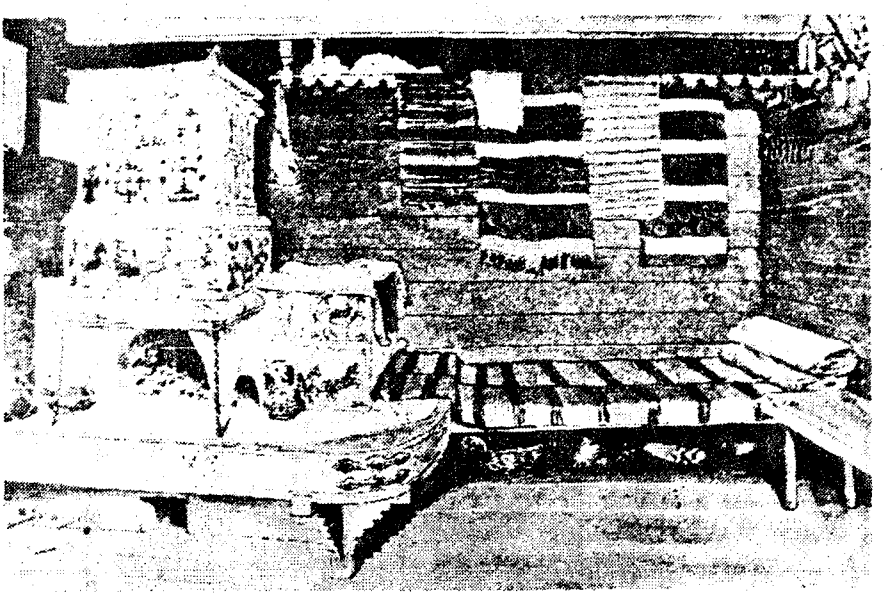

Нутро гуцульської хати.

зв'язок Коломиї з гончарним мистецтвом гірських центрів. Коломия стала головним центром вивчення гірської Гуцульщини. Тут було створено Музей народного гуцульського мистецтва, а також тут було засновано і професійні школи, які готували кваліфікованих майстрів керамічного виробництва для основних центрів розвитку цього мистецтва.

Хоч коломийська кераміка в багатьох випадках дуже подібна до косівської чи пістинської, але чимало в ній є і самобутнього, оригінального, властивого лише коломийчанам. Їхні вироби, а зокрема малюнки, найчастіше виконувалися ріжком. В Коломийському музеї народного мистецтва збереглися чудові твори Войцеха Словицького (1800-1885), на його малюнках зображено скрипаля, селянку, молоду пару, церкву і інші речі. Людські образи в нього в більшості статичні, фронтально розгорнені, вони ніби позують. Одначе і його твори залишаються великим скарбом в арсеналі гуцульського керамічного виробництва минулого століття.

Як відомо з історії, що на кінець XIX століття припадає розвиток капіталістичного господарства в Австро-Угорщині, що природно потягло за собою і широке зростання сільських промислів, а особливо гончарного. На кінець XIX століття у названих вище трьох гончарних центрах працювало понад сто фахівців-гончарів. Їхня продукція збувалася не лише по гірських селах, але і в рівниній Галичині, Буковині, а навіть у Польщі й Румунії.

Такий швидкий розвиток гончарства неодмінно потягав за собою спад мистецької досконалости. Гончарі спішили задовольнити попит поширеного ринку і виготовляли продукцію, не зважаючи на її мистецьке оформлення.

Щоб поліпшити гончарне виробництво і належно його удосконалити, в Коломиї в 1876-му році було засновано гончарну школу, де учителями були головним чином чужоземці. А їм наші українські мистецькі традиції були далекими або зовсім невідомими, тому то в школі головно намагалися подати учням академічні основи, тобто зробити їх більше "письменними". Вони давали учням таблиці із друкованих німецьких "орнаментштатців," що були заповнені незграбною орнаментикою. А щодо народних гуцульських традицій, то вони зводилися до механічного перенесення на малюнки вишивок різьби, писанок, з яких при допомозі лінійки і циркуля вихолощувалося все живе, народне, традиційне. Тому то школа в Коломиї у скорому часі реорганізувалася на підготовку майстрів з архітектурної кераміки, що вже не мало нічого спільного з традиційним гуцульським гончарним виробництвом.

Одначе, не зважаючи на помітний мистецький спад в кінці XIX і початку XX століть, серед гончарів було чимало видатних мистців, як родина Совиздранюків, Волощуків, Тим'яків, Михайло Білецький і Григорій Цвілик з Косова, а в Пістині славилася родина Тимчуків, Микола Стадницький, Йосиф Табахорнюк, Владислав Урбанський.

Із нізніших мистців-гончарів треба згадати Петра Кошака (1864-1940), народився в Москалівці в родині гончаря. Бідував у дитинстві, бо залишився рано сиротою, але після відбуття війська закінчив коломийську гончарну школу і замешкав у Пістині, де і працював за фахом гончара до кінця свого життя.

Після П. Кошака визначним керамістом на Гуцульщині була Павлина Цвілик (1891-1968). Дочка косівського гончара Совиздранюка ще з дитинства призвичаїлася до гончарства, допомагаючи батькові. Пізніше вона багато працювала в галузі кераміки з чоловіком Григорієм Цвіликом. А після смерти чоловіка (1952) працювала сама, тільки іноді їй допомагала внучка.

В малюнках Павлини Цвілик зустрічаємо зображення тварин. Свої картини вона удекоровує в більшості тваринними орнаментами. На посуді вона часто малює гуцулів під час танку, пастухів із фрелею, мисливців тощо.

Із сучасних кераміків можна назвати із старшого покоління Марію Тим'як (1898). Багато причинилася до розвитку керамічного виробництва в наші часи родина Рощибюків Михайло та Анна.

Серед наймолодших кераміків треба відмітити Василя Аронця (1936). Він закінчив косівську керамічну школу і дуже продуктивно працює тепер в цій галузі, збагачуючи керамічно-гончарне виробництво на Гуцульщині.

Загалом, треба сказати, що гуцульське гончарне виробництво, а в парі з ним і керамічне мистецтво належить не лише минулому, але й сучасному. Гуцульські гончарі виробили й нині здобувають собі славу по всьому світі. Нема на нашій плянеті сьогодні такої закутини, де б не знали про гуцульські керамічні вироби. В цьому багато причинилися наші гуцули в діяспорі, які всюди на місцях свого поселення популяризують наше безсмертне мистецтво, що зродилося й розвивалося та розвивається й нині в зелених чарівних Карпатах.

Микола Домашевський

Література:

Енциклопедія Українознавства.

Л. Вербицький. Вироби гончарські з Косова. Взори промислу домашнього селян на Русі. Львів, 1882.

В. Шухевич. Гуцульщина. Матеріяли до українсько-руської етнології т. II., Львів, 1901.

Г. Павлуцький. Історія українського орнаменту. Київ 1927.

О. Г. Соломченко. Народні таланти Прикарпаття. Київ, "Мистецтво", 1969.

Ю. Лащук. Косівська кераміка, Київ, "Мистецтво", 1966.

М. Габарландт. Остеррайхіше Фолкскунст. Віен, 1911, (нім.).

Поточна преса еміґраційна й київська (газети й журнали).

Та на основі розповідей обізнаних в тій ділянці гуцулів з Косова, Пістиня, Кутів і Москалівки.

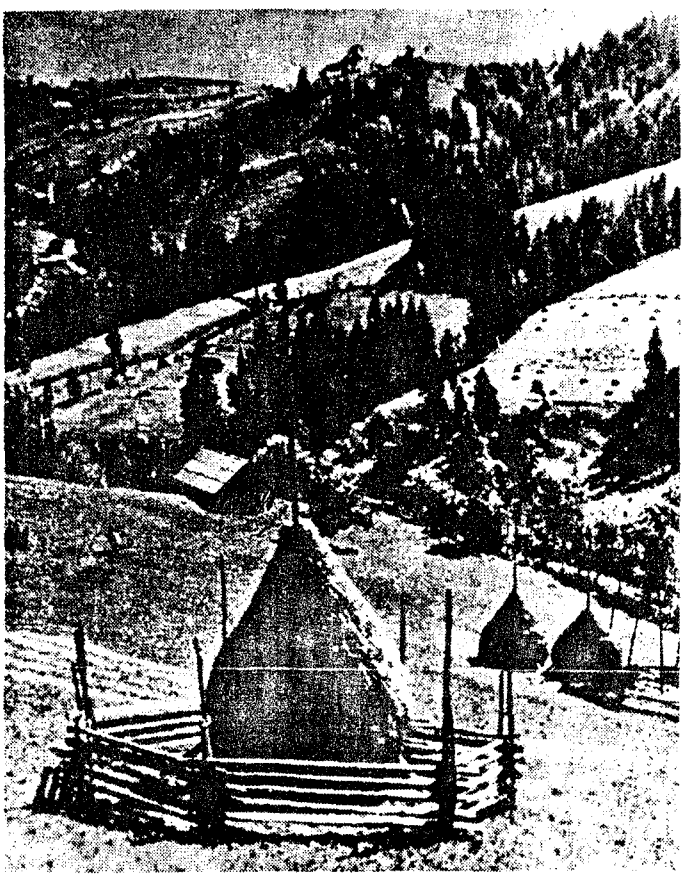

Коп'як сіна.

ПОЛОНИНА

Полонини — це рівні та ґорбуваті хвилясті обшири високих гір, які від осени і до половини травня укриті снігами. Вони стоять безлюдними дикими пустирями. А коли повівають теплі літні вітри з півдня, сніги топляться і гори зашумлять тисячами потоків, а ті снігові обшири покриваються густою, буйною травою, на зеленім тлі якої змальовується килим гарних гірських чічок — полонина закосичиться, а потім закипить на тих обширах життя тисяч овець, корів, коней, а при них і тих, що сокотять найбільше гуцульське майно — маржину.

Власниками-депутатами полонин донедавна були гуцули, а пізніше багато їх перейшло у власність жидам.

Кожний власник полонини призначує одну її частину на пасовисько, а другу на кішницю.

Пасовисько — це частина полонини посеред лісів, зрубів, зломів і каміння, де не можна косити сіна, а тільки випасати маржину. Всюди по потоках пасовиська покладені корита, якими тече вода з чуркалів або менших потоків до дере'вяних жолобів, з яких п'є маржина.

Посеред пасовиська власник вибирає найкраще місце на стійбище (стоїще). Воно мусить бути легко доступне для вівчарів і маржини, охоронене від вітрів і тому догідне для нічлігу та приступне для мішенників та їх коней з терхами. Біля стійбища має бути також джерело доброї води, стійбище не може бути на сукровищі — місці, де когось убито. Сукровище легко пізнати по тому, що там вівці збігаються та ревуть. Посеред стійбища росте зрідка хихласте смереччя-кумбук-смерека, якій замолоду утято вершок, а тому вона не росте більше вгору, а розкладається вшир — стає хихлатою. Така смерека заростає вгорі дуже суччям, внизу покривається хворостом — сухим галуззям, з якого звисає довгий мох. А тому така смерека стає густою, як руно на вівці. Її й вітер не може повалити, бо вона низька, під неї ховається маржина від плови-бурі з дощем, а також під час великої спеки від сонця, особливо в полудень, коли сонце сильно гріє.

На такому місці стійбища, де є сухо, власник будує стаю, зичайно набоці, щоб те місце не згрузила маржина, а трохи

подалі від стаї будуються осібні загороди для кожного роду худоби: кошару — для овець, телятник — для телят і на назимки (телята, які вже перезимували), стаднарку — для коней, ялівник — для ялової худоби, кучу — для свиней; окрім того окрему загороду для подою корів. Також окрему для всього товару, який в Яворові називають — оків, в Жаб'ю — бовгарка, а в Ферескулах — вакарка. До кожної кошари ведуть окремі ворота-обгін.

Стая будується з оструба, як хата. Вона без вікон і без стелі, поверх оструба ідуть кізли, що вкриваються драницями, у причілку є діра для проходу диму. До стаї провадять лише одні двері. Стая будується на 4,5 м. шириною і 10,10 м. довжиною. Окрім того, перед дверима вистаюче піддашшя, без оструба — 2 м., а сам оструб два м. високий. Середина стаї поділена на дві частини: ватарник — 5,60 м. довжиною, він без стелі, і комора — 3,50 м. довжиною.

Під бічними стінами ватарника покладено широкі лавиці, а поверх тих лавиць угорі прибиті полиці. На лавицях постіль для ватага, застелена хвоєю, сіном і веретою. А на полицях миски, пляшки, сіль тощо.

Від входу по кутах ватарника стоїть путина на молоко та бодні з гуслянкою, сироваткою і ін. Над боднями висять сита, на гаках — лудиння, крисані тощо.

Майже посеред стаї горить ватра, а над нею уставлений верклюг з кітлом, завішеним на кужбі. Верклюг, уставлений при стіні, розділює ватарник від комори. За допомогою верклюга можна котел присунути над ватру або відсунути від неї, крім того завісити його вище або нижче над ватрою.

Верклюг зроблений з круглого, грубого у 2 м. високого стовпа, що обертається у каганці і в гужві, що притримує його прямовисно при острубі, який відокремлює ватарник від комори. До того стовпа задовбаний поземо, висотою близько 2-х м. властивий верклюг, зложений з двох простих сильних вершаків або з одного грубого, продовбаного, посеред якого завішена заклебучена кужба-берфела з кітлом. Коли треба, то можна котел відсунути на бік від ватри, посуваючи то вправо, то вліво верклюгом, який обертається разом із стовпом. Коли ж треба висунути котел наперед або назад, то пересувається туди берфело, що ходить поміж двома вершками або у продовбаному місці. Щоб піднести котел вгору або спустити нижче над ватру, на те продовбані у берфелі діри, якими переходить чіп, що притримує берфелу на верклюзі.

У коморі стоїть бриндза, бараболя, мука, будзи й інший добуток на потреби для полонинського життя.

Піддашшя має стелю, на якій сушаться будзи.

Усі загороди власник обгороджує у 2-3 метри високими ділницями, спорядженими з ломів смерек. Для того вівчарі провалюють зрубані смереки вздовж межі загороди одні гузирями, а другі вершками до себе. Суччя тих смерек обтинають укісно, лишаючи довгі спиці, що стерчать гостро вгору. Це робиться проти ведмедя, щоб не переліз через ділницю. А якщо коли і поважиться, то ступаючи суччям, він ломить його, наробить тріскотні, від чого прокинуться і пси і люди.

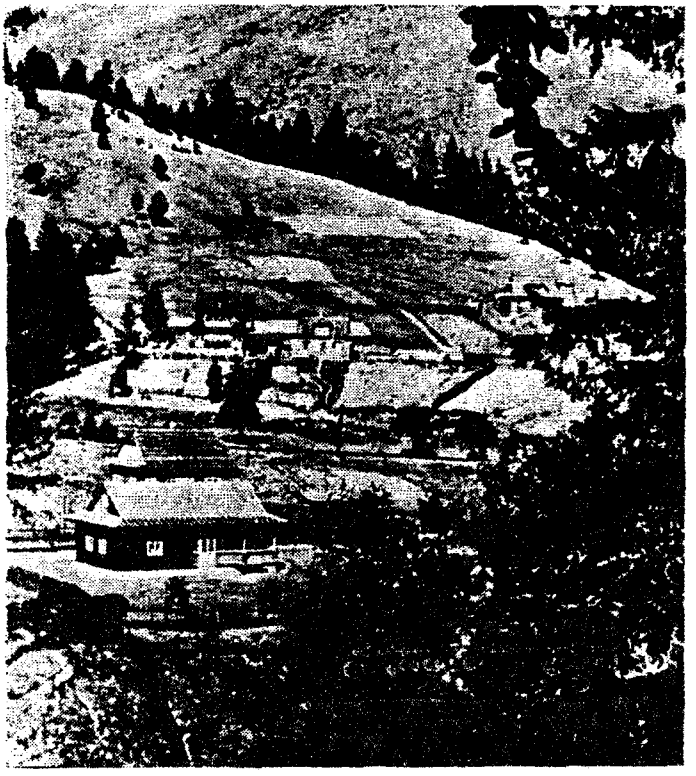

На полонині, біля Ворохти.

Старі ведмеді мудріші. Вони коли йдуть на полювання, то беруть у лапи моху і так лізуть поверх ломів у кошару. Тоді їх не чути, бо суччя не ламається, а коли перелізуть через ділницю, тоді кидають мох, а вхопивши вівцю, тікають з нею. Та хоч тоді нароблять шуму, але вже запізно, бо ведмедя вже "не зіпре і не йме ніяка сила".

Рідко хто з власників кладе вориння навколо загороди. По-перше, тому що тяжко вбивати кілки глибоко в кам'яни-

стий ґрунт, а по-друге, тому що до тієї праці треба багато людей і, крім того, ведмедеві легше потім перелізти через ворання.

Серед кожної загороди вівчарі кладуть для себе стайки-заватри. Заватра — це похилений дашок, укритий корою, та привалений каменем, що опирається спереду на вищих, а з-заду на нижчих чотирьох сохах. Стайка не має звичайних бічних стін тому, щоб можна було кожної хвилини дивитися на всі боки загороди. У такій стайці вівчар лагодить собі постіль, бо на землі підмивав би вівчаря дощ.

Для постелі вівчар забиває з вищої сторони стайки дві низькі сохи, які сполучує сволоком-поперечним віблянком, а з противного боку стайки, де дашок нижчий, накладає великого каміння. На верху сволока і каміння кладе валоби — поколені грубі дошки смереки, а поверх них мостить мох, сіно, суччя з хвоєю, щоб м'ягше було спати. Навколо стайки копається рівчак, щоб вода не заходила у стайку, а спливала геть. Вночі перед кожною стайкою горить ватра.

Кошара для овець переділяється на дві частини стрункою — місцем, де доять вівці — це кошара перед стрункою, і кошара за стрункою, де вівці відпочивають.

В загороді, де доять корови, уставлений посередині жолоб під дахом, в якому під час подою дають худобі басарунок.

Іноді треба не раз за літо переносити кошари з одного місця на друге. Це в тому разі, коли маржина вимісить землю, згрузить її, а дощ переполоче глину так, що з землі тільки стирчать каміння, на якому маржина вже не може перепочивати. А коли стійбище тверде, то на ньому можуть стояти кошари й три і більше років. Місце, де раніше стояли кошари, називається старе стійбище. З часом на ньому виростає гарна трава, бо земля добре вигноєна. А коли земля порівняється, тоді ту траву косять на сіно.

Деякі власники зразу закладають два стійбища: одне в затінку — в рідкому лісі, а друге проти сонця. У затінку маржина перепочиває в часи непогоди (дощу і холоду), а проти сонця в добру погоду.

Кішниця — це гладке поле, поросле буйною травою до кошення. Кішниця огороджується плотом з ворання або ломом — проваленими смереками. Посеред кішниці стоїть зимарка з колешнями. Зимарка — це звичайна стая або хата без печі, в якій живуть люди, що приходять із села на убирання сіна. На кішниці стоять стоги сіна, огороджені плотом. Сіно те приготовляється восени, щоб було чим годувати маржину, доки весною наступного року наросте добра паша або буває так, що і в саму Петрівку випаде сніг та й лежить кілька днів, бо зима в полонинах приходить дуже скоро. Тоді треба заганяти стри-

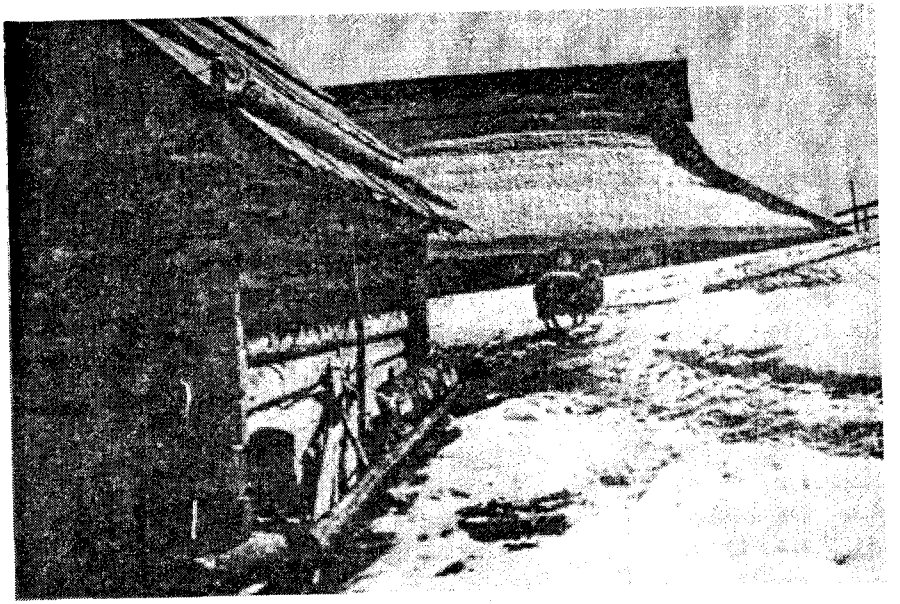

Стая на полонині. Ворохта, 1939 р. (Фото О. Пежанського)

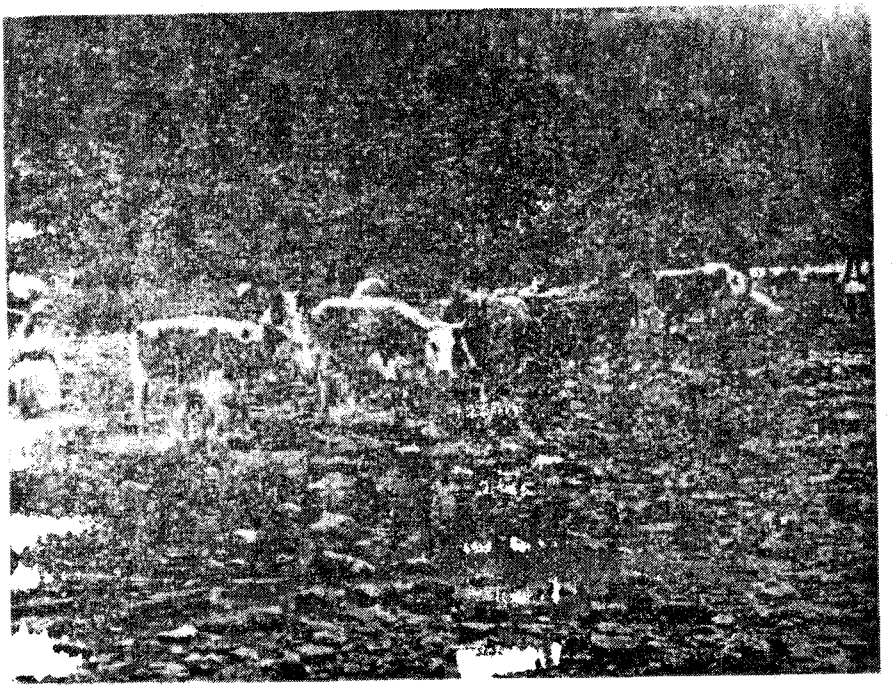

Маржина над Чорним Черемошем, 1932 р. (Фото О. Пежанського)

жені вівці у колешні, покладені при зимарці. Тож потрібно годувати маржину у колешні так довго, доки сніг розтопиться.

Ватаг і його люди.

Як тільки приходить весна, власник або його наймит виряжається на веснування (весноване). Він шукає за ватагом, на якого добирається статечного ґазду, що забезпечив би мішенникам обіцяний дат, а власникові найбільший прибуток (хосен) з полонини. Деякі власники ватагують самі.

Ватаг — це найстарший на полонині. Він порядкує там всім: людьми, маржиною, молоком, визначує, де і кому пасти, скликає на обід, вечерю, розподілює поміж мішенниками скором, його, правда, всі й слухають і безапеляційно виконують його накази і зарядження. Ватаг має підшукати власникові людей, або добирає собі сам таких, що зможуть за цілий час випасу чисто обходитися аби стрималися від челядини, бо якби такий трапився, що буде заходити собі з челядиною, то той мусить мати шкоду в худобі. Окрім того, пастух не сміє з-перед іншого чогось украсти, бо худоба зразу ж розривається, губиться по лісах, а зрештою, це мусять бути люди, які вміють мирно з іншими жити.

З-поміж таких ватаг добирає собі людей відповідно до того, для якої худоби надається полонина та яка вона завелика. Він підшукує вівчарів до дійних овець — одного на сотку (сотце), стадаря до коней, єлочера до ялового дробу (для ялових овець і баранів), ягничника — до ягнят, свинаря — до свиней, телєчера — до телят, козаря — до кіз, нічника, що вартує худобу вночі, спузара, що носить воду, дрова до ватри та все підтримує ватри. Його звуть спузарем тому, що він завжди ходить замащений у спузі-попелі.

Усі люди, що працюють на полонині, ходять у мазанках — білизні, вивареній у маслі й лою, під мазанкою тіло біле і до нього не пристає та не заводиться на ньому ніяка огидь-нужа. В одній мазанці вівчар ходить ціле літо, бо там немає кому прати, а тим паче, достачати чисту білизну. Коли пригріє сонце, то в мазанці дуже гаряче, а під час холоду так зимно, що шкіра тріскається.

Власник платить людям сембрилею — винагороджує натурою або грішми. Ватаг та старший вівчар дістають по 5-6 бербениць бриндзи (одна бербениця бриндзи вартує 8-10 зр.) або готівкою — 50 зр. та плюс до того пару постолів на місяць, харчі і вільний випас своєї худоби. Молодші пастухи дістають по 3-4 бербениці бриндзи або грішми — 25-32 зр. і харчі. Лише бовгар дістає близько 8 зр. на місяць і харч.

Веснування (весноване)

Перед Святою Неділею, тобто перед Зеленими святами, власник виганяє маржину свою та тих, що йому свою довірили, на полонину. Того дня всюди по горах стріляють, трембітують. Вівчарі трублять у трембіти — це на знак того, що настав час виряджатися на полонину. Челядь обливає того дня вівчарів водою, щоб вівці більше молока давали.

Ватаг іде з одним вівчарем або двома наперед, щоб раніше у стаї та на стійбищі все приготувати, доки прийде маржина. Прийшовши до стаї, ватаг відчиняє двері і промовляє: "Дєкую Господу Богови, що Господь Бог допоміг, щоб я увійшов у тебе у мирности, в радости, так ми, Господь Боже, допоможи з тебе зійти у мирности, в радости. Як мені Господь с'єтий допоміг зиму перезимувати, так мені, Господи с'єтий, допоможи літо перелітувати, товаришам моїм та всему народови православному".

Помолившись, він скидає теркилу у кут, заходить поза заватру, затинає на відлів сокирою у стіну і кидає на давнє ватрище підкову, промовляючи: "Ти вже є доста піхана і бита і ще не є згорена, тепер маєш горіти-піхати, топтати тебе ніхто не має".

Потім починає робити живу ватру. А для того затикає по кусневі векелії-губки в обидва кінці розколеного патика (таку губку ватаг має дома варити в лузі з сирої букової губки, від чого вона м'якне, а коли вона висохне, товче її добре, щоб стала податна). Один кінець патика ватаг припирає до одвірка

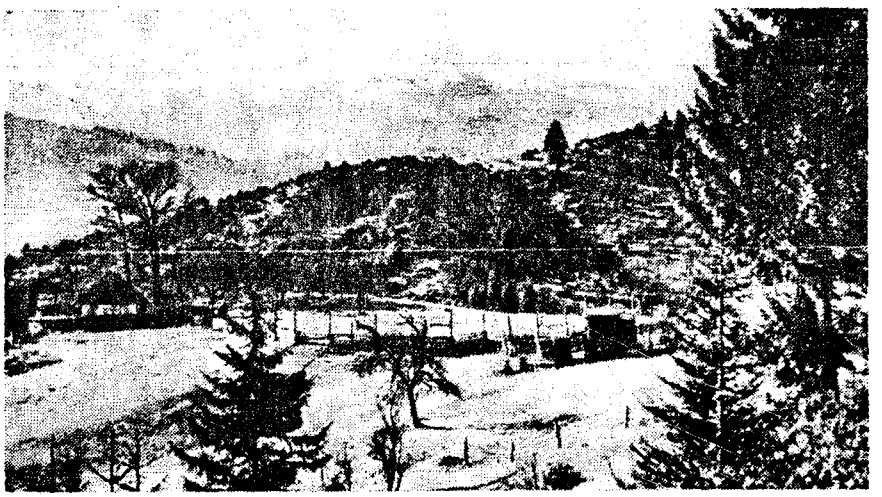

Жаб'є (Верховина). Вид на пасмо гір Чорногори.

стаї, а другим до лодви, яку притримує пастух. Навколо по мого патика ватаг перемітує два рази ремінь, потім тягне один кінець ременя, а пастух за другий, від того патик прив диться у рух — він крутиться то в один бік, то в другий, а гу ка треться об одвірки і до лодви й від того затлівається, а ди з неї починає фушкати далеко на всю полонину та стелитьс далеко геть по горах. Це називається живою ватрою.

Як тільки покажеться дим і вже загориться ватра, всі звер таються до сходу сонця, клякають і проказують за ватагом молитву, яка кінчається словами: "Допоможи мені, Господи як єс мені поміг сю живу ватру розкласти, єї ізгасити".

Один ватаг на прізвище Гнат Стефурак розповідав про живу ватру таке: "Жива ватра дуже добра на худобу і для людини, звір чує тот пух з неї, та вже так не бере сі ні маржини ні чоловіка. Відколи люди кладуть ватру із тих дітчих сірників від того часу слабіє худоба, ведмідь єї хапає, прийшли податки, люди збідніли, Бог не благословить".

Тож, як бачимо, що люди колись вважали сірники за нечисту силу, яка приносить людям лихо, а тому вважали природний вогонь, "живу ватру" за корисну, бо при цьому здобуто вогонь природним способом, а не штучним.

Зробивши ватру, ватаг відгашає її у воді — кидає вугілля до води, а тоді тією водою кропить струнки, кошари, маржину, вим'я корів, решту води тримає у пляшці аж до розлучення.

Живу ватру ватаг несе у стаю і розкладає на підкові, про яку вище згадувалося, ватру, яка за цілий час, як довго перебуває ватаг на полонині, не сміє згаснути. Підкови з неї не можна вибирати, бо вона закладена у ватру проти граду. На таку стаю, де горить підкова у ватрі, ніколи град не б'є, бо вона вже бита і піхана.

З ватри, що горить у стаї, ватаг бере головню і обходить з нею ціле стійбище, проказуючи молитву, яка кінчається словами: "Так як мене нічо не перейшло, коли я тебе обходив з вогнем, так аби мені нічо не перейшло через ціле літо худобу". Потім кидає головню серед воріт, якими будуть переганяти худобу.

Якщо до того часу ще не прийде маржина, ватаг докидає на те місце, де кинув головню, хворосту й лому, а сам іде порядкувати у стаї. А коли наближається маржина, ватаг виходить проти неї, а як вона починає переходити через межу, розложену у воротах, вітає він її словами: "Абис мала таке горече серце, як гореча ватра, абис була така остра, як остра ватра що через ню переступаєш".

Пастухи заганяють кожний свою маржину у призначену загороду, вона, змучена переходом, лягає відпочивати, а вівчарі потім лагодять собі застайки та постіль.

Ватаг за той час упорядковує усе в стаї, зварив кулешу і на голос трембіти всі пастухи сходяться до стаї, щоб підживитися та послухати наказів і науки ватага.

Під вечір старший вівчар збирає усіх молодших, бере вогню зі стаї, іде до своєї застайки і розкладає перед нею ватру, а коли з неї вже палахкотить полум'я, він говорить до зібраних: "Товариші, бутьте добрі, послухайте мене і моєї промівки, падьмо на колінки, говорім молитву: насамперед за здоров'я всього народу православного по всьому світі, по Божім завіті і за наше! Заступи нас, Господи, заборони від усего лихого на росах, на усіх переходах, допоможи нам своє обістє вздріти, котре який має. Заступи, Господи, заборони християнську худібку на росах, на водах, на кожних переходах від усєкого лиха і від припадку кожного. Єк нам Господь допоміг християнську худібку зібрати, так допоможи нам, Господи, єї усему народові православному віддати".

За той час ватра розгориться добре. Тоді пастухи беруть з неї по одній головні і несуть до своїх застойок, де розкладають ватри, а розклавши, перед ними лягають перепочити.

На другий день ватаг встає дуже рано — на зорях, коли всі ще сплять. Він іде до своєї струнки, при якій він має доїти, затинає там три рази сокирою в обрубину і каже: "Як моїй сокирі ніхто не годен нічого зробити, бо вона залізна, криціна, так моїй худобі з моїми товаришами аби нічьо не годен зробити почерез ціле літо: бо моя худоба тверда так, як моя сокира залізна, криціна". Потім, оглянувши, чи все до ладу на струнці, ватаг трембітає на вівчарів, щоб вставали доїти вівці та корови.

Кошара для овець складається з двох загород, переділених від себе струнками. В загороду перед струнками заганяють овець просто з пасовиська, а з тієї загороди перепускають по одній через струнки до здоєння, звідки пускають їх у другу загороду за струнками, де вівці, ремиґаючи, відпочивають.

Струнки уставлені в горлі — у звуженому місці кошари перед струнками. Вони зроблені з двох палюхів-стовпів, з'єднаних між собою победриною, уставленою на висоті бедер сидячої людини; похилисто до неї (бедрини) прибито стільки дощок, скільки вівчарів засідає до доєння. Перед кожною дошкою уставлений у бік загороди за струнками сідець з утятого ковбка. Вівчарі сідають на сідці (обернені лицем до загороди за струнками), припираючи колінами один до другого, а опираються вони плечима до дошки, похиленої

взад. Без такого опертя вівчар не міг би висидіти через весь час подою. Гонінник — наймолодший з вівчарів — бере до рук прут (прут не може бути голий, бо від голого прута пропадає молоко, за цим пильнує ватаг) і, накликуючи на вівці: "Рист!" Переганяє їх одну за другою поміж дошками у струнці. Інакше як "Рист", не вільно кликати овець. Старі вівці пхаються туди на цей поклик самі, бо вони паїджені і їм усе прибуває молоко, від чого дуже болить вим'я, і вони раді якнайскорше позбутися його та перепочити. А коли вівця увійде у струнку, вівчар ловить її за хребет та притягає задом наперед до сідця, а рівночасно відвертає у бік коліна, щоб цим часом друга вівця, ще недоєна, не перебігла через струнку. Потім ловить її за дійки і перше продоює їх пальцями, а потім гуркає рукою відразу з цілого вим'я, а потім решту відциркує у підставлену дійницю. Здоєна вівця на той же поклик "Рист!" відходить, а за нею приходить друга. І так переходять усі, відходячи до кошари за струнками на перепочинок. Відпочивають вівці так довго, доки вівчарі впорядкуються з молоком та самі поживляться.

Корів приганяють для подою до окремої загороди, де є в жолобі басарунок — скошена трава. Вим'я корів доять у п'ястуки хрестато: раз ліву задню дійку і праву передню, а потім навпаки. До корів пускають телята, які віддоюють, а як пастух бачить, що корова вже припустила, тоді бере теля за вуха і відтягає його від корови та заганяє у ключ-єрем. А здоївши корову, знову пускає теля, щоб воно виссало решту молока.

Ключ — це закопаний у землю стовп, вишиною близько одного метра, навколо якого обертається єрем, у той єрем і пхають шию теляти. Замість ключа кладуть розсоху з вилицями, занізкою і хвостом. У хвості є дірка, яка ходить у почопі. Непокоячись, теля крутиться довкола стовпа аж поки пастух, здоївши корову, випустить його з тієї телячої неволі.

По першім подою вівчарі приносять молоко до стаї, де його ватаг проціджує, а потім наливає горілки у порцію і п'є до всіх людей зі словами: "Дай вам, Боже, здоров'я! Дєкувати Господу Богу сєтому, що ми сі тут зійшли в мирности, в радости, в веселости худобу перебрати, а відтак єї усу передати і до свого дому сі зібрати!" А коли при тому є і власник полонини, то ватаг п'є до нього зі словами: "До тебе, ґаздо, здоров!" А той відповідає: "Пийте здорові, най Бог даст на пожиток!" А поївши, пастухи розходяться кожний у свою загороду.

Посеред воріт, що ведуть у кошару, вівчар робить рукою хрест на землі, падає на коліна і говорить: "Отче наш!" За ним падають усі вівчарі , що є в загороді, на тому місці, де якраз кожний тоді стояв, і собі проказують: "Отче наш!" Свої мо-

литви вони кінчають словами: "Господи милосердний, будь так добрий, стань на помочі, на поратунку всему народови православному, всім вівчерам і мині. Єк єс, Господи, допоміг, що я цю худобу першим днем нинішним вігоню усу при купі, так ми, Господи Боже, допоможи остатньої днини усу при купі загнати і людем передати".

Після цих слів пастухи виганяють маржину на пашу.

Вівчар, що вже бував біля маржини та минулого літа назбирав собі жиру і висушив його дома, сховавши окремо королика-гусінь з білою голівкою, що йде передом, а окремо увесь жир-гусініці з червоними голівками, які за короликом ідуть, передає того дня висушений і розтертий жир ватагові. На його прохання, ватаг має змішати розтертий жир з сіллю і розкинути на означеному місці.

Повертаючись в полудень з вівцями, вівчар заганяє їх на вказане місце, а коли вівці з'їдають жир із сіллю, вівчар з'їдає королика в сирі, промовляючи: "Єк сі тримали за тобов твої товариші, куди ти ішов, ци в ліс, ци в поле, вони від тебе сі нігде не лишили і при купі сі тримали".

За той час, як маржина паслася, ватаг зробить перший сир із ранішнього молока, а як вівчарі зійдуться на обід до стаї, то ватаг роздає кожному по куснику, примовляючи: "Най Бог прийме за здоров'є худоби!"

Плоти з ворння. Жаб'є, 1939 р. (Фото О. Пежанського)

На цьому кінчаються перші звичаї, чари і полонинські примівки. І віднині життя на полонині іде одностайним ходом.

З вівчарями приходять на полонини і пси. Вночі вони відганяють вовка чи ведмедя, які завжди ласі добратися до кошари та поласувати свіжининою, а вдень пси йдуть з вівчарями в поле, де бігають навколо овець, погавкуючи, завертають їх, а коли яка не повернеться до ботею-череди, приневолюють до того її зубами.

ХІД ПОЛОНИНСЬКИЙ

Від того часу, коли вперше засвистіли по горах постріли, залунали трембіти та вівчарські роги, коли ватаг вибрався на полонину, настає по гуцульських горах незвичайний рух, життя джерелом б'є. Всюди вештаються люди, вони пораються біля худоби: одні роблять вівцям на вухах оберку (дірку), другі вирубують їм у вухах пічки — витинають подовгастий кавальчик з-середини (такі вівці звуться пічкаті), інші знову витинають з краю вуха стрівку або лише розколюють вухо один раз, два рази, в однім або у двох місцях, інші знову засилюють через вухо дріт, волічку тощо. Цим робляться знаки, що їх знають лише господарі.

А в іншому місці п'ятнують рогату худобу, випалюючи на рогах або число своєї хати або пишуть щось інше. А є й такі, що мастять шерсть дьогтем. Словом, кожний кладе своїй маржині свої знаки, по яких має її пізнавати.

Запобігливіші ґаздині дбають ще й про свою дрібноту-вівці та корови в інший спосіб: вони хоронять їх від уроків, тобто, щоб ніхто не наврочив, а для цього прив'язують до хвоста червону волічку, щоб той, хто має злі очі, коли дивиться на маржину, то дивиться на хвіст, а хвоста не можна наврочити.

Щоб вівці були гострі на полонині, беруть осині гнізда і вибирають з них вощину, а потерши ту вощину, кидають до соли. Тож коли вівця поїсть ту сіль, то стане гострою і лютою, як оса, вона штрикає всюди, де найліпша паша, а від доброї паші прибавляє молока.

Але є й такі люди, що несвідомо або навмисне урочать другому, у висліді чого вівці зменшують молока. А урочать маржину найбільше, коли хвалять її, не сказавши: "Нівроку, абих вам не з'урочив!" Та не чекаючи на відповідь, додають: "Не врічливі, не дивна!"

Щоб запобігти наврочуванню, треба натовкти соли, сісти на поріг до схід сонця і хрестити сіль ножем на відлів (тилем у долину) і так заповідати: "З черленого потока вийшов черле-

ний чоловік у черленій шипці, у черленім сердаку, у черлених гачах, у черлених постоліх, у черлених волоках, у черлених онучах, у черленім ремени, у черленій сорочці, у черленім шальку, у черленіх рукавицях, у черленій кресані, з черленов сокиров, пішов у черлений ліс, нарубав черленого дерева, наколов черленого вориння, на черленій землі заклав черлену кошеру, наробив черлені стаї і загнав черлені вівці, надоїв черленого молока, пішов у черлений ярмарок, продавав черленов мірков: хто сі напив, аби сі розсів, а хто вздрів, аби осліп, хто учув, абл углух".

Зліва: Колиби (царке) на полонині Шумнєсці. Зправа Ватаг Гнат Стефурак Федоринчуків на полонині Кидроватій (1899 р.)

Тоді та сіль дається вівцям, коровам і тоді хоч би хто й напився молока з-під тих овець чи корів і сказав: "Ей, брате, яке у тебе смачне молоко". А уперед не сплюнув і не приповів: "Нівроку, не пошкодить маржині ані молокові". Так твердила і запевняла Анна Вардзарючка з Космача.

Звичайно, все це забобони, які нині нам здаються дивними, але в той час люди свято в них вірили і тому вірно дотримувалися всіх цих народних приписів. З розвитком науки

все це відійшло у забуття, але воно незвичайно вартісне з п гляду розвитку культури, звичаїв і обичаїв, які колись пан вали на Гуцульщині. Тому вони є дуже цінними для вивчен історії і розвитку гуцульського племени.

У цьому відношенні дуже показово, що багато з тих гу цульських звичаїв і забобонів, про які згадується, довший ча зберігалися і в інших частинах поселення української людност поза межами матірних українських земель. Зокрема, чимал гуцульських звичаїв і забобонів довший час зберігалися се ред кубанських козаків, які довший час були відірвані від ма тірного українського пня, але вони ті звичаї і забобони перей няли від своїх давніх предків та зберігали і культивували їх

Треба думати, що й гуцули, будучи відірваними від матір ного українського пня, так само, як і інші українські люди вийшовши від одного кореня і опинившись в далеких гора свято зберігали і культивували те, що перейняли від свої предків, які колись прибули з матірних земель і принесли з со бою скарби народної мудрости, звичаїв, а також і забобонів

Чимало часу займає стрижка овець, яку переводять старші досвідчені люди, а молодші збирають та складають вовну в по судину та бисаги і заносять у хату. Вовну обов'язково сорту ється за її якістю: з ягнят — міцна вовна, з однорічних овець — патинина і з овець удруге стрижених — тушур. Кожний вид вовни складають окремо.

Ґазди, що дають випасати свою маржину на одну полони ну, називаються мішенниками, бо мішають свою маржину разом з іншою. Кожний мішенник вибирає собі полонину, на яку йому догідніше виганяти свою маржину, та ближче і вигідніше ходити за бриндзою. Крім того, ґазди враховують при виборі полонини ще й те, для якої маржини надається та чи інша полонина, яка там трава, яка температура повітря тощо.

Упоравшись із позначками маржини, із стриженням овець, сусіди умовляються, коли і де їм збиратися, щоб мішати маржину та виганяти її разом на полонину. А тому, що про похід на полонину вже розповідалося вище, то на цьому місці варто подати найпоширеніші пісні, які колись співалося в поході на полонину:

Закувала зазуленька в вершечку високо —
Буковинка сі розвила, тепер ми широко!
Ой піду я в полонинку, там затрембітаю,
Щоби мене було чути на девяту стаю!

---

*) У вимові зустрічається: мішенник або мішонник, отже значний звук "ш").

Ой овечки, ой белечки, писаний ботею,
А хто ме вас віпасати, як я ся поженю?
Ой не мет вас віпасати ні брат, ні сестриця,
Але мет вас віпасати чужа чужениця.
А чужая чужениця, а чужії люди,
А не вдати віпасати — сором мені буде!
А не всі сі поженили, та й не всіх забрали,
То ти будуть віпасати, що попідростали.
Такі будуть вівчєрики, що мут вас смотріти,
Від вечєра до полудня в кошєрі держіти.

За вівцями з топірцями, за телички з бучки,
Де будемо ночувати, та у Ріжєвючки.

Ой казала голубаня сірому бичкови:
Не меш мати, сірий бичку, гаразду ніколи,
Ти узимі у саночках, а літі у плузі,
А я собі, голубаня, вірикую в лузі.

В полонинці на кедринці вбив чоловік сою,
Кликала мя молодичка під зелену фою;
Кликала мя молодичка, війтова донечка,
Щоби она не виділа світлого сонечка!
Щоби єго не виділа, та і не бачіла,
Що вна мене молодого та й розволочіла!
Не я тебе волочіла, та й не моя ненька,
А чорнії мої очі, чівочка гладенька.
Не я тебе та й волочу, сам же ж сі волочиш,
Замість іти в полонинку, гуляєш по ночі.

Ой ішов я в полонинку, тьижкі зимки вбили,
Я повернув до бідашки, два гайдуки ймили.
Як ймили та кочуют гет до отамана,
А я ж таку любку маю, що не боюсь пана,
Пана сі не бою, війтом не требую,
А що любка наказує, гаразд добре чую.
Моя любка наказує нікуди ходити,
Лише добре розумочком дома поводити.

Вівчєрику, золотару, покинь вівці пасти!
Не покину, хоч загину, навчи-сме сі красти.
Ой украв-сме два баранці, а трету ягницу,

Подивю сі суди-туди, робє шибеницу.
Шибениця старенькая, линовки новенькі,
А щоби сі покаяли старі і маленькі.

Війшла любка в полонину вівчєра шукати,
Подивила сі у стаю, нігде го приймати.
Ой вілізла та на подрю втєла букат сира,
Подивила сі в кошєру, милого уздріла.
"Ци я тобі не казала, покинь вівці пасти,
Тепер ше ти молоденький, хочеш тут пропасти".
Ой не плач же, любко люба, та не бідкуй, бідко,
Бо з моєго подвірєчка та на твоє видко.
Відколи тебе не виджу, нічка мені мала,
А от тота полонинка вогником палала.
"Я й гадала, леґінику, гасити, гасити,
Писаними горщиками водиці носити".

Ой волики сіроманки, чом ви не орете?
Літа ж мої молоденькі, чо так дармо йдете?
Літа мої молоденькі, вами лиш сі свічу,
Пішли єсте в округ сьвіта, нігде не зістрічу.
Кобис, мамко, осідлала коні вороненькі,
Може би я та здогонив літа молоденькі,
Лишень коні вороненькі ноги утомили,
Літок моїх молоденьких та не вдогонили.
Як я собі нагадую давную давнину,
Мині слізки кочєються личком у долину.

Пішли вівці в полонинку самі біленькії,
А за ними вівчєрики самі молодії.
Пішли вівці в полонинку, а єгньита блюють,
Та що наші вівчєрики в полонинці діють?
Де ви свої співаночки та подіваєте?
А чому ви, вівчєрики, та не сьпіваєте?
Ой ми свої співаночки подінем, подінем,
В полонинці з овечками на шварах посієм,
Ой посієм співаночки довгими шварами,
Будемо сі умивати дрібними сльозами.
Ой мут туда вівчєрики з вівцями ходити;
Будут наші співаночки любі находити,
Мут за ними вівчєрики та й овечки пасти,
Будут наші співаночки за кресаню класти.

Ой розлука, пане брате, розлука, розлука,
Бо ти ідеш поза граба, а я поза бука!

А ми удвох, товаришу, від давна та й нині,
Тепер зістаєш ти дома, а я в полонині.
Ой у селі граб, граб, в полонині бук, бук,
Як кликнеш, товаришу, а я буду тут.

Ой висока полонина з вітром говорила,
Хіба ж єї розорати, жито би родило.
Не так жито, не так жито, як йиру пшеницу,
Утратив я дівчиноньку через молодицу.

Яка ж то та полонинка, навесні весела,
Як овечки у ню ідуть із кожного села.
Як овечки у ню ідуть самі біленькії,
А за ними вівчєрики хлопці молодії.
А котре з них годні хлопці, ідуть та сьпівають
А як котре мізерскії, то в плай позирають.
А що були годні хлопці, пішли у вибранці,
А хто буде розводити без леґінів танці?

Іде бичок у плаїчок, так вірикуючи,
Іде біднє в полонинку ми наказуючи.
Іде біднє в полонинку, наказує мині:
"Справуй ми сі, душко, дома, як я в полонині".
Іде біднє з полонинки: "Йик сі вівчєрило?"
"Гаразд, гаразд, душко пишна, як сі домарило?
Хатка моя побитенька, хатка на помості,
Чи єс сама домарила, чи єс мала гості?"
В мене було тілько гостей, як в мельника в млині.
"Кувала ми зазуленька в густій березині,
А як прийдеш ти до млина, у млині завісно,
Так до мене прийшов, змолов, хоч рано, хоч пізно!"

Ой піду я в полонинку по зелене сіно,
В полонині при долині там сонечко сіло;
Ще мині ся, товаришу, таке не злучало,
Аби коли в полонині сонце спочівало.

Ой чому ти, леґінику, та й і не співаєш?
Де ти свої співаночки та й позадіваєш?
Ой знаю я, товаришу, де я їх задію:
Занесу їх в Чорногору, та там їх посію.
А там будуть співаночки по горах співати,
А я буду, товаришу, по сьвіті блукати.

Ой кувала зазулейка, кувала, кувала,
Від светої неділеньки до сьвєтого Йвана.
Ой засьвіти, місяченьку, засвіти, засвіти,
Та на то ті полонинки, на хороші цвіти.

Ой овечки, ой белечки, писаний ботею,
Хто буде вас віпасати, як я ся поженю?
Ой буде вас віпасати бай хлопец-молодец,
В правій ручці свирілочка, а в лівій топорец.

Ой піду я в полонину, та й там і загину,
Скажу собі посадити в головах калину;
Будут пташки прилітати, калиноньку їсти,
Будут мені приносити від милої вісти.

Ой кувала ми зазулька, кувала, кувала,
Як упали тьижкі зимки, она сі сховала.
Як упали тьижкі зимки, кувати забула,
Далеко сі ісховала, за мене забула.

Ой ввійшов я в полонинку по зелене сіно,
Та не зайшов в полонинку, бо вже сонце сіло.
Не зайду я в полонинку, бо там ожеледа,
А я тебе, любко, люблю, за ручку поведу.
Веду біднє за рученьку, біднє не веде сі,
Під зеленим явориком спатоньки кладе сі.

Ішли вівці в полонинку, та всі біленькії,
А за ними вівчєрики всі молоденькії.
Іде один та наперед, сів собі на гірці:
"Порахуйте, леґіники, ци є усі вівці?"
Стали вони рахувати, не було одної,
"Нема, нема, деґінику, тої спутаної".

При сім боці полонинки ватерка палає,
Ходім, хлопці, до дівчини, она умирає.
Ой прийшли ми до дівчини, просили нас сісти,
Та дали нам нелуплену бурьишечку їсти.
А тоті бурьишечки цілцем проковтаю,
Та на он ті варениці скоса позираю.

Ой піду я в полонинку по зелене сіно,
Не перейду полонинки, бо сонечко сіло.

В полонинці на кедринці голуби сідають,
Ми гаразду не зазнали, літа сі минают.
Ми гаразду не зазнали, та й знати не будем,
А по чому свої літа пізнавати будем?
На сьвіті сі не нажили, красно не входили,
Лиш по тому пізнавати, що-сме нагрішили.

Іде вівчар з полонинки в широкім ремени,
Несе милій подарунок — кусок сира в жмені.
Укушу я того сира — сирец солоденький,
Єк вівчєра не любити — вівчєр молоденький!
Як вівчєра не любити, у него є вівці,
У вівчєра у ремени білі сороківці.

Ой піду я в полонинку, а шо ся в ній діє?
Калинка сі розвиває, листок зеленіє.
У зеленій полонинці, в зеленій, в зеленій,
Стоїть стадо біленькоє, вівці недоєні.
Ой піду я в полонинку, вівці зимовати,
Ци не будеш, файна любко, за мнов банувати?
Ой піду я в полонинку, та в зелену пущу,
Там я себе зарубаю, нікого не пущу.

Бідна ж моя головонько, що ж я наробила?
Полюбила вівчєрика за кавалок сира.
Покушаю я тот сирец — сирец солоденький,
Подивю сі на вівчєра — вівчєр молоденький.

Пішли вівці в полонинку, писаний ботею,
А хто мет вас віпасати, єк я сі поженю?
Мут они сі сами пасти, сами віпасати,
За вівчєрем-золотарем у край поглядати.

Ой вівчєрю-золотарю, покинь вівці пасти,
Не покину, хоч загину, не вчив-сме сі красти.
Украв би я два баранці, а трету єгницу,
Та на мене збудували б в Сиготі темницу.
Вбрали б ноги в кайданиці, а руки в скрепиці!
Тото тобі, леґінику, за чужі єгниці!

Ой коники вороненькі, ой коники рижі,
Доків я сі не оженив, то немав-сме грижі;
А єк я сі бай оженив, та став сі журити:
Треба лижки, треба миски, дітчеї колиски.

Пішли вівці в полонинку, лиш єгнєта бліют,
А що наші вівчєрики в полонинці діют?
Ой я знаю, моя мамко, та що вони діют,
Они сидьи при ватерці, білі ніжки гріют;
Ой я знаю, моя мамко, що раненько встают
Та білими волічками ніжки обвивают.
Ой я знаю, моя мамко, коли вни лягают:
Та як озмут трембіточки, на них трембітают.

В полонинці на кедринці ватерка сі крутит,
Ходім, брате, до дівчини, дівчина сі журит.
В полонинці на кедринці ватерка палає,
Ходім, брате, до дівчини, дівчина конає.
Яка ж то та полонинка весела, весела,
Як до неї вирушєла худібка із села!
Полонинка веселая, лиш до розлучення,
А як пішла худобонька, она засмучена.

Полонинко, верховинко, чим єс так згорділа,
Ци не тими коровками, щос тілько уздріла?
Полонинко, верховинко, чим єс так згорділа,
Ци не тими овечками, щос тілько уздріла?

Ой коби я, молоденька, свої крильця мала,
Я би в тоту полонинку щоднини літала.
Ой коби я крильця мала, я би полетіла,
Я би свому миленькому вівці подоїла.
Ой коби я крильця мала, я би полинула,
Я би свому миленькому вівці завернула.

А у тої Бондарючки зелена отава,
Ой сталася в Криворівни велика неслава.
Пішли вівці в полонинку самі біленькії,
А за ними вівчєрики самі молодії.
Пішли, пішли вівчєрики з білими вівцями,
Ой та найшли Марієчку під колодочками;
Ой почєли вівчєрики гадочку гадати,
Єк би дати Боднарючці та у село знати?
"Осідлай ти, Боднарючко, коня вороного,
Та віведи з Криворівні попа молодого".
Ой єк зачєв старий же дяк псалтирю читати,
Стали люди Боднарючці так приповідати:
"Ой озми ти, Боднарючко, жовтого пісочку,

Посій єго Марієчці та й коло гробочку!
Ой коли тот та пісочок на могилі зийде,
Тоді твоя Марієчка та й до тебе прийде".

З такими й іншими полонинками на устах, при голосі рогів та трембіт, вільній розмові, веселому настрої, в надії, на добрий дат та заробіток з продажу випасеної маржини минають мішинники публічні дороги, пускаючись в гори то стрімкими кам'янистими ярами, то ломами лісів, то звалищами скель, посуваючись наперед обережно, поволі, щоб маржина не поламала ніг, не розчахувалася.

РЕВАШ АБО РАВАШ

Посуваючись повільно, то перепочиваючи по дорогах, нарешті, мішанники доберуться до стійбища, по можливості на день, який призначив власник на реваш. Дбайливіші ґазди пригонять маржину скорше перед ревашем, щоб вона добре перепочила і напаслася.

Усю дійну маржину мішанників пастухи виганяють означеного дня пасти, а коли в полудень приженуть її до стаї, кожний мішанник здоює власноручно свою маржину, а ватаг потім переміряє молоко міртуком. Міртук — це така коновочка, що містить близько літра молока. Скільки міртуків видасть перший подій, стільки карбів кладе ватаг на реваш.

Реваш — це така обтесана на 1 дм. велика шкаберка-тріска. Позначки робляться так: на півмірчука — ватаг кладе на шкаберця укісний рубель, а на бовт — менше половини, проколює в шкаберці дірку. Від такої вже зарубленої шкаберки відколює менший кусень-реваш і дає його мішанникові, а більший — колоду лишає собі. Число карбів, покладене на реваші, означає число бербениць бриндзи, що їх має мішанник дістати. Окрім того, на кожних чотири бербениці бриндзи дістає він ще одну бербеницю вурди.

Брендзинки — це малі бербениці, в яких міститься 12-14 міртуків бриндзи, а в бербениці, може, їх яких 25 міртуків. Це той дат, який обіцяв власник мішанникові. А коли ще є угода й на масло, то тоді він менше дістає бриндзи. Там, де мішають овече молоко з козячим і коров'ячим, там бриндзянки містять яких 15 міртуків, але зате бриндза худіша, гірша. Хто не має бриндзянок, а бербениці, 25 літрів, тому вимірюють число міртуків водою.

Мішанник бере собі реваш, а ватаг колоду. Колоди усіх мішанників ватаг вішає на шнурок та ховає їх так, щоб ніхто не знав, де вони, або носить їх біля себе.

Щоб позначити, скільки овець здає на випас мішанник, власник чи ватаг кладе окремо на реваш мішанника, а окремо на колоді такі знаки: 1-1, 11-2, 111-3, 1111-4, I-5, X-I0, A-I5, XX-20....

Деякі власники кладуть такі карби на палиці або будь-якому патику. Це робиться для рахунку кількости овець, що пасуться на полонині та чиї вони.

По закінченні цієї процедури мішанники прощаються зі своєю маржиною. Наказують пастухам, щоб вони добре її пильнували, висловлюють бажання, щоб ватаг зібрав якнайбільше скорому і повертаються додому.

До Петрівки паша дуже соковита, а тому й більше молока дає маржина, а значить і більше бриндзи. А по Петрівці слабший подій, бо паша сухіша, а сухіша паша йде не на молоко,

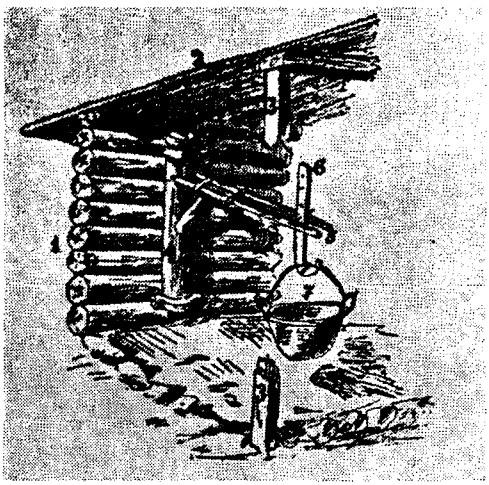

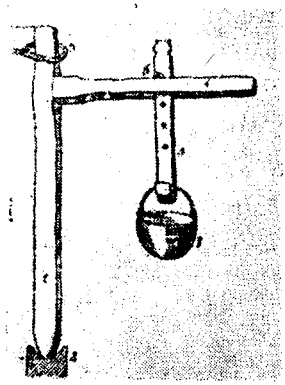

Зліва: Ватарник. 1. Зруб, 2. дах, 3. підпора даху, 4. стовп, 5. верклюг, 6. берфела, 7. котел, Зправа: Верклюг для виробу бриндзи. 1. стовп, 2. каганець. 3. кужва, 4. верклюг, 5. берфела, 6. чіп, 7. котел.

а в лій, тобто вівця стає ситіша, але молока дає менше. В міру того, як ватаг назбирає скорому, він дає знати мішанникам, щоб приходили по бриндзу.

Як мішанник зголоситься до ватага, він подає йому свій реваш, а ватаг дошукує до нього колодку, пильно перевіряючи, чи вона пасує, чи не підроблений реваш. А переконавшись, що реваш правильний, видає даток, який обіцяв при умові.

Коли ж була умова на вагу, тоді ватаг відважує воду, яку міртук показував, а потім у стільки разів більше бриндзи, як

було умовлено. Коли, наприклад, міртук важить 1 кґ., а перший подій дав 15 міртуків, а власник обіцяв на вагу 10-ий дат, то відважує мішанникові 150 кґ. бриндзи. Видавши дат, ватаг у присутности мішанника кидає колоду і реваш у ватру.

На корови немає міртука, а так від кожної корови власник дає одну бербеницю бриндзи.

При чому, цікавий був звичай. Коли, наприклад, перший день випасу маржина пропала: розчахнулася, або ведмідь украв чи ще щось не передбачене сталося, то все одно мішанник дістає обіцяний дат. Тож маржинка й пропадає, але дат ні!

Вівці на зрубі.

За випас однієї пари волів мішанник у той час платив 8-10 зр. А там, де жиди годували волів до яток та давали кожного тижня соли з бобовою мукою, там платня була вища, вона сягала до 14 зр. За корову платилося — 3-5 зр., за вівцю — 30-50 кр., а за козу — 15 кр. за ціле літо.

Заплата в грошах та бриндза, що лишається по видачі дату усім мішанникам, це є заробіток власника (депутата) за полонину, за утримання пастухів, ватага і взагалі обслуговуючого персоналу.

Коли літо мокре, багато дощів, тоді більше молока дає маржина, а значить власник (депутат) наготує й більше бриндзи. А коли літо сухе, то менше й бриндзи. Тож іноді доводиться мішанникові менше бриндзи, ніж було обіцяно. То в

такому випадку власник мусить доплачувати грішми, бо інакше на наступний рік ніхто не вижене більше маржини на його полонину. Таким чином, власник мусить задобряти мішанника, бо інакше він утратить прибутки в майбутньому.

ЖИТТЯ НА ПОЛОНИНАХ

Ранки на полонинах звичайно дуже гарні, але холодні. Часто на полонинах настає неґура — налягає на горах така мряка, що на кілька кроків нічого не видно. А коли мряка осяде, тоді спочатку показуються найвищі шпилі гір, а під ногами все уповите, немов у сивому морі, що ще більше приваблює око, коли легенький вітер почне колисати тим безкраїм морем. А коли подує сильніший вітер із Чорногори, то більше розвіває мряку, а потім роз'яснюється все небо, але за якийсь час знову насуваються хмари, нанесені вітром.

Незалежно від повітряних явищ і взагалі погоди, вівчарі встають удосвіта, доять маржину, зносять молоко і, попоївши, кожний виганяє свою маржину на своє пасовисько, що йому призначає ватаг.

Ідучи з маржиною, кожний пастух бере з собою сокиру, заткнувши її за пояс. Він нею прорубує собі дорогу густим лісом або як лім великий, то теж потрібна сокира, щоб прокладати собі дорогу. Крім сокири, він бере гарапник, при чому, обов'язково мокрий, бо в противному разі, тобто коли б він узяв сухий, то усохла б маржина. Таке існувало в тих часах повір'я. А дехто бере й пістоля, вівчарський ріг, фльоєру, денцівку, дуду або скрипку — хто до чого удався.

На кожну сотню овець призначається один вівчар. Коли є їх більше, то два з них іде спереду, а за ними старі вівці, вони вже бували на полонині і тому знають, що спереду добра, ще не стоптана паша.

Місця, куди вівці, пасучись, ходять полонинами, називаються ваґашами-цепи. Тими ваґашами вівці поспішають потрапити у рівний ліс або у чегір, де є густо туршуків — молодих смерічок. Вівчар, що веде перед, мусить знати, де є сукровище, щоб не повести туди овець, бо якби вони туди попали, то вони зразу ж утратили б молоко.

Вівці спасають бриндушу, храбуст, молочай, від якого дають багато молока, кукурудзянку, попітник, горішок, девецел, заячу капусту тощо. Всюди по овечих пасовиськах мусять бути звори з потоками, з яких вони п'ють.

Цілий ботей (отара) овець іде за двома вівчарями, а один, що йде з-заду, підганяє їх, накликуючи: "Гісь!" Вівцю, що ви-

хоплюється з отари набік, вівчар завертає покликом: "Бирр!" А ту вівцю, що вибігає наперед, вівчар закликає: "Пррст!" За ягнятами кличуть: "Птруту!" У ботею (отарі) є вівці, барани. Безрогий баран називається шутий, єрки — це ялові однорічні вівці; єрче (єрчєта) — це молоденька овечка або баранчик, а окремо єрка, єрчук; барани валують овець, від чого вони стають кітними і не дають молока так довго, аж укотяться (приведуть ягнят).

Коли вівчар хоче відібрати другому молоко, він ловить сліпця і рапавку (ропуху), вложить їх живих в один горнець, заткне щільно і спече на ватрі, потім сушить аж висохне на порох. Тим порохом він посипає ваґаш - дорогу, якою ходять вівці. Коли вівці переступають той порох, то на їх вим'я нападають погані струпи, що не дають можливости потім доїти їх.

Проти такого нещастя є спеціяльний лік такий: "Єк знає ватаг чи вівчар, де б'є дев'ять головиц-джерел в одній купці. Він іде туди і бере з кожної головиці по дев'ять лижок води, несе, не озираючись до стаї так, щоб не розлив, потім рубає сліпого дерева — такого, на яке не дивиться, з дев'яти деревин: явору, скоруха, бука, дуба, смереки, ялиці і т. п. по кавальчику; при дев'ятій деревині має лягти долівлиць на черево і сунутися до самої стаї. Аж біля стаї встає, вигонить усіх зі стаї, ховає нарубані кусники дерева. Потім закликає двох таких, про яких він кемує, що вони щасливі, і робить з ними живу ватру.

Потім на ту ватру кладе сліпе дерево, а єк воно перегорить, кидає з нього по дев'ять вугликів у воду, начерпану з дев'яти головиц, рахуючи: ні 9, ні 7, ні 2, ні 1. Так дев'ять разів. Потім іде з відгашеною водою на струнки, кропить їх нею, сідає на сідец і миє тою водою кожній вівці вим'я і перехрестє (частина хребта на задніх ногах), а воду, що залишилася, несе у таку скалу, куди ніхто не заходить, і там її виливає. А коли хоче другому збавити молоко, то виливає ту воду на чужий хитар — за межі своєї полонини. Як маржина перейде місце, полляте тою водою, то вже ніхто не заверне їй молока".

Звичайно, це все народні повір'я, забобони, в які нині ніхто вже не вірить, але в ті часи люди глибоко вірили в це, бо стояли ще на низькому культурному поземі. Тож і не диво, що вони стільки зберігали різних народних переказів та забобонів.

Кози, як правило, пасуться у вигорілих лісах та недоступних ломах серед каміння, з яких видно тільки голівки та чути тріскіт сухого галуззя, що ломиться під ногами. Це для них якраз найкраще пасовисько.

В ботею кіз є й цапи, які паруються з козами і потім ці мають козенята, що називаються на гуцульському діялекті жіно-

чого роду "ватуйчєта", а чоловічого — "ватуйки". Пастух гонить кози покликом: "Ці? Ці?" А кличе до себе: "Кць-Кцьо!"

Корови й воли пасуться звичайно на полях, незарослих рівнинах, пасовиськах-ріжах, що врізуються клинами в ліс. А також у заломах - лісах, де лежить поламане дерево, а де добра м'яка паша, та на полянках серед лісів, що звуться на гуцульському діялекті "прилуками". Разом з коровами пасуться й бики (бугаї), які паруються з ними, як ті бігають. У висліді корови стають тільними (надіжними) і потім по дев'яти місяцях уположаться-теляться.

Як правило, воли пасуться низами, близько лісу—жолобами-долинами поміж горбами та кітловинами або "джеморами" — поміж гущавинами корчів. Воли є товкані. Самі гуцули товчуть їх довбенькою. На волів і корів пастухи кличуть до себе: "Вськня!" А гонять від себе покликом: "Ги!" Завертають вигуком: "Шшке-не!" А телят кличуть: "Мале! Мале!"

Коні пасуться лише по верхах, де ростуть швари — високі, гострі трави, що не ранять твердих кінських язиків. У худоби язики м'які, а тому її й пасуть на інших травах, ніж коней. Коні пасуться стадами (табунами), вони пасуться разом: кобили і жеребці. Між ними теж відбувається парування, у висліді чого кобили жеребнуть і приводять на світ лошат. По горах ходить валах, який "валашіє" на вимогу господаря молодих жеребчиків і тоді вони стають кіньми. До себе кличе коней пастух покликом: "Пршьо!" А від себе: "Ци!" Завертає: "Ігіне!"

Пастухи виганяють довірену їм маржину на пашу без огляду на погоду, яка б вона не була, а маржина не сміє стояти по кошарах та загородах, вона мусить іти на пашу. Не раз застеляє цілу полонину "неґура"-мряка, що не видно на пару кроків, або ударить плова з громами, від яких по всіх горах розходяться відгоміння-"абомовиця". А буває й так, що в саму Петрівку впаде сніг — зима або крупа, а вже щодо дощу, то він падає майже щоденно.

Одначе все це не затримує пастухів на стійбищах, і вони все одно відходять на пасовиська. Серед них колись панувало повір'я, щоб відвернути фортуну-нещастя, вони мали проказувати цілий "Отче наш..." і "Богородице" навиворот ("ні Отче наш, ні ожи єси, ні до святит сі, ні амін"). При тому хреститися наліво, а замість "В ім'я... має говорити: "Ні раз, ні два, ні дев'ять, ні один, не бий тут, але бий он там камінь!" В такий спосіб виряжає пастух негоду сиглями та каменистими ґрунтами, де нема паші і ніяка тварина не заходить.

А в полудень і вечором ватаг трембітає на вівчарів, щоб не спізнювалися з подоями, а також вечором, щоб їх ніч не захопила в горах. Бо пастухам в горах тяжко орієнтуватися в

часі, а також під час негоди вони не знали б, куди їм треба повертатися, то для цього обов'язково приходить на допомогу трембіта.

А коли пастухи пригонять маржину на стійбище, тоді починається життя тут. Вони доять маржину, зносять басарунок для корів, засідають на струнки, пускають телят до корів, зносять молоко до стаї, кличуть одні одних. Словом, починається повнокровне життя, бо до цього, коли пастухи з маржиною в горах, тут панує повна тиша, порожнеча. Крім ватага, що кутається у стаї, та нічника, який десь у кутику спить, нікого немає, ніщо ані ворухнеться на стійбищі.

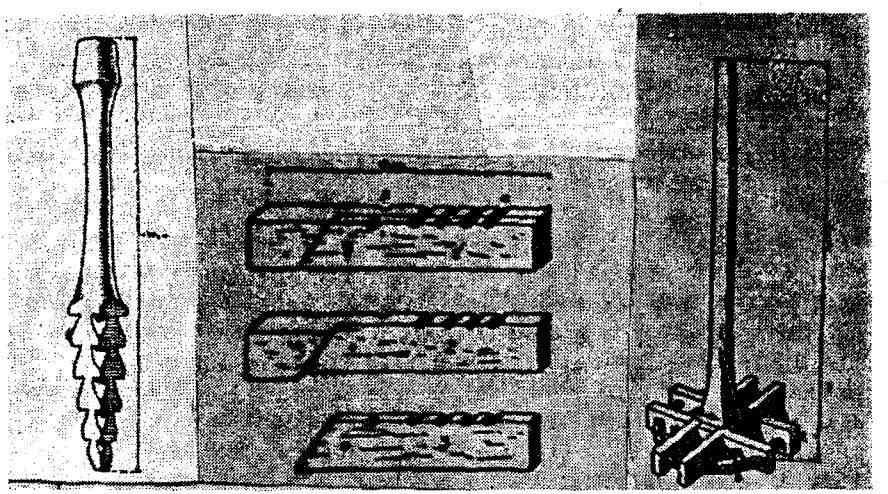

1. Брай; 2. Реваш, 3. Ботелев.

Дійну маржину доїться три рази на день: рано, в полудень і вечором. Аби маржина давала більше молока, їй дають соли перший раз по двох тижнях по пригоні на полонину. У той день ватаг іде з сіллю на солище, те місце, де маржині дається сіль. Зарубує сокирою землю і сипле соли спочатку на обух сокири, а потім купками в колесо (кочело). На знак, що його подає ватаг, вигонять вівчарі дроб'ята, а скоро ті зачнуть добре їсти сіль, ватаг стріляє, від чого вівці настрашуються і починають крутитися, а тоді ватаг каже: "Абис була така цікава і остра, як ти тепер сі остро і цікаво вергла-кинула".

Одному з вівчарів, що зібралися біля ватага, він наказує розібратися наголо, потім дає йому до рук головню, і він оббігає череду три рази, а ватаг промовляє: "Єк вівчер вас оббіг, так абим вас видів восени".

Коли вівці поїдять соли, ватаг іде на те саме місце, де зрубав сокиру, витягає її й вирізує там таку кьицку аж до самої глини, яку кьицку вигризли вівці, ховає її у хустку зі словами "Єк цу кецку вижу в руках, так аби видів свої вівці на розлучінню". Ту кьицку він ховає у стаї, а на місці, з якого вирізав кьицку, закопує хрест такий завбільшки, щоб закрив вирізану кьицку. Далі корови постійно дістають раз на тиждень сіль, а вівці один раз на місяць. Годівля сіллю відбувається на солиці.

Доять молоко у дійниці — це така дерев'яна посудина з вухом, або у відра — це теж дерев'яна посудина, але не з вухом, а з такою дугою для ношення відра. Здоєне молоко зносять до стаї і зливають у путину — це має бути велика розміром посудина, бо в неї зливається весь одноразовий подій.

Потім ватаг переробляє молоко, виготовляючи з нього різні продукти. Цей процес неабиякий: він потребує фахових знань й досить практики, якою й володіє кожний, хто береться ватагувати на полонині.

Цей процес починається в такий спосіб: в молоко засипається ґльиґ. А для приготування ґльиґу потрібно риндзи, а для риндзи знову треба калюха, тобто шлунка молодого ягняти або теляти, яке ще не їло ніякої паші, а лише ссало материне молоко (калястру), а калястра — це таке молоко від корови, що щойно отелилася (уположилася). Коли пригріти калястру, вона зразу загусне, стане сиром. Такий стає з неї сир у молодім теляті, що ще не їло нічого, а лише ссало молоко. З калюха вибирають калястру, обмивають калюх дочиста і кладуть його у воду, щоб не засох.

Як положиться (отелиться) друга корова або укотиться вівця, з неї надоять калястри до приготованого й вимитого калюха, докидають до нього соли, перепаленої до червона, а потім охолодженої, а до того якраз тільки непаленої соли та води, яку знову треба принести до схід сонця.

Наповнений калюх туго зав'язують і кладуть у хаті над парою або на під, щоб увудився і всох. І оце, що тепер в калюсі є, й називається риндзою. Ватаг приготовляє риндзу взимку дома, а літом виносить її на полонину. Всипавши риндзи в мисочку, розпускає її молоком і розтирає, а розпущена в молоці риндза — це і є ґльиґ.

Насипавши того ґльиґу в путину з молоком, обертається потім путину біля ватри, щоб молоко не охолоджувалося, а щоб усе було тепле, ніби щойно удоєне. Під впливом тепла та ґльиґу молоко ловиться, тобто стинається в сир та керлибудзер-сироватку. Потім те молоко ватаг розбиває ботелевом — дірявим кружком з ручкою, у висліді чого з нього виділяється

сир. Потім, засукавши рукави, ватаг натискає рукою той сир у долину, чим відокремлюється сир від керлиби, а як це доконається, сир вибирається у цідило — кусень полотна, підкладає посудину, куди витікає решта керлиби, яка ще не видушена з сиру. Керлибу висипає в дзерівний котел, доливає до неї приблизно пару літрів молока і вішає на кужбі над ватрою, де керлиба кипить (боїть).

Про молоко чи сироватку не вільно говорити "кипить", бо в такому разі повикидало б коровам та вівцям на дійках струпи. А тоді корови б'ються між собою. А коли при тій нагоді якась корова вломить ріг, то тоді при продажі купець завжди зменшує ціну на безрогу на 5 зл. або й більше. Тож на це гуцули дуже вважають.

В дзерівнім кітлі з керлиби виварюється вурда, тобто сир, виварений з керлиби, що відокремився від неї під впливом горячі. Вурду ватаг кладе до цідила, а з нього стікає жентиця у бербеницю. Жентиця може триматися рік і більше. Її охоче п'ють вівчарі, люди беруть додому, скільки хто хоче, а решту дають свиням, телятам, коровам і псам.

Гуцули кажуть, що немає такого вина, щоб чоловіка так поздоровило, як переварена квасна жентиця, що вже стоїть цілий рік: вона добра і на серце і на черево.

З цідила ватаг окремо вибирає сир і окремо вурду та кладе на подрю-полицю, де вітер добре її продуває, а сонце вигріває. Висушений сир чи вурда називається будз. Коли цей будз за довший час висохне, то на ньому утвориться груба шкіра, яку не раз і сокирою не можна розрубати.

Будз ватаг кроїть на кусні, солить їх і кидає до путини. Потім бере брай (грубий буковий кіл, що з одного боку гладко обтесаний, а з другого в чотири ребра і б'є спочатку гранчастим (ребровим) кінцем, щоб роздерти шкіру будза, а потім гладким кінцем б'є доти, доки будз не стане, як тісто на калач і відстає від путини і від брая — це й буде готова бриндза. З путини ватаг вибирає бриндзу і набирає її у бербениці.

З видушеної вурди так само ватаг робить бриндзу, але окремо від бриндзи, що виробляється з сиру. Її можна розпустити у воді. Тоді вона буде така квасна, як сметана, а бриндзи з сиру не можна розвести, а тільки розтопити на вогні.

Для свого вжитку і вжитку інших ватаг робить гуслєнку, яку приготовляється в такий спосіб: вариться молоко, а коли воно закипить (збоїть) потім остигне, аж буде літепле, переливається воно у бербеницю, у якій уже була гуслянка або квасна сметана, а коли немає такої посудини, сипле те літепле молоко у нову посудину і додає дві-три ложки гуслянки або сметани, від того ловиться молоко, гусне, набирає смаку, спо-

чатку незвичайно приємного, кислуватого, а чим далі стоїть, то квасніє щораз більше, але ніколи не зітнеться в сир і сироватку, як кисляк — квасне молоко, якого, між іншим, гуцули не вживають.

Вечором, коли вже подоять маржину, дійних овець пускають на погірник, щоб перейшлися і напаслися на ніч. Пашу, що росте на погірнику, звуть порнялою. На погірник не ходить ніяка інша худоба, крім дійних овець. Для випасу на погірнику ватаг вибирає місце, де росте густа дрібна бриндуша. Бриндуша низька, має в корені малу білу кульку, не більшу, як пацьорок.

Упоравшись біля худоби, вівчарі сходяться до стаї обідати, чи вечеряти. У стаї висить над ватрою залізний котел, а в ньому зварена кулеша, її викладають на дерев'яний кружок, сідають навколо нього і споживають кулешу з гуслянкою або молоком, чи з бриндзою. А в пісні дні саму кулешу, без будь-яких додатків. Іноді ватаг приготує бануш або юшку з вола, якого часом заб'є ведмідь, але не встигне з'їсти, бо вівчарі віднімуть, або з вівці, яка розчахнеться.

По їдженні всі пастухи беруться до наведення порядку (прятання). Один миє дійниці, другий дає псам їсти, інший виносить свиням, коровам, а ще інший підкладає ватру, хтось трембітає, а ще інший стріляє, щоб налякати звірів. Від часу до часу пси пускаються в ліс і також лякають звірів своїм гавканням, а потім повертаються до стійбища. Погуторивши трохи, пастухи розходяться, кожний іде до своєї стайки з молитвою на устах, поправить ватру і коли вона добре розгориться, повертається до схід сонця і говорить "Отче наш", кінчаючи словами:

"Господи, заборони мене, заступи мене від панської карости, від людської ненависти, від ворогів поганих, від устиду, від сорому, від усього нещєстя, від припадку злого на водах, на переходах, на бутинах, на полонинах, на роботах, на кождім ділі, на кождім поступі!

Господи, поможи пана Бога с'єтого упросити і ублагати, щоби сі від гріха відкупити, до раю сі привертати. Господи Боже, прости мою душу, що-сме так согрішив без числа, що-сме рано встав, Бога не згадав, що-сме Бога не запросив і всіх людей і душ померших, що в огнях погоріли, що по водах потопили, що плаями убійники вбили, у мраці, у вітру задушили, що їх ніхто не згадає і їх ніхто не знає, молитви за них ніхто не скаже, Бога не запросит. Господи, їх заборони! Николаю с'єтий, їх виратуй! Николаю с'єтий великий, на службу даю, молитву Божу говорю, сто раз не раз, що-сме тогди проминув, шо-сме Бога не спімнув, шо-сме сі забув, шо-сме Бога не про-

сив, Бога с'єтого не ухвалив! Боже, прийми, Боже, хвали, не сам собою — з Пречистою с'єтою. Боже, дай шєстє і розум добрим усім людєм і мині. Милости, Боже, навіки віком амінь!"

А ватаг кінчає свою вечірню молитву такими словами: "Поможи мені, Господи, як єс поміг маржину зібрати, так допоможи всему народові православному єї передати". Помолившись, всі лягають спати.

Вівчарі лягають до нижчого боку стайки головами, а ногами до ватри. Укриваються вони сіряками чи веретою, коли хто її має. А ватаг спить у стаї на лавці біля ватри.

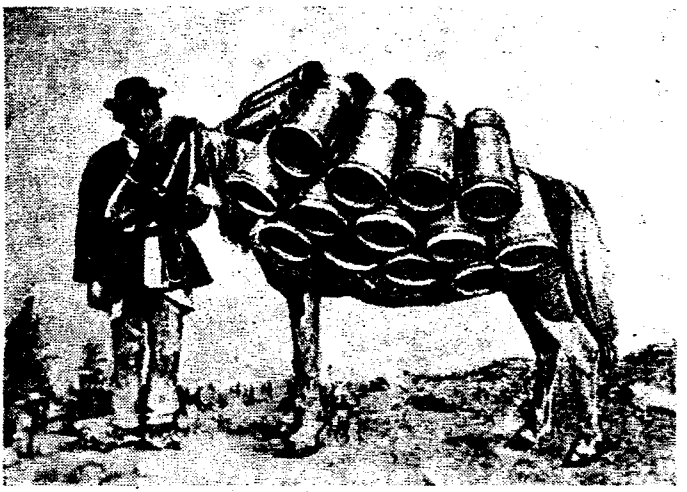

Кінь наладований бербеницями.

Незабаром на стійбищі запановує мертва тиша, посеред якої лише чується римиґання худоби. Усе спочиває, лище один нічник не спить. Він підкладає ватру, над якою готує кулешу, щоб удосвіта була готова для вівчарів, та надслухує, чи не чути з якогось боку ломоту ведмедя, що закрадається до стайки. А часом він вийде із стаї, вистрілить пару разів, затрубить в овечий ріг, вигукне на ціле стійбище. На той вигук схоплюються пси та пускаються, гавкаючи, в ліс. Але переконавшись, що немає ніякої загрози, вони спокійно повертаються до стійбища. І потім знову запановує цілковита тиша. Усюди стає так тихо, як це лише в горах можливо.

Якась таємнича святість запановує над горами, а з гір вона розстелюється широко на полонини, зариси гір м'якнуть, стають якимись безформеними духами. А понад ними мигають бліді, невиразні зорі. Чим більше небо темніє, тим ясніші

стають зірки. Тоді ніч у горах виступає у повній своїй величі.

У вільні години пастухи роблять баранчики з овечого сиру, який мусить трохи застоятися, тобто прикиснути. А потім розварюють його у жентиці. Від того сир стає дуже добрим для вироблення — податний, як віск і тримається купи. Такі вироблені баранчики чи ще щось інше, зроблене з сиру, кидають у розтоплене масло, де воно стає гладким і жовтим.

Калачі виготовляють із сиру ось як: розготовлений сир качають і мецкають у руках, доки вироблять з нього паляницю. Потім її протинають насередині фльоєрою, а потім крутять на патичку, перепущенім через діру, доки та паляниця розплескається, а середній палець лівої руки може увійти в дірку. Правою рукою сплескують і вигладжують калач ще більше, а зробивши більшу дірку, кидають у розтоплене масло.

В подібний спосіб роблять і сирні виписані фірмаки, для чого мають дерев'яні форми, в які набирають розвареного сиру і пишуть по ній хрести, а як сир захолоне, то він приймає вид форми. Хто не має дерев'яної форми, той сплеще паляничку з розвареного сиру і пише по ній хрести, викарбовуючи їх ножем або застругаиим патиком.

Ті полонинські сирні вироби у пастухів купують домарі. Калачики роздають за душі померлих, що "навіть ратунку не мають", що "умерли без сповіді або десь у лісі", а баранчики дають дітям за померлі душі дітей, за здоров'я маржини, при тому говорять "Даю за худібчине здоров'є, най Бог прийме за мою та людську маржину".

Всі ці вироби з сиру: баранчики, калачі й фірмаки можуть стояти дуже довго, навіть двадцять років і їх можна вживати, вони не псуються, треба лише кинути в гаряче масло і вони стають добрі до їдження.

Повертаючись додому, пастухи нароблять багато цих сирних виробів, а зокрема дуже поширено було виготовляти маленькі калачики. Понавішують їх у два-три ряди довкола рамен, дома роздаровують їх, особливо дівчатам в дарунок з полонини, а дівчата навішують калачики попід образами і з цього приводу співається полонинка:

Пішли вівці в полонинку, лиш єгньита бліют,
Ба шо ж наші вівчєрики в полонинці діют?
Ба шо діют, ба шо діют, ци не ватагуют?
Поробє там колачики, та й нам подаруют.

Так одноманітно проходить життя ватага з вівчарями на полонині. В неділі та свята життя на полонинах пожвавлюється урізноманітнюється: мешканці ближчих осель, старі й молоді

мужчини і челядь, спішать одні пішки, другі конем, на верхи, щоб відвідати свою маржину, забрати дат, то жентиці, а всі разом ідуть, щоб на полонині, де таке чудове свіже повітря, відпочити трохи від тижневої праці дома, щоб відпочити по тяжкому горю, яке їх давить дома з усіх боків, та щоб розглянутися по тих високих ґрунтах, над якими ще донедавна панував гуцул, доки його не знищили пани та ті, що попирають жидів-орендарів.

Гуцули на полонині поблизу с. Ворохти.

Часто заходять на полонини домарі — це так називають вівчарі мішанників, які сидять дома. Домарі приносять з собою тютюн, горілку — пригісного для ватага та вівчарів. Вони перебувають і по кілька днів серед вівчарів, допомагаючи їм у дечому: нарубають і поназносять дров, направляють кошари, застайки, допомагають приготовити їжу, за що й самі поживляться.

А вже найбільше оживають полонини на св. Івана. У той день гуцули ідуть на полонини по лікувальне зілля, щоб нахо-

вати його на цілий рік. Особливо в той день рояться від м людей полонини Ґаджина і Шпиці, бо там саме росте найбі ше і найкраще зілля: омеґа, підойма, тоя, невісточки, голо тень, кучерівець, нитота, грань, бурстурник і інші, що вжи ються на ліки. Молодші дряпаються за зіллям по уривист скелях, а старші збирають його по лісах, між ломами тощо. той день мішанники приносять своїй маржині соли на почест нок (почастувати).

На Шпицях завжди багато людей в часи ярмарків у Сигот бо через них веде плай на Угорщину, тож люди поспішают на ярмарок з усіх кінців.

РОЗЛУЧЕННЯ

Воли та корови мішанники забирають з полонини будь-коли, коли вони хочуть, але зовсім щось інше для овець: по вівці приходять всі разом в один призначений день на розлучення (розлучінє).

Коли зберуться всі мішанники, ватаг вичитує зі свого реваша-патика і питає: "Котрий має двадцять овець?" "Я", — відповідає хтось. "А які твої знамена" (позначки). "Такі й такі" — говорить той. "Розлучей собі!"

Мішанник тоді вибирає свої вівці, коли вже по черзі кожний вибрав свої дроб'ята, усі розходяться зі словами подяки, побажаннями і молитвою до своїх хат. На полонині лишається тільки ватаг з пастухами, зі своєю маржиною та з маржиною депутата (власника), пасуть якийсь час, згодовують частину накошеного сіна, а полишають його лише стільки, скільки буде потрібно на веснування.

А коли вже й вівчарі з ватагом лагодяться у зворотню дорогу, то по них не сміє лишитися найменша іскорка від ватри на полонині, бо мара може вхопити вогонь і попалити стаї. Одначе ватри не вільно й гасити, бо хто б її згасив, "такий міг би сам смерти пожити".

За людськими повір'ями, як тільки полишить полонину остання маржина, то зразу ж до стаї приходить мара —це убитий чоловік, але в ньому половина чоловіка, а половина юди. А це тому, що "йому не було ще чесу умирати та Юда захопив його без закону — без причастя, без подзвінного, без похоронів".

Мара перешукує у стаї всі кути і першої ночі не дасть нікому звідти нічого взяти. Але є парубки, які роблять заліжку, що візьмуть із стаї берфелу. Такий парубок іде на межу полонини, перевертає на собі весь одяг і взуття ба навіть у во-

локах дає той кінець у долину, що мав би йти вгору і навпаки, і так приходить до стаї. Там бере лівою рукою на відлів берфелу і здіймає її. Йому в такому випадку, якщо він усе на собі перевернув, ніхто нічого не скаже. А коли станеться так, що він забуде щось перевернути, то мара не допустить його до стаї, і він мусить повертатися тією самою дорогою, якою йшов до стаї, і весь час, хрестячись, говорити: "Отче наш, чистий хрест наперед мене, відгони все лихе від мене".

Так має він говорити протягом цілої дороги і хреститися, аж дійде назад до того місця, де він перебирався. Тут він має подумати над тим, а що саме він забувся перевернути. А коли нагадає і переверне, то йде назад до стаї, тоді вже напевне візьме берфелу. А коли він повертається з берфелею, йому чуються всякі голоси: вівці бліють, на нього кличе, щось фівкає, стріляє, гримить, але то все лише ілюзії — показується в очах, а насправді нічого немає, надворі цілковита тиша.

А на межі йому здається, що перед ним застелена скеля. Тоді він мусить перехреститися і сказати: "Тратив тебе архангел Михаїл і я тебе трачу!" По тих словах скеля зразу ж уступає, і він іде собі вже спокійно додому: він виграв заліжку. Таке розповідав Юра Шеребуряк з Бервінкової, кінчаючи словами: "Се бігме так, бо я сам ходив з берфелов".

РОЗПОВІДЬ ПРО ПОЛОНИНУ ПОПАДЯ

Повище згаданий Юра Шеребуряк розповідав історію про полонину Попадя ось що: "Жив піп, дуже великий багатир, він мав полонину на Лостуні, а єк помер, лишила сі жінка, попадя Євдоха, та й одна донька.

Попадя була страх погана для доньки та для своєї служби. Одного року марта (в марті) стало тепло, та й травичка зійшла буйно. Попадя казала донці іти з козами у полонину та принести їй малин, така вігадлива була. Хоть єк просила сі донька, не помогло, мусіла піти. Попадя вислала її туди з козами, аби потім знати, ци, можна уже виганяти маржину. Пішла донька, зайшла у Керничний (гора) у дуброву; там сіла мряка, плова йде, а донька тєжко здихає, Господа Бога благає, щірим серцем плаче, чого вна так сі карає, що її Бог з сьвітане забирає.

Іде, їде. Прийшла у Дурну кєчеру — ліс такий, що як хто у єго зайде, то не може війти з него. Зійшла на один потік, найшла ріжу-полянку межи лісами, а там горит ватра під смерекою, коло ватри спє пушкарі. Сіла вна коло ватри, сидить

і гріє сі, пішла далі та й шукає марта (в марті) зими, але нічого не здибає, вна Господа благає.

Господь приходить, о чім вна не знає, та й єї питає:

"Чого ти по лісі блукаєш,
Чого марта, зими, шукаєш?"
"Мене мама післала,
Аби я малин назбирала.
Я пішла малин брати,
І тих малин шукати,
І так зайшла,
Що до ватри зайшла.
Кєжко зідхаю, Господа благаю,
Так-сме зайшла, куди не знаю.
Ніч заходит, сонце не зараз сходит,
Добре виджу, шо-сме далеко забрила,
Шо у ту кєчеру зими марта зайшла.
Де-сме є, сама того не знаю,
Та й плаїчку відси не подибаю.
Сама не знаю, як се зробити!
Більше не хочу на сім світі жити!
Сама не знаю, єк до мами приходити,
Шо-сме не могла марта малин находити".

Коло ватри стояв горнец. Господь пішов туди, набрав у него грани, приніс до неї та й каже: "На, неси у хату, доки принесеш, то станутъ малини. Лише тобі кажу, як меш нести, абис сі не дивила, ци у горшку стали з сеї грани малини".

Забрала вона малини, укрила фустков, та й пішла додому до мами. Приносит, здоймає фустку з горшка, а там малини великі, як грань, та й такі червоні. Мама попоїла та й каже: "Ну, коли є малини у полонині, то я здою на міри кози та й вівці та й піду у полонину". А марот каже до неї: "Не йди, бо замерзнеш!" А вона каже: "Коли вже є малини, не буде зими!"

Євдоха постригла вівці, дала вовну донці, а сама гайда у полонину. Для безпеки убрала сі в 12 кожухів і пішла з вівцями назирці — так, що єї ніхто не видів.

Прийшли в полонину Скупову. Фортуна (буря й сніг) велика вдарила. Зима, шарґа. Вона скинула один кожух, бо змок і був дуже важкий (на тім місці тепер стоїть хрест). Прийшла в Зелену, потім на Керничний — скинула знову один кожух, і там стоїть хрест, війшла на Чорногору — скинула знов кожух та й поклала там триніг високий, що видно з него на цілий світ. Пішла далі, а доки дійшла у свою полонину, то поскидала

всі кожухи, прийшла лише в однім, а зима, сніг пластовец сипле так, єк січня (в січні) з міха. Єк вітер завіяв, єк піджелив попадю, єк дощ ударив, єк буря завіяла, єк вітром закрутило, єк Божий дух свою силу утратив, то аж Каменцем (полониною) затрусив. Вітер оббіг довкола Каменця та й довкола попаді з козами та вівцями. Попадя лишила сі насередині, зачєв сі камінь здригати і зачєв їй казати: "Що ти така дурна з вівцями, з козами у полонину марта сі вібирати? Ти хочеш тепер каменем ставати?"

Була там керниця головиця-нора, якою з землі вода іде. Попадя сіла у керницю та й зараз стала каменем, а з нею вівці й кози, бо стрижені були, з-нід неї, з-під того каменя тече вода.

Люди ідут припочивают,
Та й попадю злу нагадуют.
Але вона доки каменем не стала,
То на горі, на Каменци, підписала:
Аби кожний гадав і знав,
Та на Євдокію сі в полонину не вібирав!
Попадя Євдоха дванадцять кожухів мала,
І однако з бурев, з вітром она сі здибала,
На Попади полонині над керницев духа дала.
І сама з вівцями, з козами каменем стала".

Володимир Шухевич

Переклад з польської мови
Катерини Домашевської

Пояснення гуцульських слів:

Чічка — квітка.
Сокотити — доглядати, пильнувати, опікуватися.
Маржина — худоба.
Кішниця — трава, призначена на кошення.
Чуркала — гірські джерельця.
Терхи — вантаж, який перевозиться на хребтах коней.
Драниці — грубо лупані дошки (подібне ґонтів).
Ватарник — приміщення у стаї, де працює (виробляє бриндзу) ватаг.
Верета — гуцульський коц.
Путина — посуда з дерева (цебрик).
Бодня — бочка з дерева.

Лудіння — вбрання.
Крисаня — капелюх у гуцула.
Верклюг — журавель, на кінці якого завішують котел над ватру.
Кужба, гужва — складові частини верклюга.
Заклебучений — загнутий на вигляд гака.
Берфела — кужва, загнуте рамено із гаком.
Бриндза — овечий сир.
Будз — продукт з овечого молока.
Ділниця — пліт, який будують навколо забудовань на полонині
Вориння — палі із молодих смерек, яких уживали гуцули до побудови плоту.
Віблянок — сволок.
Басарунок — паша, сіно.
Колешні — прибудівки біля зимарки.
Ватаг — старший на полонині.
Бербениця — дерев'яна бочівка, в якій тримали бриндзу.
Постоли — капці з овечої шкіри.
Бовгар — пастух при коровах.
Челядь — жіноцтво.
С'єтий — святий.
Теркила — вантаж.
Піхана — місена, замішена, мішана.
Згорена — перепалена, звуглена.
Фушкати — дути.
Дітчі — чортячі.
Струнки — ворота, через які вівця переходить до подою.
Хворост — суччя, сухі гілляки.
Лім — стос гілляк.
Остра — рухлива, оживлена, поворотна.
Ґорєчий — гарячий, палкий.
Кулеша — страва з кукурудзяної муки.
Промівка — промова, наука.
Обісте — господарство.
Криціна — сталева.
Вилиці — роздвоєний патик у вигляді вил.
Гачі — штани.
Волохи — шнури, якими прив'язують постоли до ніг.
Бисаги — торби.
Ботей — стадо овець.
Штрикати — скоро бігати, поскакати, пострибати (мова про вівцю).
Скором — набіл, молочні продукти.
Смотріти — дивитися, доглядати, спостерігати.
Кочують — тягнуть, волочать.

Подра — полиця у стаї, де сушиться сир.
Букат — кавалок, кусок, шматок.
Блієти — бекати (мова про вівці).
Горчики — посуда, горщики.
Швари — високі гострі трави.
Мут — будуть, почнуть.
Данець — танець.
Побитенька — покрита (мова про хату).
Завізно — людно, натовп, забагато людей.
Злучало — траплялося.
Спочівло — спочило, перепочило, відпочило.
Бурьишечки — барабольки, картопля.
Цілцем — цілою, не кусаючи (мова про бараболю).
Банувати — тужити.
Рижі — тут: гніді (мова про масть коня).
Грижа — журба, турбота, клопіт.
Дітчеї — тут: дитячої.
Ґруні — горбки, невеликі горби.
Розчахнутися — розбитися, падаючи із скелі у прірву.
Денцівка — гуцульський музичний інструмент на подобу фльоєри, з тою лише різницею, що один кінець частинно заслонений чопиком.
Фльоєра — сопілка, фрела — музичний інструмент з куска дерева, в якому виверчені ряд дірок-отворів. Позатим середина цього патика є порожня.
Дуда — музичний інструмент, зроблений з овечої чи козячої шкіри.
Чєгір — гущавина в лісі.
Бриндіша — рід трави в горах.
Храбуст — посічене листя з городньої ярини.
Сопілка — музичний інструмент, зроблений з кори молодої верби чи ліщини.
Єзвіри — яри.
Кемує — припускає, міркує, догадується.
Довбенька — дерев'яний молоток.
Валах, валашайник — сільський ветеринар.
Сигли — рід смереки гірської.
Кецка, кьицка — грудка землі.
Колюх — шлунок молодого ягняти або теляти.
Під — горище.
Дзерівний — сироватковий (тут: дзер — сироватка).
Жентиця — сироватка, яка відділюється від будза.
Літепле — літнє (мова про температуру речовини, хатня температура).

Погірник — пасовисько, на яке виганяється дійних овець після подою.
Бануш — кулеша, варена на сметані.
Верінка — старий, понищений коц.
Мєцькати — вимішувати, душити (мова про сир).
Фірмак — дерев'яна форма на сир.
Пожити — дочекатися.
Подзвінне — дзвонення при похороні.
Заліжка — заклад з кимсь.
Фівкає — свистить.
Міцьильник, мішанник, мішильник — господар, який дає худобу на випас у полонину.

Про полонину Попадю

Багатир — багач, маєтний чоловік.
Плаїчок — стежечка.
Грань — розпечений, червоний вуголь.
Пластовец — густий, мокрий сніг.

НА ПОЛОНИНУ ДЗЕМБРОНЮ

Під кінець травня або на початку червня на Гуцульщині завжди відбувався похід-вихід на полонину. Кілька днів перед виходом депутат давав наказ своїм пастухам повідомити всіх людей (мішьильників), що під час зими зголосилися віддати свою маржину та вівці на полонину, про день виходу. А тоді кожний мішьильник мав за завдання пригнати свою маржину на полонину.

Напередодні виходу депутат також приготовляв усе, що було потрібне на полонині. Серед суворої гірської природи пастухи й маржина перебували кілька місяців, тож потрібне було різне знаряддя, як от до виробу бриндзи, масла, а також потрібні були харчі пастухам на ціле літо, головно кукурудзяна мука на кулешу.

Депутат підготовляв путину, цідила на молоко і будз, казани; колотівку до виробу масла, дійниці, відра до доїння, вішку, решітку, ботелев, трембіту, ґлеґівку з ґлеґом. Так само не забувалося за рушницю, бо зброя потрібна була на полонині кожночасно для оборони пастухів і череди перед ведмедями та вовками.

Наступного дня всі потрібні речі терьхали на коні й вирушали в похід на полонину Дземброню. Разом з усіма їхали і бондарі, які мали там виробляти бербениці на бриндзу.

Цього дня так само мішьильники з різних сіл починали вихід на полонину. Вівці приганяли з різних сіл: Соколівки, Річки Соколівської, Прокурави, Шешор і Брустур, а коні й корови та воли приганяли зі Старого Косова та Вербівця.

На полонину Дземброню з села Верховина (Жаб'є) ішлося вздовж Черемоша аж до потоку Дземброні. А тут треба було скручувати в напрямі села Дземброні, яке минали в короткому часі, а вже з цього села виходили на полонину.

Полонина Дземброня начислювала тисячу двісті морґів поля і тягнулася приблизно сім кілометрів, сягала десь аж до чеського кордону. Два потоки відмежовували полонину Дземброню: з північної сторони потік Деритенчик, а з полудневої потік Дземброня. Ґаздою цієї чудової полонини був десь далеко ще перед Першою світовою війною Кузьма Тонюк, що

замешкував у селі Верховина (Жаб'є), а пізніше його си Іван і Никола Тонюки.

Мішьильники зі своїми вівцями і маржиною в дорозі Дземброню через Тарничку (від слова тарниця-сідло), а да посувалися через Згарі (назва походить від спалених лісів) д Підзагоди. На Підзагоді була стая, де мішьильники робил перший постій у мандрівці на полонину. Тут люди й маржин мали перепочинок перед дальшою дорогою, а ватаг з пасту хами перше доїли вівці, а потім і самі покріплялися.

Цей відпочинок не мав бути тривалим, бо перед ними сте лилася ще далека дорога. На цьому постої пастухи трембіта ли, вівці блеяли, вівчарські пси гавкали, і все це на тлі чудово гірської природи перетворювалося в чарівну мелодію. А до всього цього ще деякі мішьильники мали свої фрели, сопілки і дуже гарно доповнювали на них цю прекрасну гірську мелодію.

По короткому відпочинку похід вирушав на кам'янисте Чердачеще, звідки вже було видно Дземброню та сусідні гори. Далі йшли на Лисину, на Плиту. А коли похід прибував на Плиту, то вже тут була стая, в якій прибулі мали жити ціле літо. Тут були кошари для овець, а в них також струнки для доїння овець, над струнками був дашок, що звався повирник. Були й загороди для дійних корів. Біля кошар були приміщення для спання вівчарям та біля загород були стайки для бовгарів.

Першим до стаї заходив ватаг і починав підготовку, щоб розкласти живу ватру. До живої ватри не вільно було вживати сірників, а треба було викрутити першу іскру для неї. Викручування іскри робилося в такий спосіб: брали круглий патик близько метра довжиною і притискали його одним кінцем до якогось сухого стовпа або лавиці чи стіни, а другий кінець цього круглого патика хтось тримав. Посередині того патика перевивали шнур, який двоє людей тягнули, а тим самим обертали патик, і він через потирання одного із своїх кінців до сухого дерева чи лавиці витворював іскру. З цієї іскри розкладали полонинську ватру, яку звали живою, бо вона горіла ціле літо.

А коли ватра вже добре розгориться, тоді всі учасники походу заходять до стаї і разом промовляють "Отче наш"і "Богородице". Це робиться для того, щоб щасливо перелітувати на полонині. Далі ватаг розставляв по своїх місцях всі речі: путину на молоко, кітли, цідила, бателев, мішалку, ґлеґівку з ґлеґом, колотівки, бербениці, відра, дійниці. Приготовляв вертлюг, кужби, щоб було потім на чому варити. А вівчарі в цей

час поралися біля кошар: вони направляли все, що люта зима та звірі понищили.

При тій праці час проходив дуже швидко і наставав час полудня, коли вже треба доїти вівці й корови. Кожний мішьильник сам доїв свою худобу, щоб знати, скільки дістане бриндзи.

Після того кожний мішьильник приносив молоко до стаї, де ватаг міряв міртуком і потім зазначав кількість на ра-

Юрій Мироняк з дружиною і дітьми, член Підготовчого Комітету для заснування профспілки Лісових Робітників у Микуличині. (1928).

ваші. Він зазначував кожному мішьильникові на раваші кількість надоєного молока для того, щоб знати, скільки кожний мішьильник мав одержати бриндзи.

Реваш — це кусник чотирикутного патика довжиною від 5-ти до 12-ти сантиметрів. Цей патик кололи так, щоб одну частину мав мішьильник, а другу ватаг. На кожній з цих половин зазначувалося знаними вирізами кількість надоєного молока. За кожний міртук молока мішьильникові належала одна бербениця бриндзи.

Один міртук молока зазначували на раваші чотирикутним вирізом. За півміртука молока належалося півбербениці брин-

дзи, що зазначувалося трикутним вирізом на раваші. А ке ний удій менший за півміртука міряли міртучками. Шістна цять міртучків ішло на один міртук молока. Кожний міртуч молока зазначували на раваші вирізом, що є подібним до ч сла 8. Якщо залишилося менше молока від міртучка, то це р хувалося як калач і зазначувалося на раваші діркою. За кала молока належалася грудка бриндзи величиною п'ястука. Ко на бербениця мала шістнадцять міртуків або 32 кілограми.

Після видоєння овець і коли вже все молоко було перемі ряне ватагом та позначене на равашах, тоді ті мішьильник які дома не позначили своїх овець, робили це на полонин Один перетинав у вусі вівці обірничком одну дірку, інші д дірки в одному вусі або по одній у кожному вусі. Часто в ц дірочки вставляли червоні або білі пацьорки. Робилося це дл того, щоб кожний мішьильник міг пізнати свої вівці при роз лученні. А коли вже всі ці праці були закінчені, тоді мішьиль ники передавали свої вівці вівчарям, а самі спокійно собі по верталися до своїх сіл. Пастухи всю отару овець разом тепер випускали на полонину пастися.

Полонина Дземброня є дуже великою, а тому деякі її окремі частини мали і свої назви. Так, наприклад, Бридка, що походить від назви бродів-переходів через річку або потік. Вологи, Розщибаньик (походить від назви розщибатися- розбиватися-забиватися), Масниця — це кітловина, яка межувала тоді з полониною Балцатул. У тій кітловині росла прекрасна трава і якщо вівці паслися там, то давали досить багато молока. А далі інша кітловина, що називалася Цибульник, яка також межувала з полониною Балцатул, а з полудня межувала з полониною Пільцем-Панським. У тій кітловині Цибульник росло багато дикої цибулі, від чого напевно взято й таку назву.

Через полонину Дземброню переходив плай, яким можна було переходити на сусідні полонини такі, як Пільце, Погорілець, Шрібе, Вібчина, Радул, Радеєска, а звідти можна було перейти на гору Піп Іван.

Тепер дещо про виріб бриндзи, головного продукту на полонинах. Мішьильники мали з бриндзи свої прибутки, вірніше це було їхнім головним прибутком у господарстві.

При виробі бриндзи головним чинником був ґлеґ. Хоч, правда, його приготування з погляду наших днів було надзвичайно примітивне, але бриндза була дуже смачна, а тому дещо докладніше зупинимося якраз на приготуванні ґлеґу (У живій мові звучало це слово ҐЛЬИҐ).

Ґлеґ приготовляли самі депутати ще дома так: брали ягня або теля і годували його самим молоком 3-4 тижні, потім різали його, виймали з нього калюшок-шлунок, що був напов-

нений напівстравленим молоком, тобто сирцем. Вибирали з шлунка цей сир, а шлунок добре переполокували. Потім цей сир назад укладали в шлунок, додаючи трохи солодкого молока. Цю мішанину солили, зав'язували шлунок і вішали на клинок на два тижні в температурі 35 ступнів Ц. А по двох тижнях вибирали із шлунка цю солену масу (сир) і розчиняли у теплій воді. Потім проціджували через ситце до ґлеґівки, а залишки на ситці відкидали геть. Тож та речовина у ґлеґівці і зветься

Микола Тимофіїв-Дутчак

ґлеґом. Коли весь ґлеґ, приготований ще дома, кінчався, то так само приготовляли його й на полонині.

Бриндзу на полонині виробляли так: вівчарі видоювали овець і приносили молоко до стаї, де ватаг мав приготувати путину з цідилом на ній. Пастухи зливали все молоко крізь цідило до путини, а тоді ватаг додавав до молока ґлеґ. На сто літрів молока додавали одну столову ложку ґлеґу. Приблизно за півгодини все це перетворювалося на сир. Цей сир у путині вбивали бателевом, щоб він відділився від жентиці. Потім обережно підкладали полотняне цідило під сир і витягали його з жентиці. Це вже був так званий будз.

Цідильце з будзом вішали на клинок щонайменше на дванадцять годин, щоб з нього стекла жентиця, а вже потім вибирали будз із цідила і клали його "відігрівати" на подрю (полицю). Таке відігрівання від тепла живого вогню на подрі тривало два тижні, а потім вбивали будз у путину браями і солили, а з путини набирали до бербениці. Засолена і задинена бриндза у бербеницях може стояти і зберігатися у доброму стані рік і два, вона не псується і надається до вжитку.

Жентицю з путини зливали до кітла і варили її так довго, поки відділявся другий сир - вурда. Вурду також засолювали

і набивали в бербениці. Така праця на полонині відбувалася день-у-день аж до кінця сезону.

Робочий день на полонині плянувався так: о третій годині ранку закорнювали (зганяли) овець до подою. А потім вівчарі заходили разом з ватагом до стаї, там приготовляли їжу, переважно кулешу; до неї ватаг додавав вурди або бриндзи. Потім випускали вівці на пашу. Вполудне приганяли вівці до кошар для подою. По обіді знову виганяли на полонину. Вечором приганяли до кошар і доїли. Потім пастухи вечеряли і йшли на відпочинок.

Під час нічного відпочинку часто пастухів турбували вовки, що приходили до кошар за поживою. Тож пастухам треба було схоплюватися й захищати отари. Відганяти вовків — це часто тривало кілька годин і дуже виснажувало вівчарів, бож рано назорі знов починався полонинський робочий день.

До свята Петра і Павла депутат забирав собі всю бриндзу, щоб з її прибутків заплатити пастухам та прохарчувати їх, а вже решта лишалася його заробітком.

По цих святах бриндза передавалася мішьильникам. Про це депутат повідомляв мішьильників, щоб приходили забирати свою бриндзу. Це тривало до другої Матері Божої.

Майже кожний мішьильник, що приходив на полонину по свою бриндзу, приносив із собою боклах або барильце горілки.

Всі спільно гостилися. І депутат або ватаг віддавав кожному мішьильникові бриндзу, згідно з равашем кожного мішьильника, і мішьильники з бриндзею щасливо поверталися домів.

Іван Тонюк
Катерина Домашевська

Пояснення гуцульських слів:

Депутат — власник полонини.
Путина — посуда на молоко.
Ботелев — дерев'яна мішалка, уживана при виробі сиру-бриндзи.
Терьхати — ладувати, перевозити тягарі, таскати.
Обірничок — перетинач (прилад, який витинає округлі чи подовгасті дірки).
Брай — дрючок, яким убивали бриндзу до бочок-бербениць.
Задинена — щільно накрита вічком бочка (тут бербениця із бриндзою).
Жентиця — речовина, яка відділяється від овечого сиру (на подобу сироватки).
Боклах — дерев'яна плоска пляшка, часто прикрашена гуцульською різьбою.

СУЧАСНІ ПРОВОДИ НА ПОЛОНИНУ

Нині по всіх теренах гуцульських земель, які перебували століттями під іншими окупантами (польськими, румунськими, чеськими тощо) і були відірвані від основного українського материка, а тепер від 1944-го року прилучені до УССР, створюються нові обряди і звичаї — совєтські. Зокрема, іншого характеру набирають тепер і проводи на полонину.

Від 1944-го року ці проводи на полонину так виглядають: з раннього ранку трембітарі сповіщають людей, що свято починається. Полонинників проводжає все село. Піонери (дитяча комуністична організація) вручають полонинникам квіти. Учасники самодіяльности дають на честь полонинників концерт. В ньому звучать і зафіксовані етнографами співанки відомого нині сільського коломийкаря Петра Григорчука.

Ми зібралися сьогодні свято святкувати,
В полонину на все літо людей проводжати.
Всі доярки і ватаги — самі файні люди,
Покладаємо надію, що все гаразд буде.
Один гаразд у дорозі, другий в полонині,
Третій гаразд успіх мати по всій Верховині.
По роботі успіх мати, літо літувати,
Всім щасливо і в здоров'ї додому вертати.

Як бачимо, з цих наведених рядків нинішньої коломийки проглядає наскрізь ціла сучасна колгоспно-соціялістична система. У тій системі всюди робиться великий натиск на робітника і на колгоспника, щоб якнайбільше видобути з нього праці-продукції. Для цього введено різні системи змагання, щоб тільки змусити людей більше працювати. У словах коломийки "По роботі успіх мати..." Це не просто собі побажання, щоб мати звичайний успіх, а це своєрідне зобов'язання-наказ пастухам та дояркам, щоб більше дали продукції для держави, щоб більше витиснути кривавиці на розбудову комуністичної імперії.

ВИЗНАЧНІ ДІЯЧІ МИНУЛОГО

ВАСИЛЬ БАЮРАК

Василь Баюрак народився в 1722-му році в селі Дора. В липні 1744-го року вступив до опришківського загону Олекси Довбуша. Коли ж у серпні 1745-го року Олекса Довбуш загинув, Баюрак по нім очолив загін і став ватажком. Керував загоном до 1754-го року, тобто до дня своєї смерти.

Про опришківський рух Василь Баюрак знав ще з молодих літ, бо його батько Гнат був опришком. В загоні Баюрака також була його жінка, його брати та їхні жінки.

По смерті О. Довбуша Василь Баюрак розгорнув широкий опришківський рух, чим дуже стривожив польську шляхту. Так, наприклад, 16-го лютого 1745-го року яблонівський губернатор Ян Колендовскі писав до свого зверхника, що "опришки, які виступають проти двірської зверхности, дуже старанно скриваються, роблять непрохідні дороги і ховаються по лісах так, що для людей стають непомітними."

Зброю й одяг опришки Василя Баюрака добували в багачів під час нападів, або іншим способом. Наприклад, зустрівши на полонині багатія Пазху, Баюрак покарав його, а відтак відпустив живим під умовою, що він доставить йому сім пар пістолів, сім рушниць, дві пари вовняного одягу, сім пар сіряків і сто талярів.

Баюрак із своїм загоном робив напади на шляхтичів Коломийщини, Закарпаття і Буковини. Він завжди тримав добрі зв'язки з гуцулами по селах в Галичині, Закарпатті й на Буковині. Селяни-гуцули радо переховували опришків, постачали їм харчі, давали різні інформації про розташування урядових військ та місцевих охоронних жандармських загонів. Так одного разу, переходячи з походів в Угорщину й Галичину, в селі Довгополе на Буковині опришки Баюрака, за згодою місцевого війта Андрія Підлоги, зазимували. Там вони, розташувавшись, перебували зиму в Турянків, Біщуків, Івана Шмуйляка та Василя Дячука, а Олекса Кубай лікував рани Баюрака. Взагалі Баюрак часто зупинявся на Буковині в селі Довгополе, бо там він мав досить своїх побратимів і тісні зв'язки з місцевим населенням.

Опришки Баюрака за харчі і постій у гуцулів завжди платили грішми, а також за вказівками місцевих людей карали шляхтичів. В 1751-му році загін Баюрака спрямувався в село Перерів, щоб там покарати якогось пана. По дорозі вони зустріли гуцула, який сказав їм: "У корчмі небагато знайдете, але у дворі поживитеся добре. Коли мене послухаєте і поїдете у двір, то прошу вас, убийте того пана, бо дуже лихий."

У тому ж році шляхтич Лісовскі із Бурштина писав: "Про гультайство підгірське, яке так рано почало бушувати, мав уже кілька листовних повідомлень." А далі він повідомляє, що орендарі яблонівські "дуже тривожаться і просять надіслати жовнірів", бо виступи опришків Баюрака впливають на селян, і вони "відмовляються виконувати повинності й сплачувати податки."

Активна діяльність Василя Баюрака приневолила шляхту до розгортання самооборони під проводом полковника Пшелуского. Він намагався всякими способами спіймати нового ватажка та знищити його загін. Так, навесні 1751-го року йому таки пощастило завдати сильного удару Баюракові і при тій сутичці було захоплено до полону кількох опришків. Тож після того Баюрак змушений був на деякий час перемаршувати в Угорщину і на Молдавію, що він завжди практикував під час великої небезпеки.

Після того опришківський рух дещо уповільнився, і галицька шляхта навіть вирішила висловити подяку полковникові Пшелускому за його тривалу боротьбу — раніше із загонами О. Довбуша, а тепер В. Баюрака. У вересні 1751-го року на черговому соймику Пшелуского було нагороджено двома тисячами золотих.

Але Василь Баюрак дещо оправившись після того удару, повернувся в Коломийський повіт, де, переховуючись у яблонівських лісах, він поповнював свій загін свіжими силами, а відтак зробив напад на Косів, де належно розправився зі шляхтою та орендарями.

Згодом опришки Баюрака, заховавшись в ясенівських лісах, куди харчі доставляв їм ясенівський гуцул Гринь Кривоплечий. Відтак, вступивши в Ясенів, опришки в побратима Теклейчука забезпечилися хлібом і через Яворів пішли на Рожнів. Там вони напали на шляхтича Пшебиславського, орендарів і корчмарів, а в корчмах попалили списки гуцульських боргів. Пшебиславському випадково пощастило врятуватися, і він дав знати до Кут і Косова, щоб військо йшло переслідувати опришків.

Після того нападу опришки вступили в село Річку. Там відпочили в гуцула Капюка, а відтак пішли до Перерова, де напали на панський двір, захопивши багату здобич.

Поновні походи Василя Баюрака затривожили шляхту, і вона змобілізувала більші каральні загони. Щоб уникнути небезпеки, Баюрак рішив перебратися в Молдавію. І коли його загін переправлявся через Черемош, сильні військові відділи і засідки заатакували його. Одначе самому Баюракові і більшій частині опришків таки пощастило уникнути розгрому, і вони перебралися на Буковину в село Доброполе.

Там Василь Баюрак з'єднався із загоном опришків під проводом Василя Шешорського, який прославився у боротьбі з гнобителями, і вони разом розгорнули активні дії. Але уряд кинув проти опришків біля Довгополя великі військові сили. Тут знову опришки зазнали значної поразки і кількох їх було захоплено в полон.

Після цієї поразки загін відступив на Кути, де був сильно розгромлений польськими військами, яке несподівано напало із засідки. У цих боях згинуло багато опришків, а в тому числі і Баюракова дружина та брати. Сам же Василь Баюрак, залишивши Довгополе ще перед наступом, деякий час переховувався у рідному селі Дорі, але під загрозою польського охоронного війська змушений був перенестися в Угорщину.

Потім Баюрак постійно мандрує, щоб зорганізувати нове опришківське військо, але за час 1752-54 років мало трапляється згадок про нього. Мабуть, під час спроби створити новий загін, підкуплений шляхтою, Василь Бойчук, запросив Баюрака до себе в гості, напоїв його і видав шляхті.

У квітні 1754-го року станиславівський міський шляхетський суд засудив Василя Баюрака на страту. Польський поет Карпінскі, що був свідком страти Баюрака, писав: ""Баюрак, ідучи на площу смерти, казав собі дати улюблену гірську сопілку, на якій заграв сумні гірські мелодії."

На місце закатованого В. Баюрака став другий наступник Довбуша Іван Бойчук. Опришківський рух не припинився, а тривав далі.

Володимир Андрушко

Література:

Ю. Целевич. Опришки. Руська історична бібліотека, т. XIX, Львів, 1897, стор. 204-210.

Іван Франко. Твори, т. 16, К., 1955, ст. 184.

Судові книги м. Станиславова (1738-1751), стр. 290-292.

Акти Бурштинського Замку № 5/III, арх. 19 № 29.

Там же, № 2/XI, арк. 4-5.

Ю. Целевич. Вказана праця, ст. 214. Там же, стор. 226.

Акта Бурштинського Замку № 7/II, арк. 300.

Акта гродзке і земське, т. 25, ст. 493/9.

Акта Бурштинського Замку № 4/III, арк. 53.

Судові книги м. Станиславова (1738-1751), стор. 292.

Акта Бурштинського Замку № 2/XI, арк. 8.

Журнал "Туцулія", 2 (26), 1973.

МАРКО БАРАБОЛЯ

Марко Бараболя (Іван Рознійчук) народився 19-го квітня 1910-го року на Закарпатській Гуцульщині в Требушанах. Батьки його були свідомими селянами-гуцулами. Батько його Федір Рознійчук замордований мадярами в 1939-му році разом з іншими українськими патріотами-односельчанами.

Початкову освіту Марко Бараболя одержав у рідному селі, а торговельну академію закінчив у Мукачеві. Деякий час учителював в Рахові та Ясині, а також працював деякий час у бан-

Марко Бараболя

ку в Ужгороді. В 1944-му році, як вояк мадярського війська, відійшов на Східній фронт, де правдоподібно й загинув.

Марко Бараболя увійшов в історію Гуцульщини як видатний письменник-сатирик. Він писав сатиристичні повісті, вірші, в яких з великою поетичною майстерністю висміював недоліки громадського та культурного життя Закарпаття.

Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі — відділ української літератури у Пряшеві — видало маленьку збірку Марка Бараболі. Упорядкував її і написав до неї післямову Михайло Мольнар. Упорядчик користувався виданнями д-р Степана Росохи "З-під їдкого пера Марка Бараболі", нарікаючи, що навіть фахівцеві тяжко роздобути старі річники журналів та газет з опублікованими творами Марка Бараболі.

У своїй післямові упорядник творів Марка Бараболі Михайло Мольнар пише: "Твори Марка Бараболі цікаві не лише

їхнім змістом, а й формою та мовою, якою він блискуче володів і якій приділяв особливу увагу. Своїм художнім рівнем твори Марка Бараболі значно вищі за твори більшости сучасних закарпатських письменників. Переважна більшість їх належить до кращих зразків української літератури на Закарпатті і має право вважатись одним з надбань загальноукраїнської сатири".

Осип Фіріщак

МИКОЛАЯ БОЖУК

Миколая Божук народилася 1-го березня 1907-го року в селянській родині в селі Великому Бичкові на Закарпатській Гуцульщині. Початкову освіту здобула у Великому Бичкові, а учительську семінарію закінчила в Ужгороді. По закінченні семінарії вчителювала по селах Закарпаття і одноразово займалась літературною творчістю. Померла в дуже молодому віці — в 1938-му році.

Ввійшла в історію Гуцульщини як талановита поетеса, хоч через недовготривале життя не лишила так багато літературної спадщини по собі. Почала писати вірші дуже молодою, тобто в дев'ятнадцятирічному віці. Її вірші друкувалися в журналі "Наш рідний край" О. Маркуша, закарпатського педагога, а також в деяких газетах.

В 1930-му році вийшла її єдина збірка "Поезії", в якій поетеса оспівує любов, красу природи та висловлює свої жалі за недолю українського народу. Загалом тон її поезій дещо сумовитий, хоч вона не втрачає надії на краще майбутнє. У своїх поезіях вона виходить від народної пісні.

Миколая Божук довший час була зовсім забута на Закарпатті. Але в 1962-му році її твори були видані у збірці "Гірські квіти" разом з творами Марійки Підгірянки і Марусі Тисянської.

Твори Миколаї Божук і її землячок покійний визначний український поет Максим Рильський у своїй передмові до згаданої збірки дуже високо оцінив. Також і інші літературознавці, як О. Дяченко, Ю. Станинець позитивно оцінюють творчість Миколаї Божук та вважають, що лише рання смерть не дозволила їй стати закарпатською Лесею Українкою.

Поезії Миколаї Божук увійшли до антології "Поети Закарпаття", що видана в 1965-му році у Пряшеві. Тут теж закарпатська поетеса одержала високу оцінку своєї творчости з-під пера літературознавця В. Микитася.

Осип Фіріщак

ГРИЦЬ ГОЛИНСЬКИЙ

Гриць Голинський народився при кінці XIX сторіччя у Березові Вижньому на Гуцульщині. Його батьки Василь і Марія (з роду Сулятицьких із Березова Середнього). Голинські — це члени старого боярського (шляхетського) українського роду з їхнім гербом.

У Коломийському музеї "Гуцульщина" знаходиться "бекешка," цебто плащ із синього сукна, краї якого обшиті сірим смушком, а ковнір кримський. Смушком обведені рукави й низ

Гриць Голинський

цього плаща. Вигляд згаданого плаща схожий на козацький жупан. При цьому експонаті є замітка, яка пояснює, що плащ цей належав родині Голинських з Березова Вижнього.

Родина Голинських належала до найбагатших гуцулів того часу. Між іншим, вони були власниками полонини Ліснів та розташованих посілостей в Поляниці-Чемаґівській (присілок Микуличина).

Василь та Марія Голинські мали п'ятеро дітей: Дмитра, Михайла, Федора, Гриця та Юлію. Одинока доня Голинських — Юлія закінчила учительську семінарію. Брати Гриця займалися господарюванням, а під час Другої світової війни загинули трагічною смертю.

Гриць Голинський ходить до школи та в 1913-му році кінчає коломийську ґімназію. Вкоротці після того він вступає до австрійського війська, де закінчує старшинську школу ступнем чотаря. Бере участь у Першій світовій війні.

За української держави Г. Голинський, будучи військовим ком, досконало знає, що для існування держави важним і необхідним є мати добре вишколене військо. А при тому, будучи сам шляхтичем-гуцулом, він докладно знає відвагу, геройство, патріотизм та вільнолюбство гуцулів, тож керуючись тим, він творить в 1918-му році Гуцульський курінь. Будучи комендантом цього куреня, брав участь у боях за українську державу.

Після закінчення Першої світової війни Г. Голинський кінчає університет із званням інженера-агронома в Чехо-Словаччині.

По закінченні студій він повертається на Гуцульщину до свого рідного села, де одружується та осідає у Поляницях-Чемаґівських (у Микуличині). Тут він будує гарну, в гуцульському стилі віллю, в якій замешкує.

Сотник Гриць Голинський, комендант Гуцульського куреня 1919 р.

В тому періоді Г. Голинський також включається в громадсько-політичну працю для добра Гуцульщини. У 1928-му році він є співосновником молочарні "Верховина" в родинному селі Березові Вижньому. Він також стає членом комітету для заснування профспілки лісових робітників в Микуличині.

В 1934-му році Г. Голинський бере участь в успішному перепровадженні за кордон атентатчика на міністра Пірацького Мацейка, допомагаючи тим ОУН.

В часі між І-ою і ІІ-ою світовими війнами Г. Голинський співпрацює з Іваном Кузичем, Василем Домашевським, Петром Шекериком-Доником та іншими гуцульськими діячами цього

часу в суспільно-кооперативно-політичній ділянці на терені Гуцульщини.

З вибухом Другої світової війни польська влада заарештовує його та засилає до концентраційного табору в Березі Картузькій.

За радянської влади, при кінці 1939-го року, Г. Голинський звільнений з концентраційного табору, працює надлісничим у Микуличині. Будучи фаховою людиною в даній ділянці, він розвиває надлісництво та ставить його господарку на високий рівень.

З початком 1941-го року Г. Голинський був заарештований НКВД й засланий в далекий Сибір, де й помер. Причиною останнього арешту Гриця Голинського була його приналежність до свідомих багачів-патріотів й любителів його вужчої Батьківщини-Гуцульщини.

Микола Домашевський

Примітка: *Життєпис Гриця Голинського зладжено на підставі розповіді Миколи Ільницького та інших його односельчан й приятелів.*

ВАСИЛЬ ГУНДЯК

Василь Гундяк, син Миколи Гундяка, від самого початку створення ОУН в 1929-му році, належав до організації. Він був заприсяжений краєвим організатором Вороном (псевдо), якого справжнє прізвище Попадюк і який нині замешкує в місті Чікаґо в Америці.

Василь Гундяк належав до високоосвічених членів ОУН. Він був незвичайно відданий справі боротьби за самостійну Україну. В 1938-му році він перейшов на Карпатську Україну, щоб разом з іншими українськими патріотами боронити її самостійність перед мадярською навалою. Хоч, правда, не було сили в українців проти реґулярного і переважаючого мадярського війська, але вони йшли на свідому смерть, на цей героїчний подвиг, чим вписали в історію визвольних змагань кров'ю і власним життям свої імена героїв. Василь Гундяк загинув у боротьбі з мадярами на полі слави в 1939-му році.

Брат Василя Гундяка Никола, який теж брав участь в боротьбі за самостійність Карпатської України, повернувшись із надщербленим здоров'ям, був розстріляний большевиками в

Василь Гундяк

1940-му році. А їхній батько Никола Гундяк розстріляний німцями в 1943-му році.

За велику любов до України і її багатостраждного народу ціла ця родина Гундяків віддала своє життя. Тож нехай цей спогад про них буде вінком на їхні невідомі могили.

Стефан Григорчук

МИКОЛА ГРИГОРЧУК

Микола Григорчук, син Василя і Анни з роду Перцовичів, народився в 1869-му році в селі Баня-Березів Печенізького повіту в Галичині. В 1893-му році він був вибраний радним і таксатором в селі Баня-Березів. (В Бані-Березовій громадяни обирали 24-ох радних, які потім поміж себе вибирали війта, заступника, касієра і двох таксаторів).

Микола Григорчук був досить активним і свідомим діячем на той час серед гуцулів. У 1897-му році він був обраний послом до галицького сойму, ці обов'язки посла він виконував аж до 1903-го року.

В 1902-му році австрійський парлямент видав закон про створення повітових виділів. І Микола Григорчук у 1903-му році був обраний до Коломийського повітового виділу, а пізніше знову переобраний. Виконував ці обов'язки аж до 1939-го року. Рівночасно в роках 1923-1927 був війтом села Баня-Березів.

В 1918-му році після проголошення Західньо-Української Народної Республіки виконував обов'язки повітового комісара, на доручення повітового коменданта сотника Стефановича.

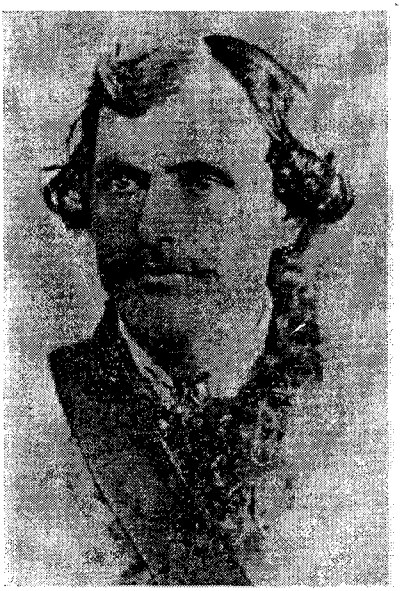

Микола Григорчук

Під час створення Збірних громад був вибраний радним до Збірної громади в Березові Середнім. До Збірної громади Березова Середнього тоді входили такі громади: Березів Вижний, Баня-Березів, Березів Середній, Березів Нижній, Текуча і Ашори.

Під час Другої світової війни був застрілений в 1944-му році під час праці на городі.

Стефан Григорчук

МИХАЙЛО ГОРБОВИЙ

Михайло Горбовий народився 9-го вересня 1906-го року в Косові на Івано-Франківщині. Коли він мав 9 років, померла його мати, лишивши 5 дітей сиротами. Батько одружився вдруге. Мачуха знущалася над дітьми і ніхто ними не опікувався. Незадовго померла й мачуха, і батько одружився втретє. Його батько був ткачем, а друга мачуха пекла калачі і бублики та продавала на базарі. Ця друга мачуха зовсім повиганяла дітей з хати. Михайло взяв під опіку дітей і разом з тим почав учитися килимарства. Він чотири роки ходив "до терміну", крім

того виконував усю хатню працю: носив воду, рубав дрова і бавив дітей.

Михайло закінчив шість кляс народної школи в Косові. На 14-му році життя пішов добровільцем на війну до УСС, де й провоював 4-ри роки. По закінченні війни, повернувшись додому, Михайло записався на учительські курси. А коли скінчив 22 роки життя, став учителем. Іспити здавав у Коломиї.

У 1920-му році на Гуцульщині було повстання, в якому Михайло Горбовий брав активну участь, за що потім потрапив до

Михайло Горбовий

в'язниці і просидів у Коломиї та Львові 18 місяців. Перебуваючи у в'язниці, він там багато читав і в тому ж часі вирішив, коли вийде на волю, то присвятить себе праці серед молоді.

Михайло в 1922-му році заложив гурток Пласту. За цю діяльність поляки його заарештували в 1924-у році і протримали у в'язниці один місяць. А в 1927-му році знову за це ж саме заарештували і протримали на цей раз у в'язниці два місяці, в 1930-му році те саме повторилося, і Горбовий просидів 6 місяців. Поляки тоді забрали пластову домівку і взагалі докучали йому, як тільки могли.

Однак Михайло Горбовий праці в Пласті не кидав. Щоб мати засоби на життя, він заложив килимарню-кооперативу "Гуцульщина", яка, між іншим, існує й до наших днів, але із зміненою назвою на "Дереворізьба".

Михайло Горбовий весь час опікувався молоддю, учив її правди, справедливости і заохочував до науки. Сам належав до І-го куреня пластових сеньйорів ім. Степана Тисовського.

Леонід Бачинський

Життєпис подано на основі листа його сестри П. Мартинюк. 26. 12 — 1967 р.

ВАСИЛЬ ДОМАШЕВСЬКИЙ (1898-1944)

Василь Домашевський народився 1-го січня 1898 р. у шляхецькій родині в гуцульському селі Микуличині. Його батьки — Стефан і Настя (з дому Стефанюк) Домашевські. Як показують архівні записки станиславівського (тепер Івано-Франківськ) нотаріяльного уряду, історія родини Домашевських сягає до 200 років зі своїм родовим гербом.

За їхню українську приналежність й свідомість родина Домашевських в 1825-му році була покарана тодішнім австрій-

Василь Домашевський, війт з Микуличина.

ським урядом — відібрано її частину земельних посілостей в околиці Микуличина.

Василь Домашевський, будучи одинаком, дістає під достатком батьківської уваги, добре виховання. Кінчає народну школу та переходить до Станиславова до середньої школи. Але вибух Першої світової війни перериває його дальшу науку.

Після війни Василь Домашевський включається у вир праці серед гуцулів. Його шлях був багатогранним й плідним. Вже в 1922-му році він організує т-во "Просвіта" у родинному селі Микуличині, а 1923-го року організує споживчу кооперативу "Верховина." В 1928-му році Василь організує профспілку лісових робітників. Цього самого року у Вижньому Березові спільно з Г. Голинським і М. Ільницьким Василь Домашевський закладає молочарню "Верховина." Ця українська молочарня добре розвивалася та проіснувала до 1944-го року. Також в

1928-му році він організує читальню "Просвіта" у Яремчі. В тому періоді Василь Домашевський також закладає каси "Рафайзенка" у кількох гуцульських селах.

Діяльний він був і серед гуцульської молоді. Він у багатьох гуцульських селах закладає ряд молодечих товариств "Каменярі."

В міжчасі Василь Домашевський в 1924-му році одружується з Євдокією (з дому Домашевська).

Він не був лише діяльний в царині суспільно-кооперативній, але виявив і велику рухливість, відданість та здібності у політичній ділянці: в 1922-му році він вступає до Радикальної партії. В короткому часі завдяки організаційному хистові вибивається по партійній драбині до верхівки. Він стає членом повітового і центрального комітету Радикальної партії. Організує ряд гуртків Радикальної партії по околичних гуцульських селах.

В 1927-му році Василь Домашевський стає головою комітету для вибору П. Шикерика-Доника на посла. Ця акція була успішна, бо гуцул-кандидат в особі Шикерика-Доника виграв вибори.

Василь Домашевський, будучи патріотом його вужчої Батьківщини-Гуцульщини, все мав на думці уліпшення життєвих обставин мешканцям цього клаптика української землі й тому він посилено працював в напрямі, щоб гуцулів було якнайбільше вибрано до місцевого уряду (до рад та на війтів сіл). Він, як політик, брав участь у виборчій кампанії гуцулів по вибору так до місцевих громад, як й до сойму й сенату.

В 1930-му році Василь Домашевський, піддаючись бажанням передовиків Микуличина, кандидатує на війта в його родинному селі. Тут треба мати на увазі, що долина Пруту належала до курортних округ і польська влада за всяку ціну бажала мати у тих селах війтами поляків. Але при тих виборах їм не пощастило. Василь Домашевський великою більшістю голосів був обраний на війта з цілою його листою радних-гуцулів. Так сталося й інших два рази.

Завдяки його наполегливій праці у таких селах, як Ямна, Яремча, Татарів, Ворохта були вибрані гуцули війтами. Також при утворенні спільних громад в тих околицях Василеві доводилося зводити бої з воєвідською владою, яка в той спосіб старалася послабити українські впливи в організуванні таких саме громад. З огляду на його невсипущу енерґію, послідовність, ця справа була вкінці полагоджена на користь місцевого українського населення.

За війтування Василя Домашевського (1930-39 рр.), завдяки його старанням, в Микуличині побудовано гарний дім т-ва

"Просвіта" та будинок громади, який містив велику театральну залю. Все це було побудовано в гуцульському стилі, прикрашене різьбою.

Після упадку Польщі він творить в Микуличині т. зв. "Директорію" з таких осіб: Юра Яремчук, Іван Бойко та Василь Домашевський, яка провадить справи села так успішно, що завдяки їм не доходить тут до масових арештів місцевого населення та вивозів на Сибір.

З приходом мадярів у 1941-му році Василь далі з Іваном Перцовичем, Юрою Яремчуком, Іваном Бойком керують так селом, щоб було мало жертв війни. Їм це в великій мірі щастить.

З розповіді очевидця Івана Кузича відкривається ще одна таємниця з діяльности Василя Домашевського. В 1934-му році, він бере участь у перепровадженні за кордон атентатчика Мацейка, який убив польського міністра Пірацького. А треба знати, що за таку діяльність учасникам грозила в'язниця, а часто й смерть. В. Домашевський при помочі Г. Голинського та д-ра Навроцького, наражуючи своє власне життя, допомагають ОУН.

З приходом німецького окупанта на Гуцульщині доходить до масових арештів гуцульських провідників. В березні місяці 1944-го року заарештовують й Василя Домашевського. Вкоротці його розстріляло німецьке ґестапо. Так закінчив своє бурхливе і повне посвяти життя один із видатних гуцульських діячів Василь Домашевський.

Іван Докторук

Література:

Приватний архів родини Домашевських.

ОЛЕКСА ДОВБУШ (1710 — 1745)

— Хто був недавно князем і владикою тих гір, орлом повітря, оленем тих борів, паном тих ланів аж ген по Дніпрові води?

— Довбуш!

— Перед ким тремтіли смілі і сильні, корились горді?

— Перед Довбушем!

— На кого надіялися слабі, бідні і пригноблені?

— На Довбуша!

— Хто був окрасою наших гір, начальником наших леґінів?

— Довбуш!

Ці слова належать великому синові Галицької України — Іванові Франкові.

Читаючи їх, ми переносимося думками в часи кріпацько-февдальних відносин; великих розкошів і безмежної нужди, нужди вільних і закріпачених, гноблених і гнобителів.

Олекса Довбуш був сином гноблених і закріпачених українських селян і своїми діями проти неволі і нужди він став ще за життя легендарним героєм.

Перший писаний документ, який має певне відношення до діяльности О. Довбуша, знайдено в 50-их роках минулого століття. Таким документом була судова книга міста Станиславова (Івано-Франківська) зарроки 1738-1751, де було кілька протоколів процесу над побратимами Олекси Довбуша. Але ці протоколи насвітлювали діяльність О. Довбуша так, що ніби він діяв тільки на Гуцульщині, в горах Карпатах.

Знайдено нові документи, яких сьогодні, кажуть, є близько 60, які дають змогу глибше пізнати діяльність Олекси Довбуша та так званий опришківський рух.

Надзвичайно цінним документом є приватний архів князя Яблонського з містечка Бурштина.

На основі дотеперішніх документів, дослідники опришківського руху поділяють його на три періоди: перший період і час виникнення цього руху, який відноситься до XVI і першої половини XVII ст. Другий період — охоплює другу половину XVII століття і першу половину XVIII. Цей період є найвизначнішим часом опришківського руху і в ньому якраз і виступає Олекса Довбуш (1738-1745), Василь Баюрак (1744-1754), Іван Бойчук (1755-1759). Опришківський рух того періоду перетворився на антишляхетське вогнище, що охопило великі простори західньоукраїнських земель. Кінець XVIII ст. і перша половина XIX ст. — це заключний період цього руху.

Серед усіх провідників опришківського руху Олексі Довбушеві належить пальма першости. Він народився, правдоподібно, 1710-го року в селі Печеніжині в селянській родині кріпаків. З малих літ майбутній провідник опришківського руху пішов у найми, де не тільки бачив, але й пережив на власній шкірі усі наймитські і соціяльні кривди. А що з уродження він був дуже вразливим, то зрозуміло, що вся ця людська кривда і його власна, привела його до бунтарського опришківського руху, який існував ще перед його народженням.

Дослідники опришківського руху подають, що ще перед Довбушем були в Карпатах народні месники: Дрозденко (1665 р.), Нестор (1683 р.), Іван Пискливий (1703-1712 р.), Пинта (1704 р.), Іван Панчишин (1712 р.). Про них багато наслухався О. Довбуш від людей, що безперечно мало вплив і на нього.

Дві головні причини, що сприяли розвиткові опришківського руху: політичне положення, в якому тоді знайшлися українці, і економічний стан українського населення — панщина, яка висмоктувала піт і кров. А географічне положення Гуцульщини давало можливості розвиватися опришківському рухові. Велике гніздо Чорногори, що простягалося від межиріччя двох Черемошів по Густе в Мармарощині, де збігалися кордони

Камінь Довбуша в Яремчі.

Польщі, Угорщини й Молдавії, з просторими полонинами, з глибокими ярами і недоступними печерами — давали опришкам надійну охорону.

Олекса Довбуш, як подає історія, виступив з численною добірною ватагою в 1738-му році. Безпосередньою причиною виступу Довбуша була кривда, яку заподіяли його батькові Василеві панські посіпаки: вони познущалися над ним. Тоді Олекса Довбуш разом зі своїм братом Іваном покинув рідне село і пішов у гори.

Олекса Довбуш, опинившись в горах серед опришків, своїми організаційними здібностями, відвагою і самою вродою здобув серця багатьох опришків, і вони вибрали його своїм ватажком. Своєю акцією проти поневолювачів і визискувачів О. Довбуш здобув собі прихильність селян, вони бачили в ньому суддю за заподіяні їм кривди. Довбуш завжди вислухову-

вав скарги селян і карав винних: панів, орендарів, шинкарів і лихварів.

Його вмілі маневри перед облавами викликали в населення подив і страх серед шляхти, а надію і радість серед селянства. Воно оповивало Довбуша надприродною силою і складало про нього легендарні історії.

Осередком і тереном діяння О. Довбуша була Гуцульщина, Чорногора. Села Текуча, Ланчин, Уторопи, Перегінсько, Товмачик, Добротів, Устеріки, Молотьків — були місцем його перших опришківських подвигів. А згодом він почав діяти в таких селах, як Вербіж, Воскресінці, Микуличин і гора Стіг, де він був потрапив у засідку австрійських жандармів і ледве з неї вирвався.

Завдяки виробленій рухомій тактиці своєї ватаги, Довбуш запускався від своєї криївки на десятки, а то й сотні кілометрів. Його рейди сіяли паніку і страх серед шляхти на Підкарпатті, а навіть на Поділлі.

Дослідники опришківського руху за часів Олекси Довбуша подають, що якийсь шляхтич Ф. Зущовський 13-го травня 1745-го року писав до коронного прокурора, що "при наближенні опришків під проводом Довбуша до міста Рогатина — у місті стався великий переполох. Поширена чутка про Довбуша, що якісь свавільні залоги, які перебувають в лісах, збільшують страх. Багато наших їх милостей землевласників рушилися із своїх домів і скупчилися в Рогатині".

Далі дослідники подають документи, в яких оповідається, що четвертого травня 1744-го року Довбуш зійшов із Чорногори на Поділля і напав на полковника Константина Злотніцького в Борщеві, якого панщизняки дали йому таку характеристику: "Був той пан злий на людей і навіть кількох замучив".

Злотніцький, потрапивши в полон, пропонував опришкам викуп, але вони викупу не прийняли. "Не по гроші я прийшов, а по душу, щоб ти більше людей не мучив," — відповів йому Олекса Довбуш. Його (Злотніцького) забили, а маєток спалили.

Такі й інші факти вказують на те, що Довбуш не був розбійником, як його представляли його вороги. Він жорстоко карав винних, а любив покривджених і бідних людей. Їм він віддавав панське майно та наражував своє життя. Про цю доброту Довбуша каже і народна мудрість: "Він майно у багачів брав, а бідним давав".

З документів про О. Довбуша, що їх дослідники опришківського руху познаходили в різних архівах, можна довідатися, що опришки під проводом Олекси Довбуша здобували такі міста, як Дрогобич, Богородчани, Турку, Рогатин та інші. Так, наприклад, в половині серпня 1744-го року, коли Довбуш пе-

реміг залогу Богородчанської фортеці, він захопив скрині з різними паперами і їх знищив. З Богородчан Довбуш пішов на Турку і зажадав там контрибуції. У документі про цю подію написано так:

"У нас тут не чути жодних новин, тільки Довбущук (Довбуш) після пограбування в Богородчанах перейшов у Перемиські гори і прийшов під Турку. Він до їх милости пана Калиновського написав таку відозву: " Щоб мене споміг яким грошем, як блукача з моїми колегами. І твої орендарі з міста Турки, щоб мені вивезли на таку то гору... Бо коли б не вволив ти моєї волі, то буде так, як Злотніцькому."

Пам'ятник О. Довбушеві в Печеніжині.

Слава про виступи Олекси Довбуша проти селянської кривди розходилася по цілій Галичині до Волині та Полісся і Підляшшя. Ці виступи викликали в багатьох селян дух спротиву, багато селян відмовлялися робити панщину, а багато кидали села та втікали до опришків, тобто до Довбушевої ватаги.

Таке розхитання селянських мас викликало в польських тодішніх землевласників, орендарів та лихварів не тільки страх, але й загрозу їхньому існуванню. Старости, виконавці адміністраційної і політичної влади, не переставали писати листи до центральної влади, що піддані відмовляються щораз частіше платити податки, а бувають випадки, що вони грозять своїм наставникам побиттям, а своїм панам погрожують, що їх покинуть.

З того приводу, як довідуємося з документів про опришківський рух, в 1742-му році коронний гетьман Йосиф Потоцький навіть видав заклик до старостів, вказуючи на велику загрозу для панів від опришків, та закликав панів до самооборони. Щоб утримати спокій на Підкарпатті й Покутті, він сам очолив майже тритисячну армію, яка мала дбати про лад і порядок.

Та на життя Олекси Довбуша було наставлено стільки засідок, що йому, не зважаючи на його швидкий і орієнтаційний розум, оберегтися перед пасткою таки не пощастило. Двадцять четвертого серпня 1745-го року він помер від кулі — народний месник, герой, суддя, ватажок опришків — Олекса Довбуш.

Смерть Олекси Довбуша народна легенда прибрала у квіти любовної історії, що ніби то Довбуш заходив до жінки Дзвінчука, як до своєї полюбовниці, і її чоловік Стефан за те його вбив. Поправді, як кажуть історики, не з любови до жінки Дзвінчука, а з помсти за його кривду тестеві увійшов Довбуш зі Стефаном у суперечку і загинув від його кулі.

Але зі смертю Довбуша опришківський рух не перестав діяти. Його продовжували найкращі Довбушеві побратими — Василь Паліїв, Василь Баюрак та Іван Бойчук. Правда, продовжувачі опришківського руху не зуміли підняти його до рівня лицарської безінтересовности, як це робив Довбуш, але страху вони наганяли не раз тодішнім великим землевласникам, орендарям і лихварям, а навіть польській і австрійській жандармерії, яку згірдливо називали смоляками.

Проіснував ще опришківський рух аж до кінця XVIII століття і початку XIX, доки його не винищила австрійська жандармерія.

В історичних документах збереглися відомості про те, що Довбуш заховав великі скарби. Убивник Довбуша, Дзвінка (Дзвінчук), оповідаючи перед судом у Станиславові про останні хвилини перед смертю Довбуша, свідчив, що Довбуш, запитаний перед смертю, де він подів скарби, відповів:

"В полонині. В Чорногорі. Бог знає, я знаю. Земля буде з них користати, а не люди."

Тим то й нема ніякого дива, що нарід оточив постать Довбуша великою симпатією і створив довкола нього і його скарбів вінок переказів, пісень та приповідок.

В народних переказах Давбуш наділений надзвичайною, надприродною силою: він з корінням вириває дуби, він убиває нечисту силу, він уміє чарувати, його ніяка куля не бере, бо він скупаний у цвіті папороті. Він помер тільки тілом, а дух його біля скарбів і прийде така година, що він зі скарбами прийде між нарід, а тоді всім, що кривдили нарід, буде куца година.

Особа Олекси Довбуша та опришки стали темою не тільки народних переказів та пісень, але й темою для повістей, драм, опер і поезій письменників як українських, так і польських. З українських письменників варто згадати Маркіяна Шашкевича (оповідання "Олена"), Миколу Устияновича ("Страсний четвер"), Осипа Юрія Федьковича ("Довбуш" — драма і "Довбуш" — вірш та "Довбушів скарб" — оповідання), Івана Франка ("Петрії і Довбущуки"), Антона Рудницького ("Довбуш"— опера), Михайла Ломацького ("Опришківське гніздо" — повість) та інші.

Крім цього, про Олексу Довбуша і опришківський рух написав велику дослідну працю Юліян Целевич під наголовком "Опришки", Львів 1897-го року, а Володимир Гнатюк видав "Народні оповідання про опришків", Львів, 1910 р.

Треба зазначити, що 220-річчя смерти Олекси Довбуша використали комуністи в Україні і в ЗСА та Канаді. Вони не тільки що у своїх газетах подали відповідні статті, але в тих статтях ще й дали відповідне насвітлення в дусі комуністичної пропаґанди. Взяти б для прикладу статтю В. Грабовецького, що була друкована в київському журналі "Наука і життя", а потім передрукована в канадійському "Українському слові", ч. 42, 1965. В. Грабовецький також у тому самому дусі помістив статтю в "Українському історичному журналі," а її передрукував тижневик американських комуністів "Українські Вісті", ч. 43, 1965 р.

Автор згаданих статтей В. Грабовецький неправдиво твердить, що щойно за совєтської влади люди довідалися, хто такий був Олекса Довбуш. Ще не було СССР, як уже було згадано, майже всі документи про Довбуша був зібрав Юліян Целевич, а їх у 1897-му році опублікувало Наукове Товариство Шевченка у Львові.

Доказом того, як український народ оцінив Олексу Довбуша, є та все велика кількість оповідань і переказів та літературних творів, що їх створено ще далеко перед московською окупацією західньоукраїнських земель, а в тому й Гуцульщини.

Та й нині далеко за межами рідного краю українці не забувають про свого славного героя Олексу Довбуша, присвячуючи йому багато відповідних матеріялів як характеру споминів, так і дослідницьких.

Не можна сказати, що нинішня московсько-большевицька окупаційна влада не шанує О. Довбуша. Недавно в Печеніжині поставлено йому пам'ятник, названо його іменем деякі інституції, багато появляється дослідницького друкованого матеріялу про Довбуша. Але все це робиться на совєтський кшталт. Його роблять майже предтечею нинішнього комуністичного ладу.

В наукових дослідницьких матеріялах, що тепер виходять, головним чином робиться натиск на соціяльну сторінку опришківського руху, а зовсім іґнорується національну, тоді, як гнобителі українського селянства були безперечно чужинці, про що теперішні дослідники промовчують. І то цілком зрозуміло, бо в них клясовий підхід до справи, вони все це роблять за марксівсько-ленінською методологією. Тож наші еміґраційні дослідники вносять великий вклад в українську культуру, обєктивно малюючи образ Олекси Довбуша, як борця за національно-соціяльні ідеали гуцулів.

Микола Домашевський

Література:

Ю. Целевич: "Опришки", Руська історична бібліотека, т. XIX, Львів, 1897.

П. Бажанський: "Олекса Довбуш", Перемишль, 1913 р.

Судові книги міста Станиславова за роки 1738-1751.

Ф. Турчинські: "Страшна дружина", Краків, 1891 р.

"Ді Естеррайхіш-Унґаріше Монархі ін Ворт унд Більд", 1899.

В. Грабовецький: "Народний герой Олекса Довбуш", Львів, 1957.

В. Тищенко: "Народ про свого героя", Ужгород, 1956 р.

"Українська Радянська Енциклопедія", Київ, Том 4.

М. Грушевський: "Іст. укр. літ." IV.

Е. Онацький: "Українська Мала Енциклопедія", Бенос Айрес, 1957.

Ф. Карпінські: "Памєнтнікі", Краків, 1884.

Вуйціцкі: "Старе ґавенди і образи", Варшава, 1840 р.

Етнографічний збірник, т. 26.

Наукове Товариство ім. Шевченка: "Енциклопедія Українознавства".

ДМИТРО КЛИМПУШ

Дмитро Климпуш народився на початку XX століття в селі Ясиню, в багатій, свідомій та жертвенній гуцульській родині Климпушів. Завдяки його високій освіті та вродженому провідницькому хистові, Дмитро Климпуш 7-го й 8-го січня 1919-го року очолив гуцульське повстання проти мадярської адміністрації. У скорому часі після успішного гуцульського повстання Дмитро Климпуш є одним із творців Гуцульської Республіки. Згадана Гуцульська Республіка проіснувала до кінця 1919-го року. Помимо свого короткого існування, ці історичні події зуміли розбудити в населенні ще більшу національну свідо-

мість, бажання мати самостійну державу, що пізніше й було доконано.

Побіч його політичної діяльности Дмитро також був відомим у суспільно-кооперативній та освітній ділянках праці в часі поміж двома світовими війнами. Він був членом сільської Управи Ясиня, членом Управи рубальних лісів та церковним куратором в рідному селі. Тут він також організує читальню "Просвіти", засновує кооперативи по селах Гуцульщини та Гуцульський Кооперативний Союз, цебто об'єднання коопера-

Брати Климпуші з Ясиня. Зліва направо: Василь, Іван і Дмитро (1934)

тив. Він працював і з гуцульською молоддю, засновуючи спортові товариства "Січ" по багатьох селах.

Приходить важний час для карпатської Гуцульщини. Настають для українців історичні події, в яких Дмутро Климпуш відіграє важливу ролю.

4-го березня 1938-го року учасники І-ої Центральної Української Народної Ради на чолі з о. Авґустином Волошином, прем'єр міністром уряду Карпатської України, рішають заснувати піввійськову організацію Українську Національну Оборону (УНО), але вже в листопаді цього самого року в Хусті УНО перетворено в "Карпатську Січ", в склад якої увійшли ряд січових осередків, що постали ще давніше внаслідок діяльно-

сти січового батька К. Трильовського в гуцульських селах. Тоді (4-го листопада 1938-го року) вибрано перший провід карпатської "Січі," до складу якого увійшов Дмитро Климпуш. Згодом його покликано на чоло, як 1-го головного коменданта "Карпатської Січі," що стала армією Карпатської України. Дмитро займається дальшим розвитком та організуванням цієї армії. Вишколює молодих членів "Карпатської Січі."

Гуцули перед сільським урядом в Ясиню (1930 р.)

Після упадку Карпатської України (15-го березня 1939-го року) Дмитро Климпуш, переслідуваний мадярським урядом, змушений був відійти за кордон, що він і зробив.

ВАСИЛЬ КЛИМПУШ

Василь Климпуш народився у свідомій багатій гуцульській родині в Ясиню. Будучи здібним підприємцем дерев'яного промислу та співвласником двох великих тартаків в Ясіню, він мав сильні впливи, був шанований серед гуцульського населення. Завдяки його маєтності, Василь часто фінансово допомагав мислу та співвласником двох великих тартаків в Ясиню, він мав політичних провідників. Треба знати, що в період поміж двома

світовими війнами було дуже тяжко одержати високу освіту тому, що були високі оплати за навчання, а тому не кожний українець міг досягнути своєї мрії — закінчення високої школи.

Спільно зі своїми братами Дмитром та Іваном Василь Климпуш уже на початку 1919-го року очолює гуцульське повстання в Ясиню. Повстанці виступили проти мадяр, розбили та роззброїли мадярські військові відділи в Ясиню, Требушанах, Рахові, Квасах і Сиготі. Тоді проголошено Гуцульську Республіку з 42-членним Соймом і 4-членним Урядом.

У рідному селі Ясиню Василь Климпуш працював також в суспільно-кооперативній ділянці: був членом Управи сільської Ради, організував читальню "Просвіти". Разом з братами він засновував кооперативи, Гуцульський Кооперативний Союз. Він один із співосновників спортового товариства "Січ" в Ясиню та його відділів по інших гуцульських селах. Василь також знаний того часу як член Управи для вирубування лісів і церковний куратор...

В період поміж двома світовими війнами Василь Климпуш продовжував свою національно-освітню та політично-культурну працю в рідному селі. В часі існування Карпатської України (від 2-го листопада 1938 р. до 15-го березня 1939 р.) брав участь з іншими політичними діячами того часу в тих важливих історичних подіях.

У висліді виборів до Сойму, що відбулися 12-го лютого 1939-го року, серед обраних послів був й гуцул Василь Климпуш. Коротко після того, тобто 15-го березня 1939-го року, відбулося історичне засідання Сойму, на якому проголошено Карпатську Україну самостійною державою.

ІВАН КЛИМПУШ

Виростаючи в колі свідомих членів родини, Іван Климпуш вчасно також включається у суспільно-політичне життя його рідного села Ясиня та його вужчої Батьківщини — карпатської Гуцульщини.

Його діяльність можна поділити на два головні періоди:

1. Діяльність його під час існування Гуцульської Республіки (1919 р.),

2. Діяльність Івана, яка охоплює приблизно час поміж двома світовими війнами.

На початку 1919-го року Іван Климпуш спільно зі своїми братами Василем та Дмитром очолює закарпатських гуцулів й організує гуцульське повстання в Ясиню проти мадярської

адміністрації. Тоді успішно розбито ворожі військові відділи в околичних селах. Завдяки добрим провідникам в особах братів Климпушів та завзятості карпатських гуцулів вкоротці проголошено Гуцульську Республіку з соймом і 4-особовим урядом.

В тому часі Іван Климпуш успішно провадить дерев'яне підприємство, входить до управ рубальних лісів. Він також був власником двох місцевих тартаків, що теж вимагало багато часу, здібностей та праці з його боку.

В період поміж двома світовими війнами Іван Климпуш побіч його політичної діяльности одночасно розвиває національно-суспільну та освітню діяльність в родинному селі, як й в околичних: він організує спільно зі своїми братами ряд читалень "Просвіти". Є співосновником молодечого спортового товариства 'Січ," кооператив, Гуцульського Кооперативного Союзу. Він є й ревним церковним куратором.

На політичному полі Іван Климпуш є також діяльним. За існування Карпатської України Іван Климпуш став членом крайової виборчої комісії в Хусті.

Треба знати, що політичний провід народу на Закарпатті був у руках Першої Центральної Української Народної Ради на чолі з о. Августином Волошином, що тоді був прем'єр міністром Уряду Карпатської України.

З огляду на недалекі вибори до Сойму Карпатської України засновано політичну організацію Українське Національне Об'єднання (УНО), що й зголосило свою участь у виборах та сформувало свій провід, до якого увійшов, між іншим, й гуцул Іван Климпуш. У висліді виборів до Сойму, що відбулися 12-го лютого 1939-го року, закарпатська Гуцульщина одержала аж двох послів-гуцулів.

По розбитті Карпатської Січі та упадку Карпатської України багато учасників-гуцулів та їх провідників попало в мадярський полон. Цю безрадну долю своїх побратимів поділив і Іван Климпуш.

Перше він перебував закутий у кайдани у в'язниці в Рахові, відтак в концентраку біля села Криве, а нарешті в мадярському концентраційному таборі Варіо Лопош біля Ніерадгази. Коли його мадяри заарештували, то страшенно били, знущалися, весь час думаючи що це Дмитро Климпуш — брат Івана. Так було протягом кількох місяців аж до часу, коли керівники концентраку дістали правдиву вістку про перебування Дмитра, колишнього коменданта Карпатської Січі, за кордоном. Тоді щойно випустили Івана Климпуша на волю із підірваним здоров'ям.

На марґінесі ще треба сказати, що хоч Іван Климпуш і не належав до керівних органів Карпатської Січі, однак він помагав в інший спосіб розвитку цієї військової одиниці: він переховував у себе в Ясиню галицьких гуцулів, які переходячи через польський кордон, вступали в ряди Карпатської Січі.

Микола Домашевський

Література:

Василь Попадюк — До історії гуцульського села Ясиня. Журнал "Гуцулія", 1974/75.

Проф. П. Стерчо — "Карпато-Українська Держава", Торонто 1965, стор. 123, 50 і 51.

А. Кущинський — Гуцули в боротьбі за волю Карпатської України. Журнал "Гуцулія", ч. 4 (12) 1969 р.

КАТЕРИНА КОРПАНЮК (1866-1938)

Гуцульщина багата на мистецькі таланти. А серед них почесне місце займає Катерина Корпанюк із Шкрібляків. Її неабиякий мистецький талант розкривають знамениті вишивки. Походить Катерина з села Яворова на Косівщині. Видатна мисткиня народилася 1866-го року в родині Юрія Шкрібляка. Вона зростала у батьківській хаті, що стояла на самому верху високої гори Плоский. Дитинство її проходило серед чудової гуцульської природи: куди не глянеш з її батьківської хати в селі Яворові — всюди одно за одним підіймаються пасма гір, покриті густим лісом та барвистими килимами трав і розмаїтих квітів.

Катерина ще змалку відчувала важкі умови тогочасного життя. Вона допомагала батькам заробляти на хліб. Брати ходили до лісу різати дерево, а доня разом з батьком точили й різьбили. Дівчина привчалася вишивати і ткати.

Майбутня визначна мисткиня навчилася вишивати від матері, а від батька, славетного родоначальника прекрасної гуцульської різьби, успадкувала самобутнє мистецьке обдарування. Вона почала вишивати ще зовсім малою дівчинкою, пасучи овець на толоці, а восени і зимою при напівтемному каганці клала на полотно свої перші ще незграбні узори.

Одружилася Катерина з Іваном Корпанюком. Молоді поселилися недалеко від Плоского на кутку Широкому. Тут і почалася її вже далеко досконаліша мистецька праця з вишивки.

Її чоловік був добрим бондарем, а також неабияким знавцем і пристрасним збирачем гуцульського мистецтва. Стара гуцульська хата Шкрібляків була своєрідним музеєм, де можна було бачити найкращі зразки гуцульського мистецтва. Тут були вироби з металю, різьба з дерева, яворівські килими, ліжники, різні вишивки, а піч у хаті була по-мистецьки розмальована. Все це безперечно мало великий вплив на розвиток мистецького смаку Катерини. Ще в кінці минулого століття знавці мистецтва помітили неабиякий талант Катерини. Так, наприклад, писав про мисткиню відомий польський учений-етнограф Т. Северин: "Катерина Корпанюк є безумовно найздібнішою та найбільш працьовитою вишивальницею на Гуцульщині. Її хрестикові вишивки з гармонійним добором світлих кольорів (в порівнянні з темними барвами вишивок з долин) відзначаються такою композиційною свіжістю, що хто раз побачив ці вироби, той завжди їх легко пізнає."

Катерина Корпанюк вишивала головним чином чоловічі та жіночі сорочки на саморобному полотні. Вона оздоблювала нагрудники чоловічих сорочок, частіше святкові, прикрашувала високі стоячі коміри та дуди. Ці прикраси були виконані так по-мистецьки, що не могли не захоплювати знавців народного гуцульського мистецтва. Кожна вишивка Катерини Корпанюк складалася з основного узору, з двох сторін якого, внизу та зверху — скісними стібками вишивалися вузенькі смужки-"снурки."

Видатна мисткиня володіла й іншими зразками шитва: "зайгліне," "штапівка," "цирка"-мережка. Пишні широкі рукави жіночих сорочок вона зморщувала при з'єднуванні з вуставками та дудами у призбирку з традиційними формами декоративного морщення "пшеничка" "у кривульку." Найбільше цінилися сорочки — "рукавівки" для дівчат та молодиць. На всій площі рукавів Катерина використовувала мотиви "підківкові," "хрестика," "зірнички," "штерна," розміщені, звичайно, у шаховому порядку. А це саме і створювало гармонійну цілість декору такої чудової сорочки.

У кожну свою працю Катерина Корпанюк вкладала частину своєї власної мистецької душі, свою глибоку мистецьку фантазію, вплітаючи нові елементи, кольорові вирішення, створюючи нові високомистецькі варіянти узорів.

Багато цінних, досконалих мистецьких праць Катерини Корпанюк тепер зберігаються по музеях Коломиї, Львова і інших містах України, бо це безсмертні зразки високого народного мистецтва Гуцульщини. А сама мисткиня переживе віки своїми працями на полі збагачення гуцульського високого мистецтва. Чимало її праць тепер зберігаються і в її нащадків як дорого-

цінні пам'ятки. Проминуло вже досить часу, як відійшла у вічність Катерина Корпанюк, але мистецькі традиції, які вона розвивала й удосконалювала, живуть і нині серед молодшого покоління гуцульських мистців. Мотиви мистецької творчости Катерини оживають у нинішніх творах нашого часу, бо вони є безсмертні, як і безсмертне гуцульське мистецтво.

Микола Домашевський

На підставі переказів старших людей з рідного села мисткині.

ЛУК'ЯН КОБИЛИЦЯ

Буковинські гуцули, приблизно 100.000 осіб, займають у горах Карпатах кругло 3.000 кв. кілометри простору. Це те саме українське плем'я, що живе в Галичині й на Закарпатті, з єдиною відміною релігійного характеру: буковинські гуцули всі православні.

До часу прилучення Буковини до Австрії (1775 р.), гуцули жили зовсім відмінним життям від решти населення краю. Вони займалися переважно скотарством та вирубом дерева, і хоч ліси і пасовиська належали панам-дідичам, гуцули не відчували такого тягару панщини, як інше населення. Але з часом, після прилучення Буковини до Австрії, вимоги дідичів щораз збільшувалися. І це обурювало вільнолюбних гуцулів, і вони часто зверталися до уряду зі скаргами на дідичів, передусім на Айваса, Ромашкана і Джурджована, що мали свої посілості над ріками Черемошем і Путилівкою. Хоч урядовці деколи обороняли гуцулів, але утиски дідичів не припинялися, а все більше зростали. Наприклад, окружний староста Казимир Мільбахер 29-го червня 1838-го року в обіжнику ч. 12.749 визнав недійсними всі умови панів з підданими, в яких накладалося на селян перебільшені обов'язки робити панщину, але пани запротестували перед урядом у Львові і це розпорядження було скасоване, а Мільбахера з Буковини забрали. Тому вже від самого початку XIX століття почались на Гуцульщині соціяльні заворушення, що в 40-их роках набрали поважних розмірів.

Через особливе соціяльно-економічне положення мешканців Гуцульщини та назрілих у той час суперечностей між розпорядками урядуючих чинників і збільшення вимог дідичів у 1842-му році на Гуцульщині вибухло повстання, назване чужинними істориками "гуцульським бунтом."

Провідником цього "гуцульського бунту" був гуцул Лук'ян Кобилиця. Він народився на початку 19-го століття в селі Пловка біля містечка Селєтина, повіту Сторонець-Путилів. За Енциклопедією українознавства, Словникова частина, т. 3, стор. 1057, Л. Кобилиця жив від 1803-го року до 1851-го року, а за "Українською Радянською Енциклопедією" т. 6, Київ 1961 р. від 1812 до жовтня 1851 р. Був одружений з гуцулкою-красунею зі славного гуцульського роду Єрошак, яка заохочувала його і допомагала йому в організації повстання. Як подає о. Білінкевич, Л. Кобилиця був першим багачем на всі гори: "мав багато худоби, коней, овець, бджіл, меду, убрань і всякого достатку."

Іван Франко на підставі зібраних інфармацій сучасників у своїй студії "Лук'ян Кобилиця", епізод з історії Гуцульщини в першій половині XIX століття (Записки НТШ 49, кн. 5, рік II, стор. 5) так описує Кобилицю:

"Лук'ян Кобилиця був чоловік середнього росту, дуже мило збудований, широкоплечий з надзвичайно гарною головою і дуже інтеліґентним виразом лиця. Красні чорні кучері спливали на його сердак. Великі чорні очі, орлиний гарний ніс, чорний вусок і чорна еспаньска борідка, надавали йому подобу еспанського ґранда. Його лице добродушне, а при тім поважне, з великими блискучими очима дуже нагадувало лице Христа, як Його, звичайно, малюють на іконах." (Іван Франко, твори в двадцяти томах, Київ 1956, т. 19, стор. 716-725).

Центром повстання став Сторонець-Путилів. Це повстання гуцулів зчинило велику тривогу серед дідичів, і вони зажадали від адміністрації краю оборони. З Чернівців, головного міста Буковини, вислані комісари з військом виарештували всіх керівників повстання, між ними й Л. Кобилицю. Його відвезли до в'язниці в Чернівцях, де його тримали аж до повної ліквідації повстання. Інших 50 підсудних засуджено на тілесну кару: від 20 до 100 буків. Як оповідає очевидець "били від ранку до обіду, по полудні аж до ночі. Били так сильно, що біля лавки (де били підсудних) людську кров пси хлептали."

Докладні дані про гуцульське повстання в 1842-1843-іх роах та про їхнього провідника подає учасник тих подій секретар староства в Кіцмані Каєтан Пірошка. Він оповідає: "Коли я був в 1842-го року на практиці при окружнім уряді в Чернівцях, поскаржилися дідичі з гуцульських гір, що гуцули збунтувалися й перестали панщину робити. Окружний староста Збишевський зареквірував три компанії війська з Чернівців, Серету й Коломиї та поїхав з військом і зі мною як протоколянтом на політичну комісію в Гуцульщину. Перед політичною комісією була вже на Гуцульщині судова комісія. Збунтувалися

були гуцули з Вижниччини, Путилівщини, з Довгопільської округи, разом з кільнанадцять громад, де були дідичами Михаїл Ромашкан, Джурджован, старий і сліпий, та його брат, Фльондори, граф Льоґотеті та інші. Гуцули збунтувалися тому, що дідичі збирали з них більше данини, ніж після прав їм належало. Найгірші з тих дідичів були Ромашкан і Джурджован. Під час того бунту мандатором у Сторонці-Путилові був Адальберт Городинський (батько О. Ю. Федьковича). Гуцули хотіли мати вільні ліси і пасовиська та щоб їх не обтяжувано понад обов'язок приписаний правом.

Коли ми в супроводі війська приїхали до Сторонця-Путиліва, були по верхах зібрані тисячі гуцулів, але вони заховува-

Лук'ян Кобилиця

лися спокійно. Так само й військо не задиралося з ними так, що до проливу крови не прийшло. Громади Сторонець-Путилів, Плоска та інші утримували три з половиною місяці військо (від листопада 1842 р. до лютого 1843 р.). Комісія урядувала у Сторонець-Путилові. Уряд хотів конче зловити у свої руки Лук'яна Кобилицю, бо він був керівником бунту. Він усім орудував, а гуцули його наказів слухали. Але народ ховав його так добре, що він не міг потрапити до рук влади. Але, врешті, його таки зловили в Плосці й закованого привели до Сторонця-Путиліва, спершу перед політичну, а потім перед судову комісію.

Перед комісією Л. Кобилиця відповідав з великою гідністю і клав натиск на те, що "ліси наші" і що дідичі стягають з гу-

цулів неналежну данину. Уряд бачив, що помимо ув'язнення Кобилиці, гуцули тримаються при своїм опорі, а спричинником опору уважав Кобилицю. Уряд був переконаний, що коли б його в очах народу понизити, то Кобилиця стратив би на повазі, а тоді опір гуцулів пощастило б зламати. В тій цілі почали Кобилицю шиканувати, намагалися його з терпеливости вивести, щоб він, спалахнувши гнівом, образив комісію, а тоді вже — так вони гадали — можна б його публічно бити.

Але даремні були намагання вивести Кобилицю з терпеливости. На всі злобно-дошкульні питання він відповідав спокійно і з великою гідністю. Політична комісія передала Кобилицю судовій комісії, що рівночасно з політичною у Сторонці-Гутилові три з половиною місяці урядувала. Лук'яна Кобилицю засуджено тоді, мабуть, на рік "криміналу". (Титко Ревакович, "Лук'ян Кобилиця", Записки НТШ, т. CXXVI-CXXVII, стор. 265-267).

Щоб заспокоїти гуцулів, уряд видав 11-го травня 1844-го року досить неясний декрет: в ньому признано гуцулам вільність від панщини, але залишено за панами всі інші привілеї: складати умови з гуцулами і вимагати заплати за випас худоби на панських полонинах.

Після короткого спокою знову почалися великі утиски панів, збільшилися їхні вимоги до гуцулів. Уже в 1845-му році зареєстровано нові скарги гуцулів до влади проти панів. Нові заворушення гуцулів були викликані тривожними поголосками, мовляв, цісар дарував панщину, а дідичі це затаїли. Гуцули знову почали збиратися потайки по лісах і обмірковувати протизаходи по відношенню до нових розпорядків. Вони вирішили післати Лук'яна Кобилицю до цісаря до Відня з відповідним листом, в якому вони висловлювали свої кривди. За інформаціями о. Біленкевича з села Ферескул над Черемошем, не лише буковинські гуцули, але й з ляцького боку (Галичини) в часі Великодня збирали біля церков від кожної паски по одному левові, та занесли ті зібрані гроші Кобилиці й вислали його з листом про їхні кривди в далеку дорогу.

Точно невідомо, чи бував Кобилиця у самого цісаря, але відомо, що він повернувся з Відня 1846-го року і привіз "великий папір, записаний величезними червоними буквами" і повісив його на стіні у своїй хаті. Гуцули потайки до нього сходились і розпитували про подорож та про те, що саме написано в тій грамоті. Кобилиця розповідав, що цей цісарський патент повертав їхні давні права; що цісар розпорядив, що пани вже не мають права ні судити, ні бити гуцулів, а всі ліси й полонини належать гуцулам. Ці вістки скоро рознеслися по всій Гуцульщині, а мешканці гір цілими громадами почали ставити опір дідичам. Перестали робити панщину, вирубували ліси і

пасли худобу на панських полонинах. Лук'ян Кобилиця став справжнім провідником, до нього гуцули з'їжджалися з далеких гір за порадою та допомогою. Стривожене панство знову звернулося до уряду у Чернівцях і цей засудив Кобилицю на кілька місяців в'язниці за "обман і аґітацію". Він сидів у чернівецькій в'язниці від літа 1847-го року до травня 1848-го року з його так зв. "весною народів."

В 1848-му році знесено панщину на Буковині. На підставі проголошеної конституції відбулись у червні вибори до Державної Ради у Відні. На Буковині вибрано вісім послів, між якими було п'ять українців. З Вижницького повіту був обраний Лук'ян Кобилиця безпосередньо по виході із в'язниці. Хоч проти виборів Кобилиці було багато протестів, називаючи його бунтарем, але віденський парлямент затвердив його одноголосно.

У жовтні 1848-го року у Відні вибухла революція. Військо облягло і обстрілювало столицю й вона піддалася. Парлямент був тимчасово розпущений до нового скликання в Кромерижі на Мораві. Під час облоги міста посли для безпеки отримали бронзові медалі, а на дорогу, крім пашпорта, ще й посвідки з печаткою парляменту. З такою медалею і посвідкою Лук'ян Кобилиця повернувся до Плоски.

Вістка про поворот Кобилиці скоро рознеслася по горах, і гуцули почали знову приходити до нього з різними скаргами на дідичів, бо вони продовжували тримати у власності ліси і полонини. Гуцули, бачачи на грудях Кобилиці блискучу медаль, створили леґенду, що він дістав її від цісаря та що, цісар доручив йому навести лад у горах. До Кобилиці з'їжджалися гуцули, як на прощу, і просили поради й допомоги в боротьбі з панами. Кобилиця став організувати великі народні зібрання.

Перше таке зібрання відбулося на горі Глєдів біля Вижниці в середині листопада 1848-го року. На це зібрання зійшлося кілька соток гуцулів. У короткій промові, між іншим, Кобилиця сказав: "Монарх мій приятель і в разі потреби, вишле мені військо на поміч. Не бійтеся нічого. Ліси, полонини та пасовиська всі будуть ваші. Лиш моліться Богу, святкуйте неділі і все буде добре."

Друге велике народне зібрання гуцулів відбулося при кінці листопада в місцевості "Панчєна" поблизу Сторонця-Путиліва. Сюди прибуло ще більше народу, ніж на перше зібрання. За відомостями о. Біленкевича (з села Ферескул над Черемошем, він збирав інформації про "гуцульський бунт" 1848-1849 рр., що їх згодом списав д-р Окуневський і передав І. Франкові).

Кобилиця цього разу виступив не тільки проти панів, але й проти урядовців, які для "користи своєї панської" фальшиво толкують закони і подають фальшиві відомості про стан на-

роду. Кобилиця казав, що тепер цьому станові кінець, бо цісар його приятель і віддав йому всю владу над Буковиною. Відтепер гуцули не повинні слухати ніяких урядовців, комісарів, старостів, чи навіть губернатора. Нікого, крім його одного. Всі скарбові і панські ґрунти мають належати до самих селян, відтепер вони мають стати зовсім самостійними власниками. Свою промову Кобилиця закінчив словами: "Не слухайте ні панів, ні урядників, лиш одного мене, а все буде добре."

Третє таке зібрання відбулося в Селєтині.

Лук'ян Кобилиця почав об'їжджати всю Гуцульщину, а найбільше села над Черемошем. Його супроводжували 30 пушкарів, що втекли від панів, та 300 гуцулів, озброєних крісами і пістолями. Всюди, де був Кобилиця, давав розпорядження, видавав засуди і призначав суддів. Народ вітав його як свого короля.

Про виступи Кобилиці почали ходити найрізноманітніші перебільшені чутки, що лякали дідичів. І так, наприклад, часопис "Польска", що виходив у Львові, в ч. 32-35 за 25-ий день листопада 1848-го року писав: "Кобилиця зібрав прихильників і на чалі озброєної ватаги напав на село Радівці, здобув і пограбував його і нарешті коронував себе буковинським королем." А напівурядовий часопис "Ґазета Львовска" в кінці грудня 1848-го року повідомляв: "Багато власників дібр мусіли втікати із своїх маєтків та шукати захисту в Чернівцях."

Через події на Гуцульщині розпочалися розрухи і в інших місцевостях Буковини. Щоб узгіднити дію всіх цих революційних рухів, Кобилиця призначив на 15-ий день грудня чергову народну нараду у своєму домі на "Краснім Ділу" біля Плоски. Але це зібрання не відбулося, бо влада, повідомлена про ці збори, вислала в гори військо, а зібрані гуцули та сам Кобилиця змушені були ховатися в горах.

У той час угорські повстанці (Кошута) під проводом генерала Бема наблизилися до кордонів Буковини. Кружляли чутки, що він хоче зв'язатися з Кобилицею. У Чернівцях зчинився переполох і багато панів почали втікати в Басарабію та Молдаву. Щоб позбутися Кобилиці, староста вислав йому покликання, щоб він виїхав до Кромерижа, де відбував свої засідання парлямент. Але Кобилиця написав листа до президії парляменту, вимагаючи від президії вислати йому покликання безпосередньо, а не через старосту. Президія двічі писала до Кобилиці, запрошуючи прибути на наради до Кромерижа, але листи до Кобилиці не доходили. А тоді 6-го лютого 1849-го року Державна Рада уневажнила його вибір і оголосила нові вибори у Вижницькому повіті.

Військо, вислане урядом на Гуцульщину, почало сильно утискати гуцулів, а особливо воно пильно розшукувало Коби-

лицю і його найближчих співпрацівників. Їм пощастило заарештувати деяких керівників повстання і відіслати їх до чернівецького суду. Часто Кобилиця із своєю ватагою, що складалася з 330 озброєних людей, перебував в околицях, де оперували війська, але їх не атакували.

Коли генерал Бем на початку січня 1849-го року перейшов кордон і побував у Дорні, львівський генерал Гамерштайн проголосив 10-го січня 1849-го року стан облоги на всю Буковину й Галичину та посилив військові частини на Гуцульщині. Окружний староста барон Канне сконфіскував усе рухоме майно Кобилиці. Щоб завести спокій у горах, влада обіцяла велику нагороду тому, хто допоможе спіймати Кобилицю. Але серед гуцулів не знайшлося зрадника. Все ж таки підступом пощастило владі спіймати Кобилицю в о. Вишневського у Жаб'ю і 27-го травня 1849-го року закованого та під сильною вартою привезли його до Чернівців.

Слідство тяглося дуже довго і аж 1851-го року цього народного героя судив військовий суд. Однак суд не знайшов за ним ніякої вини за злочини чи зв'язки з угорськими повстанцями і засудив його тільки на один місяць в'язниці за "організацію гуцулів до повстання."

Випустили Кобилицю із в'язниці, але заборонили йому повертатися до Плоски, чи до Сторонця-Путиліва. Він перебував під поліційним наглядом у Солці. Про його смерть є кілька версій. За однією (за інформацією о. Білінкевича) його отруїли дідичі Айвас, Ромашкан та Джурджован. "Українська Радянська Енциклопедія", т. 6, стор. 513 подає: "У квітні 1850-го року Кобилиця був заарештований. Від катувань Кобилиця важко захворів і 1851-го року був таємно висланий до Ґура-Гумора, де й помер."

Більшість дослідників цих подій притримуються думки, що Кобилиця не мав безпосереднього відношення до повстання угорців. Цю тезу вони спирають на тому, що угри завжди ставилися ворожо до слов'ян та на тому, що після докладного розслідження чернівецький військовий суд не знайшов за Кобилицею жадної вини в цій справі. Але о. Білінкевич, що збирав докладні інформації про гуцульське повстання, твердить, що Кобилиця мав безпосередній контакт з угорськими повстанцями. Так само О. Ю. Федькович у своїй поемі "Лук'ян Кобилиця", написаній перед 1865-им роком, а через цензуру вперше опублікованій в "Зорі" в 1891-му році, вказує на безпосередній зв'язок Кобилиці з угорськими повстанцями. В цій поемі, між іншим, О. Ю. Федькович пише:

Ци дуфаєш, Джурджоване, що твоя Віжниця?
Ци дуфаєш, що в неволі Лукєн Кобилиця?

Бо той Лукєн Кобилиця з панами си вадит,
А з Кошутом молоденьким таку раду радит:
Ти, Кошуте Угринчуку, що хочеш робити?
Коли хочеш з ним си бити?, поможи ти Боже!
А я прийду з леґінями, та й тобі поможу!
Гой учув се цісаричок на свої столици,
Посилає ровту війська та й за Кобилицев.
А вони ж го бай імили на самі Покрови,
Тепер годні леґіники, бувайте здорові!
А ви, славні путиляне, не тратьте надії,
Доки угри не попали, то й нам нема дії.

А румунська газета "Буковіна" постійно називала Кобилицю "аґентом Кошута."

Також совєтські історики вважають, що Кобилиця в кінці 1848-го року і на початку 1849-го року перебував в Сиготі, в Угорщині, і звідти давав розпорядження гуцулам про заготівлю харчів і фуражу для угорських повстанців. ("Селянський рух на Буковині в 40-их роках, збірник документів," стор. 19).

Іван Франко у своїй студії "Лук'ян Кобилиця", роздумуючи над ролею, яку відіграв цей незвичайних здібностей діяч Гуцульщини, бачив у Кобилиці провідника гуцулів у їх змаганні за аґрарні справи у 1843-1846 рр. і в 1848-1849 рр. Кобилиця намагався покращати долю гуцулів, не дозволяючи жодних "ексцесів." (Кобилиця заборонив був гуцулам грабувати й убивати під час усього повстання, і вони дотримувалися цих його розпоряджень). Правдоподібно Кобилиця почав свою дію з чисто соціяльних мотивів, але з бігом подій, особливо після його участи у віденському парляменті, він мав і політичну мету. Іван Франко пише: "У Кобилиці треба бачити якийсь більш або менш ясний ідеал гуцульської автономії, свого власного порядку, "щоб гуцули були самі в собі, аби їм ніхто не мав до розказу, лиш сам цісар."

Про Кобилицю писали багато німецькі, польські, румунські й українські публіцисти та історики. Що він був великою постаттю для своєї землі, видно з любови народу до його особи: його слухали, на нього покладали великі надії, а по його смерті складали пісні, перекази та леґенди про нього. Для ворогів-займанців Лук'ян Кобилиця був пострахом, тому вони забороняли вшановувати його пам'ять та писати про нього.

"Гуцульський бунт" не мав ще свідомого політичного підґрунтя, але вже був свідомою реакцією на чуже панування. Гуцули під проводом Кобилиці повстали в ім'я своїх свобід та для оборони своїх прав на свої ліси і пасовиська. Так починається кожна політична дія: спочатку бунт проти неправди

й несправедливости, а потім свідома політична дія та боротьба за право і свободу.

Гуцульські заворушення під проводом Лук'яна Кобилиці мали в більшості економічний характер, але на чолі цього заворушення стояла українська людина й українське населення творило лави повстанців. Тому цей факт змушував чужинецьких спостерігачів дивитися на цей рух як українське національне повстання. З цієї причини й закиди Кобилиці, що він хотів проголосити себе королем Буковини. Ми можемо певно ствердити, що гуцульські заворушення на Буковині у першій половині XIX століття мали виразний національно-політичний характер.

о. Ілля Нагірняк

Література:

"Гуцулія", ч. 1/9 1969 р.

ІВАН КУРИЛЮК-ГАВИЦЮК

Що гуцули музикальний народ, то вже всім відомо, але не так багато закарбовано в нашій пресі та літературі про них. Наразі ще чимало імен таких музикантів зберігається в нашій пам'яті. Але час іде, міняються люди, виростає нове покоління гуцулів, яке може й не знати своїх попередників, що уславили свою вужчу Батьківщину-Гуцульщину музикою на різних інструментах. Тож цим коротким нарисом хочемо пригадати нашим сучасникам, а також майбутнім поколінням про одного з них, який залишив про себе добру славу гуцульського музиканта. А ним був Іван Курилюк-Ґавицюк.

Народився Іван Курилюк-Ґавицюк приблизно в 1890-му році (точно дати народження не пригадую), в селі Жаб'є (нині Верховина). Свого часу Ґавицюк славився на цілу Гуцульщину як видатний скрипаль.

Свою музичну кар'єру він почав ще в молодих роках, граючи зі своїм батьком. В той час їхня оркестра складалася з чотирьох осіб: два скрипалі, цимбали і бубон, на одній скрипці грав сам Іван.

Іван Курилюк-Ґавицюк у 1910-му році грав на весіллі своєї сестри, а в 1921-му році на моєму весіллі, коли я одружувався. Пригадую, як чудові мелодії його оркестри неслися по горах і полонинах, насолоджуючи тих, хто мав щастя його слухати. Він грав по цілій Гуцульщині, а коли десь було весілля чи якась розвагова імпреза, то завжди люди питалися: "Чи гратиме Іван

Ґавицюк?" І тоді було багато охочих послухати його музику та численно люди йшли на ту імпрезу.

Трохи пізніше його оркестра трохи збільшилася, бо мала у своєму складі вже шість осіб: було додано ще бас і флоєрку.

У той час на Гуцульщині був такий звичай, що молодий мусів мати свою оркестру, а молода свою. Коли зближався молодий до молодої, щоб забрати її, то його музиканти супроводжували його грою, а також грали й музиканти молодої та йшли повільно назустріч молодому і його гостям.

Хто мав щастя мати оркестру Ґавицюка, то він мав завжди привілей, бо оркестра цього видатного музиканта побивала рекорд будь-кому іншому, ніхто не в силі був конкурувати з оркестрою Ґавицюка.

Згодом оркестра Ґавицюка ще побільшилася, бо до неї було додано ребро (вона складалася з 8-ми сопілок і двох тарелі).

У своїй грі Ґавицюк доконував незвичайної віртуозности. Так, наприклад, він міг класти скрипку на голову і, не бачачи струн, вигравати прекрасні мелодії. Між іншим, грав він лівою рукою. За гру в ті часи на весіллі він брав сто золотих, що не кожний міг собі дозволити на таку розкіш, щоб заанґажувати Ґавицюка на весілля.

Іван Тонюк

КОСТИН ЛЕПКАЛЮК

Серед видатних постатей Гуцульщини в минулому провідне місце займає Костин Лепкалюк. Він був видатним громадським діячем (був послом до галицького сойму), а крім того був зразковим господарем на цілу округу. Але він не тим гордився, що був великим багатієм, а головно тим, що мав багатство розуму в голові.

Походив він із Старого Косова і там проходило його життя, сповнене громадськими обов'язками і відданою працею для добра своїх гуцулів. Про Костина Лепкалюка кожний гуцул говорив з гордістю, бо на те заслужив той гуцульський ґазда.

На цілій окрузі не було рівного К. Лепкалюкові по багатству. Але те багатство він нажив чесною працею і своїм глибоким розумом. Він плекав коней, званих "гуцуликами," на яких був тоді великий попит. Ті коні продавано на Балкани, до цісарського війська і взагалі мали великий збут, що давало К. Лепкалюкові великі прибутки.

Хоч видатний ґазда К. Лепкалюк і мав досить наймитів, але й сам працював, не покладаючи рук. Серед його маєтків особливо славилася полонина Крента, яку він придбав у Карпатах, неподалік від Жаб'я. Ця полонина була велика й багата на трави. Коли тільки наближалася весна, то К. Лепкалюк залишав Відень чи Львів і поспішав до хати, щоб самому супроводжувати маржину на Кренту. Він обов'язково мусів першим ступити на полонину, коли приганяли туди маржину.

А його дружина так само, як і її ґазда, ніколи не сиділа, склавши руки, хіба у великі свята. Літніми довгими днями біля хати, а довгими осінніми і зимовими вечорами разом з наймичками, ткала. У них для ґаздівства майже нічого не купувалося, бо все вироблялося домашнім способом.

Костин Лепкалюк, крім усіх додатніх рис, ще мав неймовірну фізичну силу. Серед односельчан збереглися перекази, що він вступав у поєдинок з ведмедем і перемагав його, не раз боровся з грабіжниками на полонині, які приходили з Волощини, і перемагав їх кількох сам.

Помер Костин Лепкалюк 1888-г року у Старому Косові.

Микола Домашевський

ГРИЦЬ МОЧЕРНЯК

Відомий лещетар на Гуцульщині, Гриць Мочерняк народився у Ворохті, в 1928-му році заснував лещетарське товариство в Бані Березовій та давав лекції їзди на лещатах. Правда, те лещетарське товариство довго не затрималося, але наука Гриця Мочерняка не пішла намарно. Ті, що навчилися їздити на лещатах від Гриця Мочерняка, вчили інших так, що майже всі хлопці в Бані Березовій знали цю спортову штуку.

Деякі з них купували собі лещата, а деякі їздили на саморобних. Спеціялістом від виготовлення лещат був Михайло Весоловський.

Яка пізніша доля Гриця Мочерняка, тяжко сказати, бо в 1940-му році він був заарештований большевиками.

Стефан Григорчук

ВАСИЛЬ ПОПАДЮК-БАЗЬ (1849-1925)

Василь Попадюк-Базь народився 1849-го року в Ясіню. Він відзначився за свого життя, як видатний діяч Ясіня та околиць на переломі XIX і XX століть. Його діяльність була багатогранна й плідна.

В житті Василя Попадюка-Базя чи не найбільшою подією та досягненням була його участь в будові залізниці і залізничної станції в Ясіню (1885 р.). Дорадником і організатором праці був обраний гуцулами Василь Попадюк-Базь, якого потім перевірила і затвердила на тій позиції урядова комісія Австро-Угорської держави.

Василь Попадюк-Базь (1924 р.)

Завершення цієї великої будови закінчилося урочистим прийняттям у Кошицях (Чехо-Словаччина), куди прибув сам цісар Франц Йосиф. За його розпорядженням тією новою залізницею прибула делеґація з Ясіня першим потягом на чолі з Попадюком Василем. Делеґація залишилася в Кошицях кілька днів, де дістала багато похвал і признання.

Василь Попадюк-Базь займався громадськими справами, допомагаючи гуцулам Ясіня піднестися на вищий щабель життя. Він є дорадником сільської Управи, а його праця високо цінилася ясінськими гуцулами, його слово було авторитетом для земляків.

Василь Попадюк-Базь та його брат Іван були довший час членами Управи Кураторії декількох церков в Ясіню, а зокрема головними кураторами й опікунами Струківської церкви, для якої Василь дарував кілька дзвонів та інші речі для церковного вжитку. На цих численних речах є позначені його ініціяли.

Перед Першою світовою війною і під час тієї війни Василь Попадюк-Базь виконував контрактові праці в бутинах при вирубуванні державних лісів і потім по насаджуванні молодих смерічок на місце вирубаних масивів.

В тому часі він також збудував у своїй майстерні прекрасний ручний млин на багатьох озублених колесах, яким користувалося багато гуцулів не тільки Ясіня, але й дальших гуцульських сіл.

Василь Попадюк-Базь був добрим ґаздою, досконалим садівником та пасічником: він завжди плекав у своєму розкішному саду від 50 до 70 вуликів бджіл. Він також щоліта працював ватагом на багатьох ясінських полонинах.

Як і більшість гуцулів, Василь Попадюк-Базь був добрим різьбарем мистецьких виробів, як барилочок до вина, коновочок для меду, сметани, бриндзи, баклажиків, глечиків, дерев'яних мисок, сольничок, тарілок, ложок та подібного. Пишалися красою його виробу хрестики та топірці.

Всі ці перелічені речі вирізьблювались або випікалися на спеціяльному твердому дереві, з якого той предмет був вироблений, з різноманітною гуцульською орнаментикою.

Цей замітний гуцул помер у Ясіню 1925-го року на 76-му році життя, захворівши на ревматизм. Похорон був надзвичайно величавий, якого довершили три ясінські священики: о. парох Степан Бачинський, о. парох Ровній і латинсько-католицького обряду місцевий парох.

Тож із смертю Василя Попадюка-Базя Гуцульщина втратила одного із своїх видатніших діячів кінця XIX і початку XX століття.

Катерина Домашевська

Література:

Василь Попадюк — До історії гуцульського села Ясіня. Журнал "Гуцулія", 1974/75 рр.

МИХАЙЛО ПАВЛИК

Серед цілої плеяди заслужених гуцульських діячів почесне місце належить Михайлові Павликові. Це той гуцульський і всеукраїнський діяч, який блиснув надзвичайно яскравим метеором на тому ще темному українському небосхилі, яким був час його життя і діяльности.

Михайло Павлик народився 17-го вересня 1853-го року в селі Монастирську(передмістя міста Косова) в бідній гуцульській родині. Початкову освіту здобув у Косові, середню — в Коломиї, а вищу — у Львові на філософському факультеті. Тяжкими були роки навчання для М. Павлика: матеріяльні нестатки, нужденність в усьому змушували студента шукати заробітків, даючи приватні лекції.

Тож іще за молодих років М. Павлик пізнав багато життєвих незгод, наочно побачив соціяльну нерівність в суспільстві та злиденне життя бідноти. Тому він і у своєму зрілому віці у своїй громадсько-політичній і літературно-публіцистичній праці став так близько до гуцульського народу, присвятив колосальну свою енерґію і віддану працю для того знедоленого, гнобленого національно і соціяльно свого брата — гуцула.

У свої студентські роки М. Павлик вступив до "Академічного Кружка," який мав москвофільське забарвлення, що Павлик швидко зрозумів і пізніше розійшовся з напрямними того гуртка, ставши цілковито на патріотичні українські позиції. Той гурток видавав свою газету під назвою "Друг," в якій М. Павлик помістив першу свою друковану річ "Прийди, весно, прийди свята." Цей віршик було перекладено на музику і довго його виспівували по концертах на західньоукраїнських землях.

Про своє поверхове захоплення ідеями "Академічного Кружка" Михайло Павлик пізніше писав М. Драгоманову 20-го квітня 1876-го року так:

"Давно вже бажав я познайомитися з мудрою, живою і щирою людиною. Отак бувало ходжу, як затроєний, по попах, та де мені в голові їх забави, коли мене все в серце кололо життя їх домів: то я, засумувавшися серед танців і реготу, сиджу собі у кутику й думаю над тим, чого я не виніс зі школи. А та думка перебігала ціле моє життє і губилася в дитинстві, де мене тулило до себе не таке тепле серце, як ті воскові ляльки, що нічого більше не знають, тільки вбирати ся, бляншувати ся, скакати, реготати ся, їсти, спати й не бачити нікого в світі понад себе. Гуляють, п'ють та ще й сміють ся з тої ровти, що часом зазирає у вікно, як бенкетують за їх гроші пани. По бенкеті ж та скаклива панночка паплюжить мужиків і б'є слуги

в лице. Уся така поведінка нашої галицької шляхти з робочим бидлом боліла мене, дуже боліла, бо хто ж видержить, як тата його і маму мішають з болотом! Над сим я задумав ся, чи має воно так бути? Школа мені про те не сказала ні словечка, одна тільки мучила ся моя думка, то угинаючи ся, то підносячи ся вгору...

З гадкою заговорити про хлопів між тими, що з них колись вийде інтеліґенція, вступив я в "Академічний Кружок". Усі мої змагання кінчили ся непримиренною ворожнечею до мене всіх тих, з котрими я говорив явно і без милосердя. З болючим серцем я від'їхав додому (на великі вакації 1875 р.) і думав над тим, якби зреалізувати те, до чого мене так тягло.

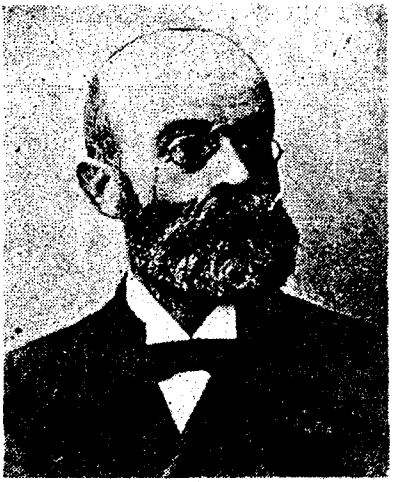

Михайло Павлик

Тоді вже було товариство ім. Качковського. Я ще в 1874 р., таки зразу по матурі, був на перших зборах товариства й тут мене втішив трохи Наумович, що по-людськи заговорив до хлопів і про хлопів. "Але ж бо, — думаю собі, — все перейде в руки попів, ремесло котрих не позволить говорити про хлопів, і вийде з усеї попівської просвіти одна чиста деморалізація хлопів."

Тут бачив я, що конче треба науки всім хлопам, треба, щоб усі пхалися до школи; але перше виробити би в них свідомість, що й вони люди, що й їм можна, навчивши ся, ліпше в світі жити. І от що я подумав: віднести ся просто до галицьких хлопів, надрукувати для них евангелію їх мовою, щоб звідти пізнали тільки те, чого не могли бачити в обході галицької інтеліґенції з ними. Якби вже се, то й хлопські діти певне вже всі ходили б до школи, а потім можна б писати колись і не попівську лиш літературу. І не повело ся мені."

Наведений лист М. Павлика до Драгоманова писаний уже тоді, коли він добре знався з Драгомановим так, що деякі думки, висловлені в тому листі, якраз належать Драгоманову, які Павлик перейняв на себе. Однак, якби там не було, але думку про переклад Святого Письма для народу М. Паклик подавав ще раніше, тобто ще до знайомства з Драгомановим.

Знайомство Павлика з Драгомановим припадає на початок 1876-го року, коли Драгоманів рішився стати політичним еміґрантом і переїздив через Львів до Відня.

Одначе Павлик ще до особистого знайомства з Драгомановим потрапив під сильний його вплив. Драгоманів дописував до органу "Академічного Кружка" "Друг," в якому були надруковані листи Драгоманова перший, другий і третій, коли він уже був знайомий з Павликом. Про враження від другого листа Павлик так писав у своєму листі до Драгоманова:

"Не знаєте, як я втішився, прочитавши його; кажу Вам, що аж сплакав я з радости, що прецінь найшла ся в ученім світі така щира душа, що, бажаючи добра пониженому хлопові, без милосердя б'є всіх ворогів його тяжких, що одурюють його розум і не пускають до науки, щоб ловити рибу в каламутній воді. Ваші всі думки так мені припали до серця, що я вже не попущу ся того, над чим я думав і терпів."

А від часу особистої зустрічі і знайомства з Драгомановим Павлик став гарячим його прихильником і пропаґатором ідей Драгоманова. Павлик цілковито підпав під вплив свого надхненника і прецизно переводив його ідеї в життя серед молоді. Так він в 1876-му році мав реферат під назвою "Потреба етнографічно- статистичної роботи в Галичині." Цей реферат він виголосив на вечорі в пам'ять Маркіяна Шашкевича у Львові, а потім цей реферат було надруковано у "Друзі" в тому ж таки 1876-му році.

М. Павлик у цьому рефераті ставив своїм завданням прихилити інтеліґенцію до народу-селян і то далеко поза саму етнографію. Автор того реферату піддав нещадній критиці тодішні партії і висловив потребу звернутись до студій над народом, щоб пізнати, що йому потрібно та в якому напрямі вести працю для нього.

Між іншим, він говорив таке: "Молодіж має зробити якнайшвидше те, чого не зробила досі інтеліґенція; має не тільки позаписувати все, що народ знає співати й оповідати, але має вона анатомічно вистудіювати наш народ. З такої праці покажеться, що церковщина... Але та праця відкриє нам в серці самого народу не невільницький принцип, що велить гнути шию і розум перед першим ліпшим диктатором-дикуном, але покаже нам така робота думку нашого народу до волі, до рівности всіх до науки...

Етнографічна праця покаже нам, що Галичина й Україна одно; вона взможе українську літетатуру через те, що наша література при гарячій нашій роботі стане незабаром реальною, живою; вона викличе і в нас, як уже викликала на Україні, тисячу поборників народного діла: вона піднесе тут і там наш народ, проти думки котрого нічого злого не устоїть, а все піде до волі, до рівности кождої людини на землі...

Нехай буде, що та мова, яку звуть малоруською, стільки й значить, що в серцях 17-ти мільйонів, але ж уже велику зробить вона нам і світові услугу, коли перекажемо на ній усю добру науку нашому темному і голодному братові і коли ми, маючи за собою увесь малоруський народ, виборемо їй разом з ним таке місце на світі, яке колись вибороти мусить совість і думку усім темним робочим масам не лише в Европі, але й на цілій землі."

Тяжко нині сказати, чи справді Павлик вірив у таку всемогутню силу етнографії, а чи може він лише вживав свідомо засобу етнографії, щоб не накликувати на себе переслідування. В усякому разі, якби там не було, а наведені думки з того реферату є й нині живі й актуальні, бо в них говориться про єдність українського народу, про волю і рівність всіх людей, про новий лад на світі та про виборення українському народові належного місця в новому устрої. Ці якраз думки й лягли в основу програми і дій Радикальної партії.

Зв'язки М. Павлика з Драгомановим, що започаткувалися в 1876-му році, далі все міцніли і розвивалися. Павлик на кошти Драгоманова мав мешкання у Львові, де зберігалася соціялістична література, до Львова заїжджали однодумці Драгоманова, а Павлик був тим, ніби, головним представником тих ідей і тієї праці, яку розгортав Драгоманів. На це звернула увагу поліція. І на початку січня 1877-го року його було заарештовано, але не надовго, бо по двох з половиною місяцях слідства його було засуджено на в'язницю протягом восьми днів. Але влітку того ж року його знову заарештовано разом з Іваном Франком і цілою редакцією "Друга." На цей раз Павлика засуджено на три місяці в'язниці за приналежність до світового таємного соціялістичного товариства.

Відбувши ув'язнення, М. Павлик знову поринає в кипучу політичну діяльність, започатковуючи видання разом з Іваном Франком журналу "Громадський Друг," який мав стати центральним органом української соціялістичної групи. Павлик був відповідальним редактором цього журналу, який у скорому часі було закрито. Але як продовження того закритого журналу ще вийшли збірки "Дзвін" і "Молот." У тих збірниках і журналі М. Павлик помістив свої белетристичні твори, як "Юрко Куликів," "Ребенщукова Тетяна" і "Пропащий чоловік."

Головні лейтмотиви названих белетристичних творів М. Павлика — це антимілітаризм, осуд неволі в подружньому житті і уболівання над бідним гуцульським людом. Іван Франко про Павликові оповідання писав: "Дуже оригінальні і при всіх хибах композиції дуже цінні з літературного боку." А для дослідників тодішньої громадської думки вони цінні тим, що є документами поглядів і настроїв тодішніх перших проповідників соціялізму. Думаємо, що якби сьогодні ті перші проповідники соціялізму підвелися і побачили півстолітні наслідки соціялізму в СССР, які коштують 66 мільйонів невинних жертв, то напевне вони б тяжко сповідалися і покутували свою провину, що й вони якоюсь мірою причинилися до народження того світового лиха, що його переживає і пережила кількастомільйонова людність Европи.

Одначе публіцистична і белетристична діяльність М. Павлика в скорому часі перервалася через арешти і в'язниці, яких він зазнавав систематично. Тож року 1879 він залишив рідні землі і виїхав до Швайцарії.

Опинившись в ролі політичного еміґранта, М. Павлик і тут не припиняє своєї кипучої діяльности. Він пристає до М. Драгоманова і співробітничає в "Громаді," яку видавав Драгоманів. Це було неперіодичне видання, своєрідна "українська збірка", яка пізніше перемінилась в український часопис і мала виходити один раз на два місяці. Перше число цього часопису вийшло в листопаді 1880-го року, а пізніше вийшло лише ще одно друге число.

У першому числі того часопису було оголошено програму. Програма ця приймає за свою політичну основу соціялізм анархістичного напрямку. Під програмою підписаний комітет у такому складі: М. Драгоманів, М. Павлик і С. Подолинський.

Перебуваючи в Швайцарії як еміґрант, М. Павлик не втрачав зв'язків з рідним краєм. Він мав систематичне листування з І. Франком, утримував зв'язки зі своїми сестрами — Анною і Параскою. Особливо Анна була активною в реалізації ідей брата на рідній Гуцульщині, за що немало витерпіла поліційних переслідувань і тюрем.

Серед архівних матеріялів М. Павлика знаходиться багато документів, які свідчать про глибокий інтерес його до галицьких справ, коли він був на еміґрації, як наприклад, лист до редакції львівської "Правди" в обороні М. Драгоманова, уваги про український правопис і українську мову, "друкований лист до всіх русинів у Галичині", "Конституція чи безправ'я" та ціла низка інших документів.

Перебуваючи серед російських та польських еміґрантів у Швайцарії, Павликові часто доводилося серед них боронити

українську справу, бо хоч вони й були соціялістами, але росіяни дивилися на Україну з позицій урядової Росії, а поляки з позицій шляхетської Польщі. Тож Павликові часто доводилося входити з ними в гострий конфлікт. Але й тут він мужньо і безкомпромісово боронив українську справу.

Одначе Павлика не задовольняла еміґраційна атмосфера, де він не знаходив належного ґрунту для ширення ідей українського соціялізму. І він рішив повернутися до Галичини, відсидіти присуджену йому 6 місячну кару і тим здобути право громадянства на рідних землях. Він весь палав бажанням ширити українські соціялістичні ідеї серед своїх вужчих земляків-гуцулів.

Повернувся Павлик до Відня 22-го лютого 1882-го року і там зголосився до відбуття шестимісячної кари. Його перевезли до Львова, де він і відбував це ув'язнення. Але під час цього ув'язнення проти нього змайстрували нову справу — приналежність до таємного соціялістичного товариства в рр. 1879-1881 та за статті, які він публікував у "Дзвоні', 'Молоті" і женевській "Громаді."

Тож після відбуття шестимісячного ув'язнення його не випустили, а ще переводили слідство. І, зрештою, 31 серпня, 1-2 вересня 1882-го року відбувся новий процес, у висліді якого М. Павлика було звільнено і під охороною відпроваджено до рідного села Монастирська на Гуцульщині, де й випущено на волю.

Але в наступному році М. Павлик переїжджає на мешкання до Львова, де підшукує собі заробітків літературно-публіцистичною працею, що було надзвичайно трудно, бо він був більше публіцистом, ніж літератором, а на цей "хліб" у той час було дуже тяжко розраховувати. Тож треба було шукати за працею або в народовців або серед поляків. А тому, що він був найближчий до Драгоманова, а народовці поборювали драгоманівську групу, то й тут йому було тяжко знайти себе.

Влітку 1885-го року він знову був заарештований у рідному селі під закидом ширення соціялістичних ідей серед гуцулів. Знову відбувся судовий процес на початку 1886-го року, на якому його засуджено на місячний термін ув'язнення.

Після відбуття й цієї кари М. Павлик деякий час працює в Кракові, упорядковуючи бібліотеку по польському письменникові Йосифові Гнаті Крашевськім. А пізніше десь у 1889-му році зближається з народовцями і стає редактором їхнього друкованого органу "Батьківщина." Але протримався він на тій праці тільки півроку, а потім зрезиґнував через розходження з народовцями.

Того ж таки року влітку М. Павлик був знову заарештований з кількома українцями, емігрантами з Росії, і Іваном Франком. Але цей арешт скінчився тільки слідством, а до судового процесу не дійшло.

І ось, нарешті, дочекався М. Павлик своєї газети. На початку 1890-го року почала виходити два рази на місяць газета "Народ." Це був орган групи однодумців на чолі з Драгомановим. Видавцем був Павлик, а відповідальним редактором Іван Франко. Головним фінансовим спонзором газети був М. Драгоманів, хоч і учасники цієї групи своїми вкладками допомагали.

По виході першого числа цієї газети М. Павлик писав до Драгоманова: "І прокураторія не так буде конфіскувати раз через те, що мене практика привчила, як угодити навіть Гіртлерові (тодішньому головному прокураторові у Львові), а потім трохи і через те, що з нами тепер, знаєте, трохи кокетують військові сфери, що зв'язані просто з цісарським двором. Навіть пропонували мені заложити письмо на правительствені гроші, я було згодився з тим, щоб мені дали повну волю в редакції і способах приковування австрійських українців до Австрії, а крім того поставив цілий ряд бажань до тих сфер, тобто перш усього, щоб скасовано теперішнє правительство, особливо ж його прихильників у Галичині, як намісника, багато старостів і т. ін."

Ну і в дальшому листі до Драгоманова говориться, що він, Павлик, поставив умову, щоб австрійський уряд дав волю австрійським українцям, а це матиме великий вплив на Росію, яка також мусить дати скорше волю своїм українцям. Крім того, повідомляє в листі до Драгоманова Павлик, що військові сфери поставили умову, щоб газета зайнялася шпигуванням проти Росії на користь Австрії, але Павлик цю вимогу відкинув.

На цьому переговори перервалися і ніколи більше не відновлювалися, а австрійський уряд, звичайно, залишив на місці свого намісника і старостів, хоч ніби виявляв якісь "симпатії" до українців, але це було тільки на словах.

При кінці 1890-го року ці радикальні українці, що скупчувалися навколо друкованого органу "Народ," закладають Радикальну партію. Але й тут не бракувало різних групових суперечок, що безперечно підривало і сили, і енергію Павлика. Трохи згодом він перенісся зі своїм друкованим органом до Коломиї, де тоді був головний центр Радикальної партії і там перебував два роки, видаючи побіч "Народу" й другу радикальну газету "Хлібороб."

Але в 1894-му році він знову переноситься назад до Львова, щоб бути в центрі краю, щоб бути ближче до політичного життя.

Одначе тут він тепер зазнав і приємність і велике горе. В кінці того року відсвяткували тридцятиліття письменницької діяльности Драгоманова, промотором якого був Павлик і яке відбулося з великим піднесенням. Але в наступному році (20-го червня 1895-го року) М. Драгоманів помер. З того моменту порвалися зв'язки Павлика з українцями з Росії, а разом з тим припинився і вихід у світ друкованого органу "Народ."

Одначе Павлик лишається активним діячем і душею Радикальної партії. Він перебирає на себе друкований орган Радикальної партії "Громадський Голос." Великої приємности він зазнав у 1898-му році, відзначаючи 25-літній ювілей літературної діяльности свого найближчого друга і однодумця Івана Франка, в чому він узяв активну участь і значною мірою спричинився до звеличення цього ювілею.

Але в скорому часі він зазнав і великого удару, коли Іван Франко в кінці 1899-го року виступив речником заснування національно-демократичної партії. Від того часу Павлик все менше віддається справам партії, хоч, звичайно, не пориває зовсім (*мається на увазі Радикальна партія, а не нова, що її створює* І. Франко), в тяжкі хвилини для радикалів Павлик їм допомагає.

В 1904-му році Радикальна партія справляє Павликові тридцятилітній ювілей його літературної і громадської діяльности, що дещо знову піднесло його на дусі.

В роках 1897-1904 Михайло Павлик працює бібліотекарем НТШ. Але неприхильне наставлення деякої частини НТШ та упадок здоров'я змусили його в 1905-му році відійти від тієї праці. Таким чином він утратив заробіток на хліб насушний.

Після смерти Драгоманова Павлик з величезним завзяттям і посвятою віддається праці над збиранням і опрацюванням матеріялів про життя і діяльність Драгоманова. Смерть Драгоманова, ніби, ще більше скріпила зв'язки Павлика з ним. Не зважаючи на нужденні матеріяльні умови, на поганий стан здоров'я Павлик зібрані й опрацьовані матеріяли публікує та скеровує всі свої сили, щоб якнайбільше зберегти та спопуляризувати велику спадщину М. Драгоманова.

Серед тих праць про Драгоманова найбільша і найцінніша це "Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876-1895)." Цю працю видав у Чернівцях д-р Лев Когут в роках 1910-12. Праця мала обіймати дев'ять томів. На жаль, вийшли тільки II-VIII томи, які містять саму переписку. Том IX, який мав подати покажчик, був майже повністю підгото-

ваний, але не вийшов друком. А перший том, в якому мала бути передмова до цілого видання, де містилася б ціла історія тих часів, так і не був написаний.

Чим далі здоров'я М. Павлика підупадало, матеріяльна нужда все збільшувалася, на що він часто скаржився, що немає сил здійснити своїх завдань, які він перед собою поставив. В такому стані застала М. Паклика Перша світова війна, що вибухла влітку 1914-го року.

А з вибухом цієї війни було створено Головну Українську Раду, до якої від Радикальної партії ввійшов Михайло Павлик. Хоч уже й змучений, але тому, що з перших днів війни появилися промінчики надії на визволення України, він дещо піднісся духом. Але це піднесення довго не тривало: у скорому часі до Львова вступили російські війська. Павлик не тікав, а залишився у Львові. Він сам говорив: "Я вже такий старий і близький смерти, що мені нічого не страшно."

З великим болем він переживав руїну українського життя окупаційною російською армією. Того життя, в яке він уклав стільки сил, стільки праці і для якого посвятив ціле своє життя. У таких тяжких переживаннях і огірченні він і помер 26 січня 1915-го року. Похорон відбувся під пильним наглядом російської військової влади, яка напевно боялася, щоб цей похорон не обернувся в величаву антиросійську маніфестацію. Але нічого такого не сталося. Похорон відбувся спокійно, хоч і при великому здвизі народу. Поховано його на Личаківському цвинтарі у Львові у звичайній земляній могилі. А на могилі поставлено також звичайний дерев'яний хрест із написом, хто в могилі спочив.

І хоч так буденно і без будь-якої величі поховано Михайла Павлика, хоч не займав він ніякої високої позиції в українському ані громадському, ані політичному чи літературному житті, але залишиться він у пам'яті прийдешніх і минулих поколінь як великий світоч, який при найтяжчих умовах віддав усе своє життя Україні. Він ширив серед українства на той час передові ідеї, хоч його не всі розуміли і часто робили йому прикрості, отруюючи атмосферу для нормальної праці і життя. І та убога могила на Личаківському цвинтарі у Львові завжди промовлятиме до сучасних і прийдешніх поколінь голосом великого гуцульського українського патріота.

Микола Домашевський

Література:

Д-р Михайло Лозинський: "Михайло Павлик".
З приватної бібліотеки Гр. Домашовця.

ВАСИЛЬ ПЕТРУК

У невеличкому містечку Меркенфріц в горішньому Гесені, в Німеччині, донедавна жив артист-маляр Василь Петрук.

Дитячий вік Василя не мав радости й вигод. Ще не мав року, як трохи не втопився. На третьому році життя хтось підпалив батьківське господарство і довелося батькам тинятися по сусідах. Тверде життя малого Василя від дитячого віку не покинуло його дотепер. Повних 50 років Василь прожив скитальцем. Де тільки він не був і чого тільки він не пережив.

Василь Петрук

Народну школу скінчив у рідному селі. А тому, що мав від малих літ замилування до малювання, батьки віддали його до промислової школи в Коломиї. Тут він учився різьбарства, орнаментики, моделювання, відливання, технології та різних теоретичних предметів. Скінчив школу в 1904-му році з дуже гарним успіхом.

Василь Петрук мріяв про дальшу освіту. Він їде до Львова до промислової школи вищого ступня на малярський відділ. Не дивлячись на те, що він цілком відповідав вимогам школи, але поляк професор Броніковський не міг стерпіти хлопця, що з'явився в гуцульському убранні й докучав йому, що довелося Василеві школу покинути. Другий раз мав невдачу в Празі, бажаючи вступити до Академії мистецтв у 1922-му році.

Мандруючи світами, Петрук мав нагоду бачити багато цікавого. Він всюди оглядав музеї, виставки мистецьких образів і скульптур, архітектурні будови міст, робив скіци, читав, учився і поширював свої знання самоосвітою.

В 1907-му році вчився в артиста-маляра Миколи Івасюка в Чернівцях, автора образу "В'їзд Гетьмана Хмельницького до Києва". Тут Василь почав малювати церковні образи. А в 1909-му році разом з Івасюком поїхав до Відня, де мав нагоду досхочу відвідувати картинні ґалерії та малювати.

Почав малювати В. Петрук в 1906-му році, ілюструвати дитячі книжки, які видавав проф. Ю. Несальський в роках 1921-1944-их.

Від того часу він намалював багато образів. Понад сто штук купив Сурмач і стільки ж С. Ольшанського "Різниця" в Нью Йорку, понад 50 образів є в Національному музеї в Онтаріо, є багато його образів в музеї в Коломиї, Вінніпеґу, Чікаґо і Клівленді. Близько сотні образів і всю його бібліотеку пограбували большевики в 1945-му році.

Кільканадцять його образів мають репродукції на поштівках і оліедруках.

Зазнав він багато прикростей від кожної чужої влади. Ще сяк-так жилося йому під Австрією і то не довго, бо москвофіли спричинили його арешт, на щастя, не надавго. Не солодко йому жилося й під Польщею, в Чехо-Словаччині, в Італії, Румунії, під совєтською владою і німцями.

Доля кидала його то вгору, то вниз. Відбув Першу світову війну. Працював тяжко на ріллі, рубав дерево,, палив у печах, працював при ґенераторах, випалював кокс, виробляв бензоль та інші хемікалії, короткий час був дяком, учив креслення в німецькій школі.

Був поранений у Першій світовій війні. Відбув полон в Італії і трохи не втратив життя через дрібну неуважність. Під час схоплення в полон він кинув до річки якусь німецьку книжку, а італійці думали, що там були Бог зна які важливі документи і Петрука посадили до тяжкої в'язниці. В Італії трохи навчився мови, почав малювати портрети і дещо заробляв собі на шматок хліба.

З полону побував у Греції, Туреччині і Румунії. Як повернувся до рідного села Мишина, біля Коломиї — батька вже не застав живим. Два брати загинули на війні з большевиками. Мати лежала хвора на тиф. Родинна траґедія сильно відбилася на чутливій вдачі Василя Петрука. Мати видужала, а Василь сам захворів на тиф. По видужанні мусів допомагати матері в сільському господарстві, а у вільний час від праці малював.

В 1921-му році виїхав до Чехії, де одружився. Німці запросили його вчити рисунків у гімназії. Чеська влада дуже непри-

хильно ставилася до Петрука. А ще гірше стало з приходом большевиків. Василя Петрука заарештували, знущалися над ним і віддали під суд, але суд виправдав його. Довелося працювати в дуже поганих умовах на тяжких роботах з препоганим харчуванням. Він усе пережив і витримав наш твердий гуцул. Помер у Німеччині.

Михайло Миронюк

ІВАН САМОКІШИН (1914-1968)

Іван Самокішин народився в Печеніжині там, де й славний Олекса Довбуш. Народився Самокішин в родині артиста-співака Романа й Анни Самокішиних 14-го лютого 1914-го року. Молодий Іван успадкував артистичний талант від батька. Він

Іван Самокишин

ходив до школи в Коломиї, йде на службу до театру і працює як актор в театрі "Промінь". Потім у Львівському драматичному театрі ім. Лесі Українки, а згодом у Станиславові (Івано-Франківську).

І. Самокішин, видатний артист-гуцул, багато працює над удосконаленням свого голосу та технікою мистецького співу. Він бере лекції у Львівському музичному інституті ім. Лисенка у проф. Бандрівської. Від молодих літ належав до ОУН. Брав участь у Похідних групах в Україні в 1941-42 роках.

Опинившись на еміґрації, він продовжує свою сценічну діяльність: виступає в театрі, співає в капелі бандуристів ім. Т. Шевченка, співає в хорі "Прометей" у Філядельфії та в театрі "В п'ятницю."

За час свого перебування на еміґрації покійний завжди був у передових лавах громадських діячів. У Трентоні, що був осідком життя його родини, він 18 років провадить радіопрограму, був ініціятором і душею купна Українського народного дому, який нині є гордістю української громади того міста. Був членом Управи т-ва "Гуцульщина" та двократним головою на з'їздах цього товариства.

На нашу думку, мало є таких, які могли б похвалится таким багатогранним громадським життям, як Іван Самокішин. Його життя було коротким (54 роки), але надзвичайно багатогранним і кипучим. Його життя було зразком того, як треба жити для родини, громади і друзів, а так мало він залишив для себе.

Карпати, зелена полонина були його мрією, його тугою. Сам він не вірив, що вже повернеться колись туди, але хотів відтворити хоч частинно їх тут, на чужині, для себе, для своїх дітей, родини та для друзів-гуцулів, яких він дуже любив і шанував.

Іван Микитин

ЮРА СОЛОМІЙЧУК-ЮЗЕНЧУК (1858-1918)

"Гей ти, Довбуше, ватажку!
Гей дай нам силу юнацьку!
Гей дай нам ясний свій топір!
Гей, щоб він волю вніс до гір!
Гей, та не бутин, рубати!
Гей, нас докупи скликати!"

У 1900-му році визначний діяч української Радикальної партії д-р Кирило Трильовський заснував у селі Завалє Снятинського повіту товариство "Січ". Це товариство у скорому часі поширилося на Гуцульщину, яке відіграло поважну ролю в культурно-політичному житті Гуцульщини. Воно збуджувало

приспану національну свідомість та кликало до зорганізування гуцулів, до поширення серед цього українського плем'я почуття національної гордости та допомагало значною мірою знайти своє національне "Я" у великій українській родині. Товариство "Січ" навчало своїх членів та виховувало молодь бути ідейними борцями за волю України, воно вселяло в гуцулів віру у прийдешні кращі часи вільної України.

Перше таке товариство "Січ" на Гуцульщині засновано 1903-го року в селі Жаб'є (Верховина), а її кошовим і головним натхненником та безмежно відданим українській справі став Юра Соломійчук-Юзенчук. Завдяки його наполегливій

Юра Соломійчук-Юзенчук

праці в скорому часі ціла Гуцульщина покрилася густою сіткою "Січей" та поширила по всьому гірському краю свої виховно-культурні впливи як на молодь, так і на старше громадянство — дорослих гуцулів. Тому то ми і вважаємо своїм святим обов'язком занести нашого попередника, знаменитого гуцула, новітнього Довбуша Юру Соломійчука-Юзенчука до числа визначних гуцульських діячів.

Юра Соломійчук-Юзенчук народився в селі Жаб'є (Верховина) 1858-го року в селянській родині. Він ще змалку відзначався своїм провідницьким хистом та непересічними здібностями. Юра ще хлопчиком почав із своїми однолітками бавитися в опришків. Він у цих забавах, хоч вони й були дитячими, але вже виявляв неабияку кмітливість, відвагу і непересічні

здібності. А пізніше, коли вже дозрів і став лісовим робітником, то й на праці все був першим.

Одначе свої ширші організаторські і провідницькі здібності виявив у товаристві "Січ", де став першим кошовим. Він за короткий час організує по Гуцульщині "Січі". А коли в 1904-му році прибув зі своїми січовиками до Ясенова Горішнього на перші збори "Січей", а по зборах вийшов на подвір'я, щоб прийняти козацьку присягу, де в той час стояло 150 його гуцулів-січовиків, віддаючи йому салют, то маса народу не мала меж радощів із-за свого знаменитого земляка. Всі говорили між собою, що це появився серед нас новітній Довбуш.

Звичайно, що всі тішилися, але вороги лютували. Окупанти розуміли, яку небезпеку для них несе ця людина, а тому старалися всіляко йому перешкодити, вгамувати страсті видатного організатора. Тому то під час праці Юри при закладанні "Січей" його часто заарештовували та віддавали під суд. На одному з судових процесів у 1905-му році Юру Сломійчука-Юзенчука засудили в Коломиї на два місяці ув'язнення.

У 1907-му році Юру обрали заступником посла д-ра К. Трильовського. А коли по виборах українці в Коломиї організували свято Перемоги, то на тій урочистій дефіляді Юри також не було, бо сидів у в'язниці. Одначе, не зважаючи на його фізичну відсутність, він духово був зі своїми братами-гуцулами, бо дві січовички високо вгорі на трибуні тримали напис "Юра Соломійчук," що символічно означало його присутність на дефіляді.

У 1908-му році Юра Соломійчук кандидував на посла до галицького сойму від Радикальної партії, але через виборче шахрайство перепав лише одним голосом.

Про цього видатного гуцула д-р Кирило Трильовський писав так: "Його життя — це велика трагедія чоловіка з люду, що народився 200 років запізно, або 50 років завчасно".

Гуцульські серця свято зберігають пам'ять про свого славного побратима, провідника і організатора Юру Соломійчука-Юзенчука, який на початку нашого століття був яскравою зіркою на темному українському небосхилі, а зокрема гуцульському. Одначе не сила була освітити всю темінь тієї глухої ночі. Але її шляхетні спалахи, жагучі проміння просвітлювали тодішню українську темінь. Найголовнішою прикметою нашого безсмертного гуцула була глибока віра, що й по найдовшій ночі одначе прийде ранок, розжене на Гуцульщині хмари та наблизить схід сонця.

Юра Соломійчук-Юзенчук гаряче вірив у прихід світла, він до безтями вірив у своїх гуцулів і все для них віддав у своїй безкорисній праці. Тому то ми свято вшановуємо відважного сина і відданого сина Гуцульщини цими теплими словами згад-

ки. Цією дорогою кличемо всіх наших гуцулів-побратимів наслідувати свого великого попередника в безкорисній праці для добра Гуцульщини, для прискорення сходу сонця.

Нехай же світла пам'ять великого гуцула Юри Соломійчука-Юзенчука служить для нас, розкиданих по чужих світах, дорогим прикладом для його наслідування в наших щоденних ділах для добра гуцульського народу! Нехай наші гуцульські серця вічно пломеніють любов'ю до нашого незабутнього попередника, який так безмежно любив свою Гуцульщину, так щиро і віддано для неї працював, щоб не переводилося наше славне гірське плем'я, щоб і на чужині ми плекали чудові наші традиції та не дали нашій молоді розгубитися у безбрежному чужинецькому океані, а пронесли славу про Довбуша, про Юру Соломійчука-Юзенчука у віки і серед чужого світу.

Василь Стефурак

ПЕТРО СТУПНИЦЬКИЙ

Благородною справою займались перші автори літописів ("Кройнічок") протягом XVII і початку XIX століття — поширенням знань серед народу. Це були на той час освічені люди, свого роду краєзнавці, мемуаристи. До таких діячів належить Петро Ступницький — автор важливих творів: мемуарної записки про перебування запорізького козацтва на Покутті в 1771-му році та "Пам'ятника" (хроніки) — важливого джерела до вивчення історії Гуцульщини кінця XVIII і першої половини XIX століть.

Про життя і діяльність Петра Ступницького залишилось мало біографічних даних. Народився він 6-го липня 1794-го року в селі Уторопах на Гуцульщині в сім'ї священика і сам також став священиком. Він добре володів українською, польською та німецькою мовами. Цікавився історією Галичини і передусім рідної Гуцульщини. Помер десь у 50-их роках XIX століття, оскільки останній запис у своїй хроніці зробив 1849-го року.

У першому творі описується перебування козацтва на Буковині і Покутті в 1771-му році. Він написаний розбірливим почерком на кількох сторінках метрикальної книги Брустурської парафії. (Ця книга знаходилася на початку XX ст. у селі Брустурах, а з 30-их років у Коломиї — вона зберігається у фон-

дах народного мистецтва Гуцульщини). Перед описом стоїть така примітка: "Писал Петр Ступницкий — приходник в Брусторах 1825 года."

Безперечно, що П. Ступницький описав докладно цю подію на основі спогаду очевидця, сучасника тих подій. Як переконує відомий галицький краєзнавець А. Петрушевич, цей епізод П. Ступницькому розповідав один брустурський селянин, "современний житель, который сей разказ описал для памяти потомков." (А. Петрушевич. Приключеніе з 1771-го года. Галичанин, вип. III-IV, Львів, 1863).

Зміст того мемуару такий: польський шляхтич, власник с. П'ядики біля Коломиї, Твардовський, організував 500 чол. конфедератів проти нового короля Августа, будучи прихильником претендента на польську корону Станіслава Лещинського. Цей загін конфедератів отаборився біля Снятина. Не витримавши такого гніту, бо конфедерати кривдили селян і міщан біля міста Снятина, міщани просили на допомогу козаків, які під час російсько-турецької війни стояли зі своїм табором у Садогорі на Буковині. Автор записки називає козаків "братами," описує, як загін козаків розігнав конфедератів. Сто кінних козаків на чолі з сотником Павлюком прибули на Покуття і розгромили конфедератів біля Снятина. Одна група польських утікачів у кількості 60 осіб з міста Кут через села Рожен, Яворів, Річку пішла в село Брустури і зупинилась тут на ночівлю. Тут їх наздогнали козаки і польські жовніри втекли в бік Космача. А козаки кілька днів відпочивали в Брустурах.

Частина конфедератів на чалі з Твардовським через Микуличин, Делятин, Надвірну прибули до відомого манастиря Скиту Манявського і почали грабувати манастир. Монахи запросили козаків, які були в той час у селі Гніздці. Козаки через Надвірну догнали в Пнів'ї Твардовського, відібрали награбоване і повели його до Кам'янця Подільського.

П. Ступницький детально описав перебування двох козаків у Брустурах, які "страву з людьми споживали, один козак був кумом при хрещенні дитини і дав 1 крб. священикові, а три карбованці охрещеному дитяті на крижму."

В 1957-му році в Заболотові Коломийського району у підвалинах хати, яку розбирали, виявлено цікаву письмову пам'ятку. На церковному літургіоні на дерев'яній дошці розміром 65х35 цм. наклеєно папір, на якому була написана хроніка. Це другий твір Петра Ступницького. Цей свого роду літопис автор назвав: "Пам'ятник, списаний ієреєм Петром Ступницьким, парохом в Брустурах."

У "Пам'ятнику" в хронологічному порядку записані короткі історичні відомості про найважливіші події, які відбувалися

на Гуцульщині в Галичині за період з 1671-го по 1849-ий рр. Всього записано 25 подій.

У першому записі "Пам'ятника" повідомляється про заснування села Брустури в 1671-му році "пришельцями" з закарпатського села Брустури, вказано прізвища засновників і перших його мешканців — Маньків, Рибарбків, Маклашів і інших.

В етнографічній, історичній та лінґвістичній літературі вже понад сто літ ведеться жвава дискусія з питання про походження назви гуцули. На думку львівського лінґвіста Б. В. Кобилянського, в польській літературі вперше термін "гуцул" вжито в 1825-му році. У П. Ступницького зустрічаємо поки що найстаршу письмову згадку про гуцулів: "1816 года, тяжкий год, голод, дорожня велика. Гуцули ходили за збожем аж у Молдаву." Термін "гуцул" тут вжито не випадково, бо автор "Пам'ятника" ще говорить про гуцулів з Космача, Прокурави, Брустур і Річки від 1824-го року. Також про гуцулів згадується в хроніці під роками 1830, 1832, 1848. Якщо автор висловився про гуцулів під 1816 р., то напевне він знав про цю назву раніше, в кінці XVIII ст. Тим більше важливо те, що про гуцулів говорить П. Ступницький, гуцул з походження.

Гуцульщина — основна територія руху карпатських опришків. В "Пам'ятнику" знаходимо цікаві дані, історичні факти про рух опришків у кінці XVII століття і на початку XIX, яких досі не можна було виявити в інших історичних джерелах. Тут згадано про напад опришків на священиків у Стовпчатові (1800), двічі в Утропах (1780, 1801).

Під 1817 р. у "Пам'ятнику" записано про діяльність в горах "славних" опришків — Бойчука, Марусяка з Космача, Мосорука-ватажка з Проскурави, Штолюка з Жаб'я, Матковського з Черемхова, відомих лише за народними оповіданнями, леґендами і піснями, хоч це були історичні постаті.

Іван Франко вперше висловив припущення про ймовірність опришківської постаті Штолюка в кінці XIX століття. (Іван Франко. "Опришок Мирон Штола". Етнографічний збірник, НТШ, т. V, Львів, 1898, стор. 34-40). "Пам'ятник" П. Ступницького підтвердив здогад І. Франка.

Під 1822-им роком автор говорить про страту чотирьох опришків з Брустур, і одного з Черемхова у Пістині, а під 1830-им роком записано, що "славні опришки" Штолюк і Циган Мишко страчені у Вижниці на Буковині.

Для волелюбних гуцулів тяжкою повинністю була рекрутчина, названа в народі "бранкою". Про таку "велику бранку" у Станиславівській окрузі згадується в "Пам'ятнику" під 1809-им роком, коли з Гуцульщини у Станислав (Івано-Франківськ) війти багато рекрутів відправляли. Під 1832-им роком записа-

но, що "п'яний війт з с. Прокурави "перед терміном п'яний рекрутував." Внаслідок такого сваволля старшини "гуцули решта в гори поутікали."

Дуже цікаві дані в "Пам'ятнику" є про воєнно-політичні події в Галичині і, зокрема на Гуцульщині. Тут ідеться про прогнання в 1809-му році з Станиславова (Івано-Франківська) австрійським генералом війська Наполеона, про розгром російським військом польських повстанців поблизу Радехова в 1830-му році. Важливі повідомлення записав хроніст про події 1848-1849 рр. на Угорщині...

Як і в інших подібних записках і хроніках, так і в "Пам'ятнику", автор згадує про стихійні лиха, які навідували Гуцульщину, зокрема "тяжкий голод" 1786-го року, коли внаслідок "великого голоду" в галицькій і закарпатській Гуцульщині "много мирян померло", аж під 1816-им роком знову записано про голод. Автор пише, що 4-го квітня 1831-го року у Брустурах "холера появилася", і всі орендарі "з гор утікали," а в 1834-му році "западь сніжна" на Юра була така велика, що "худоба до сіна не може дійти."

Під 1824-им роком П. Ступницький зафіксував подію, пов'язану зі старовинними повір'ями на Гуцульщині, що були викликані стихійним лихом: "Посуха велика, дожджу не було, тому ж гуцули з Шешор, Прокурави, Космача, Брустур і Річки баби в'язали і яко чаровниць на огни пекли. Криміналом карали."

Записів у "Пам'ятнику", пов'язаних з церковними подіями: перераховуються священики, які були в Брустурах, коли покрито церкву, привезення з Бродів нового дзвону, побудови парафіяльної стайні, роботи парафіян під час будівництва "обиталища мурованого приходського" тощо.

Записав і ряд подій, а саме: як дяк був убитий кіньми, а коні впали зі скелі, як майстер Василь Костюк ставив стайню. Автор оповідає про гуцулів з Космача, які в 1830-му році перевозили пшеничну муку до Сиготу і на шляху в Чорногорі "ситом сіяли пісок до муки, а з правдивої муки пироги пекли."

Історичні відомості за XVII-XVIII століття автор черпав або з описів, або з пам'яті старожилів-односельчан. Починаючи з перших років XIX століття, записи майже рік за роком зроблені автором на підставі власних спостережень. Парафіяни в 1836-му році будували "обиталище мурованє" в Брустурах. Вони "коньми верхово спроваджували цеглу з Пістині, а це тяжко їм приходило." Тому у з'язку з такими тяжкими роботами селяни заявили, що "всі лишут Брустури, и пойдут до Путилова на свободу," а автор "Пам'ятника" заявив, що "и он пойдеть с ними."

Уже в перших клясах ґімназії пробує Семанюк складати вірші в дусі коломийок, а під кінець навчання пише драму п. н. "Несамовиті" і посилає на конкурс до Львова (1895). Драма була вирізнена, але премії не дістала.

По матурі їде Семанюк до Відня з наміром студіювати медицину в тамошньому університеті. Але оплати за навчання були на його кишеню зависокі, тож він вступив на дешевий юридичний факультет. Студій права не любив, але робив це, як він сам говорив, для хліба. Не дуже пильно заглядав до римського та німецького права, зате цілою душею приляг до літератури, маючи під боком велику університетську бібліотеку, а також і в українському студентському товаристві "Січ." Він бере живу участь у діяльності "Січі" своїми доповідями на літературні та наукові теми, допомагає заснувати робітниче товариство "Поступ," навідуючись до нього систематично з доповідями. Січовий сеньйор, д-р Євген Левицький, всебічно начитаний, заохочував студентів, членів "Січі", (до них належав і Семанюк) студіювати суспільно-економічні науки, читати П. Мирного "Хіба ревуть воли, як ясла повні" та Чернишевського "Что делать?" (Що робити?). Певно була мова і про Маркса, бо про це згадує Семанюк в біографії: "Капітал" Маркса і вся суспільницька наука видалися мені надто твердими, надто безнадійними і буденними, і я забігав крадькома до красного письменства та симпатизував зі школою, що її осередком була монархівська "Юґенд." (Це школа модерністичного напрямку в літературі — прим. ред.). Я писав тоді поезії в прозі і малі ескізи до "Дзвінка" (дитячий журнал, приміт. ред.) під псевдонімом Марко Черемшина, а критичні огляди до "Зорі" під псевдонімом Марко Легіт. Коли засновано "Літературно-науковий Вісник," я за порадою Івана Франка виступив у ньому із своїми новелями з мужицького життя та рівнож за порадою Франка — залишив поезію в прозі."

Так Іван Семанюк під псевдонімом Марко Черемшина найшов свій шлях в літературу. Новелі, друковані в "Літературно-науковому Віснику" 1899-1900 рр. та майже всі в "Буковині" 1900-1901 рр., увійшли до збірки новель під заголовком "Карби" 1901 р. у Чернівцях. Франко, Леся Українка, Кобилянська, Маковей та ін. високо оцінили мистецьку творчість Черемшини. Отак матеріял, що його нагромадив у своїй голові приземок Іванчик та юнак Іван, стали в пригоді мистцеві Черемшині.

В 1901-му році кінчає Семанюк правничі студії та вступає на судейську практику там же у Відні. Але ця служба здавалася йому занадто довгою, яку він залишає та по кількох літах переходить на адвокатуру. У 1906-му році здобуває докторат права та починає відбувати адвокатську практику в канцелярії д-ра Миколи Лагодинського, адвоката в Делятині, кар-

патському містечку. І так д-р Іван Семанюк знову проживає шість років серед гуцулів і серед зелених Карпат. Він має повні руки праці, коли д-р Лагодинський, як посол до парляменту, їде до Відня на сесію, то відповідальність за судові справи спадає на конціпієнта Семанюка. Та поза тим чекає на нього ще й громадська праця: Читальня, товариство "Січ," то знову якісь збори чи вибори. Всюди дає собі раду Семанюк та втішається між народом великою популярністю.

Відбувши практику, Семанюк, на вимогу Радикальної партії, відкриває свою адвокатську канцелярію в Снятині, місті на Покутті. Це сталося в 1912-му році, два роки перед вибухом Першої світової війни. Час інвазії російських військ перебув Семанюк у своїх батьків у Кобаках, допомагаючи їм у господарстві. А по війні повертається знову до Снятина і працює далі адвокатом.

Помітна довга мовчанка Семанюка, як письменника Черемшини від появи "Карбів" аж до світової війни. Це саме помічається і у Стефаника. По війні почалась у них друга доба їх письменницької творчости. Повоєнні новелі Черемшини дають яскравий образ воєнного лихоліття на селі, а далі декілька новель за польської окупації теж не подають селу надії на краще.

Власне, представник польської займанської влади — комендант поліції—*шиканує старого ґазду-гуцула* (новеля "Верховина") і колядники, що бажають в новій коляді новим панам-*вовкам болю в груди, на очі більмо і кольку в клуби...* (новеля "Коляда"), переслідування голови Читальні Мокана та читальників зображено в новелі "Писанки" і "Ласка" та арештування панотця за його проповідь, щоб люди каялися, свою Україну шанували, щоб молилися за тих усіх, що за свою землю життя віддали. Це діялося в день свята Івана Хрестителя. Того ж дня принесено до трупарні ґазду Дмитра Шепетанюка. Жінка пізнала чоловіка і скрикнула: "Це його вбив ревізор кривоустий!" Це був скарбовий сторож-прикордонник поляк, що залицявся до Шепетанючки. "Брешеш, жінко!" Кричать жандарми, але панотця заарештовують за його проповідь. На крик народу, "Чому не беруть того, що вбив ґазду?" Жандарми відповідають: "Вам засі до того, кров собача!" (новеля: "На Купала — на Івана").

Сподівання народу здобути свою правду-свободу, свою державність по розвалі імперії 1917-1918 рр. висловив Черемшина-лірик символічно в чудовім ескізі (нарис) "Туга."

Дівчина тужить за своїм милим Юрою, що поїхав воювати за Україну та не повертається. На село хмарою впали "вони" (вороги), а село здригається, сонечка визирає, аби вийшло з Божого оката аби то ті хмари розігнало. Аби над селом небо

засяло. Аби навернулися ясні мечі в стрілецьких руках... ясні зорі над головами, а присні душі пощезали пріч за ріками, за горами, за синім морем...

Жду милого та й сподіваюся із Підгір'єчка, із-під сонечка, із далекої України"... Це сподівання дівчини, сподівання села, це сподівання нашого народу... на свою правду - волю без присних (нечистих) душ!

Із-за цензури і можливих переслідувань Черемшина гостріше не виступає проти польської влади: подібно, як і Стефаник, бо ж треба було когось, щоб заступався за селянина перед надужиттям чужої народові влади.

Я перейшов до короткого огляду творів Черемшини в останніх роках його життя. Треба мені тепер повернутися назад і коротко сказати про першу збірку новель "Карби." Можна їй дати загальний мотив, ужитий самим автором: "Як уся Гуцулія на старців переходить." Прикре становище господарське: побільшення населення, роздрібнення ґрунту, примітивна обрібка землі, використання продуктів лісу і тварин не поставлене як слід, отже брак промислу та промислових шкіл, почасти й надужиття алькогольних напоїв — все це спричинило незавидний економічний стан селянства. Тож і не дивно, що такі невесені образки дав нам автор у таких новелях, як: "Дід," "Раз мати родила," "Святий Николай у гарті," "Злодія зловили," "Лік," "Чічка" та інші.

А село за війни потерпає і погибає із-за помилок, що їх допустилися ляндштурмаки, відступаючи перед російськими військами і стріляючи у пушкарів, що теж мають боронити село перед москалем ("Перші стріли"). Мадярська вояччина гуляє, грабує майно, ґвалтує жінок, заарештовує ґаздів, колишніх вояків цісарських; мадярський жид Дзельман ніби хоче боронити ґаздів, бере від ґаздинь за це воли, але це тільки обман — і бідаки ідуть на смерть. А війт шепоче панотцеві: "Ці сім ґаздів, — це Дзельманові годованці, що свої маєтки йому віддали, а собі лиш ужиток до часу своєї смерти лишили" ("Бодай їм путь пропала"). Або знову: "корова зґедзалася і вибігла поза стрілецькі рови, а власника тієї корови вішають як зрадника ("Зрадник"). Ще одно: село знаходиться по російському боці фронту. В селі кинулась пошесть. На мерві в хаті валяються хворий війт, дяк та ще дехто, а вже багато погинуло від болю чи від кулі. Козак приводить полоненого австрійського вояка, що втратив очі. Це Петро, війтів син а тепер каліка-сліпець. З розпачі відбирає собі життя, а батько вмирає ("Село вигибає").

Двадцять шостого грудня 1926-го року відзначено ювілей Василя Стефаника за його 25-літню письменницьку працю. На цьому святковому вечері-концерті читав Черемшина високо-

поетичний привіт-етюд і закінчив його словами: "Добрий вечір, пане Брате!" Це було у Львові у залі Народного дому. Стефаник з Богданом Лепким були на бальконі. Публіка довго і щиро, між нею також був і я, оплескувала ювілята.

Це останній раз бачив я Марка Черемшину. Десь під кінець листопада 1922-го року відвідав я його в Снятині. На Великдень 1927-го року був Черемшина у своєї матері в Кобаках, а їдучи до Снятина, помер на удар серця.

Так закінчив своє 53-річне життя співець Гуцульщини. В Кобаках споруджено йому недавно пам'ятник, а його дім у Снятині перемінено на музей його імени.

Іван Докторук

Література:

"Гуцулія", Ч. 2. 1967.

ЮРА ШКРІБЛЯК (1822-1884)

Юра Шкрібляк народився 1822-го року в с. Яворові Косівського повіту. Він прийшов на світ в убогій ґаздівській родині і тому його батьки не могли віддати його до школи, а вже про фахову освіту й мови не могло бути. Одначе тому, що Юра був з уродження талановитою дитиною, він ще з дитинства розпочав різьбити звичайним ножиком. А коли підріс, то сам зладнав собі примітивну маленьку токарку, на якій почав точити звичайні тарілочки та куделі.

Ці перші його праці хоч були ще досить примітивними, але вони вже приваблювали любителів різьбарства і швидко зробили належний розголос про Юру-різьбаря на цілу Гуцульщину. Його ім'я починає набирати популярности серед його вужчих земляків, а його різьбарськими працями починають цікавитися все більше і більше.

Першу солідніщу працю Юра Шкрібляк виконав для церкви у рідному Яворові. Це були різноманітні різьбарські прикраси для окремих церковних предметів. Ці прикраси Юра виконав з правдивим мистецьким талантом, з незвичайною художньою майстерністю та вмінням, що й запевнило йому перше місце різьбаря на цілу Гуцульщину. Ці його перші солідніші праці відрізнялися високим художнім точенням і мистецькою майстерністю.

З бігом часу його талант набирає сили і міцніє, а його мистецькі вироби все поширюють виробничий діяпазон. Він працює, головним чином, над виробами побутового і декоративного призначення. Він різьбить різноманітний посуд для домашнього вжитку, посуд на масло, сир, барилочки на воду та горілку, куделі тощо.

Його мистецька творчість в галузі різьбарства була надзвичайно багатогранною і до того оригінальною, бо в кожний свій виріб він укладав щось нове, оригінальне, не подібне до іншого. Серед його мистецьких виробів не можна знайти двох однакових предметів як щодо форми, так і до їх оздоблення.

Юра Шкрібляк досконало володів матеріялом, з якого творив мистецькі вироби та глибоко розумів основні принципи

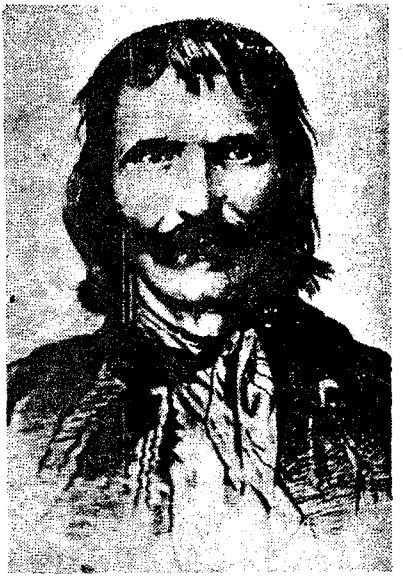

Юра Шкрібляк

орнаментики. Він мав надзвичайно розвинену творчу фантазію, яка поширювала діяпазон його досконалих мистецьких виробів та все підносила його на вищий щабель мистецької досконалости.

Він здебільшого прикрашував свої вироби сухою різьбою, лише деякі інкрустував металом або баранячим рогом. Складання орнаментальних мотивів у його виробах відрізнялися своєю простотою і чіткістю ліній. Загалом його орнамент мав геометричний характер. На деяких виробах він вирізьблював свої ініціяли "Ю. Ш."

Юра Шкрібляк у своїх різьблених виробах на дереві досяг зеніту мистецької слави. Він брав участь у мистецьких виставках у Львові, Коломиї, Трієсті тощо. За свою високу майстерність він удостоївся двох медалів та цісарської нагороди в дукатах. Своїми мистецькими творами він залишив по собі непроминальну славу мистця-різьбаря не тільки на Гуцульщині, але далеко за її межами. Його твори й нині експонуються по багатьох музеях України і цілого СРСР.

Юра Шкрібляк був одружений. Мав трьох синів: Василя, Миколу і Федя. Перші два з них успадкували від батька мистецький талант і теж були славними різьбарями.

ВАСИЛЬ ШКРІБЛЯК (1856-1926)

Василь Шкрібляк народився в 1856-му році в Яворові, Косівського повіту. Його батько Юра Шкрібляк був видатним різьбарем-мистцем, але хоч він і був таким славним різьбарем, одначе в тодішніх часах панування австро-угорської монархії на Гуцульщині він не міг здобути собі достатніх маєтків, щоб забезпечити своїм дітям високу фахову освіту. Він ледве за-

Василь Шкрібляк

робляв на мінімальний прожиток для родини. Тож його син Василь теж не мав відповідної фахової освіти, а закінчив лише початкову школу.

Василь з малих літ все пильно приглядався до праці свого батька, він ще з дитячих років захоплювався красою різьби, орнаментики і взагалі різьбарсько-токарською справою. Він завжди любив спостерігати за вправними руками свого батька, коли з-під них виходили чудові мистецькі вироби. Василь довгими годинами міг не відривати очей від точильного варстату, коли він так вправно працював в умілих руках його батька.

Все це мало великий вплив на розвиток його пізнішого таланту, і він увійшов в історію гуцульського різьбарства також

світлою зіркою, хоч і родився та виростав в часи темного небосхилу австро-угорської, а потім польської окупації.

Вироби Василя Шкрібляка, як і його батька, втішалися гучною славою не тільки на Гуцульщині, але й далеко поза нею.

Особливості мистецьких виробів Василя ті, що він прикрашував свої вироби плоскою різьбою, а для оздоблення в більшості вживав баранячий ріг і метал. Для виробів він користувався різнокольоровими породами дерева. Василь був чудовим токарем, а його різьба була надзвичайно прецизійного виконання дещо глибшого і складнішого від його неня (батька).

Таким чином, Василь Шкрібляк, успадкувавши різьбарський талант від свого батька, довів його до вищої досконалости, залишив по собі немеркнучу славу, як і його батько. А його високомистецькі праці й сьогодні експонуються в багатьох музеях та захоплюють глядачів своєю мистецькою майстерністю.

МИКОЛА ШКРІБЛЯК (1858-1920)

Микола Шкрібляк народився 1858-го року в Яворові, Косівського повіту в родині видатного різьбаря Юри Шкрібляка. Він, як і його старший брат Василь, не мав професійної освіти, бо в тих умовах це було недосяжне. Він, як і його брат, закінчив початкову школу в Яворові, а мистецьку науку різьбарства успадкував від батька, вдосконалював і вибивався на вищий щабель в цій галузі прикладного мистецтва в родинному мистецькому оточенні.

Микола, як і його старший брат, з малих літ виявляв велике зацікавлення до різьбарства. Він також пильно приглядався до батькової праці, вивчав та спостерігав всі тонкощі цієї мистецької штуки. І ще зовсім юнаком уже виконував непересічні різьбарські замовлення.

У своїй мистецькій творчості Микола піднісся ще на вищий щабель від свого батька і старшого брата: він у своїх працях багато приділяв уваги світло-тіневим кольоровим ефектам. Склад орнаментальних мотивів на його виробах різноманітний і незвичайно складний.

Микола оздоблював свої мистецькі вироби геометричними елементами орнаменту на подовбаному ("цьоканому") тлі. А також широко вживав бісер, інкрустуючи ним свої вироби. Він, як і його батько та брат, ставив на виробах свої ініціяли — "Н. Ш." (Никола Шкрібляк).

В заключенні треба сказати, що дві ґенерації Шкрібляків — батько Юра та два його сини Василь і Микола — своїми виробами прославляли не лише свою вужчу Батьківщину, але й ці-

лу Україну. Вони своїми художньо-мистецькими шедеврами вписали в анали Гуцульщини безсмертні сторінки, а їхні мистецькі вироби й сьогодні по музеях співають вічну славу видатним гуцулам Шкріблякам та українському різьбарському мистецтву минулого і початків нашого століття.

А їхня слава — це слава Гуцульщини, тієї чудової закутини української землі, яка могла породити і виховати такі великі мистецькі таланти.

Хоч Шкрібляки і відійшли у вічність, але їхні мистецькі скарби житимуть вічно, як довго житиме український народ на

Микола Шкрібляк

нашій плянеті. Нашим завданням є передати нинішнім і наступним поколінням ширші відомості про ці безсмертні гуцульські таланти, якими були Юра, Василь і Микола Шкрібляки.

Микола Домашевський

Література:

Проф. Євген Онацький. Українська Мала Енциклопедія. Буенос-Айрес — 1963.

Українська Радянська Енциклопедія, том 16.

А. Ф. Будзан. Різьба по дереву в західніх областях України. Київ, 1960.

"Гуцулія", весна, 1970, ч. 2(14).

ЮРА ШКРУМЕЛЯК

Юра Шкрумеляк народився в селі Ланчин, повіт Надвірна. На вигляд був дуже вродливим, чорнявим. Відзначався веселою вдачею, дуже здібний і талановитий. Ходив до української ґімназії в Коломиї. Мені довелося разом з ним мешкати в ґімназійні роки в Українській бурсі Педагогічного т-ва при вулиці Франца Йосифа.

Будучи ґімназистом, відзначався великими успіхами в навчанні. Мав знамениту пам'ять, багато читав різної лектури. Тому на свій вік був незвичайно розвиненим і начитаним. Уже в тих роках виявляв нахил до письменства. В бурсі ми видавали

Юра Шкрумеляк

журнал "Дзвінок", душею якого був Юра Шкрумеляк. В тому студентському журналі друкувалося багато його речей на різні теми. Але Перша світова війна нас розлучила. Я пішов до австрійського війська, а Юра Шкрумеляк зголосився до УСС-ів. На жаль, після того ми вже з ним не зустрічалися. (— В. С.).

По війні Юра Шкрумеляк працював у видавництві Тиктора у Львові. Редаґував дитячий журнал "Дзвіночок" і "Золотий колос". Під час пошести тифу в Україні написав книгу "Поїзд мерців", в якій з великим мистецьким хистом показав жах пошести, що навістила Україну. В тій фундаментальній літературній праці Юра Шкрумеляк подає чудові картини гуцульської природи, а на їх тлі переживання вояків сотні УСС-ів під командою сотника Голинського. Автор уболіває за жертвами

страшної пошести тифу, який уносив щоденно в могилу його друзів гуцулів.

Працюючи у Львові аж до Другої світової війни, Юра Шкрумеляк при приході вдруге большевиків до старовинного Львова зазнав репресій. Відбув заслання в далекому Сибіру, а повернувшись, був через деякий час регабілітований і працював як український совєтський письменник.

Дожив до старшого віку в Коломиї, де й помер в 1971-му році.

Покійний письменник належав до тієї когорти гуцульського покоління, яке відзначалося великою національною свідомістю та мріяло про звільнення України від окупантів. Це те покоління, що з вибухом Першої світової війни зі зброєю в руках пішло боротися за самостійну Українську Державу.

Василь Стефурак і
Михайло Петруняк

ПЕТРО ШЕКЕРИК-ДОНИКІВ

Гуцульська земля видала немало великих талантів з різних галузей українського життя: культури, мистецтва та політики, які ціле своє життя присвятили праці для добра свого народу.

Серед таких особистостей чільне місце посідає Петро Шекерик-Доників. Він належить до тих самородних талантів, яких здібна породити гуцульська земля. Петро Шекерик-Доників народився 1889-го року в селі Голове, Косівського повіту. Закінчив одноклясову школу в рідному селі. Під впливом свого вчителя Луки Гарматія, П. Шекерик-Доників, маючи вроджені здібності, багато працює над самоосвітою, здобуваючи в такий спосіб добре знання. А пізніше вибивається на чільне місце народного провідника, який своєю відданою працею для добра інших, пориває своїх земляків-гуцулів до звершення великих діл.

Ще з молодих літ він заложив "Січ" у своєму рідному селі, яка швидким темпом розростається та здобуває признання у керівних колах гуцульської інтеліґенції. Через свою активну працю в "Січі" П. Шекерик нав'язує тісні контакти з провідником і першим організатором "Січей" Трильовським, який безперечно мав великий вплив на дальше зростання цього самородка — непересічного таланту.

Крім того, велике значення для духового зростання Петра Шекерика мала праця в театрі Хоткевича, до якого він приєднується та об'їжджає з театром цілу Гуцульщину і взагалі за-

хідні українські землі. Одночасно зі вступом до цієї видатної на той час мистецької групи він вступає до Радикальної партії, яка в той час була провідною політичною організацією в Галичині.

Працюючи в театрі та в Радикальній партії, Петро Шекерик весь час перебуває в гущі народній. Він уважно приглядається до народного гуцульського побуту, вивчає народні характери, спостерігає психологічні риси народні та звичаї, що дало йому багатий матеріял для його літературних праць, які він подарував українській культурі в кількості 106 оповідань та новель

Петро Шекерик-Доників

про опришків на Гуцульщині. Визначніші з них такі: "Силуваним оком не надивитися," "Зведениця," "Іван Бойчук," "Нарозумився," "В касарнях," "Святий Вечір," "На дні озера," "Шкільник" тощо.

Петро Шекерик-Доників особливо виявляє свій непересічний талант громадського діяча в 1928-му році під час виборів. Він об'їздить цілу Гуцульщину, виголошуючи палкі промови до своїх земляків, цікавиться їхніми потребами та приглядається до невимовних злиднів і тут же снує пляни про усунення тих злиднів, про поліпшення долі гуцулів. На цих народних вічах він багато присвячує уваги піднесенню національної свідомости гуцулів, а моттом до цього в його промовах були завжди гасла безсмертного Каменяра. Він у своїх виступах цитував Івана Франка, доводив до свідомости своїм землякам його палкі заклики.

Петро Шекерик мав знаменитий дар промовця. Коли він промовляв, то його слова будили приспану свідомість гуцулів, вони вселяли в них віру у прекрасну майбутність. Гуцули, слу-

хаючи промов П. Шекерика, горнулися до нього, організувалися навколо нього.

Треба сказати, що на той час саме почався в Галичині рух за створення українських кооператив. Тож на цих виборчих вічах він чимало приділяв уваги й кооперативним справам і, звичайно, партійно-політичним. Після таких віч він у кожному селі залишав своїх мужів довір'я, які далі розгортали працю в напрямку, що вказував їм промовець.

У тому ж році його обирають до польського сойму з рамени Радикальної партії, де він, не покладаючи рук, працює для добра свого народу, домагаючись від польської влади належних прав і полегш українцям леґальним шляхом. Його праця в соймі проходила не без успіху, що створювало йому довір'я і пошану серед виборців.

Повертаючись дещо назад, треба зазначити, що Петро Шекерик, крім свого вродженого таланту, крім його перелічених додатніх рис, був безмежно відданим українським патріотом. Він у 1918-му році був членом Української Національної Ради у Станиславові, а також у 1919-му році був делеґатом на Трудовий Конґрес у Києві.

Коли зважити на часи, коли працював і видавав усю свою енерґію і талант Петро Шекерик, то це були незвичайно тяжкі часи. Саме тоді буйно розквітало москвофільство в Галичині, а тяжкі матеріяльні умови породжували апатію, розтіч і зрізничкованість. Тож треба було мати таких відданих патріотів, палких трибунів і здібних організаторів, як Шекерик, які будили народ, кликали до боротьби і праці народної. Таким був Петро Шекерик-Доників, який вибився на передній край у тій нелегкій боротьбі за долю гуцулів.

Він був переконаним демократом, непересічним самоуком-літератором, фолкльористом і видатним організатором народних мас.

Від 1933-го року і аж до вибуху Другої світової війни Петро Шекерик був війтом найбільшої на Гуцульщині громади в Жаб'ю (тепер Верховина). Там його захопив і прихід большевиків восени 1939-го року. Большевики його ув'язнили разом з його сином Андрієм і вивезли спочатку до Києва, де Андрій своїм незвичайним спритом врятувтвся і при приході німців до Києва в 1941-му році став видатним діячем в українській адміністрації Києва, а батько, Петро Шекерик, був висланий до Сибіру, де й зложив свої шляхетні кости під білими березами холодної і непривітної півночі.

Микола Домашевський

Література: "Гуцулія", весна, 1971, ч. 2/18.

ТЕОДОЗІЯ ЯСЕЛЬСЬКА-МЕЛЬНИЧУК

Теодозія Ясельська-Мельничук належить до визначних талантів-самородків театрального мистецтва, які в умовах тодішнього життя (під різними окупантами) тільки блиснули, але не могли належно розквітнути. Талановита актриса Т. Ясельська народилася в 90-их роках минулого століття в селі Ясенів Горішній на Гуцульщині, а померла у червні 1970-го року в рідному селі.

Про свою незавидну долю сама вона говорить так: "Я була п'ятою дитиною бідної вдови. П'ятою та ще й незаконородженою (байстрючкою), а в ті часи дуже збиткувалися над такими дітьми, що народжувалися на світ без батька".

Початкову освіту здобула в рідному селі й на тому дальша наука її скінчилася. На той час на Гуцульщині видатний письменник і режисер Гнат Хоткевич зорганізував чудовий аматорський гуцульський театр, який в 1910-му році чарував своєю оригінальністю і самобутністю глядачів Галичини, Буковини й Польщі. Теодозія Ясельська-Мельничук вступила до цього театру, в якому вперше дебютувала в ролі дівчини Парані у п'єсі Ю. Коженьовського "Верховинці", або як цю п'єсу після переробки Г. Хоткевичем ще називали "Антін Ревізорчук".

У своїх спогадах Г. Хоткевич писав, що Т. Ясельська прекрасно вела драматичні моменти. По цьому вже можна судити, що образ своєї героїні самобутня аматорка сцени творила оригінально, глибоко, з внутрішнім почуттям.

Зростав і міцнів цей талант під впливом чарівної краси рідних гір, гомону прудких потоків і шепоту смерек, свіжого подиху Чорногори і ніжного запаху полонинських квітів.

Мисткиню оточував чудовий природний світ, але нестерпне життя бунтувало її чутливу душу проти соціяльного й національного гніту, проти несправедливости, яка тоді панувала на Гуцульщині. Той її бунт виливався в народній пісні, яка стала її товаришкою на все життя.

Вона залюбки відвідувала народні гуляння, вечорниці, на яких зачаровувала своїм ліричним голосом гуцулів не тільки свого села, але й подальших сусідніх околиць. Гуцули її полюбили і тому, коли вона вже стала актрисою театру Г. Хоткевича, то гуцули радо йшли на вистави, щоб почути і помилуватися своєю талановитою мисткинею. Її пісні розповідали гуцулам про їхню гірку долю, затамовували їхні духові болі і окрилювали нестримною жадобою до кращого життя. Співаючи ті пісні, вона теж мріяла про кращу долю, про своє щастя. Але воно усміхнулося їй тільки тоді, коли вона працювала в театрі, яким жила і для якого віддавала все своє серце і душу.

Г. Хоткевич допоміг Т. Ясельській-Мельничук знайти точні, народні інтонації в її співах, а тоді прийшла до неї й манера поведінки та відповідні сценічні жести.

Вона особливо уславилася виконанням ролі Парані, про що ми вже згадували, але крім того, вона чудово виконувала й інші ролі, чаруючи своїх глядачів, як ролю лісової феї у п'єсі "Не просте", виступала в гуртових сценах в історичній п'єсі "Довбуш". Вона мала хист не тільки до пісні й драматичного мистецтва, але вона ще й до того була знаменитою танцюристкою і своїми танками захоплювала глядачів не менше, як драматичними ролями.

Але її щасливе життя цього так недовготривалого часу в театрі обірвалося, бо 1912-го року Гнат Хоткевич виїхав до Харкова, його вабили рідні краї. А театр припинив свою працю. Довелося й акторам роз'їхатися по домах. В тому числі й Теодозія Ясельська-Мельничук (Параня й Доня, як її називали). повернулася до рідного села й мусіла сісти за ткацький варстат, щоб заробити на шматок хліба. Про її тодішнє життя найкраще свідчить лист її колежанки по театру до Г. Хоткевича Г. Гулейчукової. Ось що вона писала в тому листі до Харкова: "А Доня також. ох она тепер нещаслива. Роботи не несуть люди й у неї так бідно та зимно, її наречений оженився, її покинув, а она так нарікає. Коби їй допомогти чимсь. Цікаво, чи вона мала (би) яке(сь) заняття, якби її взяти? Она казала мені, що на службу пішла би, коби лиш забратися з-перед очей тим людям, бо гризуть її дуже"...

Цей лист датований якраз 1914-го року, коли в скорому часі вибухла Перша світова війна і Г. Хоткевичеві не пощастило виконати своєї мрії, щоб перевезти гуцульський театр до Харкова, про що він мріяв і до чого вживав заходів.

А по війні, як відомо, прийшла на Гуцульщину польська окупація, яка остаточно доконала цей знаменитий нерозквітлий талант Т. Ясельської.

Микола Домашевський

На підставі переказів людей з її рідного села.

ПЕТРО ЯРЕМЧУК

Серед численних довоєнних різьбарів на Гуцульщині треба зачислити досвідчених і добре заавансованих у цьому мистецтві братів Петра і Юрія Яремчуків.

Петро Яремчук народився 1903-го року в Микуличині. Він ще з малих літ виявив велике зацікавлення й хист до майстер-

ки у варстаті свого батька. Батьки Петра належали до заможних людей і віддали сина Петра по закінченні народної школи в Микуличині до ґімназії в Івано-Франківську (Станиславів). Перебуваючи в Станиславові, він довідався, що в селі Річка, місті Косові і Брустурах є славні різьбарі. Під час вакацій в 1922-му році він навідався туди, де й запізнався з ними.

По відвідинах тих місцевостей і ознайомленням з різьбарством він полюбив це ремесло. Тож під час вакацій в 1924-му році він вступив до різьбарської майстерні в Брустурах. Там під керівництвом досвідчених майстрів він успішно опанував техніку різьбарства та вивчив кращі зразки тамтешніх майстрів-різьбарів.

По закінченні ґімназії Петро не міг дістати праці десь у бюрі, бо поляки не допускали українців до таких праць. А тому він почав працювати над власними різьбарськими творами і разом з тим навчав цьому ремеслу свого брата Юрія.

У 1930-му році на виставці у Ворохті їхні праці здобули признання і відповідні нагороди. Від того часу слава про Яремчуків поширилася по Гуцульщині. Свої вироби вони продавали по крамницях у Микуличині і Яремчі.

Під час другої окупації большевиками Гуцульщини Петра КҐБ заарештувало і вивезло в невідомому напрямку. Від того часу пропав слід за ним.

ЮРІЙ ЯРЕМЧУК

Молодший брат Петра, Юрій Яремчук народився теж у Микуличині в 1912-му році. Він, як і його старший брат Петро, ще змалку виявив великі здібності до теслярської праці, а відтак і в різьбарстві.

Юрій закінчив ґімназію в Івано-Франківську, але далі поляки не дали йому можливости студіювати на університеті, і він також під час вакацій учився різьбарства від свого брата Петра, а один літній сезон у славного різьбаря в с. Річка Якова Тонюка. Від нього він засвоїв мотиви чистої різьби та техніку інкрустації.

Юрій Яремчук виконав багато різьбарських праць, які продавалися в Микуличині, Яремчі та Ворохті. Його праці також високо оцінені на різних виставках.

Так само, як і його брата Петра, КҐБ заарештувало під час другої окупації Гуцульщини і вивезло десь на заслання. Від того часу немає ніяких відомостей про цього визначного мистця з Микуличина.

Микола Домашевський

ФЕДІР ЯКИБ'ЮК

Мистецька обробка виробів із шкіри на Гуцульщині ще здавна стояла на високому рівні. Ще у XVII-XVIII ст. в побуті карпатських мешканців відомі були "ташки," "табівки," "тайстри" (шкіряні торбинки прямокутної, квадратової чи півкруглої форми), "череси" (широкі шкіряні пояси чоловічі), "киптарі" (чоловічі та жіночі безрукавки з свечої шкіри), "постоли" (чоловіче та жіноче взуття), гаманці, обкладинки до книг, документів і цінних паперів та багато інших предметів господарського та культурно-побутового призначення з мистецькими оздобами.

У висліді багатовікових традицій і величезного досвіду було вироблено багато способів мистецького оздоблення виробів із шкіри.

Найбільшого поширення набула техніка гарячого і холодного тиснення. Дерев'яні та металеві форми-штампи майстри виготовляли самі. Крім того, мешканцям Прикарпаття відомі були ґравірування по шкірі, ажурно-прозірне вирізування, аплікація кольоровими шкірками, мистецьке плетіння із тоненьких різноколірних шкіряних ремінців.

В оздобах виробів народні майстри вживали різноманітні металеві прикраси - "бовтиці" (круглі пласкі бляшки), "цяточки" (маленькі цвяшки з випуклою круглою формою голівки), "бобрики"(форми прикрас, подібні до "бовтиць" з випуклим рельєфом(, "колосочки", "зернятка", "деталі з кольорового металу, що нагадують формою пшеничне зерно, різноманітні металеві деталі у вигляді опуклих і пласких ружечків, кіл, овалів, квадратиків, прямокутників, трикутників і інше.

Шкіряні вироби гуцулів умільців відомі були далеко за межами України. Мистецтво обробки шкіри було поширене на територіях сучасного Косівського, Верховинського, Яремчанського та інших районів Івано-Франківщини.

Крім того, косівські, кутські та пістинські майстри уславились виготовленням шкіряних киптарів, на жаль, імена народних майстрів, що займалися цією справою, майже не збереглись.

З другої половини XIX ст. ця галузь народного мистецтва набирає широких маштабів. Поширюється асортимент побутових шкіряних речей, предметів мисливського призначення.

Одним із видатних майстрів шкіряних виробів, які славилися на ціле Прикарпаття, був Федір Якиб'юк.

Федір Якиб'юк народився в 1877-му році в селі Снідавка Косівського району на Івано-Франківщині (кол. Станиславівщина). З іменем цього видатного гуцульського майстра від

шкіряних виробів пов'язані великі досягнення в цій галузі народної творчости. Вироби Ф. Якиб'юка зберігаються нині в музеях Києва, Львова, Івано-Франківська, Коломиї, Косова і закордонних.

Відомі українські письменники: І. Франко, М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, О. Кобилянська, В. Стефаник та інші, які перебували на Гуцульщині, з великою повагою та розумінням вивчали

Федір Якиб'юк, видатний майстер виробів зі шкіри.

культуру, побут і звичаї гуцулів, вони високо цінили їхнє самобутнє мистецтво, піклувалися про його розвиток. Вони особисто знали Ф. Якиб'юка і високо його цінили. Ф. Якиб'юк належав до гурту провідних майстрів кінця XIX століття і початку XX ст., зусиллям якого розвиток цього мистецтва піднісся на вищий щабель.

Мистецькі вироби Федора Якиб'юка із шкіри побували на багатьох українських і закордонних виставках, де здобували високе признання. Ще в 1909-му році вироби Ф. Якиб'юка були представлені на першій українській виставці у Стрию. Слід сказати, що серед декоративних мотивів виробів Ф. Якиб'юка переважають елементи, які становлять арсенал традиційних суміжних видів народного мистецтва.

Геометричні мотиви в більшості використовуються при способах ґравірування, холодного й гарячого тиснення. В кольоровій аплікації, якою прикрашувалися одяги, дуже поширені елементи геометричного орнаменту, а також стилізовані моти-

ви рослинного характеру. В орнаментальних прикрасах виробів із шкіри багато спільного з елементами і характером композицій вживаних у різьбі та випалюванні по дереву, із узорів ткацтва і вишивки, перероблених у відповідности з властивостями матеріялу.

Характерною особливістю орнаментів на виробах із шкіри Ф. Якиб'юка є строга симетрія і ритм. Рідше зустрічаються композиції з асиметричним розміщенням орнаменту. Досить часто в декоративних прикрасах використовуються кольорові металеві деталі, які органічно вплітаються в мережу усього декору-прикрас. Вони оживляють і посилюють загальне враження від орнаментальних мотивів.

Як правило, по краях кожного виробу виконується шов вузенькою шкіряною смужкою, який править за укріплення. Оскільки смужка завжди буває іншого кольору, шов створює декоративний узор, що замикає загальну композицію.

Загалом, треба сказати, мистецька творчість із шкіряних виробів Федора Якиб'юка залишила величезну спадщину для загальної української народної культури, його вироби й сьогодні високо цінятся та знаходять багато послідовників серед сучасних гуцульських майстрів.

Кілька років тому Ф. Якиб'юк (1959) відійшов у вічність, але його творчість живе, його безсмертні мистецькі вироби збагачують ґалерії багатьох українських музеїв і нині та напевне ще довго демонструватимуться, здобуваючи славу самобутньому гуцульському мистецтву та напевне запевнять йому славу і на майбутнє.

Микола Домашевський

На основі оповідання односельчан.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕҐІЇ І АВТОРИ

Д-р Василь Стефурак, голова Редакційної Колеґії

Іван Андрусяк, голова Конференції Гуцульських Товариств Америки й Канади.

Мґр Микола Домашевський, редактор

Д-р Іван Докторич,
мовний редактор

Катерина Домашевська,
перекладач з польської мови

Проф. Василь Чапленко
член НТШ і УВАН

Д-р Іван М. Новосівський,
член НТШ.

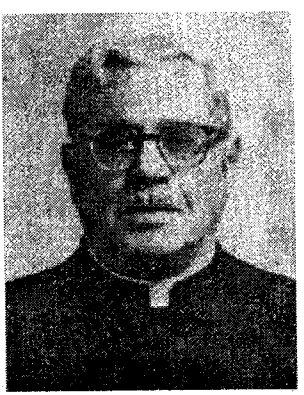

о. Ілля Нагірняк

Мґр Володимир Андрушко

ПРИЯТЕЛІ ГУЦУЛЬЩИНИ:

БОГДАН ЛЕВИЦЬКИЙ (1886-1962)

Богдан Левицький, хоч і народився на Тернопільщині, а не на Гуцульщині, але довший час працював у самому серці Гуцульщини — Косові та багато віддав праці, посвяти й енерґії для добра гуцулів, чому й містимо його серед видатних гуцульських діячів.

Богдан Левицький народився 1886-го року в Березовиці Великій біля Тернополя. Батько Богдана був управителем школи. Ця інтеліґентна родина Левицьких видала низку свідомих українських громадян. Початкову освіту Богдан Левицький одержав у рідному селі, а ґімназію скінчив у Тернополі. Вищі правничі студії здобув на Львівському університеті.

Ще будучи зовсім юнаком у ґімназійних роках, Богдан вступає до таємного українського гуртка, а вже будучи студентом університету, він бере активну участь в боротьбі за український університет, зокрема, коли студент Коцко загинув, Богдан бере участь у голодовій протестаційній акції.

По закінченні Львівського університету Богдан виїжджає до Відня, звідки дістає призначення на судейську службу до Вінер Нойштадту на Чехах.

Розвал Австро-Угорщини застає Богдана Левицького на становищі судді в Дрогобичі. Він бере активну участь у Листопадовому зриві, де стає членом Дрогобицької Національної Ради.

По прогрі визвольних змагань він на деякий час потрапляє до концтабору, а звільнившись, переїздить до самого серця Гуцульщини — Косова, де стає суддею. Тут якраз він і розгортає широку українську патріотичну діяльність серед гуцульського населення.

Богдан Левицький виявив велику активність в 1922-му році в часі виборів до польського сойму. Він роз'їжджає по селах Гуцульщини і переводить широку пропаґанду за українських кандидатів до сойму. Він усвідомлює гуцулів, що треба голосувати тільки на українських кандидатів, які зможуть добитися поліпшення життя гуцулів.

За свою працю він досить натерпівся: був заарештований і запроторений до коломийської в'язниці. Тут під час слідства йому інкримінували ще додаткову "справу". А це те, що він вів судові справи для українських сторін в українській мові,

що було заборонено, бо державною мовою була польська мова.

Після в'язничних переживань та концтаборів Богдан захворів тяжко і змушений був виїхати на лікування до Італії. Набравшись здоров'я, він повертається знову до Косова, де продовжує свою віддану працю для гуцулів. Але в скорому часі урядові чинники, побачивши його патріотичну українську роботу серед гуцулів, наказують йому залишити Косів.

Д-р Богдан Левицький

Деякий час він працює у власній канцелярії у Винниках (біля Львова), за першої большевицької окупації переховується у своїх добрих клієнтів. А за німецької окупації працював суддею у Бібрці (біля Львова).

А під час "великого ісходу" табори в Німеччині, по капітуляції Німеччини табори "ДП" і праця в ІРО.

В 1950-му році прибуває з родиною до ЗСА. Спочатку до Боффало, а в 1956-му році переїздить на працю в Національному музеї в Каліфорнії, яку він любив до безтями. Тут в 1962-му році й відійшов у вічність.

Д-р Віктор Паславський

СПІВЕЦЬ ГУЦУЛЬЩИНИ — МИХАЙЛО ЛОМАЦЬКИЙ

Михайло Ломацький — видатний співець Гуцульщини — народився 23-го листопала 1886-го року в Гусятині над Збручем. Початкову освіту одержав в рідному Гусятині, а учительську семінарію закінчив у Заліщиках в 1906-му році. Повний енергії і молодечого патріотичного запалу, розпочав свою педагогічну діяльність на Снятинщині. Його глибокий патріотизм і бажання вірно служити своєму народові турбували польську владу, яка всюди намагалася ставити йому колоди на йо-

Михайло Ломацький

го виховно-освітньому шляху. Тож йому не пощастило затримуватися довший час на одному місці: його все влада перекидала з села в село. У скорому часі його перекинули в село Голови під Чорногорою. Тут він опинився в самій гуцульській гущі.

Гуцули його дуже полюбили та й він не менше полюбив гуцулів, яким віддав усе своє кипуче, творче життя. Михайло Ломацький в національних справах ніколи не знав компромісів: був прямолінійним і йшов твердим українським життям, яке було для нього завжди устелене тернями. Польська влада тричі його заарештовувала, а в 1920-му році довелося йому відсидіти в коломийській в'язниці разом з гуцульськими повстанцями.

По відбутті в'язниці влада перекинула його на мазурські піски за Ряшевом, де він недовго вчителював. А потім деякий

час учителював на Перемищині, а далі став "мандрівним дяком", але з невласної волі. Учив на Богородчанщині, Добромищині та Городеччині. Так і проходило його невідрадне життя в умовах польської займанщини.

Під час Другої світової війни большевицька влада запроторила Ломацького до львівської в'язниці, звідки йому пощастило вирватися живим. А пізніше під час так званого "великого ісходу" він опинився в Австрії. Пережив страхіття у Відні під час вуличних боїв. А по закінченні війни опинився в переселенчих таборах в Німеччині.

Перебуваючи в таборах, Михайло Ломацький цілковито віддавався громадській і письменницькій праці. Він за ті часи виголосив близько 1700 доповідей по таборах, вишколював молодь, докладав багато зусиль для організації СУМ-у та видав циклостилевим способом близько 165 доповідей.

Одноразово був постійним кореспондентом багатьох еміграційних друкованих органів, як "Америка", "Українець-Час", "Українські Вісті", "Новий Шлях", "Батьківщина". журнал "Гуцулія" тощо. Залишив по собі багату літературну спадщину: видав 18 друкованих книжок, більшість яких присвячена Гуцульщині. Він був надзвичайно плідним письменником, хоч життєві умови ніколи не усміхалися йому, а завжди були незвичайно суворими і неласкавими. Пережив він багато життєвих трагедій, зокрема, єдиного сина розстріляли німці 1944-го року, а дочка ледве вирвалася з енкаведівських пазурів. А всього він мав п'ятеро дітей. Ціла родина залишилася дома, а він закінчив своє життя скитальцем в Німеччині. Помер 1968-го року. Похований на цвинтарі в Мюнхені (Західня Німеччина).

"ПОВІСТУВАННЯ" МИХАЙЛА ЛОМАЦЬКОГО

Світ Гуцульщини і її населення — гуцулів, приваблював уже віддавна наших і чужих дослідників та письменників. В. Шухевич, Ю. Федькович, М. Коцюбинський, В. Гнатюк, Г. Хоткевич, А. Крушельницький, О. Кобилянська, І. Крип'якевич, У. Самчук, о. І. Воробкевич, М. Черемшина, О. Олесь, М. Остромира-Маковська і багато інших досліджували, описували та оспівували в своїх працях, повістях, нарисах та поезіях цей чарівний, оповитий незрівняною красою закуток нашої великої Батьківщини. Бо в цьому закутку нашої вітчизни ще збереглись архаїчні звичаї, багата традиція — бережена духами давнини та передавана з покоління у покоління в переказах і віруваннях, обрядах та співанках. І та, розкішна у своїй вели-

чі та безмежності, частина українських Карпат створила буйне плем'я гуцулів — гордих, безстрашних, завзятих, впертих, одчайдушних, веселих і ... вільних!

1.

Саме ця небуденна тематика стала змістом багатьох нарисів — "повістувань" *Михайла Ломацького*. Він, уродженець Південного Поділля, довгі літа учителював у серці Гуцульщини — над Черемошем, Рибницею та Прутом. Він сходив Гуцульщину по цей і по той бік Чорногори, цікавився побутом і життям гуцулів, їх болями і радощами, їх переказами, леґендами, їх історією, етнографією, народним мистецтвом та музикою. Зібрав він ці матеріяли і оповідання в 13 томах, що появились друком на еміґрації в 1956-1968 роках., охопивши понад 180 нарисів.

Персонажі в оповіданнях Ломацького — у плястично змальованих картинах — це постаті, взяті з правдивого життя, з їх добрими вдачами і хибами. Ломацький їх може дещо виідеалізував та убрав у поетичну форму. Гуцул у "повістуваннях" Ломацького — це свободолюбна людина, яка не піддається чужим впливам, його вдача йде впарі з палкістю, непогамованністю і одчайдушністю. Він не поступається перед злом, не гнеться перед чужими ... такими й були гуцульські опришки.

Тематика оповідань Ломацького багата, пов'язана з територією, на якій жив і працював. Він сягає своїми спогадами в часи перших поселенців-піонерів, котрі як Лабуда, Дрібняк і інші, проходили тодішніми карпатськими пралісами і пущами, просувались вздовж гірських рік та потоків все вище і дальше у гори і осідали на Голоширі, в Шикманах, над Грамітнім чи Перкалабом. Ці перші поселенці-гуцули вели завзяту боротьбу з дикою природою, вона впливала на їх вдачу та формувала з них витривалих і відважних верховинців. З далекої давнини XVII століття Ломацький вилонює постать шляхтича Березовського, який під час 30-літньої війни служив в армії Валенштайна, заприязнився з графом Левенштайном в Гайлброні, переїхав з ним в Чехію, а звідти обидва з джурою Гансом Саком прибули у вітчизну Березовського — на Гуцульщину. Березовський залишився в рідному Березові, Ганс Сак поселився в Грамітному, одружився з Василиною Корпанюковою, а його потомки Сачуки проживали потім у Грамітному. Левенштайн погуцулився також, взяв за жінку Марійку Бойчук з Гринева; його потомки звались Лебіштани, поселились у Ферескулі.

Ломацький описує також життя-буття гуцулів за австрійських часів, гніт та знущання поліційних мандаторів (напр., в Устериках), співвідносини гуцулів з лісовою службою — охороною в державних лісах, експлуатацію лісів австрійськими фірмами, що нищили скарби Карпат, павперизуючи його батьківщину та збагачуючись чужим добром. А далі прийшли часи польської окупації, з горезвісною пацифікацією 14-тим полком піхоти полк. Ролінського 1920 року, що, напр., у Головах мордували мужчин, безчестили жінок та дітей і пускали з димом без того убоге майно автохтонів.

2.

Однак, чи не наймаркантніше змальовані у творах М. Ломацького завзяття та відвага гуцула в оповіданнях про Олексу Довбуша та інших опришків, як Нестора з Делятина, Івана Пискливого з Довгополя Руського тощо. Бо опришківство — в позитивному значенні — це лицарська ціха свободолюбного характеру гуцула. В опришках, зокрема в постаті Олекси Довбуша, вбачав гуцул національних месників, які захищали його від кривди й карали винних.

Вони були борцями за долю гуцулів. А Довбуш — це трибун покривджених селян, оборонець визискуваних. Довбуш, так як Кобилиця, Дудар і інші, нападав на панські двори (Кути, Ясенів, на Закарпатті), забирав їхнє добро, але не роздавав його селянам, — бо — на його думку — "чим більше їх б'ють, тим вони панам вірніші". Довбуш не любив бідних, однак був милосердним до слабих і калік та ніколи не нападав на заможних гуцулів. Він не терпів спротиву і не завагався забити барткою гуцула, Дідушка, коли той не хотів принести йому харчів. Довбуш їздив у гостину до чесних дідичів як, напр., до Джурова, бо він селянам не чинив кривди. Навіть закони Божі інтерпретував Довбуш по-своєму та ходив аж у манастир у Сучаві, щоб висповідатися зі своїх гріхів. Та одчайдушність і привела його до передчасної смерти. Пронизаний кулями Стефана Дзвінки, упав мертвим на порозі дому своєї любки. Ще й досі показують гуцули улюблене місце на Лебедині, де довгими днями просиджував у задумі Довбуш, та місце в Синицях, де були закопані його скарби.

До інтелігентів, зокрема до польських поселенців на Гуцульщині, ставився гуцул неприхильно і з недовір'ям. Він вважав їх зайдами, котрі поселились у горах, щоб його використовувати і наживатись його працею. Він їм не вірив, і у своїй гордості там, де лиш міг, — іґнорував. Зокрема, величезні

матеріяльні і моральні шкоди принесли зі собою на Гуцульщину жиди.

Ломацький подає численні приклади визискування жидами добродушних і чесних ґаздів. Як приклад, подає автор правдиву подію з життя Михайла Оршеґи, багатиря в Ільці, який прийняв до себе бідного жида з Ясиня і навіть подарував йому кусень поля. Цей жид, загосподарювавшись у Оршеґи, привчив до горілки його сина Юру, доробився на гуцулах майна та заклав корчму в Ільці. Або ще інший приклад, поданий Ломацьким: Гершко Кравтгамер хитрощами обдурив Козьму Штефлюка і той записав йому своє майно, а інший Срулько, з допомогою зфальшованого завіщання, став власником маєтку Федя Зеленчука в Джемброні.

Таких прикладів наводить Ломацький багато. Однак трапляються в його нарисах і позитивні типи жидів, як Пецика з-під Крем'яниці, якого туга за Гуцульщиною перемогла і він, виеміґрувавши до Америки, таки повернувся у рідні сторони, щоб там доживати свого віку. Ця сама туга за Карпатами спричинила, що й Віллі Бенсдорф повернувся на Шибене, хоча заради своєї дружини Гільди був змушений виїхати до Відня.

3.

Гуцул релігійний. Він з пошаною згадує прикладно-зразкових священиків (у Криворівні, Жаб'ю-Ільці, у Старих Кутах), які були взором для нього та яких він шанує. Але релігійність гуцула тісно пов'язана зі звичаями, пересудами, забобонами, заклинаннями, ворожбою і віруваннями у надприродні сили. Гуцул вірить, що в давнині жив дух Старовини, що був братом Перуна і молився до Сонця, а його дружиною була Старовіччина. Вони здалеку зайшли у Карпати, осіли в Чорногорі й навчали гуцулів предківських звичаїв та сокотили — боронили їх від ворогів-зайдів. Ломацький заторкує надприродні та містичні моменти давніх гуцульських леґенд, мітів та переказів і віддає у своїх "повістуваннях" дух древньої доби та світогляд гуцулів, для яких світ чарів і повір'їв був живою дійсністю.

В уяві гуцула існують злі духи, як арідник, мольфар, щезник, лісовик, лісова мавка, чародійниця, відьма... Всі вони мають вплив на його життя. Він вірить в силу ворожби, що за його переконанням може відвернути хворобу або принести нещастя. Кожна подія у році зв'язана в житті гуцула з певною обрядовістю і заклинаннями. Чи під час приготування маржини до полонинського ходу на св. Юрія, чи при виконанні ста-

ровинних обрядів на Великдень або на Різдво, гуцули — окрім молитви, виконують цілу низку прийнятих традицією робіт, рухів та заклинань. Гуцул любив ці традиції, тому й зберіг їх у своєму побуті, обрядах та співанках. І з тих гуцульських співанок також пробивається душа і усіблення гуцула, так як із гуцульських приповідок і повір'їв вилонюється його філософічне сприймання труднощів життя і здоровий народний розум. Гуцул вірить, що у світі йде безнастанна боротьба Добра і Зла; щоб зло побороти, він часто звертається до надприродної, — на його думку, — сили знахаря чи ворожки, щоб вони привернули йому любов чи вірність, або пімстили зраду і кривду. І Ломацький подає приклади забобонного життя гуцула, який звертається до ворожки Парасини Шумеючки, а вона заворожила сварливого Пантелу і той блукав, мов навіжений, по горах. Автор згадує про ворожку Ганулю, яка передбачила матеріяльну руїну Онуфрійкові; згадує про знахаря Дарадуру з Плоскої, котрий передбачив навіть свою власну смерть; про ворожбита з Молдавиці, який привернув, — мов Фавстові Ґете, — молодечу силу Цвілинюкові. У своїй уяві гуцул вірить, що ворожка Чуприйчучка обернула зрадливого Петра у цапа, а стара Бичучка заворожила настирливого мадяра у кам'яний стовп.

4.

Описи гуцульського побуту маємо у кожній збірці Ломацького і вони, побіч любовної тематики, найчисленніші. Ломацький подає живі описи обрядових звичаїв під час гуцульського весілля, зі співанками й танками, описи храму на Михайла у Ферескулі, описи багатої гуцульської ноші, заживне життя у ґражді Мочерняка у Ворохті, чи Кульбака в Арджелюзі. Автор описує, — малює хатнє устаткування чи старовинну кахлеву піч по гуцульських осідках, намисники, покриті патиною старовини образи. Мистецькі дерев'яні вироби Юри і Василя Шкрібляків, пістолі, рушниці, глиняні вироби — все це зв'язане було з гуцульським побутом і стало вдячною темою для нарисів Ломацького.

У своїй натурі гуцул є вродженим мисливцем. Він полює на оленів, козлів, диків-кабанів, боронить свою маржину від ведмедя чи вовка. І з тим зв'язані "повістування" Ломацького про освоєного Єлаком оленя, про гуцульського філософа Жебуньку, якого привела ведмедиця до ведмедятка, а він вилікував його, витягнувши терня з лапи; про мисливого Дронєка і викрадену ним рушницю в лісничого, щоб уполювати оленя. Є там оповідання про сліпого вірла, який з кущів нападав на

овець, про Вірляника, який вилікував вірлицю, про здичілого гуцулика, схопленого вовками в нетрі...

5.

Кохання — вірне і грішне, непогамоване, щасливе і трагічне займає в житті гуцула важливе місце. Ломацький змалював словом десятки любовних подій. І так, в нарисі "Хрест на скалі" описує він, як то закохані, яким не судилось одружитися, добровільно скочили у вири — нутри Черемошу. Ту саму смерть знайшла Зозулька, якій дєдя не дозволив взяти шлюб із "паничем" Ярком. В іншому нарисі Одокія добровільно зажила отруту, щоб вступитись чоловікові з дороги.

В тих любовних оповіданнях вирізнюється постать Доротеї Феретті, з багатого еспанського роду, що покинула свою Батьківщину з любови до свого мужа Стрільбицького і доживала віку у сина, пароха в Текучій. Так мало, дуже мало є у Ломацького любовних оповідань із щасливим закінченням...

Любов займає особливе місце в житті гуцула. Його імпульсивна натура шукає в ній радости і щастя, відпруження й забуття. Любов є для нього життєвою конечністю, мов хліб насушний, він нею живе, тому і не дивно, що любові він присвячує так багато своїх співаночок. Його жартівливі приспіви повторюються при різних нагодах і у різних варіянтах, чи то на весіллі, чи при танцях і забавах. Однак етичний момент освячення любови формою подружжя — залишається на дальшому пляні. Його гаряча, палка натура не зупиняється над такими проблемами. Тут все вирішує виключно природний імпульс, прагнення життя! Як відмінне і різне воно від прози життя гуцула, від труднощів, з якими бореться він все своє життя...

З темою кохання тісно в'яжеться ще і інша риса — прикмета характеру гуцула, а це жадоба відплати і пімсти. Ця риса характеру пов'язана з честолюбством, що націховане, з одного боку, відвагою, хоробрістю, одчайдушністю, а з другого — і потребою відплати кров'ю за заподіяну кривду. Поняття відплати загальнолюдське, його стрінете, більшою чи меншою мірою, у різних народів. Та тут поняття відплати за кривду виступає незвичайно виразно. Вдача гуцула — пристрасна і завзята. Він живе серед дикої природи, яка постійно змушує його боротись з твердими умовинами буття, і саме ця дика природа формує його вдачу і психіку. Пімстити заподіяну кривду — це в психіці гуцула річ самозрозуміла і логічна: він сам вимірює свою справедливість. Гуцул немає довір'я до книжно-законного присуду суду, і лише з необхідности звер-

тається до нього, коли мова, напр., про усталення межі його посілости, про леґалізацію заповіту чи сплату боргу. Він старається сам керувати своїм життям так, як уважає за доцільне.

У своїх нарисах подав Ломацький багато прикладів, де гуцул відплачує стрілом з пістолі за любовну зраду чи за іншу кривду, або віддячується ударом мосяжної бартки, підпалом чи іншим засобом пімсти.

Та часто діє він і з вищих мотивів — з мотивів побратимства, що є другою характеристичною ціхою психіки гуцула. І так, Морощук йде аж до Сиготу, щоб пімстити смерть побратима, хоч знає, що звідти вже не повернеться живим. Старий Бичук ґранатами мститься москалям за смерть свого сина і сам гине від вибуху останньої. За смерть батьків малий Михайлик вбиває трьох большевиків, а ще інший йде аж за Перемишль, щоб пострілом у польського графа пімстити смерть своєї судженої. "Пімста пливе в їх крові" — у людей з незагоєними душевними ранами...

***

У далеких мандрівках по Гуцульщині підглянув Михайло Ломацький не одну таємницю природи та зібрав багато фолкльорного матеріялу, що стосується гуцульського словництва, символіки гуцульських звичаїв та їх праісторії. Ці матеріяли черпав він з уст народу, з їх поведінки в житті та з явищ гуцульської дійсности, характеризуючи влучно їхню життєву філософію, внутрішній світ їх духу та їх прив'язаність до традицій родинного життя.

Роман Кобринський

Література:

Ломацький Михайло, Верховино світку ти наш. Мюнхен 1956 і Мюнхен 1960.
" " З Гуцульщини. Лондон 1956.
" " Країна чарів і краси. Париж 1959.
" " Гомін гуцульської давнини. Мюнхен 1961.
" " Бескидом зеленим в три ряди садженим. Мюнхен 1962.
" " У горах Карпатах. Мюнхен 1962.
" " Опришківське гніздо. Мюнхен 1964.
" " Заворожений світ. Мюнхен — Нью Йорк 1965 і Мюнхен — Нью Йорк 1966.
" " З гір Карпат. Мюнхен 1968.
" " Українське вчительство на Гуцульщині.
" " По той бік Чорногори.
" " Гуцульські оповідання (манускрипт).
" " Альбом української ноші (манускрипт).
Кобринський Роман, Гуцульщина в світлі реґіональних дослідів. Доповіді Світового Конґресу Української Вільної Науки, Нью Йорк 1967.

ДОКТОР ПЕТРО РОНДЯК

Серед визначних громадських і політичних діячів Гуцульщини почесне місце займає д-р Петро Рондяк. Доктор Петро Рондяк народився 31-го серпня 1873-го року в селі Розділевичах на Самбірщині. Там же в Самборі закінчив ґімназію і склав іспит зрілости. Правничі студії закінчив у Львівському університеті, по закінченні яких був суддею в Яблонові, Косові та Скольому.

Відійшовши на емеритуру в 1918-му році, він складає адвокатський іспит і відкриває власну адвокатську канцелярію в Косові. Його канцелярія стала осередком українського організованого життя цілої Косівщини. Сл. п. адвокат Петро Рондяк

Д-р Петро Рондяк

єдиний в той час заступав по судах українські справи перед тодішніми чужими властями. Він не раз зумів відхилити чи узлагіднити якусь справу українського оскарженого, а у випадку українця-оскаржувача допомогти йому виграти справу.

Адвокат д-р Петро Рондяк цілковито віддається українській справі. Його заходами та великою матеріяльною допомогою було організовано в Косові Кредитове товариство "Народна каса", килимарська кооператива "Гуцульське мистецтво" та товариство "Український народний дім." Як член і основник кооперативи "Народна торгівля" в Косові, він опікується нею аж до початку Другої світової війни. Як довголітній голова філії "Просвіти" в Косові, він закладає по селах Косівщини читальні "Просвіти" і на тому посту застає його Друга світова війна.

На площі над річкою Рибницею в Косові його заходами здвигнено прекрасний пам'ятник Т. Шевченкові, роботи мистця Гаврилка.

Помер д-р Петро Рондяк 15-го квітня 1944-го року в Турці над Стриєм. З його смертю відійшов у вічність великий патріот і громадський діяч, слава про якого залишиться в середовищі нинішніх і наступних поколінь гуцулів. Він ціле життя віддав для свого народу і для прослави нашої незабутньої Гуцульщини.

Микола Домашевський

РОДИНА МИРОНЯКІВ З МИКУЛИЧИНА

В серці зелених гір Карпат, у селі Микуличині, жила гуцульська родина Андрія і Параски (з дому Стефанюк) Мироняків. У них було п'ятеро дітей: Юра, Дмитро, Лесь, Михайло, та Анна. Серед мешканців Микуличина члени цієї родини знані були як Андрусиви.

Переглядаючи історію цієї родини, треба ствердити, що її життєвий шлях був тяжкий, немов устелений колючим терням.

В молодому віці несподівано помирає Параска Мироняк, залишаючи дрібненьких дітей та чоловіка на паству долі. З її смертю настали тяжкі, невідрадні часи для родини. Діти, залишившись без материнської опіки та родинного тепла, дуже бідували, але при тому наскільки уміли вони собі взаємно допомагали та виховувалися.

Батько Андрій, прибитий горем, не зміг багато дітям допомогти та заопікуватися ними. І так роки проходили, діти росли, але вигляду на кращу долю у цій родині не видно було, бо несподівано наспіває вістка про трагічну смерть Михайла, тоді 12-літнього хлопця, який гине під колесами вузькоторової залізниці. Коротко опісля помирає й батько, залишивши дітей круглими сирітками. Роки минають...

Найстарший син Мироняків Юра, завдяки його наполегливій праці, здобуває фах майстра-будівничого. Деякий час він працює при будові хат, що дає йому добрий заробіток. Він одружується та будує для своєї новозаснованої родини гарну хату у Погарах (присілок Микуличина). Хата ця своєю красою пишається ще до сьогодні у родинному селі Мироняків.

Юра Мироняк, втішаючись пошаною та довір'ям серед микуличинців, стає також кероном в бутинах у Поляниці-Лівущику.

Образ Юрія не буде докінченим, коли не згадати про його активність в національному житті. Він належав до ініціятивного комітету для заснування профспілки лісових робітників, як також до проводу читальні "Просвіта" у присілку Поломистий. За його національну свідомість та діяльність він був переслідуваний ворожою владою.

Другий син Мироняків Дмитро набуває фах ватага. Він одружується з Агафією Михасюк та займається господаркою. При цьому майже кожного літа він ватагує в полонинах, а найчастіше у полонині Шекілівська. Зимою знову Дмитро працює з кіньми в бутинах.

Молодший син Мироняків Лесь, одружений був з Параскою Домашевською. Він набуває фах теслярa. Працює в теслярських майстернях та при будовах. Лесь рівнож стає добрим

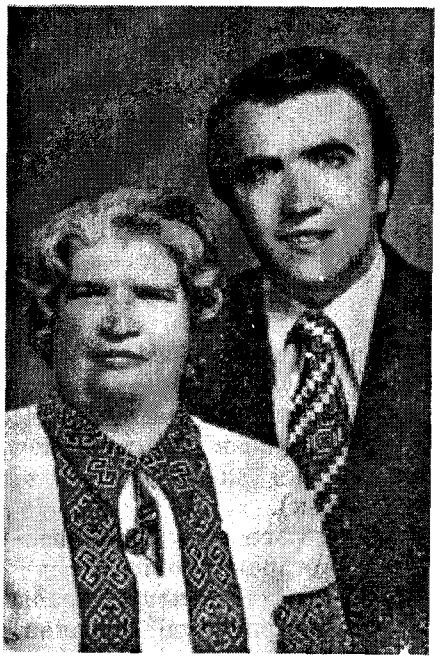

Анна Мироняк з сином Василем

музикантом. Він виступає на весіллях і забавах з грою на цимбалах в його родинному селі Микуличині, як й в околичних місцевостях.

Лесь Мироняк втішався великою пошаною серед гуцулів. Він також належав до ініціятивного комітету для заложення профспілки лісових робітників, яка була заснована 1928-го року.

Так минають роки...

Настає 1941-ий рік. Гуцульщина дістається під нового окупанта — гітлерівську Німеччину. Настають тяжкі часи для гуцулів. Окупант переводить масові арешти найбільше свідомих мешканців цієї частини Карпат. При кінці 1943-го року заарештовано й Леся Мироняка за його працю серед українців.

гуцулів. На початку 1944-го року його розстріляло німецьке ґестапо. Це ще чергова трагедія в родині Мироняків.

Наймолодшою в родині Мироняків була дочка Анна. Її дитинство було чи не найтяжчим, бо сирітської гіркої долі вона зазнала від 2-го року життя. Виросла при братах, помагаючи їм в господарстві. Німецький окупант в 1942-му році насильно вивозить Анну на каторжні роботи в Німеччину, де вона тяжко працює. Це знову немов чорна хмара зависла над родиною Мироняків.

Але після війни Анні доля покращала. Вона, завдяки старанням та помочі добрих людей переселюється з сином Василем на американський континент, де й замешкує до наших днів.

Катерина Домашевська

Д-р МИРОСЛАВ МИХАЙЛО НЕБЕЛЮК

Визначний український патріот і жертводавець на видання Історії Гуцульщини.

Д-р Мирослав Михайло Небелюк народився 1914-го року на Гуцульщині в Делятині. Початкову школу закінчив у рідному Делятині, а середню — ґімназію у Станиславові (Івано-Франківськ).

Від 1937-го року перебуває у Франції, де працює генеральним секретарем Українського Народного Союзу та членом редакційного колективу "Українського слова" в Парижі.

Ветеринарні студії закінчив в Альфорт, завершені докторатом ветеринарної медицини в Паризькому університеті.

Від 1952-го року замешкує в Канаді, де працює державним ветеринарним лікарем у Саскатуні, Саск. Він є активним членом українських і чужих політичних, громадських, науково-освітніх, релігійних і професійних організацій в Канаді і ЗСА.

НА ВИДАВНИЧИЙ ФОНД ІСТОРІЇ ГУЦУЛЬЩИНИ ЗЛОЖИЛИ:

Орест Біляк	$ 26.00
Володимир Близнюк	25.00
Марія Береска-Ключівська (Арґ. пезів)	34.500
Степан Бакай	100.00
Михайло Бурдяк	100.00
Михайло Вацик	20.00
А. Вельничук	25.00
Я. Войнаровський	125.00
Гуцульське т-во "Верховина"	50.00
Гуцульське т-во "Трембіта"	100.00
Гуцульське т-во "Чорногора"	100.00
Гуцульське т-во ім. св. Юрія Переможця	2000.00
Іван Гаврилюк	250.00
Василь Гаврилюк	25.00
Степан Григорчук	25.00
Параска Гаврилюк	100.00
Семен Геник	125.00
О. Ґердан-Заклинська	10.00
Мґр Микола і Катерина Домашевські	500.00
о. Микола Дебрин	25.00
Петро Довбачук	25.00
Микола Ільницький	75.00
Інж. Роман Кобринський	25.00
Юра Карпюк	25.00
Олена Кобзей	250.00
Роман Кушнірчук	25.00
Марія Левицька	50.00
Семен Мироняк	26.51
Михайло Миронюк	25.00
Марія Мисюк	30.00
Іван Микитин	25.00
Д-р М. М. Небелюк	125.00
Ірина Небелюк	200.00
Василь Орлецький	125.00
Іван Попадюк	25.00
Василь Попадюк	25.00
Осип Порайко	25.00

Петро Поварчук	25.00
Емілія Прибитківська	30.00
Іван Ровенчук	50.00
Д-р Роман Ричок	25.00
Д-р Василь Стефурак	2000.00
Д-р Петро Сениця	25.00
Микола Самокішин	25.00
Марія Соханівська	50.00
Василь Симчич	25.00
Микола Симчич	25.00
Микола Сухарчук	25.00
Олекса Тимчук	25.00
Т. Токарчук	25.00
Іван Тонюк	25.00
Михайло Тимюк	25.00
Степан Федорак	100.00
Д-р Степан Федюк	45.00
Осип Фіріщак	25.00
Дмитро Фодчук	25.00

Анна Мироняк з сином Василем з Чікаґо — фундатори кліш для І-го тому "Історії Гуцульщини".

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Знімки окремих осіб

Гуцул з Буковини 73
Трембітання на розі 204
Іван М. Лелет 222
Євдокія Домашевська 222
Василь Михайлюк з Яворова 222
Юра Водошняк з Микуличина (в микуличинському строї) 226
Анна Мироняк з Микуличина, член Гуцульського Т-ва "Чорногора" в Чікаґо 230
Дудар з Космача, 1939 р. (Фото О. Пежанського) 236
Дудар 237
Гуцул Михайло Петращук грає на фрелі (с. Брустури) 238
Гуцулка з Микуличина (кінця XIX ст.) 244
І. Ю. Грималюк, майстер художньої обробки дерева 254
Михайло Бурдяк 276
Лесь Мироняк 276
Юра Корпанюк (с. Яворів) 276
Петро Яремчук 276
Ватаг Гнат Стефурак Федоринчуків на полонині Кидроватій (1899 р.) 343
Микола Тимофіїв-Дутчак 375
Марко Бараболя 381
Гриць Голинський 383
Сотник Гриць Голинський, комендант Гуцульського куреня, 1919 р. 384
Василь Гундяк 386
Микола Григорчук 387
Михайло Горбовий 388
Василь Домашевський, війт з Микуличина 389
Лук'ян Кобилиця 407
Василь Попадюк-Базь (1924 р.) 416
Михайло Павлик 419
Василь Петрук 427
Іван Самокішин 429
Юра Соломійчук-Юзенчук 431
Осип Юрій Федькович 443
Марко Черемшина (1874-1927) 450
Юра Шкрібляк 457
Василь Шкрібляк 458

Микола Шкрібляк 460
Юра Шкрумеляк 461
Петро Шекерик-Доників 463
Федір Якиб'юк, видатний майстер виробів зі шкіри 469
Д-р Василь Стефурак, голова Редакційної Колегії 471
Іван Андрусяк, голова Конференції Гуцульських Товариств Америки й Канади 471
Мгр Микола Домашевський, редактор 471
Д-р Іван Докторук, мовний редактор 472
Катерина Домашевська, перекладач з польської мови 472
Проф. Василь Чапленко, член НТШ і УВАН 472
Д-р Іван М. Новосівський, член НТШ 473
о. Ілля Нагірняк 473
Мгр Володимир Андрушко 473
Д-р Богдан Левицький 475
Михайло Ломацький 476
Д-р Петро Рондяк 484

Групові знімки

Відкриття таборів у Микуличині. Зліва направо: І. Орфенюк, радний, Василь Домашевський, війт (1937 р.) 12
Гуцули влітку 1931 р. в Рахові, біля цукорні "Пурма" 27
Солекопи в соляних штольнях (в селі Солотвині, біля Мараморського Сиготу) 86
Поворот з церкви в Шешорах, 1939 р. (Фото О. Пежанського) 107
Гуцули з с. Шешори, 1939 р. (Фото О. Пежанського) 111
Молода пара в шлюбному строї 116
Марія і Іван Тонюки — весільні княгиня і князь із Жаб'я 118
З весілля в с. Мишин Долішній. Молода пара: Михайло Никорович і ЮстинаГекір-Никорович 122
Гуцульське весілля 126
Гуцульське весілля (1939 р.) 130
Молода пара з Ясиня (1929 р. 132
Князь з дружбою — Іван Миронюк з Миколою Максимюком (с. Мишин) 138
Гуцульське весілля в наші дні 150
Гуцульський шлюб у церкві 152
Гуцульські троїсті музики в Ясині (1928 р.) 160
Весілля Марії та Івана Тонюків — Жаб'є 1921 р. 162
Похоронний похід Юри Мироняка з с. Микуличина 211
Трембітарі 212
Юра Шкрібляк з дочкою 284
Гуцули біля дзвіниці в Микуличині, 1939. (Фото О. Пежанського) 295
Гуцули на полонині поблизу с. Ворохти 363
Юрій Мироняк з дружиною і дітьми (1928 р.) 373
Брати Климпуші з Ясиня. Зліва направо: Василь, Іван і Дмитро (1934 р.) 399
Гуцули перед сільським урядом в Ясиню (1930 р.) 400
Анна Мироняк з сином Василем 487

Гуцульські краєвиди

Пам'ятник на середині Европи (між селами Діловим і Костилівкою — це є центр Европи) 13
Річка Прут в Ямній, 1939 р. (Фото О. Пежанського) 14
Скелі (козли) Чорногори 29
Хата на Чорногорі взимку 31
Вид на м. Косів 52
Село Ділове, біля Рахова (перед II світовою війною) 55
Дараби, наладовані до відпливу, на річці Чорна Тиса (1928 р.) 85
Пасіка на Гуцульщині, 1938 р. 93
Дараби, наладовані до відпливу на річці Чорна Тиса (1928 р.) 103
Скочня у Ворохті, 1939 р. 113
Дорога в Яремчу в наші дні 202
На полонині в Косові, 1932 р. (Фото О. Пежанського) 241
Вид з Кострищі 241
Краєвид між плотами-вориннями 290
Коп'як сіна 330
На полонині, біля Ворохти 333
Маржина над Чорним Черемошем, 1932. (Фото О. Пежанського) 335
Жаб'є (Верховина). Вид на пасмо гір Чорногори 337
Плоти з вороння. Жаб'є, 1939 р. (Фото О. Пежанського) 341
Вівці на зрубі 353

Будівлі

Джерело Беркут 21
Руїни замку в Пнюві 43
Нафтове підприємство в Надвірній 51
Церква в Вижниці - Полянки 69
Великі зимові колиби лісорубів (Ясиня-Кевелів, 1931 р.) 75
Колиба біля озера Громовиця в Микуличині 79
Лісокомбінат у Ворохті 91
Санаторія "Гірське повітря" у Ворохті 202
Колиба 242
Церква в Коломиї (XVIII ст.) 293
Ґражда в с. Верховина (Жаб'є) 293
Церква і дзвіниця в Ясині (XVII ст.) 294
Подвір'я гражди в Ясині 294
Церква в Рафайлові 296
Дзвіниця в м. Косові 296
Церква св. Михаїла в Яремчі (XVII-XIX ст.) 297
Перелаз до церкви в с. Шешори (Фото О. Пежанського) 298
Церква у Ворохті (XVII ст.) 299
Церква в Татарові 299
Церква Різдва у Ворохті (XVII ст.) 301
Церква в Зеленім, присілок Жаб'я 303
Каплиця у Ворохті 303
Скит Манявський (манастир) 307
Стая на полонині. Ворохта, 1939 р. (Фото О. Пежанського) 335
Колиби (царке) на полонині Шумнесці 343

Різьба, кераміка і мосяжні вироби

Кубок з робітні Якова Тонюка (Фото інж. Василя Гаврилка) .. 246
З виставки Івана Лелета (м. Трой, США) 248
Барильце праці Юри Шкрібляка 248
Свічник 250
Різьблена чаша 250
Різьблена скринька Ю. Корпанюка (1970 р.) 250
Топірці, роботи Василя Попадюка-Базя з Ясиня (1923 р.) 251
Різьблена коновка — роботи С. І. Корпанюка 252
Цукорниця — роботи Якова Тонюка 252
Коновка — роботи І. Ю. Грималюка 254
Прилад для лущення горіхів 256
Табакерка — роботи Миколи Шкрібляка 256
Таріль, праці різьбаря М. Бурдяка, члена Гуцульського Т-ва .. "Чорногора" в Чікаґо 257
Кушка — роботи Василя Шкрібляка 258
Гуцульська касетка роботи різьбаря-гуцула Михайла Бурдяка, члена Гуцульського Т-ва Чорногора" в Чікаґо 260
Пряжки до поясів 260
Зразки пряжок (Чепраги) 262
Мосяжні люльки 264
Інкрустована тарілка — роботи Ф. Ю. Шкрібляка 270
Дерев'яне горнятко, інкрустоване мосяжем 272
Коновочка з випаленим орнаментом, Василя Попадюка-Базя .. (1920 р.) 274
Посуд з випаленим орнаментом — роботи Івана Грималюка .. 280
З виставки Івана Лелета (1967). Гуцульська кераміка 317

Різне

Олень в хащах 19
Ручний млин (XIX ст.) 102
Сіни гуцульської хати 103
Внутрішній вид гуцульської кімнати 109
З вистави Івана Лелета (1967). Гуцульські киптарі 218
Внутрішня частина курної гуцульської хати 292
Стіни церкви з плениць (Косів) 302
Стіни церкви з брусів (Новоселиця на Закарпатті) 305
Варстат для виробу керамічного посуду 311
Внутрішній вигляд гуцульської хати з кахльовою піччю 321
Кахльова піч у гуцульській хаті 323
Мисник в гуцульській хаті 325
Нутро гуцульської хати 327
Зліва: Ватарник. Справа: Верклюг 352
1. Брай, 2. Реваш, 3. Ботелев 357
Кінь наладований бербеницями 361
Камінь Довбуша в Яремчі 393
Пам'ятник О. Довбушеві в Печеніжині 395

Конференція Гуцульських Товариств Америки і Канади

Голова — Василина Шкрюба, заступник голови — д-р Микола Домашевський, писар — Катерина Домашевська, касир-магістр — Оксана Роздольська, члени: Володимира Біланюк, Вікторія з Стефанюків-Гошко, Никола Ільницький, Василь Костюк, Василь Стефанюк, Стефан Федорак, Онофрій Цабанюк.

Товариства, які входять до Конференції:

Гуцульське товариство "Чорногора" в Чикаго;
Гуцульське товариство "Трембіта" в Клівелянді.
Відділи: в Детройті та Нью-Йорку (США);в Канаді — у Вінніпезі та Едмонтоні; в Австралії, Аргентині, Бразилії, Венесуелі та Німеччині.

Гуцульський Дослідний Інститут у Чикаго:

Голова — д-р Микола Домашевський, писар-магістр — Оксана Роздольська, касир — Катерина Домашевська, члени: о. Петро Біланюк, д-р Нестор Библюк, Марія Влад, Стефан Данилюк, Катерина Домашевська, д-р Микола Домашевський, проф.д-р Олександер Малицький, проф.д-р Федір Погребенник, д-р Володимир Погребенник, мгр. Оксана Роздольська, Василина Шкрюба, проф.д-р Дмитро Штогрин.

"Гуцулія"

Ілюстративний квартальник Конференції Гуцульських Товариств Америки і Канади.
Видає гуцульське товариство "Чорногора" в Чикаго.
Редактор д-р Микола Домашевський.

Громадські організації Гуцульщини:

Наукова конференція "Проблеми Гуцульщини" в Косові.
Голова — Ярослав Ходан, заступник голови — Михайло Цьох, секретар — Василь Шкурган, члени: д-р Нестор Библюк, Григорій Гуцуляк, Микола Домашевський, кандидати наук Петро Лосюк, Петро Сіреджук, засл. прац. освіти України Ігор Пелипейко, голова Косівського товариства "Гуцульщина" Дмитро Нетрук.

Регіональне об'єднання дослідників Гуцульщини:

Голова об'єднання — д-р Нестор Библюк; голови відділень: д-ри наук Григорій Гуцуляк, Степан Павлюк, Юрій Сеньковський; голови секцій: канд-и наук Мирослава Ковбуз, Іван Могитич, Іван Попівняк, Петро Сіреджук, Михайло Станкевич, Микола Степчук, Микола Чернявський.

Особи, які одержали почесні грамоти Гуцульського Дослідного Інституту в Чикаго:

поет Дмитро Павличко, проф. д-р Джеймс Мейс, д-р Микола Ільницький.

Гуцульське Товариство "Чорногора" в Чикаго, США:

Голова - Микола Домашевський, писар - Параскевія Романюк, касир Катерина Домашевська, члени: Ганна Гараус, Анна Мироняк, Василина Шкрюба.

ЗМІСТ

Емблема Гуцульщини 4
Фотознімка гуцульського прапора 5
Карта Гуцульщини 6-7
Пояснення до карти Гуцульщини 8
Передмова 9
Короткий нарис про Гуцульщину 11
Географічне положення Гуцульщини 14
Природа Гуцульщини 16
Населення Гуцульщини 16
Давні відомості про Гуцульщину 18
Населені пункти Гуцульщини 22
Села Гуцульщини 22
Міста 23
Походження назви гуцул 24
Гуцульський говір та його використання в українськім письменстві 33
Герб Гуцульщини 40
Гуцульський прапор 49
Герби міст Гуцульщини 56
Делятин 57
Косів 58
Кути 59
Сигіт 60
Буковинська Гуцульщина 62
Географічне положення, площа й населення Буковинської Гуцульщини 62
Походження гуцулів, їх назви й їх давність у Карпатах 64
Історія Буковинської Гуцульщини 66
Буковинська Гуцульщина й опришківський рух 73
Гуцульський бунт на Буковині під проводом Л. Кобилиці 76
Буковинська Гуцульщина й українське національне відродження на Буковині під проводом "Короля Гуцула". . . 81
Важливіші місцевості Буковинської Гуцульщини і видатніші в них громадські діячі 87
Висновки 98
Родина 104
Забобони, пов'язані з новонародженим 105
Ритуал Хрещення на Гуцульщині 107
Калачини 110
Обдаровування (фіровщина) 111
Гуцульське весілля 114
Оглядини (обзорини) 114

Сватання 115
Заручини 115
Благословення 119
Проща 124
Запросини 125
Убирання деревця 126
Зачинання (зачінанє) 128
Заводини 129
Повниця 130
Дар 131
Виряджання (вирьижінє) 133
Шлюб (вінченє) 135
Весілля (весілє) 139
Пропій (а в деяких місцевостях наз. бояри) 141
Світилка (сьвітивка) 151
Проводини 155
Заводини у комору 160
Пирожини 161
Пропій весінний 162
Сьмієни 164
Міни 165
Колачини 165
Гуцульське весілля в Буковинських Карпатах 168
Сватання і заручини 168
Приготування до весілля 169
Перший день весілля 170
Другий день весілля 178
Третій день весілля 195
Загальний висновок про гуцульське весілля 201
Похоронні звичаї 203
Коломийки (співанки) 214
З села Микуличина 214
З села Дори 215
З села Жаб'є-Бистрець 216
З села Мишина 216
З сіл: Криворівня, Жаб'є, Ясинів Горішній, Соколівка 217
З сіл: Яворів, Річка 218
З сіл: Розтоки, Голови, Брустури, Космач 219
Коломийки 219
Гуцульська пісенна (співанкова) творчість 235
Поетична творчість на Гуцульщині 240
Поетичні оповідання 240
Мистецьке різьблення по дереву 245
Річківська різьбарська школа 259
Брустурська школа 267
Косівська школа 271
Дерев'яна архітектура на Гуцульщині 291
Гончарство на Гуцульщині 308
Полонина 331
Ватаг і його люди 336
Веснування (весноване) 337

Хід полонинський 342
Реваш або раваш 351
Життя на полонинах 354
Розлучення 364
Розповідь про полонину Попадя 365
На полонину Дземброню 371
Сучасні проводи на полонину 377
Визначні діячі минулого 378
Василь Баюрак 378
Марко Бараболя 381
Миколая Божук 382
Гриць Голинський 383
Василь Гундяк 385
Микола Григорчук 386
Михайло Горбовий 387
Василь Домашевський 389
Олекса Довбуш 391
Дмитро Климпуш 398
Василь Климпуш 400
Іван Климпуш 401
Катерина Корпанюк 403
Лук'ян Кобилиця 405
Іван Курилюк-Гавицюк 413
Костин Лепкалюк 414
Гриць Мочерняк 415
Василь Попадюк-Базь 416
Михайло Павлик 418
Василь Петрук 427
Іван Самокішин 429
Юра Соломійчук-Юзенчук 430
Петро Ступницький 433
Яків Тонюк 437
Михайло Френюк 439
Осип Юрій Федькович 441
Марко Черемшина 449
Життєвий і творчий шлях Марка Черемшини 451
Юра Шкрібляк 456
Василь Шкрібляк 458
Микола Шкрібляк 459
Юра Шкрумеляк 461
Петро Шекерик-Доників 462
Теодозія Ясельська-Мельничук 465
Петро Яремчук 466
Юрій Яремчук 467
Федір Якиб'юк 468
Члени Редколегії і автори 471
Приятелі Гуцульщини 474
Богдан Левицький 474
Співець Гуцульщини — Михайло Ломацький 476
"Повістування" Михайла Ломацького 477

Д-р Петро Рондяк 484
Фундатори 486
Родина Миронякiв з Микуличина 486
Д-р Мирослав Михайло Небелюк 488
На видавничий фонд Історії Гуцульщини зложили 489
Список ілюстрацій 491
Конференція Гуцульських Товариств Америки і Канади . . . .
Конференція Гуцульських Товариств Америки і Канади 495
Зміст 496
Помічені друкарські помилки 500
Зміст другого тому 501

ПОМІЧЕНІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ:

Сторінка	Рядок згори	Надруковано	Треба читати
21	21	отм	том
61	9	печатку	печатки
65	37	neueste	Neueste
75	1	Ясінь	Ясиня
83	41	Відніщ	Відні
97	30	Вижницькоо	Вижницького
103	1	наладовнані	наладовані
133	9	виряжання	виряджання
204	1	Тгембітання	Трембітання
207	22	"Стрілець"	"Стілець"
207	36	камення	каменя
211	29	супроводжають	супроводжують
219	41	пісня	після
228	21	У спеціяльні	У спеціяльній
231	41	колопеньки	конопельки
249	20	сина	сини
327	18	сусілніх	сусідніх
343	11	Зправа	Справа
359	16	Зправа	Справа
400	16	мислу та співвласником двох великих тартаків в Ясиню, він мав	оплачувати школу для деяких пізніших ясинських суспільно-
415		Пропущено літературу до статті про Костина Лепкалюка.	Михайло Ломацький: "З гір Карпат", Мюнхен, 1967 р.
426	7	Паклика	Павлика
429	11	Самокишин	Самокішин
440	17	інший	іншій
443	14	звязку	зв'язку
448	14	— це досі найкращий і найсильніший вияв Буко-	як редактора "Буковини" свідчать листи людей,
448	29	буковинської	Буковинської
460	2	анали	аннали
464	38	врятувтвся	врятувався

Вживається: ЯСИНЯ або ЯСІНЯ (по гуц. Ясінє).

ЗМІСТ ДРУГОГО ТОМУ:

Історія сіл і міст.
Різдвяні звичаї на Гуцульщині.
Великодні звичаї на Гуцульщині.
Визначні діячі сучасности.